بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعلنا من علماء البيان والمعاني. والشكر لله الذي
صيرنا من مفاتيح الأبكار الغواني. والصلوة على رسوله محمد افصح الأنام.
وعلى آله الكرام. واصحابه العظام. وبعد فان العبد المتوسل الى رحمة
الملك القدير. بعد تقصيره بشكر نعمة سروري الفقير. كان منقطعا عن
الناس ومعرضا عن الاستيناس. ثم دعاه الى الخدمة بالام السلطاني
والعايد الوارد بالكتاب الى الخاقاني. افضل آل عثمان. صاحب العلم والعرفان.
السلطان ابن السلطان ابن السلطان. السلطان مصطفى بن السلطان سليمان. اجرى الله ينابيع
احسانها في روضة الجنان. كالانهار الجارية في بستان الجنان. وكان
طبعه الشريف. شاملا على جميع العلوم والمعارف. واغلب ميله كان
مصروفا الى اللطايف الظرايف. ولما كان كتاب گلستان مشتملا على
حكايات غريبة. وعظات عجيبة. واشعار شريفة. وابيات لطيفة. بحيث
يحتاج اكثر مواضعه الى الشرح والبيان. وينقسم من جهة اللفظ والمعنى
الى التبيان. وقد شرحه بعض الموالي غافلا عن اللغة الفارسية والاصطلاح
وذاهلا عن المعاني المرادة والنكات. بل اخطاء في مواضع كثيرة. وضل
في طريق السيرة. شرحته شرحا كافيا. وبينته بيانا وافيا. وجعلته على
اللغة العربية بطلب الطلاب. فشرعت فيه بعون الله ملهم الصواب.
فاعلم ان المصنف اسكنه الله تع في روضة الجنة وبستانها. بعد ذكر التسمية
لفظا سلك طريقة العمل بالحديث في التحميد معنى لان حقيقة الحمد عند
المحققين اظهار الصفات الكمالية دون القول المخصوص فقال منت

منت منهون نعمة وبر کرم او را عطا ابدن
اجروه طلب اتمه ومنت دخي
صيغه سندن مشتقدر قطع معناسنه
زيرا اول نعمي اعطا ايدن احسان
فصل ايكنجي اعطا ايدن اجر
حاجتي قطع مراد ايدن
لامي جلبي

ای الامتنان وتعداد النعمة خدای را ای لله تع ان بعد علینا نعمة
کثیرة وهذا القول اعتراف منه بانه حق المنعم واستحقاقه بانه حقیق بان
یمن علینا لا اخبار بانه من علینا منة علی ان المذموم من توبیخ لامن
تنبیه وقیل انه من العباد قبیح لامن الله تع واعلم ان لفظ خدای علم خاص لله تع
لا یسوغ اطلاقه علی غیره الا ان یراد المعنی الترکیبی وهو بالترکی کمندو
کلیجی وهذا حاصل معنی قولهم یقتضی ذاته وجوده بیت آمد بر
من که من رسولم. کفتم تو بر وکه من خدایم. او بر کرب بشنی کو خانه خدای
بیت خانه خدای کو در بر ج کبوتران. بکشای ویا بکش که بر دیم در قفس
وان لفظ را علامة للمفعول وقد یستعمل بمعنی اللام الجارة الی التخصیص
وقد یستعمل للقسم وقد یکون زایدة عز وجل الظاهر ان الفعلین
صفتان للفظ خدای بحسب المعنی کما عشق الذین هنا ضمیر غایب
راجع الیه تع لان الشین الساکنة فی اللغة الفارسیة لها معنیان الاول
انها ضمیر غایب اذا اتصلت بآخر الاسم تفید معنی المضاف الیه کما فی
قوله کاعشق واذا اتصلت بآخر الفعل تفید معنی المفعولیة نحو
دیدش وکذا اذا اتصلت بواخر الروابط نحو اکرش وقد یفتح
ما قبل هذه الشین وقد یکسر وقد یکسن لضرورة الشعر او لکونه الفاعل
الثانی علامة اسم المصدر نحو دانستن معنی دانستن موجبه قربتست
کما قال رسول الله ص حکایة عن ربه لا یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی
احبه الحدیث وبشکر اندرش ان الشین کذلک والباء المفتوحة فی اللغة الفارسیة
قد تکون للالصاق والمصاحبة والقسم والظرفیة والسببیة وقد تکون
زایدة وهنا زایدة لتحسین اللفظ فالمعنی اندر شکر خدای مزید نعمت

لفظ خدای را تحقیق
محل
لفظ را تحقیق
محل
لفظ الشین را تحقیق
محل
الباء المفتوحة را تحقیق
واصل الشین الذی هو ضمیر الغایب رأس ای
بالهمزة فیاء ویدل علیه انه اذا دخل
علی اللفظ الذی آخره ها
یظهر الهمزة نحو بنده اش
مر
کاف الشین فی کاعشق مر

لفظ است مقدر معنا حذف لفظا اکتفاء بذکره فی قرینته و هذا
الحذف قاعدة مقررة فی الاسجاع الواقعة فی التراکیب الفارسیة
یعنی در شکر خدای تعالی زیادة نعمتست کما قال تع لئن شکرتم لازیدنکم
ولئن کفرتم ان عذابی لشدید وقال المولی الرومی بیت شکر
نعمت نعمتت افزون کند ۰ کفر نعمت از کفت بیرون کند ۰ وقیل
الباء سببیة والمعنی زیادة النعمة ثابتة للعباد بسبب کونهم
فی شکره تع وهذا علی تقدیر ان یکون مزید بفتح المیم مصدرا میمیا بمعنی
الزیادة وقد یروی بضم المیم لیناسب قوله موجب فح یکون خبر
مبتداء محذوف ای هو مزید النعمة لهم بسبب کونهم فی شکره تع هم بفتحتین
بفتحتین والیاء للوحدة لان الیاء الساکنة فی اللغة الفارسیة اذا اتصلت
بآخر الاسم قد تکون للوحدة وقد تکون للخطاب وقد تکون للمصدریة
واذا اتصلت باخر الفعل تکون للحکایة وهنا للوحدة که فرومی رود
ممد حیاتست فان الهواء الذی به التنفس اذا دخل یکون ممد
حیوة المتنفس واذا خرج یندفع به تضیق الجوف فحصل به الفرح
ولهذا قال وجون بری آید مفرح ذات ای ذاتست کما عرفت
آنفا من القاعدة واخر هذه القرینة عما قبلها اذ الظاهر ان خروج الهواء
بعینه انما یکون بعد دخوله بغیر عکس پس بالباء الفارسیة بمنزلة
الفاء الجزائیة در هر نفسی الباء کالاول ودو نعمت موجودست احدیهما امداد
الحیوة والاخری تفریح الذات واعلم ان لفظ است رابطة تفید الثبوت
فاذا اتصلت بالکلمة المفتوح الاخر یجب اثبات الفها خطا واما
لفظا فیجوز حذفها واثباتها واذا اتصلت بساکن الاخر وضعا نحو نیک

فی تحقیق حذف الرابطة

فی تحقیق معنی الباء

فی تحقیق ان است رابطة لفظا

او اسما لا نحو موجود یجب حذفها لفظا وخطا وبهر نعمت شکری بیاء
الوحدة فیهما واجب فیجب فی کل نفس شکران بیت ازدست
وزبان الفاء فی عطف التراکیب الفارسیة ان تحذف الواو العاطفة
من اللفظ ویضم آخر المعطوف علیه فی التلفظ دلیلا علیه ولا تحذف
من الخط دلیلا علیه ولا تحذف من الخط للدلالة علی الضم هذا اذا لم
تقع الواو العاطفة بعد الالف والباء واما اذا وقعت بعدهما
حرکت بالضمة وتلفظت ولفظ زبان بفتح الزاء فصیح وبضمها
مشهور والفاء مقام الباء لغة وفی ذکر دست اشارة الی عدم
اختصاص الشکر باللسان که بکسر الکاف العربی والهاء الرسمیة یستعمل
اسما یدل علی ذوی العقول نحو که آمد گمان آن لفظ چه یدل علی غیر ذوی
العقول نحو چه خبر ویستعمل اداة للارتباط بین الامرین اللذین تعلق
احدهما بالآخر کالصفة والموصوف نحو دل کر عاشق شد کم شد او العلة
والمعلول نحو مرزن که تاب ندارم او الغایة والمغیا نحو بکوشش نابرسی
بر آید ای یحصل کز اصله که از عهده شکرش ای من حق شکره تعالی
بدر آید ای یاتی الی الباب وهو کنایة عن الخروج فالمعنی من یدی
شخص ولسانه یمکن الخروج من حق شکره تع بان یشکره کما هو حقه
واستدل علیه بقوله تع حکایة عما قیل لآل داود ع اعملوا آل داود
یا آل داود شکرا انتصب علی انه مفعول له او علی الحال ای شاکرین
او علی المصدر لان لفظ اعملوا فیه معنی اشکروا واذ العمل للمنعم شکر له والشکر
فعل ینبئ عن تعظیم المنعم بسبب انعامه وقیل صرف العبد جمیع ما انعم الله تع
علیه من السمع والبصر وغیرهما الی ما خلق له واعطاه لاجله فقیل بهذا

فی قاعدة العطف

فی بیان لفظ زبان

فی بیان الفرق بین لفظ که و بین لفظ چه وبیان لفظ که استما وحرفا

فان قیل کلام المصنف یدل علی ان احد الامرین من عباد علی شکره تع والا یدل علی ان التقلیل من عباد الله شکور تع لا یصح الاستدلال بها قلنا الشکر فی نفس مرتبتین ما لا یقدر علیه احد وهو شکر الله تع نفسه مرتبة یحتاج الی الدلیل ویقدر منه بامداد الله تع کثیره واداء شکر جمیع النعم ان نعم الله تع کثیره وادائه والی الاستدلال لا یقدر منه بغیر وبتقدیر ادائه ما یقدر منه فافهم

المعنى ورد قوله تعالى وقليل من عبادى الشكور اى المتوفر على اداء
الشكر فان الشكور بالمعنى الاول كثير **قطعه** بنده همان به كه بنوازى بنده را
همان بهست كه ز تقصير خويش در اداء الشكر عذر بدگاه خداى آورد
كما قيل العذر واان قل فمن الذنب وان جل ورنه بمعنى والا وبالتركى
يوخسه سزاوار خداوندى بفتح الباء المصدرى اى عمل يليق
بكبريائه كس نتواند اى لا يقدر احد كه بجاى آورد لفظ جاى اسم خاص
بمعنى الموضع كما ان لفظ زمين اسم عام كالارض قيل فى الترجمة
قطعه قوله هم اول بيك كه بله اكسكن عذرى خدا در كهنه كاتره
يوخسه خداوندة يير قوللغى فتنع قول اولا يرينه كاتوره بالان رحمت
بى حسابش بالاضافة فى اللفظين والمضاف يكسر فى اللغة الفارسية
همه را رسيده اسم مفعول من رسيدن وخوان نعمت بالدريقش و
الاضافة كما فى قرينته واعلم ان لفظ خون بمعنى الدم وخوان بمعنى السفرة
يفرق فى الكتابة والتلفظ اما فى الكتابة فلان الالف لا تكتب بعد الواو
فى الاول دون الثانى واما فى التلفظ فلان الاول يقراء بالضمة المعلومة
اى الصريحة والثانى يقراء بالضمة المجهولة الغير الصريحة اى يقراء بين
الضمة والفتحة همه جا مخفف من جاى كشيده اسم مفعول من كشيدن
پرده ناموس بندكان كل لفظ فى آخره ها كخوبنده وخواجه
اذا جمع تى بالكاف الفارسى والالف والنون ويحذف الهاء من
الكتابة كخوبندكان وخواجكان بكناه فاحش الباء للسببية وكل سوء
جاوز الحد فهو فاحش ندرد مضارع منفى من دريدن وقد يقراء
هذا بتشديد الراء وكذا نبرد وهذا من نظرفات اهل الفرس كما يقال

اميد بتشديد الميم ووظيفة روزى بالباء الاصلية بمعنى الرزق واضافة
لفظ وظيفة اليه بيانية بخطاى منكر بفتح الكاف المخففة يعنى بسبب
المعصية المنهية نبرد مضارع منفى من بريدن واعلم ان النون الموجودة
حرف نفى تدخل اول الكلمة واذا قصد به نفى الحكم تكتب متصلا نحو
نبريد ونبرد والا تكتب بالراء نحو زيد آمد نه عمرو وقد تلحق بآخر
هذه النون الف ويقال نا والفرق بينه وبين السابق انه يقصد بالاول نفى
التوصيف وبهذا يقصد توصيف النفى ولهذا يجعل اسما والمصادر صفات
جئ بدخل الباء المصدرية نحو **بيت** بودمرده هر كس كه نادان بود
كه نادانى مردن جان بود وقد تلحق بآخر هذه النون يكوه همى نكسرد
نحونى وقد تلحق بآخره رابطة نحو نيست بحذف الالف من لفظ است **قطعه**
اى حرف نداء كه يمى منادى او المنادى محذوف وهذا صفة والباء
للخطاب كه از خزانه غيب مرهون كبر بفتح الكاف الفارسى وسكون
الباء الموحدة بمعنى الكافر مطلقا والمراد هنا غير النصارى لمقابلة قوله
وترسا فانه بمعنى النصارى وظيفه خور وصف تركيبى ولفظ خور بفتح الخاء للقافية
دارى بباء الخطاب من داشتن ولا يراد معناه اللغوى دوستان را اى دوستانك
را الجا كنى بباء الخطاب محروم مفعول كنى تو كه با دشمنان بدشمنانت
نظر دارى وهو كالاول لا يراد معناه اللغوى والمعنى لك نظر الى
اعدائك وقيل فى الترجمة **قطعه** اى كريمى كه غيب خزينكدن كبر
وترسا وظيفه خور قيلدك دوستلرى قنده ايدسن محروم سن كه دشمنلره
نظر قيلدك قراش باد صبا امدن من قبيل اضافة المشبه به الى
المشبه مثل لجين الماء كفته اسم مفعول من كفتن والقائل هو الله تع

مطلب في بيان اشتقاق اسم المفعول

واعلم ان اشتقاق اسم المفعول بزيادة الهاء الغير الملفوظة في آخر الماضي بعد فتحه للمفرد نحو كفته وكرده وبزيادة لفظ كان ايضا للجمع نحو كفتكان وكردكان تا فرش زمردين كناية عن الخضروات فان الباء والنون ادات النسبة اذا اتصلتا الى آخر الاسم وقد يدخل معهما الكاف العجمي نحو غمكين وغمكين بكسر الكاف الفارسي فاعله ضمير فراش با دصبا واعلم

مطلب في بيان ادات النسبة

ان المضارع يحتمل الحال والاستقبال كما في قوله بگستر دو بدخول كلمة

مطلب في بيان اختصاص المضارع و ادات الشرط بالاستقبال

امي يختص بالحال ودايه ابر بهاري را بباء النسبة وهي اصل في العربي ومستعملة في الفارسي والاضافة كالسابق فرموده والامر هو الله تع تانبات بتقديم الباء نبات را على عكس ما تقدم در مهد زمين ببرورد فاعله ضمير دايه ابر بهاري ودرختان راجع درخت وهو الشجر ما دام نابتا في الارض فاذا قطع يقال له چوب بالباء العربي بخلعت نوروزي بالياء المصدرية هذا بناء على عادة الملوك فانهم يعطون الامراء قبا البسة قبای سبز ورق بمنزلة الاضافة مثل مامر در بر كرده والفاعل هو الله تع واعلم ان لفظ بر يطلق على معان احدها بمعنى على وهو المراد هنا واثنان بمعنى الصدر واثالث بمعنى الثمر والرابع ام من هر دن والخامس بمعنى النصيب والسادس بمعنى الصفة اذا ركب نحو دلبر والسابع بمعنى عند وقد يستعمل زايدا للتحسين اللفظ واطفال جمع طفل شاخ را والاضافة كما مر بقدوم مصدر على وزن الدخول من قدم من سفره موسم كل بضم الكاف العجمي وفي بعض النسخ وقع لفظ ربيع مكان كل كلاه شكوفه كالاول في الاضافة بر سر زياده والواضع هو الله تع وعصارة بالضم ما سال من العصر نا بمعنى القصب مطلقا

مطلب في بيان درخت وچوب والفرق بينهما

مطلب في بيان معاني لفظ بر

والمراد هنا قصب السكر وقد وجد في بعض النسخ بابه بالباء بين فالبا الاخيرة للوحدة النوعية وقيل المراد من قوله نا ما يقال بالفارسية نای كلوی عصارة قصبة حلقوم النحل هذا واطلاق نای على حلقوم النحل مما لا يقبله الطبع السليم وروايته نالد لم تسمع من الاناث بقدرتش الضمير راجع الى الله تع ستر هدير اد به السكر على الاول والعسل على الاخير فايق من فاق على اقرانه اذا علاهم بالشرف شده اسم مفعول من شدن وهو بمعنى الصيرورة اى الانتقال من حال الى حال كما ان بودن بمعنى الكينونة وقد يستعمل احدهما مكان الآخر كما يستعمل كل من كان وصار بمعنى الآخر في لغة العرب وقد يكون شدن بمعنى رفتن وقد اد الوا في مستقبلات معانيها خوشود وشونده وتخم خرما المعنى بالتركي خرما چكردك بتربيت الضمير كالاول تحل شجرة الثمر باسق على اكسته اسم مفعول من كشتن بفتح الكاف الفارسي وهو بمعنى الرجوع اما من الطريق او من حال الى حال والمراد هنا هو الثاني ولا يستعمل بمعنى الكينونة

مطلب في بيان معنى شدن وبودن

قطعه ابر وباد ومه وخورشيد وفلك در كارند اى كلهم در كارند اى يعملون بما امروابه تا تو نانى بباء الوحدة بكف آرى اى تكسب وبغفلت نخورى بل تشكر كما ورد في الخبر خَلَقْتُ الْاَشْيَاءَ لِاَجْلِكَ وَخَلَقْتُكَ لِاَجْلِي همه اى الجميع از بهر تو لاجلك سرشته وصف تركيبي بمعنى المتخير وفرمان بردار اى مطيع شرط انصاف باشد مضارع منفي من باشيدن كه تو فرمان نبرى بفتحتين وقيل في الرجمة قطعه فلك دوك آى وكش بيل وبولت اشده بولر تاكيده انمك له غفلت ايله يومية سن قموحق امر نه فرمان در صوبورق دوجي

مطلب في بيان معنى لفظ بردار

لفظ بردار فتح با ايله در وانكار ضم با ايله بردار اوقر الحق فتح بردار اوقر شمعي

شرط انصاف او لمی بود برغی سن دو تمیز سن ۰ وکما فرغ المصنف من التحميد الذی
اشار الیه بقوله منت خدای را کما حققناه قصد التصلیة فاورد لما فی
صدر روایة الحدیث فقال در خبر ست وهذا خبر مقدم لمبتداء مؤخر
وهو قوله که یکی الخ ای هذه القضیة وردت فی الحدیث از سرور
بفتح السین والواو وهو راس القوم ورئیسهم کاینات الظاهر
انها جاریة علی موصوف مؤنث ومخ مصدر میمی موجودات
کالکاینات ورحمت عالمیان بفتح اللام وکسر المیم جمع عالم والواو فالیاء زایدة
للجمع والقاعدة فی اخذ جمع الاسم فی الفارسیة هی ان الاسم لایخ اما ان یکون
ممالة حیوة اولا فالاول یجمع بالالف والنون نحو خوبان واسبان ومرغان
وبالباء قبلها ان کان آخره باء ساکنة نحو عالمیان وآدمیان وان
کان فی آخره هاء یتوسل بالکاف نحو جویندکان وبندکان والا الثانی
فیجمع بالهاء نحو آسمانها وزمینها وسنگها وسالها وان کان الجماد ممالة
نماء او تجدد وانقضاء یجمع بالوجهین نحو درختان ودرختها ولبان
ولبها وشبان وشبها وروزان وروزنا وصفوت علی وزن رحمت آدمیان
ای خالصهم وتتمة دور زمان ای به تم الزمان اولا نبی بعده محمد مصطفی
علیه الصلوة والسلام ۰ رزقنا الله شفاعته یوم القیام شعر شفیع
صاحب الشفاعة مطاع یطاع به نبی من النبوة والنباوة ای ما ارتفع
من الارض فالنبی اشتق منه لانه شرف علی سایر الخلق کریم وهو ضد
اللئیم قسیم اما من القسامة بالفتح وهو الحسن ای حسن او من القسم
مصدر قسمت الشیء فهو فعیل بمعنی الفاعل ای هو قاسم العلوم فی الانیا
کما قال ع من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین فانما انا قاسم

مطلب فی بیان اخذ جمع الاسم

مطلب فی اشتقاق لفظ النبی

و

والله یعطی جسیم ای عظیم القدر لان النبی وان لم یکن ذا جثة عظیمة
بسیم کثیر التبسم وسیم من الوسم ای معلم بمهر النبوة فی ظهره بیت
چه غم دیوار امت را چو دارد چون تو ای مشفق پشتی بان
ای المسند الیه باک بالباء الموحدة بمعنی المبالاة از موج بحر الظاهر ان
تکون الراء آخرا ای لمن که باشد نوح کشتی بان ملاح والقراءة علی صورة
الجمع اعنی بحرا نیز غیر مقبولة عند المتحرین وقیل فی الترجمة بیت
بمر دیوار امت چو سن ان که پشتی بان ۰ نه فور فو بحر موجزن که اولا نوح
کشتی بان شعر بلغ ای وصل النبی عم العلا بالضم والفتح الرفعة و
الشرف بکماله الباء السببیة متعلقة ببلغ والضمیر راجع الی النبی ثم کشف
الدجا ای الظلمة بجماله کلماله حسنت جمیع فاعل حسنت مضاف الی
خصاله جمع خصلة وهی تستعمل فی الافعال الغریزیة صلوا جمع ام
حاضر علیه صلة صلوا وآله عطف علی الضمیر المجرور فی قوله علیه من غیر
اعادة الجار وهو غیر سدید عند البصریین فالظاهر لضرورة الشعر هنا
والجار مقدر ویحتمل ان یکون علی مذهب الکوفیین وقیل فی الترجمة نظم
بیشتری علیاء کمالی ایله ۰ فر کلوغی آچدی جمالی ایله حسن در جمیع خصالی
آنک ۰ وبر آنکا صلوات آلی ایله ۰ که یکی از بندکانی کنهکار بفتح الکاف
العربی وقد تکتب الکاف متصلة بالهاء بر بتان روزکار لتفرق او قاتی
بالصرف الی المعاصی دست انابت ای الرجوع الی الله تع عملا بقوله
وانیبوا الی ربکم بامید اجابت ایمانا بقوله تع لاتقنطوا من رحمة الله
بدرگاه حق جل وعلا بر دارد ای یرفع یده الیه ایزد یعنی خدای
تعالی بر او نظر تلطف ای لا ینظر الیه بعین الرحمة بازش الضمیر راجع الی

بیشتری علی

ان کان لفظ العلاء والدجا مکتوبین بالالف
فلا شک ان المعنی ماذکر علی ما صرح
فی مختار الصحاح فی باب الواو وهو
المسموع من الاساتذة وان کانا
مکتوبین بالیاء علی ما وجد فی اکثر
النسخ فالکتب المذکور ایضا وان
کان صحیحا فالالف للاطلاق ومعنی
ما ذکر ایضا واضح لان المعنی
الجمعیة یدخل اللام فیرور
علی ان یکون العلی جمع العلیاء
ثم یوجد فی کتب اللغات المعتبرة
علی ان التقدیر بالمصدر وهو
یعم القلیل والکثیر منه ۰

قوله یعنی ان ذلک العبد مرة اخری بخواند ای یدعو ویطلب المغفرة
باز اعراض کند یعنی ایزد تع باز نرنجد ذلک العبد بتضرع وزاری بخواند
وقد ورد فی الخبر ان ربکم حی کریم یستحیی من عبده اذا رفع الیه
یدیه ان یردهما صفرا حق سبحانه وتعالی گوید ای یقول للملائکة یا
ملائکتی قد استحییت من عبدی ولیس له رب غیری فقد غفرت له
الحیاء تغیر وانکسار یغیر الانسان من خوف ما یعاقب ویذم و
هو مجاز فی حقه تع عن ترکه تحیته العبد فالله تع بقول الملائکة دعوتش را
اجابت کردم قبلت دعاءه وحاجتش را برآوردم ای حصلت مراده
که از بسیاری دعا وزاری بنده بکسر الیاء المصدری فیهما هی کلمة
اداة حال کما عرفته والهاء تفید الاستمرار شرمسار دارم ای اخجله وروی
انه یدفع الی العبد یوم القیمة بعد ما عبر الصراط کتاب مختوم فاذا فیه فعلت
ولقد استحییت ان اظهره فاذهب فانی قد غفرت لک حکایت
کان یحیی بن معاذ الرازی عالما واعظا یروی هذا الخبر ویقول سبحان
من یذنب العبد فیستحیی هو کما قال المص بیت کرم بین
امر من دیدن هنا وکرم مفعوله المقدم ولطف عطف علی کرم خداوندگار
ای انظر الی کرمه ولطفه کنه بنده کرده است واو شرمسار قیل فی الترجمة
بیت کرم لطف ایدرکور خداوندگار • قول ایدر کنه اول اولور شرمسار •
عاکفان کعبة جلالش ای المنکفون فی کعبة جلال الله تع بتقصیر
عبادت معترفند اعلم ان کلمة اند تفید الجمعیة وحال الفرق الحال
الف لفظ است علی ما عرفت فی قوله دو نعمت موجودست ومعنی
معترفند یعترفون بتقصیرهم فی العبادة که ما عبدناک حق عبادتک

مطلب
فی بیان معنی الحیاء فی حقه تع

ای عبادة حقا فعکس واضیف لفظ حق الی العبادة مبالغة فهذا
من قبیل اضافة الصفة الی الموصوف وواصفان حلیة جمالش
ای الذین یصفون حلیة جمال الله تع بتحیر منسوب کما عرفناک حق معرفتک
ای کنه ذاتک وما روی عن ابی حنیفة رض انه کان یقول سبحانک ما عبدناک
حق عبادتک ولکن عرفناک حق معرفتک محمول علی التصدیق بالله
علی وجه یلیق بذاته تع فلا مخالفة بین کلامه وکلام المص قال الشیخ
ابو علی ابن سینا شعر اعتصام الوری بمغفرتک • عجز الواصفون عن صفتک
نب علینا فانت البشر • ما عرفناک حق معرفتک قطعه گر کسی الیاء
للوحدة وصف او اشارة الی الله تع زمن مخفف من از پر سد الضمیر
المستتر فیه راجع الی قوله کسی یا دل پر بدیه نفسه از بی نشان پر بدیه الله تع
چه گوید باز اعلم ان لفظ باز یجیء لمعان بمعنی العودة بالذکر وبمعنی المفتوح
وبمعنی العضد وبمعنی فرق کردن وبمعنی الطیر الذی یصاد به وبمعنی الامر من
بازیدن ویجیء صفة فی بعض التراکیب نحو حقه باز وبمعنی اللعب اسما فللراد
هنا اما المعنی الاول ای ما یقول مرة اخری کانه اشار به الی انه ذکر فی بیان
اوصافه تع اقوالا کثیرة ولم یستوف حقه بعد او المعنی الثانی یعنی ما یقول
قولا مفتوحا ظاهرا والقول بان باز ههنا استعمل بمعنی روشن وهم لانه حاصل
المعنی الثانی ولیس معنی مغایرا او القول بانه من قبیل الصلات الزواید
من الزواید عاشقان مبتدا وکشکان معشوقند خبره هر بیاید بر بهنا
للاستعلاء ای لا یصعد وکونه بمعنی قطعا کما قیل لم یوجد فی کتب اللغة
رکشکان آواز فالعاشق لکونه مقتولا لمعشوقه لا یصعد ولا یخرج منه
الکلام وقیل فی الترجمة قطعه صورت بر مسه وصفت بندن • بی دل اولمز
بشاندن اهمیه

مطلب
فی محل الاشکال

مطلب
فی وقوع لفظ باز

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

راز • اولدی معشوق کشتی عاشق • اولیدن ایشدیلمی آواز • یکی از اصحاب دلان المراد باصحاب دل هنا الاصطلاح من هو اهل التصوف والحص یرید به نفسه فی مواضع کثیرة من هذا الکتاب سر عجیب بفتح الجیم وسکون الیاء بمعنی کریبان مراقبه فرو برده کما هو عادة المتوجهین الی الله تعالی ودر بحر مکاشفه مستغرق شده القصة حال ماضیة له آنکاه بالمد ای فی ذلک الوقت که از آن حالت باز آمد ای عاد الی حالته الاولی یکی از اصحاب واحد من الاحباب بطریق انبساط علی وجه المزاح والنشاط گفت صاحب دل از بن بوستان که تو بودی لفظ بوستان بالواو فارسی وبستان بلا واو عربی والمعنی من هذا البستان الذی کنت فیه ما راجه تحفه کرامت آوردی بضم الواو والیاء للخطاب گفت صاحب دل بخاطر جانان داشتم ای کنت علی هذه النیة که چون بدرخت گل برسم ای اذا اصل الی شجرة الورد دامنی بیاء الوحدة بر بضم الباء الفارسی اکنم المیم للمتکلم هدیه اصحاب را لاجل الهدیة لهم چون بر سیدم الی تلک الشجرة فابوی کلم المیم للمتکلم ایضا لان المیم الساکنة اذا اتصلت باخر الکلمة تکون ضمیر المتکلم وقد تفید معنی الفاعلیة کما فی قوله بر کنم وفی قوله بر سیدم وقد تفید معنی المفعولیة کما فی قوله بوی کلم جانان مست کرد ای ازال عقلی که دامنم از دست برفت من کمال الحیرة قطعه ای مرغ سحر یرادبه عندلیب لکونه مستیقظا فی الاسحار ومترنما فیها عشق بسکون القاف زبر وارنه من الوراثة بیاموز بکسر الباء امر من آموختن ای تعلم العشق منه واعلم ان القاعدة فی قراءة الباء الداخلة علی الفعل هی ان اول الفعل اذا کان مضموما او حرفا شفویا اعنی الباء والفاء والمیم والواو تقرأ مضمومة تو بکند وبکن وبسیند وببین وبتوانی وبوای وبمالد وبمال وبورزد وبورز وفی غیر ما ذکر تقرأ بکسرها کان سوخته را اصله که آن کتب بالاتصال للوزن اشارة الی هروانه جان شد وهو هنا بمعنی رفت وآواز نیامد ولم یظهر منه این وانت تشکو من غیر احتراق بیت کمال علی شمع پروانه دارد که هیچ از سوختن پروا ندارد • این مدعیان در طلبش • طلب الله تعالی خبرانند غافلون کانوا اصله که آنرا که خبر شد خبری بیاء الوحدة باز نیامد کما ورد فی الخبر مَنْ عَرَفَ الْحَقَّ کَلَّ لِسَانُهُ وقیل فی الترجمة قطعه عشق اینش پروانه دون او کرنه بوریای عندلیب • قیلی از اخبار سینه کل عشق آتشی فریادی یوق • مدعیلر خبر لر در طلبده حقیقتون کم خبردار اولنلر آغزنده سوز بنیادی یوق دیگر ای برتر ای رب اعلی از خیال وقیاس وگمان ووهم بفتح الواو وسکون الهاء وزبر هر چه گفته اند وعما قالوا شنیدیم وخوانده ایم بیان لقوله گفته اند مجلس تمام گشت بفتح الکاف الفارسی ای صار تماما وباخر رسید عمر ای عمرنا ما هجان کالاول در اول وصف تو مانده ایم ما زدنا فیه شیئا وقیل فی الترجمة قطعه ای بوجه از خیال وقیاس وگمان ووهم • هر نه که دیدیار اشد وبن او قوم شم • مجلس تمام اولدی وعمر ابردی آخره • اولکی کیبی بن بنه وصفوکی قوم شم • محامد پادشاه اسلام خلد ملکه ذکر جمیل سعدی مبتدا در که در افواه جمع قم عوام افتاده است ای الناس یذکرونه بالخیر فی افواههم وبالسنتهم وطیب بخش بکسر الصاد الذکر الجمیل الذی ینتشر فی الناس عطف علی ذکر جمیل که در بسیط زمین یعنی فی وجه الارض رفته

مطلب فی بیان اصحاب دل

مطلب فی بیان بوستان وبستان

مطلب فی بیان المیم الساکنة علم المتکلم

مطلب فی قراءة الباء الداخلة علی الفعل

بفتح المرء اسم مفعول من رفاتن والمراد انتشار اخباره فيه وقصب الجيب
حدائق عطف ايضاً وكذا ما بعده وهواى قصب الجيب بالفارسية نای
شكر كان الظاهر ان يقال قصب السكر وانما قال قصب الجيب تشبيهاً له
في اللذة والمراد تشبيه كلماته المكتوبة في الورق المطوى طوماراً
بقصب الجيب والمجموع اعنى قصب الجيب اضيف الى الحديث وهو اضيف
الى ضمير الغايب اى الثالث الذى يرجع الى السعدى كما هو بمعنى المثل شكر
بفتح الشين المعجمة والكاف المخففة فارسى وبضم السين والكاف المشدد
عربى ميخور بداى الناس ورقعه منشاتش بضم الميم وفتح التاء اسم
مفعول كه چون كاغذ زراى ورق الذهب مى برند بفتح الباء الموحدة
اى يحملونه بالاحترام بركمال وفضل وبلاغت او يعنى سعدى حمل توان
كرد بمعنى كردن فان المالصى يجئ بمعنى المصدر وهذه اللغة هذا خبر المبتداء
الذى تقدم ذكره بلكه خداوند جهان اضراب عنه او ترق منه واعلم ان
لفظ خداوند بمعنى الصاحب يستعمل بالاضافة يقال خداوند جهان و
خداوند علم وقد يحذف المضاف اليه ويطلق على شخص ويقال اى
خداوند ليذهب السامع كل مذهب ممكن وقطب دايره زمان
قطب الرحى هى الحديدة التى في الطبق الاسفل يدور عليه الفلك و
قطب القوم سيدهم الذى يدور عليه امرهم قايم مقام سليمان وخليفته
وناصر اهل ايمان لكونه سلطان الاسلام شاهنشاه وقد يحذف الالف
الاولى ويقال شهنشاه والثانية ويقال شاهنشه بل الفان ويقال
شهنشه معظم ومكرم اتابك وهو بالتركى كتخدا وسوزلوكشى والمراد
به ههنا الشخص الذى يكون الكلام له اعظم صفة اتابك مظفر الدين

مطلب في تحقيق القصب

مطلب في الفرق بين شكر وشكر

مطلب في بيان لفظ خداوند

مطلب في بيان لفظ قطب

مطلب في بيان لفظ شاهنشاه

مطلب في بيان لفظ اتابك

وصف

وصف ايضاً ابوبكر بن سعد بن زنكى ابوبكر عطف بيان علم الملك وكان
مريداً للمص ظل الله في ارضه كما ورد في الخبر السلطان ظل الله يأوى
اليه كل مظلوم الظل اما بمعنى النعمة او الحفظ او الهيبة او معناه الحقيقى
فان السلطان يناسب الحق ويحكى عنه رب ارض عنه كن راضياً عنه
وارضه اى اجعله راضياً فالاول امر من الثلاثى اى رضى يرضى والثانى
امر من الافعال اى ارضى يرضى قيل الرضاء من العبد ترك الاعتراض
ومن الله ارادة الثواب بعين عنايت متعلق بتولد بلكه خداوند جهان
نظر كرده است اى الى سعدى المذكور وتحسين بليغ فرموده و
حسنه تحسيناً مبالغاً وارادت صادق نموده فيه اشارة الى ان السلطان
مريده لاجرم بفتحتين اى لابد ولامحالة بفتح الميم كلمة تشديد الفاء
انام يعنى جميع الخلق از خواص وعوام بيان للانام محبت او يعنى يهوى
كرايده اندبكسر الكاف الفارسى والياء بن بعد الالف اسم مفعول
من كرايدن بالتركى ميل ايمك فالمعنى ان جميع الناس مالوا الى حبه
لحب السلطان كه الناس على دين ملوكهم خبر مشهور رباعى زانكه
بفتح الكاف الفارسى وسكون الهاء مقصور من ازانكاه بمعنى ازان
وقت كه تا لفظ مركب من لفظ تو بضم التاء والواو الرسمى
ومن لفظ را الذى هو علامة المفعول فاذا ركبا حذفت الواو
من الخط كما هى محذوفة من اللفظ هر من بكسر النون للوزن وسكون
نظرست يعنى منذ نظرت الى آثارم بالمد جمع اثر والميم للمتكلم وحده
از آفتاب مشهورتر است لفظ تر انما بمعنى الرطب او اداة التفضيل
والمراد هو الثانى يعنى آثارى اشهر من الشمس والمحال الذى متصف بالعيوب

في نفس الامر كرخودای واُن كان الامر في الواقع هكذا همه عيبها جمع العيب
بدين بمعنى باين نحو بدان بمعنى بآن بندة درست يعنى درين بنده است
فالباء زايدة في قوله بدين لان لفظ در هر عيب كه سلطان بيند دستخوش
هنر ست قيل في الترجمة مرباعى آنرا هر وكم بو قوله شهدان نظر اولدى
كوندن اثرم همدخى مشهور نظر اولدى كرچه دوكلر عيب بودين بنده ده وار در
هر عيبى كه سلطان بكنه اول هنر اولدى قطعه كلى بكسر الكاف والفارسية
وياء الوحدة خوش بوى وصف تركيبى يعنى الطين الطيب
الرايحة واعلم انهم يركبون اللفظين ويجعلون المجموع المركب
بمعنى المشتق ويسمونه الوصف التركيبى او التركيب التوصيفى نحو لفظ
جرهان بين فانه مركب من اللفظين ومعناه معنى المشتق اذ هو بالتركية
جرهان كوريجى فقوله خوش بوى من هذا القبيل لان معناه بالتركية خوش
قوقيجى درحمام روزى في يوم من الايام رسيدای وصل از دست
محبوبى بياء الوحدة بدستم اى الى يدى ابدو بمعنى با ومثل بدين وبآن
گفتم كه مشك بضم الميم والشين المعجمة فارسى وبكسر الميم والسين
المهملة عربى ويجوز ان يقرء هنا على وجهين فاكتفى على احدهما
تقصير يا عبيرى الياء الساكنة للخطاب واما لفظ يا في اوله هذا حرف
عطف بمعنى او ويستعمل للنداء في لغة الروم كه از بوى بكسر الياء للاضافة
دلاويز بكسر الزاء ايضا وهو وصف تركيبى من آويختن ولهذا يكتب
الالف متصلا باللام تنبيها بتركيب الخط على تركيب المعنى تو اعلم ان
لفظ تو ضمير خطاب بمعنى انت والفصيح ان لا تقراء واوه بل هى
علامة لضمة التاء وقد تقراء لضرورة الوزن وقد تفتح للوزن ايضا

واذا

ابن سيدى على

مطلب في بيان الوصف التركيبى

مطلب في الفرق بين مشك ومسك ابن سيدى على

مطلب في بيان لفظ يا

مطلب في بيان لفظ تو وتست

واذا اتصل به لفظ است تحذف واوه والالف من لفظ است
فيقال تست مستم زال عقلى منه بكفتا بضم الباء لضمة اول
الكلمة والالف للاشباع من ضمير المتكلم بمعنى انا كل بكسر الكاف
الفارسية ويقراء بكسر اللام للاضافة ناچيز اى طين لاشئ بودم في حد
نفسى ولكن وفد يقراء بالالف بدل الباء مدتى بباء الوحدة بالكل
بضم الكاف الفارسى تشستم فاثر ريحه الطيب في لان الصحبة مؤثرة
كما قال الجمال بمنين اى حسن المجالس در من وفى بعض النسخ با من اثر
كرد فطهر الريح الطيب منى وكرنه والا من همان خاكم كه هستم
مقصود المص انى كنت شخصا حقيرا فلما صحبت هذا السلطان
العظيم ظهر اسمى بين الانام واشتهرت في الايام كالطين المقارن
بالورد وقد قيل في الترجمة قطعه بوكون جمادده برخوش قوكولو
كل الومه كيردى بر محبوب الدن دوم آكاه كه مشك ميسن يا عنبر
كه كوكل قوخلق آلدى بنى بندن دى بن طبرغم بيجم ولكن كل ايله بر
زمان اولورسم بن اخر ايردى مكر كل قوخوسندن والا طبرغم بن تا
ازلدن اللهم متع بكسر التاء المشددة امر من متعه الله
المسلمين اى اجعلهم متمتعين بطول بضم الطاء حيوته الضمير راجع الى ابا
بكر وضاعف بكسر العين امر من ضاعف اى اجعل ثواب جميله
مضاعفا وحسناته جمع حسنة وهى ضد السيئة وارفع بفتح الفاء
وسكون العين درجة اودآته جمع ودية بمعنى الجيب فهو كالاجناء
لفظا ومعنى وولاته اى درجة ولاته جمع وال بمعنى الحاكم وهذه
الصيغة قياس في جمع اسم الفاعل من الناقص كالغزاة

مطلب في بيان الفرق بين متشكر ومتشكر

مطلب في بيان قياس جمع الناقص

جمع غازٍ والقضاة جمع قاضٍ ودمّر بكسر الميم المشدّدة وسكون الرّاء
امر اى اهلك على اعدائه جمع عدو ويقال دمّر الله تدميرًا ودمّر
عليه بمعنًى وشانئه جمع شانٍ بمعنى المبغض بمائتى الباء للقسم اى بحق
مائتى وفى بعض النسخ مائتى بدون الباء القسميّة فيكون مائتى مصدرًا
او ظرفيّة والقرآن ظرف تتلى من آياته بيان ما او من للتبعيض و
المعنى مدّة دوام تلاوة آيات القرآن او بعضها او فى مدّة دوام تلاوة آيات
القرآن على ان من مزيدة فى الاثبات على مذهب الاخفش اللّهمّ
آمن بالمدّ وسكون النون امر من آمنه بلده مفعول الامر والمراد به
مملكته وانّما اختاره للتسجيع واحفظ بفتح الفاء وسكون الظاء
امر ولده اى ابنه اسمه سعد سمّاه ابوبكر باسم ابيه شعر لقد سعد الانبا
جواب لقسم محذوف به الظاهر ان يرجع الضمائر الواقعة فى هذا الشعر
الى ابى بكر دون ولده كما توهّم ليحصل الابهام اللطيف فى قولى دام
سعده وينا سب قولى كذلك تثنا ليته ولئلّا يلزم تشتّت
الضمير وايده المولى اى الله تع بالنصر جمع لواء وهو العلم كذلك
اى مثل ابى بكر تثنا كان مهموزًا حذفت الهمزة للوزن اى تحدّث
وترفع ليته وهى غصن نخل مخصوص وهو نخل العجوة وهى موضوعة
على انّه فاعل تثنا وهوى ابوبكر عوضها اى اصل تلك الليته والجملة
صفة ليته وحسن نبات الارض من كرم البذر وجودته والبذر
بالفارسيّة تخم والمعنى انّ ابابكر بذر كريم اى السلطان جيّد فولده سعد
يصير مثله فى الحسن ابذ اى الله تع وتقدّس وجلّ جلاله خطّة بالكسر
شيراز اى الخطّة على وزن العلّة دايرة البلد اى بسبب حاكمان عادل

ابن سيدى على

الباء السببيّة وبهمّت عالمان عامل قدم هيبة الحكّام على همّة
العلماء لانّها اظهر تاثيرًا فى حصول الامن تا زمان قيامت الى قيام ساعة
در لباس سلامت نگه دارد مقصور من نگاه دارد وقد يكتب الباء
متّصلة الى الدال والمعنى حفظ الله وقد وجد فى بعض النسخ هذه الابيات

قطعه ندانم كه استفهام انكارى من در اقاليم غربت واغتراب
چرا لفظ مؤدب مستعمل فى مقام التعليل روزگارى بباء الوحدة
بگردم در نگى بالباء المصدرى هرون رقم من هذه المملكة از شهر
هر كان من عارهم ولفظ هر كب بضمّ الهاء وسكون الرّاء يطلق على الاهالى
ممالك خطا وختن وقبچق وهم بيض لونًا وسودٍ عينًا وحاجبًا
وجفاة فعلًا وهذا يطلق على المحاسيب تشبيهًا بهم وقد يطلق على
الجدى مطلقًا كه ديدم مفعول هذا اعنى جهان در هم افتاده وقع
مخلوطًا چون موى زنگى مثل شعراء الى ولايت زنگبار همه آدمى
زادند فى الصورة وليكن فى الباطن چو كركان بالكاف بين الفارسيّة
جمع كرك وهو الذئب چون خوارزمى تبر چنگى فى شرب الدّم وحدّة
الظفر چو باز آمدم كشور بكسر الكاف الوبى بمعنى المملكة آسوده
ديدم بحيث يلتبكان بالباء والكاف الفارسيّتين جمع بلنگ وهو النمر
همه كرده اى ترك خوى بلنگى بحيث صار وادرون مردمى فى باطن
حال كلّ واحد منهم رجل واحد چون ملك بفتحتين نيك محضر حسن
الخلق برون ظاهر حال كلّ فرد منهم لشكرى چون مثل هزبران جمع
هزبر بكسر الهاء وفتح الزاء بمعنى الاسد جنگى ابا للنسبة چنان
بود در عهد و زمان اوّل كه ديدم يعنى جهان پر بضمّ الباء الفارسى

زغوغا وتشويش وتنگ روى ان بعض الامرآء قد استولى على ابى بكر بن
سعد وطرده من مملكته فخرج المص ايضاً عن تلك المملكة ثم اتى ابوبكر
بجمع عظيم فقهر عدوّه واخذ مملكته فعاد المص ورأى الملك مستتباً
ولهذا قال چنين شد اى حصل الانتظام والامن در ايام سلطان
عادل وهو اتابك ابوبكر بن سعد بن زنگى ما وجدنا هذا الابيات فى
النسخ القديمة الصحيحة فالظاهر انها ليست من هذا الكتاب بل
من تتمة حكاية اوردها المص فى بعض رسائله الحقها الناسخون بهذا
الكتاب **قطعه** اقليم پارس را غم از آسيب با مدّ بمعنى الفتنة
دهر نيست الدهر الزمان تا بر سرش بود چو تخفف من چون بمنع المثل
تواى بكسر الهمزة وفتحها حرف نداء سايهٔ خداى ظل الله لمرو
كس نشان ندهد اى لا يخبر اليوم احد در بسيط خاك يعنى در زمين گسترده
مانند آستان هو وآستانه بمعنى العتبة درت للخطاب اى مثل
عتبة بابك واعلم ان التاء ان كانت ضمير المخاطب اذا اتصلت
بآخر الاسم تفيد معنى المضاف اليه كما فى قولك درت واذا اتصلت باخر
الفعل تفيد معنى المفعولية نحو ديدمت وكذا اذا اتصلت باواخر
الروابط نحو **مصراع** در عمر اكرت نصيب باشد • ثامن رضا اى
موضع الامن الذى يرضى الناس عنه برتست واجب عليك پاس
رعايت خاطر بيچارگان وضعيفان وشكر مبتداء بر ماخيره اى
واجب علينا وبر خداى مضاف الى قوله جهان آفرين وصف تركيبى جزاو
عوض بحسب وعده يارب زيادت نكند دارى احفظ خاك پارس
اقليم چندانكه خاك را بود بفتح الواو وبادرا بقا بمعنى مادام يبقى كون

الارض والهواء وقيل فى الترجمة **قطعه** پارس اقليمى است اوليه
غم دهر دون • تا اولهٔ آنده سنجابين سايهٔ خداى بوكون نشان
ديره مزير يوزنده هيچ • قايه اشيكى مثلى سنك مامن رضا • بيچاره لر
رعايتين ايتمك سكادر • شكر ايلمك بزه وخداوندهٔ دخراء
يارب پارس طيبر غنى صقله فتنه دن • اول دكلو كاوله طيبر غه يله صويه
بقا • فان قبل ما ذكره المصنفون فى كتبهم من القاب سلاطين زمانهم
فانهم يقولون السلطان العادل والسلطان المعظم وشاهنشاه
الاعظم ومالك رقاب الامم وسلطان ارض الله ومالك بلاد الله وناصر
عباد الله وغير ذلك من الالقاب التى هم غير متصفين بها هل يجوز
مثل هذا ام لا قلنا ان اراد والحقيقة فغير جائز بل ارتكاب كذب صريح
واما اذا نووا بقلوبهم اللقب والطلب من الله تعالى ان يوفق الملوك
الى الاتصاف بهذه الالقاب الحسنة واذا ارادوا بها المعانى المجازية
فجايز ولكن الاكثار مذموم لما يهامه الكذب والمداينة كما لا يخفى
سبب تأليف كتاب يك شب تأمل ايام گذشته مى كردم
يقال تأمل الشئ نظر اليه مستبينا له وبر عمر تلف بفتح التاء المثناة
بمعنى الهلاك كرده تأسف وتحسّرى خوردم **شعر** العمر مضى
وفاتنى المطلوب • لا القلب اطاعنى ولا المحبوب • وسنك سراجه ذكر
لفظ سراجه مقصور من سراجه بمعنى الحجرة الصغيرة والمعنى بالتركى كوكل اوجاغى
طاشنى بالماس آب ديده مى سقم كالحكاك واين بيت را مناسب
حال خود مى گفتم والابيات ما ذكره بقوله **مثنوى** مردم از
عمرى رود نفسى اى كل تفس يشئ من العمر وهو شئ قليل فى نفسه ولكنه

لا ينقطع عن المرور بل يستمر عليه چون نكه مى كنم وفى بعض النسخ
چون نكه مى كنى بياء الخطاب نماند بسكون النون والدال ماض
منفى من ماندن ويجوز فى هذه اللغة اجتماع الساكنين بل اجتماع ثلثة
نحو كاردو نماند بسے اعلم ان لفظ بسا بمعنى بجه وبسے اماله وقيل
فى الترجمة بيت عمر دن هر نفس كيدر هر دم نظر انكه چوقافله هم
اى الشخص كه بجاه رفت اى مضى خمسون سنة من عمرك در
خوابى وانت فى غفلة مكر اين پنج روز فى جمله ايام بقيت دريابى
تفهم وتستيقظ من نوم الغفلة يعنى مضى اكثر العمر وبقى اقله فجان
وقت الانتباه وفى ذكر پنجاه وپنج مثل صنعة الاشتقاق وهذا البيت
مطلع قصيدة للمخص تمامه مذكور فى ديوانه وقيل فى الترجمة بيت
الليل كجدى داخى اويقوده سن شبوبش كون مكر دويوب كودكان شعر
المرء يأمن لما قلت ان اترك الجهلا وان يحدث الشيب المنير لنا عقلا
حجل بكسر الجيم المشددة من الاحتجال انكس كه رفت اى مات ومضى من
الدنيا وكارنساخت كم يعمل عمل الآخرة كوس رحلت زدندا ضربوا
طبل الارتحال وبار وهو بمعنى الحمل بكسر الحاء وسكون الميم ومن قال
بالفتح والسكون فقد اخطاء فى اصل اللغة نساخت وقيل فى الترجمة
بيت اوتوروشول كشى كه دوزمدى كار كوس رحلت اورلدى دوزمدى بار
خواب نوشين اى النوم اللذيذ بامداذ بالذال المعجمة فى آخره على اللغة
الفصيحة بمعنى الصبح قال ابن يمين قطعه درزبان فارسى فرق
ميان دال وذال ياد گيراز من كه نزد افاضل مبرهست پيش ازو
در لفظ امروز كر صحيح وساكنست دال خوان آنرا وباقى جمله ذال معجمست

رحيل

رحيل اسم بمعنى الارتحال والاضافة بمعنى فى بازداى بمنع وبعوق
پياده راى الراجل رسبيل اى من الطريق وقطع المسافة وقيل فى
الترجمة بيت كوچ صباحنده اويقومه مرقولدن كروده تر پياده
يولدن مركه آمد كل من جاء الى الدنيا عمارت نو بالفتح والسكون بمعنى
الجديد ساخت اى بنى بناء جديدا رفت اى الجانى البانى منزل بديكرى
برداخت اى اتمه لغيره وقيل فى الترجمة بيت مركه كلدى
عمارت ايلدى خوش كتدى منزلده غيرى طويلدى خوش وان ذكر
مقصور من ديكر بحث همچنان كالاول هوس قصد بناء آخر وين عمارت
اى عمارت را بسر نبرد كسے لفظ كسے فاعل نبرد وكونه مفعولا كما ظن
بعيد جدا وقيل فى الترجمة بيت بو ظلايان اوداخى قيلدى هوس
باشه ايتمدى بوفى هيچ كس يار ناپايدار وصف تركيبى من پايدن
ومفعول مقدم لقوله دوست مدارى لاتتخذه خليلا دوستى را
نشايد مضارع منفى من شايستن اى لايليق للمحب
اين غدار من الغدر بالغين المعجمة ترك الوفاء وقيل فى الترجمة
بيت پايدار اولميانى سوزه آى يار يبر مزدوستليغه بوغدار حكاية
حكى عن ابى المنصور لما حضرته الموت قال اف لنا بعد نعيم الآخرة بنومة
يريد ان بقاءنا فى الدنيا نومة واحدة من جهة قصر مدته وفاضبته
على الغفلة تيك وبد چون همى بايد مرد معناه بالترك ابو ويرمز
چون اولسه كردد خنك بضمتين قال الحلبى فى لغته انه يجئ على عونين
احدهما بمعنى البارد يقال آب خنك وهواء خنك والثانى بمعنى
طوبى هو بالترك بخشلو وهو المراد ههنا انكس كه كوى بالكاف

ابن سيدى على

الفارسي بالتركي طوب نيكي هر داي طوبى لمن اوصل كرة الخير الى منتهاى
الصحن بصولجان الهمة والمراد كثرة العبادة التي تقدم الى الخطرة
الالهية وقيل في الترجمة بيت ايو باور كشي اولب جوكيدر بخلو
اولكه طوب خير الترجمة حكايت قال بعض العلماء من السلف الصالحين
ويل علبت آحاده على عشراته اى سيئاته على حسناته لقوله تع من
جاء بالحسنة فله عشر امثالها هركز بفتح الباء العربي وسكون الراء
يجئ على معنيين احدهما بمعنى الورق وقد يراد به الرزق والآخر
بمعنى التهنية عيش بالفتح بمعنى الحيوة والتعيش بكور بالكاف
الفارسي بمعنى القبر خويش فرست امر من فرستادن كس نيار دمضارع
منفي من آوردن نرس اى من بعدك زيشش فرست كما قيل
طوبى لمن ترك الدنيا قبل ان تتركه وجهد الفقير قبل ان يدخله وقيل
في الترجمة بيت آزغوكي سنيكه كوندرمه صكره كلمز اوكلده سن ويرمه
عمر بر فست مبتداء وخبر والمعنى المراد ان العمر كالثلج سريع الزوال
آفتاب تموز اى في شمس الشهر الاوسط من الشهور الثلثة الصيفية
وقد وجد العاطفة قبل لفظ آفتاب في بعض النسخ فيكون عطف
الجملة على الجملة اندكى مانده بقى قليل من العمر خواجه غره همنوز الغرة
بكسر الغين لغة عربية وفتحها من تظرفات العجم وقيل في الترجمة بيت
عمر قار در وآفتاب تموز آرجق قلدى خواجه غره همنوز اى شخص تهى دست
وصفر اليد بالمال رفته در بازارى الى السوق ترسمت التاء للخطاب
بربر بضم الباء الفارسي وقرء بفتح الباء العربي نياورى دستار هو بالتركي
دلبند ومنديل ودستمال وقيل في الترجمة بيت اى كيدن الابوشله در بازار

قوله قرم

قوله قرم طولو كلميه دستار • هركه مرزوع خود خورد بخويد وفي بعض النسخ
بخورد بخويد كان لفظ خويد فرع الاصل على وزن بيد بوا ورسميه تكتب
ولاتقراء كواو خويش بيت رويش ميان حلقه سبز اندرون بديد
چون لاله هر كه نازه شكفته ميان خويد ثم استعمل بتلفظ الواو ومعناه
بالتركي قصيل كه بجوب جيوانلره بدرلر وقت خرمنش بسكون
النون للوزن خوشه بايد چيدن ماض بمعنى المصدر اى چيدن بمعنى لابد
لذلك الشخص ان يجمع بقايا العنقود وقت الحصاد وقيل في الترجمة
بيت هركه انجكينى كوكلده يدى • وقت خرمنده اول بشق ديردى • وقد وقع
هذا البيت في بعض النسخ بيت سعدى بكوش جان بشنو فا عمل
قبل الاجل ره چنين است مرد باش وهرو فلما حكى المص تأمله
في ليلة من الليالي ذكر مآل امره ومآل فكره حيث قال بعد از تأمل
اين معنى مصلحت آن ديدم وفي بعض النسخ در آن ديدم كه درخشمين
بفتح النون الاولى وكسرها بالتركي بناق واو مزاجى پير عزلت
اضافة تشمين اليه بيانية تشيم اى اعتزل من الناس ودام من
صحبت اى ذيل الصحبة فراجو جيلم اى القه علي لفاً وهو كناية
عن ترك الصحبة بالكلية ودفتر از كفنر اى پريشان من الكلمات المتفرقة
بشويم وهو كناية عن محوها ودگر پريشان نكويم لانه بيت زبان
بريده اى مقطوع اللسان بكسر الباء العربي وياء الوحدة اى في
زاوية نشسته اسم مفعول من نشستن ضم بكم استعمل الجمع موقع
المفرد للوزن پير اى شخص كان كذلك به از كسى احسن من شخص سكه
نباشد زبانش اندر حكم رى لايكون لسانه في حكمه بل يتكلم بكل ما يجرى

قوله قرم طولو كلميه دستار
بخويد بحذف الفاء وبجوز
بخورد بخويد فرع الاصل منه

على لسانه وقيل في الترجمة **بيت** دلا كسكا او تورن بوجكده اسم اولن •
يك اوله اول كشيد نه كم دلبنه بو پر غي بوف • تا يكي بعني فعلت مانويت
حتى ان احدا از دوستان من الاحباء كه در كجاوه بفتح الكاف العربي با
معرب كتراوه بالفارسيين وهو الهودج محنت وبلا ئيس
من بودي الياء للحكاية و در حجره محبت وصفا جليس من ترك لفظ
بودي اكتفاء بما سبق كما هو قاعدة الاجتماع بر سم قديم اي العادة القديمة
از در من الباب در آمدي جاء و دخل و لفظ در هنا ممحض چنانكه
نشاط و فرح و ملاعبت مفاعلة من اللعب كرد ذلك الصديق القديم
و بساط مداعبت و تلطف كسترد با لكاف الفارسي ماض من كستردن
جوابش نگفتم قط و سر از زانوي تعبد بر نگرفتم اي ما رفعت
راسي من ركبة العبودية ريخيده نكه كردي نظم معوض و كفت **قطعه**
كنونت مقصور من اكنون بفتح الهمزة و سكون الكاف العربي و لما حذفت
الهمزة ضممت الكاف تبعا للنون و التاء للخطاب فالمعنى الآن لك
كه امكان كفتار بمعنى الكلام هست اي تقدر ان تتكلم بكوامر من كفتن
و اعلم انه كما يدخل في اول المضارع حرف الباء للاستقبال كذلك
يدخل في اول الامر و النهي و الماضي و المصدر ايضا للتاكيد اي برادر
بلطف و خوشي بفتح الخاء للمفاعلة كه فردا الآن الموت قريب چو يك اجل
و المراد به عزرائيل در رسد لفظ در هنا في قوله در كش زائدة بحكم
ضرورت الاضافة بيانية زبان در كشي من التكلم و قيل في الترجمة **قطعه**
بوكون سويلمكه چو وارد مجال • كركه كم سوزي لطفليه سويلايسن • كه يارين
اجل يكه ايره ناكهان ضروري دلي آنده بغلايه سن • يكي از متعلقان منش

الضعيف

مطلب
ما بيان مجاوه و كراوه

مطلب
في كون الباء للتاكيد

ای اولی الالباب عطف علیه والالباب جمع لبّ بالضّم وهو العقل
قوله کذو الفقار علی ای السّیف المشهور در نیام ای ان یکون فی الغمد مبتدأ
مؤخّر وزبان سعدی در کام بالکاف الفارسیّ بمعنی الحنک عطف الجملة
علی الجملة والمعنی انّ الامر الممدوح ان یکون سیفه علی رضی خارجًا عن الغمد
مستعملًا فی الجهاد وکذلک لسان سعدی ینبغی ان یکون متحرّکًا و
متکلّمًا بالمعارف والنصایح **قطعه** زبانی در دهان ای خردمند
چیست مضمون هذا المصراع سؤال کلید در گنج بالاضافة
فی الالفاظ الثلثة صاحب هنر ای مفتاح باب خزینة اهل الفضل
مضمون هذا المصراع جواب چو در ای الباب بسته باش تا در اگشاده
مغلقًا چه دانی که کیف یوف احد که جوهر فروشست ای بایع
الجوهر یا پیلور بکسر الباء الفارسی وفتح اللام والواو والصّاد الّتی
ویقال بالزّای ایضًا وقیل فی الترجمة **قطعه** اغزده ندای عقلو بوذل
که مفتاح باب خزینهٔ هنر • قیو بغلو اولسه نه بلسون کشی • کهر صاحبی
یاخود پیلور **دیگر** اگرچه پیش خردمند ای قدّام العاقل خامشی
اصله خاموشی بالیاء المصدریّ بمعنی السکوت حذف الواو للوزن
ادبست اما بوقت مصلحت ای عند الحاجة الی الکلام آن به که المشار الیه
بلفظ آن ما بعده اعنی در سخن گفتن خطاب من کوشیدن بالکاف والجر
ای الاولی ان تشتغل بالکلام دو چیز ای شیئان طیره بکسر الطاء المهملة
بمعنی الغضب وههنا بمعنی الفاعل عقلست ای یغضبا العقل احدهما
دم فروبستن ای ترک التکلّم بوقت گفتن ای وقت الحاجة الی الکلام واکثر
گفتن ای التکلّم بوقت خاموشی ای فی الوقت الّذی ینبغی ان یسکت فیه وقیل

فی الترجمة **قطعه** اگرچه عاقل اوکنده ادبدر ایسه ملک • اویکه مصلحتک
سن دیمزده سویلیه سن • عقل قوراکی کزیر دیمزده سویلمک • بریسی
سویلمک کیمیر دیمزده سویلیه سن • فی الجملة ای الحاصل من جملة الکلمات
زبان از مکالمه و اوشاره الی ذلک الصدیق درکش بدین قوت
ندانستم ای لم اقدر علی ان لا اتکلّم وروی از محاوره و محادثه او
کردانیدن مروت وهو کمال الرجولیّة ندانستم علّله بقوله که یار
موافق بود ومحبّ صادق فلا ینبغی الاعراض عن مثله **بیت**
چو جنگ آوری با کسی برستیز اذا خاصمت مع احد صر چو جاکه از
وی کزیرت بود بضمّ الکاف الفارسیّ وکسر الزّاء المعجمة یعنی لک
بدّ منه بان یکون ممّن لا یملک مصاحبته یقال فلان یارناکزیر منست
ای لا یسعنی مفارقته **مصراع** تویی که درد وغمت یارناکزیر منست
وفی لغة الحلیمی کزیر بمعنی چاره وناکزیر بمعنی ناچار یاکزیر بکسر الکاف
الفارسیّ والزّاء المهملة اسم مصدر من کزیختن یعنی او یکون لک فرار
منه بان یکون ممّن تکرهه وتستنکف من مصاحبته وقیل فی الترجمة
بیت چو جنگ ایده سن برکسنه ایله • عنادایت که ساکام ایمه اولیا •
بحکم ضرورت قدم مثله سخن گفتیم مع ذلک الصدیق وتفرّج کنان
بیرون رفتیم من الحجرة بل البلدة در فصل ربیع که صولت برد ای شدّته
آرامیده اسم المفعول من آرامیدن والمراد سکون البرد بود بل تجاوز منه
ولهذا قال والوان کالزّمان لفظًا ومعنًی والمدّ فیه غلط دولت ورد
رسیده **بیت** پیراهن سبز ای القمیص الاخضر بر درختان علی الاشجار
چون مثل جامهٔ عید نیک بختان بالاضافة فی اللفظین وقیل فی الترجمة

نیز خاموشی بالواو وخامشی بلا واو
کلاهما اصلان ولیس ان احدهما محذوفًا
من الاوّل کما مرّ

البحر هوشی لازوردی بستعمله الصباغة وعقد ثمرها بالکسر هو عنقود
النخل تمرا بالفارسی پروین از نارکش بفتح الراء یعنی من فوق رؤس تلک
الاشجار آویخته اسم مفعول من آویختن تشبیه الازهار النابتة علی الارض
مثل شجرة التفاح والکمثری بالثریا **قطعه** روضة ای بهار روضة وهی ارض
ذات ازهار وانهار ماء نهرها سلسال ای سهل سوغه فی الحلق اوسهل
نهرها فی الجنة روحة بالفتح والسکون الشجر العظیم یسمع صوت الحمام وغیره
طیرا تلک الدوحة موزون کالشعر آن ای تلک الروضة بضم الباء
الفارسیة ازالهای رنگارنگ ای المنلوّنة بالوان متعدّدة وهی
اصله وابن بفتح الواو ولما حذفت الهمزة حرکت الواو وجرکتها اشارة
الی دوحة پر کالاول ازمیوهای گوناگون من الثمرات المتنوّعة باد در سایه
درختانش الضمیر راجع الی الروضة گسترانیده فرش وهو المفروش
من متاع البیت بوقلمون بالترکی کلستانی گمحا وشب اندازی
رنگ والمراد به ان ضوء الشمس یظهر فی ظل الاشجار التی علی النبات
نازلا من بین اوراق الاشجار فاذا وقع النسیم علی الاوراق والنبات
یظهر التموّجات المختلفة بعضها اصفر وهو ما وقع علیه الضوء و
بعضها احضر وهو لون النبات والمراد به انه اذا وقع علی النبات
یری متلوّنا بالوان مختلفة وقیل فی الترجمة **قطعه** روضه کم
صوبیدر انگ سلسال • دوحه کم قوشلری اونی موزون • اول طولو
لاله ایله رنگارنگ • بوطلو میوه ایله گوناگون • آغجی کولکه سنده یل
آنگ • دوشمش ایدی فرش بوقلمون • بامداد ای ای فی وقت الصبح خاطر
باز آمدن الی البلدة برای نشستن فی الروضة غالب آمد یعنی گنا

مترددین بین القعود للصحبة وبین الذهاب الی البلدة فغلب رای
الرجوع علی القعود دیدش الضمیر راجع الی قوله یکی از دوستان دانشمند
بیاء الوحدة کل وریحان بالترکی فلکن وسنبل وضمیران بفتح الضاد
وسکون الیاء وضم المیم بالترکی بوی قراهم آورده ای جمع وعزیمت
شهر کرده معنا گفتم کل بوستان را چنانکه دانی مما تعرف بقایه باشد
ای لا یبقی بل هو سریع الزوال والانقضاء وعهد گلستان را وفایی
نه ای لا وفاء لعهده وحکما گفته اند ای قال العقلاء هرچه نپاید ای
لا یستقر دلبستگی را نشاید ای لا یلیق بالحب وربط القلب گفتا
بالف الاشباع طریق چیست حتی اسلکه گفتم برای تبرهت ناظران
ای لعرجهم وفسحت بالسین والحاء المهملتین کالوسعة لفظا ومعنی
حاضران وفی بعض النسخ خاطران کتاب گلستان توانم بمعنی
اقتدر تصنیف کردن مفعوله که باد خزان را برورق او اشاره
الی کتاب گلستان دست تطاول الاولی ان یترک لفظ دست
لان معنی التطاول درازی دست فمن قال فی تفسیره یعنی درازدستی
فقد اخطاء نباشد کما یکون لسایر الباقین وگردش بفتح الکاف الفارسیة
وکسر الدال اسم مصدر اعنی گردیدن وهو مبتداء مضاف الی زمان
ای تحوله بحسب الفصول عیش بفتح العین ربیعش الضمیر راجع الی
کتاب گلستان بطبش بالفتح وسکون الباء بالفارسیة سبکسار یا حریف
ای فصل خزان مبدل نکند خبر المبتداء مثنوی بچه کار آیدت الناء
للخطاب زگل طبق الباء للوحدة از گلستانِ من ببر بضم الباء الاولی
وفتح الثانیة امر من بردن ورق فانه ینفعک ویبقی کل همین پنج روز

ابن سیدی علی

و

شش باشد فانه سریع الزوال وین گلستان همیشه خوش
بود بفتح الخاء للقافیة باشد لانه ول حسنه ولا یبقی وقیل فی الترجمة مثنوی
یبر مر مسکه چونکه گل طبقی • بوگلستان من آل ببرورقی • عمر گل پنج روز شش اولور
بوگلستان همیشه خوش اولور وحال یعنی فی ذلک الزمان که من این سخن بگفتم ای
قلت هذا الکلام دامن گل هیچ نخت ودر دامنم آویخت ماض مجهول من
آویختن ولما کان قوله کتاب گلستان توانم تصنیف کردن ومابعده
بمنزلة الوعد تأ لیفه قال الرفیق اخجز الوعد کریم اذا وعد وفا
واذا خالف جفا فصل بیاء الوحدة ای معناهما بالترکی برای فصل
درآن روزای فی ذلک الیوم وفی بعض النسخ درآن چند روزای
فی تلک الایام المعدودة اتفاق در بیاض افتاد یعنی وقع فی بیاض الاوراق
ومن قال یعنی خرج من المسودة الی البیاض فقد ارتکب غیر الظاهر
او الظاهر من کلامه السابق واللاحق انه لم یقع له مسودة لهذا الکتاب
قبل الوعد در حسن معاشرت وآداب محاورت ای فی
بیانها قیل المراد هو الباب السابع والثامن من قوله در لباسی
اما ظرف لقوله افتاد او صفة لقوله فصل دوکه متکلمان نیکوآیدای یستعملونه
ومترسلان هذا بلاغت افزاید ای یزید بلاغة الکتاب فی الجملة
ای محصل الکلام همنوز از گل بوستان بقیتی موجود بود ولم ینقض الورد
بالکلیة که کتاب گلستان تمام شد وتمام الکه شود بحقیقت که پسندیده
آید ای انما یتم فی الحقیقة ان لو وقع مقبولا در بارگاه شاه جهان پناه
ای قدام السلطان الذی هو ملاذ الدنیا واهلها ثم شرع فی تعداد اوصافه
فقال سایه فکر کاف الاول عربی ای ظل الله او بپرتوای ضوء لطف

بضم الکاف وتشدید الناء جمع کاتب منه

ابن سیدی علی

20

بر ورد کار بمعنی الرب ذخر زمان ای ذخیرته وکهف امان ای غارة المؤید
من السماء بل من عند الله المنصور علی الاعداء المظفر بهم عضد الدولة
القاهرة ای به تقوی الدولة القاهرة اذ قوة البطش بالعضد سراج
الملة الباهرة ای به یستضیء الملة الظاهرة جمال الانام ای المخلوق مفخر
الاسلام فخر الدین والمراد من الممدوح هنا ابن سلطان زمانه وهو
سعد عطف بیان وهو ابن اتابک بمعنی صاحب الکلام والامر ای
السلطان الاعظم وهو وصف اتابک شاهنشاه قد مر ذکره المعظم
بقال اعظم الامر وعظمه تعظیما ای فخم مالک رقاب جمع رقبة الامم
جمع امة مولی له معان والانسب ان یکون هنا بمعنی الناصر ملوک
الروم والعجم بحیث یلتجی الیه الملوک من الروم والعجم سلطان البر والبحر ای
الحاکم فیهما وارث ملک سلیمان ای یملک الدنیا مظفر الدین ای فاز
به ابو بکر وهذا عطف بیان لاتابک بن سعد بن زنگی ادام الله تعالی اقبالها
الضمیر راجع الی سعد وابیه ابی بکر والاقبال توجه الخیر والسعادة وجعل
ای الله تعالی کل خیر ثمالها بفتح اللام فیهما ای مرجعها وبکر شمه
عطف علی فوز پسندیده آید لطف خداوندی مطالعه فرماید ای یطالع
بنظر اللطف الذی یتعلق بکبریائه قطعه کر التفات خداوندیش
الضمیر راجع الی سعد وهو ابن سلطان کما عرفت آنفا بیارایند مضارع
من آراستن بالمد بمعنی التزیین نگارخانه بکسون الراء یعنی دار
النقش چینیه یقال ان فی ولایة الصین دار النقش نقش فیها النقوش
العجیبة والاشکال الغریبة ونقش ارژنگیست بفتح الهمزة وسکون
الراء المهملة وفتح الزاء الفارسی اسم نقاش کامل او اسم کتاب

نارونقش

الفه

الفه النقاش المعروف بمانی وجمع فیه ما استخرجه من النقوش العجیبة
والتصویرات الغریبة والمعنی ان نظر الممدوح لزین کتاب کلستان
یصیر هذا الکتاب دار النقش الخ فی ولایة الصین ویصیر نقش النقاش
المعروف بارژنگ او یصیر کتاب النقش الذی کتبه مانی وزینه
بالنقوش اللطیفة امید هست ای امید وارجی که روی ملال در نکشد بفتح
الکاف الوجه فاعله سعد ولفظ در زاید از بن سخن که کلستان فیه
ایهام ای هذا الکتاب او الروضة التی فیها الورد نه جای تشکیست
بل محل الفرح علی الخصوص کدیباجه همایون نقش الضمیر راجع الی کلستان
والدیباجة الخد فاوایل الکتب وجبهها یعنی دیباجته المبارکة موسومة
بنام سعد ابی بکر سعد بن زنگیست ای سعد بن ابی بکر بن سعد
حذف لفظ ابن وهو شایع فی التراکیب الواقعة فی الکتب
الفارسیة فاعلم ان سعدا ابن السلطان فی زمان المصنف والسلطان ابو بکر
واسم ابیه سعد فلسمی ابنه باسم ابیه کما ذکرناه قرة ونسب المصنف نفسه
الی ابنه ولهذا اختار تخلصه سعدی واسم وزیر السلطان ابو بکر
ایضا وذکر المصنف کتابه اولا لمحامد السلطان حیث قال ذکر جمیل
سعدی ثم ذکر محامد ابنه بتقریب انه الف الکتاب لاجله
وذکر ایضا السلطان ثانیا کما سمعت آنفا ثم انتقل الی محامد الوزیر
فقال ذکر امیر کبیر سعید فخر الدین ابی بکر بن ابی نصر دیگر
عروس فکر من العروس بفتح یستوی فیه الرجل والمرأة مادام اعزبا
والظاهر ان المراد به هنا هو الثانی از بی جمالی ای من عدم الحسن سر بر
نیارد ای لا یرفع رأسه ودیدهٔ یاس بفتح الیاء التحتانیة المثناة وسکون الهمزة

وبعد الاعراس یقال لها
الزوجان او الزوج
والزوجة ثم

بالفارسية نوميد كاز پشت پاى حجالت برندارد كالذى اذا اجل
ينصب عينيه على ظهر رجله ولا يرفعها عنه ودر زمرة صاحب جمالان
اى فى جماعة اهل الحسن متحلى بالجيم المعجمة وكسر اللام من الجلاء نشود مكر
آنكه كه متحلى بالحاء المهملة وكسر اللام ايضا كردد اى ينزين بزيور
قبول امير كبير يريد به الوزير عالم عادل وصفان له مؤيد من عند الله
مظفر بفضله تع ظهير سرير سلطنت الظهير بمعنى المعين ومنه قوله تع
والملئكة بعد ذلك ظهير ومشير تدبير مملكت كما هو وصف الوزراء
كهف الفقراء الكريف كالبيت المقعور فى الجبل ملاذ الغرباء الملاذ
والملجاء بمعنى مربى الفضلاء من العلماء محب الاتقياء جمع تقى بالتشديد
افتخار آل فارس اى يفتخرون بكونه منهم يمين على وزن فعيل الملك
بضم الميم وسكون اللام اى قوته قال تع تكونا عن الملكة او قسم
اهل المملكة وفى بعض النسخ بمن الملك بضم الباء وسكون الميم اى بركة
المملكة ملك الخواص بفتح الميم وكسر اللام فى الدولة والاعيان بسكون
الخاء وفتحها كالافتخار غياث الاسلام والمسلمين يقال استغاثه فاغاثه
والاسم الغياث وعمدة الملوك والسلاطين بضم العين ما يعتمد
عليه ومن قال اى زبدتهم ومعتمدهم فقد فسره برأيه ابو بكر بن
ابى نصر من الاتفاقات الغريبة وقوع اسم الوزير مطابقا لاسم السلطان
اطال الله عمره هو وطول بتشديد الواو بمعنى واجل بتشديد اللام
اى عظم الله قدره فى الدنيا وشرح صدره قال الله تع من يرد الله
ان يهديه يشرح صدره للاسلام وضاعف اجره فى العقبى كممدوح اكابر
آفاقست الآفاق الاطراف والنواحى ومجمع مكارم جمع مكرمة اخلاق جمع

ابن سيدى على

خلق

خلق بسكون اللام وضمها السجية **بيت** هركه در سايهٔ عنايت
اوست بشير الوزير كنزش بفتح النون والضمير راجع الى قوله
هركه طاعتست مدح يشبه الذم لانه يوهم ان متعقب ودشمن دوست
وقيل فى الترجمة **بيت** كمكه ظل عنايتين ايده يوست ●
جمى طاعت اولور ودشمنى دوست ● بر بريكى از سايه بندكان
وخواتى جمع خاشية بمعنى الزمرة والحشم اى على كل واحد من جميع
العباد والخدم خدمتى معينست كما هى عادة الملوك كه آكر دراداى آن
خدمت تهاون بالفارسية سستى وتكاسل بالفارسية كاهلى روا
دارند اى يجوزون الاهمال مراعاته بمعنى البشاشة ومعرض بفتح الميم
موضع العرض وبكسرها ثياب تتجمل فيها الجوارى حجاب ايند ودر محل
عتاب المجمل قرينة على ان المعرض بفتح الميم مكسر بن طايفه در وشان
استثناء كه شكر نعمت بزركان برايشان واجبست متعلق الى
لفظ برود ذكر جميل عطف على شكر ودعاء خير عطف عليه واداء حقهن
خدمت اى شكر النعمة والذكر الجميل ودعاء الخير در غيبت اولى تر ست
واحسن كه در حضور اى من كونها فى المواجهة وعلله بقوله كه اين
يعنى اداء شكر ودعاكه در حضور ومواجهه است بتصنع وريا
نزديكست وآن يعنى اداء شكر ودعاكه غيبتست از تكلف
دورو فى بعض النسخ وقع هذا اللفظ وباجابت مقرون

قطعه بشت دوتاى فلك راست شد از خمى اى استقام ظهر
المنحنى من الوجع تا چو تواى مشتلك فرزند زاد لفظ زاد ان قد يستعمل
متعديا ولازما بالترك طوغمق وطوغنمق والمناسب هنا المعنى

اللازم ما در ایام را لفظ را بمعنی اللام الجارة حکمت مخصصت خبر
مقدم اگر لطف جهان آفرین شرط خاص کند بنده ء مصلحت عام را
جزاء الشرط والجملة الشرطیة مبتداء موخر فالمدح حینئذ یکون مشروطا
ویحتمل ان یکون لفظ اگر زائدا فی قوله لطف جهان آفرین مبتداء
موخر خاص کند بنده ء مصلحت عام را بیان لقوله الحکمت مخصصت
دولت جاوید یافت ای وجد دولة مؤبدة هر که نکونام زیست
علله بقوله اگر عقبش الضمیر راجع الی قوله هر که ذکر خیر زنده کند نام را
فمن یبقی اسمه مذکورا فهو حی وصف تر اگر کنند ور نکنند اهل فضل
ای هی استیان حاجت مشاطه بفتح المیم وتشدید الشین بالفارسیة
زن پیرایه گر نیست روی دلارام را فمن حسن الوجه فی حد ذاته
لایحتاج الی التزیین وقال ابن الرومی هذا المعنی شعر
وما الحلی الا حیلة لتقبضه • تیمم من حسن اذا کان قصرا • فاما الجمال
اذا کان موفرا • فحسنکم یحتج الی ان یزورا • وقیل فی الترجمة قطعه
اشبو فلک ارقوسی شادیله طوغلدی اوشن • سنجلین بر وجود طوغدی
بوایا میله • بولدی ابد دولتلن هر که ایوآدمودی • کم آکلامه خیر یله دیری
آوله خوشنا میله • وصفکی ذکر ایلیه یا ایتمیه اهل فضل • حاجت مشاطه
یوقاروی دلارا میله • عذر تقصیر خدمت وموجب اختیار
عزلت تقصیر وتقاعدی که درمواظبت وملازمت خدمت
بارگاه خداوندی می رود ای یقع التقصیر فی ملازمة بابه بنابر
آنست ای مبنی علی هذا المعنی که طایفه ء حکماء هند اعلم ان الرهمزة
فی کل کلمة آخرها هاء للوحدة فمعنی قوله طایفه ء جماعة واحدة در

فضایل جمع فضل وفضیلة ضد النقص والنقیصة بزرجمهر حکیم مشهور
بالفضل سخن می گفتند ای یعدون ویذکرون فضائله آخرج بمعنی غیر این چنین
ندانستند ونگفتند که در سخن گفتن بطی است یعنی در نگ بسیار میکنند
ای یتوقف فی التکلم کثیرا متمهل بسی منتظر باید بود بمعنی بودن تاوی
تقریر سخن کند حاصل ما قالوا فی حقه انه لیس بطلاقة لسان بزرجمهر بشنید
ای سمع ما قالوا فی حقه وکفت فی جوابهم اندیشه کردن که چه گویم ای التفکر
فی ان ای کلام اقول به از پشیمانی خوردن وفی بعض النسخ بردن که چرا
گفتم حاصل جوابه ان عدم سرعته فی الکلام لیس لفقدان القدرة علی الکلام
بل هو کثیر الفکر فی التکلم وانما یتکلم بالتفکر وهذا فضیلة عظمی الحکایت
قیل لبزرجمهر ایها الحکیم مالک لاتحزن علی مافات ولاتفرح بما هو آت
فاجاب بقوله لان الغایب لایبقی فی العبرة والآتی لایستدام بالحسرة ای السرور
مثنوی سخن دان ای عالم الکلام وپرورده ای المربی پیر کهن ای الشیخ الکبیر
بعد ازین ای بتفکر آنکه ای بعد بگوید مضارع من گفتن سخن مفعوله
مزن نهی من زدن بی تامل بکسار بفتح الباء دم بفتح الدال بمعنی
النفس بفتحتین ای لا یتکلم بدون التامل مگو خفف من میگوی امر من گفتن
کردیم گویی بالترکی کرچ سویله سن چخم ولیس بعیب بیندیش امر
وانگه بر آور نفس والمراد الکلام وزان پیش بس کن که گویند بس
ای اسکت قبل ان یقال اسکت بطق الباء سببیة دم ای الانسان
بهتر ست از دواب جمع دابة والمراد ذوات القوایم الاربع دواب از تو به
وافضل گر نگویی صواب کما قیل بیت بهایم خموشند وگویا بشر •
زبان بسته بهتر زگویا بشر • وقیل فی الترجمة مثنوی سوز اهلی

که اول سوزک اصلن بله • سوزي فکر ايدر آندن آکورده • تأمل سزاورمه
سوزه چپچپ دم • ايو سويله کچ سويله ايسک غم • کي انديشه قيل صکره اوغل غش
سکوت ايله کمه ديدين بس • سوزيله يک اولور بشر ازدواب • طواز
يک اولور سويلمز سک صواب • حاصل اعتذار المصنف في قلة الملازمة
بايراد حکاية برزجمهر اني لو اکثرت الملازمة والمکالمة لظهر مني زلل کثير
فالاولي قلة الملازمة والمکالمة فکيف در نظر اعيان خداوندي •
اي التکلم في محضرهم که مجمع اهل دلست و اصحاب التصوف ومرکز مرکز
الرجل موضعه علماء منتخريد المتعمقين في العلم اکر در سياقت سخن
اي سوق الکلام دليري بالياء المصدرية اي الشجاعة کنم شويح
بمعني کستاخي کرده باشم فان الکلام للاکابر دون الاصاغر ولبضاعت
مزجات اي متاع القليل بحضرت عزيز کما جاء به اخوة يوسف عم في مصر
آورده بتقدير باشم کما عرفت مراءا وشبه بفتحتين وسکون الهاء خرزة
صفراء کما فصل في بحر الغرايب فمن قال خرزة سوداء فقد غفل عن اللون
دربازار جوهريان اي في سوقهم جوي بفتح الجيم وکسر الواو وياء الوحدة
اي الشعيرة الواحدة نيارد يعني ان کلامي کالخرزة الحقيرة فلا اعتبار
لها عند العلماء الذين کلماتهم وعلومهم کالجواهر النفيسة وچراغ پيش
آفتاب اي في حضور الشمس پرتوي اي شعاعي ندارد بل يضمحل نوره
ومنارة قال في مختار الصحاح التي يؤذن عليها وهي مفعلة بفتح الميم
والجمع المنار ولانه من النور بلند صفة لمناره در دامن کوه الوند بفتح الهمزة
والواو وسکون جبل في همدان علم في الارتفاع حکايت سمع من بعض الرواة
انه لم يرتق احد في قلة ذلک الجبل لارتفاعه وشدة هبوب الريح هناک حتى ان احدا

من

من الطائفة القلندرية ادعى الارتفاع فيها فذهب وغاب ثم وجد بعده
في مسافة بعيدة من ذلک الجبل والعهدة على الراوي • پست نمايد •
مضارع مجهول من نمودن اي يري احفض ولما تواضع المصادر
ابياتا في فوايد التواضع اورد ابياتا في فوايد التواضع مثنوي
هر که اي کل احد کردن اي الرقبة بدعوي يقرأ بکسر الواو افراز
مضارع من افراختن يستعمل لازما ومتعديا بالتركي يوحلمک ويقلب
خاؤه زاءً في المضارع وکذا نظايره والمراد هنا معناه المتعدي دشمن
ازهر طرف بدو تازد مضارع من تاختن قلب خاؤه زاءً کما عرفت آنفاً
وفي بعض النسخ وقع بدل هذا المصراع خويشتن را بکردن اندازد من انداختن
سعدي افتاده ايست علي الارض آزاده الفارغ المستخلص عن قتال
الانام ومن فسره بالفارغ فقد غفل عن سوق الکلام کسي نيايد
بجنک افتاده کانه علة له اول انديشه اي ينبغي الفکر اولا وانکهي
اي بعده کفتار هو اسم بمعني الکلام پاي بسکون الياء المراد به الاساس
پست بالباء الفارسي بالتركي آلچق والمراد به انه اول في البناء
آمدست پس بالباء الفارسي ايضاً اي بعده ديوار فالفکر کالاساس
والکلام کالبناء والجدار فلما علمت حقيقة الحال الاتلتفت الي ما قيل و
قال وما بعد الحق الا الضلال نخل بندي بالياء المصدري وصف ترکيبي بالتركي
نخل بغلايجلق دائم ولي نه در بوستان حتى اجمع ازماره النفيسة شاهدي
بالياء المصدري ايضاً بمعني خبوني مي فروشم اي ابيعه نه در کنعان اسم
ديار نشاء فيه يوسف عم لقمان حکيم را هو رجل صالح عاقل قد اختلف في
نبوته کفتند که حکمت از که آموختي اي ممن تعلمت الحکمة کفت از نابينايان

24

لانهم تاجای نبینند پای نهند ای یتفحصون موضع القدم بالعصا مثلا
ثم یضعون القدم فیه قدم بفتح القاف و الدال و تشدیده ماض
بمعنی تقدم کقدس بمعنی تقدس لخروج فاعل الفعل قبل الولوج کالدخول
لفظا و معنی و قد یقال بکسر الدال المشددة علی انه امر من قدم بالتشدید
وقال الشاعر فی هذا المعنی شعر قدر لرجلک قبل الخطو موضعها • فمن علا
زلقا من عثرة زلجا • الزلق بفتحتین المزلقة و العثرة بکسر العین
الغرور و زلجا بفتح اللام و الف للاشباع بمعنی زل مصراع مردیت
بسکون الیاء المصدری و تاء الخطاب بمعنی رجولیتک اصله مردی ات
بیازمای امر من آزمودن بمعنی التجربة و انکه بعدها زن کن عبارة
عن التزوج فی الاصطلاح فمن قال یعنی زن را نکاح کن فقد غفل عن
الاصطلاح قطعه گرچه شاطر بود خروس بجنبک مع امثاله چه زند
یقدر له مفعول یناسب المقام او لفظ زند فی امثال هذا المقام بمعنی
الهجوم و الجرأة فلا حاجة الی التقدیر پیش باز رویین لفظ
رویین بامالة بمعنی الصفر بالترکی توج اعلم ان الیاء و النون
لافادة النسبة و حصول الشیء منها نحو رویین و چوبین و جوین
و نیین چنک بالجیم الفارسیة بالترکی قوش قاینغی یشبه رجل الباز
بالصفر فی اللون و الشدة هذا ما سمع من الذین یعلمون فلا تلتفت
الی تحریف من لم یعلم گربه بضم الکاف الفارسیة بمعنی التنور شیرست
درگرفتن موش ای اسد فی اخذ الفارة لیک موشست در مصاف
بالضم و المهملة بمعنی الحرب پلنگ مقصود المص من ایراد الامثال
ان یقول انی رجل قلیل البضاعة بالنسبة الی العلماء العظام فلا یلیق

بران اضف کتابا انما باعتماد سعت بمعنی الوسعة اخلاق بزرگان که چشم
از عوایب جمع عیب کالعیوب و المعایب زیردستان بپوشند ای یغضون
عیونهم عن عیوب الاداز و دراقتای جرایم جمع جریمة بمعنی المعصیة گیران
جمع گیرنده بمعنی الاصغر مگوشند و لما تواضع المص صار کتابه رفیعا
کلمه چند بر سبیل اختصار از نوادر و آثار جمع اثر بمعنی الاخبار عن
السلف الاخیار و حکایات و اشعار جمع شعر بکسر الشین و سیر
بکسر السین و فتح الیاء جمع سیرة و هی الطریقة حمیدة کانت او ذمیمة
ملوک جمع ملک بکسر اللام درین کتاب درج بالتوح و السکون الطی کردیم
و بهج بفتح الباء و سکون الراء و بالیاء و بلا یاء بمعنی البعض از عمر
کرانمایه اعلم ان لفظ کران بکسر الکاف الفارسیة یجیء لمعنیین احدهما
بمعنی الثقیل و الآخر بمعنی العالی فمعنی لفظ کرانمایه کثیر الثمن و کثیر القیمة
برو اصله برا و خرج لفظ کردیم مقدرا منا فمن عده من المتن فقد غفل
عن قاعدة الاسجاع موجب بکسر الجیم تصنیف کتاب گلستان
این بود و بالله التوفیق قطعه بماند مضارع من ماندن بمعنی
قالمق لامن ماندن بمعنی بکر مک سالها ای یبقی سنین کثیرة این
نظم و ترتیب فاعل ماند زماهر ذره خاک اصله ذرء بالهمزة و حذفت
افاده اسم مفعول من افادن جایی الیاء الثانیة للوحدة و الظاهر
من سوق کلام المصنف و تواضعه ان معنی هذا المصراع الثانی ان کتابی
هذا شیء حقیر یقع و ینتشر منا کذرة التراب فی کل موضع فصار کما قال
حیث اشتهر کتابه فی الآفاق قال رسول الله صلعم من تواضع رفعه الله
و من تکبر وضعه الله و قیل هذا المصراع الثانی فی موقع الحال

بحسب المعنى على طريقة آيتك حنوق النجم اى حال انتثار اعضائى
ترا با متفرقا ويؤيد الاول قوله غرض نقشيست اى اثر كزاى كه
از ما باز ماند هو مثل باشد كه هست را نمى بينم بقاى تعليل للمصراع
الاول قد قيل شعر انّ آثارنا تدلّ علينا • فانظروا بعدنا الى
الآثار • مكر صاحب دلى دورى بياء الوحدة فيهما برحمت مرهون
كند بر كار درويشان دعايى تعليل آخر وقيل فى الترجمة
قطعه پخ پيلر قلا بو نظم وترتيب • دوشه بر ذرّه بزدن هر آيه •
غرض بر نقش در كم كيرو قاله كه • وارق چون دكل قابل بقايه • مكر صاحب
دل ولان رحمت ايدب • دوته درويشلر يچون ال دعايه •
امعان نظر اى تدقيقه در ترتيب كتاب يعنى كلستان وتهذيب
ابواب التهذيب كالتنقية وايجاز سخن عطف عليه مصلحت
در آن ديد فاعل ديد ضمير مستتر فيه راجع الى معان نظر
تا ميرين بمعنى اين ولفظ مزايد لتحسين اللفظ وكونه بمعنى التعدد
بعيد روضهٔ رعنا يعنى كلستان وحديقهٔ قال فى مختار الصحاح
الحديقة الروضة ذات الشجر قال الله تع وحدائق غلبا وقيل الحدائق
كل بستان عليه حايط غلبا على وزن حمراء اى ملتفة چون بهشت
بكسرتى الباء والهاء فصيح وفتح الباء شايع يعنى مثل الجنة بهشت
بفتحهما باب اى على ثمانية ابواب اتفاق افتاد يعنى ان امعان
النظر راى الامر اتفق ان يكون هذا الكتاب مرتبا على ثمانية ابواب كالجنة
ازين سبب مختصر آمد تا بملامت وملالت نينجامد مضارع من نجا يمدن
بمعنى آخر شدن **باب اوّل** در سيرت پادشاهان

قد

قد عرفت معنى السيرة آنفا **باب دوم** در اخلاق
درويشان الاخلاق جمع خلق **باب سوم** در فضيلت
قناعت كه القناعة كنز لا يفنى **باب چهارم** در فوايد
خاموشى اذ فى السكوت فوايد كثيرة **باب پنجم** در عشق
وجوانى بالواو العاطفة **باب ششم** در ضعف
وپيرى بالواو العاطفة ايضا **باب هفتم** در تاثير
تربيت اى فيمن يؤثر التربية فيه **باب هشتم** در آداب
صحبت **تاريخ** در آن مدت كه ما را وقت خوش بود بفتح
الخاء للقافية زهجرت اى الهجرة النبوية اذ قد اخذ التاريخ من
هجرة النبى ع من مكة الى المدينة شرّفها الله تع شش صد وپنجاه
وشش بود قد علم بتتبع التواريخ انّ الفضلاء والصلحاء كثروا
فيما بين ستمائة وسبعمائة من الهجرة النبوية منهم المص والمولى
الرومى والنصير الطوسى وامثالهم **بيت** مراد ما نصيحت بود
كه تيم النصيحة سهل والمشكل قبولها حوالت باخدا كرديم و
رفتيم فالنصح والتبليغ منا والتاثير من الله تعا
باب اوّل در سيرت پادشاهان انما قدم ذكر
سيرة السلاطين ليتخذ السلاطين مما ذكر فى هذا الباب نصحا
وصلحا بهم العالم وقد قيل صلاح السلطان صلاح العالم **حكايت**
پادشاهى بياء الوحدة راشنيدم فى الخبر كه بكتن بضم الكاف
العربى اسيرى بياء الوحدة ايضا اشارت كرد اى اشارا الى قتل محبوس
بيچاره در ان حالت نوميدى الاضافة بيانية نربانى الباء كذلك

که داشت ای بلغته الّتی یتکلّمها و من قال یعنی بلسان فی فیه فقد غلط
غلطا فاحشا ملک را یعنی الّذی امر بقتله دشنام دادن کرفت لفظ دشنام
بمعنی الشتم و استعمل بلفظ دادن و مشتقاته و لفظ کرفت یفید معنی الشروع
ای شرع فی شتمه و ابتدأ و سقط بفتحتین الهذیان کفتن لفظ کرفت مقدر
مهنا کما هو قاعدة الاستغناء که کفته اند مهر که لفظ که اسم مهنا دست از زبان بکشید
مضارع من شستن و هو عبارة عن الیأس همچو مفعول مقدم لقوله بکوید
دردل دارد بکوید شعر اذا یئس الانسان من باب علم طال لسانه
طول اللسان عبارة عن الخروج عن الادب و تیناول الشتم کسنور
علی وزن بلور مضاف الی مغلوب اضافة الموصوف الی الصفة یصول
ای یحمل حملة علی الکلب قیل فی الترجمة بیت
امید کسه انسان اوزانور دلی • چنك اولسه مغلوب اتیلور ایته •
بیت وقت ضرورت ظرف چو ماند بفتح النونین کریز بکسر الکاف
الفارسیة و یقرأ بضمها اسم مصدر بمعنی کریختن مهنا دست بکیرد
فاعله ضمیر راجع الی دست و مفعوله سر شمشیر تیز فیه مبالغة و قیل
فاعل کیرد ضمیر المضطر و دست مفعوله یعنی دستش مقابل بکیرد
سر شمشیر تیز را هذا فیه تکلفات و تقدیرات مع فوت المبالغة
و قیل فی الترجمة بیت قلمیجی وقت ضرورت کریز •
ایتر قلیج باشنی الدوته تیز • ملک پرسید ای السلطان الآمر بقتله
کیچه می کوید ای لاسیر یکی ازوزراء یك مخضر بفتح المیم و الضاد المعجمة
بمعنی الخصلة و الغلب کفت ای خداوندی کویدکه و الکاظمین الغیظ
و العافین عن الناس و هذا تلمیح الی الآیة الکریمة الواقعة فی سورة

آل عمران اوّلها و سارعوا ای بادروا الی مغفرة ای الی اسبابها
من ربکم تعالی و جنّة ای الی عمل یوجب دخولها عرضها السموات
و الارض مبتداء و خبر فی محلّ الجرّ صفة جنّة اعدّت للمتّقین صفة
بعد صفة الّذین ینفقون اموالهم فی السرّاء و الضرّاء ای فی حال
الیسر و العسر و الکاظمین الغیظ ای الجارعین الغضب عطف علی المتّقین
و العافین عن الناس ای الّذین یعفون عن امضائه مع القدرة علیه
و الله یحبّ المحسنین اللام فیه للجنس قال النبی ع ینادی منادٍ یوم
القیمة این الّذین کانت اجورهم علی الله فلا یقوم الّا من یعفو ای
عن الاساءة حکایت روی عن عیسی ع لیس الاحسان ان تحسن
الی من احسن الیک و فی ذلک مکافات انّما الاحسان ان تحسن الی من
اساء الیک ملک را بر و ای علی الاسیر رحم آمد بسبب هذا الکلام
و ازسرخون اعلم لفظ سر یجیء علی معنیین احدهما بمعنی الرّأس
و الآخر بالترکی اوج و المراد هو الاخیر و قیل لفظ سر اتمّ زاید
و التقدیر ازخون سر او درکذشت لفظ در زاید للتأکید و وزیر
دیکر که ضدّ او بود ای کان خلاف الوزیر الصالح کفت ابنای
جنس ما را نشاید ای لا ینبغی لجنس الوزراء در حضرت پادشاهان
ای فی محضرهم جز براست بالیاء المصدریّ یعنی غیر الصدق سخن
کفتن نیید انّك کذبت ان مرّ ای ذلک الرجل ملک را دشنام داد
یعنی شتم کما عرفت آنفا و ناسزا کفت ای قال کلاما لا یلیق ملک
ای السلطان روی ازین سخن روی درهم کشید معنی هذا الکلام
یوزی بوسوزدن بورتردی و کفت مراد آن دروغ و فی بعض

النسخ دروغ آن پسندیده تر آمد لفظ پسندیده اسم مفعول من پسندیدن
بمعنی المقبول ولفظ تیرجی ء علی معنیین احدهما الرطب والآخر
التفضیل والمراد منا هو الاخیر ازین راست کوکنه وعلله بقوله
که آنرا روی در مصلح بیاء الوحدة وهی التخلیص من قتل المظلوم
واین را بابرخبث بضم الخاء ای هذا الصدق الذی قلته مبنی
علی الخباثة وهی قتل المظلوم وحکما گفته اند که دروغ مصلحت
آمیز وصف ترکیبی من آمیختن به از راستی فتنه انگیز
وصف ترکیبی من انگیختن **بیت** هر که آمد شاه آن
مفعول کند قدم للوزن لا للحصر کما ظن که او گوید حیف
یعنی ظلم باشد که جز نکو گوید قیل فی الترجمة **بیت**
هر که سلطان آنك دیدو کن ایده • حیف او لاکه سوز ایراید ایده
حکایت برطاق وهو بالترکی مصدره اومایقال بالترکی کمر
ایوان بکسر الهمزة وفتحها فارسی معناه مکان العالی
الذی یهیاء لجلوس السلاطین او الغرفة او الصفة العظیمة
ومنه ایوان کسری وجمعه اواوین اصله اوْوَان فابدلت من
احدی الواوین یاء فریدون وهو اسم ملک اکثر الاقالیم خمس
مائة سنة وکان طویلا من الرجال یقال کان طوله سبعة ارماح
وعرض صدره رمح وهو اول من رتب الناس فی المراتب والمناصب
وهو اول من اوثب الحمیر علی الخیل فنبتت البغال وهو قتل الضحاك
لانه قتل اباه لاطعام الحیتین اللتین خلقهما الله تعالی علی منکبیه وکانتا
بحیث لا تسکنان اذا جاعتا الا بدماغ الآدمی ولهذا کان یقتل کل

یوم

یوم شخصین لاجل اطعامهما ثم قتله فریدون انتقاما من دم ابیه نوشته تو
والمکتوب بهذه الابیات **مثنوی** جهان ای برادر نماند بکس مضارع
منفی من ماندن بکس ای لا یبقی لاحد دل اندر جهان آفرین وصف
ترکیبی بند بس ای علق قلبك بالله تعالی فقط ممکن تکیه بر ملک دنیا
ای لا تتکل الی ملک الدنیا وپیوست عطف علی تکیه ای لا تعتمد علیه که بسیار کس
چون مثل تو پرورد ای زنی وکشت ای قتل چو آهنك قصد رفتن نمود
مقدم لقوله کند وفاعله جان پاك چه برتخت مردن چه بر روی خاك
ای هما سیان **حکایت** یکی از ملوك خراسان ای واحد من سلاطین
مملکة خراسان سلطان محمود وهو ملک مشهور اسم ابیه سبکتکین
الکاف الاول عربی والثانی فارسی والتاء الفوقانیة بینهما ء
مفتوحة وقد تضم وحذف لفظ ابن بین العلمین شایع فی
تراکیب اهل الفرس فالتقدیر سلطان محمود بن سبکتکین را •
بخواب دید ای رأی فی المنام بعد از وفات او بصد سال وکان
کیفیة رؤیته هکذا انه جعل وجود او ریخته بود واندرس وخاك شده
وصار ترابا مگر چشمان او لم یندرس که در چشم خانه ای فی موضع
العین می گردید ای یدور ونظر می کرد کما فی حیوة ساير حکما ای
جمیعهم از تاویل آن ای عبارة تلك الرؤیا عاجز ماندند لم یقدروا
علی اعتبارها مگر درویشی بیاء الوحدة که خدمت بجای آورد فی ادا
عبارة الرؤیا وگفت فاعله ضمیر درویش هنوز نگرانست ای ناظر
که ملکش بضم المیم اسم وهو التصرف فی ذوی العقول والسلطنة
وبکسرها مصدر وهو اما مختص بغیر العقلاء او ملکیة مطلقا وبالفتح

مصدر مطلقا والمراد هنا الاوّل باد کرانست فانّ الانسان یمایل
الی الرّیاسة بحیث لایزول میله بعد موته ولهذا قال اهل التصوّف آخر ما
یخرج من قلوب المحبّین حبّ الجاه قطعه بس بالباء العربیّ بمعنی
الکثیر ههنا کما صرّح به صاحب بحر الغرایب وبا وبسی معناه کلوبخ وبخ
وبخ دیك اولور واستشهد بهذا البیت فمن قال یجیء بمعنی فقط وبمعنی
بسا ومخفّفا عنه وههنا کذلك فقد غفل اذ ظنّه مخفّفا عنه نامور بکون
المیم بمعنی صاحب الاسم المشهور بزیر زمین تحت الارض دفن کرده
اند ومضی علیه زمان ونی بحیث کز حیثیش هروی زمین بر
لفظ ههنا بمعنی علی واخر للوزن والباء زایدة والمعنی بر روی زمین
فمن قال لعلّ لفظ بر لمقارنته بالباء الصّلة اخّر عن مدلوله فقد اخطاء
فی ظنّه والقول بکونه زایدًا فاسد اذ المقام یقتضی ان یذکر فی
مقابلة زیر ضدّه وهو معنی بر والقول بکونه بمعنی قطعا فریة قطعًا
کما عرفت سابقًا شان نماند مع کونه مشهورًا فی حیوته ۴
وان پیر لاشه ولاشه بالترکی لش وفی بعض النّسخ
آن جسم لاشه را که سپردند ماض من سپردن بالترکی اصمق والمراد
تسلیمه ودفنه زیر خاك تحت التراب خاکش الضمیر راجع الی قوله
پیر لاشه چنان بخوردند ماض من خوردن فاعله ضمیر خاك ومفعوله
الضمیر راجع الی قوله المذکور آنفًا کزو که ازو واستخوان الواو الزّایدة
تکتب ولا تقرأ نماند حیث اکل التراب جمیع اجزائه زنده است
بسقوط الهمزة فی اللفظ ای حتی نام فرخ بفتح الفاء وضمّ الرّاء
المشدّدة یجیء علی معنی واحد بالترکی قوتلو بضمّ القاف

وسکون

وسکون الواو المخفّفة والتاء فمن قال نقل من بحر الغرایب فرخ
بالراء المشدّدة یجیء علی معنیین بمعنی المبارك وبمعنی القوی
فقد اخطاء فی استخراج العبارة فانّ العبارة الواقعة فیه
قوتلو وقد صحّحناه وهو ظنّ انّه بضمّ القاف وفتح الواو المشدّدة
وصاحب البحر یصرّح بکون معناه اثنین فانظر فی کلام القائل
فانّه من الغرایب نوشروان بتشدید الرّاء وفی بعض النّسخ
نوشین روان بالیاء والنون بعد الشین وفی بعضها نوشیروان
بعده والفصیح انوشروان بالهمزة وکسر الشین وضمّها وسکون
الرّاء علی ما صحّح فی بعض کتب التواریخ بخیر وهو کان اعدل الملوك
واهیبهم واکثرهم فتوحًا واجودهم سیرة واحکمهم سریرة
واجملهم آثارًا واطیبهم دولة ومدّة سلطنته ثمان واربعون
سنة وفی سنة اربعین من ملکه ولد رسول الله ﷺ ومات
انوشروان وعمر النبیّ صلّعم ثمان سنین وقال ﷺ فی حقّه
ولدت انا فی زمن الملك العادل وله مناقب کثیرة مذکورة فی
فی السن الناس کرچه بسی گذشت ای مضی زمان کثیر که نوشیر
وان نماند ای مات کما عرفت آنفًا خیری بیاء الوحدة کن ای فلان
کنایة اسم یسمّی به افراد الانسان وغنیمت شمار عمر کما قال
النبیّ ﷺ عدّ الدنیا غنیمة الاکیاس وغفلة الجهّال ولا یضیّع
عمرك حکایت طلب رجل عن عالم نصحًا قال من ضیّع ایام حراثته
ندم وقت الحصاد زان پیشتر بالباء الفارسیّ ای اقدم من وقت
که بانك برآید فلان نماند ای یقولون مات فلان وقیل فی الترجمة

قطعه ای نیجه آدلویی که پیر آلتنده کومدیلر پیر اوزره وارلغدن آنلر
برنشان قنی • اول پیرلرکه آنی پیر آلتنده قودیلر خاکآیی شویله
پیدی که برا ستخوان قنی • نوشروانك آدی دری قلدی خیرله
چوق دورمیدی کرچکه نوشروان قنی • عمروکی صای غنیمت وخیر
ایله ای فلان • شوندن اوکوردی کم دیه لر اول فلان قنی حکایت
ملك زاده ء الهمزة للوحدة راشنیدم فی الخبر که کوتاه ای قصیر بود
وحقیر ودیکر برادرانش ای اخوته الاخری بلند وخوب رویی
ای بخلافه فی القد والحسن باری اعلم انّ لفظ باریجی ء بمعنی الحمل
بکسر الحاء والثمرة مثل بر والمرة بفتح المیم وتشدید الراء وامر من
لفظ باریدن وقد یستعمل صفة وبمعنی الطریق والمراد ههنا هو
المعنی الثالث والیاء للوحدة ای یصر مرّة واحدة پدرش
ای الملك بکسر اهیت بتخفیف الیاء مصدر کره وفی بعض النسخ وقع بدله بخشیم
حقارت ای استحقار دروی نظر کرد پسر ای ذلك الابن الصغیر الحقیر
بفراست واستبصار دریافت ای تفطّن وگفت ای پدر کوتاه خردمند
یعنی عاقل قصیر القدّ به افضل که نادان بلند ای من الجاهل الطویل وعلّة قوله
زهر چه بقامت مهتر بقیمت بهتر ای لیس کلّ ما یکون فی القدّ اکبر فی القیمة
اولی واکثر اذ قد یکون الشئ فی القدّ اصغر وفی القدر اکبر که الشاه نطیفة
ای طاهرة بالطاء المهملة مع صغرها والفیل جیفة مع کبرها شعر
اقلّ ای اصغر جبال الارض الاضافة بمعنی فی لانّ المضاف
الیه ظرف المضاف طور سینا اسم جبل بمدین سمع موسی ء م کلام
الله فیه وانّه ای والحال انّ الطور لاعظم اللام للتأکید عند الله

قدرًا

قدرًا نصب علی التمیز ومنزلًا عطف علیه وقیل فی الترجمة بیت
اگرچه پیرده صغیر ایدی طور طاغی • ولیکن منزلی قدری یوجیدی
عند الله قطعه آن شنیدی که لاغری دانای عالم ومنزیل
گفت روزی ببیاء الوحدة بابله ای الاحمق من البله وهو الحمق
فربه بفتح الفاء وسکون الراء وکسر الباء وسکون الهاء
الاصلیّة بمعنی السمین اسب تازی ای الفرس العربی اگر
ضعیف وهزیل بود همچنان ای مع کونه ضعیفًا از طویلهٔ
الهمزة للوحدة خربه اولی پدر ای الملك بخندید تعجّبًا من کلامه
وارکان دولت پسندیدند ای استحسنوا کلامه وبرادران
بجان المراد انّهم بصمیم قلوبهم برنجیدند رباعی تا مرد سخن
نگفته باشد معناه بالترکی تا کشی سوز سوزمیش اولا عیب وی
هنرش نهفته باشد بضمتین ای مستور باشد کما قیل المرء مخبوء تحت لسانه
هریشه بالباء العربیّة وعربیّه میثه کمان مبر تهی بر دن که خالیست
ای من السهام شاید ای یحتمل که پلنك ای النمر بالترکی قپلان
خفته باشد وما ذکرناه من معنی البیت وهو المسموع من الاساتذة
الکمل فلا تلتفت الی الاوهام الّتی ذکرها بعض الانام وقیل فی الترجمة
قطعه تاکشی سوزی سویلمز سوزنك • یخشیسی ویمانی باتمش
اولا • هریشه ء صنمکم اسزدر شاید که پلنك یاتمش اولا •
شنیدم که درآن مدّت ای المدّة الّتی وقع فیها هذه الکلمات
فیها دشمنی ببیاء الوحدة صعب وشدید روی نمود ماض من
نمودن بمعنی کوستمك کما صرّح به صاحب العرایب وقال

فی الصّحاح کوسترمك وکورزمك فالمراد هو المعنی الاوّل فاذا
عرفت الحال فلا تلتفت الی ما قیل وقال هذا فارسیّ وعکر
عربیّ روی بهم آوردند فی الموکة اوّل کسی که اسب در میدان
بکر المیم عربیّ وبفتحها فارسیّ راند او بود اشارة الی ذلك
الابن الصغیر وگفت قطعه آن نه من باشم که روز جنك بالاضافة
والمعنی فی یوم الحرب بیتی بیاء الخطاب پشت من ای لا افرّ حتّی
تری ظهری آن منم کاندر اصله که اندر ثمّ انتصل للوزن میان خاك و
خون ای بین التراب والدم بینی سری بیاء الوحدة والمراد رأسه
بقرینة المحلّ ومن قال فی تفسیره یعنی رأسی فقد غفل من الیاء فی
اللغة الفارسیّة لایجیء للمتکلّم هرگه وفی بعض النسخ کانکه جنك آرد
بخون خویشتن بازی میکند قوله روز میدان الظاهر انّه ظرف لقوله بازی
میکند ویحتمل ان یکون ظرفا له ولقوله جنك آرد علی طریقة التنازع وانکه
بگریزد بخون لشکری ای بازی میکند لانّه اذا هرب یکون سببا
لانهزام العسکر وقیل فی الترجمة قطعه اول دکوم کم صوابش کوشند آرقه
کوسترم اول نبم کم کوره سن طپراغ وقان اچه سری جنك کیتورن کندو
قانی ایلا ویزه دکمان جنك کوشنده هرکه قچدی دوکدی خون لشکری
این بگفت ای قال هذه الکلمات وبر سپاه دشمن زد معناه فی
الاصطلاح انّه هجم علیهم ومن لم یعرف الاصطلاح قد یلفظ
شمشیر وقال شمشیر زد تنی چند معناه بالترکی بر بخه تن از
مردان کار دیده بینداخت ای استقطهم امّا بالسیف وبالرّمح
او غیرهما چون پیش پدر آمد بعد هذا العمل زمین خدمت بوسید

علی ما هو الدّأب وگفت قطعه ای حرف نداء که اسم وی هو منادی
فمن قدّره وقال یعنی ای پدر من که آه حذف المنادی بقرینة المقام و
هذا الحذف شایع فی کلامهم فقد غفل عن الحقّ شخص منت التاء
للخطاب والمعنی بالترکی بم شخصم سکا حقیر نمود اشار به الی قول الحکایة
من انّ اباه نظر الیه بالحقارة وهو تفطّن بالفراسة تا درشتی الی الغلظة
فی الاعضاء هنرة پنداری من پنداشتن بمعنی الظنّ اسب مضاف
الی قوله لاغ میان وصف ترکیبی ومن قال یعنی در میان میدان فقد
غفل عن تفطّن المعنی بکار آید ای ینتفع به روز میدان ظرف نه
کاو بالکاف الفارسیّة پرواری ای المزتی بانواع العلف ومعنی
البیت بالترکی بلی آرق آت ایته کلور میدان کونده بلو صغر
دکل وقیل فی الترجمة قطعه ای که شخصم سکا کورندی حقیر
کورایر یکده هیچ هنرواری انجه جنك بللوآت کلورایته بلو
اوکوز جنکه هیچ ایرمی آورده اند فی الحکایة که سپاه دشمن بسیار
بود کان عسکر العدوّ کثیرا وایشان اندك وکان هؤلاء قلیلا
طائفة الهنرة للوحدة آهنك قصد کریز اسم مصدر بمعنی کریختن
کرندای قصد والفرار پسر ای الابن القصیر الحقیر لغره بزدای
صاح وگفت ای مردان بکوشید فی القتال تا بالتاء الفوقانیة
جامهٔ زنان بپوشید بالنون النافیة وفی بعض النسخ بالیاء
التحتانیة جامهٔ زنان بپوشید سواران را بگفتن او الباء
سببیة تهوّر وهو الوقوع فی الشیء بقلّة المبالات ویقال
فلان متهوّر اذا هجم بغیر رویّة زیادت کشت بیکبار ای مرّة

31

واحدة حمله کردند ای کل العسکر شنیدم که در آن روز ای فی
الیوم بر دشمن ظفر یافتند ملک ای اب ابن القصیر سر و
چشمش الضمیر راجع الیه بوسید و در کنار گرفت و هو
کنایة عن حالة الوصلة کما صرح صاحب بحر الغرایب و من
قال یعنی در اغوش گرد بیک دست فقد نظر الی المعنی اللغوی
و غفل عن الاصطلاح و هر روز نظر بیش بالکسرة المجهولة تمغ
زیاده کرد تا ولی عهد خویش یعنی متصرف زمان خویش و لفظ
کرد مقدر علی ما هو القاعدة فی الاسجاع برادران حسد برند کما قیل
اقرب الاقارب اشد العقارب و زهر در طعامش کردند لقتله
خواهرش ای اخته ازغرفه بالضم ای من العلیة بدید و دریچه بالترکی
پنجره بر هم زد للتنبیه پسر دریافت ای تفطن و فهم و دست
از طعام باز کشید ای لم یاکل و گفت محالست ای وقوع
هذه القضیة که هنرمندان بمیرند و بی هنران جای ایشان گیرند
بیت کس نیاید ای لا یاتی احد بزیر سایه بوم و المراد به هنا
طیر معروف یقال بیقوش و رهای و هو طیر مشهور یسکن
فی الهواء و یبیض فیه و یظهر فرحه فیه و له خاصیة معروفة
و هی ان کل من وقع فی ظله یصیر سلطانا او غنیا فی الغایة از
جهان شود معدوم لان الخاصة له لا للاول و قیل فی الترجمة
بیت بیقوشت کو لکه سینه کلیه لر کرهایی جهانده بولمیه لر پدر
ای الملک لا ازین حالت ای قصد الاخوة قتل الاخ الصغیر
آکاهی داد به ای اعلم و صبر ادر ان ش الضمیر راجع الی الصغیر

بخواند

بخواند و احضرهم بین یدیه و کوشمالی بالترکی قولق بورمق بواجب
ای بسبب کونه واجبا داد پس هریکی من الاخوة از اطراف بلاد
جمع بلد کجمال و جمل خصصه مرضیة معین کرد ای عین خصة من
شانها ای یرضی بها کل احد منهم تا فتنه ننشست ای سکن و
نزاع برخاست ای ارتفع اعلم ان خاستن بالالف بمعنی القیام
و بالواو الرسمیة فی الکتابة ای خواستن بمعنی الارادة و گفته
اند که ده بفتح الدال و سکون الهاء الاصلیة درویش ای عشرة
فقراء در کلیمی بیاء الوحدة بخسبندای یتامون و دو پادشاه
در اقلیمی مع سعته تنگنجند بضم الکاف الفارسی ای لایسعانه
قطعه نیم نانی نصف خبز واحد گر خورد مرد خدای بالترکی تکری
کشی سی بذل درویشان کند نیمی دگر مقصور من دیگر ملک اقلیمی
بگیرد پادشاه و لا یشبع همچنان در بند اقلیمی دگر و قیل فی الترجمة
قطعه تکری کشی سی یارم اتمک یه یارین درویشره قور
ای اخی کبر اقلیمی دوته بر پادشاه فکر ایدر کم آلا بر اقلیم دخی
طائفه دزدان عرب بالاضافة و الهمزة تفید الوحدة بر سر کوهی
بیاء الوحدة نشسته بودند ای اتخذوه مکانا و منفذ بفتح المیم
و الفاء موضع النفوذ کاروان و یجوز الواو و مکان الباء بسته
لفظ بودند مقدر کما عرفت غیر مرة و رعیت بلدان بالضم و السکون
جمع بلد کجملان جمع جمل از مکاید بکسر الدال للاضافة جمع کید و هو المکر
ایشان بمعنی هؤلاء مرعوب ای کلهم کانوا فی شدة الخوف و الجزع
و الفزع و لشکر سلطان مغلوب بحکم انکه ملاذ ای ملجاء حصین

منیع فعیل بمعنی الفاعل از قلاء کوهی القلة بضم الکاف وتشدید اللام اعلی
الجبل بدست آورده بودندای حصلوا وملجاء بالفارسی پناه گاه وملاذ
وهو کل مکان یاوی ای یرجع الیه شیء لیلاً ونهاراً خود ساخته
ای بودند مدبران جمع مدبر علی قاعدة اهل الفرس ممالک جمع مملکة
آن طرف در دفع مضرت خلاف المنفعة ایشان مشورت بکسون
الشین وضمها وهو الشوری وقالوا فیما بینهم گردند که اگر این طائفه
اشارة الی قوله در دان عرب بدین نق بفتحتین بمعنی النظر روزگاری
بیاء الوحدة مداومت کالمواظبة لفظاً ومعنی نمایند والمراد
بالارادة ایجاد الفعل مقاومت مصدر مقاومة فی المضارعة
وغیرها بالایشان والاصح فی العبارة ان کلمة بالفظاً
مستقلاً داخلاً علی قوله ایشان ممتنع گردد بفتح الکاف
الفارسیة یکون مضارع من کردن ای یتنقل من الامکان الی الامتناع
العادی مثنوی درختی که اکنون گرفتست پای ای الشجرة التی هی قریبة
الانس واتخذت عروقها فی الارض جدیدة ولم تستقر فیها
بنیروی لفظ نیروی بفتح النون وسکون الیاء وضم الراء
بمعنی القوة وجیء بالیاء لصحة الاضافة الی قوله مردی بیاء الوحدة
برآید ای یخرج زجای لعدم استحکامه ورش وقع فی بعض النسخ
کرش والمعنی الکرش همچنان مثل ماکان روزگاری ای مدة طویلة
بکسر الهاء ویاء للخطاب من هشتن بمعنی الوضع والترک بکسر دوش
الضمیر راجع الی قوله درختی وکردون بفتح الکاف الفارسیة
العجلة بالترکی قنکلی از بیخ بکسر الباء العربی عروق الشجرة برکنند

احتراز عن النسخة التی وضع
فیها الباء علی لفظ ایشان

مضارع

مضارع منفی من کیختن ای لاتقلع عن مکانه سرچشمه کلمه را مقدره
شاید ای یمکن کرفتن بمیل لغة مشترکه چوبرشد ای سال الماء وسیل
قدام الینبوع وحصل طین کثیر نشاید ای لایمکن گذشتن بفیل
مرکب پیل وقیل فی الترجمة مثنوی آغج کم یکبیر آیق دوتر • بر
ارک کوجیله یرندن قوپر • اکر کوکلنه طوره چوق بیل ایله • اوزلمز
یکرسکده قکلی ایله • دوترسن سرچشمه مبل ایله • چوغلسه کچلمز ول
فیل ایله • سخن بسکون النون ای کلام المدبرین هرین مقرر شدای
تورّ کلامهم علی هذا الرأی که یکی را بتجسس ایشان جسّ الاخبار
وتجسسها الی تفحص عنها ومنه الجاسوس هرزایده کماشتند جمع
ماض من کماشتن بضم الکاف الفارسی ای ارسلوا الیهم و
احالوا علیهم احداً وفرطست کالنهرة لفظاً ومعنی نگاه داشتند
للاغارة علیهم تا وقتی ظرف که برسر قومی بیاء الوحدة رانده
بودندای هؤلاء الاعراق وبقعه بالفارسی جایگاه خالی
مانده ای بود تنی چند بالترکی هرکچه تن از مردان واقعه دیده فیه
تنبیه علی انه ینبغی ان یرسل الی مثل هذه الامور رجال حضروا
الوقایع وجنگ آزموده را هکذا وجدنا عبارة المتن والاحسن
ان تکتب کلمة را بعد قوله دیده وتحذف هنا لیکون علی قاعدة
الاکثار بوستاد ندتا در شعب بالکسر والسکون الطریق فی الجبل
پنهان شدند جملاً بقوله عم الحرب خدعة دردان شبانگاه
ای وقت المساء باز آمدندای رجعوا سوکرده جمله مواشیه و
غارت آورده عطف علیه سلاح بکشادند للاستراحة

وغنایم جمع غنیمة بزها دند لحصول الفراغة تحتین بضمتین
یعنی اول دشمنے کہ بسر ایشان تاخت ماض من تاخت بالترکی جایوق
خواب بود اعلم ان لفظ خواب بالواو والسمیة بمعنی النوم والرؤیا والمراد
ہنا ہو الاول چند انکہ پاسی بمعنی بعض از شب بگذشت حتی استقروا
فی النوم بیت قرص بضم القاف والصاد المہملة خورشید بالواو
السمیة ای جرم الشمس اعلم ان لفظ خورشید ولفظ خورشید
بلاخور بمعنی الشمس در سیاهی بالیاء المصدری رفت ای غربت یونس
عم اندر دہان ماہی ای السمک رفت والمعنی انہ کان النعاس ہاجما فی النوم
مثل غروب الشمس وذہاب یونس فی بطن الحوت وقیل فی الترجمة
بیت کندای کون پرده سیاهی یه کندای یونس دہان ماہی یه
مردان دلاور ان ہما جمعان ای الرجال الشجعاء ازکمین بفتح
الکاف الوبر وکسر المیم والیاء والنون وبحذف النون بالترکی یوصو
بدرستند بفتح الجیم العربی بالترکی طشره صیچره دیلر ودست همه را بکسیر الثانی
للاضافة بکان بفتح الیاء وکسرہا ای اخاذ بالترکی بر بر یکان الکریر
للتأکید بر کتف بفتح الکاف وسکون التاء وکسرہا بستند ای قیدوا
ایدیهم علی اکتافهم بامداد ان قدم مرة بدرگاه ملک بفتح المیم وکسر
اللام حاضر آورند وعرضوا علی الملک همه را بکشتن اشارت فرمود
ای امر بقتل الجمیع اتفاق بالالف علی اصطلاح اہل الفرس دران
میان والمعنی فیما بینهم جوانے بود کہ میوه بالہمزة للاضافة بمعنی
الثمرة عنفوان اول شباب شش الضمیر راجع الی قوله جوانے نورسیده بود
وسبزه بالہاء والہمزة فی مقابلة میوه اعلم ان لفظ سبزه بالہاء بمعنی

مطلب
در بیان لفظ خواب

مطلب
در بیان لفظ خورشید وخور وبلاخور

مطلب
در بیان لفظ سبزه وسبزه

النبات الاخضر ای مرادف چمن ولفظ سبز بلا ہاء بمعنی اللون الاخضر
کلستان استعارة غذارش نودمیده اسم مفعول من دمیدن بمعنی
النبت مصدر اولفظ نو فی الموضعین بمعنی الجدید وفتح النون فیه
شایع والضم لغة ایضا یکی از وزرای من وزراء ذلک الملک
پای تخت ملک را بوسه داد ای قبل رجل سریر الملک فان استعمال
بوسه بلفظ داد وروی شفاعت بر زمین نہاد فیه اشارة
الی ان الملوک یحبون التضرع والابتہال وگفت این پسر
انما قال پسر ہنا وقد کان شابا کما قال آنفا جوانے بود لصغر سنه
وللترحم علیه همچنان ای مثل ہولاء اللصوص از باغ زندکانی
بالیاء المصدری بمعنی الحیوة بر بمعنی الثمر نخورده واز ریعان
لعل المص استعمله بمعنی الربع ای الحاصل جوانی بالیاء المصدری
والمعنی من محصولات الشباب تمتع نیافته ای لم ینتفع توقع
ای الرجاء بکرم واخلاق جمع خلق بضم الخاء خداوندی بیاء
النسبة آنست کہ بمجشیدن خون این پسر بر بنده بیرید الوزیر
نفسه منت نہی بکسر النون کما فی مصدره ای نہادن وکسر الہاء
للخطاب وہی للخطاب ملک بسکون الکاف روی ازین
سخن من ہذا الکلام درہم کشید ومعنی روی درہم کشید بالترکی
یوزینی بورتردی وموافق رای بلندش الاولی ان یقع بدل الواو
لفظ که لیفید التعلیل ووقع فی بعض النسخ مکان بلندش جہان بینش
الضمیر راجع الی الملک ولفظ جہان بین وصف ترکیبی یا مد
وگفت بیت بیر تو بفتح الباء الفارسی بمعنی الشعاع

مطلب
در بیان لفظ تو

الربیعان بمعنی الربیع مسکون الباء
بمعنی اول الشباب ولا یبعد ان یراد
بمعنی الربیع مسکون الباء

رشید یدی علی

نیکان جمع نیک و نیکو نکیر دای لایقبل شفاعتهم مرکه فاعل نکیرد
بنیادش الضمیر راجع الی المرکه بدست لعدم استعداده تربیت نااهل را
چون مثل کردکانه اعلم ان الشایع فی استعمال هذا اللفظ ان الکاف الاول
عربی والثانی فارسی بمعنی الجوز بر کنبدست بضم الکاف العربی بمعنی القبة
یعنی کما لا یستوی الجوز علی القبة بل یتدحرج منه کذا لا یستقر التربیة
علی غیر المستعد وقیل فی الترجمة بیت ایولر نوربنی طوغمز یرامز
نته کم قبه اوزره جوز دورمز • نسل وتبار اینشان بفتح الفوقانیة
المنشاة والتحتانیة الموحدة بمعنی القبیلة وقع فی بعض النسخ
بدل تبار لفظ بنیاد وفی بعضها لفظ فساد بلا عطف ایشان
جمع این اشارة الی قوله طایفهٔ دزدان عرب منقطع کردن ای
استیصالهم اولیتست وبیخ بالباء العربی بمعنی العرق بنیاد هذا
علی النسخة الاولی واما علی الاخریین فلفظ تبار وقع هنا والاولی
النسخة الاولی ایشان بالتر کی آنلر بر آوردن یعنی اخراج عرقهم
بالتر ثم علله بقوله که آتش راتاندن هو فی الاصل بمعنی النصب
ویراد به الاطفاء وفی بعض النسخ کشتن وهو شایع فی معنی الاطفاء
واخکر بمعنی الجمرة کذا شتن بمعنی الترک وافعی راکشتن ای قتل الحیة
الکبیرة وبچه اش ای ولدها الصغیر نگاه داشتن بمعنی الحفظ و
والتربیة یراد بقوله آتش وافعی طایفة السراق وبقوله اخکر و
بچه الشاب الذی یرید الوزیر تخلیصه من القتل کار خردمندان
نیست لان طبیعة النار والافعی لا تتغیر بالتربیة فهذا الشاب
یصیر سارقا وقاتلا کابائه **قطعه** ابر کرآب زندکای ماد الحیوة

ابن سیدی علی

بارد

بارد مضارع من باریدن بالتر کی یاغمق ویراد به معنی بارانیدن بالتر کی
یاغدرمق مجازا ومن قال بالاشتراک فقد تقول ویبعد ان یقال معناه
ازابر آب زندکی بارد لان المجاز شایع والتقدیر تکلف مرکز از
شاخ بیدای من غصن شجرة الخلاف هری الثمر خوری بیا بالخطاب
ای لا یحصل الثمر لعدم استعداده الاثمار حتی تاکل منه بافروما یای
وفی الاصل روزکار مبر بفتحتین ای لا تصرف الوقت فی تربیته
کزکه ارزنی بمعنی القصب بکسر یاءه للاضافة بوریا ای الحصیر
شکرخوری وقیل فی الترجمة **قطعه** کربولت یاغدر سه آب حیات •
سوکود آغاجی بار وبری ویرر • اصلی آلچی ایچون امک جکمه • که
حصر فاسق شکری ویرر • وزیر معهود این سخن ای کلام الملک
بشنید طوعا ای انقیادا اوکرها ای انقباضا وفی بعض النسخ سمعا
وطاعة بیندیدلان خلاف الملک فساد وحسن رای ملک را
بالاضافة فی اللفظین آفرین وتحسین خواند وگفت آنچه ای الکلام
الذی خداوندام ملکه فرمود عین حقیقت است لا مجاز فیه اصلا اکر
در سلک صحبت آن بدان جمع بد تربیت یافت الباء للتحکیة وحوی
اینان کرفتی لان الخصلة سارقیة کی ازاینان شدی جواب
الشرط اما بنده یرید الوزیر نفسه کما مر امیدوارست لفظ وار
اداة تشبیه فی الاصل واستعمل هنا بمعنی ور بلا الف وهو اداة نسبة
که این غلام وهو اسم المراهق الی السبعة عشر سنا بصحبت صالحان
الباء سببیة اولالصاق تربیت پذیرد لان الصحبة مؤثرة
وحوی خردمندان کیرد لان الطبیعة سارقة که هنوز طفلست یطلق

ابن سیدی علی

مطلب در بیان لفظ روزکار
مطلب در بیان لفظ وار ولفظ ور
مطلب در بیان علام
مطلب در بیان طفل

على كل مولود صغير من الانسان وغيره وقد يستعمل جمعا قال الله تع او
الطفل الذين لم يظهروا الآية وسيرت بغى فى مختار الصحاح
البغى التعدى ومن قال فى تفسيره وطغيان بالعطف التفسيرى فقد
تعدى وعاد آن كروه اى جماعة السراق در نهاد وى اى فى اصل بدنه
وطبيعته متمكن شده است اى لم يستقر ودر حديث است اى ورد
فيه كه ما من مولود كلمة نافية الا وقد يولد على الفطرة اى على الجبلة
السليمة والاستعداد لقبول الدين المحمدى بحيث لو خلى وطبعه
لقبله لان هذا الدين الشريف موجود حسنه فى العقول وسيره
فى النفوس لكن ابواه اى ابوه وامه يهودانه وينصرانه ويمجسانه
اى يجعلانه يهوديا ونصرانيا ومجوسيا يريد الوزير ان هذا الغلام فى
اصل بنيته مستعد لقبول الخير ولم يخالط اهل الفساد زمانا طويلا
ولم يستقر الفساد فى طبعه وللملك ان يقول هذا قياس مع
الفارق اذكم من مستعد للاكرام مفسد بالطبع واعلم ان الوزير كما ايد
قوله بالحديث الشريف ايده بقوله قطعه بابدان يارشت اى صاحبهم
همر بالتركى باشدش يريد به زوجة لوط النبى ع م وتفصيل هذه
القصة هو انه كانت مدينة سدوم بلدة فيها من الخير والسعة
وكثرة الثمار مالم يكن فى سايد البلدان وكان يجتمع فيها الغرباء
من الآفاق فى فصل الصيف واوان الثمار فجاء ابليس عليه ما يستحق
متمثلا لهم فى صورة غلام امرد وجعل يدخل هم كرومهم وحدائقهم
ويراودهم الى نفسه حتى اظهر فيهم الفاحشة فاوحى الله الى لوط
النبى ع م ليدعوهم الى الايمان والامتناع عن الفواحش فلم يمتنعوا

ابن سيدى على

مطلب فى تفصيل قصة لوط

من جملة الاوامر

فبعث

فبعث الله تع جبريل ع م ومعه احد عشر ملكا فلما انتهوا اليهم نصف
النهار فاذا هم بجوار يستقين من الماء فابصرتهم ابنة لوط ع م وهى
تستقى الماء فاستخبرت بهم وحذرتهم عن خبث اهل المدينة فاظهروا
الغم من انفسهم فقالوا هل احد يضيفنا قالت ليس فيها احد
يضيفكم الا ذلك الشيخ مشيرة الى ابيها فذهبوا الى لوط النبى ع م
وهو على بابه فاقبل بهم الى اهله وضاق صدره اغتماما ومخافة عليهم
من خبث قومه لا يدرى ايامرهم بالرجوع ام بالنزول وقال هذا
يوم عصيب اى شديد ثم قال لامرأته قومى واخبرى ولا تعلمى احدا
وكانت امرأته منافقة فانطلقت تطلب بعض حاجتها
فجعلت لا تدخل على احد الا وقد اعلمته وتقول ان عند نا قوما
من هيئتهم كذا وكذا ما رأيت قوما احسن وجها منهم فجاء قومه
يهرعون اليه اى يستحثون الى باب لوط ع م ويعدون الى اضيافه
الذين نزلوا فى داره فرد الباب على وجوههم وقال يا قوم ان هؤلاء
بناتى فتزوجوهن وكان حرم تزويج المسلمات من الجاير ابن اطهر
لكم من الحرام فاتقوا الله ولا تخزونى فى ضيفى اليس منكم رجل رشيد
قالوا لقد علمت مالنا فى بناتك من حق انك لتعلم ما نريد ويعمون
بهم على هم الخبيث فارادوا الدخول على الاضياف فمسح جبريل ع م
بيده فعميت ابصارهم فعلموا ذلك من لوط ع م فجعلوا يحوقونه
فتحير لوط ع م فلما رأت الملئكة ما لقى من الكرب قالوا يا لوط
انا رسل ربك لن يصلوا اليك فافتح الباب ودعنا وايا هم
ففتح الباب فدخلوا فاستأذن جبريل ع م ربه فى عقوبتهم فضرب

بجناحه وجوههم فطمس اعينهم فاعماهم شديدا بحيث لا يعرفون الطريق
فخبطوهم يقولون النجاة النجاة فان في بيت لوط قوما سحرة ثم لما امر
لوط باسراء اهله قال لوط عم يا جبريل ان ابواب المدينة قد اغلقت
فكيف اخرج مع اهلي وغنمي وبقري قال اجمعهم فجمعهم لوط عم الى باب
المدينة فحملهم جبريل على جناحه ووضعهم من وراء المدينة بامر
الله فمضوا الصعو وهي قرية من قراهم لم يكونوا يعملون مثل عملهم
فلما انتهى اليه لوط عم ادخل جبريل جناحه فاربع مدائن
سدوم وعاموراء ودادوما وصبويم حتى بلغ اسفل الارض فقلعها
من طين اسود ثم رفع بها الى عنان السماء حتى سمع اهل السماء نباح
كلابهم وصياح ديكتهم فلما رفعها الى السماء امطر الله عليهم الكبريت
ثم قلبها عليهم فذلك قوله تع فلما جاء امرنا اى عذابنا جعلنا
عاليها سافلها وامطرنا عليهم حجارة من سجيل خاندان اى اهل
بيت بتوتش الضمير راجع الى لوط كم بضم الكاف الفارسي شد
اى ضاع سك اصحاب كهف بالاضافة في اللفظين روزى
بياء الوحدة خند بالترك بمعنى كون في بالترك اير نيكان رفت اى
تبع الصالحين مردم شد وصار من اهل الجنة قال مقاتل عشرة
من الحيوانات يدخلون الجنة عجل ابرهيم وكبش اسمعيل وناقة صالح
وبقرة موسى وحوت يونس وحمار عزير وغلة سليمان وهدهد
بلقيس وكلب اصحاب كهف وناقة محمد عم وتفصيل قصة
اصحاب الكهف هو ان فتية من اشراف الروم ارادهم دقيانوس
على الشرك فابوا وهم ستة والتابع الراعي الذي مر وآمن به فتبعهم

وتبعه

وتبعه كلبه فهربوا الى الكهف اى الغار الواسع في الجبل فقالوا ربنا
آتنا من لدنك رحمة وهيئ لنا من امرنا رشدا فهم ناموا في
الكهف ثلثمائة سنين وازدادوا تسعا وكلبهم باسط ذراعيه
بالوصيد اى بفناء الكهف او الباب او العتبة ثم ايقظهم الله آية
على كمال قدرته ليتوفوا احوالهم وما صنع الله تع بهم فبعثوا وايقنا
على كمال قدرة الله تعالى ويستبصروا به امر البعث اين بكفت اى
الوزير وطايفة الهمزة للوحدة ازندماء جمع نديم وفي مختار الصحاح
وهو القرين في الشراب وقال فيه جمع النديم ندام ملك اى
السلطان المعهود با او مع الوزير بشفاعت يارشد ندد في
بعض النسخ باري كردند تا ملك از سرخون او قدم ربانه درگذشت
وتجاوز وگفت اى الملك بخشيدم اى عفوت عنه اگرچه مصلحت
ندانم اى لم يوافق رأيي والتحقيق في النزاع بين الملك والوزير
ان ما ذكره الوزير من تبديل الاخلاق بصحبة الصالح قليما يوجد
وما ذكره الملك كثير الوقوع والاحتياط ان لا يلتفت الى ما هو قليل
الوقوع وقال رسول الله عم الحزم سوء الظن وهذا قال المص
من جانب الملك رباعي دانى كه چه گفت استفهام زال بمعنى البين
سواء كان ذكرا او انثى وبمعنى اب رستم والظاهر ان المراد هنا هو الثاني
بارستم كرد بضم الكاف العربي دشمن توان حقير وبي چاره شمرد
هذا مقول القول والمعنى بالترك دشمنى حقير وبي چاره صايبق اولمز
ديديم بساب زسر چشمه خرد بالضم والسكون بالترك اوانق
چون بيشتر آمد قدعفت ان لفظ بيش بالباء العربي والكسرة

في قصة اصحاب الكهف

في الحكمة

في غرض المص

المجهولة بمعنى الزيادة ولفظ تر للتفضيل شتر وبار اى الجمال والحمل
الذى عليه ببر بضمتين فالوزير المزبور عد الغلام الصغير حقيرا
فتضرر به فى الجملة اى خلاصة الكلام وزبيسر اى ذلك الغلام
بخانه هر دكانه نشاه وبناز ونعمت بپرورد اى رباه واستاد ادب
فعيل بمعنى الفاعل بتربيتش نصب كردند ليعلم وبيرى تاحسن
خطاب اى التكلم الملبح ورد جواب فى مقابلة المتكلم وساير
آداب ملوكش بياموختند كما هو اللايق بابناء الوزراء تا در نظر
همكنان بكسر الكاف الفارسى اى فى منظر الكل پسنديده ومقبول
آمد كانه ظهر خلاف راى الملك فى حقه بارى تعريبا نه مرة
وزبيرا ازشمائل جمع شمال بالفتح بمعنى الخلق بالضم واخلاق عطف
تفسير او اشارة الى الغلام درحضرت ملك لاظهار حسن ظنه
شمة مى كفت مقول القول بلداكه تربيت عاقلان در وى اثر
كرده است وظهر ظنى موافقا للواقع وجهل قديم از جبلت بكبر بدن
وتشديد اللام بمعنى الخلقة او بدر برد فاعله تربيت اى اخرجه ملكرا
ازين سخن تبسم آمد فانه لم يصدق الوزير وكفت بيت عاقبت
كركزاده كرك شود اى بصير ولد الذيب ذئبا فى العاقبة كرچه
باآدمى بزرك شود اى وان يكبر مع الانسان وقيل فى الترجمة بيت
عاقبت قورد اينك قورد اولور كرچه كم آدميله اولالر
سالى بياء الوحدة دو المعنى بالتركى بر اكى يل هر بيرين برآمد مضى عليه
طائفة او باشى محلة او باشى فى عرف العجم بالتركى اوبه ومن لم يعرف
العرف ظنه لفظا عربيا واختار ما فى مختار الصحاح وصحح در و

ابن سيدى على

الاوباشى هم الذين لا اخلاط وهم الغوغاء
المتفرقون وقيل هو كجمع مقلوب
من الهوش وهو بالفتح الجماعة
من الناس المختلطين من

اى

اى بهذا الغلام بپيوستند اى اتصلوا وعقد بكسر العين وهو الخيط هر نه وافقت
بالتركى يولا اشلق بستند ومن جوز فتح العين فى لفظ عقد فقد ارتكب
الاستدراك فى كلام المص لانه بالفتح بمعنى بستن تا بوقت فرصت
الظاهر ان الباء للظرفية وزبيرا باو وپسرش بكشت اى ذلك الغلام
ونعمت بفياس هر داشت اى رفع وذهب ودر مغاره دزدان
پديد به المكان الذى ذكر فى اول الحكاية بجاى پدرش بنشست وصدق
ظن الملك فى حقه وعاصى شد ولما سمع الملك هذا الخبر تحير ولهذا
قال ملك دست بحيرت پديد به الاصبع كما هو المعتاد والى عد لفظ
الحيرة بدندان كرفت وكفت قطعه شمشير نيك ازآهن بد
بالوصل للوزن اى السيف الجيد من الحديد الردى جون بالامالة
كند اى كيف يصنع كسى احد ناكس المراد به اصطلاحا الشخص الذى
يقال له بالتركى كوتى بنربيت نشود لا يصير بسبب التربية اى حكيم بسكون
الميم واسم نشود الضمير المستتر الراجع الى قوله ناكس وقوله كس خبره
ومن قال مفعول نشود فقد غفل عن كون شدن بمعنى الصيرورة باران
كه در لطافت طبعش خلاف نيست فى حد نفسه در باغ لاله روياند
الظاهر انه من رويدن بمعنى بنمك اى نبت الزهر بسبب المطر لاستعداد
البستان به ومن قال بمعنى رويانيدن بالاشتراك او المجاز فقد ارتكب
خلاف الظاهر كما لا يخفى ودر شوره بوم اعلم ان لفظ شوره بالتركى
چورك در ولفظ بوم بچى معان ثلثة احدها مدة بالتركى باپوش
وثانيها بمعنى حد المملكة ومنتهى ارضها وثالثها وطن المرء الذى ولد فيه
والمراد هنا هو المعنى الثانى ولفظ شوره مضاف وحذفت الهمزة للوزن

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سیدی علی

الاقفال ههنا لا تقتضی کون المعنی
الترنه وهو لفظ عربی ایضا معناه
بالترکی ما رول •

من ظن ان لفظ شوره بوم ارض ذات ملح یقال له بالترکی چورق یرقد
غفل عن اللغة باسرها خس والمراد به ههنا ما یقال بالترکی چورچوب
وحاصل الکلام ان التربیة واحدة والاستعداد مختلف فلا ایجاب
فی التربیة حتی یحصل من القبیح ما هو الحسن دیگر زمین شوره
هذه الاضافة بیانیة سنبل بر نبارد لعدم استعداد تلک الارض
لانبانه دروغ عمل ضایع مکر دان بالکاف الفارسی تکویه بالیاء
المصدری بادان کردن چنانست مرهون که بدکردن بجای نیک
مرد ان لفظ جای مقحم وقیل فی الترجمة قطو چورق پرای کوکل سنبل
بترز • اکا تخم وعمل ضایع امکدر • پر امزلاره ایلک شویله درکم •
ایولاره پر امز ایلمکدر حکایت سرهنگ وهو اسم یطلق
علی کل شخص یکون له ولایة وتوکل علی الغیر فهو بعم من یقال له چری
باشی ومن یقال له یایا باشی ومن یقال له معتمد ومن یقال له چاوش
باشی والتخصیص انما یستفاد من المحل فمن قصر فی تفسیره بالاول
او الاخیر فقد قصر زاده دِرا الهمزة تفید معنی یاء الوحدة کما مر مرارا
بر در بکسر الراء للاضافة ای علی باب سرای اغلمش بضمتین
اسم ملک دیدم که عقل وکیاست الیاء للوحدة النوعیة والکیاسة
ضد الحماقة وفهم وفراست کالعطف التفسیری زاید الوصف
داشت ای کان له عقل وفهم کثیر بحیث لا تدخل تحت الوصف
هم از عهد خردی بالیاء المصدری ای من زمان الصغر آثار نیرنگ و
علامات الکبر در ناصیه فی الاصل شعر الجبهة والمراد ههنا نفس الجبهة
او بیدا یوف مثل هذه الآثار بین القلب والاستبصار بیت

بالای

بالای سرش ظرف ای فوق رأسه زهوشمندی اعلم ان لفظ هوش
یجی لمعنیین احدهما العقل والثانی الروح ولفظ مند اداة نسبة
یدخل الاسم لافادة معنی النسبة الیه نحو دردمند بالترکی دردلو وکذا
هوشمند والباء فی آخره مصدریة فالمعنی بالترکی عقللو لقدن می تانث
حکایة من تاقتی ای یشتغل ستاره ژ بلندی ای کوکب الرفعة وقیل
فی الترجمة بیت باشی اوستنده عقل چوقلقدن • اولولق یلدزی
یلا برایدی • فی الجملة ای الحاصل من جملة الکلام مقبول نظر سلطان امد
علله بقوله که جمال صورت وکمال معنی داشت قال رسول الله علیکم
اطلبوا الخیر عند حسان الوجوه وحکاکفته اند تو انکی بالیاء المصدری
ای الغنا بهتر ست لانه یبقی نه بمال لانه یفنی وبزرگی ای الکبر بعقلست
اذ المقصود الاصلی من کبر السن ازدیاد العقل نه بسال قال المولی
الرومی بیت کرد عالم بخت جوانرا نام پیر • کور حق پیرست نه
از ایام پیر حکایت روی عن بعض الحکماء ان الشیء اذا کثر یقل قدره
الا العقل فانه کلما ازداد مقدارا ازداد عزة ونقل ایضا ان الشیء
اذا قل یکثر قدره سوی الحمق فانه کلما قل لا یصیر عزیزا ابنای جنس او
واقرا دصنفه بدو حسد برند علی ما هو المعتاد فی الذین هم فی خدمة
السلاطین وبخیانت متهم کردند ودرکشتن او المصدر مضافا الی
المفعول سعی فی فایده نمودند ای اسندوا الیه التهمة حتی یقتله السلطان
ولم یؤثر فیه سعیهم مصراع دشمن چه کند وهروی چه کند چو مهربان
ای المشفق باشد دوست واراد الملک ان یوقف سبب
العداوة ولهذا ملک پرسید من ذلک الشاب العاقل موجب بکر

الجيم والباء خصص بكسر الباء المصدرى للاضافة اياتان اشارة
الى ابناء جنسه الذين حسدوه درحق تو چيست فلما استفسره
الملك اجاب بجواب يصدر من كمال العقل گفت در سايهٔ دولت
خداوندى بالباء المصدرى اولياء النسبة همگنان راى جميع
الناس راضى گردم بالاحسان مگر حسود را كم اجعله راضيا
كه راضى نمى شود الحسود الا بزوال نعمت من اذا الحسد ان يتمنى الحسود
زوال نعمة المحسود ودولت واقبال خداوندى باد دعاء للملك و
عداوة الحسود لا يتوقف على الاساءة من جانب المحسود كما ان ابليس
حسد آدم من غير موجب من جهته **قطعه** تو ام انگه نيازارم راى
اقدر ان لا اوذى اندرون تو اى جوف احد حسود را چه كنم كيف
اصنع به كوكه او زخود هرنج درست اى در رنجست وسلمن
القاعدة المقررة ان حرف الصلة اعنى الباء اذا اقترن بحرف
الظرف يؤخر حرف الظرف لاقتضاء الباء الدخول البتة كما فى
قوله وبتكرا ندرش وفى قوله بدين بند درست وفى قول بدريا در منافع
وفيما نحن فيه والباء فى الجميع زايدة لتحسين اللفظ ولكن هذه
القاعدة على ذكر مثل همين تا بر هى اى مت حتى تخلص اى حسود كين كه
اين حسد رنجيست اى مرض كه از مشقت آن رنج هرنج كه نتوان رست
بمعنى رستن بفتح الراء اى الخلاص وقيل فى الترجمة **قطعه**
كوجم پيرا كاكم كسه اينجن ابختمم حسوده تيليم اول كند وغصه سزاولمز
كبره كه قورتله سن اى حسود بولرده مريض اولن كشلى تا اولميجه قورتلمز
قطعه شورنجتان الظاهر ان شورنجت بمعنى كثير الملح غير

منتظم

چيقيلده بو وجهله

منتظم الاحوال والسهد اقيل معناه بالتركى آجى يخلو وهو وصف تركيبى
جمع بالالف والنون ومن قال قيل شورهنا بمعنى الفتنة فقد افتتن
بار زواى بالرغبة خواهند مفعوله مضمون المصراع الثانى مقبلا هراى
لاصحاب الاقبال والسعادة زوال نعمت وجاه كما هو مقتضى الحسد
گر نبيند بروز الباء للظرفية شب پره وهو الخفاش على وزن العقاب
چشم اى عينه وشب پره لغة على اصل النوع ومن قال
اصله شب پرنده فقد تقول چشمهٔ آفتاب اى عين شمس
راچه گناه اى لاذنب لها راست اى صحيح خواهى اى تيرباران هزار
چشم چنان ان عيونا كثيرة عين الخفاش كور بهتر كونها عميا اولى
كه آفتاب سياه اى من كون الشمس سوداء واذا عرفت معنى البيت
بهذا التقدير فقد عرفت انه لا حاجة الى تقدير الشرط فمن قال فى
تقديره يعنى اگر خواهى كه بهزار چندان اى مثل چشم شب پره كور شدن
بهتر ست از سياه شدن آفتاب راست خواهى فمقوله راست
خواهى جواب محذوف بحسب المعنى فقد غفل عن المعنى وقيل فى الترجمة
قطعه بيرمزلر ايميش استر لر اولولردن زوال نعمت وجاه كوندزين
كورمسه يراسه كوزى كنشك نورنه اولورى گناه خوش ديدك يورنيك
آجلاين كوزه كورلمسون كنش اولنجه سياه **حكايت** يكى راز ملوك
عجم حكايت كنند كه دست تطاول بنيغ ان يراد به التعدى مطلقا
بمال راعيت دراز كرده بود وجورى الظلم واذيت بفتح الهمزة المقصورة
وتشديد الياء بمعنى الايذاء آغاز لفظ كرده بود مقدراى شروع فى الظلم
والايذاء خلق از مكايد ظلمت المكايد جمع كيد وهو المكر درجهان بر فتند

ابن سيدى على

ابن سيدى على

لفظ كه همنا موقع
موضع از كما لا يخفى
مسئله

ابن سيدى على

ای تفرقوا وازکثرت جوشش ای شدّة راعزبت کثر قشد کانّه عطف
تفسیر ورعایة للسجع چون رعیت کم الظاهر من سوق الکلام انّه بضم الکاف
الفارسی بمعنی الفقدان وقیل بفتح الکاف العربی بمعنی الناقص
شد ارتفاع ولایت ای محصول المملکة وغلتها نقصان پذیرفت
لانّ الحاصل من الرعایا واکثارهم فاذا ذهبوا انتقص المحصول حکایت
روی عن حکیم انّ الرعایا للسلاطین بمنزلة البقر والغنم للرعایا فاذا
کثرتا وسمنتا حصل اللبن الکثیر وخزینه تهی بکسر تین بمعنی
الخالی وقد شاع فتح النّاء مانند بسکون النون والدال ماض من ماندن
ودشمنان ازهر طرف ای الاعداء من کلّ جانب زور بمعنی القوّة
والمراد هجومهم آوردند قطعه هرکه فریادرسی الظاهر انّ الیاء
مصدریّة لا للوحدة کما ظنّ روز مصیبت ظرف خواهدکو بالکاف
الفارسی ای قل له در ایّام سلامت واوقات الامن بجوانمردی
لفظ جوانمرد یجیء لمعنیین احدهما الرجل الشاب والثانی الرجل
السخی والمراد ههنا هو الاخیر والیاء للمصدریّة فمعنی المجموع السخاء
کوش امر من کوشیدن بالکاف العربی لا غیر بندهٔ حلقه بکوش
کان عادتهم فی الزمان السابق ان یجعلوا فی آذان عبیدهم
حلقة ار حرف شرط نوازی خطاب من نواختن بمعنی
مضارع من رفتن والمعنی ان عبدک الذی فی اذنه حلقة
لو لم تلطف به یأبق ویهرب لطف کن لطف فیه تأکید
که بیگانه نشود حلقه بکوش ای عبدک بسبب اللطف والاحسان وقیل
فی الترجمة قطعه هرکه بر دم بولیم دیر سه مصیبت ایرجک

فلسون

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

فیلسون ایّام سلامتده الکک کوکلنی خوش • قورکیدر کندو فولک سن آنی
اوخشامیجق • لطف قیل لطف کم آزاده اولا حلقه بکوش • روزی
بمجلس او اشارة الی الملک الظالم الذی نحن بصدد قصّته از کتاب
شهنامه همی خواندند فیه تنبیه علی انّه ینبغی للسلاطین ان یسمعوا
اخبار السلاطین الماضیة ویتنصّحوا من سیرهم قصّهٔ بالهمزة للوحدة
در زوال مملکت ضحاک وعهد فریدون بود فذکرنا سابقا بعض قصّتها
وزیر ملک را پرسید ای شال الوزیر الملک که فریدون کیخ وملک
وحشم بفتحتین بمعنی الخدم وهو جمع خادم والمراد من یخصّ بالمرء من
العبید وغیرهم نداشت ای لم یکن له هؤلاء یادشاهی بالیاء المصدری
برو چگونه مقرر شد وغلب علی الغنی کفت ای الملک آنچنانکه
شنیدی فی هذه القصّة من کتاب شهنامه خلق وجماعة کثیرة برو
بتعصّب کرد آمدند بکسر الکاف الفارسی ای اجمعوا علیه واتفقوا علی
نصرته وتقویت کردند یادشاهی یافت مثنوی فریدون وفرّخ
وشته بود • زمشک وزعنبر سرشته بود • بداد ودهش یافت او
نیکوئی • تو داد ودهش کن فریدون تویی • وزیر گفت چون کرد آمدن
خلق لفظ چون انما بلا امالة حرف تعلیل موجب بکسر الجیم یادشاهیت
ای سبب للسلطنة تو خلق را چرا پریشان میکنی بسبب ظلمک امکر
سر یادشاهی نواری بالتر کی مکر یادشاهلق باشک بوقدر فنبّهه
علی انّه ینبغی للوزیر ان یعمل بموجب الخبر المشهور قل الحق ولو کان
مرّا بیت همان به که لشکر بجان پروری بیاء الخطاب کرسلطان
بلشکر کند سروری بالیاء المصدری وقیل فی الترجمة بیت

لفظ سر ازاردو بولس
معناسنه کلور، هیچ بر

مطلب در بیان لفظ کرد

شه‌ان لشکری جانیله بسلکل • کر سلطان چریله ایدر سلطنت • ملک کفت موجب کر دیکسر الکاف الفارسی اعلم انّ هذا اللفظ یجی لمعانٍ ثلثة الاوّل بمعنی المدور والثانی بمعنی جانب الشیء واطرافه والثالث بمعنی الجمع وح یستعمل بلفظ شدن او آمدن والمراد ههنا المعنی الاخیر ولهذا قال آمدن ای بسبب جمع سپاه ورعیت چیست سؤال الملک ملیح کفت ای الوزیر پادشاه را عدل باید تا هر وکر آیند ورحمت عطف علی قوله عدل تا در سایهٔ دولتش ایمن هذا اللفظ مستعمل فی لسان اهل الفرس بمعنی ایمن ومن قال ولعلّه مقلوب منه قلب مکان فقد وهم اذ ادراک من تصرّفات اهل العربیّة نشینند جواب الوزیر صحیح وترا این مردو نیست والحال انّه یجب کلاهما مثنوی نکند مضارع منفی جویریش وصف ترکیبی فاعله سلطانی بالیاءِ المصدری مفعوله ای لا یعمل السلطنة من کان صنعته الظلم وکون نکند بمعنی نشود بعید جدّا وکذا کون یاءِ سلطانی للوحدة فاذا سمعت المعنی الصحیح فلا تلتفت الی القبیح کر نیاید زکرک چو پای بالیاء المصدری اعلم انّ لفظ چوپان بالجیم والباءِ الفارسیّین فارسی وبالجیم الفارسی والباءِ العربی ترکی پادشاهی بیاءِ الوحدة کرطرح وهو بالترکی سلقن مضاف الی قوله ظلم والاضافة بیانیّة وقلّما یوجد الواو العاطفة قبل لفظ ظلم فی بعض النسخ اکلند پای دیوار ای اساس جدار ملک خویش بکند بفتح الکاف العربی ماض من کندن وقیل فی الترجمة مثنوی ایلمز جور پیشه سلطانلق • قوردی اول مز قبوزه چو بانلق • چونکه شه ظلم سلقنی یازدی • ملکی دیوارینک دیبن قازدی • ملک الظلمه پند

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

وزیر ناصح موافق طبع نیامد اذ کان طبعه مجبولاً علیه بند فرمود و بزندان فرستاد وکذا حال الناصحین یتأذون بسبب برنیامدای لم یمض علیه زمان کثیر کبنی اصله بنین حذفت النون للاضافة الی عمّ بتشدید المیم سلطان ای ابناء عمّ ذلک السلطان الظالم بمنازعت مصدر نازعای جاذبه فی الخصومة برخاستند ای قاموا الیه وملک بدرخواستند ای طلبوه قومی بیاءِ الوحدة که از دست تطاول او قدّ ذکره بجان آمده بودند کنایة عن کمال التضجّر وپریشان شده من اوطانهم بزایشان یعنی علی بنی عمّه کر آمدند قدم بیانه و تقویت کردند کان لفریدون وقد سمعه ولم ینتصح تا ملک از تصرّفش بدررفت ای خرج وبزآنان یعنی علی بنی عمّه مقرر کشت رباعی پادشاهی بیاءِ الوحدة کوکه اورواداردای یجوز بتشدید الواو وسکم مفعوله بزیردست علی رعایاه دوست دارش لفظ دوست دارو وصف ترکیبی والنون راجع الی قوله پادشاهی ای الذی یتّخذه خلیلا روزسختی ظرف دشمن بکسر النون للاضافة زورآورست وصف ترکیبی ایضاً ای عدوّ مقدم بارعیت صلح کن بالعدل وزجنگ خصم ایمن باش علّله بقوله زانکه شاهنشاه عادل ای للسلطان العادل رعیّت لشکرست لانّهم ینصرونه علی اعدائه وقیل فی الترجمة رباعی برشه کرواکوره رعایایه جفایی • دوست دوندغی قیلمایه شدایده وفایی • قیل صلح رعیتله اوتورخصمدن آزاد • عدل اسنه لشکریتر آنلارک آلایی حکایت پادشاهی باغلام عجمی بیاءِ الوحدة فیرما

در کشتی بالکاف العربی والیاء الاصلی بمعنی السفینة نشسته بود غلام
بسکون المیم ای ذلک الغلام الیمی دیگر بالترکی دنی دریا ندیده بود وبخت
کشتی نیازموده اسم مفعول من آزمودن کریه بکسر الکاف
الفارسی وفتح الیاء بمعنی البکاء وزاری بالیاء المصدری بمعنی الانین
آغاز کرد ای شرع فیها ولرزه بر اندامش افتاد من خوفه من الغرق
چندانکه ملاطفت کردند تسکین آرام نگرفت ولم یسکن
وملک راعبش ازو اصله از او منغص بضم المیم وفتح النون والغین
المعجمة المشددة والصاد المهملة بمعنی المکدر می بود وجان نمی
داد تا ستد حتی یندفع اضطراب الغلام وانفعال السلطان حکیمی
در آن کشتی بود ای رجل عاقل کان فی السفینة گفت مخاطبا للسلطان
اگر فرمائی من اورا بطریق الحکمة خاموش کنم وفی بعض النسخ کرد ای
پادشاه گفت غایت لطف باشد حکیم فرمود للحاضرین معه تا
غلام را بدریا انداختند فوقع الغلام بین الامواج باسکاچند
بالترکی ابر وچکره غوطه هے الاغماس فی الماء فی کتاب اللغة المسمی
بشامل اللغة وغیره اورد هذا اللفظ فی قسم المفتوحة ومن قال
فقد سمعت من البعض بفتحتین ویوافقه بعض الکتب ومن الآخر بضمتین و
هو المشهور فقد شرح اللفظ بغیر علم والموجود فی کتب اللغات
المعتمد علیها والمسموع من الاماله هو الفتح وما صادفت احدا یقراء
بالضم فاین الشهرة خورد وبعده مویش الضمیر راجع الی الغلام بکر فتند
وسوی بمعنی جانب کشتی آوردند فاذا اقرب من السفینة بهر دوست
ای بکلتی یدیه در دنبال ذنب کشتی وفی بعض النسخ وقع بدل دنبال

ابن سیدی علی

لفظ

لفظ سکان بضم السین وتشدید الکاف جمع ساکن آویخت
ماض مجهول من آویختن ممن اعتبر معلوما وقد لفظ خود را فکند
از تکبه تکلفا چون برآمدای علی السفینة بکوشه بنشست
قعد فی زاویة وقرار یافت وسکن ملک را پسندیده آمد واستحسنه
گفت ای الملک درین چه حکمتست گفت ذلک الحکیم اول بسکون اللام
محنت غرق شدن مبتداء پخشیده بود خبره قدر سلامتی بالیاء
المصدری گفتی غم دانست والمص اخذ من هذه القصة حصة
ولهذا قال همچنین قدر عافیت کسے داند من یعرف قدر العافیة کم میت
کرفتار آید قطعه ای سیر اعلم ان هذا اللفظ قراء بالاماله ای الکسرة
المجهولة فهو بمعنی الشبعان وان قراء بغیر الاماله ای الکسرة
المعلومة فهو بمعنی النوم والمراد ههنا هو الاول نزانان جوین
ای خبز الشعیر خوش نماید شبعک معشوق منست خبر مقدم
انکه بنزدیک تو زشتست مبتداء موخر حوران جمع حوری والالف
فیه للحوراء علی وزن الحمراء بهشتی بیاء النسبة الکوانین فی النعم
المقسم دوزخ بمعنی جهنم بود اعراف وهی فی الاصل جمع عرف
بالضم وهو المکان المرتفع ومنه عرف الدیک وعرف الفرس
وذلک لانه الظهور اعرف مما تحفض منه وقیل سمی بذلک لان اصحاب
الاعراف یعرفون اهل الجنة والمراد منه السور الذی بین الجنة والنار
فان قیل ای حاجة الی السور والجنة فی السموات والجحیم فی
الارض قلنا سئل انس بن مالک عن الجنة انها فی السماء ام فی الارض
قال فای ارض وسماء یسع الجنة فقیل فاین هی قال فوق السموات

ابن سیدی علی

قد فرغت ضابطة الیاء والنون
الداخلتین علی لفظ جوین
فلیراجع من شاء
فتذکر

ضابطة فی تفصیل الاعراف

السبع تحت العرش وقد ورد في الخبر ان الكرسي الذي يسميه الحكماء
بالفلك الثامن وفلك الثوابت ارض الجنة وسقفها العرش
وهو الذي يسميه الحكماء بفلك الافلاك والفلك التاسع والفلك
الاطلس فالاعراف الذي هو سور بين الجنة والنار يكون
نفس حرم الكرسي وهو الذي باطنه يعني محل فيه الرحمة
يعني الجنة وظاهره يعني الوجه الذي على السموات والارض
من قبله العذاب از دوزخيان پرس اى استفسر من اهل النار
كه اعراف بهشتست اذ لا عذاب فيها من كان في محنة يوقف
قدر السلامة ومن كان في نعمة جليلة لا يشكر على نعمة قليلة
وقيل في الترجمة قطعه اى طوق سكا آريه اتمكم خوشچه كوزغمزه
محبوبدريكا شوكم اول سكا زشتدره اوچاقدغى حوريلره دوزخ كلور
اعراف طاموده يانلره ولى عين بهاشتدر نيت فرقست اى الوق الغليم
ميان انكه اى بين الذي يارش اى معشوقه در بره وهو بمعنى الصدر
انماى كان في صدره يا انكه اى بين الذي يارش اى معشوقه دو
چشم انتظارش تكون عيناه منتظرتين بين بردى على الباب حتى
يجئ معشوقه وقيل في الترجمة بيت شول كسه كه يار يله اولا سينه
بسينه چوق فرقى وار انكله كه كوزى قيو كوزلر حكايت هرمز
وهو ابن نوشروان قد تصرف الملك اثنى عشرة سنة ولما نصب حبس
وزراءه بابيه فسئل عن سره واجاب فالمص بحكى هذا القصة تاجدار را
گفتند اى شاه وزيران پدر وفى بعض النسخ وزيران پدر را چه خطا
ديدى در حق ايشان وفعلهم كه بند فرمودى گفت خطائى نبود الوحى

معلوم نكردم اى ما علمت منهم خطاء واحدا لم يقل ولم يكن فيهم خطاء
او العلم به عسير فينبغى للسلطان ان يحتاط وليكن ديدم كه مرا بت
من اى هيبتى در دل ايشان اى في قلوبهم بزرگ است بفتح الكاف
العربى وكذا كبره بمعنى الحد والنهاية وبر عهد من اعتماد كلى ندارند ولما
رايت هذا الامر ترسيدم اى خفتهم كه از بيم كنند خويش اى من خوف
ضرر انفسهم قصد هلاك من كنند لدفع ضرر انفسهم واذا كان
الامر كذلك پس قول حكما را كار بستم اى عملت به كه گفته اند قطعه
ازان متعلق بقوله كز كه از تو نترسد بخاف بترس از من نترسيدن
اى حكيم وعاقل وكربا جواب اى ونوم مع مثله صد مانه برابر تغلب
بجنگ في الحرب وبحتمل احتمالا مرجوحا ان قوله صد فيد لقوله برابر جنگ
نبينى كه چون گربه عاجز شود عن الفرار برابر اى يقلع بچنگال پشم
پلنگ فقد يكون الضعيف يوصل الضرر الى القوى بخوف ضرره
ازان لفظ از بمعنى من الاجلية ولفظ آن اشارة الى مضمون المصراع
اشاره اى الحية بر پاى راعى زند اى تلدغ رجله كه نترسد فاعله ضمير
مارش راجع بمار مضارع من كوفتن بالكاف العربى فاعله ضمير
راعى بسنگ اى بقتله الحجر وقيل في الترجمة قطعه شوكم
قورقه سندن اوشن آندن اى حكيم • يگرسكده آنك يوزين چنگ ايله •
كه كورمزمسن عاجز اولسه چنگ • چقار پلنگك كوزين چنگ ايله •
يلان راعى اكيجون صوقه • كه قورقه دوكه باشنى سنگ ايله • اعلم
ان ما فعله هرمز ليس بكونه جبانا بل هذا احتياط وتيقظ واحتراز
عن الغفلة حكايت روى ان سلطانا خرج للغزو من دار خلافته

وامران يجز حيثه في كل ليلة قيل له ينبغي ان يكون الحراسة بعد الدخول
في ارض العدو قال ذلك واجب وما فعلته استحسان حكايت
يكي از ملوك بكسر الكاف للاضافة الى لفظ عرب فمن لم يعرف
انه من المتن حذفه واعرب لفظ ملوك بسكون الكاف وبجر بود
اى كان مريضا در حالت پيرى فاره وقت الموت حكايت طلب
شيخ مسرف من صالح نصحا فقال له تذكر الموت اذا اصفر الزرع
حان وقت الحصاد واميد از زندگاني قطع كرده بود وقد كان يئس
من الحيوة بيت موى سفيد از كفن آرد پيام • پيشت خم از مرگ رساند
سلام • سوارى بياء الوحدة اى فارس واحد از در من الباب در آمد
اى دخل وبشارت آورد بقوله كه فلان قلعه را كرديم حصن بدولت
خداوندى الظاهر ان الباء للظرفية كشاديم اى فتحنا ودشمنان
اسير شدند وهذه بشارة اخرى ورعيت آن طرف بجملگى يعنى
باسرهم مطيع فرمان كشند اى صاروا مطيعين للامر چون اين
كلام بشنيد ذلك الملك نفع بفتحتين وياء الوحدة سرد بسكون
الدال بمعنى البارد صفة نفع برآورد وكفت اين مژده بالزاء
الفارسى اسم مصدر بمعنى مژده دادن ومژده كردن مرانيست
لان الملك توجه الى الاستقبال بلكه دشمنان مراست فسره بقوله
يعنى وارثان مملكت قطعه درين اميدى مضمون المصراع الثانى
بسر شد لفظ شد اماض من شدن بمعنى الصيرورة او بمعنى رفتن
وعلى التقديرين المعنى المراد منه انه تم ومن غفل عن هذا
التحقيق وفسر بقوله يعنى تمام شد فقد اخطاء وارتكب الاستدراك

ابن سيد على

ابن سيد على

در بيع كلمة تحذر عمر غير بالاضافة البيانية كه آنچه در دلم است
وارجوه از درم فرار ايد يحصل ويتحقق في الخارج اميد بسته
برآمدى حصل وحاصل فايده آنكه بسكون الكاف للوزن اميد
نيست كه عمر گذشته العمر الذى مضى بازآيدى يرجع قطعه كوس
بالكاف العربية طبل عظيم يضرب وقت الحرب والتنبيه على الامور العظام
وهو بكسر السين للاضافة الى قوله رحلت اى الارتحال بكوفت
بالكاف العربية ماض من كوفتن بمعنى الضرب دست اجل فيه استعارة
اى دو چشم وداع بفتح الواو مصدر بمعنى التوديع او اسم مصدر
وهو بكسر العين للاضافة سر بكنيد لانكما تفترقان منه الآن فحصل
وقت الوداع اى كف دست وساعد وبازو بالاضافة وقع في بعض
النسخ بجاء مكان ساعد واختاره ابن سيد على وهو لايخ عن اشتراك
همه تو وديع يكديگر بكنيد فليودع كل واحدة منكن الاخرى بر من افتاد
وقع على مرگ بكسر الكاف للاضافة وهو بيانية وهو فاعل افتاد
دشمن كام وصف نركيبى اى الموت الذى يريد العدو وفي بعض
النسخ بر من او فتاده دشمن كام فيه تكلف لانه يجب كسر الراء و
سكون النون للوزن آخراى دوستان جمع دوست وفي البيت
صنعة التضاد لانه ذكر الضدان فيه كذر بكنيد مفعول محذوف للتعميم
روزكارم المراد به زمان عمره بشد بمعنى رفت بناداني بالباء المصدرية
اى الجهل من تكدم حذف مفعوله لما ذكر ومن قدر حذر فقد تقص و
القافية لاتوجب التخصيص شما حذر بكنيد من امثال اعمالى تامل
في هذه الابيات فان حالنا قول بلا عمل وسماع بلا قبول حكايت

ابن سيد على

قال شخص لصالح عظنی قال الموت موعظة بلیغة کما ورد فی الخبر
موت الجار کفی بک واعظا وقیل فی الترجمة **قطعه**
دوکدی اجل دستی کوس حلتیجون • ایکی کورم وداع سر ایدکز •
دوشدی باکام مراد دشمن چون • آجزای دوستلر کذر ایدکز •
روزکارم چوکندی غفلت ایله • ایتمدم سرکوب حذر ایدکز •
حکایت سالی بیاء الوحدة ببر بالبین بمعنی الوسادة تربت
یعنی پیغامبر دعا والمعنی المراد علی راس قبره معکف بودم در
جامع بکسر العین للاضافة المشتهر ذلک الجامع بجامع بنی امیه
دمشق بکسر الدال والمیم المشهور وفتح المیم فی روایة ایم
بلدة فی ارض الشام واختلف فی بانیها وسمیت باسم یکی
از ملوک عرب که بوی انصافی یعنی بالظلم موصوف بود ومعروف
اتفاق ببریارت آمد علی ذلک القبر وغمازکرد واو دعای صلی ودعا
کما هو المعتاد فی زیارة القبور فان قیل الجد یصیر ترابا فما الارحل
فما الفائدة فی زیارة القبور قلنا الاستمداد والاستفاضة من الروح
فالزایر اذا شاهد القبر یکون توجهه الی الروح ازید فالفیض یکون
اغلب وحاجت خواست **بیت** درویش وغنی بنده وبالاضافة
این خاک درند سیر یدان الفقراء والاغنیاء عبید تراب هذا الباب
وآنان بفتح الواو اصله وآنان بمد الالف کم غنی ترند محتاج ترند
کما قیل **بیت** پادشاهان جهان چون بغمی خسته شوند • استعانت
زدر کوشه نشینان طلبند • آنکه بعده روی بمن کرد ای توجه الی
ولفت ازانجا ای من الفیض او من فضل الله که همت درویشانست

فان

فان همتهم منه لا من انفسهم وقیل یعنی از درون دل وجان بدان
کونه بعیدا یوجب الاستدراک فی قوله خاطری وصدق معامله ایشان
مع الله تع عطف علی قوله همت درویشان خاطری بیاء الوحدة اضافة
من کنید لان همة الرجال تقلع الجبال که از دشمن صعب وقوی اندیشناکم
اعلم ان لفظ اندیش امر من اندیشیدن وقد یستعمل صفة فی بعض
التراکیب نحو عاقبت اندیش وخیر اندیش ولفظ ناک اداة نسبة
نحو غمناک وافیوناک والمیم للمتکلم کفتم ببرعبت ضعیف رحمت
کن عملا بقوله ارحموا من فی الارض یرحمکم الله تا از دشمن قوی
رحمت ببینی **قطعه** بازوان جمع بازو بمعنی العضد توانا بمعنی
القدیر وقوت بتشدید الواو سرداست معناه لغة راس الید
والمراد به الاصابع خطاست خبر مقدم پنجهٔ مسکین ناتوان
ای الضعیف بشکست بمعنی شکستن مبتداء موخر بترسد
از غایب من ترسیدن انکه برافتادکان والضعفاء بتخاید بفتح
النون الثانیة ای لایرحم که کر زبای درآید ای ان زل او وقع کسی
نکید دست والتقدیر بر نکبرد دستش کما قال ع من لایرحم لایرحم
هر انکه تحم بدی بالیاء المصدری کشت بکسر الکاف الوعاء ماض
من کشتن ومن قال بمعنی افشاندن فقط لانهما بمرادفین
لان معنی الاول بالترکی اکمک ومعنی الثانی صاچمق وسکمک وتخم
نیکی بالیاء المصدری داشت ای نظر بعین التوقع ورجا منه
النفع دماغ بیهوده مخفف من بیهوده اولغة تبراسها مثله
بخت ای طبع الفکر فزهد من قبیل ذکر المحل وارادة الحال وخیال باطل بست

ای ذکر الدماغ
وارادة الفکر

كانه عطف تفسير له ز كوش بكسون الشين اى من الاذن بلغة
بعض اهل اللغة فى قسم المضمومة وبعضهم فى قسم المكسورة
والفصحاء يختارون الكسر والعامة الضم وقول من قال قليل يجوز فيه
ضم الباء وكسرها والضم او الكسر افصح على اختلاف اقوالهم بين مما ينبغى
ان لا تلتفت اليه ع سخن اينست كه من مى گويم آر بالمد امر اى اخرج
القطن من اذنك واسمع الكلام وداد اى عدل خلق بده اليوم اكرتو
مى ندهى اى نمى دهى قدم لفظ مى للوزن داد بالدال بين بينهما الف
وهذا هى العبارة الصحيحة الموجودة فى النسخ القديمة ومن اورد بدله لفظ
دان بالنون فى آخره وشرحه بقوله امر من دانستن بمعنى اعلم فقد غفل
عن اللفظ فان بين الشرح رورداد اى بياء الوحدة اى يوم العدل است
ومن قال اى روز داد فى على ان يكون الباء للمصدرية فقد غفل عن اللفظ
اذ يلزم حينئذ دخول الباء المصدرية على المصدر وعن المعنى كما لا يخفى لمن تامل
وانصف مثنوى بنى آدم اعضاى يك گوهرند يعنى ان بنى آدم كجسد واحد
فكل احد عضو لآخر كه در آفرينش اكم مصدر ومن اورد عبارة المتن
كه در اصل فطرت فقد غفل عن المتن الصحيح زيرا جوهر ند حيث تكثرت
من آدم النبى ع ومن قال بلفظ آدم فقد غفل عن كون جوهر ند جوهرا جو عضوى كه نه
مقدرة بدر داى الم مرض آورد روزگار اى الزمان دگر عضوها را
نماند قرار بفتح النونين اى لا يسكن سايرا الاعضاى وما ذكره فحوى
قول النبى ع م اما المؤمنون فى توادهم وتراحمهم كجسد واحد اذا اشتكى
عضو تداعى سايره بالحمى والسهر تو كز محنت ديگران بى غمى نشايد كه نامت نهند آدمى
فى بعض النسخ نهند وفى بعض النسخ دهند آدمى وقيل فى الترجمة

مثنوى

ابن سيد على

ابن سيد على

ابن سيد على

ابن سيد على

بنى آدم اعضاء در آفرينش اند كه از يك گوهر آفريده اند
چو عضوى بدرد آورد روزگار دگر عضوها را نماند قرار

حكايت درويشى بياء الوحدة مستجاب الدعوة در بغداد بديد آمد
اى ظهر ون ناصبى حجاج يوسف قد عرفت ان حذف لفظ ابن بين
علمين شايع فى هذه اللغة بخواندش اعلم ان لفظ خواندن يجى
لمعنيين احدهما القراءة والآخر الدعوة والمراد هنا هو الاخير فاعل
خواندن ضمير الحجاج وهو امير معروف بالظلم ومفعوله الضمير البارز
الراجع الى درويش وگفت دعاء خير بر من كن اعلم ان لفظ الدعاء
اذا استعمل بحرف اللام يكون للخير واذا استعمل بلفظ على يكون للشر
وهذه القاعدة مخصوصة بالتركيب العربية فلا يختلج فى قلبك
اعتراض فى كلام المص گفت ذلك الداعى خدايا جان الضمير راجع الى
الحجاج بشنان امر من شنادل بمعنى الاخذ اى اقبض روحه گفت اى
الحجاج از بهر خدا اى لله تو اين چه دعاست اى اى دعاء هذا گفت اى
الداعى دعاء خير ست ترا لانك تنجو من كسب المظالم الكثيرة وجملة ما نازلة
لانهم يسلمون من شر تركى مثنوى اى زير دست يا من بده اعلى زير دست
اى الرعية آزار وصف ترك كنى مع الاول كرم بفتح الكاف الفارسى
بمعنى الحمار تالى اعلم ان لفظ كى يجى لمعنيين الاول بمعنى السلطان
الاعظم والثانى بمعنى السؤال عن الوقت بالتركى قچن والمراد هو الثانى بماند
بفتح النون مضارع اى يبقى اين بازار او للدولة زوال حكايت قال
السلطان من السلاطين الماضية لصالح نعم السلطنة لو كان لها بقاء

ما صرت سلطاناً اذا بقيت مع الذي صار سلطاناً في اول الزمان ولم تتنقل
منه بحيه كما رأيت التاء للخطاب جهان داري وصف ترکیبي و
الياء مصدرية مردنت بای اولی که مردم آزاری وصف ترکیبي و
الياء للخطاب او مصدرية واستعمال لفظ که في موضع لفظ از شائع
حکایت روی عن ابي منصور انه کان رجل معتکفاً في مسجد الکوفة
قال فدخل المسجد غلام هندي فصلى صلوة حسنة ثم فعل هکذا
الى آخر الشهر فسلمت عليه يوماً من الايام فلم يرد علي جواب السلام فلما
دخل المسجد في اليوم الثاني قال وعليک السلام فاستغربته وسألته عن
ذلک قال ان لي مولى ولم استأذنه في رد السلام فاستأذنته اليوم
فقلت له يا غلام استأذن مولاک ان تجالسني ساعة في ذکر الله تعالى وطاعته
فذهب ورجع وقال قد اذن لي في ذلک فقعد فقلت له اخبرني من
اعجب ما رأيته في الدنيا قال ان من عادتي ان اصلي طول کل ليلة الى
السحر ثم اقول الله تعالى حاجة فمضت لي ليلة طيبة فقلت الهي اجعل
رجلاً من اهل النار فنودي ان اذهب الى الوادي الغلاني فمضيت و
الصبح لم يطلع بعد فسمعت هناک انيناً عجيباً فاذا رأيت ثعباناً عظيماً
قد طوق ذنبه في عنق الرجل وکبه على وجهه فقلت له قف ساعة
فقال قل لهذا الثعبان ليقف فقلت الثعبان بحق الذي تجي وتذهب
بقدرته قف ساعة لاکلم هذا المسکين فوقف فقلت للرجل من
انت فقال انا الحجاج بن يوسف قرأيت الاحمال انا قال اما الذي
على کتفي الايمن فهو دماء المسلمين واما الذي على الايسر فهو اموالهم
فقلت وما هذا الثعبان فقال منذ فارقت روحي من الدنيا الح الله

ابتلاء

ابتلاء به کما تمری کل ليلة يطوف فيه من المشرق الى المغرب فقلت له
فهل ترجو شيئاً قال نعم قلت وما هو قال قلت سنين سنة لا اله الا الله
محمد رسول الله ايها الناظر في هذه الحکاية تأمل في جزاء الظلم وعاقبته فان
الحجاج کان مقداماً مهيباً فصيحاً مفوهاً بليغاً وکان عاملاً لعبد الملک
بن مروان ولي الحجاز سنتين ثم العراق وخراسان عشرين سنة
وکان الحجاج يخبر عن نفسه ان اکبر لذاته سفک الدماء وقد زال
تلک التصرفات واللذات ووقع عليه الجزاء الاليم **بيت** بنگر اي شهوت
پرست غافل که عاقل ۞ يکدمي لذت کجا ارزد ببسياري عذاب ۞
حکایت يکي از ملوک بکسر الکاف للاضافة بانصاف پارسايي
بياء الوحدة رسيد که از عبادتها مدام الدام فاضلتر است اي اي عمل
صالح افضل گفت تراخواب يم روزي يوم نصف النهار تا دران
يک نفس خلق نيازاري بياء الخطاب **قطعه** خالي ز بياء الوحدة
خفته اسم مفعول من خوتن وله معنيان احدهما بالترکي باتمق والآخر
بالفارسي اويوقي والمراد ههنا هواشت ديدم نيم روز فلما رأيته کذلک
گفتم اين فتنه است بوصل الهمزة خوابش اي نومه بردهء اسم مفعول
من بردن به اي ان يذهب به اولي انکه خوابش بهتر از بيداريش
بفتح الباء المصدري آنچنان بدزندگاني بمعنى الحيوة والمعيشة مرده به
الميت اولي اي کوزه ميتاً اولي **حکايت** يکي از ملوک شنيدم که شبي
بياء الوحدة در عشرت المعاشرة والتعاشر المخالطة والايام العشرة
روزگرده بود در پايان آخر مستي بالياء المصدري مي گفت
بيت ما را بجهان الباء بمعنى في خوشتر ازين يکدم نيست علله

بسکون الخاء

بقولکه کز اریک و بد اندیشه وار کس غم نیست قیل فی الترجمة
بیت بیزه بوجهانده بوندن خوش دم یوق • اندیشه غیر وصل کسدن
غم یوق • درویشی بیاء الوحدة برهنه بمعنی العریان بیرون فی الخارج
بسر ما یطلق علی البر دوعلی وقته والمراد ههنا الاول خفته بود قد عرفت
معنییه والمراد ههنا الاول گفت بیت ای انکه خطاب
للملک باقبال تو ای مع دولتک در عالم نیست ای لیس
احد فی الدنیا کیرم که غمت نیست غم ما هم نیست فلا فرق بینی
وبینک وقیل فی الترجمة بیت الی سنجلین دولتیله آدم یوق •
دوم که غمک یوق بنده هم یوق • ملک را این کلام خوش آمد والاحسن
للملا الحین اذا صدر منهم الاستحسان ان یقع منهم الاحسان حکایت
روی ان شاعرا کان یقول فی مدح امیر اشعارا ویقراءها بحضرته
وفی کل قرأته یقول الامیر احسنت احسنت ولم یعط شیئا فقال
الشاعر اذا قلت احسنت احسنت وباحسنت احسنت لایباع الدقیق
المذکور فالملک المذکور صرة بضم الصاد والراء المهملتین الکیس
هزار دینار از روزن ای من المنظرة بیرون داشت ای اخرجها
وگفت ای درویش دامن بدار ام من داشتن گفت دامن ازکجا آرم
که حله ندارم ای کیف ارفع الذیل ولیس لی ثوب بادشاه را بر ضعف
حال او رقت ورحمت زیادت گشت خلعتی بیاء الوحدة برانای علی
الصرة مزید مصدر میمی کرد وبیرون فرستاد ای ارسل الی ذلک الفقیر فی
الخارج درویش آن نقد را بدندک مدتی ومدة قلیلة نجورد وتلف کرد
وباز امد الا السلطان المحسن بیت فرار بر کوه آزاد کان نکیرد مال ای

وغیب ای عالم الاسباب بدل
للالف لغة ایضا
ابن حسین علی

لا یستقر المال فی کف الاحرار نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال بکسر
المیم وسکون المهملة وبالالف بعد الباء هو المنخل الکبیر یقال له بالترکی
غلبر ومن قال تحریفا منه فقد ادعی بلا دلیل والمعنی کما لا یستقر
الصبر فی قلب العاشق والماء فی المنخل الکبیر در حالتی ای بحیثیة وقع
فی حالة که ملک را پروای اوای المبالاة به نبود وکان مشغولا بامر
آخر من مهمات الملک حالش بگفتند ای عرضوا حال ذلک الفقیر علیه
بهم بفتحتین برآمدای انقبض وغضب وروی ازو درهم شد وقد عرفت
معناه واز ینجا من هذا الموضع الذی هو اختلاف الاحوال گفته اند فاعله
اصحاب فعلت بکسر الفاء وسکون العاء من التفعل وخبرت بکسر
المیم علی وزنه بمعنی التجربة عطف علیه که از حدت بکسر المهملة وتشدید
الدال بالفارسیة تیزی وسورت بمعنی النجاوز یا دشاهان بر جلد
باید بود علله بقوله که غالب همت ایشان بالاضافة الی الفطنین والا
الی قوله بادشاهان بر معضلات ای مشکلات امور مملکت متعلق باشد
هذا من فضل الله تع علی عباده حیث یجعل شخصا ذا شوکة مشغولا
بتدبیر العباد والممالک حکایت روی ان ملکا مات وسمع رجل
شغبه واخبره به صالحا وقال کیف تکون حال المملکة قال ذلک الصالح
ان الله یدبر ملکه تحمل از رحام بالفارسیة انبوهی کردن عوام نلکند
فلا بد من الاجتناب من اسباب غضبهم مثنوی حرامش الضمیر راجع
الی شخص مقدرا علم ان لفظ بود بضم الباء وفتح الواو مضارع من
بودن بمعنی الکینونة نعمت بادشاه ای عل بود علله بقوله که همکا
بالکاف الفارسی بمعنی الوقت فرصت ندارد نگاه ای لا یحفظ

ح بیان لفظ بود
م

وقت الفرصة مجال اسم مكان من جولان سخن تا نبيني زينهار قبل ان تتكلم
بيهوده بمعنى الباطل كفتن مبر بفتحتين نهى من بردن قدر خويش
قيل في الترجمة قطعه حرام اولسون اگر شهك نعمتي كه حفظ امنيه سوزاجون
فرصتي مجال سخن سز جواب اتمكل عبث بيره قدرك خراب اتمكل كفت
اى الملك برانيد جمع امر حاضر من راندن اين كدای شوخ بمعنى كستاخ
ومبذر اى مسرف راكه چندين نعمت ومال باندك مدت برانداخت
وفي بعض النسخ بخورد وتلف كرد كه حزينه بيت المال نعمة مسالين
اى طعامهم نه طعمة بالضم والسكون بمعنى المطعوم اخوان شياطين
المراد بهم المسرفون قال الله تع ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين
في كلام المص تلميح اليه بيت البهرى بياء الوحدة كوكه اورو زروشن
بالاضافة البيانية شمع كافوری نهادای يضع شمعا كافورا و
المراد ايقاده اسرف زود بمعنى السريع يعني بياء الخطاب
كش بكسر الكاف العربي اصله كه اش بشب رو عن نباشد در چراغ
تقديره در چراغش قدم الشين للوزن وقيل في الترجمة بيت
شول برابله كم بقه كوندرده اول كافوری موم نيز كورسن كيجه
يانع اولمز چراغنده آنك يعني ازوزراء ناصح قيد به لان كل وزير
ليس بناصح خصوصا في بذل المال والتصدق كفت اى خداوند مصلحت
آن نبيم وقع المتن في النسخ الصحيحة بهذه العبارة ومن اورد
بدلها مصلحت آنست فقد اساء سوء الادب الى الوزير الناصح اذ نصح
السلطان انما يكون برعاية الادب حكايت روى ان احدا من العلماء
نصح الحجاج واغلظ في الكلام فقال الحجاج ان الله تع ارسل رجلين افضلين

ملك بريد بهما موسى وهرون عليهما السلام الى رجل شرمنى بريد به
فرعون وامرهما بقوله فقولا له قولا لينا لعله يتذكر او يخشى فانت است
بخير من موسى وهرون وانا بشر من فرعون فكيف لا تنصح نفسك ولا
تعمل بكلام الله تع في نصيحي كه چنين كس نزاى الذين في طبعهم اسراف
وجه كفاف بكسر الكاف وفتحها من الرزق القوة وفي الحديث اللهم
اجعل رزق آل محمد كفافا بتفاريق جمع تفريق بمعنى بضم الميم وفتح
الراء ومعين دار نداى يعطي شيئا فشيئا ولا يعطي جملة واحدة
تا در نفقه بفتحتين اسراف نكنند قال الله تع كلوا واشربوا
ولا تسرفوا انه لا يحب المسرفين بيت كر جهد اكفيت كلوا واشربوا
در عقبش كفت ولا تسرفوا فلما نصح الوزير الملك فاثر نصيحته فيه
باراده خطابه حيث قال اما آنچه فرمودى بياء الخطاب مبنداز از
زجر ومنع بيان لما امره مناسب سيرت ارباب همت نيست
بالاضافة في الالفاظ الثلثة خبر علله بقوله كيي ارلطف وعطا
اميد وار كلمة وار اداة تشبيه ويراد هنا النسبة كرا ايدن يجي لمعنيين
احدهما بالتركي دوندرمك والآخر بالتركي ايلمك وبازو بعده بتوميدى
اى بانياس خسته كردن بيت بروى خود در بكسر الراء للاضافة
بمعنى الباب اطماع مصدر اطمع غيره اى اوقعه في الطمع باز بمعنى المفتوح
وكذا الشستوان كردن بمعنى كردن اذ الماضي يجي بمعنى المصدر في هذه اللغة
چو باز شد اى صار مفتوحا بدرشتى وغلظة وزر بكسر الفاء يجي لمعنيين
احدهما بمعنى العلاء والآخر بالتركي يوقش وقد يكنى به عن المنع او الاغلاق
والمعنى لا ينبغي ان يفتح باب الاطماع واذا فتح لا ينبغي ان يغلق نتوان

کرد معنی ها بالترکی اوکمز و من لم یوف الفارسی قال انما قال
نتوان کرد مبالغة من قبیل قولهم فی العربی لا یمکن ان یقال کذا الکذا
وقیل فی الترجمة بیت طمع باین یوزوکه آیمغ اولمز جوآچلدی
دونوب مب یایمغ اولمز قطعه کس نبیند ای لایری احد که تشنگان عجاز
حجاز اسم مکة والمدینة وجوانبهما من البلاد والقری وسمیت حجازا لانها
حجزت ای منعت باین بلاد نجد والنواری تهامة وما یلی الیمن ومن فسره
بالمنخفض فقد اخطاء وقد اشتهر الحجاز بمعنی مکة والحج ولهذا استعمل
ههنا وفی موضع آخر بمعنا ها بلب ای ناحیة آب شور الماء الملح
کرد آیند بکسر الکاف الفارسی وقد عرفته مرجا بشمه بود شیرین
ای ماؤها عذب مردم ومرغ ومور کرد آیند مراد الوزیر انک
کالعین التی ماؤها عذب یجمع الیک کل احد للانتفاع منک
فاللایق بک ان لا تمنع کرمک حکایت یکی مبتداء ازیادشاهان
بیانیة بیت بین صفة معناه بالترکی ایلرو در رعایت مملکت المضاف
مقدر ای اهالی مملکت سستی الیاء المصدری کردی بیاء الحکایة و
لشکر را بسختی داشتی الباء فی هذین اللفظین کما فی الاولین چون
دشمن صعب روی نمود قد عرفت معناه وخطاء من اخطاء فیه
همه ای کلهم بیشت بداندی ای اعر ضواعنه بیت چو
دار ندگیج بفتح الکاف الفارسی بمعنی الکنز از سیاهی دریغ لفظ
فارسی بمعنی المنع والحیف والظاهر ان المراد به هنا الاول ومن حصر
المعنی فی الاثنین وفسره به هنا ینبغی ان یقال فی حقه دریغ علی المعنی
اش دریغ آیدش الضمیر راجع الی سیاهی دست بردن بتبع لفظ

مشترک

مشترک بین السیف وقلة الجبل وصبرة الغلة قبل افترقوا من البتین
والشعلة والمراد هنا المعنی الاول حکایت قال الذی کتبت اسمه الشریف
فی دیباجة الکتاب فی اثناء الکلام مخاطبا العبد الفقیر ان الجند الذین یبذلون
ارواحهم للسلطان لا ینبغی له ان یمنع الخراین منهم ویجیء بذا المضمون
فی المتن یکی از آنان کذا بفتح الغین المعجمة وسکون الهملة بمعنی
ترک الوفاء کردند بامنش الضمیر راجع الی یکی دوستی بالیاء المصدری
بود ملامت بالفارسی سرزنش کردم ولغتم دوست ضد فوق جبر
مبتداء محذوف وناسپاس ای غیر شاکر عطف علیه وکذا ما بعده وسفله
اورده شامل للغة فی قسم المضمومة وقال فی بحر الغرایب بکسر السین
وسکون الفاء خففت من سفله بفتح السین وکسر الفاء بمعنی مرد
بدگوهر وحق ناشناس ای منکر الحق والمبتداء المحذوف شخصی که
باندک تغیر حال بالاضافة از مخدوم قدیم برگردد ای رجع ومن قال
فی تفسیره اعرض فقد اخطاء مرتین وحقوق نعمت سالیان بکسر
اللام ای حقوق نعمة الواصلة فی السنین الماضیة در نوردد بضم النون
وفتح الواو من نوردیدن بالترکی دیرمک کفت فاعله یکی الکفر
بکویم معذوردارد شاید که استفهام انکاری ابیم بمعنی جو بکون
الواو وفتح الجیم بمعنی الشعیر ومذرین بالترکی نخلتی درکر وبکسر
الکاف الفارسی وفتح الراء المهملة والسکون بمعنی الزمن وسلطان
که بزر باسیاهی بخیلی کند وقلما یوجد فی بعض النسخ بخل کند باو
بجان جوانمردی بالیاء المصدری نتوان کرد بالترکی آیمک اولمز
کما عرفت سابقا بیت زربده اعلم ان لفظ ده اما بمعنی القریة فی

مخفف من لفظ دیه او امر من دادن وقد یستعمل صفة فی بعض التراکیب
نحو یاری ده والمراد هنا هو الثانی مرد سپاهی را ناسزا نشهد عبارة عن الانقیاد
ومن قال یعنی در راه توفقد بعد عن طریق المعنی وکرش واکرم مرد
سپاهی را زرندی سر نشهد در عالم ولا ینقاد لاحد **شعر** اذا شبع
الکمی وهو الشجیع یصول من صال علیه اذا وثب بطشا هو الاخذ
بالقوة نصب علی انه مفعول مطلق لیصول مثل قعد جلوسا وحاوی
البطن ای خالی عن الطعام یبطش بالفرار بکسر الفاء الهرب عن الشئ
یحتمل ان یکون الشبع وخلو البطن حقیقة ویحتمل ان یکون الاول
کنایة عن الغنی والثانی عن الفقر ومن قصر المعنی علی الثانی فقد قیل
عن الحقیقة بلا ضرورة وقیل فی الترجمة **بیت** توق اولسه
بها در دریک دوتره آچ اولسه ولیکن کو تیرک دوتره **حکایت**
یکی از وزرا معزول شد کما هو کثیر الوقوع فی کل عصر وخلوة در وبشان
در آمد وهذا قلیل بل اکثرهم یطلبون الوزارة مرة اخری وبرکت
صحبت ایشان دروی اثر کند لعله کان سلوکه بالاخلاص وجمعیت
خاطرش دست دارد **رباعی** تا دل زبد ونیک جهان آگاهست
دستش زبد ونیک جهان کوتاهست ● زین پیش دل بود هزار اندیشه
اکنون لا الا الله است ● ملک ای السلطان الذی عزله بار دیگر
ای مرة اخری بر دل خویش کرد وطابت نفسه له وعمل فرمودی
اعطی له تصرف الوزارة وقلما یقع مثله فی الدنیا قبول نکرد ذلک الوزیر
وهذا اقل وقوعا بل مستحیل عادة ولف معزولی بر ازمنصوبی **رباعی**
آنان جمع آن که بکنج بضم الکاف العزلة بمعنی الزاویة عافیت النسخ

المعتمد

المعتمد علیها متفقة علی هذه العبارة ومن ذکر بدلها قناعت فقد غفل
عن العبارة الصحیحة والوزن الصریح والعافیة اسم وهی دفاع
الله عن العبد کذا فی مختار الصحاح **بیت** بستند واعضوا عن الدنیا
دندان سگ ودهان مردم بستند فلموا من سن الکلب وفم الناس
حکایت قال صفوان بن محرز اذا دخلت فاکلت رغیفا وشربت
علیه ماء فعلی الدنیا العفا ای التراب کاغد بدرید ندوقلم بشکستند
خرقوا القرطاس وکسروا القلم وزدست وزبان حرف گیران
ای عن ایدی الطغاة والسنتهم رستند بفتح الراء من رستن
ای نجوا ملک کفت مرا اینه لفظ مفرد معناه الثبة ما اراکلمة ما
اما للتعظیم او یراد بها جماعة السلاطین خردمندی بیاید الوحی
کافی فی المصالح باید فیه تنبیه علی ان المشاورة واجبة علی السلاطین
کما قال الله تع وشاورهم فی الامر وعلی ان المشاورة وتفویض
الامر انما یصح بالعاقل کزبیر ملکت را شاید مضارع من شایستن
ای یلیق به کفت ای الوزیر شان خردمند کار آنست که بچنین کار ما
تن در ندهد ای لا یسلم جده الی امثال هذه الافعال التی فیها خطر
وکلمة در زاید تجی بین اللفظ **حکایت** روی ان علی بن عیسی الوزیر
سمع امرأة تقول فی الطریق لاجله هذا رجل سقط عن عین الحق فابتلی
بمصالح الناس وغفل عن مصالح نفسه فلما سمع کلامها اتعظ
به فعزل نفسه وتاب وصار من الصالحین **بیت** همای قدم بیانه
بر همه مرغان علی جمیع الطیور از آن شرف دارد بین علته که آنجوان
خورد وجانور بیازارد ویروی انه ینزل قریبا من الارض ویخطف العظم

منها ولا شک انه لا یؤذی حیوانا بیت هما جمیع طیور او ستند شیر
اولدی ٭ کر یرکوک و بر جانلو یه اغتمز مثل کانه من تتمة الحکایة و جواب
الوزیر که سیاه گوش اسم حیوان یلازم الاسد یقال له بالترکی قره قولاق
راکفند المقصود من ایراد امثال هذه الحکایة نصح و المعنی لو کان
هذا الحیوان مماله نطق و عقل لو استفسر هذا الامر لقد اجابه
بما ذکر تهر املازمت صحبت شیر و هو سلطان الحیوانات
بیچه وجه ای لای سبب اختیار افتاد المراد بسیاه گوش الوزیر
و من یلازم السلطان گفت فاعله ضمیر سیاه گوش تا فضله
صیدش می خورم و کذا المقربون یاکلون نعم السلطان و ارستر
دشمنان در پناه اسم مصدر بمعنی پناهیدن و صیغة امر منه
وقد یستعمل صفة فی بعض التراکیب و یراد به معنی المفعولیة
نحو قولهم پادشاه عالم پناه و قد یستعمل بمعنی پناه گاه ای الملجأ و المراد
اما المعنی الاول فاضافته الی قوله صولتش و هی بالفارسیة حمله کردن
بمعنی اللام او الرابع فالاضافة بیانیة زندگانی کنم گفتند الیوم
الآن که بطل حمایتش و هی الحفظ در آمدی الیاء للخطاب ای دخلت
و بشکر نعمتش اعتراف کردی فیه تنبیه علی ان شکر النعمة ممدوح
و فی الخبر من لم یشکر الناس لم یشکر الله چه از ندیکتر نیایی و الملازمة
توجب الرفعة مصراع هر که در درگاه شاه آید بدولت می رسد تا بجلوه
خاصانت صیغة جمع و التاء للخطاب در آورد مشتق
من در آوردن فاعله ضمیر شیر و مفعوله تا الخطاب و از بندگان
مخلصت شمارد فمن جد فی الخدمة حصل له القربة

وکذا

وکذا ملازمة باب الله تعالی ع رو بمسجد کر بخواهی منصب غوث انرا ٭
ولهذا قیل خدمة الملوک نصف السلوک ٭ و قیل الاخلاص افراد
الحق بالعبادة گفت همچنان ای مع کون ذلک از بطش و ایمن
نیستم ولهذا قیل لا وفاء للملوک و قیل الامیر من لا یوفه الامیر
بل آفة القرب اشد و اکثر و قد ورد فی الخبر و المخلصون علی خطر عظیم
بیت اگر صد سال کبر بفتح الکاف الفارسی یرادبه ههنا المجوس آتش
فروزد ای یجعل النار ملتهبة اگر بکدم در و افتد بسوزد مضارع من
سوختن اما لازم فالفاعل کبر و اما متعد فالفاعل آتش ففی قرب
السلطان خطر کما قلت بیت قرب سلطان چو آفت جانست ٭
صفدین ایمه سروریا قربت ٭ قال العلماء ینبغی للعلماء ان لا یقربوا
من السلطان اورد و افیه حدیثا ان العلماء امناء الرسل مالم یخالطوا
السلطان و قال المحققون معناه ان لا یطلبوا القرب اما لو طلب
السلطان عالما فینبغی له ان یذهب الیه و یرشده الی الحق و
یمنعه عن الظلم و قیل فی صحبة السلطان خطران ان اطعته خطرت
دینک و ان عصیته خطرت نفسک فالسلامة ان لا یعرفک و
لا تعرفه و الغرض اراد التنبیه علی الحصة من هذه القصة حیث قال انه
که قد یقع ندیم حضرت سلطان زر بیابد ای یجد الذهب و باشد
که سر ببرد ای یقتله السلطان و حکما گفته اند از تلون طبع
بادشاهان هر حذر باید بود بمعنی بودن که گاه اعلم ان لفظ گاه آتیا
بمعنی الوقت او بمعنی السریر او بمعنی المسند او بمعنی الشیء الذی یستعمل الصناعة
یقال له بوته و قد یکون اداة اسم زمان او اسم مکان نحو تخت گاه و کرسی گاه

٭ بیان لفظ پناه

٭ بیان لفظ گاه

والمراد ههنا المعنى الاول بسلامتى بباء الوحدة بر بخند مضارع
من ربخيدن وكاه بدشنامى خلعت دهند وكفته اند اعلم ان
الكلام قد يكون نفسه مقصودًا دون قائله فالعادة في ذكر امثاله
ترك الفاعل فقول المص وكفته اند منه كه خرافت بسيار المراد بالخرافة
ههنا التصنع في الكلام والتكلف في اتيان كلام مضحك بهزل يا
الديم القرين في الشرب كما مر ويلزمه التكلم بالهزل للاضحاك
الغير عادة وعيب حكيمان بيت تو بر سر قدر خويشتن باش و
وقار عطف على قدر بازى بمعنى اللعب وكذا بازيچه وخرافت
بندياران بكذار فانهما صنعتهم حكايت يكى از رفيقان يريد
المص ان احدًا من اصحابه شكايت روزكار نامساعد المساعدة
في اللغة المعاونة بنزديك من آورد يعنى جاءني وشكا عندى عن الزمان
الغير الموافق قال كرخاف انك دارم قد عرفت معنى الكفاف و
عيال بكسر العين المهملة جمع عيل بالفتح والتشديد مثل جيد وجياد
بسيارى دارم وطاقت بارفاقه ندارم الفاقة الفقر والحاجة
بارنم بسكون الراء قد عرفت ان لفظ بار يجئ لمعان احدها
الكرة وهو المراد ههنا وجمع بالراء فالمعنى مرارًا ومن صحف بغتة الراء
فقد افسده در دلم آمد تجاوز في قلبي كه باقليمى بباء الوحدة ديگر يجئ
لمعنيين احدهما الغير والآخر بمعنى الآخر بالتركى دخى روم بفتح
الراء والواو ومضارع متكلم من رفتن تا دريابم صورت كه زندگانى
بالياء المصدرية كنم كسى را بر بنيك وبد من بالاضافة اطلاع نباشد
كلمة بر صلة الاطلاع بيت بس كرسنه بضم الكاف وسكون الراء

بمعنى الجايع خفته ماض من خفتن بمعنى يا تمق واويمق وكس ندانست
اى لم يعرف احد كه كيست من هو بس جان بلب آمد كناية عن خروج الروح
والموت كه بر واصله بر اوكس نكريست ماض منفى من كريستن
بكسر الكاف الفارسى بمعنى البكاء بازار شماتت في مختار الصحاح
الشماتة بالفتحات الفرح ببلية العدو وشمان مى انديشم كه بطعنه
الباء للالصاق درقفاى من بخندند اى يستهزؤن بي وسع مرا
در حق عيال بر عدم مروت ورجوليت حمل كنند وكويند قطعه
بين امر من ديدن وفي بعض النسخ الغير المعتمد عليها مبين نهى منه
ومن اختاره متنا فقد غفل عن ارادة القباحة المقصودة في المقام
آن بي همتيت را الحمية العار والانفة كه هركز مرهون نخواهد ديد بمعنى
ديدن معنى الكلام كوهر كز كه كز كما ان معنى قولهم نخواهد شد اولمسه
كركدر ومن لم يعرف الفارسية نظر الى المعنى اللغوى فقال وتفسيره
يعنى لا بد ان ميرى روى بنيك بخلق بالياء المصدرى تن آسانى اى كسلة
البدن كزيدند مضارع من كزيدن بضم الكاف الفارسى خويشتن را
اى لنفسه زن وفرزند بكذار اى بتركهما بسنجى الظاهر ان الباء للالصاق
والياء مصدرية ودر علم محاسبه بالاضافة چنانكه معلومست اى
كما انك تعلم چيزى دانم اكر حرف شرط بجاه شما الجاه القدر والمنزلة
اى بسبب قدركم وعزتكم ومن قال قدرك وعزتك بافراد الضمير فقد
غفل عن معنى شما جهتى بباء الوحدة معين كردد كه موجب جمعيت
خاطر باشد بسبب الفراغ من هم المعاش بقيه دعمر ظرف از عهده
شكر آن اى من حق شكره نتوانم بيرون آمدن جواب الشرط

ابن سيد على

ابن سيد على

ابن سيد على

معناه بالترکی چقامیم گفتم ای یار عمل پادشاه دو طرف بفتحتین ای
جرة دارد ای لعمل السلطان جهتان امیدنان وبیم جان بیان لقوله
دو طرف وخلاف رای خردمند انست بدین امید ای بسبب
رجاء الخیر در آن اقتادن فان خوف الروح خطر عظیم **قطعه**
کس نیاید ای لایجی بجانه ء درویش ای الی باب بیته متغاضبا
که خراج زمین وباغ بده امر من داد دن یا بتویش وغصه راضی
شوای اصبر علی الهم والغم مع الفقر یا جکر بند المراد به انا نفس مایراد
بلفظ جکر او مایقال له بالترکی بوکرک پیش زاغ لفظ مستعمل
فی العرب والعجم بالترکی قوزغون بنه امر من نهادن والمراد القاء
النفس فی المهلکة گفت دلک الرفیق این سخن ای یکون عمل السلطان
ذا خطر موافق حال من نکفت لانی علی کمال الاستقامة وجواب
سؤال من نیاوردی لانی ادعی الصدق والاستقامة شنیده ء
گفته اند مهر که خیانت ورزد مضارع من ورزیدن بالترکی صناق
والمراد عمل الخیانة ومن قال بمعنی الاعتیاد بالشیء اخذا من جر العوائد
اذ قال فیه بالترکی خوایدمک لم یات بشیء یناسب المقام دشنش
از حساب بلرز د **بیت** راستی بالیاء المصدری موجب بکسر الجیم
رضای خداست بالاضافة فی اللفظین کس ندیدم ای ما رأیت
احدا اکه گم شد ای ضل از ره راست من الطریق المستقیم وحکما
گفته اند چرا کس حذف الهاء لغة ایضا از چرا کس بجان
بر نجد وفی بعض النسخ بترسد حرامی ای قطاع الطریق از سلطان فان
حفظ المفازة علیه کما ذکره الفقهاء ومن عمم فی تغییر الحرام وقال

ابن السید علی

ابن الشیخ علی

هو

هو من اخذ مال الغیر مجاهرة بالغصب کقطاع الطریق فقد غفل عن المسئلة
ودزد ای السارق فلا تر بایشان فانه یاخذ خفیة منه لان حفظ المتاع
بالدلیل علیه وفاسق از عمار فانه یظهر حاله ورویسی از محتسب
وهو بمعنی الشحنة بالترکی سوباشی علی خلاف اصطلاح اهل الروم
ومن لم یعرفه قال فی بیانه لان تادیبه مثل الشارب والزانی یفوض
فی دیار العجم وانزاکه حساب پاکست بالباء الفارسی والکاف
العربی بمعنی الظاهر از محاسبه چه پاکست بالباء العربی بالترکی
ایمنمک **قطعه** مکن فراخ بمعنی الواسع روی بفتح الراء وکسر
الواو وبیاء المصدر من رفتن مجموعها وصف ترکیبی در عمل ای لا
تسرف ولا تجاوز عن الاعتدال حال کونک متصرفا اگر خواهی
مرهون که وقت رفع تو یرا د بالرفع الارتفاع فی المنزلة ای الترفع
والمراد به الرفع عن المنزلة ای العزل من المنصب باشد مجال دشمن
تنگ حتی لا یقدر ای یطعن فیک توپاک بالباء العجمی باش ومدار
ای برادر از کس پاک بالباء العربی زنند جامه ء ناپاک کازران مجمع
کازر وهو بالکاف الفارسی وضم الزاء العربی القصار بر سنگ
للتطهیر گفتم حکایت آن روباه وهو الثعلب مناسب حال تست
بالاضافة فی اللفظین که دیدندش کریزان واقتان وخیزان هذه
صفات مشبهة من کریختن وافتادن وخاستن معناها بالترکی
قچرق ودوشمک وقلقرقاسی گفتش چه آفتست که موجب
چندین مخافتست گفت فاعله روباه شنیدم که شتر بلا الف
فی اوله وبالالف لغة را سخره وهو العمل الذی یعمل بلا اجرة

ابن شنبذ علی

ومن قال وهی بضمیر التانیث نظرا الی آخر اللفظ وظنه لفظا عربیا
فی آخره تا والتانیث میگیرند لفسادی سقبه ای خفیف العقل شترا
با توجه مناسبت است فترا با او چه مشابهت کف خاموش ای
اسکت که اگر حسودان جمع حسود بعرض کوینده که این شتر است
وکرفتار آیم واخذونی علی انی جمل کرا غم تخلیص من باشد من
المقید یا تقتیش حال من کند لنظر را فی ثعلبه وتا تریاق از عراق
آورده باشد مار کزیده بفتح الکاف الفارسیة ای الملدوغ مرده باشد
والمص یصح المقصود من التمثیل بقوله وترا همچنین علی ما ذکرته
واعرفه فضیلت حسود بانست فی نفس الامر اما حسودان دیکرین اند
ومدعیان کوشه نشین لفظ اند مقدر اگرچه حسن سیرت تست
ای وان کان لک سیرة حسنة بخلاف آن تقریر کنند ودر معرض
خطاب پادشاه آیی ونقع فیه ودر محل عتاب عطف علیه در
آن حالت کر مجال مقالت باشد استفهام انکاری مصلحت آن بینم
که ملک بضم المیم قناعت راحاست وحفظ کنج وترک ریاست کویه
یعنی ان رایی هذا الی تقول ترکت الریاسة که عاقلان کفته اند بیت
بدریاد در بفتح الدال منافع یعنی در دریا وقد یتواء بضم الدال بمعنی در
منافع لکنه غلط بے شمارست والحال ان فیه خطرا او کر خواهی سلامت
من الغوص درکنارست قیل فی الترجمة بیت دکر زده منفعت کرت علاد در
سلامت استر یک طوت کناری رفیق این سخن بشنید ولم
یقبله هم برآمدای انقبض وغضب وروی درهم کشید لان
الحق مر وسخنهای رنجش آمیز وصف ترکیبی ولفظ رنجش بکسر

الجیم

الجیم اسم مصدر فهو بمعنی رنجیدن بخود دانش وبینش وبپرورش
والشین من نفس الکلمة کما سمعت فی اول الکتاب کفتن کرفت
ای شرع که این چه عقل وکفایتست وفهم ودرایت بمعنی العلم
وقول حکما درست آمد ای ظهر صدقه کفته اند دوستان در زمان ما
بکار آیند لان الصدیق الصحیح یسعی للتخلیص که در سفره همه دشمنان
دوست نمایند قطعه دوست مشمار آنرا من شمردن آنکه در نعمت
زندمرا ون لاف یاری بالیاء المصدری وبرادر خواندکی عطف
علی یاری معناه بالتذکر فرداش او قشمق دوست آن دارم که
کیرد دست دوست یاخذیده در پریشان حالی ودر ماند کی عطف
علیه وهو بمعنی البخ دیدم که متغیر می شود من نصحی ونصیحت من
بعرض می شنود بکسر الشین وفتح النون مضارع من شنیدن
بشنر دیک صاحب دیوان بیراد باهل الدیوان کالوزیر والسلطان
رفتم کوض حاله بالباء سببیة متعلق بقوله معرفتی که میان
ما بود کان بینی وبین الرفیق صورت حالش بکفتم من عملة بالمحاباة
والاستقامة تا بکار مختصر نصب کردند وعینوا الجهات صغیرة
چند روز برین آمد مضی علی هذا لطف طبعش را بدیدند وحسن
تدبیرش پسندیدند فلما ظهر استحقاقه کارش ازان در کذشت
ای تجاوز عنه وبمرتبه بر ترای اعلی ازان متمکن کشت
بفتح الکاف الفارسیة ماض من کشتن بمعنی الصیرورة
وهمچنین وعلی هذا المنوال فی الرفعة بخم سعادتش در ترقی
بود ولم یزل مترقیا تا بوج ارادت الاوج النقطة البعید

فی عملاتن فاعلاتن فی علن

من المراكز العالية من الحضيض برسيد و المعنى وصل الى منزلة يريد بها
فيه تنبيه على ان اللايق للملاطين ان ينصبوا الامل بالمناصب
العالية قال رسول الله ص من قلد انسانا وفي رعيته من هو
احق منه فقد خان الله ورسوله وجماعة المسلمين ومقرب حضرت
سلطان شد ومشار اليه بالبنان اى صار جلا يشار اليه بروس
الاصابع ومعتمد عليه عند الاعيان فقط شد مقدر لما عرفت من
قاعدة الاسجاع فلا حاجة الى ما وجد في بعض النسخ من لفظ كشت
حكايت سئل اسكندر عن رونق سلطنته ورفعة دولته قال
انى اعطى المناصب الى اهاليها والسر فيه ان في تضييع المراتب
هدم القلوب فلا ينبغي للسلطان ان يهدم قلوب الناس
حتى يرجع هممهم عنه بر سلامت حالش شاد مانع بالياء
المصدري كردم فالقلم بيت زكار بسته ميندیش نهي من
انديشيدن ودل شكسته مدار اى لا تجعل قلبك مكسورا كه آب چشمه
حيوان اى ماء الحيوة درون تاريكيست بالياء المصدري بعد الكاف
واعلم ان لفظ تاريك بلا ياء بعد الكاف بمعنى المظلم بالتركي قركو
ولفظ تاريكي بالياء بعد الكاف بمعنى الظلمة بالتركي قركولق ولا
يخفى على احد ان ماء الحيوة في الظلمة فمن اختار الممات بلا ياء
وقال في بعض النسخ تاريكيست بالياء في الظلمة وقيل في التركي بيق يغلو
اشدن غم يمه كوكلك صنق طوتمه صقين چون بلور سن ظلمت ايچنده
اولور آب حيات شعر الاحرف تنبيه لاخرس نهي مخاطب
مؤكد بالنون الثقيلة من الخرس ضد السرور اخا البلية اى صاحب

قاعدة الاسجاع

ابن سبيل على

البلاء

البلاءِ وهذا مثل لمن يلابس الشئ ويلازمه وهو منصوب على
انه منادى مضاف حذف حرف نداءه فللرحمن الفاء للتعليل
الطاف جمع لطف وهو الرفق والاحسان خفية صفة الطاف اى
انه الطاف كثيرة خفية بحيث لا يبلغها العقول بيت منين
نهى من نشستن تر نش بضم التاء والراء وقد يسكن الراء
للتخفيف از كردش اسم من كرديدن ايام مى الزمان كه صبر وهو
بفتح الصاد وسكون الباء حبس النفس عن الجزع وبكسر الباء
الدواء المر المعروف عند الاطباء ولا يكسن الا لضرورة الشعر
تلخست خبر صبر ففيه ابهام وليكن بر شيرين دارد اى ثمرة حلو
وقيل في الترجمة بيت اكثى او ترمه كردش ايامدن كه صبر
آجيدر را كر چه كتلو ميشه وار دران مدت اى في ايام دولة
الرفيق المذكور مرادا جميع يار ان فيه تنبيه على ان النفع مع الاصحاب
تما يستلذ بيت رفت آواز كه امسال بحج رفت كمال خوش مبارك
سفرى چون تو بود همسفرى اتفاق سفر مكه افتاد اى سافرت
للحج چون از زيارت باز آمدم اى رجعت دوستم استقبال كرد
ذلك الرفيق ظاهر حالش ديدم بريشان بينه بطريق العطف
التفسيري بقوله در همينت درويشان كفتم حال بكون اللام
چيست كفت چنانكه تو كمان انك كفتي سابقا كا يفوء الهمزة للوصل
كما سمعتها مرارا احد بردند حكايت روى عن بعض العلماء
ان اول ذنب وقع من اهل السماء واهل الارض هو الحسد فان
ابليس حسد آدم ع حتى اخرجه من الجنة وان قابيل حسد هابيل

حتی قتله و بجایتم منسوب کردند علی ما هو المعتاد بین الحساد

مطلب فی دفع الشر

فی ابواب السلاطین **حکایت** روی علی رض فی دفع شر الحساد
انه قال قال رسول الله صلعم یا علی اذا توجه الیک شدة ادع الله بهذا الدعاء اللهم انی اسئلک بحق محمد و آل محمد ان تنجینی مما اخاف

مطلب مفید

و ملک در کشف حقیقت استقصا نمود ای ما فتش علی وجه بلیغ الغایة و یاران قدیم اعلم ان اهل النفس لا یعتبرون المطابقة بین الصفة و الموصوف فی ترکیبهم الفارسیة و دوستان رحیم ای مشفق از کلمهٔ حق خاموش شدند و صحبت دیرینه بمعنی قدیم فراموش کردند **قطعه** بصنع خدا چون کسی اوفتاد من منصبه همه عالمش پای بر سر نهند یضعون اقدامهم علی رأسه چو بیند که اقبال که دولت دستش گرفت و ساعدة السعادة ستایش کنان و صفة تحریکیه و لفظ ستایش اسم بمعنی ستودن ای المدحة و لفظ کنان صفة مشبهة من کردن ای حال کونهم ما دحین دست بر بر اللفظ الاول حرف بمعنی علی و الثانی اسم بمعنی الصدر نهند کما هو مجرب فی کل عسر فی الجملة بانواع عقوبت و عذاب گرفتار بودم و محبوس نادرین هفته که مژده بالهمزة للاضافة سلامتی بالیاء المصدری حجاج برسید الی اهل البلدة از بند کرانم بکسر الکاف الفارسیة بمعنی الثقیل خلاص کردند و اطلقونی منه و ملک مورثم ای الملک الذی انتقل الی بالارث الشرعی خاص لفظ کردند مقدر ای جعلوا ملک المورث مخصوصا بالملک گفتم آن نوبت اشارت من قبول نکردی که قد قلت لک عمل بادشاها

چون

چون سفر دریاست سود مند بالترک فایده لو و خطرناک بالترک فور فلو لان لفظ مند و ناک اداة نسبة کما مرت الاشارة فاذا اقدمت علی امر ذی خطر یا کنج برگیری ترفعه یا در طلسم بمیری تموت فیه **بیت**
یا زر بهر دو دست کند خواجه اذا سافر فی البحر در کنار اذا سلم من الغرق
یا موج روزی بباد الوحدة افکندش بفتح النون مرده ای حال کونه میتا بر کنار اذا غرق مصلحت ندیدم ازین بیش بالباء الموحدة بمعنی الزیادة ریش بالکسرة المجهولة بمعنی القرحة و الجراحة و هو مضاف الی دروش خراشیدن فانه یجدد الجراحة و نمک پاشیدن بالباء الموحدة بالترک صاحمق فانه یزید الاذاء بریش دو بیت اقتصار کردم و گفتم **قطعه** ندانستی استفهام انکاری که بینی بند الفید بر پای ای علی رجلک چو در کوشت انا للخطاب یا مد بند مردم و المراد به عدم قبول النصح ذکره ای مرة اخری گر نداری طاقت نیش ای الصبر علی المه و لفظ نیش معنا بمعنی شوکة الحیوان الموذی کالنحل و العقرب مکن انگشت در سوراخ کژدم بمعنی العقرب و هذا اللفظ بالکاف العربیة و الزاء العجمیة لانه فی الاصل مرکب من لفظ کژ بمعنی المعوج و من لفظ دم بالترک قویرق و المعنی لا تدخل الاصبع فی جحر العقرب و قیل فی الترجمة **قطعه** آیا عجب بندا و لان بلمدکی • تو لیق دوکادک آدم او کدینه • بوغیه طاقتک زخمه دحی سن صقین صوقمه الک عقرب ایتینه **حکایت** تنی بباء الوحدة چند معناها بالترک بریخته تن در صحبت من بودند لعلهم کانوا مریدین

مطلب فی بیان لفظ کژدم

للمص ظاهر ایشان بصلاح آراسته ولم یوجد فی النسخ الّتی رأیناها
القول الآتی اعنی و باطن ایشان بمعانی پیراسته والعجب ممّن جعله من
المتن مع اعترافه بانّه لم یوجد فی اکثر النسخ یکی از بزرگان در حقّ
این طایفه حسن ظنّ بلیغ داشت **بیت** ای اولیاء حق را حق
جدا شرده • کر ظنّ نیک داری در اولیا چه باشد • و اورا ری بیاء
الوحدة یعنی وظیفه معیّن کرده بود فیه تنبیه علی انّ علامة حبّ
الاغنیاء للفقراء ان یبذلوا المال لهم **حکایت** قال رجل لشخص
من ادّعی حبّک فاطلب منه مالا فان اعطاک المال فصدّقه والّا
فلا تلتفت الی دعواه یکی از ایشان نای واحد منهم حرکت بیاء
الوحدة کرد نامناسب حال در ویشان لانّ لفظ بشر حرف
الصاق وشرّ فعل لا ینفکّ البشر من شرّ وظنّ آن شخص
فاسد شد و باز ایشان کاسد فلمّا کان الامر کذلک خواستم
تا بطریق بیاء الوحدة کفاف یاران را مستخلص بفتح اللام
کنم فانّ حسن الکلام یحصّل المرام آهنگ حذف نشن الضمیر راجع
الی قوله یکی از بزرگان کردم ای حضرت باب دان وقصدت
ان ادخل علیه دربانم دربان بمعنی البوّاب والمیم للمتکلّم ربّما
نکرد لم یخلنی وجفاکر کما هو ذاب البوّابین معذور نشن الضمیر
راجع الی دربان داشتم بجهل انّکه گفته اند **قطعه** در بکسر الرّاء
للاضافة میر و وزیر و سلطان نرم رهون بی وسیلت ای بلا
واسطة مکرّ دنهی من کردیدن پیرامن بمعنی الحوالی والذّیل والمراد
ههنا هو الاوّل ای لا تحم حوله سگ و دربان چو با فسد ای یا بند

غریب مرهون این اشارة الی دربان کریبان بکیر دان اشارة الی
سگ دامن چندانکه مقربان بفتح الرّاء حضرت آن ذرّک در حال
من واقف شد ندای عرفوا انّی الشیخ السّعدی والبوّاب منعنی
باکرامهم المیم الاخیرة للمتکلّم در آور ندای ادخلوه بالاکرام و برتر
ای اعلی مقامی بیاء الوطن ومن قال مقام اعلی فقد ضیّع معنی
الیاء معیّن کردند کما هو ذاب اهل اللطف اما بتواضع فرو تر نشستم
ولقتم **بیت** بگذار ای اترک که بنده کمینم والمراد بکمین ههنا
الناقص تا در صف بندگان نشینم فلمّا قلت هذا الکلام لقت
ذلک الکبیر فی مقابلة کلامی **مصراع** الله الله ای لقمه چه جای این
سخنست ای لیس محلّ هذا الکلام **بیت** کر بر سر و چشم
من نشینی مرهون نازت الثّاء للخطاب بگذشتم که ناز نینی الیاء
للخطاب کالاوّل و نازنین جیب نعیم فی الجملة بگذشتم و از
ما دری بیاء الوطن سخن بیوستم ماض متکلّم من پیوستن ارید
ههنا المعنی المتعدّی تا حدیث زلّت بفتح الرّاء المعجمة بمعنی الزّلل
وهو مصدر زلّ فی طین یاران درمیان آمد کلان الکلام یجرّ الکلام
لقتم **قطعه** چه جرم بضمّ الجیم بمعنی الذّنب دید خداوند سابق الانعام
صفة لقوله خداوندکه بنده در نظر خویش خوار و حقیر می دارد
یراء لفظ خوار بالالف لرعایة القافیة بل الفصیح انّ واوه رسمیّة
خدایر است مسلّم یعنی خدایر امسمست بزرگواری بالیاء المصدریّ
ای العظمة ولطف عطف علیه که جرم کالاوّل ببیند من عباده و نان بر
قرار می دارد بریانه لیس لک التّخلّق بخلق الله تع حاکم راین سخن

هذا الكلام المعقول پسنديده مقبول آمد وظهر اثره لانه اسباب
معاش باران فرمود ام خدامه تابر فاعلة ماضي على ما كانت مرسيا وحاضر
دارند ومونث ايام تعطيل وفاسد پديد بان يعطى ادرار الايام التي
قطع فيها شكر نعمت كفتم وزمين خدمت بوسيدم على ما هو داب
ارباب الادب وعذر جسارت بالجيم العربي لفظ عربي بمعنى الجراة
بخواستم ودر حالت بيرون آمدن اين سخن بكفتم قطعه چو لعبه اسم
للبيت العتيق الذي وضع في بلد مكة قبلة حاجت شد يقبل عندها
الحاج ازديار بعيد مرهون روند خلق بديدارش اعلم ان لفظ ديدار
مشتق من ديدن يستعمل اسم مصدر فهو بمعنى ديدن خورفتار بمعنى
رفتن از بسه فرسنك لفظ فارسي عربيه فرسخ وهو اثنى عشر
الف خطوة حكايت قال بعض العلماء يستجاب الدعاء قدام الحجر الاسود
والملتزم وهو ما بين الحجر الاسود والباب وعند الباب وفي مقام جبريل وتحت
الميزاب وفي مقام ابرهيم وعند بير زمزم وفي المقام الحنفي بل في كل
محرم تراتحمل امثال ما بايد كرداى بينغ لك ان تتحمل سوء آداب امثالنا
ومقصودنا من الجسارة تحصيل المنفعة منك كه هيچ كس نزند بر درخت
بے بر سنك مفعول نزند حكايت ملك زاده ء كنج يراد بالخريدة فراوان
بمعنى الوافر از پدر ميراث يافت اى انتقل اليه بالارث من ابيه دست
كرم بكشاد وقمع الوا والعاطفة هنا اى وداد سخاوت بداد ولو لم
توجد الكاف منظوما ونثرت ومال بے قياس وبے دريغ بر سياه ورعيت بريخت
قطعه نيا سايد مضارع منفي من آسودن مستام وهو الموضع الذي فيه
القوة الشامة از طبلة لفظ مستعمل في العجم والروم والهمزة للوحدة عود

وهو

وهو الذي يتجمر به بر آتش نه امر من نهادن كه چون مثل عنبر بوييد
مضارع من بوييدن وهو بالتركي قوقمق وقوقلمق على ما صرح به
صاحب بحر الغرايب فالفاعل على الاول ضمير عود وعلى الثاني ضمير مشام
ومن قال قيل فاعل بويد ضمير مشام والظاهر ان معناه بويدان عود
همچو عنبر فلم يعرف المعنيين ولهذا لم يقدر على التحقيق وحاصل معنى
البيت انه لا يستراح من العود الكثير مالم يحرق وكذا لا ينتفع بالمال
مالم يعرف الى المصالح بزركى بايدت حرف الشرط مقدر بخشندكى
اعلم ان الياء المصدرى اذا دخل على الاسم الذي آخره هاء يصدر بالكاف
الفارسي ويحذف الهاء من الكتابة خوبندكى وافكندكى وبخشندكى
كن فان نتيجة العطاء عظمة المعطى وان اليد العليا خير من اليد السفلى
كه دانه لفظ را مقدراى الحبة نيفشانى نرويداى لا ينبت وقيل في
الترجمة قطعه دانه قوخويير مرطبلة ء عوده اوده قوماجى قوخوبلور تمز
اولولق استريسك بخشش ايله كه دانه اكمينجه چونكه يتمز يكى از جلساء بكسر
الهمزة للاضافة هو جمع جالس او جليس نحو علماء وفقهاء بے تدبير
نصيحت آغاز كردن شرع فيه كه ملوك پيشين قدم معناه اين نعمت
اى المال رابعى اند وحشمة اند وبراى مصلحت بعنى لاجل المهمات نهاده
فلا بد من حفظه دست حركت كوتاه كن اى لا تسرف كه واقعها اى
الحوادث در پيش است عسى ان تلاقيها ودشمنان در پس فيه صنعة
التضاد وفي بعض النسخ در كمين نبايد مضارع منع من باب ضرب اى
لا ينبغ كه بوقت حاجت الباء بمعنى في درماندن بمعنى العجز
قطعه اكر كنجى بياء الوحدة كنى بر عاميان بخشش بمعنى القسمة رسد

هر کجا با راء یا واو الوحدة و کتخذا فی الاصل بمعنی الرجل المتزوج و المراد ههنا
کل احد هر بجی ای حبة من الارز چرا نستانی از هر یک ای من العوام او من
قال شخص از رعایا فقد غفل عن سوق الکلام اعنی قول المص بر سیاه
ورعیت ریخت جوی سیم ایم لم تاخذ من کل احد فضة مقدار الشعیر
کرد بکسر الکاف آید ای یجمع ترا ای لاجلک هر روز بنجی ای خزینة
واحدة ملک زاده وقد صار ملکا روی از ین سخن درهم کشید قد
مر معناه مرارا علله بقوله که موافق طبعش نیامد و لفظ خدای
عز و جل مرا مالک و فی بعض النسخ ملک بکسر اللام این مملکت کرد اینده
است تا بخورم و بجشم بدان الامر آن دلیلان علی الملک یا سبا نم
که نگه دارم بیت قارون هلاک شد که چهل خانه گنج داشت تفصیل
قصة قارون انه کان ابن عم موسی ع و ختنا له زوج اخته فلما
امر الله تع موسی ع بکتابة التوریة امره ان یکتبه بالذهب فقال
موسی ع الهی این اجد الذهب فعلمه الله تع علم الکیمیاء و کان قارون
مقلا ذا عیال عابدا لربه قایم اللیل صایم النهار فرحمه موسی ع من
فقره فعلمه الکیمیاء لیکون عونا علی طاعة ربه و نفقة عیاله فعمل
قارون حتی اجتمعت عنده اموال کثیرة حتی کان مفاتیح خزاینه
حمل مایة بعیر و فی روایة سبعین بعیر و قال مجاهد کان وزن کل
مفتاح وزن درهم و فی روایة نصف درهم و کان یفتح بکل
مفتاح سبعین بابا فقول المص چهل خانه للتکثیر لا للحصر و لما بداء
قارون بجمع المال ترک النوافل من العبادات ثم امر الله تعالی
لموسی ع ان ینال عنه زکوة امواله فحسب مقدار زکوته حسابا

فقره کثیرا فلم یؤد و کان عنده یرکب الف غلام و الف جاریة سروج
کلهم من الذهب و ثیابهم کذلک فلما الحه موسی ع فی الزکوة قال قارون
اجمع اهل المصر عندک و ناظرهم فلو غلبتنی بالحجة اعطی زکوة المال
و الا فلا و کانت امراة فی بنی اسرائیل ذات جمال رائعة فدعاها
قارون و قال لها انی اجمع غدا بنی اسرائیل فان شهدت علی موسی
بالفسق و قلت انه زنی بی و انا حامل منه لاعینک مالا کثیرا فقبلت
المراة کلامه ثم جمع قارون بنی اسرائیل یا موسی فی داره و دعا
موسی قال له بنو اسرائیل یا موسی عظنا عظة فبداء موسی ع
بالوعظ و قال فی اثناء کلامه من سرق مالا اقطع یده و من قطع
طریقا اقطع رجله و من زنی بامراة ارجمه بالحجارة فقام قارون
و قال ان فعلت ما قلت فکیف الحکم علیک قال موسی ان فعلت فالحکم
علی کما حکم الله تع فقال قارون انک زنیت بهذه المراة و انها
تقول انها حامل منک و اشار الیها و قامت فاوقع الله تع الخوف
فی قلبها و حول لسانها من الکذب الی الصدق و قالت ان موسی بری
مما یقول له قارون و انه وعدنی اموالا کثیرة و علمنی ان افتری علی
موسی ع بهتانا فانی اخاف الله تع ان افتری علی رسوله و کلیمه فغضب
موسی ع فقال یا عدو الله ای شیء اردت بهذا الامر ثم خرج من
عندهم و سجد لله تع و ناجی و شکی من قارون فجاء جبریل ع و قال
یا موسی ان الله یقراک السلام و یقول جعلت الارض فی امرک
فای شیء تامرها فهی تطیعک فی اهلاک قارون فرجع موسی ع الی قارون
و راه جالسا علی السریر متکئا علی فراش من دیباج فضرب

61

موسی ع عصاه علی الارض واشار الی سریره فانخسف سریره
فوثب قارون فقال موسی ع یا ارض خذیه فاخذت الی رکبتیه فتضرع
الی موسی فلم یلتفت الی قوله وقال یا ارض خذیه حتی خسف الله تع
قارون وقومه ودارهم فی الارض وروی انه تع اوحی الی موسی ع
فقال یا موسی انه استغاث بک اربع مرات فلم تغثه فوعزتی
وجلالی لو استغاث بی مرة واحدة لاغثته ثم قال بنو اسرائیل
ان موسی دعا علی قارون لیبقی امواله وخزائنه فخسف الله تع جمیعها
نوشروان قد مر بیانه عمرک کم یمت لانه تمام نکو کذاشت حکایت
آورده اند فی التواریخ والاخبار کی نوشروان عادل را ای لاجله قال
الفقهاء لا یجوز اطلاق العادل علی سلاطین الزمان الا ان یراد انه
من العدول لا من العدل مع کونهم اهل اسلام ویطلق العادل
علی انوشروان مع کونه کافرا فانظر فی ممانعة العدل در شکارگاهی
صیدی بیاورد الوحش فیها کباب کردندی بیاورد الحکایة نمک نبود عندهم
غلامی بروستا وهو القری المعمورة رفت تا نمک آورد منه نوشروان
گفت نمک بقیمت ای بالثمن بستان تا رسیم بیاورد الوحش نکردد
لئلا یکون بدعة واحدة تبرا سرها وده مخفف من دیه خراب نشود
گفتند ای الحاضرون عنده ازین قدر ای من هذا المقدار چه خلل
ای الفرجة بالترک کدک زاید یولد گفت فاعله ضمیر نوشروان
بنیاد ظلم ای اساسه در جهان قبل هذا اندک بوده است
انظر فی کلامه وهرکه آمد بر ومزید کرد فانه یعد الظلم فی زمانه
کثیرا اولهذا قال تا بدین غایت رسید فتامل ایها السلطانی یعنی حالکه حال انوشروان

ن

مطلب

قطعه

قطعه اگر زباغ رعیت ملک خورد سیبی ای لو اکل السلطان من حدیقة
الرعیة تفاحة واحدا برآورند غلامان او ای یخرج عبیده درخت ای
شجرة التفاح از بیخ بالباء العربی بمعنی العرق به بیخ بیضه کسلطان
ستم روادار ای یجوزه زنند لشکریانش مزارع ای الدجاجة بیخ بفتح
الباء المتعلق بقوله زنند ویبخ بالترکی شش بیت نماند بفتح النون ای
ای لا یبقی ستمکار بکسر الراء للاضافة الی قوله بروزکار وکل واحد
منهما وصف ترکیبی بماند بضم الباء کما سمعت من القاعدة ای یبقی
برو لعنتی پایدار بمعنی الثابت والمحکم وقیل فی الترجمة بیت جهاندن نکیدر
ظالم نابکار فلور یوندی لعنت اکا پایدار حکایت عاملی بباغ الوحش
راشنیدم کی خانه در رعیت میریدان بیوت الرعایا خراب کردی تا خزینه ع
آباد ان بمعنی المعمور کندی جبر وغافل از قول حکما که گفته باء الکرمیة
اسم مفعول اقترن باداة الجمع اعنی اندوثبت الفها لعدم الاتصال واذا اتصل
بالماضی نحو گفت یحذف الفها نحو گفتند وبه یفرق هذان الجمعان مرکخدای تعالی
را بیازارد میراد بمثله غایته اذ آذاء الله تع غیر متصور فالمعنی ان کل من یعمل
عملا فیه سخط الله تع تادل خلقی ای مخلوق بدست آورد مضارع من آوردن
ای لیطیب قلب سلطان مثلا خدای تعالی همان خلق را کالاول برومی مارد
بضم الکاف الفارسیة مضارع من کماریدن بالترکی حوالة ایلمک تا دمار بهذا
اللفظ مستعمل فی العربی بمعنی الهلاک کما قال فی مختار الصحاح ودمر علیهم
کما صرح به صاحب بحر الغرایب ولا شک ان المراد ههنا کونه لفظا فارسیا
فالمعنی انتقام از روزکارش برآرد ای یخرجه منه وقال صاحب بحر
الغرایب بعد ذکره لفظ دمار آوردن بهذه العبارة اعنی قان دوکوب

ای المصدر بمعنی المفعول والیاء للوحدة منه

انتقام آلمق ودوکنمجه قیرمق فقهم من هذه العبارة معنی آخر فی المقام و
من قال فی شرحه الدمار بالفتح الهلاک وقال بعد قول المص ازرو کار کس
برآردای حتی یهلک فقد غفل عن معنی لفظ دمار فارسیا ولفظ دمار
آوردن وارتکب الاستدراک کما لایخفی علی الناظر المتامل ومصداق ما
قال المص ما ورد فی الخبر من اعان ظالما فقد سلط الله تع علیه **بیت**
آتش سوزان صفة مشبهة ای ملتهب نکند باسپند بکسر السین وفتح الباء
العجم نبات یحرق یابسه لدفع ضرر العین عربیة حرمل یقال له بالترکی یوزرلکه
آیچه مفعول نکند کند ودود مستمند بمعنی المختار والمراد ان تاثیر دخان
المختار اشد من تاثیر النار الملتهبة فی الحرمل **لطیفه** کویند سرور بفتح الواو
جمله حیوانات شیرست وقد سمعت فی قصة سیاه گوش وکمتر بن جانوران
حرلاتصافه بالبلادة وعدم الحمیة وباتفاق خردمندان کانه مبتداء خربار بر
بفتح الباء وصف من بردن بضم الباء وانما فتح الباء فی الصفة لئلا یلتبس
بالوصف الذی هو من بریدن به کر بشیر مردم در بفتح الالف وصف من
دریدن وانما فتح الالف فی الصفة بناء علی انهم یقولون المصدر بالفتح ولهذا
اورد صاحب غرائب هذا المعنی فی بیان لفظ در بفتح حیث قال در
بمعنی الباب واداة ظرف وزاید فی اوایل الافعال والمصادر یخص بین اللفظ
وصیغة امر من دریدن وصفة ترکیبه منه والجملة اعنی قوله خربار بر به کر بشیر
مردم در خبر المبتداء فلا حاجة الی تقدیر ثابت **بیت** مسکین خر اگرچه بغیرست
لحمه چون بار همی کند غریرست قیل اخذ منه **بیت** زاهد اغوت کرکس کل بسوی
مکتوره یوک کتورمکدن اطور عالمده چونکم خر غریزه گاوان وخران جمعان والف
بکسر النون للاضافة بار بردار وصف ترکیبه بالترکی یوک کتوریجی به تو

آدمیان

آدمیان بالاضافة مردم آزار وصف ترکیبی وهذه اللطیفة
وقعت جملة معترضة ثم رجع الی حکایة العامل ملک ای
السلطان الذی کان عمل العامل لاجله طرفی بفتحتین بمعنی البعض
ازدمایم جمع ذمیمة اخلاق او اشارة الی العامل معلوم شد فلما وقف
بشکنجه کشید وبانواع عقوبت بکشت بضم الباء والکاف الغزلی
قطعه حاصل نشود رضای سلطان ای لایرضی السلطان تاخاطر بند
کان بجوی بیاء الخطاب من جستن بضم الجیم خواهی که خدای ترا بخشد
الظاهر انه من بخشودن بمعنی الترحم لا من بخشیدن بمعنی الاعطاء
باخلق خدای کن نکوئی بالیاء المصدری یکی رستم دید کان مرد ذلک
العامل برای علی میته بگذشت ودر حالت تباه او تامل کرد وگفت
قطعه نه النفی مصروف الی بقیة المصراع الاول ومجموع المصراع الثانی
اهرکه قوت بازو ومنصبی دارد ای لیس کل من یکون له قوة العضد
وله منصب سلطنت بمعنی الغلبة والقهر بخورد یاکل مال مردمان
بگزاف بضم الکاف الفارسی بمعنی الفعل الباطل ومن لم یفسره بل
بل قال ویقرب منه الجزاف یقال اخذ الشیء مجازفة وجزافا ای اخذه
بغیر تدبیر وتخمین ولاکیل ولاوزن لم یات بوظیفة الشرح توان
بحلق بفتح الحاء المهملة لفظ عربی فارسیه کلو فروبردن بمعنی
البلع بالترکی یوتمق استخوان بالواو الکسری درشت بضمتین
بمعنی الخشن ولی شکم بکسر الشین وفتح الکاف الغزلی بمعنی البطن ددر
بتخفیف الزاء چون بگیرد اندر ناف بمعنی السرة **حکایت** مردم
آزاری بیاء الوحدة وصف ترکیبی را حکایت کنند که سنگی برسر

صالحی بیاء الوحدة فیهما ایضاً زد ظلماً درویش را بمجال الانتقام نبود
لفقره وشوکة الظالم سنگ را باخود نگه می داشت لوقت الفرصة
والانتقام تا وقتی بیاء الوحدة ظرف ملک بر آن لشکری ای الجندی
ختم کرفت ای غضب علیه و درچاهش بالجیم الفارسی کرد
ای حبسه فی البئر درویش آمد للانتقام وآن سنگ را بر سرش
انداخت فلما وصل الیه الحجر کفت تو کیستی واین سنگ بر من
چرا زدی فلما سئاله کفت من فلانم ذکر اسمه واین سنگ آنست
که فلان تاریخ بر سر من زدی بیاء الخطاب کفت چندین مدت
کجا بودی ولم تظهر نفسک کفت از جاهت بالجیم العربی والتاء
للخطاب ای من منصبک اندیشه همی کردم یعنی خفته تا اکنون
که در چاهت یافتم وجد تک فیها فرصت غنیمت شمردم که کفته اند مثنوی
ناسزا بی بیاء الوحدة را چو سینی بیاء الخطاب بخت بکون
التاء یار ای قرین الدولة عاقلان تسلیم کردند اختیار سلم
العقلاء الاختیار ای ترکوا اختیارهم وصبروا علی اذائه
هذا معنی البیت ومن فسره بمعان آخر وقد ر الواو العاطفة
قبل الاختیار فقد ارتکب التکلف واخل بالوزن الصحیح چون
نداری ای لیس لک ناخن درنده بتشدید الراء ای الظفر الحاد
تیز ای الحاد بابدان جمع بدآن به که کم کیرد ستیز اسم من ستیزیدن
بمعنی العناد هرکه مبتداء بامعنی مع پولادبازو وصف ترکیبی
پنجه کرد خبر ساعد سیمین خود را رنجه کرد بالترکی انجتدی باش
امر من باشیدن بمعنی اولمق ای کن علی حالک والمراد به

الصبر

ابن سید علی

الصبر ومن قال یعنی خاموش وقیل حاضر باش فقد بعد عن
المعنی تا دستش الضمیر راجع الی قوله پولادباز وببند درور
کار بنکباته پس بکام دوستان یعنی علی مراد الاحباء مغیرش
برآرای اخرج مخ دماغه وقیل فی الترجمة مثنوی لایق اولمایانی
کورسک بختیار • اصلور تسلیم قلدی اختیار • چونکه طرناغک
دکلدر قاتی تیز • قلورایله ایکن قیله ستیز • هرکه پک قولیله پنجه
طوتدی اول • کندوکومش قولینی انجتدی اول • صبر قیل بغلایه
دستین روزکار • دوستلر کامجه بیننس چقر حکایت یکی از
ملوک مرضی بیاء الوحدة مایل ای ذاهول بمعنی مخوف بود که اعاد
ذکرآن ای تکرار ذکره موجب نبود ولایلیق طائفة حکماء یونان
متفق شدند علی هذا القول که مرین دردای المرض دوایی نیست
نفی کل مکرر حرف استثناء ههنا بمعنی الا زهرة بفتح الراء وسکون
الهاء لفظ فارسی یفتح المرارة بالفتحات یقال له بالترکی اودی
وکذا فی کتب اللغات الفارسیة ولم نجد هذا اللفظ فی کتب اللغات
العربیة بهذا المعنی فمن قال بعد ایراد المعنی المذکور کذا فی مختار
الصحاح فقد اخطاء وقال القائل وقد یجیء زهرة ایضاً بمعنی
المجال قال نظامی بیت زهره ندارم که بوسم لبت تیر وکمان
دارد ابروی تو • کذا فی البحر ولم نجد هذا المعنی لهذا اللفظ فی
کتب اللغات الفارسیة سوی بحر الغرایب والتحقیق ان هذا المعنی
لیس معنیً حقیقیاً لهذا اللفظ بل معناه المجازی وقول القائل المذکور
فعلم انها من الالفاظ المشترکة بین الفارسی والعربی جهل آدمی

ابن سیدعلی

که بچندین صفت موصوف بود بفتح الواو ای لایکون لهذا المرض
دواء الا مرارة انسان یکون علی صورة وصفة مخصوصة مثل
ان یکون طویلاً ازرق العین اسود ملک بفرمود ای السلطان المرض
امر غلمانه طلب کنید ندای طلب الانسان الذی عین الاطباء صفته
دهقان بالکسر بالترکی کویلو و اکبنی و صالار و القصر علی البعض
کما قیل انه بمعنی الزراع تقصیر پسری بیاء الوحدة یا فتندای و جدو
ابن رجل دهقان کان ذلک الابن متصفاً بدان صفت و صورت
که حکما گفته اند بودند لاعلاج الملک پدر و مادرش را بخوانند ندای
دعوهما و بنعمتی گران المراد به الکثیر خشنود گردانیدند ندای
ارضوهما قاضی فتوی داد بهذا الوجه که خون یکی از رعیت بریختن
والمراد قتله برای سلامتی بالیاء المصدری نفس پادشاه ای لاجل
صحته روا باشد ای یجوز جلاد فصد کشتنش کرد فلایئس
من الانسان پس ای ذلک الابن سر بسوی آسمان کرد ای توجه
الی جانب السماء و بخندید متعجباً ملک گفت ای سائله درین حالت
چه جای خنده است استفهام انکاری ای لیس هذا الموضع موضع
ضحک پسر گفت فی جوابه ناز فرزندان بر پدر و مادر باشد و لم
یحصل لی ذلک الفرح و دعوی پیش قاضی بردند لیحکم بالحق و داد
از پادشاه خواهندای یطلبون العدل منه اکنون پدر و مادرم
ای ابی و امی از بهر حطام دنیا بضم الحاء و تخفیف الطاء المهملتین
بمعنی الحطب و الخشیش الذی تکسر من الیبس و کثیراً ما یعبر به
عن المال و المتاع و ذکر فی بعض کتب اللغة انه بمعنی المتاع الفائت

مراجعون در سپرند معناه اللغوی سلمانی الی الدم و المراد تسلیمه
الی القتل و قاضی بگشتنم فتوی داد و جوز قتلی بسلامة السلطان
و سلطان صحت و فی بعض النسخ مصلحت خویش در هلاک
من بیند و لم یبق لی ملجاء بجز خدای تعالی پناهی ندارم و لهذا توجهت
الی جنابه و التجاءت ببابه **بیت** پیش که برآورم ز دست فریاد
للعدل منک هم پیش تو از دست تو میخواهم داد قیل فی الترجمة
بیت بن کیم دیم سنك الکدن فریاد هم ساکه دیرم که داد الکدن
داد ۰ سلطان را دل از ین سخن بر هم برآمد قد مر معناه و آب
ای الدمع در دیده بگردانید ماض من کردانیدن و گفت هلاک من
ای موتی اولیتر ست ای افضل از خون بی گناهی ریختن و التعبیر
الفارسی انما یکون بهذا الوجه و من لم یعرف الفارسی قال یعنی
از ریختن خون بی گناهی سر و چشمش بپوشید للتسلیة و در کنار
گرفت قد مر معناه و نعمتی گران بخشید و آزاد کرد من القتل
گویند که ملک هم دران هفته شفا یافت من دار الشفاء الالهیة
قطعه همچنان در فکر آن یتیم ای لم ازل من فکر البیت الذی که
گفت قال پیلبانی فاعل گفت و اعلم ان لفظ بان اداة نسبة یرکب
مع لفظ و یکون المجموع وصفاً ترکیبیاً نخوشتربان و گبان منه
پیلبان و الیاء للوحدة و المعنی بالترکی بیر فیلجی بر لب دریای نیل و هو
نهر مصر عبر عنه بدریا لکثرة مائه خصوصاً فی وقت طغیانه زیر
پایت گر ندانی حال مور مقول القول هذا البیت همچو حال تست زیر
پای پیل فلا بد لک ان تحترز عن قهر الضعیف حتی تخلص

من قهر الاقوی منك حکایت یکی از بند کان عمرو لیث مکرر اسم ایه
لیث حذف لفظ ابن کما عرفت من ان لفظ ابن یحذف من بین العلمین
فی التراکیب الفارسیة کثیر جدا حکایت قال رجل عند صالح ما اعجب من اباق
عبید السلاطین منهم قال الصالح اباق عباد الله تعالی منه اعجب منه کان
جمع کس در عقبش بفتحتین رفتند فادرکوه و باز آوردند الی حضرة الملک
وزیر را باوی غرضی بود ای کان لوزیر الملک معه عداوة اشارة بکشتن
او کرد ای اشار الی الملک ان یامر بقتله تادیبا بند کان چنین حرکت کنند
ای لئلا یهربوا بنده پیش عمرو بر زمین نهاد للتعظیم و گفت بیت
هرچه رود مبتداء بر سرم متعلق بقوله رواچون تو پسندای الشرط
اعتراض رواست خبر بنده چه دعوی کند ای لا دعوی للعبد حکم بسکون المیم مبتدء
خداوند راست خبر بلا تقدیر فمن قال یعنی بخداوند مفوض است فقد ارتکب
التقدیر من غیر حاجة وقیل فی الترجمة بیت هرتر کلوبه بشه چونکه بکندك دست
قول بنجه دعوی ایده حکم چوشاهکدر ه اما بموجب بفتح الجیم انکه بر ورده ه
بمعنی المزبی نعمت این خاندانم بالاضافة فی اللفظین خاندان بمعنی
اهل البیت وصاحبه بخواهم که در قیامت بخون من گرفتار آئی
لان قتل العبد الابن غیر مشروع حکایت روی انه کان
لصالح عبد سیء الخلق فغضب العبد فی وقت وشهر السکین
لقتل مولاه فاراد الصالح ان یبیعه قیل له ادبه بالضرب ولا تبعه
قال الاعرف مقدار الضرب فی الشرع بمقابلة هذا الذنب فالاولی
بیعه اکبر ه کان وبلا شك وتوقف این بنده را بخواهی کشت
بمعنی کشتن یشیر الی ان عدم قتله اولی لك ولی وان جزمت

علی

علی قتلی باری اداة توسل تستعمل فی العجم والروم بمعنی اختیار
الاولی کما قال خواجه سلمان بیت دل اگر بار کشد بار نگار
باری ور کسی یار کزیند چه تو یاری باری بتاویل شرع بکش
بحیث یجوز قتلی تا در قیامت مؤاخذ بفتح الخاء نباشی
فی المصادر المؤاخذة کسی را بگناه گرفتن ملک گفت
تاویل چه گونه کنم حتی یجوز قتلك گفت ای العبد الابق
اجازت فرمای امر من فرمودن تا من وزیر را بکشم بضم الکاف
العربی ای اقتله انکه بفتح الکاف الفارسی وسکون الهاء الاصلی
مرادف انکله بل محفف منه ای بعده بقصاص او مرا بفرمای
کشتن تا بحق کشته باشی ای لتکون قاتلا بالحق ملک
بخندید ای ضحك عمرو بن لیث و وزیر را گفت چه مصلحت
می بینی ای هل اعمل بما قال الغلام گفت ای الوزیر ای خداوند
بصدق ء گور بضم الکاف العجم بمعنی القبر بدرت التاء للخطاب
والمراد بقبر ابیه روحه این حرام زاده را آزاد کن من القتل
تا مراد ربلا نیفکند قطعه چو کردی بیاء الخطاب
باکلوخ انداز وصفة کیبی وکلوخ بضم الکاف العربی
بالترکی کسك پیکار بفتح الباء الفارسی والکاف العربی
مشهور وبالباء العربی والکرة المجهولة والکاف الفارسی
فصیح وهو بمعنی الحرب والمعنی اذا حاربت مع رجل قوی غلیظ ری
علیك بالمدر ومن لم یعرف هذا اللفظ کما هو حقه صحة فی موضع
بوجه وفی موضع بوجه آخر سر خود را بناد انی بالیاء المصدری شکستی

وکذا چو تیر انداختی در روی دشمن ای فی مواجهته حذر کن علله
بقوله کاندر اصله که اندر او ماجش لفظا و ماج بضم الهمزة
وبالواو و آماج بالمد بلا واو بمعنی الهدف و المرمی والضمیر راجع
الی قوله دشمن نشستی فانه یرمی السهم الیک **حکایت**
ملک بکسر الکاف للاضافة زوزن بفتح الزاءین اسم
مملکة ترا ای لسلطان تلک المملکة خواجه ء بود وصفه
بقوله کریم النفس ای کانت کریمة و نیک محضر
عطف علیه و قد عرفت معناه سابقا که همکنان را در مواجهه
خدمت کردی هذه الجملة و ما عطف علیها ای قوله و در غیبت
نکوئی کفتی تعلیل للوصفین اتفاقا ازوی حرکتی در نظر ملک
ناپسندیده و غیر مقبول آمد مصادره کرد المصادرة اخذ المال
من ید صاحبه بغیر حق و عقوبت فرمود ای لم یکتف باخذ
ماله بل امر التعذیب سرهنکان جمع سرهنک قد عرفت معناه
والنون مکسورة للاضافة ملک المراد به المعهود بسوابق
جمع سابقة والباء متعلقة بقوله معترف والقاف مکسورة
للاضافة نعمت او بالاضافة معترف بودند و بشکر آن مترسان
بفتح الهاء المرهون یعنی کانهم قد صاروا فی الرهن در مدت توکیل
او معناه بالترکی آکا موکل اولمق مدتنده رفق و ملاطفت کردندی
الیاء للحکایة و زجر و معاتبت روا داشتندی لا یجوزون الاداء
والعقاب **قطعه** صلح با دشمن اگر خواهی بکره للمختلة للیاء
عند من لا یجوز التکتة فی النظم هر که مخفف من کاه بالکاف الفارسیة

ابن سیدی علی

مضمون نحفاء ملک بود
از عهده ء بعضی بر آمدندی ح

که ترا مرهون در فعایب کند فاعله دشمن در نظرش فی مواجهته
تحسین کن حتی یتحول عداوته صداقة سخن آخر بدهن می کذرد موذی
یعنی ان الموذی یقدر ان یجری الکلام فیه فیجری الکلام فیه و
هذا المعنی یناسب معنی المصراع الثانی و من قال یعنی سخن تو آخر
بدهن موذی می کذرد فقد الارتباط علی ان الکلام لا یتم فیه
بل فی اذنه سخنش تلخ خواهی حرف الشرط مقدر دهنش
شیرین کن کما قال علی کرم الله وجهه الاحسان یقطع اللسان
آنچه بعض ما امر به الملک و ببقیتی در زندان بماند و هو علی هذه
الحال یکی از ملوک نواحی جمع ناحیة بمعنی الطرف در خفیه اسم عبد
ای علی وجه الاخفاء پیغامش لفظ پیغام بالغین و بحذفها بمعنی
الخبر والضمیر راجع الی خواجه فرستاد و الخبر هذا اعنی که ملوک آن
طرف قدر ای مقدار چنان هنر کوارای مثل ذلک العظیم ندانستند
فاعله ضمیر راجع الی الملوک آن طرف و بی عزتی کردند کعطف
تفسیر اگر خاطر و فی بعض النسخ رای عزیز فلان ذکر اسم خواجه
احسن الله عواقبه دعاء له بجانب ما و فی بعض النسخ بدینجا اشارة
الی موضع الملک الذی ارسل الیه التفات کند و المراد
مجیئه الی جانبه در رعایت خاطرش هر چه تمامتر ای علی وجه اتم سعی
کرده شود و المراد انه یسعی لتطییب خاطره که اعیان این مملکت
بدیدار او مفتخر ند و مفتقر و جواب مکتوب را منتظر ای منتظرند
خواجه هرین وقوف یافت ای فلما وصل المکتوب و طالع ما فیه من المضمون
المذکور از خط اندیشید فان السلاطین یقتلون الشخص لادنی شیء

67

جواب بیاء الوحدة مختص صفته چنانکه مصلحت دید علی مارای صواباً
برظهر بفتح الظاء ورق نوشت هذا ذاب العقلاء وروان کرد
ای ارسل یکی از متعلقان ملک ای احد من اتباع السلطان الذی
غضب علیه هرین واقعه ای وصول الکتاب مطلع بتشدید
الظاء وکسر اللام شد ای وقف علیه ملک را اعلام کرد ولغت
بیان لکیفیة الاعلام فلان را ذکر اسم خواجه المذکور که جس
فرموده خطاب للملک یاملوک نواحی ای مع سلاطین الاطراف
مراسلت بالترکی خبر اشمک دارد فلما وصل هذا الخبر ملک را هم در
آمد انقباض وغضب وکشف این خبر فرمود ای امر ان یکشف
هذا الامر ویطلع علی حقیقة الحال قاصد باللغة الفارسیة
بمعنی بیک را بکسر قشد ورسالت یطلق علی الورقة فی اصطلاحهم
ومن لم یوقه قال یعنی ورقه رسالت را بخواند ای قرأوا ماکتبه خواجه
علی ظهرها نوشته بود که حسن ظن هر رکان بیش بالباء الموحدة از فضیلت
بنده است ای زاید علی فضیلتی وشریف قبول که فرموده اند بنده را
امکان اجابت آن نیست علله بقوله بحکم آنکه پرورده نعمت این
خاندانم قدم معنی هذا الکلام وباندک مایه تغیر خاطر بالاضافة
الی اللفظین باو نعمت خود بی وفایی نتوان کرد که گفته اند بیت
آنرا که بجای شست لفظ جای متحم للمبالغة یعنی ان کرمه بمکانک
فکیف بک مردم کرمی بفتحتین ویاء الوحدة عذرش بنه وفی بعض النسخ
عیبش مکن ارحرف شرط کند بعمری کلمتی بیاء الوحدة فیهما وقیل فی
الترجمة بیت شول کسه که عودم سکا لطف وکرم انسه •

ابن سیدی علی

ایجمه اگر کاه کهی بر ستم انسه ملک را حق شناسی او باباء المصدری
وکسر تها للاضافة پسند بمعنی پسندیده آمد نعمت وخلعت
بخشید للتسلیة وعذر خواست بقوله که خطا کردم وتراء کناه بیازردم
فلما سمع خواجه اعتذار الملک گفت ای خداوند هذا اللفظ بلا
اضافة الی شئ انما یخاطب به العظماء بنحو ای هذا العبد درین
حالت شما را ای لکم کناهی بیاء الوحدة نمی بیند بلکه تقدیر خدای تعالی
چنین بود که مرین بنده را مکروهی بیاء الوحدة برسد پس بدست
تو اولیتر که سوابق نعمت معنا هما الظاهر بالفارسیة سابقهای نعمت
یعنی نعم سابقه برین بنده داری وایادی عطف علی سوابق وهذا
جمع ایدٍ وهو جمع ید بمعنی النعمة منت ای لک علی هذا العبد نعم کثیرة
تستحق المنة بها ومن قال یعنی منت نعم فلم یات بمعنی اللفظ و
حکما گفته اند مثنوی کر بفتح الکاف الفارسیة اعلم ان هذا اللفظ
یجئ لمعان الاول بمعنی الجرب بالترکی اویوز والثانی اداة فاعل
نحو کفتکر والثالث اداة شرط مخففا من لفظ اکر وهو
المراد هنا کزندت بضم الکاف الفارسیة بمعنی الضرر والتاء للخطاب
رسد ظاهرا زخلق ای من غیر الله تع مرنج نهی من رنجیدن که نه راحت
رسد زخلق نه رنج بل الکل منتهٍ از حداد ان خلاف دشمن و
دوست علله بقوله که دل هر دو در تصرف اوست کما قیل لا یملک
القلب احد الا الله کرچه تیر از کمان همی کذرد فالسهم یصدر من القوس
ظاهرا از کماندار بیند اهل حق فالفعل یصدر من الخلق ظاهرا واهل
الحق انما یرون من الحق وقیل فی الترجمة مثنوی کر زیان ایرسه

مطلب فی بیان لفظ خداوند

مطلب فی بیان لفظ کر

لفظ هرین بنده داری مقدر منست

ابن سیدی علی

سکالدن • تکریدن بیل جانیله دلدن • دوست ودشمن خلافیدر
حقدن • صرف دلده اوحقّ مطلقدن • کرحکم ظاهرا اوقه یای آتر •
عاقل اولان کمان دونانغ دونتر **حکایت** یکی ازملوک عرب
متعلقان دیوان رافرمودای ارکان دولته کرسوم المراد به الوظیفة
فلان بنده ذکر اسم عبد من عبیده چندانکه هست مضاعف بکنید علّله
بقوله که ملازم درکاهست ومترصّد یعنی ناظر فرمان وسایر اعلم
انّ لفظ السایر بمعنی الباقی لا بمعنی الجمیع ومنه قیل لما یبقی فی الاناء
سورخد مکاران بلهو ولعب بضم اللام اسم وبفتحها مصدر مشغولند
الظاهر انّ اللهو ما یلهو الانسان عمّا یهمّه واللعب ما یشغل به الصبیان
کما صرّح اهل التفسیر فی قوله تع انّما الحیوة الدنیا لهو ولعب ومن قال
فی مختار الصحاح لهی بالشیء لعب به وقد یکنی به عن الجماع
انتهی وفسّره صاحب الروضة بالطبل فقد ارتکب الاستدراک وخلاف
الظاهر وغیر المناسب بالمقام ودر ادای خدمت متهاون ومتکاسل
صاحب دلی باشند هذا الامر وکفت علوّ ای رفعة درجات بندکان
بدرکاه حق جلّ وعلا همین منال دارد ای مثل هذا لانّ من واظب
عبادته احرز المثوبات وحصل له الرفعة المعنویّة کما ورد فی الحدیث
القدسی لا یزال عبدی یتقرّب الیّ بالنوافل حتّی احبّه الحدیث
رباعی دوبا مداذ الفصیح بالذال المعجمة بمعنی النحو والصّباح کرآید
کسی بیاء الوحدة بخدمت شاه للملازمة سوم ای الصّباح الثالث
مرآینه بمعنی البتّة دروی کند فاعله شاه بلطف بسکون الفاء
متعلّق بقوله نکاه وهو مفعول کند ای ینظر الیه باللطف امید

است

ابن سیدی علی

فی بیان لفظ مطلم

هست ای الرّجاء حاصل پرستندکان ای العبّاد مخلص رام هون
کرنا امید ای الما یوس من کردند بالکاف العجمی مضارع من کردیدن
ای لا یرجعون زآستان آله من عتبة الله تع وقیل فی الترجمة
رباعی چوهرکسی برایکی کون ایدرسه خدمت شاه • او چیچی
کون آکا اول نته ایدر بلطف نکاه • امید اودرکه عبادت ایدیجی
مخلصلر • امید سزاولری سورمیه قیودن آکه **مثنوی** مهتری
اعلم انّ لفظ مه بکسر المیم وسکون الهاء بمعنی الکبیر ولفظ تر
للتفضیل فمعنی مهتر بمعنی الاکبر والیاء مصدریّة ای السیادة والرئاسة
درقبول فرمانست ای من قبل الامر حصل له العزّ والعظمة والشرف
والسیادة لانّ من خدم خدم ترک فرمان وعدم اطاعة الامر دلیل
حرمانست وعلامة مرکه یکسمای راستان دارد ای یکون رأس خدمته
المستقیمین سر خدمت برآستان دارد ای یکون رأس خدمته
علی العتبة **حکایت** ظالمی راحکایت کنند که هیزم بکسر الهاء
وکذا هیمه بمعنی الحطب دزدیدن ای الفقراء خریدی بجیف
لغط عربی بمعنی الظلم وقد یستعمل فی العجم والروم بمعنی لغط دریغ و
توانکرانرا ای للاغنیاء دادی بطرح قدمّر معناه فی قول المص کم طرح
ظلم افکند ومن قال فی المصادر الطرح برافکندن فقد خالف ما قاله
سابقا وارتکب الاستدراک فی قول المص والمراد به هنا اخذ الثمن
الغالی فانّه من المواضع التی یتحقّق فیها معنی لفظ الطرح علی ما ذکر
اولا صاحب دلی قدمّر بیانه برو بکذشت ای مرّ بموضع کان ذلک
الظالم فیه وکفت **بیت** مای بیاء الوحدة او

ابن سیدی علی

فی بیان لفظ مهتر

الخطاب توتاکید علی الکاف والمجموع استفهام انکاری یعنی که هرگز این برزن
یعنی تلوغ یا یوم قدم تفصیله که هرگز نشینی بکنی بفتح الکاف
العربی خطاب من کندن ویراد به التخریب فانه یجب الخراب
ومن قال فانه مما یتأتی به فی التخریب فلم یات بالتعلیل الصحیح
قطعه زورت بضم الزاء المعجمة اولا وبفتح الراء المهملة ثانیا
بمعنی القوة والتاء للخطاب اربیش بالباء العربی قدم مرارا
مه رود باما ای یتجاوز قوتک الینا باخداوند بالاضافة غیب دان
وصف ترکیبی بمعنی عالم الغیب نرود ای لا یتجاوز الی الله تع زور مندی
بالیاء المصدری بالترک قوت تلوک مکن نهی بر اهل زمین ای علی اهل
الارض تا دعایی بیاء الوحدة بر آسمان نرود فلما ختم الناصح الکلام
ظالم ازین سخن بر نجند لان الحق مر بیت من اینچه شرط بلاغست
با تو می گویم • تو خواه از سخنم پند گیر وخواه ملال • وروی ازود رهم
کشید کمن اکل المر ولم یعرف قول الاطباء کل مر دواء وبرو التفاتی
نکرد وتکبر قال الله تعا اخذته العزة بالاثم اول الآیة واذا قیل له
اتق ای اذا خوف هذا المنافق بالله حملته الانفة والحمیة الجاهلیة علی الذنب
الذی یؤمر باتقائه لجاجا قیل نزلت الآیة فی حق احنف بن شریف
وقیل نزلت فی المنافقین کلهم والمذهب ان العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص
السبب حکایت یروی ان ملکا عادلا کان یمر راکبا فقال له الیهودی
اتق الله یا امیر المؤمنین فنزل الملک من دابته ووضع خده علی الارض
فقیل نزلت من دابتک بقول یهودی قال لا بقوله بل بقوله تع اذا ذکرت
قول الله تع واذا قیل له اتق اخذته العزة بالاثم فخشیت ان اکون

ممن

ممن دخل فیه تا شبی که آتش از مطبخ در انبار هیزم افتاد وبقیة
الآیة اعنی قوله تعا فحسبه جهنم ظهر فی دنیاه عاجلا وسایر قد عرفت مفاده
وحرف العطف یدل علی ان النار کما احرق حطبه باقی املاکه الضمیر
راجع الی الظالم بسوخت واز پستر بمعنی الباط نرم بفتح النون وسکون
الراء والمیم ای اللین الناعم بر خاستر بالکاف العربی بمعنی الرماد
کرمش وهذا الضمیر کالاول ولفظ کرم بفتح الکاف الفارسی
علی وزن نرم بمعنی الحار تا ندماض من تاندن فاعل ضمیر آتش
ومفعوله الضمیر فی قوله کرمش یعنی نصبت النار ذلک الظالم فی الرماد
الحار وبقیة الآیة قوله تع ولبئس المهاد ظهر فی الدنیا ایضا وقول
القائل قیل قوله تا ندماض مجهول بمعنی انتصب ذلک
الظالم فی الرماد الحار خرج عن سیاق الکلام اتفاقا فهمان صاحب
دل بعینه بر و بگذشت کما مر اولا شنیدش المستتر ضمیر الفاعل
یرجع الی صاحب دل والبارز ضمیر المفعول یعود علی الظالم که یا رانش
همی گفت ذلک الظالم که ندانم که این آتش از کجا در سرای من افتاد
هذا کلام الظالم کفت صاحب دل ازدود با لاضافة دل درویشان
ای وقع من دخان قلب الفقراء قطعه حذر کن ز دود دو نی
بعض النسخ ز درد درونهای ریش وصف ترکیبی فیجوز سکون
الیاء وکسر تا لاظهار الوزن والجمع بین الجمع والمفرد فی الترکیب جایز
فی هذه اللغة والمعنی بالترک حذر قیل یاره لو ایجلر توشندن
ومن قال والمعنی از ریش درونها فلم یعرف المعنی وقوله ویحتمل
ان یکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة علی سبیل المبالغة

كانه جعل ابوا من نفس الراحة كما في قولهم رجل عدل كلام على السراكيب العربية واعتراف منه بانه لا يعرف الفارسي **حكايت**
لما سمع السلطان الاعظم الفاتح ديار العرب والعجم السلطان سليم خان
عليه الرحمة والغفران ان المولى من الموالي المشتهر بابن سيد علي
شرح كتاب كلستان باللغة العربية سئل من اشتهر بالظرافة ان
كتاب كلستان فارسي لم شرحه المولى المزبور بالعربية
دون الفارسية اجابه بان المولى المذكور سئل بمثل سؤ الكم
اجاب بانه لا يعرف الفارسية وهذا ظاهر في شرحه واما الفقير
فانما شرحته بالعربية ليستفيد منه من لا يعرف الفارسية و
يعرف العربية كما اشرت في الديباجة الى هذا كه ريش دروں
بالاضافة عاقبت سر كند اى يظهر مثل من كان في باطنه جرح
ومرض يظهر منه الاثر البتة والمراد ههنا ظهور الاثر بالتاثير
وقول القائل في شرحه اى يتوجه الى البرء والصحة لا يخفى ان برءه
انما هو بارتفاع الموذي وهلاكه بعيد جدا كما لا يخفى بهم برملن
اى لاجعل منقبضا تا توانى جسب كاهگشت دلے بياء الوحدة
اى قلبا واحدا كه آهى جرهانى بياء الوحدة فيرها ايضا بهم برگند
معناه بالتركي قرشدرر وتحيل في الترجمة **قطعه** حذر قيل شرط آه
دلريشدن • كه اول ريش آخر بائش اولور چقور • صفاين بقمه هيچ كمه سنگ كوكلنے
كه برآه چقور برجرهانى تيغ **حكايت** برتاج كيخسرو اسم ملك من
الملوك كان مدة سلطنته ستين سنة نوشته بود **قطعه**
چه بمعنى چندان يراد به هذا المعنى في الاستعمال والاصطلاح لا تقدر انه

ابن سيد على

بالالفاظ

بالالفاظ الدالة على الجمعية والكثرة كما فيما نحن فيه اعنى سالهاى فراوان
بمعنى الكثير وعمرهاى دراز ومن قال في كون لفظ چه بمعنى چندان
كذا سمعت من البعض ولم اجد في كتب اللغة ما يساعده فقد غفل
عن الاصطلاح ولم اجد طلبه في كتب اللغة ولم يجده كه خلق بسر
ما برزمين اى على قبرنا بخواهد رفت بالتركية كمك چنانكه دست
بدست آمده است ملك بضم الميم بالتشبيه في قوله چنانكه مصروف
الى المراع الخ اعنى بدستهاى ذكر بالتحتين بخواهد رفت والامر
كذلك وقد وقع في حقه مثل ما كتب في ناجه **حكايت** كان
ابوه سياوش مضى الى بلاد الترك وتزوج بنت فراسياب
وظهر اسمه هناك فخاف فراسياب منه على ملكه فاخذه وحبسه ثم امر
بقتله سرا وكانت قد ولدت لسياوش كيخسرو فاخفته
وسلمته الى من يربيه فتربى في ونشاء احسن تربية الى ان كمل
عقله وتدبيره وسار مستخفيا حتى دخل ارض بابل وصادف
في ذلك الزمان موت كيقاوس فاستولى الملك والخزاين ودخل
الفرس في طاعته وانقادوا السلطنة ثم انه لما تمكن جهز الجيوش
بالعدد الوافر والعدة الكاملة وسار الى جده لابي امه فراسياب
فقتل من الترك خلقا كثيرا وقتل جده المزبور عوضا عن قتل
ابيه وسبا من بلاد الترك سبيا يتجاوز حد الاحصاء ثم نزل بلخ و
قرر قواعد الملك وعين اهل المراتب على مراتبهم ثم مات
وملك الملك بعده كرشاسب من ولد كيقباد **حكايت**
يكے در صنعت كشتى بضم الكاف العربي اى كان احد في صنعة

ربيب سيدى على

والعجم يقول افراسياب بالهمزة
وآخره مر

المصارعة بالصاد المهملة بالترکی کورشیدیلک بسر آمده بود ای
بلغ غایة الکمال سیصد و شصت علی عدد ایام السنة بندفاخر فی
مختار الصحاح الفاخر الشیء الجید والمراد به الحیلة از بندهای کشتی
گیران ای من حیل صنایع المصارعین دانستی بیاء الحکایة وهر روز
ای کل یوم من ایام السنة بنوعی بیاء الوحدة کشتی کالسابق گرفتی
بیاء الحکایة مکرر گوشه ٔ خاطرش باجمال یکی از شاگردان میلی داشت
ای کان یحب احد تلامیذه بجماله سیصد و پنجاه نه بندش در آموزانید
ماض من آموزانیدن بمعنی التعلیم واما آموزیدن فهو لازم مثل
آموختن بمعنی التعلم ای علم جمیع الحیل من صنعة سوی حیلة واحدة
کما قال مکر یک بند که در تعلیم آن دفع انداخت ای کان یتعلل فی تعلیمه فتهاون
کردی لیسنح له مجال الغلبة یکی ای ذلک التلمیذ در صنعت وقوت
برآمد و بلغ الغایة ولی ابا او من المصارعین امکان
مقاومت بالترکی دورشمق نبودی للکماله فی الصنعة والقوة تا بجدی
که پیش سلطان گفت ذلک التلمیذ استاد را فضیلتی که بر منست
از روی بزرگی نی السن وحسن تربیت است فی التعلم والا بقوت
از وکمتر نیستم ویراد به المساواة فی العرف ومراده الغلبة بقرینة المقابلة
اعنی قوله وبصنعت با او برابر ولما قال هذا الکلام ملک بر این
ترک ادب ازوی من التلمیذ مناسب ویسند نیامد لانه کفران
النعمة وحق التربیة بفرمود تا مصارعت کنند مقامی متسع
بعنی واسع معین کردند مصارعتها وارکان دولت
واعیان حضرت حاضر شدند لیروا مصارعتها پس

چون پیل مست دل آمد لاغتراره بقوته وصنعته بصدمتی بیاء
الوحدة یقال صدمه ای ضربه بجسده که اگر کوه آهنین بودی از
جای برکندی بفتح الکاف العربی استاد دانست که چون از وبقوت
برنتوانست واعلم بان الباء للملابسة بند غریب که ازو نهان
داشته بود ای اخفاه باوی در آویخت الظاهر انه ماض مجهول
من آویختن جوان دفع آن ندانست ولم یقدر علی دفعه استاد بدوست
از زمین برداشت ذلک التلمیذ وبر بالای سر برد کما هو دأب
المصارعین وبر زمین زد غیر مرادف فغان از خلق برخاست
کما هو المعتاد فی هذا الامر ملک فرمود تا استاد را نعمت وخلعت
دادند تعظیما له ویسر را زجر وملامت کردند بهذا القول که بابیر ورنده ٔ
بمعنی المربی بکسر الباء المشددة خویش پیر بد به استاده
دعوی مقاومت کردی بل ادعیت الغلبة علیه وبر نبردی
فلما عاتبه الملک گفت ای خداوند بزور وقوت بر من دست
نیافت بلکه در علم کشتی بالضم دقیقه ٔ مانده بود که ازمن دریغ
همی داشت هذا الاستاد امروز بدان دقیقه بر من دست یافت
براد به الظفر استاد گفت فی جوابه از بهر چنین روزی لاجل مثل هذا
الیوم نگه می داشتم که حکما گفته اند فی النصیحة دوست را چندان قوت
مده که اگر دشمنی بالباء المصدریة کند معک مقاومت کند شنیده ٔ
که چه گفت آنکه از پرورده ٔ بمعنی المربی بفتح الباء خود جفا دید

قطعه باوفا خود اعلم ان لفظ خود یستعمل اسما واداة اما اذا کان اسما
فمعناه بالترکی کندو فی واوه سمتیة ولهذا یستعمل فی قافیة بدو

ابن سیدی علی

اذا اذا کان اداة شرط یجیء بآخر الاسم لیدل علی خصوص حاله فی الحکم
المترتب وما نحن فیه من قبیل ان نبود در عالم ای انا الوفاء غیر
موجود فی العالم یا مگر کس درین زمانه نکرد یعنی انا الوفاء موجود
ولم یفعله فی هذا الزمان احد کس نیاموخت ای لم یتعلم احد علم تیر
از من ای الرمایة منی که مرا عاقبت نشانه نکرد ورد فی هذا المعنی
ما ذکره الجوهری شعر اعلمه الرمایة کل یوم فلما استد ساعده رمانی
الرمایة بمعنی الرمی واستد بالمهملة بمعنی استقام وقال الاصمعی
اشتد بالشین المعجمة لیس بشیء کذا فی الصحاح ومن قال وقد یصح
اشتد بالشین المعجمة من الشدة فکانه لم ینظر الصحاح ومختاره
وقیل فی الترجمة قطعه باوفا یو قدر بو عالمده مگه قیلمز به
بو زمانده آنی مگه اوکرتدم ایسه اوق آمق معاقبت ایلدی نشانه
یعنی حکایت درویشی بیاء الوحدة مجرد صفة درویش
بکوشه صحرایی نشسته بود للواعة بادشاهی بر وبگذشت
قدم درویش اذا بجاکه فراغ ملک بالضم قناعتست سر بر
نیاورد ای لم یرفع رأسه من المراقبة والتفاتی نکرد الیه
بادشاه اذا بجاکه سطوت وهو القهر بالبطش سلطنت ناستهم
برآمد ای انقبض وگفت این طایفه خرقه پوشان کثیرا الطایفة
الصوفیة بر مثال حیوان اند بیدان الحیوان کما لا یوقف السلطانی
ولا یعظم کذلک هذه الطایفة وزیر گفت مخاطبا ای درویش
پادشاه روی زمین بر دیده سلطانه بر تو گذر کرد مثل بر تو بگذشت
چرا خدمت نکردی وشرط ادب بجای نیاوردی فان من الادب

ان تقوم

ان تقوم له وتعظمه گفت فاعله ضمیر درویش بکوام المولی پیر ملک را
ای هل له توقع خدمت از کسی دار دلیرج الخدمة من احد انس
توقع نعمت از تو دارد هذا الجواب کلام صحیح فی نفسه ودیگر بدانکه
خطاب للمولی پیر ملوک از بهر پاس رعیت اند یعنی ان الملوک
لاجل رعایة الرعایا نه رعایا از بهر طاعت ملوک ای لیست
الرعایا لاجل خدمة الملوک قطعه پادشه پاسبان درویش
است ای السلطان حارس الفقیر گرچه نعمت ای نعمة بغرور دولت
اوست ای بقوة دولة السلطان کوسفند بمعنی الغنم وقد یبدل
فاؤه باء ویقال کوسپند از برای جویان بالفارسیین نیست
ای الغنم لیس لاجل الراعی بلکه جویان برای خدمت اوست
دیگر یعنی امروز ایوم کامران بالکاف العربی وصف تیر کیبی بالترکی
مراد سوریجی یعنی بیاء الخطاب والخطاب عام دیگری را مفعول
للفظ بیء مقدرا اول از مجاهده من بذل المشقة ریش ای قلبه
مجروح من المجاهدة لتحصیل المرام روزگار جمع الکاف للتصغیر
والیاء للوحدة باش قدم بیاء فی قوله باش تا دستش بند دروزگار
ومن لم یعرف معناه هناک اعترف به ههنا حیث قال یعنی صبر کن
تا بجوردم هون خاک فاعل بجورد مع بمعنی مخ الدماغ والعظم
والمراد ههنا هو الاول سر بالاضافة فی اللفظین خیال اندیش
وصف ترکیبی من الاربعة دون فرق شاهی وبندگی بالیاء المصدریة
فیهما برخاست ای لم یبق الفرق بینهما چون فضارد نوشته
وهو الموت آمد پیش ای وقع گرگس خاک مرده باز کند بضم الکاف

العرب ای لواحد اجو تراب المیت وکشنده ومن رجح کون الکاف
بالفتح من کندن فقد ارتکب الاستدراک قوله باز نشناسد فاعله
ضمیر کسی تو انکار درویش ای لایوفق الغیر من الفقیر وقیل فی الترجمة
قطعه برسیر کامران دولتیله • برسینک جفا ایله دلریش •
هر ایکیسی کور نجه طپر فی بیر • بینلرینی ازسر خیال اندیش • شاهله
بنده بیچ فرق اولمز • چون اجل ایده ناکهان ازپیش • میتک قبرنه
آچرسه کشی • بلمیه کم عنیم یادرویش • ملک را المراد هو المعهود والغار
درویش ای کلامه استوار یعنی المحکم آمد لفت ازمن چیزی بجواه
کما هو عادة الملوک حکایت کان ملک فی الزمان السابق وکانت
دار خلافته مدینة هراة قال فی وقت مخاطبا للفقیر از من
چیزی بجواه ای اطلب منی شیئا فقال الفقیر از تو هری را میخواهم
ای اطلب منک مدینة هراة قال الملک هری را بتو بخشیدم ای اعطیتک
ایاها فلما سمع ارکانه هذا الخبر اخرجوا الاموال الکثیرة من
اموالهم وانثروا البلدة هراة من ذلک الفقیر لاجل الملک
کفت هذا الفقیر آن میخواهم که دکر زحمت من ندهی فان
صحبة خلاف الجنس الم کفت بندی بده کفت هذا الفقیر بیت
در باب امر من دیافاش با لشکی ایر شمک واکلمق ودوبق ومن
قال ای افهم امر من یافاش فقد وهم کنون که نعمت النساء الاخیرة
للخطاب بمست بدست ای فی ید کین اصله که این دولت وملک
بی رود دست بدست فینبغی للعاقل ان یسعی للآخرة باقباله ومآله
وقیل فی الترجمة بیت غافل اولمه الده ایکن دولتیله نعمتکه

کم بولمه طور مزکید الدن الوطونمز فرا حکایت یکی ازوزرای الزمان
السابق پیش ذوالنون مصری رفت هو من الطبقة الاولی اسمه
ثوبان وکنیته ابو الفیض ولقبه ذوالنون لقب بذلک لانه کان فی
سفینة مع جماعة من الناس وکان الواحد منهم جوهر نفیس فضاع
فلما استقصی آل زایهم الی ان هذا الرجل الغریب یرید ون ذوالنون
فدسرقه وانکر وحلف ولم یصدقوه فلما اضطر توجه ساعة فاذا
حوت من البحر بذلک الجوهر فلقب بسببه ذوالنون ای صاحب
الحوت وقال شیخ الاسلام ذوالنون رجل ینبغی ان لایزین بالکرامات
ولا یمدح بالمقامات بل المقام والحال والوقت مستحات فی یده
ولهذا ما کتبنا کرامانه وهمت خواست فاعله ضمیر الوزیر کروزو
شب بخدمت سلطان مشغوم کما هو اللایق بالعبد الذی یکون
یقرب من السلطان ومجیرش امیدوارم ای ارجو خیره واز
عقوبتش ترسان صفة مشبهة من ترسیدن ذوالنون قدس سره
بگریست ای بکی وگفت اگر من از خدای تعالی نترسیدمی حکایة کو تو
از سلطان ای کما انک تخافه از جملهٔ صدیقان بودمی فقال
ملک مع علو درجته هضما لنفسه قطعه کر نبودی امیدوار رحمت
ورنج یعنی ان عبادة اکثر العباد لاجل راحة الجنة والم عذاب
جهنم ولو لم یکن کذلک بل لو عبدوا بالاخلاص پای درویش
یرید به السالک العابد بر فلک بودی ای لظهر اثر اخلاصه
وعلائم المنزلة کروز پیراز خدا بترسید کی مرهون همچنان کما
انه یخاف کنز ملک بکسر اللام ملک بفتح اللام بودی والعجب

ممن اعترف بان هذا المصراع واقع فی اکثر النسخ الصحیحة ولم یجیزه
بل قال بدله بر فلک ملک بودی وصحّحه بقوله بکسر لام ملک فی الاوّل
وفتحها فی الثانی قال کلاماً وحشیّاً وهو قوله ولولا رعایة القافیة لکان
بکسرها فی الثانی ایضاً وجه واعلم ان البیت الثانی تنبیه علی انه لابدّ و
ان یکون للسلطان مهابة وسیاسة حتی یخاف وزیره حکایت
قال حکیم السلطان الذی لیس له مهابة وسیاسة مثل اسد قلع
اضراسه وقطع اظفاره حکایت پادشاهی بکنیزکی در گناهی
بیاد الوحدة فیها فرمان داد ای امر بقتله گفت ای ملک بموجب
بکسر الجیم خشم بیاد الوحدة والاضافة بیانیة کرتا ز نیست
ای واقع علی آزار خود نجوی ای لاتطلب ثأذی نفسک گفت
فاعله ضمیر ملک چگونه ای کیف اطلب ثأذی نفسی گفت فاعله
ضمیر به گناهی این عقوبت بر من بیک نفس برآید ای ویحصل و
یقع علی نفس واحد وبره آن ای ائمه بر تو جاوید بمعنی الابد
بماند بفتح النون مضارع من ماندن رباعی دوران بقای زمان
الحیوة چو باد صحرا بگذشت ای مضی بالسرعة تمحی وخوشی بالیاء
المصدری فیها وزشت ای قبیح وزیبا وهو بالعکس یراد بهما
الظاهر انه یراد بهما القبیح والحسن هنا بقرینة المقابلة بقول
استحباب بنداشت ماض من پنداشتن ای ظن وقوله ستمگری ای
الظالم تمحی وخوشی بگذشت فان الاوان والاحوال لاتستقر
بل تتغیر فاعل که ستم ای الظلم بر ما کرد ولیس کذلک بر کردن او بماند
ای بقی غلبه ائمه وبر ما بگذشت ای لم یبق علینا ملک را نصیحت او

اشارة الی قوله بگناهی که سود مذا المراد به ان نصحه اثر فیه وازکر
خون او قد عرفت معنی هذا الکلام درگذشت ای عفا عنه وعذر خواست
حکایت وزراء نوشروان در مهمی بیاد الوحدة از مصالح
مملکت اندیشه می کردند فیه تنبیه علی انه یجب للملک ان یشاور
وزراءه فی مصالح المملکة وصیغة الجمع یقتضی ان یکون المشاورة
مع الجماعة کما قال الله تعالی وشاورهم فی الامر وهر یک من الوزراء
بر وفق دانش خود ای علی مقتضی علمه رای بکسر الهمزة وقلبها
الفا می زدند والمراد ایجاد الفکر ملک بتر ای نوشروان همچنین
کا لوزراء اند یشه همی کرد فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان
لایفوض الامر الی الوزراء بل یتفکر بنفسه بزرجمهر را حکیم
کما مر رای ملک اختیار افتاد ای اختاره ورجحه علی آراء الوزراء
وزبران در سرای خفیه کفتند ش الضمیر المستتر راجع الی الوزراء
والبارز الی بزرجمهر رای ملک را بر بدون به رای انوشروان
چه مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم ای علی آراء الحکماء المتعددة
حتی رجحته علیها گفت بموجب انکه انجام کار ای آخره معلوم نیست
ورای همکنان ای فکر الجمیع در مشیت الله تعالی که صواب آید
یا خطا واو کان الامر کذلک پس موافقت رای ملک اولیتر ست علة
بقوله تا اگر خلاف صواب آید ای ظهر الخطاء بعلت متابعت او
ای لاجل اتباعه از معاتبت او من عتابه ایمین باشم مثنوی
خلاف رای سلطان رای جستن مرهون بجون خویش باشد دست
شستن کنایة عن وقوع الشیء والفراغ منه وگر خود روز را

کلمه خود اداة بناء وقدمت علی الاسم للوزن کوید ظاهر سلطان شنبست
این لو قال السلطان مشیرا الی النهار ان هذا اللیل بیاید گفتن
لفظ باید مضارع من بایستن ای ینبغی لک ان تقول مساعدا له
اینک بکاف التصغیر ماه وپروین بالباء الفارسی وهو الثریا
فیه تنبیه علی ان من الآداب تصدیق السلاطین فی آرائهم و
وکلماتهم ولکن ینبغی ان لا یصدق اوامرهم بالظلم حکایت سئل
عالم عن الصدق فقال الصدق کلمة حق عند سلطان جائر حکایت
شنیدی بیاء الوحدة وهو مستعمل فی العجم والروم فمن قال فی شرحه
یعنی یک مرد ظریف که شنیدی می کند در محافل ومجالس کشنیدم حمزه
وغیره فقد خفی علیه الظاهر کیسوان جمع کیسو بر تافت کما هو عادة
العلویین که من علویم ولم یکن علویا فهذا کذب واحد وبا
قافله حجاز بشهر در آمدی دخل که از حج می آیم ولم یات من
الحج فهذا کذب آخر وقصیدة پیش ملک ببرد که من گفته ام ولم یقلها
فهذا کذب آخر یکی از ندماء ملک قد مر بیان الندماء در آن سال
از سفر آمده بود وکان عالما بحاله گفت من او را در عید قربان
در بصره دیدم حاجی چگونه باشد فکیف یکون حاجا فی هذه
السنة دیگری گفت ای فال رجل آخر پدرش نصرانی بود در
ملاطیه اسم بلدة علوی چگونه باشد فظهر کذب کونه علویا
وشعرش در دیوان انوری یافت شود وهو شاعر فاضل وفی نظم القصیدة
کامل فرمود تا هنرنمدش وقع کند ای بیرد ونه من البلد کر حیدرین
دروغ جزا گفتن بیاء الخطاب فلما عاتبه الملک وامر بعقابه وتغیر لونه ای خداوند

ابن سنید علی

روی زمین ای مالک وجه الارض سخن دیگر بگویم اگر راست
نباشد ای ان لم یکن ذلک الکلام صادقا بهر بفتحتین عقوبت که
فرماید سزاوارم ای استحق به گفت ای الملک ان چیست گفت ای
شنیدی قطعه غریبی بیاء الوحدة کرت انثاء للخطاب ولفظ کر
مخفف من لفظ اگر ماست بالسکون معناه بالترکی یوغرد
پیش آورد فی الکلام تقدیم وتاخیر للوزن والتقدیر
کرغریبی پیشت ماست آورد دوپیازه بالترکی اوحک وقدح
آبست ویک چمچه بالفارسیین وضم الاول بالترکی کبچه دوغ بالترکی
آبران ای لیس بلبن خامض فی الحقیقة کر از بنده لغوی بیاء
الوحدة واللغو هو القول الباطل شنیدی بیاء الخطاب مرجع ای لاتفاد
منه جهان دیده وصف تر کیبی بسیار کوید دروغ بمعنی الکذب
ملک بخندید وگفت ازین راست تر سخن در عمر نگفته وفرمود ای
خداوند آنچه معمول اوست مرنهاد دارند حکایت آورده اند
فی الحکایات که یکی از وزرا جمع وزیر مثل فقیه وفقها بزیردستان
ای الرعایا رحمت آوردی عملا بقوله ع الراحمون یرحمهم الرحمن
وصلاح همکنان جستی فان مدار الایمان علی الامرین التعظیم
لامر الله والشفقة علی خلق الله اتفاق بسبب ذلک بخطاب
ملک گرفتار آمد یرادبه ان الملک خاطبه بالعتاب وامر علیه
بالعقاب ولهذا قال همکنان در موجب بکر الجیم اخلاص او
الذین للطلب سعی کردند فظهر مضمون قوله ان احسنتم
احسنتم لانفسکم وموکلان بروی ای الذین وکلوا علیه در

فالبعض الاول الاحسان الاول والاحسان الثانی بالاخلاص فی الاعمال وبالاحسان
فی الاعمال یاء وحسن الفعال وبالثواب الجمیل بالخیر والثواب الجمیل

معافنش ای وعفا به لاطفت من اللطف ضد العنف کزندی علما
قال الله تع هل جزاء الاحسان الا الاحسان وبزرکان دیگر ای
السادات الآخر در سیرت نیک اولی و شایسته بیادشاه لقمند والتاثیر
من شان الکلام تا ملک از سر خطای او در گذشت تجاوز و عفی
عنه صاحب دلی قد عرفت معناه ومن یراد به فلا تغفل مما سبق
بیرن حال اطلاع یافت وتفکر فی معنی قوله تع ان الله لا یضیع
اجر المحسنین وگفت قطعه تا دل دوستان بدست آری ای اجل
تمیل قلوب الاحباء وتطییبها وتسلیتهم بوستان بدر فروختنه
اسم مفعول من فروختن بمعنی البیع به بکسر الباء وسکون
الهاء یجی لمعنیین احدهما الحسن والآخر السعر جل والمراد هنا
هو الاول والمعنی لاجل تطییب قلوب الاحباء بیع حدیقة الاب
حسن لیصرف عنها الیهم بخاتون دیگ بالکسرة المجهولة والکاف
العربی لفظ فارسی بمعنی القدر بکسر القاف اسم عام لکل ما یطبخ
فیه الطعام سواء کان من النحاس او الخزف بنکخوا با نرا جمع
نیکخواه وهو وصف ترکیبی یعنی لاجل طبخ قدر الاصدقاء والمراد
طبخ ما فیه ومن فسر لفظ بخاتون بالغلیان فقد غلط مهما جرحت
سراست ای کل شئ من اثاث البیت واسبابه سوخته به هذا
الکلام یفید ان الاحسان بالاحباء والاصدقاء حسن ثم نبه
للمصلح النصح حیث قال با بداندیش ووصف ترکیبی هم بلویه
کن لازه دهن سگ بلقمه دوخته به حکایت سئل عاقل من
المروة قال المروة الاحسان لمن اساء اذ الاحسان بالمحسن

معاوضة

معاوضة بیع السوق وقیل فی الترجمة قطعه دوستارک کوکلن
اله المغیثون • با بالک باغچه سنی صاتمق یک • ایوصانا نکه آشنه
بشمکه ایکون • هرنه واریه اوده یامق یک • بر مزلق صنانه ایلک
قیل • ایتک اغزینه لقمه آتمق یک حکایت یکی از پسران هرون الرشید
کنیته ابو جعفر وهو اخ الموسی الهادی بن محمد المهدی بویع له
لیلة موت اخیه وفیها ولد المأمون وهی لیلة لم یکن فی الزمان
مثلها مات فیها خلیفة وبویع فیها الخلیفة وولد فیها خلیفة
وکان هرون الرشید طویل القامة ابیض اللون سمینا جوادا کریما
شجاعا کثیر الغزو ولا سیما وقد اجتمع بابا به ملوک الاقالیم وقفل
من بغداد یرید مکة فدخلها معتمرا ثم مضی المدینة فزار النبی صلعم
وقراء الموطأ علی مالک بن انس صاحب المذهب ورجع الی مکة
فی اشهر الحج ماشیا ولم یحج احد الخلفاء بعد ولا قبله ماشیا وفی
ایامه مات الامام مالک بن انس المزبور فی سنة تسع وتسعین
ومائة بیش پدر آمد ای جاء احد من ابناء هرون قدام ابیه
خشمناک فایلاک فلان سرهنگ زاده قد عرفت معناه مرا
دشنام داد بمادر ای شتم امی هارون ارکان دولت را گفت
مستفتیا جزای این وفی بعض النسخ سزای چنین کسی چه باشد
واجاب کل واحد منهم بجواب غیر مرضی یکی اشارت بکشتن کرد
هذا جواب یتضمن الظلم التصریح الغلیظ ودیگری بزبان بریدن
هذا جواب یتضمن الظلم ولکنه اخف من الاول ودیگری بمصادره
قدم معناه فی حکایة ملک زوزن ویقع قدم معناه فی حکایة شیاد

اعلم ان لفظ دشنام
یستعمل بلفظ دادن
ومشتقاته لا یراد
معناه اللغوی ولذا
فسر بالفظ دشنام
وادشتم منه

تعلم ان لفظ هرون الرشید
یکتب بالف بعد الواو
العربیة وبالالف فی الترکیب

77

ابن سید علی

آنقا من اعادیها فکانه ما اکل اللیلة هارون گفت مخاطبا
لابنه ای پسر کرم آنست که عفو کنی فان الله عفو یحب العفو
واگر سزای توبیخ دشنام مادرش بده فان هذا جزاء بالمثل نه چندانکه
انتقام از حد گذرد ای احفظ المماثلة ولا تجاوز فی الشتم انگاه ظلم
از طرف ما باشد **قطعه** نه مردست آن بتر دیک خردمند مکن
ابن سید علی
که با پیل دمان پاکشی کوکرمش فیل و من قال فی تفسیره وهو الذی
رصوت هائل یظهر فی وقت هیجانه وغضبه بالترکی کورکش فیل
فقد اکثر الکلام ولم یعرف المرام **بیکار** فقد عرفت لفظه ومعناه
ابن سید علی
وخطاء من اخطاء فی بیانه فقد کثر جوید والمعنی ان من یرید المحاربة
مع الفیل القوی لیس ببر جبل عند العاقل بلکی مردانگیش است
از روی تحقیق وفی الحقیقة که چون خشم آیدش باطل نگوید
ای یحفظ لسانه وقت الغضب عن الفحش **مثنوی** یکی را
زشت خوی احدی الیاءین اصلیة والاخری مصدریة
داد دشنام قدم لفظ داد للوزن تحمل کرد ولفت الضمیر
المستتر فیها راجع الی یکی ای یکی فرجام بفتح الفاء بمعنی
الغایة ای الفائدة المترتبة قال فردوسی **بیت**
بکوشیم وفرجام کار آن بود که فرمان وای جهانیان بود
ابن سید علی
ومن قال فی شرحه بمعنی العاقبة فقد قرب من معناه بتر صیغة
تفضیل اصله بدتر والعوام حرفوه ثم شاع فی السنة الفصحاء
ووقع فی الاشعار کما قال اسدی **بیت** تو از ببر دیدار ان فرومن ترس
ابن سید علی
دار که از تندر کین بتر ببر دیار کذا فی بحر الغرائب ومن قال فی شرحه

بالتخفیف للوزن واصله مشدد لان اصله بدتر ادغم الاول
فی الثانی بعد قلبه تاء فقد اظهر عدم علمه باللغة الفارسیة حیث
اجری القواعد العربیة فیها لزاعم متعلق بقوله بتر ای بدتر ازانم که
خواهی گفتن تبیر دان تقول آنی ای انک فاسق سارق کاذب عادا
قبایحی ومعایبی حاکیا علی ما تتفق تراها فالیاء الاولی للخطاب من بکی
ابن سید علی
الی زشت خوی والثانیة للخطاب علی العکس ومن قال فی شرحه
ای انک انت الذی تفعل کذا وکذا من الشرور والقبایح فالیاء
فیهما للخطاب فقد اخطاء فی تفسیر لفظ آنی اذ معناه بالترکی اول شی
ولیس معناه بالترکی فلان ایلدرس ولم یحقق الخطاب فافهم فانه
دقیق کردانم عیب من چون من ندانی فان کل احد اعلم بعیبه من
غیره وقیل فی الترجمة **مثنوی** ببر نه زشت خو ببر کمه سوکدی
تحمل ایلیوب اول کیشی دیدی بن آندن بدتر م کم آنی دیرسن بنی بن
بیلورم سن نه بلورسن **حکایت** باکایه از بزرگان در شرح
بالکاف العربیة بمعنی السفینة بودم هذا من جملة ماراًه المص
فی مدة سیاحته زورق بفتح الزاء وسکون الواو ولفظ عربی
بمعنی السفینة الصغیرة والیاء للوحدة در یی ما اعلم ان لفظ یی
یجی لمعنیین احدهما للعصب والآخر الاشارة ویراد به العقیبی والمراد هنا
ابن سید علی
هو المعنی الاخیر غرق شدن وبرد ربکردانی بکسر الکاف الفارسیة
موضع یدور فیه الماء ویتعمق والیاء للوحدة ومن زاد فی شرحه
قوله ولا یجری الماء فیه علی الاستقامة زاد علیه قیدا زائدا فلم یجر
علی الاستقامة در افتاد ندای وقعا فی ورطة الهلاک یکی از بزرگان

گفت ملاح را علی وزن الفلاح بمعنی صاحب السفینة که بکبر بالکاف
الفارسیّ ام من کرفتن آن هر دو برادر را حتی بیجوا من الغرق تا تراصد
دینار ربد هم لتخلیص کل واحد منهما واعلم ان اعطاء مثل هذا المبلغ
لتخلیص الاجنبی من سیرة السلاطین ولهذا اورد هذه الحکایة فی باب
سیرت پادشاهان فلا یرد ما قیل لا ینبغی ان تورد هذه الحکایة فی باب
سیرت پادشاهان وموضعها اللایق هو الباب الثامن من ملاح تا یکی را
خلاص کرد من الغرق دیکری را هلاک شد ای غرق گفتم بقیت عمرش مانده
بود ای قدّم اجل از آن سبب در گرفتن او تاخیر افتاد ای لم یحکم الامر
ملاح بتحدید وقف آنچه تو گفتی عین یقین است وفی بعض النسخ
راست است ودیکری حاجا من هر دو تا بدن این اشارة الی الذی نجا من الغرق
بیشتر بود بسبب آنکه وقتی بیابان الوحش در بیابان مانده بودم ای کنت
عجزت من المشی این مرا بر شتر نشاند بکون النون الثانیة
ماض من نشاندن ای حملنی علی البعیر واز دست آن دیکر اشارة الی
الذی غرق تازیانه بمعنی السوط خورده بودم ای کان ضربنی
بسوط واحد در طفلی بالباء المصدریة گفتم صدق الله العظیم من عمل
صالحا فلنفسه ومن اساء فعلیها قطعه تا توانی درون کس مخراش
نهی من خراشیدن والمراد به عدم الاذاء کاندرین راه خارها باشد
ای یؤذیک الشوکة لان جزاء سیئة سیئة بمثلها کار درویش مستمند
ای المحتاج برآری اجعله حاصلا گه تر انیز کارها باشد ای لیحصل
حاجتک حکایت ورد فی الخبر ان الله تعالی قال لعیسی یا مریم
یا عیسی هل تریدان تطیر مع الملئکة علی السماء قال نعم قال

علیک

علیک بخمس خصال الشفقة کالشمس والتواضع کالارض
والسخاوة کالنهر الجاری والحلم کالمیت والستر کاللیل حکایت
دو برادر بودند فی الزمان السابق یکی خدمت سلطان کردی و
دیکری بسعی بازوان جمع بازو وبمعنی العضد نان خوردی باری
ای مرّة این تو انکر اشارة الی یکی درویش را گفت معاناً چرا خدمت
سلطان نمی کنی تا از مشقت کار کردن برهی بکسر الراء وبیاء
الخطاب گفت معارضاً تو چرا کار نکنی تا از مذلّت مصدر
کالذلة خدمت رها وخلاص یابی حکیمان گفته اند فی النصح اندک
نان خوردن وفی ستن یراد به ههنا عدم القیام لخدمة مخلوق
به حسن ومن قال فی شرحه بهتر فکانه لم یعرف معناه حسناً
کمر بفتحتین ای المنطقة وشمشیر زرین بستن وبجد متعلق بستادن
بمعنی القیام ههنا بیت بدست آهنگ بسکون الکاف الفارسیّ فی الاصل
وکسرت ههنا للاضافة معناه بالترکی آچو ومن قال فی شرحه
بالکاف العربیّ علی وزن آهن الکلس وهو طلاء احمر یقال بالترکی
آچو فکانه لا یعرف الحرکة والسکون واللون تفتة بالتائین بینهما
فاء بمعنی الحار کردن حمیر بیمذکره مرارا ومن قال بسکون الراء
فکانه لم یره قبل از دست بر دست پیش امید قطعه عمر گرانمایه قدر
مرا بیانه قبیل الابواب درین صرف شد اشارة الی مضمون المصراع الثانی
تا چه خورم صیف چه پوشم شتا ای کنت اتفکر فی طعام الصیف
ولباس الشتاء ومیر فیه عمر می حتی تمر ای شکم خیره بمعنی الجوع والمعنی
ایها البطن الذی لا تشبع ولا تقنع بل یقول هل من مزید کالجوع الذی

لایسکت ولا یقر بالحق ومن لم یعرف المعنی قال فی شرحہ بمعنی الجوح
وبد اندیش وقال ایضا خشم خیرہ بالتر کے قشمش کوز و دست
خیرہ و بای خیرہ بالتر کے اویشمش ال و آیق بنا و بارای اقنع
بخبر واحد تا نکنی بیشت بمعنی الظہر بخدمت دونای لئلا تجعل
ظہرک مخفیا فی الخدمۃ وقد ورد فی الخبر من قنع شبع ومن جمع ذل
حکایت کسے بنیوشید نوشروان عادل مژدہ آورد
کہ خدای عزوجل فلان دشمنت را ببرداشت ای رفعہ من
الدنیا یعنی اماتہ گفت ہیچ شنیدی کہ مرا فرو گذاشت
ای ترکنی یعنی جعلنی باقیا **بیت** مرا بمرگ عدو جای شادمانی
نیست علله بقوله کہ زندگانی ما نیز جاودانی نیست **حکایت**
قال المشرکون ان محمدا یموت فنتربص بہ ریب المنون ای ما یتعلق
النفوس من حوادث الدہر فنفی اللہ تع عنہ ذلک وحکم الموت فقال
وما جعلنا لبشر من قبلک الخلد افان مت فہم الخالدون
کل نفس ذائقۃ الموت **حکایت** کرد و ہی بیاء الوحدۃ وہو
لفظ فارسی بمعنی النفر وقد یحذف واوہ لضرورۃ الشعر از
حکما بیان کرده در بارگاہ قدم بیانہ کسری بفتح الکاف و
کسرہا لقب ملوک الفرس کما ان قیصر لقب ملوک الروم والنجاشی لقب
ملوک الحبش وفرعون لقب ملوک المصر وخاقان لقب ملوک الترک
وہو ای کسری معرب خسرو والنسبۃ الیہ کسروی وکسری
والجمع اکاسرۃ علی غیر قیاس لان القیاس کسرون بفتح الراء
مثل عیسون وموسون بصلحتے سخن می گفتند وکانوا یدبرون امرا

بتر رجم خاموش بود گفتند چرا در ین بحث با ما سخن نگوئی ہذا السوال
الحکمی گفت جوابا لهم وزرا مثال اطبا اند و طبیب دارو بمعنی
الدواء میدہد جز شفیم را پس بمنزلۃ الداء الجزائیۃ چون بیم
کہ رای شما بر مزاج بمعنی الطریق الجلی صواب ست مرا دان سخن گفتن
حکمت نباشد **مثنوی** چو کاری بیاء الوحدۃ بے فضولی بالیاء
المصدری وہو الزیادۃ والفضیلۃ من برآید ویحصل مرادروی
سخن گفتن نشاید لانہ اتعاب اللسان وتضییع الکلام **حکایت**
سئل افلاطون عن الراحۃ قال راحۃ الجسم فی قلۃ الطعام وراحۃ
اللسان فی قلۃ الکلام وراحۃ الروح فی قلۃ الآثام وراحۃ
القلب فی قلۃ الانتقام وبر بیم کہ نابینا و چاہست بالجیم الفارسی
اگر خاموش بنشینیم گناہست لانہ یقع فی البئر و یہلک **حکایت**
ہرون الرشید را چون ملک بالضم والکسر مصر مسلم شد گفت بخلاف
آن طاغی و ہو فرعون کما قال اللہ تع آمر الموسی ع اذہب الی فرعون
انہ طغی ای علا وتکبر وجاوز الحد فی الکفر والعصیان کہ بغرور ملک
مصر دعوی خدائی کرد کما قال اللہ تعا ونادی فی قومہ قال یا قوم
الیس لی ملک مصر وہذہ الانہار تجری من تحتی افلا تبصرون بیجشم ایا
مملکت را بکمترین بندگان سیاہی بیاء الوحدۃ داشت کورون بفتح
الکاف العربی وسکون الواو وفی اصل اللغۃ فرس الرجل الذی لا یمشی
بسرعۃ ثم استعیر للشخص الذی ہو غبی فی الفہم وعلی ہذا المعنی شاع فی
العجم والروم نام او خصیب بضم الخاء المعجمۃ وفتح الصاد المہملۃ علی
صیغۃ التصغیر ملک مصر ابوی ارزانی فی الاصل بمعنی الرخص وشاع بمعنی اللایق

داشت ای جعله امیر مصر کو بند عقل و کیاست بجندی بود کطایفه
حرات بضم الحاء المهملة وتشدید الراء المفتوحة کالزراع لفظا
ومعنی شکایت آورند کہ بنبه کاشته اسم مفعول من کاشتین بمعنی
الزرع بودیم هر کنار نیل باران لعلهم زاد واطغیان الماء بوقت
آمد تلف وفی بعض النسخ تباه شد وکان مرادهم عفو خراج الارض
وعشرها عنهم گفت فاعله خصیب پشم یعنی صوف الغنم وکان رآه
کثیرا بایشان کاشتن وکان یظن ان الصوف ینبت فی الارض صاحب
دلی وفی بعض النسخ دانشمندی این کلام بشنید وگفت مثنوی
اگر روزی بیاء الاصلیة بدانش ای بمقدار العلم برفزودی ای
لو کان الرزق یزداد بالعلم والفهم زنادان تنگ روزی تر نبودی
لعدم علمه بتادان چنان روزی رساند ای الله تع که دانا
اندران حیران بماند وفی هذا المعنی قیل بالعربیة شعر کم عاقل عاقل
اعیت مذاهبه کم جاهل جاهل تلقاه مرزوقا هذا الذی ترک
الاوهام حائرة وصیر العالم النحریر زندیقا مثنوی بخت ودولت
عطف تفسیر بکاردانی بالیاء المصدری نیست بینه بما یکون
جزئا بیداسمانی نیست یراد به التایید الاالهی انظر فیما قلنه
ابن سید علی من التحقیق فی المواضع المشکلة فانه وظیفة الشارح ومن تصدی
بالشرح ولم یکشف المرام فانه من عدم علمه لا من اهماله او فقادست
درجهان بسیار مرهون بی تمیز اجمندی ذو مقدار لان لفظ ارج
ابن سید علی بمعنی المقدار ولفظ منداداة نسبة تحو در دمند ومن قال فی شرحه
بفتح الهمزة وضم الجیم العوبی المعتز والمحترم فقد غفل عن اصل

المعنی

المعنی وغافل خوار والمعنی انه وقع فی الدهر کثیرا کون البلید ذا مقدار
والعاقل ذلیلا کبیما کربالته کیماجی لان لفظ کراداة فاعل کما فی
قولهم زر کرغصه مرده ورنج عطف علی غصه ابله بسکون الهاء
اندر خرابه بافته گنج قیل فی الترجمة مثنوی دولتک علم وبود غیله
دکل وحق ویرا ایر غیله وکل بوجهانده دوشو بدر بسیار وبی تمیز
حرمت ابله عاقل خوار کیماکر جکله امک ابله سنج ینجه ابله بولو خرابه ده
گنج حکایت یکی را از ملوک کنیزک بفتح الکاف الفوقانیة الاولی وسکون
الثانیة الاصل وبجذفه بمعنی الجاریة جمیع وصف کرها آورده بودند وکانت
علی غایة الحسن خواست که در حالت مسح بالیاء المصدری باوکا مع
آیدای اراد المجامعة فی حالة السکر دختر ممانعت کرد ولم تساعده
ملک در خشم شد مضی فی الغضب ای غضب ومراورا اشارة الی
کنیزک از بندگان بسیاهی بخشید وکان علی غایة القبح کالزنجی
بفتحتین وی یعنی شقته العلیا از پرده بیرون افتاده بود وهیئته
قبیحة ولب زبرین یعنی شفته السفلی بکریبان فروهشته اسم
مفعول من هشتن بمعنی الوضع والمراد به ههنا الاسقاط همیکلی ای
هیئتی بود که صخر جنی بفتح الصاد المهملة وسکون الخاء المعجمة اسم عفریت
قصد سرقة خاتم سلیمان عم وقد کان ذلک الجنی اعجوبة فی قبح المنظر و
کراهة اللقاء وکونه اسم عفریت قال سلیمان جان طلب سر بلقیس
ابن سید علی انا آتیک به قبل ان تقوم من مقامک احتمال مرجوح ومن علق فی البیان
فقد رجح المرجوح علی الراجح از طلعت من وجهه بر میلی الباء للمحاذاة
ای یتنفر وعین القطر علی وزن القطر بمعنی النحاس المذاب ویستعمل

بمعنى القطران وهو المراد هنا ز بغاش بفتحتين من ابطه بكنديدى
حكايه من كنديدن **بيت** توكويى حرف الشرط مقدر تا قيامت
زشت رويى بالياء المصدرى ظاهر وختمست جواب الشرط المقدر
وبير يوسف نكويى فيه ملاحظة التشبيه اى كما ان الحسن تمام
فى يوسف او المعنى كانك اوانك تقول ان القبح الى يوم القيمة تم فيه
كما تم الحسن فى يوسف وقيل فى الترجمة **بيت** ديدك تا قيامت زشت
روئ تمام در آئده يوسفده كوز لك **قطعه** شخص بياء الوحدة نه چنان
النفى مصروف الى بقية البيت والجملة المنفية صفة شخص كرية فعيل بمعنى
المفعول ركب مع منظر وصفاته كيسا كز زشتى بكسر الياء المصدرى او من
قبح خبر توان داد بمعنى دادن وانكه مخفف من وانكاه بخلش قدم آنفا
نعوذ بالله من قبح رايحة مزار خبر بغلش او مبتداء محذوف بآفتاب
بالاضافة مرداد بالدالين اسم للشهر الاوسط من الشهور الصيفية
خص به لان رايحة الجيفة اظهر فيه سياه كران مدت نفس طالب
بود واعلم ان المطابقة بين الصفة والموصوف غير معتبرة فى التراكيب
الفارسية كما مر وشهوت غالب عطف على قرينة مهرش
بكسر الميم اى محبته بجنبيد اى تحرك ومهرش بالضم اى بكارزها بردا
رفعها اى الزال بامداد ان قدم فى سبب التاليف ملك
كنيزك راجست لنعلق قلبه بها ونيافت عنده ما جرا
لفقد اى ما وقع فى البلد خشم كرفت بفرمود تا سياه را با كنيزك
دست وپا استوار ببندند واز بام بالاضافة جوسق اى من
سقف القصر الذى بنى فى برج القلعة بجندق اندازند ولما امر

الملك

الملك بهذا القتل القبيح والظلم الصريح يكى از وزراء نيك مخضر
قدم بيانه فى الحكاية الاولى روى شفاعت بر زمين نهاد
فيه تنبيه على ان تاثير الكلام فى الامراء انما يكون بالتضرع والابتهال
وكفت سياه بيچاره را درين خطائى نيست علله بقوله
كه ساير قد عرفت معناه ومن قال بمعنى جمع او باقى فقد اخطاء
بند كان وخط مكاران فيه عطف تفسير وكذا فى قوله بخشش
وانعام بكسر الميم للاضافة خداوندى الياء للنسبة او
مصدرية والباء فى قوله بخشش بقوله معتادند لما سمع الملك
كلام الوزير كفت اكر در مفاوضه اوالمراد به المجامعة
والمشاركة قال فى مختار الصحاح تفاوض الشريكان فى المال
اشتركا فيه اجمع وهى الشركة المفاوضة ومن قال بمعنى فى مكالمة
آن كنيزك فلم يات بشئ اصلا للغة ولا اصطلاحا حاشى تاخير كردى
چه شدى بياء الحكاية كفت فاعله ضمير الوزير اى خداوند نشنيده
كه كفته اند **قطعه** تشنه سوخته اى العطشان المحرور بهر چشمه
روشن چو رسيد مرهون تو مبند اى لاتظن كه از پيل دمان قدم
بيان معناه وخطاء من اخطاء فى حكايته بسر بهرون الرشيد
اند بتداى بتفكر وتحير ملحى من الحدق الدين اى مال وعدل كرسنه قدم
بيانه در خانه خالى ميرخوان بضم الباء الفارسى وقد يقرء بفتح الباء
العربى عقل با وركندى لا يصدق العقل كز رمضان اندبندد ولما كان كلام
الوزير لطيفا اثر فى الملك كما قال المص ملك را اين لطيفه خوش آمد
وكفت سياه را با تو بخشيدم اما كنيزك را چه كنم ولما كان الوزير عاقلا

سیاق الکلام علی مقتضاه کفت کثیرک را بسیاه بخش ای اعط الجاریة
اناه که نیم خورده ء او ای سوره هم او را شاید **قطعه** هم کثیر او را و فی
بعض النسخ آنرا بدوستی بالیاء المصدریة میسند نهی من پسندیدن
بالترک بکمه و من قال یعنی هیچ کس و یجوز ان یکون میسند علی
معنی المجهول ای فلا یکون مرضیا فقد جهل اللفظ و المعنی که
رود فاعله ضمیر او را جای ناپسندیده ای الموضع الذی هو
غیر مقبول نشنه را دل نخواهد آب زلال فیه تقدیم و تاخیر للوزن
قال فی مختار الصحاح ماء زلال ای عذب نیم خورده دمان کندیده
بالکاف الفارسی بمعنی المتن و قد یوجد فی بعض النسخ هذه
القطعة **قطعه** دست سلطان ذکر معناه مشهور و قد مر بیانه
توضیحا و من قال فی البحر دیگر بالکاف الفارسی و ذکر بحذف الیاء
فی الترکی بمعنی دخی فقد عد مشکلا و العجب منه لم یبینه و قدم
ذکره مرارا حتی ذکر شرحه هنا کجا یابد مرهون چون بسر کلی
و هو بالکاف الفارسی قذر الدواب دراوقتا در نسخ یجوز ان یکون
فاعل یابد و فاعل اوفتاد نشنه را دل کجا نخواهد آب مر نظیره کوزه
بکذشته بر دمان سلیح بضمتین فی لغة القوم حصاری بکیه و قوشن
آخر و من تردد فی الامرین قائلا فی الاول هکذا سمعته و فی الثانی قال
بعض الکمل فقد غفل عن اللغة و القول بان اصل العبارة سکنج بکسرالسین
المهملة و فتح الکاف الفارسی اسم للحیة الاحمر الرأس و هی من الحیات
الموذیة بشدة تاثیر زهرها ینبغی ان لا یتفوه به لعدم المناسبة بالمحل المقصود
ان الجاریة تلوثت بمقارنة الغلام الاسود فلا تلیق بحضرة السلطان

ولا

ولا وجه لتشبیه الغلام المذکور بالحیة المزبورة **حکایت**
اسکندر و هو اسکندر بن فیلقوس بن بطرسوس بن منطور بن رومان
بن لیطی بن یونان بن یافث و قیل بل اومن ولد روم بن العیص
بن اسحق بن ابرهیم و الاخیر مناسب لتوصیفه بقوله رومی را
لقبه ذو القرنین و انما لقب به لانه ملک الدنیا بقرنیها ای مشرقها و
مغربها او رای فی منامه کانه قد اخذ بقرنی الشمس او کان له ذوابتان حسنتان
و الذوابة تسمی قرنا او لانه انقرض فی وقته قرنان من الناس و هو حی
هذا و یروی انه کان قصیر العمر فلا یصح هذا الوجه آو انه اعلم علم الظاهر
و الباطن او انه فعل النور و الظلمة هذا و اطلاق القرنین علی العلمین
و الظلمة و النور تجوز بعید و قیل لانه ملک فارس و الروم لیس
بحسن لانه ملک الربع المکون و قیل لانه کان فی راسه شبه
القرنین هذا ما وجدناه فی کتب التواریخ و قیل لانه کان کریم
الطرفین من قبل ابیه و امه هذا و اطلاق القرنین علی الابوین بعید جدا
و قیل لانه اذا حارب قاتل بیدیه معا و لا یحسن اطلاق القرنین علی
الیدین و قول من قال کان فی الفترة بعد عیسی علم لیس بصحیح
لانه صرح فی کتب التواریخ ان بینه و بین ظهور عیسی علم ثمانیة
و تسعة عشر سنة و لا خلاف فی انه طاف الربع المکون و ملک
المشرق و المغرب و کان فیلقوس ابو اسکندر وزیرا لملک الروم
و کان حکیما فاضلا عالما بالسیاسة مجربا للامور و کان محببا اهل
المملکة و لما مات الملک و لم یکن له ولد اجمعوا علی نصبه فاعتذر
الیهم بانه لیس من اهل الملک فلم یقبلوا عذره و اجلسوه

مطلب فی قصة اسکندر

اطلاق القرنین علی
المشرق و المغرب
بحسب الشرق و الغرب
القرن علی ظهور
الشمس علی
الطرفین
الشرقی و الغربی

ابن سیدی علی
ابن سیدی علی
ابن سیدی علی
ابن سیدی علی
ابن سیدی علی
ابن سیدی علی

على سرير الملك وسار باحسن سيرة ثم مات وكان ابنه اسكندر
حكيما عالما قد اخذ الحكمة من ارسطاطاليس واحاط بعلم السياسة
فاجلسوه على سرير الملك وادعن له الناس بالطاعة فدبر
الملك بوفور عقل مع حداثة سنه ولما سخر الروم سار حتى جاء ساحل
ارض مصر فبنى فيها مدينة يقال لها الاسكندرية ثم سار ديار الروس
وادخرها حتى تصرفه ثم سار قاصدا بلاد المغرب والخضرم على
مقدمته بجيشه وارسطاطاليس الى جانبه حتى انتهى مغرب الشمس ثم
سار حتى اتى بلاد بلغار قاصدا بلاد المشرق ومطلع الشمس
وسار حتى تصدما بين السدين وهما جبلان شاهقان فبنى ردما
كالحايط المنيع فسادنا جوج وماجوج ثم انه لما فرغ من السد قال لم
تبق ارض الا وقد اتيتها الا ارض الظلمات فقد ذكر لي انه فيها عين ماء
الحيوة فتوجه قاصدا الى ما يلي القطب الشمالي حتى قارب تلك الظلمة
فقال المعلم ومن صاحبه من العلماء اني اريد ان اسلك هذه الظلمة
فقالوا ايها الملك ان من كان قبلك من الانبياء والملوك
لم يسلكوها وانا نخاف لك ان يظهر لك امر تكرهه فاصر وجزم
على الدخول ثم قال لاهل المعرفة اي الدواب احد نظرا قالوا
الخيل فقال اي الخيل ابصر قالوا الدهم الاناث الابكار فاصطفى
من الخيل الدهم ستة آلاف مهرة دهماء واختار ستة آلاف
رجل من اهل العقل والتجربة ونصب على كل الف رجل رئيسا من
الحكماء ونصب الخضرم على الفين في مقدمته ثم امر سايز العسكر
ان ينزلوا امكانهم فنزلوا وبنوا بيوتا وامرهم ان لا يفارقوا حتى يعود

اليهم

السير فقال له الخضرم ايها الملك انا نسلك الظلمة ولا ينظر بعضنا
فكيف نصنع بالضلال فدفع اليه خرزة حمراء وقال له اذا ضللتم
فاطرحها في الارض فاذا طرحتها صاحت فارجعوا اليها ثم سار
الخضرم بين يديه حتى انتهى الى الوادي الذي فيه العين فشم
طيبا عظيما فوقع خاطره ان العين في ذلك الوادي فالقى تلك
الخرزة في الوادي فصاحت فنزل الخضرم فوجد العين فرأى ماء
ابيض اشد بياضا من اللبن واعذب من العسل واطيب
ريحا من المسك فشرب منها وتوضاء وركب فرسه
فلحق اصحابه ولم يعلم ذو القرنين الوادي والعين ثم انه خرج
يدعوا قمر وابوادفيه حجارة من ياقوت احمر ومن زبرجد اخضر
فقال لهم خذوا قمشهم من اخذ يسيرا او منعهم من لم ياخذ فلما خرجوا
من الظلمة وجدوا ما اخذوه جوهرا فندم التارك والآخذ وكان
مدة سيرهم في الظلمة اربعين يوما وقيل اكثر منه ثم سار راجعا
حتى قطع نهر بلخ الى خراسان وسار حتى اتى العراق اريد الشام
فمات قبل ان يصل اليه وقيل بل سار الى الشام ومات في دومة
الجندل واختلف في نبوته فذهب قوم الى انه نبي لقوله تعالى قلنا
يا ذا القرنين وهذا يدل على الوحي والاصح انه كان ملكا عادلا
عالما اتاه الخطاب من الله تعالى واختلف في عمره ايضا وكذا في مدة ملكه
فقيل كان عمره يوم مات ستة وثلثين سنة وطاف الربع المسكون منها
في اربعة عشر سنة وقيل اوتي الملك وعمره عشرون سنة ودام ملكه
مايئة سنة ولما مات حملوه الى اثينا في مدينة الاسكندرية هذا الذي

ذکر نا خلاصة قصته فلنرجع الی المتن گفتند که دیار مشرق و
مغرب بحیه گرفتی ای بای سبب اخذتها که ملوک پیشین را
خزاین وملک وعمر ولشکر بیش بالبآء العربی ازین بود وچنین
فتحی میسر نشد گفت فاعله ضمیر اسکندر یعنون خدای تعالی بهر
مملکت که گرفتم ای فتحتها رعیتش را نیازردم وکان عادته یدعوهم
الی الاسلام فاذا اسلموا اقرهم علی حالهم ونام پادشاهان خربنیکویی
سپردم بیت بزرگش بضم الزاء والضمیر راجع الی المقدر
ای آنکس را بزرگ خوانند اهل خرد ای العقلاء که نام بزرگی بر شتی
ببرد بفتحتین مضارع من ببردن وقیل فی الترجمة بیت
عقللولرا اولکودیمزلرکا که اولولرآدمدن بیرامزکا قطعه این
همه هیچست چون می بگذرد الاشارة الی مضمون المصراع الثانی تحت
وبخت وامر ونهی وکبر ودار فی جر الغوایب کبر ودار لفظ واحد مستعمل
بوالحرب بالترکی طوت حکایت روی انه لما مات اسکندر
فی تابوت من ذهب صنع بعد ان غسلوه وطلوه بالعسل والصبر
لئلا ینتن ثم حمل علی مناکب الملوک الی خارج الخیمة ووضعوه علی سریر
عال ثم قال زعیم القوم وهو معلمه وقد حضره الملوک والحکماء و
الفلاسفة فقال یوم عظیم العبرة کسف الله فیه شمس الملک وافل
من شره ما کان مدبرا وادبر من خیره ما کان مقبلا فمن کان باکیا علی
ملک قهر الملوک فلیبک الیوم ومن کان متعجبا من حدیث فلیعجب
ولیعتبر ثم قال لیقل کل منکم قولا یکون للخاصة معزیا وللعامة
واعظا فقال احدهم ان الملک کان یجمع الذهب فصار الیوم الذهب

تمو

جمعه وقال الآخر اعجبوا الغالب الملوک وقاهر القرون کیف غلب
وقهر وصار عبرة لغیره فقال الثالث انظروا الی ما کان قد اوتی
من السطوة والحرکة کیف صار جمادا نام نیک رفتگان جمع رفته
ضایع مکن ای اذکرهم بالخیر تا بماند نام نیکت پایدار بعد ممات
فان المرء میجزی بعلمه

باب دوم در اخلاق

جمع خلق بالضم وهو هیئة راسخة فی النفس یصدر عنها الافعال بسهولة
درویشان جمع درویش والمراد به هنا اهل التصوف مطلقا کما
یشهد به الحکایات الواقعة فی هذا الباب ومن لم یعرف المراد اورد
کلاما لا یعتد به العارف حکایت یکی از بزرگان الظاهر ان المراد
به احد من ابناء الدنیا گفت بارسایی را ای سال صالحا که چه
گویی در حق فلان عابد ذکر اسم زاهد که دیگران در حق او بطعنه
سخن ناگفته اند ای اسندوا الیه احوالا تنافی الصلاح گفت
فاعله ضمیر بارسا بر ظاهرش الضمیر راجع الی عابد عیبش میثم
ای لیس له عیب ظاهر ودر باطنش غیبتی دائم وخشن بحکم
بالکاهر قطعه هر کرا کلمة را بمعنی الام الجارة جامه کان فی الاصل
بالهمزة للاضافة وحذفت للوزن یارسا بینی مرهون بارسادان
ونیک مرد انکار بفتح الهمزة والکاف الفارسی امر من انکاریدن
ومن انکاشتن فان شینه تبدل راء فی المستقبل نحو انکار
وانکاریده ومن لم یوف بهذا الامر حصر فی الاول ومعناها بالترکی
صاغمق ورندای که در نهادش ای فی طبعه وضمیره وفی بعض النسخ در
نهانش حبیثت من الخیر والشر محتسب اندرون خانه چه کار فانه یاخذ

ابن سیدی علی

حبیثت قال والتقیید فی اصطلاح اهل الحقیقة
لو انذری لا یجاد شیا غیر انتفع والا ینتفع
الا به ولا یستقیم الا بحضور موجد

ابن سیدی علی

من رأى فساده في الظاهر وقال الفقراء الفقر الخفي لا يسقط العدالة

حكايت درويشي را بارياء الوحدة ديدم سبز آستان كعبه آستان بلا الهي وآستانه بهاء بمعنى العتبة نهاده بود وروى در زمين مي ماليد الظاهر ان المراد جدار الكعبة لان عتبتها ارفع ومي ناليد ومي گفت اي بناجي بقوله يا غفور يا رحيم تو داني كه از ظلوم وجهول على مقتضى قولك ان الانسان كان ظلوما جهولا چه آيد كه نيز نشايد

قطعه عذر تقصير خدمت آوردم بالاضافة في اللفظين الاولين كه ندارم بطاعت استظهاري بس الكافي بالطاعة عاصيان از گناه توبه كنند اما عارفان از عبادت استغفاري يستغفرون من تقصير العبادة **حكايت** كان الرجل يرفع يده بعد الصلوة طويلا وقيل له ما تقول في دعائك قال اقول اللهم اعفو تقصيري فان ذلك على هذا الايقين بك عابدان جزاي عبادت خواهند هذا من جملة مقول قول درويش اي العبادة يطلبون عوض العبادة وبازرگانان براي بضاعت وهي طائفة من المال تبعث للتجارة والمراد هنا المتاع الذي يباع ومن بنده اميد آورده ام نه طاعت حتى اطلب جزاء ها و بدريوزه وهو السؤال بشئ آمده ام نه بتجارت حتى اطلب ثمن المتاع اصنع بنا اي افعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله هكذا وجدنا عبارة المتن في النسخ الصحيحة وما وجدنا اصنع بما انت اهله وان كان يناسب السياق وما وجدنا ايضا وهل للمجاز وهلة اي اترك لما جاز تركه **حكايت** ذكر في الكشاف ان قوم يونس عم لما نزل بهم العذاب قالوا اللهم ان ذنوبنا

ابن سيدي علي

قد عظمت وجلت وانت اعظم منها واحق ان تفعل بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله فكشف عنهم العذاب **بيت**

گرت بضم الكاف العرية خطاب من كتتن والمراد به عذاب الله ورجرم بضم الجيم بمعنى الذنب بخشاي تغفر لي روي وسر بر آستانم اي لا ارجع من عتبتك بنده را فرمان نباشد هرچه فرمايد برآرم قيل قريبا منه **بيت** ولدر گرت بغلطه باشم وتن وجان سنك • قوله نه فرمان اولور قول دخي فرمان سنك **قطعه** بر در كعبه بالاضافة سائلي ديدم ينال الله تع كه همي گفت ومي گريست خوش بقراء بفتح الخاء للقافية من نكويم كه طاعتم بپذير اي لا اقول اقبل طاعتي فكم عفو بر گناهكش امر من كشيدن والمراد طرحه من كتاب السيئات وقيل في الترجمة **قطعه** كعبه ده كوردم ايدي بر درويش • آغلويوب ايدر ايدي اي حق بن • ديمزم طاعتم قبول ايله • چك قلم كچ بنم گناهلرن **حكايت** عبد القادر گيلاني وهو من المشايخ العظام والاولياء الكرام وله مناقب شتى وكرامات علا در حرم كعبه روي بر حصا بفتح الحاء المهملة جمع حصاة كذا في مختار الصحاح وهي بالفارسية سنگ ريزه وبالتركي چغل ومن لم يعرف الجمع والمفرد فسر الجمع بمعنى المفرد نهاده همي گفت مناجيا اي خداوند بخشاي بر بنده العفو واكر مستوجب عفو بتم من استوجبه اذا استحقه در قيامت مرا بنا بر انكه امر من انكيختي تا در روي نيكان جمع نيك اي في مواجهتهم شرمسار اي خجل نشوم **قطعه** روي بر خاك عجز كانه جملة حالية من الضمير المستتر في قوله مي گويم هكذا وجدنا عبارة المتن في النسخ التي

ابن سيدي علي

ابن سیدی علی

ز اینها و من اختار فی المتن قوله می گوید و فسّره بقوله یعنی
عبد القادر ثم قال و فی بعض النسخ می گویم و هو الظاهر انه افتری
علی الممص و قد اعترف بفساد ما اختاره هو سحر که مخفف من سحر گاه
که بادی آید ظرف لقوله می گویم و المراد به وقت السحر و مقول القول
البیت الآتی اعنی قوله ای که هرگز فرامشت فرامش و فراموش
بمعنی و الحق ان اصل فرامش فراموش حذفت واوه للوزن
و التاء للخطاب و حرکت الشین لها و اختیر الفتح للتخفیف نکنم
حکایت قال الشیخ الشبلی قدس سره انی لا اذکر الله تع لان
التذکر انما یکون بعد النسیان و لا انساه حتی اذکره هیچت از بنده
یاد می آید قیل فی الترجمة **قطعه** عجز طیر اغی اوزه یوزاوب
هر سحر که دیرم چو ایر شه باد ای که هرگز او نمرم سنی بن هیچ سند
ایدر من بنی یاد **حکایت** دزدی در خانهٔ پارسایی بیاء الوحدة
فیرها در آمد لم یر قه شیء چند انکه طلب کرد فی بیت الزاهد چیزی
بیاء الوحدة نیافت لفقر الزاهد لکنک شد لعدم وجدان
شیء پارسا را خبر شد ای تنبه کلیمی بکسر الکاف العربی و یاء
الوحدة لغة مشترکة هر آن کلیم خفته بود ای اضطجع و نام دزده
کذر دزد انداخت ای القی فی ممره لیاخذه تا محروم نگردد ای لا یرجع و الا
یصیر محروما **قطعه** شنیدم که مردان راه خدا نکردند بر اهرمن دل سیاه
ز انکه دزد تنک فکیف یضیقون قلوب الاصدقاء تر اک سوء الاعنی
الوقت هنا میر شود ای آنی یتیسر لک این مقام علة بتو که با دوستان
خلافست و جنگ ای لک خلاف و حرب معهم و قیل فی الترجمة

قطعه

ابن سیدی علی

قطعه اشتدم که حق یولی از نمری اولر دشمنک کوکلن اتمدی تنک
نته اولایسر سکا بو مقام که دوستلر ایله ایشک خلاف و جنگ **حکمت**
مودّت اهل صفا چه در روی چه در قفا ای لا تفاوت بینهما بل هما
سیان نه چنانکه از بیست بفتح الباء الفارسی و السین عیب
گیرند و ببشت بالباء الفارسی یعنی قدامک و من قال یعنی عندک فقد
غفل عن صنعة التضاد بل لم یعرف القبل و البعد و فی بعض النسخ
بیش بالباء العربی میرند **بیت** در برابری فی المقابلة و القدام
چو کوسفند بکسر الدال للاضافة او بسکونها سلیم یراد به معنی الحلیم
من الحلم بالکسر در قفا همچو گرگ ای مثل الذئب مردم خوار
وصف ترکیبی و المعنی لیس الصدیق هذا بل الصدیق هو الذی
یکون فی المواجهة و الغیبة علی السواء **دیگر** هر که عیب دگران پیش
تو آورد شمر ای عده بے کمان عیب تو پیش دگران خواهد برد بالترکی
کمانسز سنک عیبک غیرلر اوکنه ایلته کسر کدر کما قیل من غاب عندک
غاب عنک و قیل فی الترجمة **بیت** کمکه ایدر بر کوعیبنی اوکده
عیان وار ایر قلمه دیر عیبکی سنکده همان **حکایت** تنی چند
بلالترکی بر بچه تن و المراد اشخاص متعددة از روندگان جمع رونده بالترکی
یورویجی متفق سیاحت مصدر ساح فی الارض بمعنی ذهب و بودند
ای کانوا متفقین فی السیاحة و شریک رنج و راحت سنجق خواستم
که مرافقت کنم ای اردت ان اکون رفیقهم موافقت نکردند و لم یقبلونی
للمرافقة گفتم از کرم و اخلاق بزرگان بدیوست و عجب روی از
مصاحبت مسکینان و انا واحد منهم تافتن بمعنی الاعراض

87

انما قید بقوله ... لان لفظ کی ... بمعنی سلطان کبیر و لفظ ... عربی مستعمل فی الجواد ... فی قولهم ... الدهاء الکبی

هنا وفائين دريغ داشتى والحال انى غير مقصر فى الخدمة كما قال كه در نفس
خويش اين قدر بالفتحتين قوت وقدرت مى شناسم كه در خدمت
مردان بر يدبهم هؤلاء الاخاص بار شاطر باشم نه بار خاطر بمعنى حمل
القلب والمراد به التشويش **شعر** ان لم اكن راكب المواشى
اى راكب المراكب مصاحبا معكم اعنى انا لكم حال كونى حامل
الغوايش جمع غاشية وهى ما يستر السرج والمعنى ان لم اكن
لائقا لصحبتكم اليق لخدمتكم يكى از ان ميان كفت للاعتذار ازين
سخن كه شنيدى من عدم قبولنا دل تنك مكدر فى النسخ القديمة
والذين يحرفون الكلم عن مواضعه كتبوا لفظ دل متصلا مدار كه درين
روزنامه اى فى هذه الايام دزدى بصورت درويشان درآمداى
دخل وخود را در سلك بمعنى الخيط صحبت بالاضافة فى اللفظين
منتظم كرد كما ينتظم الخرزة فى الخيط **بيت** چه دانند مردم ازاده مردمان او
يراد به الجنس كه در جامه كيست اى لا يعلم الانسان من فى اللباس انه
رجل خير ام شر نويسنده داند اى الكاتب يعلم كه در نامه چيست و
من اورد بدل نامه لفظ خامه وقال الظاهر ان المراد بخامة المكتوب
واعترف بانه لم يجده فى كتب اللغات التى عنده بهذا المعنى ثم
بين اربعة معان للفظ خامه على ما وقع فى الصحاح الفارسى
والحال كلها لا يليق بالمحل ثم قال وفى بحر الغرايب وبمعنى الرمل
المجتمع فقد اتى بالغرايب ولم يعرف عبارة المتن فوقع فى التكلفات
البارده از اجاكه سلامت حال درويشانست وحذف الف
است ما عرفت فى اوايل الكتاب من قاعدة كتابته كما ان

ابن سيدى على

بضم الكاف الفارسى بمعنى الظن فضولش المراد به المرية عن الحد
سواء كان فى الحسن او القبح وبنعتين احدهما بقرينة المحل وقول
من قال اصله كان فضولى اش وفضولى كناية عن تجاوزه عن الحد
فى السوء دعوى بلا دليل وهو منقوض بقول المص جوكارى كه بى
فضولى من برآيد كما مر نبرد بل خطوه صالحا وبيارى قبولش
كردند **مثنوى** ظاهر حال عارفان المراد بهم ارباب السلوك النفس
بفتح الدال وسكون اللام لباس الصوفية الموصوف بخرقة والمراد
لا تعتبر بظاهر حالهم اين قدر بس كه روى در خلقست فان كان توجه
الصوفى الى الخلق فانه علامة سوء در عمل كوشش امر من كوشيدن وامر حيه
خواهى من الابتة المباحة پوشش امر من پوشيدن تاج بسر نه
كه السلطان وعلم بردوش كه الجندى زاهدى بالياء المصدرى در
بلاس پوشى وصف تركيبى والياء للمصدرى ايضا نيست
فان لبس الملابس المخصوص امر سهل زاهد پاك باش عن الاعمال
القبيحة واطلس پوش فيه مبالغة ترك دنيا وشهوتست
وهوس بها معطوفان على المضاف اليه اعنى لفظ دنيا والمصراع
مرهون اذ خبر مقدم بار سايى مبتداء مؤخر نه ترك جامه وبس
الواو زايدة للوزن در كنز اغند بفتح الكاف الوبى والزاء الفارسى
والغين المعجمة الدرع وكذا كنداكند بالكاف مكان الغين وقزاكند
بالقاف بدل الكاف والزاء الوبى كذا فى كتب اللغات المعقول
عليها فلا تلتفت الى ما قال البعض سمعت من بعض قزاكند بالزاء
والكاف العربيين والى قوله وقال بعض الاساتذة قزاكند بالزاء

ابن سيدى على

الفارسی والکاف الوبی فان الاتدة فی تصحیح اللغات اربابها
مردبابد بودای ینبغی ان یکون فی الدرع رجل شجاع بر مخنث سلاح
جنگ چه سود یراد بالمخنث فی العجم والروم الجبان ضد الشجاع
والمعنی المراد من لبس لباس الصوفیة ینبغی ان یکون عمله کاعمالهم
فی الجملة روزی وشب رفته بودیم در السیاحة وشبانگه بپای
حصاری خفته للاستراحة ورد بی توفیق ابریق رفیق بر داشت
ای اخذ ورفع که بطرارت می روم والحال او بغارت می رفت
بیت پارسا لفظ را مقدر بین که خرقه در بر کرد ای جعله
علیه یعنی لبسه جامه کعبه راجل بتخفیف اللام للوزن وکسرها
للاضافة خر کرد کارزه جعل ثوب الکعبة جلالا للحمار چند انکه
از نظر درویشان غایب گشت ببرجی بپای الوحدة از حصار
برفت ودرجی والباء للوحدة کذلک والدرج بالضم الخوخة
التی یحفظ فیها الجواهر وحلی النساء وقول من قال یعنی خانهٔ
مروارید اخص منه بدر دید فی اللیل تار وزر وشن شدن
ای الی ان یضیء النهار آن ای السارق در تاریک ای فی الظلام
مبلغی بپای الوحدة براد بهذا اللفظ معنی الکثیر راه رفته
بود ای قطع المسافة الکثیرة ورفیقان بی گناه خفته غافلین
بامداد ان همه را ای کل الرفقاء بقلعه ببردند فاعل ببردند اهل
الحصن او الذین سرق متاعهم ای ادخلوا جمیعا فی الحصن
وبنبذان کردند ای جسونا از ان تاریخ ترک صحبت گفتیم ای قلنا
ترکنا المصاحبة مع الغیر وطریق عزلت گرفتیم قائلین کالسلامة

ابن سیدی علی

فی الوحدة والآفة فی الکثرة اوالاثنین **قطعه** جواز قومی بپای
الوحدة یکی بی دانش بالیاء المصدری کردفاعله ضمیر یکی نه که بکسر الکاف
الوبی وسکون الهاء الاصلی بمعنی الحقیر والصغیر کذا فی بحر الغرائب
ومن قال بمعنی کهتر بل مقصور منه فقد غلط غلطین فانه لیس مراد
کهتر ولا مقصورا منه بل هو لغة برأسها واذا اردت علیه لفظ تر لصیر
اسم تفضیل امتزلت ای القدر مانند مضارع من ماندن نه یه بکسر
المیم وسکون الهاء الاصلی بمعنی الکبیر ومن قال بمعنی مهتر بل مقصور
منه مثل خیاط ومخیط علی ما قیل فقد غلط مثل الغلطین الذین
سمعتهما آنفا وقاس الفارسیة علی العربیة لعدم انسه بالفارسیة
والمعنی المراد ان ذلک الشخص لما عمل عملا لا یلیق باهل التصوف
تجاوز ضرره الینا نحن بنی که کاوی بالکاف الفارسی وبپای الوحدة
ای بقر واحد در علف زار والمراد به المزرعة التی زرع فیها العلف
بنبا لا یدمعناه المطابق بالتر کی بولا شدر رهمه کاوان ده را ای اذا
دخل بقر واحد فی معلف ورآه صاحبه او الراعی یسوق الجمیع بالضرب
والایذاء وهن یختلطن من شدة الضرب فکان ذلک
ومن لم یوف المراد فسره بقوله یوذی وکتب حاشیة فیها تفسیر
بلازم معناه المطابق المراد هنا وقیل فی الترجمة **قطعه** چوبر
قومک ببری بلمزلک اته • دورق قلمزکی یه واولویه • فجن کم هر صغر نارلایه
کیرسه • سورر رجمله سینی ایلرویه • کفتم سپاس ومنت خدای راجل
وعلا که از فواید درویشان محروم نماندم اذ تعلمت ان المقارنة
مع من لا علم بحاله غیر جایز اگرچه صحبت ایشان فریادی وحید شدم

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

فی

89

ابن سینی علی

آمد بدین حکایت مستفید گشتم وامثال مرا ای الذین یسیحون فی
الارض در همه عمر این نصیحت بکار آید **مثنوی** بیک بفتح الباء
السبتیة تاثر اشیده کنایة من غیر المؤدب در مجلسی بیاء الوحدة
بر نخجد مضارع من رنجیدن دل هوشمندان ای قلب العقلاء
بسی ویقع هذا الامر کثیرا اگر ببرکه ء ای الحوض الذی یجتمع فیه الماء
ومن اضاف الماء الی المطر حیث قال لیجتمع فیه ماء المطر فقد زاد
قیدا احتشوا پر کنند از کلاب ای ماء الورد جوسک وفی بعض
النسخ سکی در وی افتد کند مضارع من کردن منجلاب بضمتین
المیم والجیم وسکون النون بینهما بجس **حکایت** زاهدی
مهمان پادشاهی بیاء الوحدة فبرها بود بسکون الواو وجو بر سوه
بنشستند لاکل الطعام کمتر ازان خورد که ارادت او بود ای لم یاکل
مقدار ما یرید اکله وچون بنماز خاستند ای قاموا الی الصلوة بیشتر
ازان کرد که عادت او بود علله ها بقوله تا ظن صلاحیت در حق
او زیاده کنند ای یظنون انه قلیل الاکل کثیر الطاعة **بیت**
ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی انک لا تصل الی الکعبة ای اعرابی علله
بقوله کین ره که تو میروی بترکستان است ای الطریق الذی
تسلکه یمر الی الولایة التی تسمی بترکستان وقیل فی الترجمة **بیت**
تو قرین ابتر یسین کعبه یه ای اعرابی • دو تد عکه بول جوسکه طوغرلو بن
رومه کیدر • چون بمقام خویش باز آمد ای رجع الی منزله سوه جوا
ست تا تناول کند ای لیاکل پسری داشت ای کان له ابن صاحب فراست
گفت ای پدر چرا در دعوت سلطان چیزی نخوردی گفت فاعله ضمیر

پدر در نظر ایشان چیزی نخوردم که بکار آید گفت فاعله ضمیر پسر
نماز را هم قضا کن که چیزی نکردی که بکار آید **قطعه** ای هنرها
نهاده بر کف دست للاراءة عیبها در کرفته زیر بغل تحت الابط
ای کمت وسترت عیوبک تا چه خواهی خریدن ای مغرور معناه
بالتر کی تا نه آلسک کیردی ای مغرور روز در ماندکی ای یوم العجز بسیم
دغل بفتحتی الدال المهملة والغین المعجمة بمعنی الفساد ومثل الدخل
والمراد الزخرف **حکایت** یاد دارم ای فی خاطری ثابت یعنی
ما نیت که در عهدی زمان طفولیت والصغر متعبد بودم و
شب خیز وصف ترکیبی وموقع هذا اللفظ یستعمل علی صیغة المفعول
بمعنی الحریص وکسر العین للاضافة الی قوله زهد وپرهیزی کنت
حریصا علیها شبی در خدمت پدر وهو شیخ عبد الله قدس سره
نشسته بودم وهمه شب دیده بهم بفتحتین نسبة کنایة عن عدم
النوم ای کنت غیر نائم فی تلک اللیلة ومصحف عزیز بر کنار کرفته للتلاوة
وظیفه ء من اهل البیت کرد ما بکسر الکاف الفارسی ای اطراد عادته
ای نائمین پدر را لعنم از بنها یکی سر بر نمی دارد ای لا یرفع راسه که دو
کانه ای رکعتین بکذارد چنان خفته اند ای ناموا علی وجه که کویی
مرده اند کاتنهم ماتوا کفت جان پدر خطاب لطیف تو نیز اکر
بخفتی به که در پوستین بمعنی الفرو خلق افتی عبارة عن ذکر المثالب
والمعایب **قطعه** نبیند مدعی جز خویشتن را ای لا یری غیر نفسه
که دارد دیده ء بینا را ای ستر حسن الظن در پیش وهذا کنایة عن
الکبر والاعجاب اکر چشم خدا بینش لفظ خدا بین وصف ترکیبی

وهذه العين كناية عن العين التي ترى الحق ولا ترى غير الحق حقا و
الضمير راجع الى المدعى بخشد تبيين الخ فيكون التفاتا من الغيبة
الى الخطاب وهو من فنون البلاغة على ما عرف
في موضعه ومن قال والاولى للمقام واو كما لا يخفى قد خفي عليه هذه
البلاغة والمقام مقام الخطاب من اب المعلى اليه كما لا يخفى
حكايت بزركى را در محفلى بياء الوحدة فيها هي ستودند
اى كانوا يمدحونه ودر اوصاف جميلش مبالغه مى نمودند وكانوا
يطرونه سر بر آورد وگفت مجيبا لهم من آنم كه من دانم **شعر**
گفتيت مخاطب مجهول من الكفاية اذى منصب على التمييز يا من
تعد من العد فاعله ضمير المخاطب المستتر فيه اعنى لفظ انت
محاسنى مفعوله وهو جمع حسن بفتحتين على خلاف القياس
علانيتى خبر مقدم لمبتداء موخر وهو هذا اى هذا ظاهرى ولم تدر من
الدراية وهى العلم فاعله كفاعل تعد اى لم تعلم باطنى مفعوله لم تدر
والمعنى يا من تعد محاسنى ما دمت گفتيت اذى فانك ترى ظاهرى وليس
لك اطلاع على سرى **قطعه** شخصم بچشم عالميان خوب
منظر ست اى شخصى فى اعين الناس كيرى حسن الوجه ورخبث
باطنم اى من خبث باطنى سر بجلت فتاده پيش كما ان الرجل
اذا خجل طأطأ راسه طاوس را بنقش ونگارى كه هست
خلق مرهون تحسين كنند حسنه واو خجل از پاى زشت خويش
من رجله القبيحة فالمراد بالمحاسنة يمدح وهو يوقف جثة الباطن فيخجل
منه **حكايت** يكى از صلحاء جبل لبنان على وزن عثمان

اسم جبل فالاضافة بيانية كه مقامات او در ديار عرب مذكور
بود بالخير وكرامات او مشهور فى تلك الديار بجامع دمشق وهو
جامع معروف بجامع بنى امية در آمد وبه كنار بركه اى الحوض ومن
اضاف الماء الى المطر فى نفير البركة سابقا تى بمثل ما ذكرناه
هنا وقد اعترف بالحق ظهارت مى كرد بايش بلغ يد ماض من الغرديدن
بمعنى الزلق وجوض در اقاد وكاد ان يوقع وبمشقت بسيار از انجا
خلاص يافت چون نماز بپرداخت جمع ماض من بپرداختن اى اتموا
يكى از اصحاب گفت مى طبا اليه مر امشكلى بياء الوحدة هست
شيخ گفت آن چيست گفت فاعله ضمير يكى يا دارم قدم
بيانه وريا كه روى دريا مى رفتى الياء للخطاب و
كلمة مى لحكاية الحال الماضية وقدمت ترمى شد فابن الوقى
امروز در ين يك قامت آب همكذا وجد نا فى النسخ التى
رأيناها ومن كان انسه بالعربية فقط اورد عبارة الممكن يك
قلة آب وقره بقوله يعنى مقدار مائة وخمسة وعشرين
منا كذا سمعت من البعض ويوافقه الكتب الفقهية ولعل القائل
اراد به الكناية عن القلة هذا كلامه ومع عدم صحة هذه الرواية غير
مطابقة للواقع لان ماء الحوض فى ديار العرب لا يكون اقل من
القلتين واحتمال الغرق انما يكون فى الماء الذى يكثر ويبلغ فوق
الرأس از هلاكت التاء للخطاب چيزى نمانده بود اى وجد
كل هلاك ولم يبق منه شئ وجزء اصلا ومن لم يوف المعنى قال
فى تفسير قول المص از هلاكت يعنى غير از هلاكت وليس هذا الا

تغیر ضدّه درین چه حکمتست هذا الکلام صحیح والسؤال عن
الحکمة لا اعتراض علی الشیخ شیخ سبز عجیب بفتح الجیم وسکون الیاء
تفکر فرو برد کما هو عادة المدققین المتعمقین ویس از تامل بسیار
ای بعد التأمل الکثیر گفت شنیده ء که سید عالم محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم گفت لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک
مقرب ولا نبی مرسل فان تنوین التنکیر فی قوله وقت یفید الوحدة
فالمعنی لی مع الله وقت من الاوقات لا یسعنی فی ذلک الوقت
ملک مقرب ولا نبی مرسل ونکفت علی الدوام عطف علی قوله
گفت ای لم یقل انا مع الله علی الدوام وقع حین ابتداء الکلام آه
که فرمود در الحدیث المذکور بجبرائیل ومیکائیل نپرداختی یعنی
لا یقارن بهما فی ذلک الوقت فان معنی پرداختن بفلان وساختن
بفلان المقارنة به والمصاحبة معه ومن لم یعرف المعنی قال لا شغل
بهما ودیگر وقت با حفصه وزینب اسمان لامراتین من امهات
المؤمنین درساختی ای بعاشرتهما که مشاهدة الابرار جمع بر
بفتح الباء صفة مشبهة وجمع بار بین التجلی والاستتار یعنی لا یدوم مشاهدة
الابرار والتجلی لهم بل هم بین کشف وستر فوقوع الکرامات کالمشی
علی الماء لا یقع کل وقت بل انما یکون فی وقت المشاهدة می نماید
ومی ربایدای قلوب الاولیاء بیت دیداری غایبی وپرهیزی
کنی خطاب المحبوب بازار حویش وآتش ماتیزمی کنی قیل فی الترجمة بیت
یوزینی کوستر ربزه پرهیز ایدرینه • بازاری کیبی عشقم اودین تیز
ایدرینه شعر اشاهد صیغة المتکلم وحده من موصولة اهوی

ابن سیدی علی

جسبو

صیغة المتکلم ایضا من باب علم ای اهواه بحذف العائد المنصوب
ای اشاهد من احبه بغیر وسیلة متعلق باشاهد فلیحقنی ای یدرکنی
شان حال اضل انابه بحذف العائد الی الموصول طریقا مفعول
اضل یوجج ای یوقد نارا یعنی عشقه ثم یطبع بالباء الساکنة اصله
بالهمزة ای یجعلها مطفئة برشته ای فتیلة من ماء الوصال لذاک
اشارة الی ما ذکر وهو تاجیج النار واطفاؤها تراانی تبصرنی محققا
اسم مفعول من الاحراق وعزیقا فعیل بمعنی المفعول وهما منصوبان
علی الحالیة مثنوی یکی پرسید ای شاں احدازان گم کرده فرزند
اراد بیعقوب فانه کان فقد ابنه یوسف علیهما السلام گرای
روشن گهر معناه کاقطه لا یخفی علی احد ومن قال پاک وصاف
جوهر فقد اخفاه حیث فسره بغیر معناه پیر خرد مند من تتمة
المنادی زمصرش وندا لا یحتاج الی البیان ومن قال بمعنی از مصر
فقدات بشیء بصیر اعجوبة للنظار بوی پیراهن والظاهر ان
الضمیر الراجع الی فرزند الداخل علی قوله مصر ینبغی ان یدخل علی
قوله پیراهن وانما قدم للوزن شنیدی فالمعنی از مصر بوی
پیراهن فرزند شنیدی واعلم ان شنیدن یستعمل بمعنی بوییدن مجازا
ومن علاقة الاشتراک او المجاز فقد اخطاء فی نصف کلامه اذ لم
یوجد شنیدن بمعنی بوییدن فی کتب اللغات الفارسیة چرا در چاه کنعانش
الضمیر کالاول راجع الی فرزند ومن اهمل الاول وقال هضا
الذین راجع الی فرزند فلم یات ابیان موقعه ندیدی فلما سئل
یعقوب عم بهذا الوجه بگفت فی جوابه احوال ما برق جهانست

ابن سیدی علی

ابن سیدی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

92

ای کالبرق دمی پیدا و دیگر دم نهانست فیدل هذا الجواب
علی انّ الکشف والکرامة لایدوم کمن کهی بیاء الوحدة وهو مقصور
وقد مرّ بیانه هر طارم استعملة الفصحاء بالحرکات الثلث فی الراء
وقد اورده بعضهم فی قافیة الترخم فظنّ انّه مضموم الراء
فی قافیة بازرم فظنّ انّه مکسور الراء والفتح مختار للخفّة ومن
قال بکسر الراء علی ما فهم من جرّ القوابل لم یفهم ما فیه لانّ صاحبه
اورده فی قافیة الترخیم حیث قال نظم از علم کبریا که عامست
چون رحمت ابر دش ترحّم • وهم از پی کبریاش بی شک • تا غایت این رده
طارم • واهل اللغة متّفقون علی انّ معناه بالترکی قره او
ویطلق علی الفلک تشبیهًا له واذا وصف بوصف یدلّ علی
العلوّ یتعیّن ذلک کما فیما نحن فیه فانّه موصوف بقوله
اعلی نشینم وذلک فی حالة التجلّی کهی هر بیشت پای خود نبینم
المراد عدم رؤیته ظهر الرجل اذ فیه المبالغة المرادة فی المقام
ومن لم یعرف المرام قال فی تفسیره یعنی چیزی که بر بیشت
پایم باشد نبینم اورا اگر درویش در حالی بماند المراد حال التجلّی
سر دست از دو عالم هر فاندی فانّ من استغرق فی الجمال
فرغ من غیره حکایت در جامع بعلبک اسم بلدة فی ارض
شام کلمة چند بالترکی هر یکه کلمه هر طریق وعظی گفتم حکایة با
جماعتی بیاء الوحدة افرده اسم مفعول من افسردن والمراد
کونهم کالجمد فی البرودة وفقد التأثیر دل مرده وصف ترکیبی
هذا وما قبله وصفان للجماعة وراه از عالم صورت بمعنی نبرده

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

لفظ راه

لفظ راه مفعول مقدّم للفظ نبرده والجملة صفة ایضًا دیدم که نفسم
بفتحتین در می گیرد ای لایؤثّر کما قال الشاعر بیت بخوبان در می گیرد
فغان وناله وزاری • بکام دل رسی آخر فمن یعمل اکرداری حکایت
هذا اوّل بیت تعلّمته فی لسان الفرس تعلّمته من ابی ومعنی المطلع الاوّل
ظاهر وهو انّه لایؤثّر المحابیب انین وحنین وتضرّع ومعنی المطلع الثانی
موقوف علی قصّته وهی انّ ملکًا جعل نقش درهمه فمن یعمل مثقال ذرّة
خیرًا یره فشاع اسم درهمه فی لسان الناس بقول فمن یعمل فالمعنی
تصل الی مراد القلب ان کان مالک ذلک الدرهم وآتش کرم در هیزم
ترای النار الحارّة فی الحطب الرطب اثر می کند ای کلامی الحارّ لایؤثّر
فیهم لعدم استعدادهم دریغ آمدم ای جاء فی التأسّف تربیت
ستوران جمع ستور وهو اسم لذوات القوایم الاربع وآینه داری
بالیاء المصدریّ در مخلّه کوران جمع کور بالکاف العربی وهو لغة
مشترکة ولیکن در بکسر الراء للاضافة الی اللفظ معنی باز بودای کان
باب المعنی مفتوحًا وسلسلة سخن دراز عطف علی ما قبله در
بیان این آیت که ونحن اقرب الیه من حبل الورید قال المفسّرون ای
نحن اعلم بحاله ممّن کان اقرب الیه من حبل الورید یجوز بقرب
الذات وحبل الورید مثل فی القرب الوحی واضافته للبیان و
الورید ان عرقان مکتنفان بصفحتی العنق فی مقدّمها متّصلان
بالوتین یردان من الرأس الیه سخن دراز رسانیده بودم که می گفتم
فی تفسیر الآیة قطعه دوست نزدیکتر وهو بمعنی اقرب
از من بمنست موضع لفظ است نزدیکتر واخر للوزن

وبين بكسر الواو ولقيامه مقام همزة اين ومن قال الموافقة ما بعده
لم يوف التحقيق عجبتر كه من ازوى دورم اذ الاحتجاب من جانبي كما قيل
اعظم حجاب بينك وبين الله اشتغالك بتدبير بدنك واعتمادك
على عاجز مثلك چه كنم باكه توان گفت كه او معناه بالتركي نيليم كمه ديمك
اولور كه اول در كنار من ومن من مي‌خورم اى منه ومن از شراب اين
سخن مست جملة حالية وفضلة قدح در دست عطف على ما
قبله كه روندهء از كنار مجلس گذر كرد اى مي بقرب من المجلس ودور
بفتح الدال وسكون الواو وكسر الراء للاضافة الى قوله آخر روانيز
اى كردكانه شرب وسكر نوهء چنان زدكه ديران بموافقت او در خروش
صوت يصدر مع البكاء على الغفلة كذا في الصحاح الفارسي وبهذا
المعنى هو المناسب للمقام وفي عجز الواب جمله وكورلدى كه بها در لردن
وجانور لردن ظاهر اولور وقول من قال في البحر خروش صوت
يشبه بالرعد يظهر من الحيوانات ومن الرجال الكلمات ويجي بمعنى
الجملة والصولة ايضا يخالف ما قلناه بعين عبارته وخاستن
درجوش بمعنى الغليان گفتم سبحان الله تعجبا دوران بضم
الدال جمع دور بمعنى البعيد بالخبر صفة له در حضور كالي خرين
ونزديكان بي بصر دور كالبعيد لعدم ظهور اثر القرب منهم قطعه
فهم سخن مفعول تانكند وفاعله مستمع مرهون قوت طبع از متكلم نجوى
نهى من جستن اى لاتطلب من المتكلم قوة الطبع وحسن التقرير فسلكت
كالوسعة لفظا ومعنى ميدان اراداست بالاضافة في اللفظين
بيار امر من آوردن تا بزند فعل مضارع فاعله مرد بكسر الدال للاضافة

اى سخن گوى وصف تركيبى اى رجل متكلم گوى مفعول بزند واعلم
ان لفظ گوى بالكاف الفارسي يجي بمعنى الكرة بضم الكاف وفتح الراء
وتخفيفها وهو المراد هنا وقد يكون وصفا تركيبيا اذا ركبت مع غيره
كما سمعت آنفا ويكون امرا من گفتن حكايت شبى
بياء الوحدة در بيابان مكه اى في البرية از غايت بادها كه مى وزيدند
نماند بكسر النون واصل الدال كناية عن كمال البرد عن المشي سير نزاديم
شتربان را مثل پيلبان كما عرفت گفتم دست از من بدار اى دعني
قطعه پاى مسكين پياده چند رود علة بقوله كز تحمل
ستوده شد اى عجب كذا سمع من الاساتذة وكوه بمعنى صاروجه اى
كما قال بعضهم غير شايع في الاستعمال وان كان يشتمل على المبالغة وفي
بعض النسخ ستوده بمعنى الممدوح فح لا يكون قوله كز تحمل تعليلا بل المعنى
ان الرجل كيف يمشي بملاحظة هذه القضية بختى بضم الباء الموحدة
والخاء المعجمة بالتركي بسرك دوه تا شود جسم فربهاى بياء الوحدة
لا غير اى ايها كما الاول مرده باشد اى بصير متيا از سختى بالياء
المصدري گفت فاعله ضمير شتربان اى برادر حرم در پيش است پير رحيم
مكة والمسجد الحرام وحامي درپس فيه صنعة التضاد اكر برفتى جان
ببردى بياء الخطاب فيهما ومفعول ببردى محذوف وهو الروح بقرينة
قرينة ومن قال اى جان بمكة فقد ارتكب قيدا زايدا اذ المراد بتخليص
الروح مطلقا لا ايصاله الى مكة فقط واكر خفتى مردى بضم الميم
اى تموت لانه جزاء الشرط بيت خوشست خبر مقدم زير مبتدا مؤخر
اسم شجر مشهور برهاه بادية اى في البرية خفت بمعنى خفتن مبتدا مؤخر

شب رحیل فراز خفت ای لیلة الارتحال ولا ترک جان بیاید گفت
بمعنی گفتن ای ینبغی ان یقال ترکت روحی وقبلت کل ما یاتی ویکون کان
فعلاً والمراد به ترک الروح فعلاً لا القول المخصوص حقیقةً وقول
من قال ولا بعد فی استعمال گفت فی معنی کردن فان امثاله فی الفارسیة
لیس بعزیز الا یری فی قوله جان شد وآواز نیامد قول شریف
لوجهین اما اولاً فلانه لو اراد یکون گفت بمعنی کردن انه مجاز
فلا وجه للتخصیص بالفارسیة فانه باب واسع فی کل لغة وان اراد
به حقیقة فلا بد من اهل اللغة ولم یبینوا واما ثانیاً فان لفظ شد
حقیقة بمعنی ذهب کما انه حقیقة بمعنی صار فلا وجه للقیاس
علیه علی ان القیاس لا یجری فی اللغات **حکایت**
یار سایه را دیدم فی مدة سیاحتی بر کنار دریاچه زخم پلنگ داشت
ای اصابه الجراحة من النمر وبهیج دارو بمعنی الدواء یقال شد
ومدتها در آن رنجور بود وکان مریضاً مدة مدیدة ودمبدم یعنی حینا
فحینا تنکر خدای تعالی میگفت الحمد لله که بصیدی گرفتارم بمعنی **قطع**
گرفتار یجی علی معنیین احدهما الشخص الذی له اذنین بالترکی الکلیجی
والثانی اداة اسم مکان نحو گلزار وسمن زار والمراد هنا هو المعنی الاول
وهو حال عن المفعول اعنی مرا ومن قال قوله زار مفعول ثان لقوله
دهد فقد اخطاء بگذارد دهد آن یار عزیز ومن قال فی البحر زاری
بمعنی ناله وزار بدون الیاء بمعنی نالان ولا یبعد ان یستعمل
زار ههنا بمعنی زاری مقصوراً منه لم یعرف رکاکة المعنی
وظن البعید غیر بعید وظن ان القصیر یجوز فی کل الغیر تانکویی بیاء

الخطاب که در آن دم ای فی ذلک الوقت غم جانم باشد ای لیس
اینی لذ ناب روحی کویم از بندهٔ مسکین چه کند مخفف من کناه صادر
شد ووقع گواصله که او اشارة الی یار عزیز دل آزرده شد
ازمن ای انفعل قلبه منی غم آنم باشد یکون لی ذلک
الهم **حکایت** درویشی را ضرورتی بیاء الوحدة
پیش آمد یعنی وقع له حاجة مهمة کلیمی از خانهٔ یاری والیاء
فیها کالاول بدرید فاعله ضمیر درویش حاتم فرمود که دستش
ببرند بضمتین عملاً بقوله تع السارق والسارقة فاقطعوا
ایدیهما صاحب کلیم شفاعت کرد که من اورا بحل بشدید اللام فی
الاصل بمعنی حلال کردم ای عفوت عنه ومن قال ودعوی نمی کنم
فقد اخطاء فان الدعوی شرط فی الحکم بالقطع فلما حکم الحاکم بالقطع
علم ان الدعوی صدرت من صاحب المتاع حاکم گفت بشفاعت تو حد
شرع را وهو القطع وو نگذارم ای لا اترکه گفت راست
فرمودی خطاب للحاکم اما هر که از مال وقف چیزی بدزدد قطعش
لازم نیاید که الفقیر لا یملک شیئاً علی صیغة المعلوم ولا یملک
علی صیغة المجهول ای لا یکون مملوکاً للناس هر چه در وقف ظاهر است
وقف محتاج است ومن سرق من الوقف یلزمه الضمان لا القطع
حاکم دست از و بداشت ای ترکه هذا معنی اللفظ کما عرفت فی قوله
دست از من بدار ومن قال ای ترک التعرض لم یات بمعنی اللفظ
وگفت تو بیگانه لذلک السارق جهان بر تو تنگ آمده بود که در دی
بالیاء المصدری نکردی بیاء الخطاب الا از خانهٔ چنین یاری

وتركت الامانة في مالك كفت اى خداوند شنيده كه گفته اند خانه
دوستان بروب امر من رفتن بضم الراء كناية عن اخذ ما فيه جميعا
ودر دشمنان مكوب نهى من كوفتن يبدل الفاء ياء في المستقبلات
بمعنى القرع اى لا تقرع باب العدو لاجل عرض الحاجة ومن قال
نهى من كوبيدن بالكاف العربي والباء الفارسي فقد ظن ان باء مكوب
فارسي بيت چون فرومانى بسختى اى اذا عجزت في الشدة
تن بجز اندر مزن اى لا تجعل بدنك في العجز ومن قال اذا اضطررت
بالشدة والكربة فلم يثبت بمعنى اللفظ دشمنان را بپوست بركن اى
اسلخ جلدهم قهرا فلا يناسب قوله در دشمنان مكوب فاندفع
ما قيل ولا يخفى ان قوله دشمنان را بپوست بركن يلايم ظاهر القول
در دشمنان مكوب دوستان را بپوسبن فعملت بهذا الاخير
حكايت يكى از بادشاهان پارسايى را گفت هيچت
بناء الخطاب از ما يا دمى آيد گفت فاعله ضمير پارسا يكى بكسر
اللام هركه مقصور من كاه اى كل وقت كه خدا را فراموش
نكنم بيت هر سود دمضارع من دوبدن فاعله آنكس
اى بعدو الى كل جانب شخص زر بكسر الراء خويش اى من باب
الله تع ببراند فاعله هو الله اى بيرده الله تع وانركه بخواند اى الذى
يدعوه الله تع بدركس ندواند مضارع منفى من دوانيدن اى بيرده
الى باب احد سواه يعنى لا يجعله محتاجا الى غيره حكايت
كان منصور بن عمار ريسما وكانت امه تغزل فيبيعه فاعطته يوما
درهمين وقالت اشتر بدرهم خبزا وبدرهم قطنا فرأى رجلين

يجر احدهما الآخر الماضى بسبب درهمين فصدق بهما وذهب الى امه واخبرها
فدعت له واعطته غزلا يشترى شيئا للاكل فلما دخل السوق كسر
غزله فمر بسماك وقد بقيت سمكتان منتنتان فاشتراهما بغزله
فشقتهما امه فوجد فيهما لؤلؤة نفيسة باعها بعشرة بدرة فلما
دخل بيتها نودى من زاوية البيت يا منصور هذا خلف درهمك
وذخرنا لك الدرهم الباقى للاخرة حكايت يكى از صالحان
پادشاهى را بخواب ديد در بهشت و پارسايى را در دوزخ
پرسيد الظاهر ان السؤال وقع فى النوم كه موجب درجات
جمع درجة اى المرتبة العليا وهى مستعملة فى مقامات الجنان
اين اشارة الى پادشاه چيست وسبب دركات جمع دركة اى المنزلة
السفلى وهى مستعملة فى منازل جهنم ان اشارة الى پارسايى چه كرد ما
بخلاف ان پنداشتيم لظلم السلطان وزهد الصالح كفتند فى جواب
ان پادشاه بمحبت درويشان در بهشت وان پارسا بتوقع سلطان
در دوزخ كما ورد فى الخبر نعم الامير على باب الفقير وبئس الفقير على
باب الامير قطعه دلقت خطاب لذا هد بچه كار آيد وتسبيح
عطف على دلق ومرقع على صيغة المفعول عطف ايضا معناه
بالتركى يمالو قفتان خود را زعلهاى نكوهيدكم منعول من
نكوهيدن بكسر النون بمعنى التحقير والمذمة بهرى دارا اى اجعل
نفسك بريئة من الافعال القبيحة والاخلاق الذميمة حاجت
بكلاه برك بفتحتين والكاف العربى نوع من جنس القلنسوة كذا
صرح فى بحر الغرايب ومن قال نوع من المتاع يعمه الصوفيون

عبارة هذا ابر در لوقيه در بحر الغرايب
كلاه انواعند

لم يدر معناه على ان الكلام فى القلنسوة لا فى العمامة دانشتنت
بفتح النون لاجل الخطاب نيست فان الاعتبار ليس بالصورة
درويش صفت باش وكلاه تتترى دار المراد به قلنسوة يلبسها
الجندى والطائفة المعروفة بتاتار كذا سمعنا من الاساتذة العارفين
ومن قال يعنى به كلاه اميرانه كذا قال كذا الكمل فقد اقدم على شرح
الكتاب مع عدم علمه والحال ان التعليم انما يكون بعد العلم **حكايت**
بيادهٔ الهمزة للوحدة كما عرفت سابقا سر وپا برهنه باكاروان حجاز
اى معهم از كوفه بدر آمد اى خرج وهمراه ماشد اى صار رفيقا خراسان
اى رفت ومكيفت **رباعى** نه بر اشترى سوارم اى انثى غير راكب
على جمل نه چو اشتر زير بارم وليس انا تحت الحمل كالجمل نه خداوند
رعيت اى انثى غير مالك الرعايا نه غلام شهريارم ولست انا بعبد
السلطان غم موجوده يريتانى بالياء المصدرى معدوم ندارم
اى ليس لى هم المال كالغنى وليس لى تغرق البال
لعدم المال كالفقير الغير الصابر **نفسے** بفتحتين
وياء الوحدة مى زنم آسوده اسم مفعول من آسودن وعمرى
بسر آرم يعنى يحصل لى الاستراحة فى كل نفس كانى اتممت
عمرا كاملا آسته سوارى بياء الوحدة كفتش اى قال لذلك الفقير
اى درويش چگونه مى بازگرد بالكاف الفارسية ارجع كه بسنجى تميرى
اى تموت بالشدة نشنيد كلامه وقدم در بيابان نهاد وبرفت
معنا چون بنخلهٔ محمود اسم مكان برسيديم تو انكرا اى الذى كان راكب
الجمل وقال للفقير ارجع اجل فرا رسيد اعلم ان لفظ فرا يجئ بمعنى

بمعنى الفوق المقابل للتحت كذا فى الصحاح العجمى وقد يدخل فى اوايل
المصادر والافعال التحتى اللفظ كذا فى بحر الغرايب ومن قال قال
فى لفظ فارسى يدخل فى اوايل الافعال فقد غفل عن المعنى
الاول وكتم بعض ملفى البحر فانظر فيما ذكرناه والمراد هنا هو الثانى
ومرد درويش بياليش بيامد فى الموضع الذى مات فيه ولوث
ما بسنحتى نمرديم وتو بر بختى بمردى **بيت** شخصے
همه شب بر سبيل مارگزيست لظنه انه يموت چون روز شد
او را مار خطا شخصے بمرد بيمار نزيست **قطعه** اى باقد
عرفت معناه اسب بكسر الباء للاضافة تيز رو وصف نيز كسبے
من رفتن كه بماند بسكون النون والدال الاى عى وبخر كه حر وفى بعض
النسخ خرى الكاف للتصغير والياء للوحدة لنك اى اعرج جان
بمنزل برد وكذا بس قدمتر مرا زاكه در خاك تذرستا نزا مرهون
دفن كردند وزخم خورده يعنى المجروح نمرد لعدم مجئ اجله وقيل
فى الترجمة **قطعه** اى بچه يورغه اتكه يولده قلور خرلنك ايلرده
منزل آلور اى بچه صاپه صاغ كشيلر اولور اولكه چوق زخمى واريدى خوش
اولور **حكايت** عابدى را پادشاهى بياء الوحدة فيهما طلب كرد
ليراه عابد انديشيد اى تفكر كه دارويى بجوارم تا ضعيف شوم
بسبب تخليل الدواء مكر اعتقاد در حق من زياده كند فاعله ضمير
پادشاه آورده اند فى الحكاية كه دارو ى قاتل بود بخورد وبمرد **قطعه**
انكچون پسته بكسر الباء الفارسية بالتركى فستق ديديش بفتح ياء
الخطاب والشين بعده راجع الى انكه اى تظنه لان ديدن ههنا

ليس بمعنى الابصار بل بمعنى رؤية القلب همه معرفة لب پوست
بر پوست بود اى ليس في لب اصلا همچو پياز اى كالبصل يار سايان
كه روى در مخلوق اى الذاها الذين وجوههم الى المخلوق والمعنى هذا
كما لا يخفى ومن قال يعنى ايشان يار سايانند فقد اتى بمعنى من عند
نفسه وخص اللفظ العام من غير مخصص بيست بر قبله مى كنند
نماز لان اعراضهم من الحق قلبا كاعراضهم من الكعبة قالبا بيست
چون بنده خداى خويش خواند فاعل خواند ضمير بنده وخداى خويش
مفعوله بايد كه بجز خدا نداند اذ الذكر حقيقة نسيان غير الله فلا توجه
لتوجه غير الله ولو كان سلطانا وقول من قال فاعل خواند ضمير
خداى خويش ومفعوله بنده غير مناسب للمقام كما لا يخفى ذوى
الافهام حكايت كاروانى را در زمين يونان ببردند يعنى قطاع
الطريق بقرينة المقام ونعمت بقياس ببردند اى خذوا الاموال
الكثيرة بازركانان گريان وزارى كردند وخدا ورسول را شفيع
آوردند وتضرعوا الى قطاع الطريق فايده نداد بيت چو پيروزه
بالباء الفارسى اى مظفر شد زدبكر الدال للاضافة تيزه بالتركى
بولانق وفركور روان بمعنى الروح فمعنى المصراع بالتركى چون مظفر
اولدى جانى بولانق وجانى فركو اوغرى ومن قال فى شرح لفظ تيزه
روان انه جمع تيزه رو وهو وصف تير كيبى بمعنى شب رو ثم قال وقيل
قوله تيزه تحريف وقوله روان صفة مشبهة من رفتن مثل دوان من
دويدن يعنى زدى كه رونده است در تيزه اى فى ظلمة الليل فقد
اخطأ خطأ فاحشا فيما اختاره وفيما نقله ولم يجر حول المعنى اصلا

چه غم دارد از كريه كاروان اى لا يتأثر بكاء هم لظلمة روحه وقساوة
قلبه لقمان حكيم در آن ميان بود اى كان فيما بينهم يكى از كاروانيان
گفت للقمان كلمه چند از حكمت وموعظت با ايشان بگوى باشد
كه طرفى بغتحتين بمعنى بعض از مال ما دست بدارند يعنى نيز كونه
دريغ باشد كه چندين نعمت ضايع كرد لقمان گفت اى اجانب القبائل
دريغ باشد كه كلمه حكمت با اين ناكسان فالخصة من هذه الحكاية
ان حفظ كلمة الحكمة من اخلاق الصلحاء والعقلاء حكايت
روى ان احدا من ارباب الدنيا حضر عند المولى مولانا جلال الدين
محمد الرومى قدس سره وهو لم يتكلم بالنصح والحكمة والحال انه كثير
الكلام فى المواعظ والنصايح والحكم واللطايف فلما غاب ذلك
الشخص سئاله الاصحاب عن حكمة ترك تكلمه اجاب بانه كان
رجلا غليظ القلب مقبلا الى الدنيا معرضا عن العقبى فما ضيعت
كلمة الحكمة قطعه آهنى را كه موريانه لفظ فارسى معناه بالتركى
دمور قورتدى وياس والمقام يحتمل لكليهما لانهما يهلكان الحديد بل
المراد هو الثانى ومن قال قال بعض الاساتذة المعنى هو الاول لم يصب
ايضا بخورد بثلث سوا كن اى افناه نتوان برداز ومن ذلك الحديد
بصيقل زنگ لانه افناه وما يرى هو الصداء نفسه لا الحديد بالسبه
دل چه سود كه تن وعظ اى لا يفيد لانه نرود ميخ آهنين در سنگ
مصراع بلى خودكار كرنايد سنان وخاره در خارا ديكر بروزگار
سلامت اى فى زمان الصحة شكستكان جمع شكسته بمعنى
المكسور دريا ب فقد عرفت معناه فى قوله دريا ب

کنون که نعمت هست بدست والمعنی المراد ههنا احسن المکسورین که
پاس خاطر مسکین قدم بیاء فی قوله بر نعمت پاس خاطر
بیچارگان وشکر بلا بکسر دانند المعنی بالترکی بلایه دوندرروفی
بعض النسخ که جبر خاطر مسکین ومعنی الجبر بالترکی صنق صارمق
وهذه النسخة تلایم قوله شکستگان چو سائل ازتو
نبرای بالیاء المصدری طلب کند چیزی بیاء الوحدة بده
ای اعط السائل ما سأله وکرته بضم کی ظالم بزور بستاند ای
یأخذه بالقوة والقهر کما اخذ قطاع الطریق اموال المارة
حکایت چند انکه مر شیخ اجل بتشدید اللام شمس الدین ابو
الفرج الخوارزمی وهو شیخ المصنف ترک سماع وصحبت فرمود
بیاء الحکایة وبخلوت وعزلت اشارت کردی فانه لابد
للسالک فی اوایل الحال من الخلوة والعزلة عنفوان شبابم
ای اول شبابی غالب آمدی بیاء الحکایة ایضا وهوا
وهوس طالب سبع ناچار بخلاف رای مربی ای شیخ برفتمی
واز سماع ومخالطت خلق ونصیحی بر گرفتمی لان الشباب شعبة من
الجنون وچون نصیحت شیخم باز آمدی گفتمی بیت قاضی ار با ما
نشیند بر نشاند دست را لحصول النشاط بالصحبة یحتسب کرمی خورد
معذور دار دست را یعنی ان الشیخ قد عمل فی ایام شبابه مثل
هذه الافعال فانه معذور عنده بیت جفا دان منع ایدر مثل من
حبیبی بهی صوفی سن او غلان اولمدکمی تا شبی مجمع قومی بیاء
الوحدة فیها بر سیدم بفتح الراء که درمیان مطربی دیدم بیت

کویی

کوبی خطاب من کفتن ای تقول فی حقه اذا سمعته رکیک بفتح الراء
المهملة والکاف الفارسی وهو فی الاصل ساکن وکسر ههنا للاضافة
الی جان ای غرقه میکند ای یقلع نعمة سازش وکذا ناخوشتر ای
اقبح از واز مرکب پدر آوازش ای صوتة اقبح من الصوت الذی
هو نعق الاب کاهی انگشت حیرتان یرید به ارباب المجلس
ارو در کوش نهلا یسمعوا کلامه وکاهی بر لب که خاموش ای
یشیرون الیه بوضع الاصبع علی الشفة رمزا الی السکوت
شعر یهاج مضارع مجهول من ماج الشئ یهیج هیجانا ای مال
الیه وهو مسند الی الجار والمجرور اعنی قوله الی صوت الاغانی
جمع اغنیة وهو الغناء بالکسر والمد بالفارسیة سرود بالترکی
وهوایر لطیبها تعلیل لقوله یهاج وانت مغن جملة حالیة
ان سکنت تطیب جملة شرطیة مرفوعة المحل علی انها صفة مغن
بیت نبیند کسی ای لا یری احد در سماعت التاء للخطاب جوشی
بالیاء المصدری مکر وقت رفتن ای الا فی وقت ذهابک که دم
درکشی بیاء الخطاب مثنوی چون در آواز آمدان بر بط بفتحتین
الباءین لغة صحیحة وبفتح الاول وضم الثانی مشهورة بالترکی
قیوز سرای بکسر السین وضمها من سرایدن ورکب مع
بربط وجعل المجموع وصفا ترکیبیا والمعنی المراد قیوز چالیجی
کتخدا راکفتم ای قلت لصاحب البیت از بهر خدای ای لله تعالی
زیبوم بکسر الزاء وفتح الباء وکسرها بالفارسیة ژیو در کوش
کن لا صیر اصم تا نشنوم هذا الصوت المکروه یادرم بکشای

ای افتح الباب لما یجیء من ورائه فیه دلالة واضحة علی ضجرته من
سماع ذلک المغنی فی الجملة خاطر یاران موافقت کردم وشبی
چند بن مجاهده بروز آوردم **قطعه** مؤذن بانگ بسکون
الکاف الفارسیة بمعنی الصوت بلی همکام برداشت ای رفع
المؤذن صوته بلا وقت نمی داند که چند از شب گذشته است
اصله از شب گذشته است درازی شب بکسر الباء المصدریة
للاضافة ازمزکان جمع مزه من برس علله بقوله که یکدم
خواب در چشم نگذشت بالکاف الفارسیة وقیل فی الترجمة
قطعه مؤذن لم اوقربه وقت اذان ۰ کجه دن هیچ نه د کلو
کجه دی بلمز ۰ اوز نلوغن کجرنک صورکوزمدن ۰ که بردم اویخوابرکز
آکا کلمز ۰ بامداد ان بحکم تبرک ای بطریق التحقق دستار از سر
ودینار از کمر بگشادم للاعطاء وپیش مغنی نهادم اعطیت له
ودر کنارش کرفتم فدعرفت مفاده وکذا معنی قوله وبوسه شکر
کفتم ومن قال یعنی بسیار فوائد الکلام بلافائدة یاراز ارادت من
درحق او اشارة الی المغنی المذکور برخلاف عادت دیدند
لان احدا لم یکن یعطیه هذا المقدار فقط وبرخفت عقل من بالاضافة
فی اللفظین ومن قال باضافتین لم یشرح کما ینبغی حمل کردند
وبهفته بضمتین ای خفیة بخندیدند یکی از ایشان اشارة الی یاران
زبان تعرض دراز کرد ای طعن وملامت کردن وبینه که این حرکت
را مناسب حال خردمندان نکردی علله بقوله که خرقه ومشایخ
بخشین مطرف بیاء الوحدة دادی که درهمه عمرش درمی بیاء

الوحدة مرادف درهم درکف او نبوده است وقراضة بضم القاف
والضاد المعجمة بالفارسیة ریزه زر درد **مثنوی** مطرف زنی
خبر مبتداء محذوف ای هذا مطرف دوزارین نجسته بضم
الجاء المعجمة وفتح الجیم بمعنی المبارک سرای والجملة المعترضة
بین الموصوف والصفة دعائیة والمعنی بالترکی ایراغ اولسون
بو مبارک سرایدن کس دوبارش ای مرتین ندیده دریک جای
والمصراع الثانی صفة لقوله مطرف راست بمعنی المستقیم وفیه
المعنی الایهامی چون بانگش از دهن برجاست ای ارتفع صوته
من فیه خلق را موی بربدن برجاست ای اقشعر جلودهم لکون
صوته متقلقا مرغ ایوان قدم ببیان لفظه ومعناه فی اوائل
الباب الاول رهول بالفتح والسکون ای من خوف او پریدن مغز
ما برد ای اذهب مخ راسنا وحلق بالمهملة بمعنی الحلقوم خود بدریم
لما اعترض علی بعض الاصحاب کفتم فی جوابه مصلحت آنست
که زبان تعرض کوتاه کنی مر اکرامت او ظاهر شد کفت المتعرض مرا
بر کیفیت این مطلع کردان ناهمکنان ای جملة الاصحاب
تقرب بیایم الی المغنی وبر مطایبه بمعنی لطیفه که رفت تبینا
استغفار کنیم کفتم فی بیان کرامة بحکم انکه مرا شیخ قدس الله
سره العزیز بارها بترک سماع فرموده ومواعظ بلیغ کفته
یعنی بالغ فی الموعظة ودر سمع قبول من نیامد ای ما قبلت کلامه
استب مرا طالع میمون لفظ عزنی بمعنی المبارک واختر ای
نجم همایون لفظ فارسی بمعنی المبارک ایضا بدین بقعه

ای موضع رهبری بالیاء المصدری کردن بدست این مطرب
توبه کردم که دگر بار ای مرة اخری کرد بکسر الکاف الفارسیة
بمعنی الطرف سماع و مخالطت نکردم بالکاف الفارسیة ایضا
قطعه آواز خوش از کام بالکاف الفارسیة بمعنی الحنک
بالتحریک و دهان و لب شیرین الظاهر انه وصف للاخیر و یجوز
ان یکون وصفا للمجموع کز تعمه کند و رنکند دل بفریبد مضارع
من فریفتن بمعنی الخدعة و ربیده ء یعنی و اکر بریده ء عشاق
و سیاهان و حجازست کل واحد من هذه الثلثة اسم مقام از
حجره ء بفتح الحاء المهملة بمعنی الحلقوم مطرب مکروه نزید
خلمت تمام ز اکتساب ادب از که آموختی ای ممن تعلمت
الادب کفت از پدر و مادر تنبیه بقوله هر چه از ایشان در نظرم
ناپسند آمد ای جاء غیر مقبول از فعل بفتح الفاء صحیح و
الکمر مشهور آن بر هم کردم **قطعه** نکویند فاعل امثاله متروک
و یراد به الناس و القوم کما یقال فی لغة العرب **شعر** یقولون
لیلی بالعراق مریضة • از سر بازیچه تصغیر بازی بمعنی
اللعب حرفی مقول کز ان پندی نکیرد ای لا یصح منه صاحب
هوش ای اهل العقل و الظاهر ان قوله صاحب هوش فاعل
نکیرد و من قال و یمکن ان یصرف قوله صاحب هوش الی ما قبله
من الفعلین اعنی نکویند و نکیرند علی سبیل التنازع کما لا یخفی
فقد ارتکب الاحتمال البعید علی ان قوله نکویند صیغة جمع و نکیرد
صیغة افراد فاعتبار الوجهین فی لفظ صاحب هوش تکلف

کما لا یخفی ذکر صد باب حکمت بکسر الباء للاضافة و یجوز سکونها بغیر
الاضافة و الاول مسموع من الاساتذة و من رجح عکسه
فقد تحکم پیش نادان ظرف لقوله بخوانند هذا مثل نکویند و فی بعض
النسخ بخوانی آیدش الضمیر راجع الی نادان بازیچه قدم بیاید آنقا
در کوش ای فی اذنه **حکایت** عابدی را حکایت کنند کز شتی
الظاهر ان المراد کل لیلة ده من بتشدید النون طعام خوردی بیاء
الحکایة و تا سحر بفتحتین و ختم در نماز کردی صاحب دلی بشنید
حاله و گفت اگر نیم نان بخوردی و خفتی فاضلتر ازان بودی **قطعه**
اندرون از طعام خالی دار مرهون تا در و نور معرفت بینی
بیاء الخطاب فان الجوع یجلی القلب و یهذا مشاهد تهای از
حکمتهای الخطاب ایضا بعلت آن مرهون که پری بضم الباء
الفارسیة از طعام تا بینی بالیاء الاصلی بمعنی الانف **حکایت**
بخسایش اسم من بخشودن بمعنی الترحم مثل دانش بمعنی دانستن
کما عرفت سابقا الزهی وصف کقوله بخسایشکم بضم الکاف
الفارسیة شدة را در معنای جمع منهای جراع توفیق مفعول مقدم
لقوله داشت فرا بمعنی الفوق و المقابل للتحت هنا کما عرفت
قریبا راه او داشت الی المرحمة الالهیة اخذت سراج التوفیق فوق
طریق الذی ضل فی المعنای ان هدی الضال تا بخلوة اهل تحقیق
در آمدای دخل فیهم و بیمن صحبت درویشان و صدق نفس
بفتحتین ایشان دمایم جمع ذمیمة اخلاقش ای اخلاق الذمیمة
بحمیده بمعنی محموده مبدل گشت ای صارت محمودة و دست

از هوا و هوس کوتاه کرد هذا فی جانبه و زبان طاعان در
حق او دراز ای کانوا یقولون که همچنان در قاعده اولست
ای علی حاله العاصیة و زهد و صلاحش نامعول اسم مفعول
من التعویل و هو الاعتماد علی الشیء بیت بعذر توبه توان
رستن بفتح الراء بمعنی الخلاص از عذاب خدای فان الله تعالی یقبل
التوبة عن عباده و یعفو عن السیئات و لیک می تواند ای عسی
تواند ای ممکن و تقدیم می لضرورة الوزن و من قال و تقدیم
می فی الابیات شایع ذایع فکانه ظن عدم الضرورة از زبان مردم
رست بفتح الراء بمعنی رستن و قیل فی الترجمة بیت خلاص اولور
کشی توبه ایله حق عذابندن • نه ممکن آکا که خلقک دلندن اوله
خلاص • طاقت جور زبانها نیاورد ای لم یصبر علی اذیة الالسنة
و شکایت بنیه پیر طریقت برد و شکا عن شیخه شیخ بکر ست ای
بکی و گفت شکر این نعمت چگونه گذاری ای کیف تشکر علی هذه النعمة
که بهتر از آن بیاء الخطاب که بندارندت ای احسن مما یظنون
آنک مسیء قطعه چند گویی که بد اندیش و حسود مرهون عیب
جویان جمع عیب جوی و هو وصف ترکیبی من مکسین اندیکسر
النون فی لفظ جویان و من للاضافة که مقصور من کاه و من
قال کسره و فسره بقوله اگر خلم یعرف عبارة المتن بخون ریختیم و من
قال ریختمت و بینه بقوله بفتح النون فقد غیر المتن برخیز بلا ای
یقومون لقتلی کما لاول بید و من قال و بید فبنی علی الاول و
المبنی علی الجهل جهال خواستم و من قال خواستمت فقد ارتکب الشرح

بل تعلم المتن بنشیند فعلی ما ذکرناه من المتن الصحیح یکون هذا
البیت الثانی من تتمة مقول القول فاستمع جوابک ایها المتکلم نیک
باشی فی نفس الامر و بدت گویند خلق مرهون کسی بد باشد فی الواقع
و نیکت بینند هذا جواب ملیح و کلام صحیح و لیکن مرادین من کلام الشیخ
که حسن ظن همکنان در حق من بکمالست و من در عین نقصان
هذا کلام المتن بیت گر آنها که میلفتم گردمی بیاء الحکایة نکو سیرت
و پارسا بودمی ای صرت رجلا حسن السیرة و زاهدا
شعر آنی لمستتر من عین جیرانی بکسر الجیم جمع جار بتخفیف
الراء و الله یعلم اسراری بفتح الهمزة جمع سر و اعلانی بالفتح ایضا
جمع علن کعلم هذا هو المسموع من الاساتذة و الرواة فلا التفت
الی ما قیل الاسرار بالکسر مصدر اسررت و الاعلان بالکسر
مصدر اعلنت قطعه در بسته بروی خود زمردم یعنی اغلقت
الباب علی و جرای من الناس تا عیب نکسترند مارا لئلا یغتر شون
العین لنا ای لئلا یطلعون عیوبنا در بسته چه سود لا ینفع اغلاق
الابواب عالم الغیب الله تو دانای نهان و آشکار بیت
چومی دانی که حق بینا و داناست • نهان و آشکار خویش
کن راست حکایت پیش یکی از مشایخ کله بکسر الکاف
الفارسیة بمعنی شکایة کردم که فلان در حق من کواهی بالیاء
المصدری داده است بناسزا ای قال فی حقی کلاما لا یلیق
و شهد علی بالسوء شیخ گفت بصلاحش الضمیر راجع الی
فلان خجل بکسر الجیم صفة مشبهة کن ای اجعله بالصلاح حتی لا یقدر

ان یتکلم فیک کلاما قبیحا رباعی تونیکوروش بکسر الواو اسم
مصدر باش تا بدسکال بکسر السین المهملة والکاف الفارسی وهما
مع لفظ بد وصف ترکیبی بالترکی یعنی مرصانلو بغض تو کفتن نیاید
مجال علله بالبیت الآتی چو آهنگ بر بط قدمر بیانه قریبا ومن
بینه وفسره هناک ثم قال ههنا بفتح الباء بین من آلات اللهو
معروف کذا فی الدیوان ولکانه نسی ما ذکره وبین البیانین نوع
مخالفة بود مستقیم وصحیح کی از دست مطرب خورد کوشمال
قدمر بیانه فی حکایة ملک زاده کوتاه حکایت
یکی از مشایخ شام پرسیدند که حقیقت تصوف چیست
واعلم ان علم التصوف علم باحث عن ذات الله تع وصفاته
من حیث الوصول الی الله تعالی بالعمل الصالح والتصوف
حقیقته لا یتحقق الا بالعمل الصالح فالتصوف حقیقته هو العمل
الصالح فمعنی قول السائل حقیقت تصوف چیست ان ما به
یتحقق التصوف ای شئ هو وجوابه العمل الصالح لا تغییر الشکل
والاجتماع فی الصومعة صورة وتفرق الفلک معنی ولهذا اجاب
الشیخ بجواب حسن یطابق السؤال المذکور حیث گفت پیش
ازین طایفه بودند در جهان پیراکنده اذ لم یکن فی الزمان السابق
صومعة الصوفیة وانما بنیت اولا فی قصبة الرملة بنا امیر من
الامراء ومعنی جمع ای یطلبون الوصول الیه تع بالعمل الصالح واکنون
نیکو نوا فی زی الصوفیة امروز قومی اند بظاهر جمع فانهم الآن

لکان

سکان الصومعة واللابسون لباس الصوفیة وبباطن بیرانیان
اذ لیس مطلبهم وصول الحق بل لکل احد هوی وانما غیرهم
لاجل الاکل والدنیا وقد قیل ترک للدنیا من جمع الدنیا واذا تحققت
ما ذکرناه من تحقیق سؤال السائل وجواب المجیب لا یشوشک
قول من قال ولا یذهب علیک ان هذا الجواب لا یطابق السؤال المذکور
فان السائل قد سأل عن حقیقة التصوف فالظاهر فی جوابه ان یقال
هی ترک الاهوی وکتمان المعانی او یجاب بغیر ذلک مما قیل
فی حقیقته شعر وکم من عایب قولا صحیحا وآفته من الفهم السقیم
ویحقق ما ذکرناه من التحقیق قول المص قطعه چو هر ساعت از نقاط
بجایی رود دل وان کنت فی خلوة بتنهایی اندر یعنی در تنهایی کما عرفته
والیاء مصدریة صفایی بیاء الوحدة نبینی بیاء الخطاب کرت
لفظ کر مخفف من کردوانی للخطاب مال وجاست وزرع و
تجارت والمعنی لو کان لک مال ومنصب وزرع وتجارة چو دل
باخدایست خلوت نشینی لانک داخل تحت قوله تعالی رجال
لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله حکایت یاددارم
قدعرفت معناه که شبی درکار وانی بیاء الوحدة فیرها همه شب
رفته بودم وسحر بهر کنار بیشه قدمر بیانه فی حکایة ملک
زاده کوتاه ومن بینه هناک بقوله بالباء الموحدة المکسورة
بکسرة مجهولة بمعنی درختان وقد یستعمل ایضا فی ما وی الاسد
نخاصته بینه هنا بقوله بالکسرة المجهولة اشجار صغیرة یقال فی الترکی
بامنه میشه فقد الاستدراک مع بعض المخالفة خفته اسم مفعول

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

103

من شق من قافية لغوله رفته فلفظ بودم مقدر فيه كما عرفت مرارًا
شوريده بالتركي وحاشق والمراد شخص فيه نشاة العشق ومن ظن
ان عبارة المتن شورده ثم قال ويجوز فيه شوريده بالياء فقد اخطاء
في العبارة الاولى كه در آن سفر همراه ما بود نوه وبزدوراه بيابان كرفت
ويك نفس بفتحتين آرام نيافت من الجولان چون روز شد كفتمش
اين چه حالتست كفت اى اجانبي بلبلان را ديدم بمعنى شنيدم كه بنالش
اسم مصدر بمعنى ناليدن در آمده بود نداز درخت وبكان جمع كبك
وهو بالكاف الموحدتين الحجلة يقال بالتركي كلك از كوه وغوكان
جمع غوك بضم الغين المعجمة والكاف الوبد الضفدع بالتركي قورباغه از آب
وبرايم جمع بهيمة وهي ذات القوايم الاربع از بيشه فلما سمعت
هذه الاصوات اندبشه فكر كردم كه مروت مشتق من الامر كالانسانية
من الانسان بنا شد همه در تسبيح رفته ومن بغفلت خفته قطعه
دوش بجي لمعنيين احدهما الليلة الماضية والآخر المنكب والمراد
هو الاول ومن قال في شرحه بالضمة العربية بمعنى الليلة الماضية
واما دوش بالضمة المجرولة فهو بمعنى العطف بالكسر
فقد اخطأ شتى من عنده مرغى بصبح مى نالند هذا الكلام من لسان
ذلك الشخص عقل وصبرم ببرد وكر هذا صدر منى الصيحة وطاقت
وهوش عطف على عقل او صبر يكي از دوستان مخلص را
موضع لفظ را بعيد لفظ يكي مكر آواز من رسيد بكوش اى وصل الى
سمعه كفت فاعله ضمير يكي باور بمعنى التصديق نداشتم كه ترا مرهون
باك مرغى چنين كند مد هوش بمعنى المتحير كفتم اين شرط آدميت

نيست

ابن سيدى على

ابن سيدى على

مرغ تسبيح خوان ومن خاموش **حكايت** وقتى در سفر حجاز
طايفه واى جماعة واحد تجوانان بكسر النون للاضافة صاحب دل
صفته همدم مصاحب من بودند وهمقدم من شدند وقتى اى احيانا
زمزمه كردندى اى كانوا يصيحون صيحة وبيتى چند محققانه بكفتندى
بياء الحكاية في الموضعين وعابدى بياء الوحدة در سبيل
بسكون اللام منكر حال درويشان بود وبى خبر از دردايشان
يقال المثله زاهد خشك تا بر سيديم بتجيل بنى هلال اسم موضع
كودكى سياه اى صبى واحد اسود از حى بفتح الحاء المهملة وتشديد
الياء بمعنى قبيله عرب بدر آمدى خرج واواز برآورد وكان صوته
في غاية الحسن كه مرغ از هوا در آوردى المعنى بالتركي قوشى هوادن
اندردى اشتر عابد را ديدم كه بر قص در آمد اى ضرب رجلها على
الارض عابد را بينداخت وراه بيابان كرفت كفتم اى شيخ در
حيوان اثر كرد هذا الصوت الحسن وتو را اثر نمى كند **رباعى**
دانى كه كفت مرا آن بلبل سحرى ومن لم يعرف اوزان الشعر
قال في بعض النسخ مران بدون الالف بعد الراء توخود قد عرفت
التحقيق في بيان لفظ خود في قول المص يا وفاخود نبود در عالم ومن
لم يعرف الفارسية قال فواخود تاكيد لقوله تو وهذا مثل ما يقال
في العربية انت نفسك كذا وكذا چه آدميى بكسر ياء آدمى لتحقيق
الياء الثانية وهى للخطاب كز عشق بسكون الزاء ومن قال
وقد يقراء بكسره لم يعرف ان العين لا يتلفظ والا اختل النظم

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

مفعول مفتعلن مفعول مفتعلن فعلن

مفعول مفتعلن مفعول مفتعلن

بے خبری فان الغلیان من العشق اشتر بشوعب در حالتست
وطرب وهذا معلوم فی دیار العرب فان الجمالین یقولون
الاشعار فی الاسفار عند الابل فی النظار فانها تمشی سریعة
بالجلادة والفرح کردوق بنست تر اکثر بفتح الکاف العربی
والزاء الفارسی بمعنی المعوج وما وقع فی بعض النسخ کج بالجیم
بدل الزاء سهو فان کج بمعنی النورة بالترکی کیرج فلا محل له اصلا
ومن لم یعرف الفارسی لم یجزم بکونه سهوا حیث قال وما وقع
فی بعض النسخ کج بالجیم فقیل انه سهو طبع لفظ اکثر وصف
ترکیبی صفة لقوله جانوری ایاباً الخطاب وتقدیم الصفة علی
الموصوف جائز فی هذه اللغة وهذا من قبیل صفة جرت
علی غیر من هی له **حکایت** روی عن بعض المشایخ انه
قال کنت امشی مع الامام الشافعی رحمه الله وقت المهاجرة
فجرنا بموضع یقول احد شتبا فقال مل بنا الیه ثم قال لی ایظن بک
بهذا فقلت لا فقال مالک حس واستلذ اذ القلوب
بالاصوات الطیبة تمالا یستراب **بیت** شتر را چو شور و
طرب در سرست کما سمعت سماعه وطربه بالشعر والصوت
الطیب اگر آدمی را نباشد خرست فی صورة البشر **حکایت**
سئل بعض الفقهاء انه اذا مات السلطان ویقوله ابن صغیر
واتفق الناس علی کون الوزیر متصرف الملک والسلطنة
الی ان یبلغ الابن واراد وا ان یعلموا انه عاقل او مجنون فبم یعرف
ذلک اجاب بانه یغنی عنده بالالحان الحسنة فان فرح به ومال

ابن سیدی علی

الیه

الیه فانه عاقل یعنی اذا بلغ یصیر عاقلاً **شعر** وعند هبوب البشرات
ای عند تحرک الریاح ومن قیده بقوله من جانب الی جانب آخر
فقد ذکر من عند نفسه وسمیت الریاح بالبشرات لنشرها السحاب
فی الجو علی الحمی بکسر الحاء المهملة وفتح المیم موضع یحفظ للسلطان
ونحوه ومن قیده بقوله عن الدواب فقد ذکر قیداً بلا
مخصص یمیل غصون البان بالترکی اغون وقیل صورقین
وقیل چنار وقیل قوانی لا الجحا الصلب ای الصلب الاملس یعنی
اذا هبت الریاح علی الصحاری تتحرک اغصان الاشجار النامیة
لا الاحجار الیابسة والمقصود ان الاصوات الطیبة اغا یستلذ
بسماعها اصحاب الحواس السلیمة لا اصحاب الامزجة الیابسة
حکایت روی عن بعض المشایخ انه قال کنت فی البادیة
مسافراً فوافیت قبیلة من قبایل العرب فاضافنی رجل
منهم فرأیت غلاماً اسود هناک ورأیت جمالاً مائت
بفناء البیت فقال لی الغلام انت اللیلة ضیف وانت
علی مولای کریم فاشفع لی فانه لا یردک فقلت لصاحب البیت
لا آکل طعامک حتی تحل هذا الغلام فقال انه افقر فی واتلف
مالی قلت ما فعل بک فقال له صوت طیب وکنت اعیش
من ظهر الجمال فحملها احمالاً ثقیلة وحدا لها حتی سار فی یوم
مسیرة ثلثة ایام فلما حط الجمل عنها ماتت کلها ولکن قد وهبتها
لک وحل العبد فلما اصبحنا اجبت ان اسمع صوته فسألته عن ذلک
فامر الغلام ان یحدو علی جمل کان علی بئر هناک یستقی علیه

ابن سیدی علی

وقیل حمی موضع فیه ماء منه

بحج جمل بالکسر والسکون

الحدو سوق الابل والغناء لها

فحذا فهام الجمل علی وجهه وقطع حباله ولم اظن انی سمعت صوتا اطیب
منه ووقعت علی وجهی حتی اشار الیه بالسکوت **مثنوی** بذکرش
الضمیر راجع الی الله تع وکذا فی قوله بکلش ومن اخر البیان لا قوله
بکلش فقد اجمل هرچه بینی در حرف و نشست کما قال تع وان من شئ
الا یسبح بحمده دلی داند ازین معنی که گوشست ای له سمع نه بلبل
بکلش تسبیح خوانیست لفظ تسبیح خوان وصف ترکیبی
والمعنی لیس العندلیب علی ورد الله مسبحا فقط هذا معلوم بقرینة
المقام اذ لا کل هزاری بتسبیحش زبانیست الظاهر ان یجری
الکلام علی ظاهره حملا علی المبالغة المطلوبة بحسب المقام وصنعة
الشعر یعنی ان نفس الشوکة لسان وبجمل احتمالا مرجوحا ان
یکون المعنی لکل شوکة لسان لتسبیحه ومن عکس البیان فقد
رجح المرجوح وانما اورد لفظ خوار لان من الصنایع الشوریة
ان یذکر الاشیاء المتناسبة کما اذا ذکر العندلیب ذکر الورد واذا ذکر
الورد ذکر الشوک علی ما صرحوا به فی علم البدیع ورسایل الاشعار
ومن لم یوف هذه الصنعة قال وانما اورد لفظ خار قصدا الی ذکر
الرقیب مع الحبیب فی بیت واحد **حکایت**
یکی از ملوک مدت عمرش سپری بضمتی السین المهملة والباء
الفارسیة وبالیاء الاصلی بعد الراء بمعنی تمام شد **بیت**
مخسب وکن سپری کاین جهان ذکر • زپیش آنکه کند مرگ عمر تو سپری •
وقایم مقامی نداشت ای لم یکن له ابن یقوم مقامه فی السلطنة وحیث
کرد که بامداد ان ای بعد موته سواء وقع موته فی الیوم او اللیلة

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

او الغد

او الغد قبل قدوم احد ومن قال یعنی در صباح آن شب که ملک
مرده شد فقد قید من غیر دلیل مخصص بحسبین بضمتین یعنی اول
کسی را که از در شهر ای من بابه اندر آید ای یدخل تاج پادشاهی
بالیاء المصدری او یاء النسبة بر سر وی نهید بکسر تین ضیغة امر
حاضر من نهادن وتفویض مملکت بدو کنید بضم الکاف وکسر
النون جمع امر ایضا اتفاق اول کسی که از در شهر در آمدای دخل
من باب البلد کدایی بیاء الوحدة بود که در همه عمر لقمه لقمه اندوخته
وخرقه خرقه دوخته ای کان فقیرا متناهیا یا ارکان دولت و
اعیان حضرت وصیت ملک بکسر اللام ملک را بجای آوردند
ملک بضم المیم وخزاین جمع خزینه بدو وارزانی داشتند درویش
مدتی مملکت راند بثلث سواکن ماض من راند ن تا بعضی از امرای
دولت کردن بالکاف الفارسی بمعنی العنق از طاعت ای اطاعت
او بیجا نیدند ای بغوا علیه وملوک دیار هر طرف بمنازعت
برخاستند ای قاموا ومقاومت لشکر آراستند فوق الهرج
والمرج فی الملک فی الجملة سپاه ورعیت بهم بفتحتین برآمدند و
المعنی بالترکی قوشتلر وقد یزاد به الغضب ای اختلاط الباطن و
ظهورلیس بمراد هنا ومن لم یوف المعنی قال فی شرحه یعنی اجتمعوا
واتفقوا وبرخی ای بعض از بلاد بکسر الباء جمع بلد بفتحتین بمعنی
المدینة از قبضهء تصرف او بدر رفت ای خرج درویش ازین واقعه
حسته خاطر همی بود تا یکی از دوستان قدیمش که در حالت درویشی
قرین او بود از سفر باز آمد الی تلک البلدة او در چنان مرتبه

ابن سیدی علی

عمره

ای سقم قلبه صح

دید و گفت منّت خدای را عزّ و جلّ هذه العبارة عین العبارة
افتتح بها الکتاب که بخت بلندت یاوری بالیاء المصدری
کرد ای اعانک جدّک الاعلی حیث صیّرک ملکاً حیث صیّرک ملکاً واقبال
و دولت رهبری و دل دولتت تا گلت بضمّ الکاف الفارسی
و بالتاء للخطاب از خار و خارت از پای بر آمد ای خرج و بدین پایه
ای مرتبه رسیدی انّ مع العسر یسراً **حکایت** روی عن رسول الله
صلعم انّه خرج الی اصحابه ذات یوم فرحاً مستبشراً و هو یضحک
و یقول لن یغلب عسر یسرین و هذا یدلّ علی انّ الیسر الثانی مغایر
للاوّل بخلاف العسر بناء علی ما اشتهر من انّ النکرة اذا اعیدت نکرة
کان الثانی غیر الاوّل والمعرفة اذا اعیدت معرفة کان الثانی عین الاوّل
شعر اذا اشتدّت بک العسری ففکّر فی الم نشرح • فعسر بین یسرین اذا فکّرته
فافرح **بیت** شکوفه گاه شکفتست بضمّتین بمعنی المتفتّح لانّه من
شکفتن بضمّتین بمعنی التفتّح بالترکی آچلمق لا بمعنی الفتح بالترکی آچمق
و من قال بمعنی الفتح لم یعرف المعنی و گاه خوشیده اسم مفعول من
خوشیدن بالترکی بورشمق و من قال فی شرحه یابس و پژمرده
شده لم یأت بمعنی اللفظ درخت وقت برهنه است
ای عریان من لباس الورق والزهر والثمر وقت پوشیده بلباس
الاوراق والازهار والاثمار و حال الانسان کذلک یصیر فقیراً
تارةً و غنیاً تارةً گفت فاعله ضمیر گدای ای برادر تو بیتم کن
التعزیة اعطاء العزاء ای الصبر عند وقوع المصایب چه جای
تهنیتست التهنیة ضدّ التعزیة ای الدعاء بالبرکة عند وقوع الرفعة والمناصب

ابن سیدی علی
ابن سیدی علی

انگاه

آنگاه که تو دیدی غم نان داشتم و هو هم قلیل و امروز تشویش جهان و
فی بعض النسخ جان بدل جهان **مثنوی** اگر دنیا نباشد دردمندیم
للفقر و گر باشد بمهرش بکسر المیم بمعنی المحبة پای بندیم فانّ القلب
یتعلّق بها فتصیر مقیّد الرجل بلایی بیاء الوحدة زین جهان آشوبتر
آشوب بالمدّ بمعنی الخلط والهرج والمرج یقال فی وصف
المحبوب شهرآشوب ولفظ تر للتفضیل نیست و من قال فی
شرحه مرادف آسیب بمعنی الفتنة والمحنة لم یأت بمعناه
حقیقة که رنج خاطرست ار حرف شرط بمعنی اگر کذا فی بحر الغرایب
هست ور اصله وار حذف الفه کذا فی بحر الغرایب و بیان لفظ
ور نیست و من قال اصلها اگر و اگر فقد غفل عن الاصل والفرع
قطعه مطلب بفتح الطاء گر توانگری خواهی جملة معترضة
جز قناعت مفعول مطلب که دولتیست هنی بمعنی منهضم
گر غنی زر بدامن افشاند للتصدّق تا نظر در ثواب او نکنی
ای لا تنظر الی ثوابه ولا تطلب الغنی طمعاً للثواب کز بزرگان
شنیده ام بسیار تعلیل للبیت السابق صبر درویش به که بذل
غنی فانّ الحساب شدید والفقر اولی **حکایت** لبست فاطمة
رض ذات یوم شملة خلقاً قد خیط و رقع باثنی عشر مکاناً
فیها بسعف ورق النخل فلمّا نظر الیها عمر رض قال انّ قیصر و کسری
واعوانهما یلبسون الحریر وابنة رسول الله عم فی شملة من صوف
و قد خیط باثنی عشر مکاناً بسعف ورق نخل فلمّا دخلت
فاطمة قالت یا رسول الله الا تری انّ عمر یتعجّب من لباسی فقال النبیّ عم

ابن سیدی علی
ابن سیدی علی
مطلب فی فضیلة الفقر

یا عمرو ع ابنتی لعلّها تکون فی الخیل السابق **بیت** اکر بریان
کند بهرام کوری بالکاف الفارسی و یاء الوحدة بالترکی قولان و اعلم
انّ لفظ کند تضمّن معنی الجعل یتعدّی بنا الی مفعولین ففاعله بهرام
و مفعوله الاوّل کوری و مفعوله الثانی بریان نه چون بای ملح
بفتحتین بمعنی الجراد باشد زموری و ذلک لانّ الاعتبار عند
الله تعالی بالفقیر و تصدّقه لا بالغنی الطاغی و تکبّره **حکایت**
یکی را دوستی بیاء الوحدة بود که عمل دیوان کردی بیاء الحکایة
مدتی اتّفاق دیدنش نیفتاد ای لم یره زمانا مدیدا گفت
گفت فلانرا دیر شد که ندیدی ای مضی زمان کثیر ما رأیته
گفت من اورا می جوامم که ببینم فصار ای انظر الی القضاء الالهیّ
و هذا الکلام شایع فی الاستعمال و من قال یعنی اتّفاقا فقد اتی من عنده
بمعنی از کسانی او یکی حاضر بود گفت چه خطا کرده است
که از دیدن او ملولی بیاء الخطاب گفت خطایی نیست اما اهل
دیوان را وقتی توان دید که معزول باشد فانّه فی اوان العمل
مشغول بمصالح الدیوان و مشتغل باحوال الانام و فارغ
عن صحبة الاخوان فلا یتیسّر لهم الصحبة بفراغ البال **قطعه**
در بزرگی بالیاء المصدری و وداروگیر و عمل قدم زیانه زآشنایان
فراغتی دارند لاستغراقهم بالامور الدّنیویّة و اغترارهم
بالدولة الفانیة روز درماندگی و معزولی ای فی وقت العجز و
العدل در دل پیش دوستان آرند فالحصّة من هذه الحکایة
انّ اللایق لطلّاب الآخرة ان لا یطلبوا المصاحبة مع اهل

ابن سیدی علی

الدنیا بل ینبغی ان یکون الامر بالعکس **حکایت** ابو هریرة
و هو کنیة رجل من الصحابة رضوان الله علیهم اجمعین و کان اسمه
فی الجاهلیّة عبد الشمس او عبد عمرو و فی الاسلام عبد الرحمن و سبب
کنیته انّه کانت له هرّة صغیرة یحملها فرآه النبیّ ع م فقال انت
ابو هریرة فاشتهر بهذه الکنیة و کان یحبّ ان یدعی بها لتبرّکه
بلفظ النبیّ ع م و کان احفظ الناس بسبب دعائه ع م و قد روی عنه
ع م خمسة آلاف و ثلثمائة و اربعة و سبعین حدیثا و مات بالمدینة
سنة سبع و خمسین و هو ابن ثمان و سبعین سنة و کان فی حیوة
النبیّ دم یواظبه کما قال مرروز بخدمت مصطفی صلّی الله علیه
و سلّم آمدی بیاء الحکایة گفت یا ابا هریرة زر غبّا بضمّ الزاء و
سکون الراء امر من زار یزور زیارة غبّا بکسر الغین و هو ان یأتی
احد یوما دون یوم و قیل ان یزور فی کلّ اسبوع مرّة و قیل
تعلیل المخالطة مطلقا و ذلک انما یتحقّق بان لا یأتی فی کلّ یوم
ترد مضارع مجزوم علی انّه جواب الامر حبّا تمیز یعنی هر روز
میا تا محبت زیاده کردد و تقدیر المص بشیر باختیار الوجه
الاخیر من الاقاویل صاحب دلی را گفتند بدین خوبی بالیاء المصدری
که آفتابست ای لها حسن فایق قیل هذه المقدّمة غیر مسلّمة لانّه
لیس للشمس من اسباب الحسن سوی النور شنیده ایم ای سامعنا
کسی اورا دوست کرفته است ای اتّخذه محبوبا و عشق
آورده ای عشقه گفت فاعله ضمیر صاحب دل از برای آنکه هر روز
می توان دید مکر در زمستان ای فی الشتاء که محجوبست

ومحبوب **قطعه** بدید آمدن مردم شدن رفتن عیب نیست فان
الزیادة مستحبة ولیکن نه چندانکه کویند بس ای الاکثار مذموم
فان کثرة المشاهدة توجب قلة العزة الرخویش تن را ملامت
کنند الاولی ترک التقیید لیذهب الی کل مذهب ومن قیده
بتقصیر خدمت ومتابعت هوا و هوس فقد خص العام من
غیر مخصص واعلم ان جواب الشرط محذوف ای معذور ملامت
نباید شنیدن رکس **حکایت** یکی از بزرکان با دشمن در شکم
ای فی البطن بیچیدن کرفت وتوجه الی الخروج وطاقت ضبط
آن نداشت ای لم یقدر علی ضبطه باختیار ازوی صادر شد ای
وقع الفراط منه کفت ای دوستان مرا در آنچه کردم اختیار
نبود وبره ای ذنب بره من نوشتند لان الذنب انما یکون
فی الافعال الاختیاریة وراحتی بمن رسید شما نیز بکرم معذور دارید
قطعه شکم رندان با دست ای خردمند وهذا الامر
مقرر ندارد هیچ عاقل با دد ربندای لابجه چو باداند شکم آید
فرو هل بالترک اشغه صالیویر حتی یخرج که باداند شکم پاریست
بر دل هذا الکلام صحیح وان کان فی صورة الهزل **بیت**
حریف ترش روی وناسازکار ای الصاحب الذی هو عبوس الوجه
وغیر الموافق چو خواهد شدن از اراد الذهاب دست بپیش
مدار ای لا تمنعه مناسبته هذه الحکایة بالباب ان ستر العیب
والتصم عما فی سماعه شین وقبول العذر من اخلاق الصوفیة
بیت بدا من عیب رندان پوشش زاهد لباس مهد پوشیدن چه کار ست

ابن سیدی علی

حکایت

حکایت روی ان حاتم الاصم قدس سره لم یکن اصم ولما تزوج
امرأة وباشر المصاحبة فی لیلة الزفاف وقع منها الفراط بلا اختیار
فاظهر من نفسه الصمم لئلا تستحیی المرأة منه وعاش معه سنین کثیرة
عاملها کالذی فیه صمم شدید ولهذا اشتهر بحاتم الاصم فاذا عرفت
القصة والحصة فلا تلتفت الی ما قیل الظاهر ان هذا
لیس من هذا الکتاب بل سمعت من بعض المحققین انه
قال انی رأیت هذه الحکایة فی رسالة الشیخ الفهامة الزهرلیات
واللطایف فالحقها بعض الناسخین بهذا الکتاب انتهی
علی ان یکون هذه الحکایة مکتوبة فی رسالة الزهرلیات
لا ینافی ایرادها وکتابتها بهذا بل اکثر ابیاته وکلماته مما وقع فی بعض
مؤلفاته کما سیصرح به **بیت** کرهن جامه خویش تن پیر استن
به از جامه عاریت خواستن ۰ وکون هذه الحکایة من الزهرلیات
لا ینافی ان یأخذ العقلاء منها النصح کما قال **بیت** نکویند از
سر بازیچه حرفی ۰ کزو بندی نکیرد صاحب هوش ۰ ووجود هذه الحکایة
فی النسخ القدیمة یدل علی ان الملصق الحقها بهذا الکتاب وذکر
الهزل للنصح لیس بعیب وانما نکرها بعض الناسخین استحیاء
والاستحیاء منه لیس بفضل کما قال الله تع ان الله لا یستحیی
ان یضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها الآیة وقال المولی الرومی **بیت**
بیت من بیت نیست اقلیمست ۰ هزل من هزل نیست تعلیمست ۰
حکایت از صحبت یاران دمشق قدعزت بیانه ملالتی
بدید آمده بود ای وقع فی قلبی انکسار منهم سر بیابان قدس نهادم

وترکت الانس مع الانس و باحیوانات انس کرفتم
تا وقتی بیاء الوحدة طرف که اسیر قید فرنک شدم در خندق
طرابلس اسم بلد مشهور من نواحی الشام فی ساحل البحر وکان دار
الکفر فی ذلک الزمان وفی یدالافرنج باجرهم دائم بکار کل بکر
الکاف الفارسی الطاین بداشتند تایکی از رؤساء جمع رئیس
حلب بفتحتین مدینة که سابقهٔ معرفتی میان ما بود کذر کرد قد
قدم فی طرابلس ومرا بشناخت ای عرفنی وکفت ای فلان
یعنی شیخ سعدی این چه حالتست وچه کونه کذاری کفتم فی جوابه

قطعه همی کریختم از مردمان بکوه وبدشت قد کنت و
افرّ من الناس الی الجبل والصحاری که از خدای نبودم بدیکری
پیرداخت لئلّا اکون مقارنًا مع غیر الله قیاس کن که چه حالم بود
درین ساعت مرهون که در طویلهٔ نامردم بباید ساخت
بمعنی ساختن ای لزمنی ان اصاحب غیر الانسان **بیت**
پای در زنجیر پیش دوستان ای کون الرجل فی السلسلة عند
الاحباب به یرادمعناه الاصلی ومن قال بمعنی بهتر فقد اتی بقید
زاید من عند نفسه کما هو عادته که با بیکانکان بالکافین الفارسیین
جمع بیکانه ضدّ آشنا بالترکی یا دو من قال وهو الاجنبی فلم یبینه
لانّ الاجنبی ضدّ القریب در بوستان فلمّا رآنی فی هذه الحالة
الکریهة برحالت من رحم آورد وبده دینار از قید فرنکم خلاص
کرد ای اشترانی بعشرة دنانیر وباخود بحلب برد دختری
بیاء الوحدة داشت ای کانت له بنت در عقد نکاح من اورد

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

بکابین

بکابین بالکاف العربی یطلق علی معنیین احدهما عقد النکاح والآخر المهر
المؤجّل علی ما صرّح به فی الصحاح العجمی والمراد هنا المعنی الثانی قوینة
المحلّ ومن لم یعلم التفصیل اجمل بل اهمل صد دینار چون مدتی برآمد
کنا فی المعاشرة دختر بدخوی بود وستیزه رو یعنی کانت معانادة
وکذا نافرمان بود ای غیر مطیعة زبان درازی کردن کرفتن ای شرع
فی اطالة اللسان وعیش مرا منغص داشتن ای مکدّر ساختن
کرفت چنانکه کفته اند **بیت** زن بد للاضافة در سرای
مرد نکو بالاضافة فی اللفظین اهم درین عالمست دوزخ او
خانه بیت بصبر حجرهٔ جهنّم لسوء خلقها زینهار با الیاء از قرین بد
زنهار بدون الیاء کلاهما کلمة تنزیه وتحذیر کما قال خواجه حافظ
بیت دل خرابی میکند دلدار را آکه کند • زینهار ای دوستان جان
من وجان شما • ویجیء ایضًا بمعنی الامان کما قال خواجه حافظ المذکور
بیت از لعل نوکر یابم انکشتری زنهار • صد ملک سلیمانم در زیر نکین
باشد • ومن قال فی بیان المعنی الثانی نقلًا من صاحب البحر ویجیء
ایضًا بمعنی العهدة وبمعنی العصمة ایضًا فقد اتی بمعنیین قریبین
من المعنی الاصلی کصاحب البحر والاستدلال بقول الانوری **بیت**
تا حشر منکسف نشود آفتاب اکر • آید بزیر سایهٔ عدلت بزینهار •
وبقوله ایضًا **بیت** دامن عمر تو از کر داجل در عصمت • پایهٔ
جاه تو زآسیب فلک در زنهار • لا یصحّ لانّها بمعنی الامان الذی
ذکرناه فتأمّل وقائم حاضر من الوقایة بمعنی الحفظ ربّنا
منصوب لانّه منادی مضاف وحذف حرف ندائه ای یا ربّنا

مطلب فی بیان الفرق بین زنهار و

عذاب النار نصب على نزع الخافض ای عن عذاب النار و هذا الامر
اقتباس من آیة سورة البقرة اولها و من الناس من یقول ربنا آتنا
فی الدنیا حسنة و ما له فی الآخرة من خلاق و منهم من یقول
ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا ربنا عذاب
النار و فی الآیة وجوه و الانسب بالمقام ما روی عن علی
رض الحسنة فی الدنیا المرأة الصالحة و فی الآخرة الحوراء
و عذاب النار المرأة السوآء یاری ای مرة زبان تعنت
بمعنی طلب الزلة در از کرده همی گفت مخاطبة الی تو آن
شخص نیستی که پدر من ترا از قید فرنگ بده دینار
باز خرید فلما عاتبنی کفتم بلی بده دینار باز خرید و بصد دینار
و هو المهر المؤجل بدست نوکر فتار کرد فانی لو طلقتک یلزم
اداء مائة دینار و لا اقدر علیه فاقول ما فعل ابوک فی احسان
و آخر ما فعل اساءة **مثنوی** شنیدم کوسفندی را قدم زبانه
ببزرکی مرهون رهانید ماضی من رهانیدن فاعله ضمیر ببزرکی
و مفعوله کوسفندی و ببزرکی شبانکه کارد بالکاف الفارسیة
و ثلث سواکن بمعنی الکهین ببرحلقش بمالید لذبحه روان
کوسفند ازوی بنالید و قال بلسان الحال که از چنکال کرکم در ربودی
و خلصتنی من تخریقه و اهلاکه ایای چو دیدم عاقبت کرکم
تو بودی فکذا حال ابیک اطلقنی من حبل الافرنج و
قیّد بقیودک **حکایت** یکی از پادشاهان عابدی را پرسید
و کان ذلک العابد اهل عیال که اوقات عزیزت چون مے

کذرد

کذرد ای کیف یمر کفت ای العابد همه شب در مناجات و سحر
در دعا و حاجات و همه روز در بند اخراجات ای فی اخراج
الحوایج و تحصیل نفقة العیال هذا هو المعنی و السیاق یدل علیه
و من قال ای اخراج الخواطر عن القلب فقد بعد عن معنی اللفظ و
المفهوم من السیاق ملک فرمود تا وجه کفاف او معین
دارند من خزانه تا بار عیال از دل او برخیزد **مثنوی** ای
کرفتار ای اسیر پای بند بجیم لمعنیین احدهما بالترکی پایوند و الآخر
بالترکی آیاغی بغلو و هذا هو المراد فکانه عطف تفسیر لقوله کرفتار
و الدال مکسورة للاضافة الی قوله عیال قد مر بیانه ذکر آزادکی
مند خیال فان الخاطرة تغلبک کما قال غم فرزند و بار جامه ای حمل
الثوب و قوت بسکون الواو بمعنی الزاد عطف علی جامه بارت
آردای پر چونک زسیر در ملکوت ای منه قال فی مختار الصحاح
الملکوت من الملک کالرهبوت من الرهبة همه روز اتفاق
می سازم و انوی که بشب با خدای پردازم ای اخالط معه
شب حرف الظرف مقدر چو عقد نمازی بندم فی الحلق چه خورد
بامداد فرزندم ای یخالجنی هذه الخاطرة **حکایت** یکی از متعبدان
شام در بیشه سالها عبادت کردی بیاء الحکایة و برک درختان
خوردی پادشاه آن طرف بحکم زیارت بنزدیک او رفت
فلما وقع الملاقاة کفت اکر مصلحت بینی در شهر از بهر ای تو مقامی
سازیم حتی تجی که فراغت عبادت ازین به میسر شود
لک و دیکران ببرکات انفاس شمای من کلمانک مستفید

ابن سیدی علی

شوند وینتفعون بها وبر اعمال صالح شما افتد اکنون زاهد این سخن را
قبول نکرد از فراغ العبادة انما یکون فی الخلوة والعلة والعزلة ارکان
دولت گفتند للزاهد پاس خاطر ملک را لاجل رعایة خاطر الملک
مصلحت آنست که چند روزی بشهر درآی اگر صفای وقت
غنیمت المراد ذلک الصالح وصیغة الجمع للادب از صحبت
اغیار گذرد فی پذیرد ای الکدر اختیار باقیست ای لک ان ترجع
الی هذا المکان آورده اند فی الحکایة که عابد بشهر درآمد بستان
سرای خاص بالاضافة ملک را از برای او بپرداختند ای احضروا
واتموا مقامی دلکشا وصف بستان سرای وروان آسا
لفظ آسا بالمد مقصور من آسای وهو اسم مصدر بالترکی اسمک
مصدره آساکشیدن وبمعنی المثل بالفارسی مانند نخو مسک
آسا ویجی صیغة امر من آسودن ویستعمل وصفا ترکیبیا کما
فیما نحن فیه **مثنوی** کل سرخش الضمیر راجع الی ذلک
المقام جو عارض خوبان فی اللون واللطافة سنبلش
همچو زلف محبوبان فی الرایحة والطراوة همچنان مع
کونه کذلک از نهیب بفتح النون لفظ فارسی بمعنی الخوف
برد عجوز وهو برد معروف یعرفه الناس حتی الصبی
والعجوز ومن قال وهو برد مخصوص فی زمان یسیر یکون قریبا
من اوان قدوم اللقلق الی الروم فقدان بشئ لا حاجة الیه
والمحتاج الی البیان هنا ان یقال ان فی ذکر العجوز وطفل دایه صنعة
بدیعة شیر ناخورده طفل دایه همنوز یعنی ان ورد الاحمر و

سنبله

ابن سبیل دعا

وسنبله الطری فی اللطافة والطراوة کانه طفل ظئر لم یشرب اللبن
بعد **شعر** افانین جمع افنان جمع فنن بفتحتین غصن الشجر
الشجر فهو جمع الجمع مرفوع علی الابتداء علیها جلنار بسکون اللام
بالفارسیة کلنار والجملة الظرفیة اعنی علیها جلنار صفة افانین
علقت ماض مجهول من التعلیق بالترکی آصلمق بالشجر
الاخضر متعلق بالفعل المذکور نائب مرفوع علی انه قایم مقام الفاعل
والجملة الفعلیة مرفوعة المحل علی انها خبر المبتداء اعنی قوله افانین
ملک درحال ای علی الفور یعنی حین مجیء الزاهد الی المقام المذکور
کنیزک خوب روی پیشش فرستاد **رباعی** ازین یعنی تلک
الجاریة کانت فردا من طائفة یقال فی حق کل واحد منهما مه پاره
عابد فریبی وصف ترکیبی ملائک صورتی طاوس زیبی
زیب بمعنی الزینة که بعد از زیدنش صورت نبندد مرهون
وجود بارسایان راشکیبی لفظ شکیب بکسر تین بمعنی الصبر والیاء
للوحدة وهو فاعل نبندد همچنان ای کارسال الجاریة درعقب
غلامی بیاء الوحدة بدیع الجمال ای عجیب الحسن لطیف الاعتدال
فی الخلق والخلق **شعر** هلک الناس حوله نصب علی الظرفیة
عطشا تمییز عن نسبة هلک الی فاعله وهو مبتداء ساق خبره
والجملة الاسمیة حالیة یری مضارع مجهول من الارآءة وهو
مع الضمیر المستتر فیه الراجع الی قوله ساق جملة فعلیة مرفوعة
المحل بانه صفة ساق ولا یسقی مضارع منفی معلوم من الثلاثی
علی وزن لا یری عطف علی قوله یری ومفعوله محذوف ای لا یسقی

ابن سیدی علی

الشراب ومن ظن الفعل الاول معلوما والثانی من المزید
وقال وخذ مفعولا الفعلین للاختصار مع قیام القرینة
ای هوساقی یریهم الکأس ولا یسقیهم الشراب فقد سرای
دیده ازدیدنش نکشتی سیر ای لا تشبع العین من رؤیته
عمجنان کز فرات مستسقی بضم الفاء الماء العذب مستسقی
بکسر القاف من به مرض الاستسقاء فانه لا یشبع من الماء
والحال انه یضره عابد لقمهء لذیذ خوردن کرفت وکسوت
لطیف پوشیدن ای شرع فی اکل الطعام اللذیذ ولبس اللباس
اللطیف کما مر فی اوّل الحکایة الاولی فی قول المص ملک رادشنام
ابن سیدی علی دادن کرفت وسقط کفتن ومن قال هنا یعنی عادت کرفت
فقد اخطاء واز فواکه جمع فاکهة ومسموم لطیف من الشیء
الذی له رائحة لطیفة حلاوت وتمتع الظاهر ازلف ونشر
مرتب لفظ کرفت مقدر فیه وفیما بعده ای فی قوله ودر جمال
غلام وکنیزک نظر کردن فقید عقله وحبس بهما وخردمندان
کفته اند زلف خوبان زنجیر پای عقلست بالاضافة فی اللفظین
وکذا فیما بعده ای فی قوله ودام مرغ زیرک بیت
درسر کار تو کردم ای صرفت لعملک دل ودین باهمه دانش
مع جمیع العلم مرغ زیرک بحقیقت منم امروز تو دامی الظاهر ان
الیاء للخطاب فکان جمعه مع لفظ تو شایع کما فی قوله تو که باد شمنان نظر
ابن سیدی علی داری ومن رجح کونه للوحدة فقد غفل عن الاستعمال الشایع فی الجملة
دولت وقت بجوشش بزوال آمد ای زالت دولة وقته المجموع

چنانکه

چنانکه کفته اند **قطعه** هرکه اسم مست از فقیه بیان لقوله
هرکه وشیخ ومرید عطف علی فقیه وکذا قوله وزربان آوران بکسر
النون للاضافة ولفظ زبان مع لفظ آور وصف ترکیبی جمع
بالالف والنون وهو من آوردن یراد به اهل الکلام ومن بطلاقة
اللسان ولعل المقصود هنا الوعاظ لان الکلام فی ذم میل
اهل الله الی الدنیا ویدل علی ما ذکرناه الاضافة الی قوله
ابن سیدی علی پاک نفس بفتح الفاء وصف ترکیبی ومن قال فی شرحه یعنی
سخن دانان لم یحقق اللفظ والمعنی چون بدنیای آمد من الدنو تمیت
بهاالدنوها اومن الدناءة وهی تانیث ادنی بلا تنوین والیاء
ابن سیدی علی للاضافة دون ضد الفوق او بمعنی الحقیر کذا فی مختار الصحاح ومن
قال فی شرحه یعنی دنی الجوهر فقد فسره بقرایه فرود بالدال و
بدونها بالترک آشغه آمد ای مال وتنزل الیها بعمل در بماند
والتقدیر در عمل ماند بلا باء زایدة کما عرفت فی قوله ببرج
ابن سیدی علی درست ومن قال والمعنی در عمل بماند کما مر نظیره مرارا فقد
اتی بالزاید همچو مکس فانه لا یقدر ان یخلص نفسه من الدنیا
کما ان الذباب لا یقدر علی تخلیص نفسه من العسل باری ای
قرة ملک بدین او رغبت کردوزاره عابد را دیدار بهیات
غلام صح حسنین کردیده اسم مفعول من کردیدن بمعنی دومیک
وسخ وسفید کشته من التلذذ وفربه شده من التنعم وبرناش
دنیا ای الوسادة من الحریر تکیه زده کالمتنعمین وبریای بیکر
بفتح الباء الفارسی بمعنی الصورة بامرحوه بربطاوس

الروحة بالكسر والسكون باد بيز بالتركي يلپيزه بربالاى سرش
ايستاده كالمتكبرين المتبرهكين في اللذات بهسلامت حاشى نشادمانه
بالباء المصدرى كرد واز هردرى بباء الوحدة اى من كل باب
سخن گفتند تا ملك بانجام سخن في آخره گفت اين دو طائفه را در جهان
دوست دارم احبهما احدهما علما والآخر زهادا بالضم والتشديد جمع
زاهد را فلما قال الملك هذا الكلام وزيرى فيلسوف
اى حكيم جهان ديده حاضر بود في المجلس گفت اى ملك شرط
دوستى آنكست كه باهر دو طائفه نكوئى بالباء المصدرى الى احسانى
مى كنى ثم بينه بقوله علما را زر بده تا ديگر بخوانند وزهادا را زر
مده تا زاهد بماند **بيت** نه زاهد را درم بايد نه دينار
المراد انه لا ينبغى التمول بها للزاهد جو بستد مضارع من ستدن
بمعنى الاخذ زاهد ديگر بدست آر لان ذلك ليس بزاهد **قطعه**
آنرا كه سيرت خوش وكس نيست باخداى تعالى بى نان وقف و
تقمهٔ دريوزه اى بغير خبز الوقف وبغير لقمة السؤال زاهدست
نظيره انكشت خوب روى وبناگوش بالتركى قولاق توزى
دل فريب وصف تركيبى بالتركى كوكل آلدايجى بى گوشوار
بالكاف الفارسى بمعنى القرط وخاتم فيروزه جوهر معروف
يقال له في لغة الفرس پيروزه شاهدست بمعنى المحبوب
كما مرّ **قطعه** درونش نيك سيرت وفرخنده راى
راى الذى فكره مبارك نان رباط بكسر الراء جمع لمعان
الاول صومعة الصوفية والثانى الزاوية المبنية للسكان و

الثالث بنى لكنع ابناء السبيل والرابع ما يشد به الدابة والقربة
وغيرهما وانى مس ملازمة ثغر الدو والسادس الخيل الخمس
فافهم والمراد هنا المعنى الاول ومن قال في شرحه بمعنى
خانقاه وتكيه كه وقف مى كنند فقد اتى بقيد زايد كما هو عادته
ثم قال وله معان آخر ليست بمرادة ههنا وهو لم يدر ان وظيفة
الشارح بيان المعانى تكثيرا للفائدة ثم تعيين المراد وقد بين
في بعض الالفاظ معانيها ثم عين المراد ونسى منا الوظيفة
والعادة السالمة وانما اطنبنا الكلام ليلاحظ الناظرون في لفظ
البيت علما وفي معناه عملا وليحصل الثواب لهم ولنا من الجهتين
بل من الجهات ولقمهٔ دريوزه كومباش لفظ كو يفيد التأكيد و
المبالغة ومثل ذلك مستعمل في التركى فالمعنى بالتركى دى اولمسون ومن
قال لفظة كو مقحمة ههنا وهذا الاقحام كثير في هذه اللغة وشيانيك
نظايره في هذا الكتاب لم يدر ان المقحم ما لا فائدة في ذكره وان الاقحام
مسموع من السلف وليس لاحد اعتبار الاقحام في كل موضع
خاتون خوب صورت وپاكيزه روى را مطهر الوجه في اصل الخلقة
نقش ونگار وخاتم وفيروزه قدم بيانه آنفا كومباش **بيت**
تا مراهست ديگر مباد اى اذا كان ما يسد الرمق واطلب الغير
كرنخوانند زاهدم شايد اى ينبغى ان لا اسمى زاهدا او معنى هذا البيت
وهو المناسب للسياق هذا نظير ما قيل **بيت** شيخ چون مايل بمال آمد
مريد او مباش ، مايل دينار زير ما يل ديدار نيست ، ومن قال قوله
هست ههنا رابطة بمعنى است والمعنى تا كه مرا چيزى ديگر جز خداى

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

بایدست فقد بعد عن اللفظ والمعنی الاول فهو ان لفظ هست
یتضمن معنی الرابطة اعنی لفظ است فی کل موضع اذ معناه
بالترکی وار در کما اذا قیل در خانه نان هست و امّا
الکاشفان تقدیر چیزی دیگر جز خدای تعالی باید ست لایفهم من
السیاق والسباق ولا یدل علیه لفظ **حکایت** مطابق
این سخن خبر مقدّم تعوّلرا مهمّی پیش آمدای وقع لامر مهمّ گفت
اگر انجام این حالت بمراد من باشد چندین درم زاهدان را بدهم
بکسر الباء کما عرفت القاعدة فی اوایل الکتاب چون خاطش
برآمدای حصل مرامه وفای نذرش بموجب شرط لازم آمد لاجرم
یکی را از بندگان خاص کیسهٔ درم بداد تا بنزاهدان تفرقه کند ای
یوزعه الیهم کویند غلام عاقل وهشیار وهو حی للمعنیین احدهما بالترکی
آیق ویراد به من لا غفلة فیه والثانی بمعنی اوصلو والظاهر ان المراد
ههنا هو المعنی الاول ومن لم یعرف المعنی قال فی شرحه بضمّ الهاء
عطف تفسیری وظنّ ان لا معنی لهذا اللفظ سواه **بیت**

من مستم وچشم تو برابر ۞ هشیار ببادهٔ کشود ست ۞ بود فعل

بمقتضی العقل همه روز بگردید بالکاف الفارسی ماضی من گردیدن
والمراد ههنا بالترکی دولانمق وشبانکه بازآمد الی خدمة السلطان
ودرم ها بوسه داد تعظیما للملک وپیش ملک بنهاد وگفت
زاهدان را بنا فتم گفت ای السلطان این چه حکایتست آنچه من
دانم من مشاهیر الزمان درین شهر چهارصد زاهدند گفت ای
الغلام ای خداوند جهان آنکه زاهدست نمی ستاند لاحاجة

پادشاهی مر

ابن سیدی علی

لهم الی التموّل وآنکه می ستاند زاهد نیست ملک بخندید وندیمان را
گفت چندانکه مرا این طایفهٔ خدا پرستان ای العبّاد والزهّاد دارا ست
واقرار این شوخ دیدهٔ بکون الخاء المعجمة وصف نزدیک ای
این گستاخ راعدا و تست وانکار قوله وحق بجانب اوست
من کلام الملک لا من کلام المص **حکایت** یکی از علمای
راسخ را عبارة المتن فی اکثر النسخ بهذا الوجه والاظهر یکی را
از علماء راسخ پرسیدند که چه گویی در نان وقف ای فی حلّ و
حرمة گفت اگر از بهرای لاجل جمعیّت خاطر وفراغ عبادت
می ستانند حلال است فانه یسدّ الرمق واگر مجموع از بهر نان نشینند
ای یجتمعون ویسکنون فی الصومعة لاجل خبز الوقف
واکله حرام لانّ الواقف انما وقفه لیحصل به فراغ قلوب العباد
بیت نان لفظ را مقدّر از بهرای کنج عبادت ای لاجل السکون
فی زاویة العبادة گرفته اند مرهون صاحب دلان فاعله گرفته اند
زکنج عبادت برای نان ای ما اتخذوا زاویة العبادة لاجل الخبز
حکایت درویشی بمقامی بیاء الوحدة فیه ما رسید که صاحب
آن بقعه ای موضع شخص کریم النفس بود طایفهٔ اهل فضل وبلاغت
ای جماعة من اصحاب الکمال در صحبت او ای کانوا حاضرین فی مجلسه
هریک بذله بفتح الباء الموحّدة وسکون الذال المعجمة بمعنی
لطیفه فقوله ولطیفهٔ عطف تفسیری چنانکه رسم ظریفان
باشد جملة معترضة همی گفتند درویش راه بیابان قطع کرده
بود ومانده شده بالترکی دورغون ویورغون اولمش ایدی

بیت زاهد نمی ستاند درم گر فت و دینار

وچیزی نخورده یکی ازان میان ای واحد من اهل المجلس بطریق
انبساط گفت ترا هم چیزی باید گفت بمعنی گفتن کما عرفت
مرا را در ویش جواب داد که مرا چون دیگران فضل و بلاغت
نیست حتی اقدر علی الکلام الکثیر البلیغ و چیزی نخوانده ام
ولیس لی معلومات کثیرة بیک بیت از من قناعت کنید
همگنان بر غبت و ارادت گفتند بگوی گفت **بیت**
من کرسنه در برابرم ای فی مقابلتی سفره دژمان قوله من کرسنه
مبتداء و قوله سفره دژمان مبتدا ثان و قوله در برابرم خبره
مقدما و هذه الجملة الاسمیة فی موقع الحال ای حال کون سفرة الخیبة
فی مقابلتی و لا اقدر علی الاکل منه همچون غم الغریب من الازوج
له بر ارحام زنان فانه ینظر من بعید و لا یقدر علی المواقعة
و هذا المصراع خبر المبتداء الاول همه ای جمیع الحضار پسندیدند
و سفره پیش آوردند از فهمیدن من کلامه جوعه صاحب دعوت
گفت ای یار زمانی بیاء الوحدة توقف کن که پرستارانم جمع پرستار
بمعنی الجاریة و المیم للتکثیر گوفته لفظ فی الفارسی و ذلک اسم طعام
مخصوص یجعل من اللحم بعد القطع الرقیق باجزاء السکباج علیه
مرا را کثیرة می سازند در ویش سر بر آورد و گفت **بیت** گوفته در
سفره من کو مباش قدم بیانه قریبا گوفته را هذا اسم مفعول
من کوفتن بمعنی الوقع و اراد به نفسه اذ وقع علیه آلام السفر نان
تری ای الخبز المحض بلا ادام کوفته است **حکایت**
مریدی گفت پیری را بیاء الوحدة فیرهما چه کنم از خلایق

بر حمت اندرم قدم البیان فی نکایره از بسیاری لفظ از بمعنی من
ان جلیة و ایاء مصدریة که بر ایر نم همی آیند و او قات غیر
مرا از تردد ایشان ای من مجیئهم و ذهابهم تشویش حاصل
می شود گفت فاعله ضمیر هر چه یراد به معنی هر که
مجازا و ان استعماله فی غیر ذوی العقول شایع لا منحصر فیه درویشانند
ای الذین یزورونک من الفقراء ایشان نزا و امی بده لیکونوا
مدیونین لک فلا یجیئون خوفا من مطالبة الدین و استحیاء
من عدم اداءه **حکایت** روی ان قیس بن سعد بن
عبادة الخزرجی رحمه الله مرض وقتا و لم یعوده احد من اهل
بلده فسئال عن ذلک فقیل لیستحیون من عیادتک لان لک
علیهم دیونا فقال لا خیر فی مال یحول بیننا و بین اخواننا فامر النداء
فی البلد انا من کان لنا علیه حق فقد وهبناه له و قیل وهب
اکثر من مائتی الف درهم و هو حیه تو انگر انند ای الذین یزورونک
من الاغنیاء از ایشان چیزی مخواه که دیگر کرد بکسر الکاف
الفارسی و کسر الدال للاضافة الی قوله تونگر دند بفتحهما ای
لا یحولون حولک لعدم اداءهم حقک او لخوف
بذل المال الیک **بیت** گر کدا بیش رو هذا وصف
ترکیبه من رفتن یعنی مقدم لشکر اسلام شود و فی بعض النسخ
بود بفتح الواو کافر ازیم توقع ای من خوف السؤال هر و امضارع
من رفتن المراد انه یؤتا در بسکون الراء حرف عطف استعمل بمعنی
الباء چنین اعلم ان لفظ چنین یجئ لمعان الاول اسم بلدة یقال فی

ابن سیدی علی

مطلب
در بیان لفظ چین

ابن سیدی علی

تعریبه صین وقد یطلق علی مجموع المملکة واشتا بمعنی المستقیم واثلث
بمعنی المعوج والرابع امر من چیدن وقد یستعمل صفة نحو عرق چین
والمراد ههنا هو المعنی الاول هکذا تعلمت من استاذی وسمعت
بعض الناس یقرؤن بکسر الراء واختاره الذی تصدی لشرح
الکتاب وقال ای الی بابه واراد به حدوده ولا یخفی بعده حکایت
فقیهی پدر را گفت ای قال فقیه لابیه هیچ از سخنان بکسر النون
للاضافة الی قوله دلاویز وهو وصف ترکیبی صفة لقوله سخنان
فاضافته من قبیل اضافة الموصوف الی صفته وهو ای قوله دلاویز
بکسر الراء للاضافة الی قوله متکلمان هذا هو التحقیق فی حل
الترکیب ومن قال وبهذا المجموع المرکب من الموصوف والصفة
اعنی قوله سخنان دلاویز مضاف الی قوله متکلمان فقد ارتکب
تکلفا خارجا عن القاعدة کما لا یخفی در من اثر نمی کند بعلت
آنکه می بینم اثر اکردار بکسر الکاف العربی بمعنی العمل المعتاد
الذی یفعله المرء موافق لعتاد ای لانی لا اری لهم فعلا وعملا یوافق
قولهم مثنوی ترک دنیا بمردم آموزند ای یعلمون الناس
ترک الدنیا حویش تن سیم وغله اندوزند ای یکتسبونها و
لا یعملون بما علموه الناس عالمی بکسر اللام وبیاء الوحدة را
که گفت باشد بس فقط ای له قول بلا عمل چون بگوید ای یتکلم
ویعظ نکیر ای لا یؤثر اندرکس فی احد لان کلمة اندر حرف بمعنی
فی علی ما صرح به صاحب غرائب الغرایب ومن قال ای لا یؤثر فی
قلب احد فکانه ظن انه بمعنی لفظ اندرون حکایت

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

صلے

مطلب
در بیان العالم العامل

صلے حذیفة رضی الله عنه بقوم فلما سلم قال اتموا اما غیری
فانی رأیت فی نفسی انه لیس فی القوم افضل منی فطوبی
لعالم عرف نفسه وزاده العلم خوفا لاخیلاء فذلک الصدیق
یستشفع بانفاسه عالم آنکس بود بالفتح الواو که بدنکند ای لا یعمل عملا قبیحا
نه بگوید بخلق وخود نیبغی ان یقرأ بفتح الیاء والراء بعابه القافیة نکند
ای لیس العالم من یقول للناس ولا یعمل هو فی نفسه هذا معنی
هذا المصراع ومن قال ای لا یفعل ذلک العالم نفسه بما یقوله
للخلق لم یأت بمعنی اللفظ حکایت قال عالم عمارة الدنیا
باربعة اشیاء احدها عالم یعمل بعلمه وثانیها جاهل لا یستنکف
من التعلم وثالثها غنی لا یشرک حق الله تع ورابعها فقیر لا یبیع
الآخرة بالدنیا قال الله تع اتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسکم
قیل ای تترکونها من البر کالمنیات بیت عالم که کامرانی
بالکاف العربی وصف ترکیبی من لفظ کام بمعنی المراد وران
بمعنی راندن والیاء مصدریة کذا قوله وتن پروری کند ای یربی
بدنه بکثرة الاکل اوحویش تن کم است بضم الکاف الفارسی ای هو
نفسه ضال عن الطریق کرا رهبری بالیاء المصدری کند ای لمن یهدی
الی سواء السبیل حکایت صح فی الروایة ان اکل ابی حنیفة
رحمه الله کان یشبه اکل الطیر قلة شعر وغیر التقی بامر الناس
بالتقی طبیب یداوی الناس وهو مریض بدرکفت فی جواب
ابنه الفقیه ای پسر مجرد ابن خیال باطل نشاید ای لا ینبغی روی
از تربیت ناصحان برتافتن الاعراض من تربیتهم وبطالت

کرفتن در طلب عالم معصوم ای ولا ینبغی ان تطلب عالما معصوما
ولا تجده ولا تسمع العلم من غیره و بهذا از فواید علم محروم ماندن
بل اللایق ان تسمع العلم من کل عالم عملا بما قیل انظر الی ما قال ولا تنظر
الی من قال **مثل** همچو نابینایی که تنها بیاید الوحدة فیها در وحل
بفتحتین الواو والحاء المهملة الطین الرج افتاد و گفت ای سلمانان
چراغی راه من فرادارید کانه یرید ان یری به الطریق زنی فاجره
بشنید و گفت تو که چراغ را نبینی بچراغ چه بینی والمقصود من
التمثیل ان العلم سراج وانت کالاعمی لا تراه فکیف تهتدی به و من
یفهم کلامی یعلم ارتباط هذا الکلام بما قبله و من قال ولا یذهب علیک
ان ارتباط هذا الکلام بما قبله لیس بواضح فان التشبیه الذی
ذکره بقوله همچو آن نابینای الخ لا یخ عن تکلف کما لا یخفی علی الذوق
السلیم ینبغی ان یقال و شتان بینه تو که چراغ را نبینی بچراغ چه بینی کما
لا یخفی علی الذوق السلیم همین مجلس وعظ کلبة بضم الکاف الفارسیة
والباء الموحدة یجیء لمعنیین احدهما الدکان والآخر بالترکی آلاجق
وقد یطلق علی کل بیت ضعیف البناء والمراد هنا الاول بزاز است
لانه آنجا تا نقدی ندهی بضاعتی نستانی ای تاخذ المتاع بلا ثمن
وانجا تا ارادتی بیاء الوحدة نیاری بیاء الخطاب سعادتی
الیاء کالاولی نبری بفتحتین والیاء کالثانیة **قطعه**
کفت عالم بکسر التاء للاضافة وهذا من قبیل اضافة المصدر
الی فاعله لان لفظ کفت بمعنی کفتن بکوش جان المراد به القبول
ورنماند بفتح النونین من ماندن او من ماندن بالترکی بزمک

او من ماندن بالترکی قاملق بمفتشش کردار مربیانه باطلست
آنکه مدعی کوید مقول القول هو المصراع الثانی خفته ای نایم را
خفته ای نایم آخر کی کند بیدار ای العالم الغیر العامل کالنایم فلا
یوقظ النایم الآخر ای الجاهل وهذا القول باطل لان الله تع قد یهدی
عبده بقول فاجر کما قال ع ان الله یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر
واعلم ان المراد بقول المصنف مدعی هو الحکیم السنائی وهذا المصراع
الذی حکم المصنف ببطلانه اعنی خفته را خفته کی کند بیدار اول
هذا المصراع فی کلامه عالمت خفته است وتو خفته وهذا بیت
من قصیدة تمر بایدکه کیرد اندر کوش ای یسمع ویقبل
ورنوشته آست بوصل الهمزة پند بر دیوار فالنصح الصادر
من العالم الغیر العامل لیس بادنی من المکتوب فی الجدار **حکایت**
صاحب دلی بمدرسه آمد لتحصیل العلم ز خانقاه وترک التصوف
کما قال بشکست عهد صحبت اهل طریق را فلما فعل ذلک کفتم
میان عالم وعابد چه فرق بود یعنی ما جرته ترجمان العالم عن العابد
تا اختیار کردی ازان ای من فریق العباد این فریق ای فریق علمارا
کفت فاعله ضمیر صاحب دل آن ای العابد کلیم خویش بدر میکند
ای یخرجه زموج فنفعه مقصور علی نفسه وین جهد می کند که بکیرد
غریق را للتخلیص **حکایت** قال بعض اهل المعرفة حیوة البدن
بالروح وحیوة الروح بالقلب وحیوة القلب بالعقل وحیوة
العقل بالعلم **حکایت** یکی بر سر راهی مست خفته بود وزمام
بکسر الزاء عربی اختیار از دست رفته کنایة عن غلبة سکره

عابدی بر سر او گذر کرد و در حالت مستقیح او بفتح الباء نظر
لاحاجتی الکنایة لفظ کرد هنا ما عرفت مرا گرفت جوان سر بر آورد ای
رفع رأسه وکفت واذا مرّوا باللغو مرّوا کراما اللغو ما
ینبغی ان یلغی ویطرح من قول او فعل والمعنی واذا مرّوا ای عباد
الرحمن باهل اللغو مرّوا معرضین مکرمین انفسهم عن التوقف
علیهم والخوض معهم **شعر** اذا رأیت لئیما فیل من ایم
یا ثم کن ساتراً او حلیماً من الحلم بالکسر وهو الاناة فالحلیم من
لایحرکه الغضب بسهولة یا من یقبح لغوی لم لا تمرّ کریماً للتصیر
داخلاً فی اللذین قال الله تعالی فی شانهم ما قال **قطعه** متاب نهی
من تافتن ای لاترجع ای پارسا وزاهد از کنهکاری العاصی
بخشایندکی اسم فاعل من بخشودن والیاء الدّاخلة علیها الکاف
الفارسی مصدریة دروی نظر کن ای انظر الیه بالترحم اکرم من
ناجوانمردم اعلم انّ لفظ جوانمرد بمعنی السخی ولفظ ناجوانمرد
بمعنی الشحیح بکمر دار ای بالعمل الحسن ومن قال بالعمل السیئ فقد
اخطاء تو بر من چون بمعنی المثل جوانمردان کذر کن **حکایت**
روی ان رجلاً جاء الی بعض السلف شکایة عن جاره فی العمل
المعاصی قال له نسبت الی القبایح لاجله قال لا قال ادع الله تعالی
لاجله فانّ الله یتوب علیه فان فعلت ذلک ولم یتب
علیه فاعلم انک شرّ منه **حکایت** طایفهٔ رندان بارکاه
درویشی بیاء الوحدة بدر آمدند ای خرجوا وسخنان ناسزا
کفتند وبزدند وبرنجانیدند ماض من رنجانیدن بمعنی اجتمک

ابن سیدی علی

شکایت پیش پیر طریقت بردو کفت چنین حالتی رفت وحکی
ما وقع علیه من الاذی کفت ای شیخ الطریقة ای فرزند خرقهٔ درویشان
جامهٔ رضاست هرکه در بن کسوه مرادی نکند مدّعیست
نه درویش **بیت** دریای فراوان ای البحر الوافر شود
تیره ای لایصیر مکدّراً بسنک ای بالقاء الحجر فیه وفی بعض النسخ
بسیل وهو واحد السیول عارف که بر نجد تنک بفتح التاء وضمّ
النون بمعنی الرفیق القلیل آبست هنوز بمدّ النون **قطعه**
کر کزندت رسد تحمل کن ای اصبر علی الضرر الواصل الیک
که بعفو از کناه پاک شوی فانّ الله تع عفوّ یحبّ العفو ای برادر
جو عاقبت خاکست ای تصیر ترا باخاک شویش از انکه خاک
شوی عملاً بقوله م موتوا قبل ان تموتوا **حکایت** قال
بعض العلماء ثلثة اشیاء من افعال الکرام اوّلها یحبّون الانفاق
علی المساکین والمحتاجین والثانی یحبّون العفو لضعفاء المسلمین
والثالث التواضع والاحتمال عن الخلق اجمعین **حکایت**
این حکایت شنو بکسر الشین امر من شنیدن ویکن اذا دخل
علیه الباء نحو بشنو که در بغداد اسم بلد مشهور لقبه برج الاولیاء
رایت مرادف علم بفتحتین وپرده را خلاف افتاد ای اختلفا
وتخاصما رایت از کرد بفتح الکاف الفارسی یعنی از غبار راه
ورنج رکاب وذلک لانّ حامله یشدّ اصله ببرکا به کفت
بایرده از طریق عتاب قال فی مختار الصحاح قال الخلیل العتاب
مخاطبة الاذلال وتو مرد وخواجه تاشانیم یعنی انا وانت

مملوکان لمالک واحد بندهٔ بارگاه سلطانیم بیان لما قبله
ابن سیدی علی
من زخدمت دمی ای نفسی بفتحتین ومن قال ای مقدار
ساعة واحدة فقد اخطاء فی معنی اللفظ واخل المبالغة المقصودة
بحسب المقام نیاسودم ماض منفی من آسودن بالترکی دکلمک
والمیم للمتکلم آکاه وبیکاه درسفر بودم وحال فی الخدمة هذه تو
ابن سیدی علی
نه رنج آزموده ای نه حصار بمعنی القلة وکونه مصدرًا فی مثل
التراکیب الفارسیّ ینبغی ان لا یعدّ من المحتملات ومن قال
یحتمل ان یراد به المعنی المصدری فی مختار الصحاح قال ابن السکیت
حصره الله العدوّ یحصره ای ضیّقوا علیه واحاطوا به وبابه
نصر وحاصره ایضًا محاصرة وحصارًا انتهی فقد انتهی فی
ارتکاب البعید نه بیابان وباد کرد یعنی کرد باد بکسر
الکاف الفارسیّ بالترکی قصرغه وغبار والحال قدم بفتحتین
من بسی پیشترست بالباء الفارسی ای اشدّ تقدیمًا
ابن سیدی علی
لان لفظ پیش بمعنی المقدّم ولفظ تر یفید التفضیل ومن قال
یعنی مقدّم است فلم یات بمعنی اللفظ پس جراءت
توبیشترست بالباء العربی ازید من عدم تعرّض علّته بقوله
تو ببکسر الراء للاضافة وهو بمعنی عند بندکان مه رویی بیاء
الخطاب بکنیزان جمع کنیز وهو مرادف کنیزک وجمع کنیزکان
یاسمن بویی کالسابق من فتاده بدست شاگردان واخذوه علی وجه
کفت ه
الحقارة بسقرباری بندوسرکردان وحیران فاعله ضمیر برده ای قال
فی جواب الرایة من سربرآستان دارم ای رأسی علی العتبة

بالتواضع

بالتواضع نه چوتوای ملک سربرآسمان دارم ای لا اتکبّر متلک مرکه
ابن سیدی علی
ببیهوده کردن افراز ای تکبّر فی غیر موضعه او تکبّرا طلاخویشتن را
بکردن انداز ذالق نفسه علی العنق فیقع فی المحنة بل ینقطع عنقه
فهذا معنی اللفظ ومن قال وقد مرّ معناه فی الدیباجة
فقد افتری علی نفسه فانه لم یبیّنه انتهی حکایت یکی
از صاحب دلان زور آزمای الباء الاولی اصلیة والثانیة للوحدة
بالترکی زور بازرا دید که بهم برآمده قدمّ معناه فی حکایة یکی
از بادشاهان ودرخشم شده بمعنی رفته وکف بالترکی کوبوک
برد هان آورده کالعطف التفسیری کفت فاعله ضمیر یکی این را
چه حالتست کسی کفت فی جواب فلان دشنام داده است اورا
ای شتمه کفت این فرومایه قدمّ بیانه فی حکایة دزدان عرب
هزار من بتشدید النون سنگ برمی دارد وطاقت بار سنخی
نمی آرد قطعه لاف سر پنجکی بالباء المصدری ودعوی بکسر
ابن سیدی علی
الباء للاضافة مردی هذه الباء کالاولی بگذار ای اترکها عاجز
منادی حذف حرف ندائه نفس فرومایه صفة نفس ومن
لم یوف المعنی قال صفة عاجز چه مردی چه زنی لا تفاوت
بینکونک رجلا وامرأة کرت ازدست برآید تقدیر الکلام
اکر ازدست توبرآیدای لو تقدر دهنی بیاء الوحدة شیرین
کن هذا هو الرجولیة مردی بالیاء المصدری آن نیست که مستی
بضمّ المیم بالترکی یومرق والیاء للوحدة بزنی برد هنی دیکر
اکر خود برد بتخفیف الراء مضارع من دریدن پیشانی

بکسر الیاء الاصلیة للاضافة پیل ای جبهة الفیل مردست
آنکه در وی مردمی بالیاء المصدری ای انسانیة نیست
بنی آدم سرشت اما اسم بمعنی الطبیعة او ماض بمعنی
المصدر المجهول ای سرشتن بالترکی یوغلمق از خاک دارد
فان آدم ع خلق من تراب اگر خاکی بیاء النسبة نباشد
آدمی نیست فلینبغ للمرء ان یکون حلیما متحملا کالتراب
حکایت روی ان رجلا شتم الاحنف بن قیس
وهو یمشی فی الطریق فلما قرب من الحی توقف وقال للشاتم
ان بقی فی قلبک شیء فقله حتی یسمع سفهاء الحی شتمک
فیجیبوک حکایت بزرگی را پرسیدند از سیرت اخوان
صفا گفت کمینه ای الادنی آنکه ای شخص مراد خاطر یاران بر
مصالح خود مقدم دارد وقیل اعلاه بذل الروح لخلاص
غیره وحکما گفته اند برادر که در بند خویش است ای مقید بقید
نفسه ومشتغل بمهماته نه برادرست ونه خویش است
ای لیس باخ ولا قریب بیت همراه ای الرفیق اگر شتاب
کند ای لو یستعجل همره تو نیست لانه لا یوافقک دل در
کسی مبتدای لا تعلق قلبک الا من که دلبسته تو نیست
لیس قلبه متعلقا بک دیگر چون نبود خویش را بمعنی
القریب دیانت وتقوی بکسر الواو فی استعمال اهل الفرس
قطع رحم بمعنی القرابة هنا بهتر از مودت قربی بکسر الیاء
ایضا یاد دارم که مدعی درین بیت بر من اعتراض کرد وگفت

بیان للاعتراض حق جل وعلا در کتاب مجید وقرآن عظیم
از قطع رحم نهی کرده است کما قال فی سورة النور ولا یأتل
اولوا الفضل منکم والسعة ان یؤتوا اولی القربی والمساکین
والمهاجرین فی سبیل الله وبمودت ذوی القربی فرموده وآنچه
گفتی مناقض آنست گفتم فی رد اعتراضه غلط کردی موافق
قرآنست قال الله تعالی وان جاهداک لتشرک بی ما لا علم لک باستحقاقه الاشراک تعالی الهها فلا تطعهما
جواب ان ای فلا تطع الوالدین فی ذلک فانه لا طاعة لمخلوق
فی معصیة الخالق بیت هزار خویش ای قریب که بیگانه از خدا
باشد مرهون فدای بکسر الیاء للاضافة یک تن بیگانه ای منی
کاشنا باشد بالله تعالی قیل فی الترجمة بیت شود بر خصم کز خداداد
چون اول جد اولادی • فدا اولا او شو بر باده کز آشنا اولادی •
حکایت منظومه پیر مردی بیاء الوحدة لطیف
وصف در بغداد مرهون دخترش را بکفش دوزی وصف
تزکیتی بالترکی بشماق دیکیجی والیاء للوحدة داد ای زوجها
ایاه مرد ک بکاف التصغیر للتحقیر سنگ دل وصف ترکیبی
چنان بکزید فعل ماض من کزیدن فاعله ضمیر مرد ک ومفعوله
لب دختر قوله چنان مصروف الی قوله که خون از و بچکید ماض
من چکیدن بالترکی طامق بامداد ان بدرچنان دیدش الضمیر
راجع الی دختر پیش داماد بمعنی العروس رفت ویرسیدش
قال مخاطبا الیه کای فرومایه این چه دندانست وای قبلة

هذا چند خایۀ خطاب من خایيدن بالتركي چينمك لبش نه
انبانست بفتح الهمزة وسكون النون وفتح الباء الموحدة والالف
والنون على وزن عطشان بمعنى الجراب بكسر الجيم بالتركي طولق
والمراد ههنا الجلد المدبوغ مطلقا بمزاحت المزاح بكسر الميم الملاطفة
والتاء للخطاب هذا خطاب من الملص لكل من القى السمع وهو
شهيد نكفتم بالنون الثانية في النسخ الصحيحة وهو المسموع
من الاساتذة ومن كتبه بالياء الموحدة فكم يوقف المتن اين
كفتار يعني ما قلت هذه الحكاية على سبيل المزاح هزل وهو المزاح
المحض والكلام الباطل بكذار اى اتركه وجد بكسر الجيم ضد الهزل
ازو بردار اى ارفع وخذ لكن ينبغي لك ان تترك ما هو الهزل
من الكلام وتاخذ منه النصح والحكمة واشار اليه بقوله خوى
بدر طبيعتي كه نشست اى تمكن كما تمكن مضغ الجلد في طبيعة
الاسكاف نرود بالراء المهملة والواو بعد مضارع
منفي من رفتن فاعله ضمير خوى بدجز بوقت مرگ از دست
متعلق بقوله نرود اى لا يذهب من اليد الا في وقت الموت
واعلم ان العبارة وقعت في النسخ الصحيحة هذا الوجه وهو
المسموع من الاساتذة ومن كتب ندهد بالدال والهاء
بعده وبين المعنى بقوله يعني آن طبيعت ندهد از دستش آن
خوى بدش را كه رسوخ يافته است در وى مگر بوقت مردن
اى لا يتركه ولا يفارقه الا بالموت ثم قال وفي بعض النسخ
نرهد بالراء المهملة من رهيدن وهو الظاهر الاولى كما لا يخفى

ابن سيدى على

فلم

فلم يحقق المتن بل ظن المتن المغير صحيحا **حكايت** كان
في بلدنا رجل كامل معروف بجنك شجاع يقول ان ابناء
البلاد غير واكتاب كلستان كما ان ابناء القرى حرفوا كتاب
القدوري **حكايت** فقيرى دختري داشت بياء
الوحدة فيها بغايت زشت روى وصف تركيبي وبجاى
زنان رسيده يعني صارت مسنة باوجود جهاز ونعمت
اى مع كونها موجودين كسى بمناكحت او رغبت نمى نمود
لقبح وجهها **بيت** زشت باشد ديبق ويروى بالحركات
الثلث بالدال ثوب منسوب الى الموضع وديبا بمعنى
الديباج وهو معرب منه بزيادة الجيم كه بود بر عروس
قد مر بيانه في الديباجة نازيبا بالتركي يراشقن في الجملة بحكم
ضرورت باضريري بمعنى اعمى عقد نكاحش بستند فان
الاعمى لا يرى قبح وجهها اورده اند كه در ان تاريخ حكيمي يراد به الطبيب ههنا
والمقصود الكحال لان الكحالة باب من الطب انما افرد
بالتدوين لكثرة مسائله كالفرايض از سر ندبب اسم
موضع في الهند برسيد كه ديده را بينايان روشن كردى اى
يفتح عيونهم ويجعلها بصيرة فقيه را كفت چرا دامادت را
التاء للخطاب علاج نكنى كفت ترسم كه بينا شود اى اخاف ان
يصير بصيرا او دخترم را طلاق دهد لرؤيته قبح وجهها **مصراع**
وهو في الاصطلاح اسم لنصف البيت وقد اشتهر بعض المصاريع
بلا ضم مصراع اليه وبهذا منزها شوى بضم الشين بمعنى الزوج

فاعلم ان الفرايض بالتدوين لكثرة مسائله و
مباحثه منه

ابن سيدى على

122

زن بمعنی المرأة همانست روی صفة لقوله زن نابینا اعمی به

حکایت کان لرجل بنت قبیحة فتزوجها بضریر کالتی

نحن فی صدد بیانها وقالت ذات یوم لزوجها الاعمی لو کنت

بصیرا لرأیتنی فان وجهی کالبدر وعنقی کالفضة وذوایبی

کالذهب وخدی کالورد وشفتی کاللعل والیاقوت واسنانی

کاللولؤ ولسانی کالمرجان فقال الزوج وان لم یکن لی باصرة

ولکن عقل کامل فانک لو کنت کما قلت مازوجک بضریر

مثل **حکایت** پادشاهی بچشم حقارت در طایفهٔ درویشان

نظر کردی بیاء الحکایة یکی ازایشان بدانست دریافت

ای تغطن وکفت ای ملک ما درین دنیا بیش بفتح الجیم

بمعنی العکر از تو مکتریم وبیش ای الحیوة از تو خوشتر

لوانا قلنا عن المشاغل الکثیرة ومبرک برابر اذ کل نفس

ذائقة الموت وبقیامت بهتر لما ورد فی الخبر تموتون علی ما

تعیشون وتحشرون علی ما تموتون **مثنوی** اکر کستور بکسر

الکاف الوبر بمعنی الاقلیم کتای بضم الکاف الوبر مجموعها

وصف ترکیبی مثل کامران فی قوله کامرانست فی الدنیا وکر درویش

حاجتمند نانست ای فی شدة الفقر درآن حالت که خوابهند این

وآن مرد بمعنی مردن نخوابهند ازجهان بیش بالیاء الوبر از کفن

برد بمعنی بردن چوخت ای المتاع از مملکت ای من الدنیا

ببرست خواهی بالترک بغلسک کردر کدایی بالیاء المصدریة

خوشترست ازپادشاهی لان من کان حمله اخف یکون سفره اسهل

ظاهر

طاهر درویش جامهٔ ژنده بفتح الزاء الفارسی اوکنده بمعنی

الخلق بکسر اللام بالترکی اسکی است وموی سترده یرادبه التجرد

وحقیقت آن دل زنده ونفس مرده **قطعه** نه آنکه بردر دعوی

نشیند ای لیس الصوفی من یقعد علی باب الدعوی از خلق بالکلیة

المعجبة کر خلاف کنندش ای لو خالفوه بجنگ برخیزد یقوم

للحرب بل الصوفی خلاف ما ذکر فانه ینبغی ان یکون صابرا

حلیما وکر زکوه فرو غلطد والمعنی بالترکی اکر کاغذن آشغه یوالنسه

آسیا سنکی دکر من طاشی نه عار فست که ازراه سنک بکسر

الراء للاضافة برخیزد بل العارف هو الذی یرضی بقضاء

الله تع طریق درویشان ذکرست لله تع وشکر علی نعمائه و

خدمت وطاعت کما قیل طریقها خدمة وایثار وهو بذل ما یملکه

وقناعت ای الاکتفاء بالقلیل والرضاء بالقسم وتوحید ای

تفرید الحق وهو علی ثلثة اقسام الاول توحید الافعال والثانی

توحید الصفات والثالث توحید الذات وتوکل وهو الاعتماد

علی ما عند الله والیاس عما فی ایدی الناس وتسلیم وهو الانقیاد

ای اظهار العبودیة وقال اهل التحقیق التوکل بدایة وهو

صفة المؤمنین والتسلیم واسطة وهو صفة الاولیاء

والتفویض نهایة وهو صفة الخواص وتحمل وهو

تجرع المرارة من غیر تعب هر سه این صفتها موصوفست

ای متصف بهذه الخصال بحقیقت درویش اوست ای صوفی

اکرچه در قباست ای فی اللباس الفاخر فلا فی کسوة الصوفیة

123

اما مرزه کوی وصف ترکیبی وکذا ما عطف علیه من الالفاظ
الآتیة اعنی وبی نماز وهوا پرست وهوس باز ای من کان صفته
کذا وکذا روزها بشب آرد در بند شهوات وفی طلبها وشبها
بروز کند در خواب غفلت ونسیان آخرت بخورد بفتح الراء
مضارع هرچه در میان آید ولا یحترز عن الشبهات دبکوید
هرچه بمزبان آید ولا یجتنب عن الحرفان رندست وعیار اگرچه در
عباست **قطعه** ای حرف نداء والمنادی محذوف درونت برهنه
بمعنی عریان از تقوی بکسر الواو وزبرون قال فی الصحاح العجمی
بالضم جامهٔ ریاداری والعبرة بالباطن پردهٔ همت رنگ در ملمار
الظاهر ان کلمة در زایدة والمعنی لا تترک السترة المنقوشة
بسبعة الوان ویحتمل ان یکون در بمعنی الباب والخطاب لمقدر
قبله ومن عکس التقریر فقد رجح المرجوح توکه درخانه بوریا
داری ای فلا یلیق بحالک وضع السترة الملونة لانه لیس
فی بیتک متاع الحصیر والمراد تقبیح لبس لباس الصوفیة
ریاء **حکایت** دیدم کل تازه چند دسته هذه الحکایة بطریق
الفرض بر کنبدی بیاء الوحدة از کیاه بسته فلما رایت
هکذا الغنم چیه بود بفتح الواو کیاه ناچیز مرهون تا در صف
کل نشیند او نیز حرف عطف معناه بالترکی دخی کذا فی بحر
الغرائب ومن قال بکسر النون یستعمل بمعنی ایضا
فلم یعرف معناه بکریست کیاه وکفت خاموش
ای بکمی وقال اسکت صحبت نکند کرم خاموش ای الکرم لا ینمی

الصحبة کرنیست جال ورنک وبویم کالورد آخر نه کیاه باغ اویم
من قبیل الاستفهام التقریری من بنده حضرت کریم وهو الله
تقاید وروزه نعمت قدیم فلما جرت نعمته علی من قبل ارجو
رحمته من بعد کربا همزم وکر همزه مندمرهون لطفست امیدم
از خداوند علی ما جرت عادته با آنکه بضاعتی ندارم قدمّر
بیان البضاعة فی الدیباجة سرمایهٔ طاعتی ندارم حتی اشتری
به ثوابا اوچاره کار بنده داند لانه ارحم الراحمین چون هیچ
وصیتش نماند وعجز زیمست ای عادة مقررة که مالکان
تحریر ای الذین یقدرون علی اعتاق العبد آزاد کنند بنده
پیر وهذه العادة معلومة **حکایت** روی ان ابا موسی الاشعری
لما مرض مرضه الذی مات فیه وقد بلغ سنه ثمانین سنة ارسل
وکیله الی سوق النخاسین لیشتری له عبدا شیخا سنه
کسنه یعتقه لوجه الله ویعتقه الله تع من النار کما قال النبی
المختار من اعتق لله اعتق الله بکل عضو منه عضوا منه
من النار فطلب الوکیل فی السوق عبدا مسنا فکل احد
یقول لا این یوجد العبد مثل الشیخ الذی تطلبه لانه ما من
احد ان لا یعتق العبد البالغ فی هذه السن فلما ایس الوکیل
جاء الیه وقال ما وجدت عبدا کبیرا وکل اهل السوق سفهنی
بان قال ای مولی لا یعتق العبد الکبیر البالغ فی هذه السن
فقال ابو موسی آنهی تسمع ما یقول وکیلی فاعتق عبدک البالغ
فی ثمانین من النار ای بار خدای هو بمعنی المولی کذا قال صاحب

ابن سید علی

بحر الغرایب والمستدل علیه بشعر الانوری بیت ای بر اطراف دهر
فرمان ده وی بر ابنای دهر بار خدای ومن قال اصله باری حذف
یاؤه المؤزن فی الصحاح الفارسی باری لفظ مشترک بین لغة
الوب والعجم معناه الله خدای فقد ظن هذا اللفظ اعنی بار خدای
لفظا مرکبا ثم قال وفی الفصول العمادیة معنی قوله بار خدای بزرگ
خدای لان بار بلفظ فارسی بمعنی بزرگ انتهی فقد غفل عما فی بحر
الغرایب وهو صاحب اللغة وهو اولی بالاعتماد علی کلامه وما ذکره
من المعنی المناسب بالسیاق وهو انسب بالاعتماد کیتی آرای
وصف ترکیبی بمعنی مزین العالم بر بنده پیر خود ببخشای
امر من بخشایدن بمعنی الرحم ای ارحمه سعدی منادی حذف
حرف ندائه رهی کعبه رضا گیر ای اسلکه ای مرد خداره خدا گیر
لتصل الیه بد بخت بسکون التاء مبتدأ کسی خبره که سر
بتابد مضارع من تافق بمعنی الاعراض بنازین در متعلق
بقوله سر بتابد ای اعرض عن باب الله تع که در دکر نیابد
ای لا یجد بابا آخر غیر باب الله حکایت از حکیمی پرسیدند
که از شجاعت وهو شدة القلب عند الباس وسخاوت وهو
الجود کدام ای ایهما بهتر ست گفت ای الحکیم آنرا که سخاوت
هست بشجاعت حاجت نیست فالسخاوة اولی منه من کمل
الوجوه بیت نوشته است ای مکتوب بر گور بمعنی القبر
بهرام گور بالکاف الفارسی فی اللفظین که دست کرم به زبازوی
زور بمعنی القوة قطعه نماند بسکون النون والدال ماض

منع حاتم طایی ای مات ولیک نا باید باند ماض مثبت ای
علی الدنیا نام بلندش ای اسمه العالی بنیکویی مشهور فانه بالسخاء
مذکور حکایت روی عن امه انه متی کان رضیعا لا یمص ثدیها
لو لم یکن صبی آخر یمص الندی الاخری زکوة مال بدر کن ای
اخرجها که فضلة رز بفتح الراء المهملة وسکون المعجمة شجرة
العنب راجو باعنان ببرد بضمتین ای اذا قطعها بیشتر دهد
انگور کما هو مجرب معلوم فالزکوة تنقص صورة وزیادة حقیقة

باب سوم در فضیلت قناعت القناعة

بالفتح مصدر قنع یقنع من باب علم یعلم وقد مر بیانه قریبا
وقنع یقنع قنوعا من باب فتح اذا سأل ومنه قیل العبد حر
ان قنع والحر عبد ان قنع وقیل بابه الحرص بالقناعة ظفر بالعز
والمروة حکایت خواهنده ای سائل مغربی در صف بتشدید
الفاء عربی بزاران حلب می گفت ای خداوندان نعمت
ایها الاغنیاء اگر شما را انصاف بودی ومقتضاه اعطاء
الزکوة والصدقة بغیر سؤال وما را قناعت وموجبه الصبر
علی القلیل وترک السؤال رسم سؤال ای هذه العادة از جهان
بر خاستی ای ارتفع والیاء للحکایة فی الموضعین قطعه ای قناعت
تو انگرم گردان بالکاف الفارسی صفیر نی غنیا گه وری توهیچ
نعمت نیست ای انت فی منتهی جمیع النعم ولیس وراءک نعمة کنج
بضم الکاف العربی بمعنی الزاویة وهو المسموع من الاساتذة واطلاق
الزاویة علی الصبر شایع کما یجی ویحتمل ان یکون بفتح الکاف الفارسی بمعنی

خزینه صبر اختیار کنی است فائده اختیار ده هر کس اصبر بنیست حکمت
نیست حکایت دو امیرزاده بودند در مصر یکی علم آموخت
ای تعلم العلم و دیگری مال اندوخت ای اکتسب آن جماعة
اشارة الی الذی تعلم العلم علامة عصر شد و این اشارة الی الذی
اکتسب المال و من وضع لفظ این مقام آن لم یعرف
الاشارة و العارف یکفیه الاشارة عزیز مصر کشت
بفتح الکاف الفارسی مرادف شد پس این تو انگر بجشم حقارت
و استحقار در فقیه ای عالم و من لم یعرف المتن وضع لفظ
فقیر مقام فقیه نظر کردی و گفتی که بسلطنت رسیدم ای وصلت
الی السلطنة و تو همچنان بحالک الاولی در مسکنت بمانده ای
گفت ای برادر شکر نعمت باری تعالی بر منست که میراث
پیغامبران یافتم یعنی علم تفسیر المص و تو میراث فرعون و
هامان و هوو زیره یافتی و من لم یعرف المتن و صحة المعنی
قال رسیدی مقام بافتی یعنی ملک مصر مثنوی من آن
مورم که در پایم بمالند ای تنی نملة ضعیفة یضع الناس اقدامهم
علیها و هی لا تکون نه زنبورم که از نیشم بنالند ای لا قدرة لها علی
الاذاء للغیر و قد وجد فی اکثر النسخ لفظ دستم مقام نیشم
و الانسب بالمقام ما اخترناه کجا خود شکر این نعمت گذارم
ای این اشکر علی هذه النعمة که زور مردم آزارے
وصف ترکیبے ندارم کانه تفسیر للسابق و قیل فی الرجمة
مثنوی بنماند مورم کآیا غیله او را بدندان اکلیا لره

بو نعمت شکر بنی ایدمی دلدن ۰ که کمسه انکله بنم المدن ۰۰
حکایت درویشے را شنیدم که در آتش فاقه بمعنی الفقر کمامر
می سوخت حکایة حال ماضیة و خرقه بر خرقه می دوخت
کما هو عادة الفقراء و تسلی خاطر خود بدین بیت می کرد بیت
بنان خشک قناعت کنیم و جامه دلق عطف علی قوله نان
که بار محنت خود به و او لی که بار منت خلق لفظ بار فی الموضعین
بمعنی الحمل بکسر الحاء کسی گفتش ای فال احد لهذا الفقیر
چه نشینی که فلان در ین شهر طبع کریم دارد و کرم عمیم مبان
بخدمت آزادگان بسته و بهر در بکسر الراء دلها شسته اگر
بر صورت حال تو مطلع گردد پاس خاطر عزیزان منت
دارد گفت دلک الفقیر خاموش که در نیستی و فقر مردن به که
حاجت بپیش کسی بردن که گفته اند قطعه هم رقعه بضم الراء
معناه بالفارسی پاره و منه رقع الثوب بالترقاع و به قطع
دوختن به و الزام کنج صبر اتفق العارفون بهذا الکتاب
علی انه بضم الکاف العربی فهذا ما وعدته آنفا و اعلم ان الزام
الشیء و التزامه الاعتناق کنز بهر جامه رقعه و هی بمعناه واحدة
الرقاع التی تکتب بر بکسر الراء للاضافة خواجگان ای عندهم
نوشت بمعنی نوشتن و المراد ارسال الرقعة المکتوبة الیهم لطلب
الثوب حقاکه باعقوبت دوزخ برابرست من جهنة
التألم رفتن بپای مردم همایه در بهشت و فی بعض
النسخ مردی بالیاء المصدری بدل مردم حکایت

ابن نبیه علی

یکی از ملوک عجم طبیبی حاذق ای ماهر را من حذق الصبی القرآن
والعمل اذا مهر ومن قرره بقوله استاد مطلقاً فقد غفل عن المبارة
بخدمت سید الکونین والثقلین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم
فرستاد سالی چند معناه بالترک بر بچه پیل در دیار عرب بود
کسی من الصحابة بحجر بنی پیش او نیامد ومعالجه از وی در
نخواست فقط در صلة للتاکید روزی پیش رسولعم آمد
ذلک الطبیب وکله بکسر الکاف الفارسی بمعنی شکایة کرد که
مرا برای معالجة اصحاب فرستاده اند وهیچ کس درین مدت
ای المدة المدیدة التی کنت فیها بهذا الدیار من النفات نکرد تا
خدمتی بیاء الوحدة بر من معین است بجای آرم عبارة
عن الاداء رسولعم فرمود که این طائفه را قاعدة هست
که تا اشتها غالب نشود چیزی نخورند وهنوز که اشتها باقی
باشد دست از طعام بازدارند کنایة عن ترک الاکل ومن قال
بدارند موضع بازدارند فلم یوف المنن حکیم ای طبیب
گفت آنست موجب تندرستی پس زمین خدمت ببوسید
وبرفت مثنوی سخن آنکه کند حکیم آغاز ای الحکیم یشرع فی
الکلام فی وقت یاسر آنست سوی لقمه دراز ویناول و
یوجه انا مله نحو اللقمة که زنا گفتش خلل زاید ای یتولد الضرر
من عدم کلامه هذا بیان المصراع الاول من البیت السابق
یا زنا خوردنش بجان آید او قرب من الموت من عدم اکله
هذا بیان المصراع الثانی منه لاجرم حکمتش بود گفتار تقدیر الکلام

کفتارش

هذا من حذاق الصبی القرآن

حکایت

گفتارش حکمت بود حکم منفع علی الاول خوردنش تندرستی آرد بار
بمعنی ثم حکم منفع علی الثانی یکی توبه بسیار کردی وباز شکستی
بیاء المکافاة فیها تا یکی از مشایخ بدو گفت چنین می دانم که بسیار
خوردن عادت داری بیاء الخطاب وقید نفس از موی باریکتر
است فرد المص قید النفس بقوله بعنی توبه ای یرید ذلک الشیخ
بقوله قید نفسک التوبة حکایت روی عن رجل صالح انه قال ما شبعت
قط الا عصیت الله وهممت بالمعصیة ثم شرع المصنف حکایة
کلام ذلک الشیخ ونفس را چنین که تو پروری ای علی هذا الوجه
الذی تربیها به زنجیر بکسلاند وآید روزی که ترا بدرد مضارع
من دریدن بیت یکی بچه گرگ می پرورید اشارة
الی الحکایة وتمثیل لمربی النفس چو پرورده شد ای صار مربی
خواجه رای صاحبه بردرید ای اهلکه حکایت
در سیرت اردشیر بابکان اسم ملک من الملوک الساسانیة
هذا غیر اردشیر اسفندیار آمده است که حکیم عرب را پرسید
که روزی بیاء الوحدة چه مایه طعام باید خورد فیه تنبیه علی انه
ینبغی للسلاطین ان یطلبوا حفظ الصحة فان به تمشیر
تدبیر المملکة اذ فی العلیل علیل گفت ذلک الطبیب صد درم سنگ
ای وزنه من الطعام کفایت می کند گفت ای الملک المذکور این
قدر چه قوت بتشدید الواو دهد حکیم گفت هذا المقدار یحملک
وما زاد علی ذلک فانت حامله یعنی تفیر من المص این قدر
ترا بربای همی دارد وهر چه بیرون زیاده کنی تو حمال آنی

ابن سینا علی

بیت خوردن مبتدا برای زیستن خبره و ذکر کردنست
عطف علیه تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست قیل فی
الترجمة بیت بیمک دیر بمک ودحی ذکر ایمک ایچون ٭
سن بوکه معتقدکه دیر بمک بمک ایچون حکایت دو درویش
خراسانی ملازم صحبت یکدیگر بودندی وسیاحت کردندی
قدم بیانه فی اوایل الباب الث ومن بینه هناک بمانی مختار
الصحاح واعادهم هنا حیث قال فی مختار الصحاح ساح فی الارض
یسیح سیحا وسیحانا بفتح الیاء ای ذهب فقد غفل عما ذهب
یکی ضعیف بودکه بهر بفتح الهاء دوشب افطار کردی
بیاء الحکایة فی ثلثة مواضع وآن ذکر قوی که روزی بیاء الوحدة
ظرف سه بار خوردی قصارا فی بعض النسخ اتفاقا بهر بفتح الهاء رشهری
بیاء الوحدة بشهامت جاسوسی بالیاء المصدری گرفتار آمدند
هر دو را در خانه کردندای حبسوهما فیه ودرش را بکل بکسر
الکاف الفارسی برآوردندای بنوا بالطین بعد از دو هفته معلو
شد که بی گناهند در بگشادند فتحوا الباب قوی را دیدند مرده وضعیف
جان بسلامت برده در عین عجب ماندندای الناس حکیمی گفت
خلاف این عجب بودی که آن یکی بسیار خور وصف ترکیبی
بود طاقت بی نوایی بالیاء المصدری اعلم ان لفظ نوایجی ثلثة معان
الاول بمعنی حسن الحال الغناء والتهیئة والثانی بمعنی العسر
والثالث اسم آلة اللهو والرابع اسم مقام من مقامات
الموسیقی والخامس بمعنی الرهن کذا فی بحر الغرایب وقال فی

مطلب فی بیان لفظ نوا

الصحاح

ابن سینا علی

الصحاح الفارسی بمعنی النعمة والظاهر ان المراد هنا هو المعنی الاول
والآخر ومن فسره بقوله یعنی بی زاد فلم یات بمعنی من
معانیه تدانست ای لم یصبر علی عدم حسن الحال او علی
عدم النعمة هلاک شد وآن ذکر ای الضعیف خویشتن دار
وصف ترکیبی بود ای کان ضابط النفسه بر عادت خود صبر
کرد وبسلامت ماند قطعه چوکم خوردن طبیعت شرای اذا کان
قلة الاکل طبیعة کسی را ای لاحد بحسب الریاضة چو سختی
پیشش آید مثل الحبس مع عدم الاکل سهل گیرد ویقدر علی الصبر
وکم تن برورست وصف ترکیبی اندر فراخی چو تنگی بالیاء المصدری
فربها بیندازسختی بمیرد قیل فی الترجمة مثنوی کشی بخواولاچو تنگم
بمک آزه قنع کون کلسه آچلقدن بوگا مازه کفشکلکده اوکم
تن بسله اولدی چوطار لق کوردی اول آچلقدن اولدی حکایت
یکی از حکما پسرش را نهی کرد از خوردن بسیار وعلل النهی
کسیری بالیاء المصدری ای الشبع مردار بخوردار ای یجعله
مریضا گفت ای پسر ای پدر کرسنگی لفظ کی بکسر الکاف الفارسی
والیاء الاصلی یفید معنی المصدریة ای الجوع بکشد بضم الکاف
ای یقتل شنیده که طریقان گفته اند که بسیری مردن به که گرسنا
بردن گفت ای حکیم اندازه نگه دار که قال الله تع کلوا واشربوا
ولاتسرفوا بیت کرچه خدا گفت کلوا واشربوا درعقبش
گفت ولاتسرفوا قال فی الکشاف حکی ان هرون الرشید
کان له طبیب نصرانی حاذق فقال لعلی بن الحسین بن واقد لیس

مطلب فی بیان لفظ نوا

ز کتابکم من علم الطب شئ والعلم علمان علم الابدان وعلم الادیان
فقال له قد جمع الله الطب کله فی نصف آیة من کتاب
الله قال وما هی قال قوله تع کلوا واشربوا ولا تسرفوا
فقال النصرانی ولا یؤثر من رسولکم شئ فی الطب فقال
قد جمع رسولنا الطب فی الفاظ یسیرة قال وما هی قال قوله ع
المعدة بیت الداء والحمیة رأس کل دواء واعط کل بدن
ما عوّدته فقال النصرانی ما ترک کتابکم ولا نبیکم لجالینوس طبّاً

بیت نه چندان بخور کز دهانت برآید نه چندان که از ضعف جانت برآید نهی فی المعنی عن
الاکل نه چندانکه از ضعف جانت برآید نهی فی المعنی عن
قلة الاکل علی وجه المبالغة **قطعه** باانکه در وجود طعامست
حفظ نفس وهو مسلم ریح آورد بفتح الواو فاعله طعام ای
یاتی بالمرض که بیش از قدر بفتحتین بود بفتح الواو ای لو کان
زایدا من المقدار لانه گر کلشکر خوری بتکلف زیان کند وهو
مجرّب ورنان خشک ای الخبز بلا ادام دیر خوری ای بالجوع
کلشکر بود **حکایت** مرض رجل عاقل وقال لابنه بطریق
النصح لا تاکل طعاما الا مع الکرّ قال الابن ما ترکت لی مالا
کثیرا حتی اقدر علی ذلک قال الاب امسک نفسک من الطعام
الا ان غلب الاشتهاء حتی یصیر الطعام کالکرّ لذیذا **حکایت**
رنجوری را گفتند ای قالوا المریض که دلت چه می خواهد گفت
آنچه دلم هیچ نخواهد یعنی اجاب ذلک المریض بانه اطبّاء ان
لا یطلب خاطری شیئا **بیت** معده جو پر گشت وشکم یعنی اذا کانت

المعدة

المعدة والبطن ممتلئین درد خاست قائم المرض سود ندارد
همه سباب راست ای لا ینفعه کون جمیع اسباب المعاش
مستقیمة اذ القلب لا یمیل الیها فالصحة رأس کل عیش هذا
المعنی هو المناسب بالسباق ومن قال ای لا ینفعه کل معالجة تجربة
تجربة صحیحة فقد اتی بکلام غیر مناسب بالمقام وان تفسیره یقتضی
انه اذا حدث مرض فی شخص لا ینفعه علاج اصلا وهو ابطال
باب الطب کما لا یخفی **حکایت** بقالی را دمی چند بر صوفیا
گرد بالکاف الفارسی آمده بود یعنی اشتری طائفة من
الصوفیة طعاما مثل الارز والسمن من بقال حتی اجتمع
دراهم معدودة علی ذمتهم دینا له وهر روز بقال مطالبت
گردی وسخنهای ناخوش گفتی ببداءة الحکایة اصحاب
ای الصوفیون ارتفعت قدم بیانه خسته خاطر بودند وجز
از تحمل چاره نبود اذ کانوا فقراء لا یقدرون علی الاداء صاحب
دلی ازان میان گفت نفس را وعده دادن بطعام آسانتر است
که بقال را بدرم بکسر الدال بمعنی الدرهم **قطعه** ترک احسان
خواجه اولیتر واحسن کاحتمال جفای بوابان ای من تحمل اذاهم
کما قیل **قطعه** غم دنیا منه بکردن جان ۰ دلا چندانکه چندانی
نیرزد ۰ طعام جرب وشیرین سلاطین ۰ زبان تلخ دربانی نیرزد
بتمنای گوشت بالکاف الفارسی بمعنی اللحم مردن به واو لی
که تقاضای زشت قصابان بالاضافة وقیل فی الترجمة
قطعه ترک احسان خواجه گیر کدره ۰ چو قی جفاسن

چکنجه بوابک • ات امید لیه یکدر راولمک • که تقاضادن ایسه
قصابک حکایت روی انّ صالحاً مرّ بدکان قصاب فقال
القصّاب انّ عندی لحماً سمیناً فاشتره قال ذلک الصالح
لیس لی دراهم قال القصّاب انّی امهلک قال الصالح النفس
اولی من امهالک قال القصّاب لامهال النفس صرت اعجف
قال الصالح الایکفی جسدی هذا ان یکون غذاء لدیدان القبر
حکایت جوانمردی درجنگ تتار جراحتی بیاء الوحدة فیها
مول بالفتح والسکون رسید یعنی اصابه جراحة مخوّفة ممیتة
فی الاغلب کشتش کفتش فلان بازرکان نوش دارو دارد ای عنده
دواء نافع لجراحتک اگر بخواهی شاید که قدری بفتحتین وباء
الوحدة ای مقدار یسیر بدهد وکویند ای میروی آن بازرکان بتجل
معروف ای مشهور بود بیت کر بجای نانش اندر سوه بود
آفتاب مرهون تا قیامت روز روشن کس ندیدی جز بجواب
لانّه لا یفتح سفرته حتّی تظهر الشمس جوانمرد کفت اکر نوش
دارو خواهم لابدّ عن احتمالین دهد یا ندهد واکر دهد فهو
محتمل احتمالین آخرین منفعت کند یا نکند بهر حال ازو چیزی
خواستن زهر قاتلست بیت هرچه از دونان جمع دون
بمنت خواستی بفتح الخاء اذا لواو رسمیّة درتن افروذی واز
جان کاستی بباء الخطاب من کاستن بمعنی النقص متعدّیا
وحکیمان کفته اند اکر آب حیات فی المثل بفتحتین باب روی
فروشندای لو بیع ماء الحیوة مثلاً بباء الوجه ای بهانک العوض

ودانا بخردای العالم لایثتریه ومن اورد بدل العالم لفظ العاقل
فقد جهل بمعنی لفظ دانا که مردن بغرت به از زندکانی بذلت
بیت اکر حنظل بالخاء المهملة والظاء المعجمة بالترک ابوجهل
قبر بوزی خوری از دست خوش خوی ای حسن الخلق والعادة
به از شیرینی بباء الوحدة از دست ترش بضمتین روی
عبوس الوجه قوله خوش خوی ونرش روی وصف ترکیبی
وقیل فی الترجمة بیت بمملک حنظلی خوش خوی الدن •
آنجه سنّی بدروی الدن حکایت یکی از علما خورنده ٥
بسیار داشت ای کانت مرتزقته کثیرة وکفاف اندک
بایکی از بزرکان من اهل الدنیا که حسن ظنّ بلیغ ای علی وجه
المبالغة درحق او داشت فاعله ضمیر یکی از بزرکان بکفت فاعله
ضمیر یکی از علمای قال له انّی رجل عیالی کثیرة وکفافی قلیل روی
از توقّع وی اشارة الی یکی از علما درهم کشید فاعله ضمیر یکی از بزرکان
وتنّوض از اهل ادب درنظرش ناپسند آمد قطعه زبخت روی
ترش کرده حال من ضمیر مرو پیش یار غیر مرهون مرو
کر عیش بر و نیز قدم بر بیاء نه فی الحکایة المنظومة اوّلها دیدم
کل تازه چند دسته وذکر نا فیها ما ذکره صاحب بحر
الغرایب وبیّنا خطاء من اخطاء فیه والعجب من المخطی
هناک قال هناک فی البحر بنیر حرف عطف بمعنی الواو وتلخیص کردانی
بیاء الخطاب من کردانیدن بحاجتی که روی تازه روی خندان
حال من ضمیر رو که کار بسته نماند کشاده پیشانی الباء من نفس

الكلمة بمعنى الجبهة وفي بعض النسخ فرو نهند از كشاد پيشاني
آورده اند كه اندكي در وظيفهٔ او زياده كرد و بسياري از ارادت
كم بفتح الكاف بمعنى ناقص پس از چند روز چون نخبت معهود بر قرار
يريد ذلك العالم گفت **شعر** بيش فعل من افعال الذم المطاعم
فاعله وهو جمع مطعم بالفتح والسكون اسم لما يطعم والمخصوص بالذم
محذوف حين نصب على انه ظرف لتكسب مضاف الى الذل وهو
بالضم والتشديد ضد العز تكسبها اى تكسب انت تلك المطاعم والحجاب
عام القدر بالكسر ظرف بطبخ فيه منتصب اى منصوب و
القدر بالفتح المرتبة مخفوض من الخفض ضد الرفع ولا يخفى
ان المصراع الثاني في مقام التعليل للذم **بيت** نام افزود
وآب رويم كاست اى نقص بے نوايے بالياء المصدري
وقد عرفت معانى نوا به از مذلت بكسر التاء للاضافة خواست
بالواو السمتية بمعنى خواستن اى من ذلة السؤال **حكايت**
درويشے را ضرورتے بپاء الوحدة فيها پيش آمدكسے گفت
فلان ذكر اسم شخص نعمت بے قياس دارد اى متمول اگر بر حاجت
تو واقف گردد ترا مراد دهد بالتركي بكنز روا ميد دوتلور ومن
تمال في البحر مانا وهمان وهمانا بمعنى واحد والفرق ان هما نا
قريب الى التحقيق لم يبين المعنى وما ذكره ليس بوظيفة الشارح
در قضاى آن توقف روا ندارد گفت فاعله ضمير درويش
من اورانديم اى لااعرفه گفت فاعله ضمير كسے منت بفتحتين
رهبرى كنم اى الى ان ادلك دستش بگرفت تا بمنزل آن كس در آورد

اى

اى ادخله في داره درويش يكى را ديد لب فرو هشته بكسر الراء بالتركي
طودا عن آشفته صرقمش وتند بضم التاء وسكون النون
بمعنى الصعب شسته والظاهر انه كناية عن كونه
عبوس الوجه سخن نكفت وباز گشت اى اعرض گفتش
ضمير الفاعل راجع الى كسى وضمير المفعول الى درويش چه كردى
گفت عطاى او بلقاى او بخشيدم **قطعه** مبر بفتحتين اى من بهر دن
حاجت ببر ديگ ترش روى عليك النهى بقوله كه از خوى بدش
فرسوده اسم مفعول من فرسودن وهو بالتركي بمعنى از مك
واوصنمق ويكر مك ودد مك فاحمل على ما هو المناسب هنا
كردى بالكاف الفارسي ومن قال اى تصير انت متأذيا من
سوء خلقه فقد اتى بمعنى من عند نفسه ثم قال في الصحاح الفارسي
فرسودن بمعنى استكراه كردن فقد ذكر احد معانيه اگر كوية غم
دل باكسے كوى مرهون كه از رويش بنقداى الآن وبالفعل
آسوده اسم مفعول من آسودن بالتركي دكلمك كردى اى تصير
مستريحا من مشاهدة وجهه الفاش ومن قال بمعنى تصير
فرحا فقد ذهب الى مذهبه من انيان المعنى من عند نفسه **حكايت**
خشك سالے بالياء المصدري اى القحط در اسكندريه بارنده
آمد اى ظهر چنانكه عنان طاقت دوبان از دست
رفته بود لشدة الفقر وكثرة القلة ودرهاى آسمان بر زمين
بسته اى لم ينزل المطر والبركة وفرياد اهل زمين من الجوع بآسمان
پيوسته **قطعه** فماند جانور از وحش وطير وماهى ومومرهون كه بر

اى

فلک شد بمعنی شرفت ارزبا نوایی قد عرفت معانیه ومن لم
یذکر المعنی فیما سبق مع کونه موضع بیانه ذکر هنا احد معانیه
بقوله فی الصحاح الفارسی نوا بفتح النون بمعنی النعمة افتعال
فاعل شد عجب که دو دل خلق جمع می شود ای نمی شود که
ابر گردد بالکاف الفارسی ای یصیر سحابا وسیلاب
بالفتح والسکون دیده بارانش فیه مبالغة لطیفة
درچنین سالی مخنث بیاء الوحدة دوراز دوستان دعاء
کسی در وصف او ترک ادبست خاصه که اخصوصا
درحضرت بزرگان فان صیانة اللسان فی محضرهم واجب
وبطریق اهمال ازسر آن درگذشتن هم شاید علله بقوله
کطایفه ء برهنه گویند حمل کنند پس هرین دو بیت
اختصار کنیم که اندک دلیل بسیاری بود بالیاء المصدری
فیهما والیاء للوحدة ومشتی بالضم والسکون والیاء للوحدة
لاغیر ای مقدار القبضة ممونه ء بالنون اورنگ کذا فی بحر
الغرایب خرواری وفیه خرواری فی الاصل حمل الحمار ثم
انطلق علی الحمل مطلقا ای حمل کان فالیاء فیه اصلیة قطعه
گر نشتر بگشند آن مخنث را نشتری بدان نباید گشت ای لقصاصه
چند باشد چون چیز بعد ادنی الشین راجع الی قوله آن مخنث الا فاعل
باشد فرهو آب ومن قال الشین فاعل باشد فقد اخطاء کما لایخفی
علی من یتامل المعنی در زیر ظرف آب وآدمی عطف علی آب
بر پشت کنایة عن کونه دابة چنان شخصی که ظرف بفتحتین

ای بعضی از نعمت او شنیدی در آن سال نعمت بگران داشت
قدم مثله تنگ دستان را وصف ترکیبی بیاورد بهم الفقراء بسم
وزردادی بیاء الحکایة ای کان یتصدق علیهم ومسافران را
سفره نهادی ای کان یطعمهم گرو بهی درویشان از جور فاقه
یعنی فقر جان آمده بودند وصاروا مضطرین آمدند دعوته
او کردند ومشورت بمن آوردند سر از موافقت باز زدم ای
امتنعت عن موافقتهم وگفتم قطعه نخورد شیر
بسکون الراء یتیم خورده ء سگ ای سوره گرسنج بمیرد
اندر غاری فی الکهف تن بیچاره گو سگی مرهون بنده و
دست پیش سفله مدار ای لاتمدن یدک الی الدنی للسؤال
گر فریدون شود بنعمت ومال مرهون بهمتم زبیچ کس
مشمار ولاتلتفت الیه بزبان بفتح الباء الفارسی والنون
الحریر المنقش وسیج فعیل بمعنی المفعول ای الثوب المنسوج
الثمین بزنا اهل ای علی الحاهل لاجورد وطلاست وهو کل
مایطلی به وقد یقراء بالباء وبکسبت به بردیوار حکایت
حاتم اسم رجل معروف بالکرم مر بعض بیانه قبیل هذا الباب
طایی منسوب الی قبیلة طای راگفتند از خود بزرگتر همت در
جهان دیده یا شنیده گفت روزی جهل شتر قربان کرده
بودم وبا امراء عرب بکوشه ء صحرا بیرون رفتیم خارکنی بفتح
الکاف العرب وصف ترکیبی والیاء للوحدة را دیدم که بشته خار
فراهم آورده ای جمع گفتم بمهمانی بالیاء الاصلی بمعنی الضیافة حاتم

چرا نروی که خلق بر سماط اوکبر بکسر الکاف الفارسیة آمده اند گوید

بیت هر که نان از عمل خویش خورد بفتح الراء منت حاتم طایی نبرد و قال علی کرم الله وجهه **شعر** لئن اقعد الضعف لم اسئل الناس حاجة ● احب الی من مسئل الرجال ● یقول الناس لی فی الکسب عار ● فقلت العار فی ذل السؤال ● من اورا بهمت وجوانمردی بر تر از خود ندید **حکایت** موسی ع درویشی را دید از بر هنگی ای من العری بریک بالکاف الفارسیة بمعنی الرمل اندر ای اندر ریگ کما مر نهان شده بود لکمال فقره گفت فاعله ضمیر درویش ای موسی دعایی بکن تا خدای تعالی مرا کفاف دهد قدم بیان الکفاف فی الباب الاول فی قول المص وجه کفاف بتفاریق مجری دارند و من بیان معناه هناک وفسره هنا بالغنا فقد غفل عما مضی فکانه قال مضی ما مضی که از بی طاقتی بجان آمد موسی ع دعا کرد تا حق تعالی اورا دستگاهی بیاید الوحن ودستگاه بمعنی قدرت ومن ذکره بالیاء لم یتعرض به وقال بمعنی قدرت ومکنت فقد اهمل البیان بل اخل به او المراد نوع واحد وقطعة من القدرة دهد اجابت آمد بعد از چند روز باز آمد از مناجات دیدش فاعله ضمیر موسی والضمیر البارز راجع الی درویش کرفتار ای محبوس وخلع انبوه بالفتح والسکون بمعنی الکثیر برو کرد بکسر الکاف آمده گفت موسی ع این را چه حالتست گفتند خمر خورده ای شرب الخمر فان الطلاق

خورد نا بمعنی آشامیدن شایع فی اللغة الفارسیة وعبده فی مختار الصحاح العبدة سوء الخلق ورجل معبد بکسر الباء یوذی ندیمه فی سکره ومعناه فی الوف بالة کخوغا کرده ویکی راکشته بضم الکاف العربی ای قتل احدا اکنون قصاص می کشد **بیت** گر بود مسکین اکر بیر داشتی ای لو کان للمرة المسکینة جناح تخم کنجشک بضمتی الکاف والجیم العربیتین العصفور از جهان بر داشتی فکذا قد یجد الضعیف قدرة فیوذی الضعفاء کما قال عاجز باشد کز دست قدرت یابد خلاصة البیت السابق بر خیزد دست عاجزان بر تابد مضارع من تافتن یعنی یوذیهم موسی ع بحکمت جهان آفرین وصف ترکیبی اقرار کرد وار بجای سر خویش ای جزائه علی الدعاء له استغفار قوله تعالی ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض بر خواند ای قراء مضمونه لان الآیة نزلت علی نبینا ع **شعر** ماذا احاضک احاض افعل من الحوض بمعنی الشروع واصله فی ورود الماء وشروعه وکلمة ما اما استفهامیة فهذا بمعنی الذی واحاض صلته والمجموع خبر ما ای ای شیء الذی احاضک او کلمة ما مع ذا اسم واحد بمعنی شیء فهو مبتداء والجملة الفعلیة خبره ای ای شیء احاطک ای جعلک حایضا یا مغرور فی الخطر بفتحتین الاشراف علی الهلاک ویجوز ان یکسر الطاء للقافیة حتی هلکت والجاران اعنی فی وحتی متعلقان بقوله احاضک فلیت النمل لم یطر بقراء بفتح الطاء للقافیة علی

وبکسر ها علی الشاذ **رباعی** سفله الکاهر ان کلمه را مقدره چو
جاه بالجیم العربی آمد و سیم و زرش ای اذا جاء المنصب و
الفضة والذهب الی الدنی سیلی بکسر السین المهملة
والکسرة المحتملة للیاء وهو الضرب بالید علی القفاء یقال
له بالترکیة سله ومن قال اللطمة التی تضرب علی وجوه الصبیان
عند الاساءة فی الادب فقد استحق ان یقال فی حقه سیلی خوابد
بحقیقت سرش اذ غفل عن لفظ سیراین مثل آخر نه حکیمی زدست
استفهام انکاری والمشار الیه هو المصراع الثانی مورهمان به که
بباشد بر سرش هذا مثل فی العجم کما ان قوله لیت النمل لم یطر
یقال فی الترکیة **ع** قرنجه تک قنا دیدرز والی **حکمت**
پدر را عمل بسیار ست ولیکن پسر کرمی دارست یعنی ان
فی ابنه حرارة اما ذاتیة او عرضیة فیضره العمل ولهذا یمنعه
من اکله لامن البخل ومن لم یعرف معنی کرمی دارست
قال یعنی ان ابنه حار المزاج لاینا سبه اکل العسل **بیت**
آنکس که توانگرت نمی کرداند آنرا که بصبر کرد غنیا او صلحت
توانگر تو بهتر داند قیل فی الترجمة **بیت** اول کسه که سنی
بای فیلمز خیری سکا یک بلوا وسندن **حکایت** اعراب
العرب کل من هو من ولد اسمعیل سواء کان ساکنا فی البادیة
او الامصار او القری وقول الجوهری هم سکان الامصار غیر
مرضی والنسبة الی العرب عربی واما الاعراب فهم سکان
البادیة خاصة والنسبة الیهم اعرابی فالاعراب لیس بجمع

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ع ب بل هو اسم جنس والیاء فی لفظ المص للوحدة لا للنسبة
یعنی واحدا من الاعراب را دیدم در حلقه ء جوهر بان بصره ای فی
جماعتهم واسواقهم حکایت یکی گرکه وقتی در بیابان ای فی
المفازة راه گم بالضم گرده بودم وازاد معنی بالاضافة واعلم
ان الزاد طعام یتخذ للسفر ومعنی لفظ معنی مایذخر فذکره مع زاد
یفید المبالغة فی التنوع یعنی ازجنس زاد هیچ با من چیزی نمانده بود
واطلاق لفظ معنی علی الامر المهم والشیء المکتوم من المال والزاد
شایع کما یقال فی الترکی معنی سنکله میدر فاذا عرفت المعنی
فلا التفات الی الاستصعاب من لم یعرف معنی لفظ معنی
وفایدة زایدة ودل بر هلاک نهادم کرناکه مقصور من ناکا
بمعنی فجاءة کلفظ ناکهان کیسه ء یافتم بیرازمر وارید ای اللؤلؤ
هرگز آن ذوق وشادی فراموش نکنم که بلد اشتم ای ظننت
ان فی ذلک الکیس کندم بریانست وهو بالترکی قی ورمش
بغدای در ومن قال قیل اومه وهو معروف عند اهله فقد بعد
عن معنی اللفظ والمعروف فی البلدان البعیدة عن العمران ان
اهلها اذا ارادوا السفر یجعلون الحنطة المشویة فی الکیس
او الجراب لاجل الزاد فی الطریق فالاعرابی الواجد ظن ان ما
فی الکیس هو الزاد من الحنطة المعهودة وبارفراموش نکنم
ان تلخی وناامیدی که معلوم کردم که مروارید ست **قطعه**
در بیابان خشک ای فی المفازة الیابسة وریگ روان
ای الرمل الجاری ومن قال یعنی بر یه لم یات بمعنی اللفظ ایضا

توشه را در دهان چه در بضم الدال چه صدف از اللولو لا یدفع
عطشه کالصدف مرد بی توشه بمعنی بی زاد کو اصله که او اشاره
الی مرد بی توشه فتاد بضم الفاء ماض من فتادن و هو مرادف
افتادن فاذا سمعت التحقیق فلا تلتفت الی کلام لا یلیق زنهای
لجوعه کمر بند او چه زره خرف ای لا تفاوت بینهما و خرف
بفتحتی الخاء و الزاء المعجمتین بالترکی سقسی و من قال اراد به
سقسی پاره سی فقد زاد من عند نفسه و قیل فی الترجمة **قطعه**
قوری یا زبد و آقرقومده • صوسیز آغزنده درندر یه صدف چو
آیقدن دوشه آز قسزار • قوشغنده آنک نه زره نه خرف •
حکایت یکی از عرب ای واحد منهم در بیابانی بیاع
الوحدة از غایت تشنگی در گفت **شعر** یالیت قبل
ظرف لقوله افوز منیتی فعیلة بمعنی الموت یوما بدل من الظرف
و المراد بالیوم مطلق الوقت لانه اقترن بفعل غیر ممتد و من لم یوف
القاعدة قال و الیوم زمان ما بین طلوع الفجر الی غروب الشمس
و قد یطلق فی مطلق الوقت و هو المناسب ههنا افوز ای اظفر
بمنیتی بالضم و السکون ای المتمنی ای یالیتنی افوز بمرادی قبل
ان اموت نهرا بالجر علی انه بدل من منیتی تلاطم بکتی صفقة نهر
و هو تفاعل من اللطم بالترکی طپنجه او رمق و تلاطم الامواج ضرب
بعضها بعضا و اختاره الماضی للتفأل کانه وقع فاظل نصب
باضمار ان فی جواب التمنی ای اصیر انا املاء قربة بکسر القاف
حکایت المجنبین در قاع بمعنی صحرا و هو معروف بسیط

ابن سیدی علی ع

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ای

ای مبسوط و طویل و من فسر القاع بالمستوی من الارض
جعل لفظ البسیط صفة کاشفة مسافری کم شده بود ای ضل
الطریق و فی بعض النسخ راه کم کرده بود کما فی الحکایة الآتیة
و قوت بتشدید الواو المفتوحة و قوتش بسکونها نماند
و در می چند بالترکی هر قیچ اقچه **بیت** شادم زنشانهای کف
پای سکانت • مانند کدایی که بیابد درمی چند • هر میان داشت
بسیار بگردید بفتح الکاف الفارسی بالترکی طولاندی راه بجایی
نبرد و بسختی هلاک شد ای مات بالشدة طایفه‌ئی هر سید
الی ذلک المنزل و درمها دیدند پیش رویش نهاده و بر خاک
این کلام را نبشته **قطعه** گر همه زر یقراء بتشدید الراء للوزن
جعفری و هو دینار کبیر مشهور بالخالصیة دارد فاعله اول المصراع
الاخیر اعنی مرد بکسر الدال بی توشه ای بی زاد بر نکید دکام بالکاف
الفارسی بمعنی الخطوة ای لا یرفع خطوته یعنی لا یقدر علی ان یخطو
خطوة هذا هو المرام بحسب المقام و من قال و قد بقراء بالکاف
العربی بمعنی المراد در بیابان بسکون النون فقیر سوخته را
مرهون شلغم پخته به که نقره‌ئی خام الفضة السبیکة **حکایت**
مهر کز لفظ مستعمل یعرفه کل احد و من قال یعنی اصلا فقد حل
المشکل عنده از دور زمان نالیده بودم ای ما وصلنی
منه الم حتی یقع منی این لاجله و روی از گردش اسم مصدر
من گردیدن بفتح الکاف الفارسی آسمان در هم نکشیده و
المعنی بالترکی بورتر مش ایدم مکر وقتی که پایم برهنه بود و

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

استطاعت ای قدرت پای پوشی یراد به المعنی الاصطلاحی
بالترکی بابوج ندانستم ای لم یکن لی قدرة ان اشتری المداس بجامع
کوفه درآمدم ای دخلت فیه دلتنگ حال لکون رجلی حافیة یکرا
دیدم که پای ندانست سپاس و شکر نعمت حق بجای آوردم
ای شکرت علی نعمة الله تع وهی صحة رجلی وبترک الفشی بالیاء
المصدری صبر کردم **قطعه** مرغ بریان ای الطیر المشوی
بچشم مردم سیر بالکسرة المجهولة کما عرفت کمتر ای کمة ست
از ببرک تره بتشدید الراء للوزن برخوانست یعنی اقل من
ورق نبات علی سفرة مملوة من الطعام لان المتنعم الشبعان
لایعرف قدر الطعام وانکه را دستگاه بمعنی القدرة فی جمیع
استعمالاته ومن قال فی اکثر استعماله فقد اخل بالبیان وقدم هذا اللفظ
قریبا ولم یتعرض به هناک وقدرت عطف تفسیری نیست
ای الذی له قدرة والمراد به الشخص الکایع شلغم پخته
مرغ بریانست **قطعه** توق کشینک اوکنده پشمش قوشش •
خوان آراسته تره دن کمدر • اول که هیچ نعمته لی ایرمز • مرغ
بریان اکه شلغمدر **حکایت** یکی از ملوک با نیخ چند از
خاصان بیان لقوله تع چند در شکارگاهی بزمستان بکسر تی
الراء والمیم ای فی الشتاء از عمارت دور افتادای وقع بعیدا
من العمران شب درآمدای دخل اللیل خانه ء دهقان قدم بیانه
فی الباب الاول دیدند ملک گفت شب آنجا رویم تا زحمت
سرما بمعنی البرد بسکون الراء فیها نباشد یکی از وزرا گفت

ابن سیدی علی

لایق

لایق قدر پادشاه نباشد التجا بخانه ء دهقانی بیاء الوحدة رکیک
ای ضعیف بردن هم اینجا خیمه زنیم وآتش افروزیم دهقان را
خبر شد ای وقف علی ارادة الملک ان ینزل بیته وکون
الوزیر مانعا ماحضری از طعام ترتیب کرد وپیش سلطان
برد بطریق الهدیة وزمین خدمت ببوسید وگفت قدر
بسکون الدال وکسر الراء بلند سلطان بدین قدر بفتحتین
تازل نشدی بالترکی آیلمق اولمزایدی ولیکن نخواستند که قدر
دهقان بلند شود ملک را سخن گفتن او مطبوع آمد ای
قبل طبعه کلام الدهقان شبانگاه ای وقت الشام بمنزل او
نقل کردند بامدادان خلعت ونعمت بخشیدای للدهقان
ودر رکاب ملک قدمی چند بالترکی برچ آیاق **بیت**
آنکس که مرا کشت بجور وستمی چند • کاش از پی تابوت من آید قدمی
چند • می رفت ومی گفت ضمیرهما راجع الی الدهقان **قطعه**
زقدر شوکت سلطان نکاست بفتح الکاف الفارسی چیزی
کم بالفتح بمعنی ناقص از التفات بمهمان سرای بسکون النون
والتقدیر برای مهمان بالترکی قونق اوی دهقانی کلاه گوشه ء
دهقان بسکون ها کلاه والتقدیر کما مر بآفتاب رسید
علله بقوله که سایه بر سرش افکند چون تو سلطانی ای سلطان
مشلک **حکایت** گدایی هول ای سائل مخوف را وهو الذی
یخاف الناس ان یصیر مثله حکایت کنند که نعمت وافر داشت
ای کان له مال کثیر یکی از ملوک گفت می نماید مجهول ای یری

که مالک کران قدم تربیانه داری بیاءِ الخطاب وما را مهمی
بیاءِ الوحدة هست اگر برخی بمعنی بعضی کما مرّ فی آخر الدیباجة
ازان دستگیری کنی چون ارتفاع ولایت ای حاصل المملکة
رسدای وصل وفا کرده شود ای یؤدّی ذلک الدین گفت لایق
قدر بزرگوار خداوند جهان نباشد فاعله ضمیر لایق دست بمال
چون من گدا آلودن بمعنی التلویث که جوجو فراهم آورده ام
یعنی قد جمعته حبّة حبّة گفت غم نیست که بگذاران می دهم
وفی بعض النسخ بتشدید الهاء من الهتم تفالوا شعر
عجبین الکلس العجین فعیل بمعنی المفعول بالترکی خمیر الکلس
بکسر الکاف وسکون اللام بالترکی الکچ وعجین الکلس من باب
جرد قطیفة لیس بظاهر فلنا فی جوابهم نسدّ به باب بین المهملة
من سددت الثلمة شقوق جمع شقّ بالفتح المبرز بتقدیم الرّاءِ
المهملة علی المعجمة علی وزن المذهب ای الخلاءِ وقیل فی الترجمة
بیت دیر گر که آیی بلچغی طاهر دگدر ده بنرایدرز که سیوه رز
انگله مستراح بیت گر آب چاهِ نصرانی نه پاکست بالباءِ
الفارسیّ جهود مرده می شویم چه پاکست بالباءِ العربیّ
شنیدم که سراز فرمان ملک باز زدای امتنع عن امره وحجت
آوردن گرفت ای شرع فی ایراد الدلیل وشوخ چشمی
کردن بالترکی یوزسزلک وحشر ق ایلمک ملک
فرمود تا مضمون خطاب یعنی ما امره الملک من المال برجو
وتوبیخ مستخلص بفتح اللام کردند یعنی اخذوا منه المال المأمور

بالقهر والغلبة مثنوی بلطافت چو برنیاید کار شرط سر
بی حرمتی گشادن ناچار جزاوه هرکه برخویشتن نبخشاید ای من لم
یترحّم لنفسه گر نبخشد کسی فاعله برو شاید ای لولم یرحمه شخص
آخر فهو یلیق به وقیل فی الترجمة مثنوی لطف ایله چونکه
حاصل اولمیه کار • آخر اول حرمتی بوزر ناچار • هرکه کندویه ایتمیه
حرمت • بیرادل کمه ایتمه عزّت حکایت
بازرگانی را دیدم فی زمان سیاحتی که صد وپنجاه شتر بار داشت
وچهل بنده وخدمتکار عطف تفسیری وفی بعض النسخ بغیر واو
فیکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة شبه درجزیره
گیش اسم مکان مرابجزیره خویش برد بضمّ الباءِ وهمه شب نثار امید
بالترکی دگلندرمدی از سخنهای پریشان گفتن بیّن کلامه
المشتمل بقوله که فلان انبازم بفتح الهمزة وسکون النون ثم
الموحّدة والزاءِ المعجمة یعنی شریکم فلان بشرکتانست فی فلان
بضاعتی بهند وسنان عطف جملة علی جملة واین کاغد قبالهٔ
بفتح القاف مکتوب قاضی فلان ضمین است وفلان
چیزرا من المال او المتاع فلان ضمین است ای کفیل بالمال
او ضمان الدرک گاه گفتی که خاطر اسکندریه دارم که هوای
خوشست وگاه گفتی نه که دریای مغرب مشوش ثم عدّ
الاسفار المتعدّدة الواقعة فی المسافة البعیدة سفرًا واحدًا
حیث قال سعدی یک سفر دیگر در پیشست ای فی
نیتی وقدام فکری اگر آن کرده شود بقیت عمر بکوشم

ای قماشهم

وجوز بعض النسخ بالظاء المعجمة من الظعن بمعنی الارتحال
والاحسن ان لا یوجد اختلاف فی النسخ لانه
یمکن ان یقال ما بعد فی ضمین
ضامن وکفیل
فافهم کما عرف فی قاعدة الاجتماع
ولهذا لم یوجد بعد قوله
مشوش ثم

بالقهر

بنشینم وترک تجارت کنم گفتم هذا کلام المعص آن کدام سفرست گفت
ای التاجر کوکر د بضمّتین الکافیین العربیین بارسی بچین خواهم بردن
شنیدم که آنجا عظیم قیمت دارد هذا سفر عظیم عدّه التاجر جزء السفر
وازانجا کاسهء چینی بروم آرم وهذا ذو خطر فادیبای رومی بهند
هذا سفر بعید وپولاد هندی جلب وهذا سفر شدید وآبگینهء بالمدّ
وکسر الکاف الفارسی یعنی قارورهء جلبی بیمن وهذا سفر خطیر وبرد
بالضم یمانی متاع ابلق بپارسی کل واحد من هذه الاسفار ان
تیسّر انّما یکون بالعمر الطویل وعدّه التاجر سفرًا واحدًا یسیرًا وقدّر
لنفسه عمرًا طویلًا بعد هذه الاسفار حیث قال وازان پس ترک تجارت
کنم پیر بدترک السفر لاترک طلب الدنیا اذ قال وبدکانی بنشینم چندان
ازان مالیخولیای الفکر الفاسد مرو خواند بسکون النون کریش بالباء
العربی ای زیاده طاقش نماند بسکون النون کفت ای سعدی تو نیز
سخن بکوی ازانکه دیدهء وشنیدهء کفتم رباعی آن شنیدستی
استهام که در صحرای غور بضمّ الغین المعجمة اسم مکان پار بالباء
الفارسیّ وسکون الراء ای فی اللّغة السالفة سالاری ای سید
واحد وتاجر صاحب الملک وقد یقراء بالباء العربی وکسر الراء
للاضافة ای بهار سالاری ومعنی بارسالاری سالاربازی ومن ظنّه
صحیحًا تکلّف فی توجیهه بیقتاد از ستور من المرکب کفت چشم
تنک بالاضافة دنیادار را وصف ترکیبی والمراد به اهل الدنیا کما هو
الظاهر المتبادر من اللّفظ المذکور ومن قال بمعنی من یحبّ الدنیا
ویطمع فیها فقد اتی بمعنی من عند نفسه یا قناعت پر کند یا خاک گور

ابن سیدی علی

حکایت

حکایت مالداری را شنیدم بنخل چنان معروف بود که
حاتم طایی بسخا کاندر طرف خلافه ظاهر حالش بنعمت آراسته
لکثرة ماله وخست نفس جبلّی بکسر اللام المشدّدة ای خلقی یمجّانه
در باطنش متمکّن ای ثبت وتقرّر کنانی را بجائی از دست ندادی
ای لایبیع خبزًا واحدًا بروح وکربهء ابوهریره را بلقمه نواخته
بیاء الحکایة سابقًا ولاحقًا هذا ماض منفی من نواخت بالترک
اوخشمق وسگ اصحاب کهف را استخوان نینداختی مع کونها محلی
فی الجملة خانهء او را کسی ندیدی درکشاده یعنی مفتوح الباب
وسفرهء او را سر کشاده لامساکه علی وجه المبالغة **بیت**
درویش بجز بوی طعامش نشنیدی اعلم انّ لفظ شنیدن
یستعمل بمعنی بوییدن فی اللّغة الفارسیّة مجازًا شایعًا وکذا نظایرها
فاذا عرفت التحقیق فلا تلتفت الی ماقیل انّه بالاشتراک
والی قول من قال هذا کنایة عن کمال الامساک بحیث یسمع الفقیر
رایحة طعامه من الغیر مرغ از پس بالباء الفارسیّ وکسر السّین
مضاف الی قولهم نان خوردن اوریزه نچیدی ای لایلتقط الطیر کسرة
الخبز من بقایا سفرته قیل فی الترجمة **بیت** درویش یمکی
قوخوسنی ایشدر آجق فوش ایمکنک اوو غنی دیر مدی الحق شنیدم که
بدریای مغرب ای فیه راه مصر مفعول مقدّم لقوله بر کرفته ای توجّه
الیه وخیال فرعون بالیاء المصدری در سر عطف جملة علی جملة قوله
تعالی اذا ادرکه الغرق یرید المص بیراد بعض الایة الواردة فی قصّة
فرعون انّ حاله وقعت کحال فرعون وتمام الآیة وجاوزنا ببنی

ابن سیدی علی

اسرائیل البحر فاتبعهم فرعون وجنوده بغیا وعدوا حتی اذا
ادرکه الغرق قال آمنت انه لا اله الا الذی آمنت به بنو اسرائیل
وانا من المسلمین الآن وقد عصیت قبل وکنت من المفسدین
ناکاه باد مخالف کرد بکسر الکاف الفارسی کشتی برآمد وتبط
بقوله شنیدم که بدریای مغرب چنانکه گفته اند بیت باسمع
طبع بکسر العین للاضافة ملولت التاء للخطاب بچه کند دل شکایة
عن الطبع که بسازد بکسر الباء بالترک دوزه وقوشله یعنی موافقت
ایدوب مقبولی اولاو قدیقراء بسازد بالنون النافیة بالترک دوزلمیه
وقوشلمیه بشرطه بالفتح والسکون الیرک الموافقة کما قال خواجه حافظ
بیت کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز • باشد که بازبینیم آن یار آشنا را •
ومن لم یوف معناه قال ضرب من البرج یقال بالترک فویرزیمه وقتی
نبود لایق گشتی ای نصیبه دست دعا برآورد متعلق بقوله ناکاه
باد مخالف کرد کشتی برآمد وفریاد بی فائده کردن گرفت قال الله تع
فاذا رکبوا فی الفلک الآیة متصلة محذوف دل علیه شرح حال
المشرکین سابقا ای هم علی ما وصفوا به من الشرک فاذا رکبوا فی
الفلک دعوا الله مخلصین له الدین ای کائنین فی صورة من یخلص
دینه لله تعالی من المؤمنین من حیث لا یذکرون الا الله تع بیت
دست تضرع چه سود ای لا ینفع بنده محتاج را نه وقت
دعا برخدا ای یرفع الیه وقت کرم در بغل بفتحتین ای الابط قطعه
از زر وسیم راحتی بیاء الوحدة برسان الی المحتاجان خویشتن هم
تمتع ببر کیرای خذ انت منفعة یصرف مالک الی الحوائج المباحة بعد

ابن سیدی علی

ما تصدقت به چونکه این خانه از تو خواهد ماند ای بیتی وانت تموت
خشتی ازسیم وخشتی از زر کیرای افرض جداره مبنیا من لبنات
من فضة وذهب فلا تصرف مالک الی تزیین البیت وتذهیبه
بل الی التصدق والتمتع آورده اند که در مصر اقارب درویش داشت
ای کان له فی المصر ورثة فقراء ببقیت مال او تو امکر شدندای صاروا
اغنیاء جامهای کهن بمرک او بدریدند وحر بفتح الحاء المعجمة والزاء المشددة
ثوب سداه حریر ولحمته شعر وقیل اسم حیوان یتخذ الثوب المتخذ من
وبرها خزا ایضا وقیل الخز صوف غنم البحر وقیل ان ذلک الحیوان
غنم البحر ودمیاطی متاع لطیف ومعروف ببر بدند القباء دران هفته
یکی را دیدم ازایشان ای من ورثته ببر با دبای الیاء الاخیرة للوحدة
والمراد به الفوس السریع فی المشی روان ای یذهب وغلامی بیاء
الوحدة پیری پیکدریی آود وان صفة مشبهة من دویدن باخود کفتم
قطعه وه که کر مرده باز کردیدی بالکاف الفارسی ای لو رجع المیت
حیا بمیان قبیله وپیوندو هو من یتعلق به الشخص من الاقارب
ردمیراث سخت تر بودی بیاء الحکایة وارثان را زمرک خویشاوند
بالترک خصم وقوم بابقاء معرفتی الباء سببیة که میان ما بود
آستیش بکشیدم ولقمتی بیت بخورای نیک سیرت وسره بفتحتین
بمعنی مقبول مردکان اصله کره آن نکون بخت بضم النون والکاف
الفارسی بمعنی المتکاسل کرد بکسر الکاف العربی ای جمع وخورد
بقراء بفتح الخاء للقافیة ومن قال للوزن فقد اخطاء وقیل فی الترجمة
بیت پیدر رصوکه قومه ای کره مرد جمع ایدوب بیمدوکن اول نامرد •

کرد م

ابن سیدی علی

139

حکایت صیّاد ضعیف را ماهی بکبر الیاء الاصلیّة قوی
در دام افتاد ای وقع فی شبکته و طاقت ضبط آن نداشت ای لم یقدر
علی ضبط السمکة ماهی جهروغالب آمد و دام از دستش من
ید الصیّاد در ربود قطعه شد بمعنی رفت غلامی فاعله که آب جوی
باضافة آب آرد منه آب جوی آمد و غلام ببرد ای جاء الماء کثیرا
وغالبا ذهب بالغلام دام مرباط ماهی آوردی بیاء الحکایة ماهی
این بار رفت و دام ببرد و کذا الامر فی الدنیا لیس فی ید العبد و تدبیره
دیگر صیّادان در ریغ خورند و ملامتش کردند ای و یجوز الصیّاد
المذکور که چنین صیدی در دام نوافتاد نتوانستی نگاه داشتن
ای لم تقدر علی حفظه گفت ای برادران چه توان کرد مرا روزی این رزق
نبود و ماهی را همچنان روزی مانده بود حکمت صیّاد
بی روزی در دجله ماهی نگیرد و کذا و ماهی بی اجل هرگز نمیرد ::
حکایت دست و پا بریده ای شخص مقطوع الید و الرجل مرا
پای بالتر کی ورق آیغلو دید کلمی جانور را بگشت بفتح الکاف
العربی ای قتله صاحب دلی هر و بگذشت و علم انّه قتله ذلک الشخص
و گفت سبحان الله نصب علی المصدریّة بفعل مقدّر ای اسبّح
یعنی انزّه الله تنزیها و یستعمل فی مواضع التعجّب باظهار ای که
دانست چون اجلش فرا رسید از بی دست و پا نتوانست گریخت
مثنوی چو آید زجی بفتح الباء الفارسیّ و سکون الیاء بمعنی
العقب دشمن بکسر النون جان ستان و صفت کسی بیند اجل
بسکون اللام پای مرد و ان بالاضافة فی اللفظین در آن دم که

دشمن بیاید علی التوالی رسید لقتلک کمان کیانی بفتح الکاف العربی
ای قوی منسوب الی ملوک کیان شاید کشید و اعلم انّ ارباب
التواریخ من العجم قسموا الملوک الماضیة من تخت ایران علی اربعة
مراتب الاوّل علی ملوک پیشدادان اوّلهم کیومرث و آخرهم کیکاوس
و الثانی ملوک کیان اوّلهم کیخسرو و آخرهم اسکندر بن داراب
و الثالث ملوک اشکانیان اوّلهم شاپور و آخرهم بهرام بن
بهرام و الرابع ملوک ساسان اوّلهم اردشیر بابکان بن ساسان
کما سمعت ذکره سابقا و آخرهم نیز ذکرد و المعنی اذا حلّ اجلک وجاء
العدوّ لقتلک لا تقدر علی الدفع حکایت ابلهی را دیدم سمین و
لحیم و خلعتی در برای علیه ثمین کثیر الثمن و مرکب تازی ای فرس
عربی کرزین ای رکب علیه و قصب هو نوع من الاقمشة المنسوجة
بالابریسم یشدّ به الرأس بیت بستی قصب الدر سرای دوست
بشستی زر ● سه بوسه بده مارا ای دوست بدستاران ●
مصری اسم نسبة بر سرای جعله عمامة فی رأسه کسی گفت مخاطبا الی ای سعدی
چگونه می بینی این دیبای معلم علی وزن المفعول من اعلم الثوب
ای جعله ذا علم بفتحتین و هو قطعة من الثوب یخاط فی منکبیه و هو
مهجور فی زماننا بدین حیوان لا یعلم ای جاهل گفتم فی جوابه خطّ
بیاء الوحدة زشتست که باب زر نوشته است شعر قد شابه
بالوری ای بینی آدم حمار فاعل شابه و التنکیر للتحقیر عجلا منصوب
هنا بتقدیر اعنی جسدا بدل من عجلا له خوار جملة اسمیّة صفة جسدا
الخوار صوت الثور قطعه با دمی نتوان گفت ماند این حیوان

کلیات تاریخ ملوک عجم

فیه تقدیم وتأخیر للوزن ای نتوان کفت این حیوان با آدمی ماند
مکر دراعه بکسر الال بالترکی ردا کذا سمع من الاساتذة وقیل بضم
الدال وتخفیف الراء للوزن واصله بتشدید الراء واحدة الدرا
ولایخفی هر ودة ارادتها حسب المقام ودستار ای العمامة توتش
بیرونش من الصورة البشریة بکذا مرمن کردیدن بفتح الکاف الفارسی
درهمه اسباب وملک وهستی او مرهون که هیچ چیز نیست وفی بعض
النسخ نیابی حلال جزخونش قیل فی الترجمة رباعی یرامز آدمیدر
دیمکه او حیوانی • مکر دراعه ودلبندی نقش انسانی • یوری آره قمو
اسباب وملک وارلغی • حلال کورمیه سن هیچ آنکه مکر قانی قطعه
شریف اکر متضعف بکسر العین من الضعف بالفتح والضم ضد القوة
کذا فی مختار الصحاح ومن قصر علی الفتح فهو من ضعف یضعف خیال مبند
ای لاتتصور که پایکاه وهو مرادف پایکاه بمعنی الجر الذی یوضع علیه
القدم وبمعنی المستراح وبمعنی المرتبة کذا فی بحر الغرایب والمراد ههنا
المعنی الاخیر بلندش ضعیف خواهد شد والمراد انه لایضعف قدره
وراستانه سیمین بمیخ زر نبرندمرهون کمان مبرکه یهودی شریف
خواهد شد ای لوکان للیهودی عتبة من الفضة ومسمارها من الذهب
لاتزعم انه یرتفع شانه وقیل فی الترجمة قطعه شریف اکرچه ضعیف
اولسن خیال ایتمه • که یوجه مرتبه سیه ضعیف اولسه کرک • اکر کمش
اشیکن آلتون ایله میخلیه لر • کمان ایلتمه یهودی شریف اولسه کرک •
حکایت دزدی کدایی راکفت شرم نداری ای قال سارق
لسائل لاتستحیی که ازبرای جوی بیاء الوحدة بسم ای لاجل الفضة

ابن سیدی علی

ربع

ابن سیدی علی

القلیلة

الفلیلة کالشعیر که دست پیش مهر لئیم ای خسیس دراز می کنی کفت
فاعله ضمیر کدا بیت دست دراز وصف ترکیبی ازپی بفتح الباء
الفارسی وکسر الیاء للاضافة وفی بعض النسخ دست درازی بالیاء
المصدری وپی بلا لفظ از یک حبه بسیم ای لاجله بوکه بهر ندبتشدید
الراء بدانکی ویم ای بدانق واحد ونصف حکایت مشت زنی
المراد به معناه الاصطلاحی ای الشخص القوی الذی یقال له زورباز را
حکایت کنند که از دهر مخالف ای من الزمان الغیر المساعد بالمال بجان
آمده بود کنایة عن کمال الشکایة وازحلق بالحاء المهملة فراخ ای واسع
کنایة عن کثرة الاکل ودست بکسر التاء للاضافة تنک بفغان آمده
لاجرم شکایت وفی بعض النسخ مشورت وهو بعید پیش پدر برد
واجازت خواست که عزم سفر دارم ای قصدت السفر قطعا تا
مکر بفتح الکاف الفارسی بقوت بازوان جمع بازو دامن کامی
بالکاف العربی وبیاء الوحدة بکف آرم بیت فضل وهنر ضایعست
تانمایند فینبغی ان یظهرهما لئلا یکونا ضایعین عود برآتش نهند
مشک بسایند فالانسب ان یوضع العود علی النار ویسحق
المسک لیظهر کمالهما وهو الرایحة الطیبة پدر کفت ای پسر خیال
محال از سر بدر کن ای اخرج الخیال المحال من الراس وبیاء قناعت
دردامن سلامت کش بفتح الکاف العربی ای اقنع که بزرکان
کفته اند دولت نه بکوشیدنست چاره کم جوشیدن ای لایحصل
الدولة بالجد فالعلاج قلة الغلیان ای القناعة بالقلیل من الطعام
وقیل العلاج قلة الاضطراب بیت کس نتواند کرفت دامن

ومعناه اللغوی بزبرق
او بزبیج وهو بیض بهارد
هنا منه

دولت بزورای بالقوة والقهر کوشش بالکاف الوبه اسم مصدر
من کوشیدن بی فایده است وسمه بکون السین ما یختضب به
بالزکی راستق وقول من قال الوسمة بمعنی الکی من وسمه اذا اثر
فیه بسمة وکی لاینا سب المقام برابروی کور **بیت** اگر بهر
بفتحتین سرمویت هنر دوصد باشد مرهون هنر بکار نیاید چو
بخت بد باشد ای لوکان فی مقابلة کل شعر مائتا کمال لاینفع اذا کان دولتک
سوء قبیحة چه کند ای ما یفعل زورمند وصف ترکیبی وفاعل کند
وارون بخت الواو من نفس الکلمة وصف ترکیبی ایضا بدل منه
یعنی نحس طالع بازوی بخت که بازوی بخت یعنی قوة الطالع اولا
من قوة البدن پس گفت ای پدر فواید بسیار ست بینها بقوله از
نزهت خاطر ای من سروره وجذب فوایدالی النفس ودیدن
عجایب من الآثار وشنیدن غرایب من الاخبار وتفرج بلدان
بالضم والسکون جمع بلد ومحاورت بالجاء المهملة ای المکالمة خلان
بالضم والتشدید جمع خلیل وتحصیل جاه وادب ومزید مصدر
میمی مال ومکسب ای زیادتها ومعرفت یاران ای حصول المعرفة بهم
وتجربت روزگاران چنانکه سالکان طریقت گفته اند رباعی تا بدکان
وخانه درکروی بکسر الکاف الفارسی وباء الخطاب ای مادام کنت
فی الدکان والبیت مرهونا یعنی مادام لاتخرج الی السفر مرکزای خام
آدمی شوی فاعمل بقول هذا برو اندر جهان تفرج کن کما قال السیاحون
بیت اگر خواهی که در عالم بخندی ۞ لوندی کن لوندی کن لوندی ۞ پس
ازان روزگر جهان بروی ای قبل ان تروح من الدنیا پدر گفت

ابن سیدی علی

دیگر مهر

سکر

ای پسر منافع سفر بیرین نمط ای اسلوب که بیان کردی بی شمارست
ولیکن پنج طایفه راست ومن اورد فی المتن قبل لفظ پنج بهاء السکتة
وبعده لفظ راست فقد ارتکب الاستدراک اول ای الاول من تلک
الطایفة بازرگانی بیاء الوحدة النوعیة راکه باوجود نعمت ومکنت
ای قدرت غلامان وکنیزان قد مر بیانه فی حکایة الرابعة ومن قال هنا
جمع کنیزک کذا قیل وقال فی البحر کنیز وکنیزک کلاهما للفتیان بمعنی الجاریة
ولعل قوله کنیزان جمع کنیز واما کنیزک فهو جمع علی کنیز کان فقد اظهر
عدم علمه ولهذا اورد قیل وقال ولعل فی المقال دلالة ویز وصف ترکیبی
للجمعین وشاگردان چاکیک دارد ای له هذه الخدام هر روز بشهری
وهر شب بمقامی بیاء الوحدة فیها در هر لحظه از نعیم دنیا متمتع و
منتفع می شود **قطعه** منعم بکوه ودشت وصحرا وبیابان غریب
نیست لانه هرجا که رفت خیمه از دوخوابگاه بالواو الکریمة ای محل النوم
والاستراحة ساخت فحال المنعم بهذه الامور وانه راکه بمراد جهان
نیست دست رس ای من لیس له وصول الید الی مرام الدنیا در زاد
بوم خویش ای فی الموضع الذی ولد فیه ووطنه الاصلی وقد مر بیانه
معانی لفظ بوم فی قول درشوره بوم خس غریبست وناشناخت
ای غیر معلوم دوم ای الثانی من تلک الطایفة عالمی بکسر اللام وباء
الوحدة کالسابق که بمنطق مصدر میمی یعنی بتکلم شیرین الباء سببیة
وقوت بتشدید الواو وفصاحت عطف علی مدخول الباء وکذا قوله و
مایه بلاغت ای بسبب هذه الامور هرجا که رود بخدمتش اقدام نمایند
ای الناس واکرام کنند **قطعه** وجود مردم دانا مثال زر بتشدید

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

الرّاء للوزن وكسرها للاضافة طلاست وهو كلّ ما طليت به كذا في
مختار الصحاح ومن قال ههنا والطلاء الاصل ما يستوعب الشيء و
قد قال في قول المص لاجورد وطلاست بر ديوار في مختار الصحاح
الطلي كلّ ما طليت به فقد غفل عن احد قوليه واعلم انّ معنى لفظ زر
طلا بالتركي بالذر آلتوني والمراد به الذهب الخالص لانّ الطلا يتّخذ منه
كه هر جا كه رود قدر و قيمتش دانند فانّ الذهب اينما ذهب لايذهب
رواجه بزرگ زاده ء نادان بشهر واقيل انّ شهر وا بفتح الراء
لفظ واحد وكان بعض سلاطين العجم في اوايل سلطنتهم يريدون اظهار
تقرّر سلطنتهم ويامرون ان يكتب اسماؤهم على الاوراق الصغار
كضرب الدراهم ويأمرون الناس ان يقبلوا تلك الاوراق في بيوعهم
كالدراهم المضروبة والناس يقبلونها خوفا من قهر سلاطينهم واسم تلك
الاوراق شهروا ماند مضارع من ماندن بمعنى المشابهة فالمعنى انّ
الابن الجاهل للرجل العظيم مثل تلك الاوراق يعامل بها وتقبل
في البلدة كه در ديار غريبش هرهيچ ندانند لانّها ليست بدراهم
مضروبة من فضّة خالصة وقيل انّ اللفظ المذكور مركّب من شهر بسكون
الراء ولفظ وا وللفظ وا معان احدها بالتركي كرو وقد يكون زايدا للثنا
اولتحسين اللفظ وقد يطلق على المطعومات نحو غوره وا وقد يكون بمعنى با
اى للمصاحبة ولعلّ وا ههنا آ بمعنى با زاد وزايد ويقرب من الاوّل ما
قيل شهروا بفتح الراء لفظ واحد في البهلوي يستعمل بمعنى مكتوب الحاكم
سوم اى الثالث من تلك الطائفة خوب رويء الياء الثانية للوحدة
كه دون صاحب دلان بمخالطت او ميل كنند فانّ حسن الصورة مغناطيس

كيد

ولفظ ماند من شهر مضارع من ماندن بمعنى شبه كه قالوا
شهر ده كرد وقالوا كه شبه خنگ در ديار
غريب كل الى مر

القلوب

ابن سیدی علی

القلوب وصحبتش را غنيمت شناسند وخدمتش را منّت دانند اى
يعدّونه نعمة اومنّة على انفسهم كه گفته اند كه جمال به از بسيارى مال
وكذا روى زيبا مرا دلهاى خسته است وكليد بكسر الكاف
الفارسيّة اى مفتاح درهاى بسته قطعه شاهدا اى محبوب
آنجا كه رود حرمت وعزّت بيند اى يعظّمونه وبرانند بقهرش
الضمير راجع الى شاهد پدر ومادر خويش فاعل برانند ياء الباء
الفارسيّة وتشديد الراء للوزن طاوس هر اوراق مصاحف
ديدم اى كانوا وضعوه فيها كقتم ابن منزلت الظاهر انّ التاء
من نفس الكلمة بمعنى المرتبة ومن رجّح كونها للخطاب فقد رجّح
المرجوح از قدر تو مى بينم بيش با الباء العربيّة كوت فاعله ضمير يه
طاوس خاموش اى اسكت كه هر كس كه جمالى دارد من كان له نوع
من الحسن هر كجا پاى نهد است ندارندش بيش با الباء الفارسيّة
اى لايمنعونه ولايردّونه رباعى چون در پسر موافقت ودلبرى
بالياء المصدرى بود الذى ليست اى لاهو گر پدر ازوى برى بود
لفظ برى بمعنى بيزار على ما صرّح به في كتب اللغة ومن قال بمعنى منتهى
ومنقطع بود فلم يأت باصل معناه او كوهرست كوامر من كفتن
وقدّم بيان فائدة ذكره صدقش در ميان مباش وفي بعض النسخ
مباد در بتشديد الراء يتيم را اليتيم في الانسان من لا اب له وفي
الحيوان من لا امّ له وفي الجماد ما لا نظير له همه كس مشترى بود چهارم
اى الرابع من تلك الطائفة خوش آوازى اى شخص له صوت حسن كه
بحنجره ء داودى اى بحلق منسوب الى داود ء م اى بصوت حسن

ابن سیدی علی

في بيان لفظ شيم

کداود دم آب از جریان مصدر ومرغ از طیران بتقدیم الیاء علی الراء
ومن عکس فقد غلط بازدارد ای یمسک **حکایت** کان داود
حسن الصوت بالنیاحة وتلاوة الزبور حتی کان یجتمع الانس و
الطیور لسماع صوته وقیل کان یحمل من مجلسه آلاف من الجنایز پس
بوسیلت این فضیلت باضافة وسیلت دل مردمان ای قلوبهم صید
کند وارباب معنی بمادمت او یعنی ندیم شدن او رغبت نمایند
شعر سمعی ای سماعی مرفوع تقدیرا بالابتداء الی الحسن بفتحتین الاغانی
جمع اغنیة خبره من استفهامیة مرفوعة محلا بالابتداء اذا اسم اشارة
مرفوع محلا خبره الذی جس بالجیم وتشدید السین المهملة بمعنی
مس بیده والموصول مع صلته صفة ذا المثانی مفعول جس
وسکون الیاء لضرورة الشعر والمثانی جمع مثنی هو من الاعداد ماکان
علی وترین والمثالث ماکان علی ثلثة اوتار والمقصود ترجیح
الاصوات الحسنة الحلقیة علی نغمات الآلات الصناعیة
حکایت سئل الجنید قدس سره ما بال الانسان اذا سمع الصوت
الحسن اضطرب قال الله تع لما ذر فی المیثاق الاول بقوله الست
بربکم نادا هم بصوت حسن فاستغرقت عذوبة سماع ذلک
الکلام الارواح فاذا سمعوا الصوت الحسن حرکهم ذکر ذلک
قطعه چه خوش باشد آواز نرم وحزین بالترک اینجه بوش جریقان
مست صبوح بالاضافة فی الالفاظ الثلثة به ازروی خوبست
آواز خوش علله بقوله که آن حظ نفس است واین قوت روح
هوا ولی من حظ النفس یفهم من تلک الطائفة بیشه وری بیاء

الوحدة

الوحدة ولفظ ورمنا اداة نسبة وقدم معانیه فمعنی بیشه ورصنعتلو
که بسی باز وکفاف قدم معناه حاصل کند تا آب روی از بهر نان
ریخته نشود ای لایسئال الناس لئلا ینصب ماء الوجه لاجل الخبز خانکه
خردمندان گفته اند **قطعه** گر بغریبی بالیاء المصدری رود از شهر
خویش مرهون محنت وسختی نبرد بالفتحات بینه دوز وصف ترکیبی
فاعل رود وفاعل نبرد علی التنازع بالترکی اسکیجی وربجرابی بالیاء
المصدری ایضا فتد از مملکت ای من المملکة المعمورة بقرینة خرابی
گرسنه خسبد مضارع من خسبیدن بمعنی خفتن ملک بکسر اللام
فاعل فتد وفاعل خسبد کالسابق وهو مضاف الی قوله نیم روز
ظرف فتد او خسبد کما ظن بل هو اسم مملکة جنبان صفتها که بیان
کردم من قول الاب لابنه درسغر موجب بکسر الجیم جمعیت خاطرست
وداعیه طیب عیش ای الباعث لحسن المعیشة اما انکه ازین
جمله بی بهره است ای لانصیب له منها بخیال درجهان نبرود بل
یضیع نفسه کما قال ودیگرکس نام ونشان نشنود چنانکه گفته اند
قطعه مرانکه گردش کیتی بالکاف الفارسی فیها بکسرین بفتح الباء
الصلة وکسر الکاف الوبی او بر خاست بلاواو ای قام بغیر مصلحتش
ای بخلاف ماینفعه ربهری بالیاء المصدری کند ایام ای الزمان وهو
فاعل کند کبوتری که دگر آشیان نخواهد دید بالنون النافیة والمعنی بالترکی
بر کوکرجن که دخی یواسن کورمسه کرکدر قضا همی بردش بالفتحات
تا بسوی دانه ودام فیهلک پس گفت فی جوابه ای پدر قول حکما را چگونه
مخالفت کرده گفته اند وقول الحکماء هذا الکلام الآتی رزق اگرچه

تم

مقسومست باسباب حصول آن تعلق ای المباشرة باسباب
حصوله شرطست فان القسمة قد تکون مشروطة بالمباشرة
وبلا اگرچه مقدرست از ابواب دخول آن احتراز واجب قال الله
تعالی ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة حکایت ان قوما شکوا الیهم
وباء ارضهم فقال تحولوا فان من القرف التلف والقرف مداناة
المرض قطعه رزق اگرچند لفظ چندرا فی الاصل سؤال عن العدد
بمعنی کم الاستفهامیة وقد یستعمل بمعنی چندان ای بمعنی کم الخبریة یا
گمان برسد ای یحصل الی الشخص شرط عقلست جستن از درنا
ای طلبه من الابواب ورچه کس بی اجل نخواهد مرد والمعنی بالترک
کمسه اجلستر اولمسه گیدر تومر ودردنان ازدرنا وقیل فی الترجمة قطعه
رزق اگرچه کم بی گمان ایر شور • شرط دراسمای ترک ایتمه • گرچکم بی اجل کشی
اولمز • سن واروب ازدر آغزنه کتمه • درین صورت که منم من کلام
الابن بابیل دمان قدم بیانه فی اواخر الباب الاول بزعم المراد
بالهجوم بغتة بلا توقف اصلا کما عرفت فی حکایة ملک زاده گوناه
ومن لم یوف الاصطلاح قال فی شرحه ای اضربه ثم قال کذا سمعت
لعدم معرفته وباشیر زبان بالزاء الفارسی بمعنی المهیب پنجه ازگلنم
لقوته وشجاعته مصلحت آنست که سوگند علله بقوله که ازین
بیش بالباء الموحدة طاقت بی توانی ندارم قطعه چون مرد در فتاده
زجای ومقام خویش ای خرج منه دیگرچه غم خورد همه آفاق جمیع اطراف
جای اوست ای محله شب مرتوانگری بسرای بیاء الوحدة فیرها
همی رود لوجود بیته درویش مرجا ظرف مکان که شب آید سرای

اوست

ابن سیدی علط

اوست وبقیة البیتین علی ما وقع فی بعض النسخ اورا مقام ومسکن
ومنزل چه حاجتست ای بطریق التملک هرجاکه می رود همه ملک
خدای اوست فلا ان یسکن فی کل مواضع این بگفت وهمت
خواست وبدرود اع بفتح الواو کردکما هو المعتاد ورواں شد
ای ذهب بهنگام ای فی وقت رفتنش شنیدند که می گفت بیت
منروای صاحب کمال که بخشش نباشد بگام ای علی مراده بجایی رود
یروح الی موضع کش ندانند نام تقدیر الکلام که نامش ندانند
قدم الضمیر وادخل علی اللفظ که للوزن تا برسید ای ذهب ووصل
بکنار آبی که سنگ از صلابت ای شدة او برسنگ همی آمد و
آواز ای صوت الماء بر سنگ عربیه فرسنج وهو مقدار اثنی
عشر الف خطوة همی رفت بیت سهمگین بالکاف الفارسی
بالترک قوی قبیح وهو لفظ مرکب من لفظ سهم بمعنی الهیبة و
لفظ گین فانه اداة نسبة آبی که مرغابی وهو الاوز بکسر الهمزة
وفتح الواو وتشدید الزاء بالترک اوردک ومن قال یعنی مثل
البط والاوز فقد ترک معنی اللفظ والعجب منه قال وقد یقال
المراد به هو الاوز فقط وهو الاوفق لمقتضی اللغة دروا من بودی
فیه مبالغة کمتر بن موج ای موجه الاحقر آسیا سنگ ای حجر الرحاء
از کنارش الضمیر راجع الی آب در ربودی بیاء الحکایة فیرها الکر
بضم الکاف الفارسی بمعنی طائفه مردمان رادید که هر یک بنوائه
بضم القاف لفظ عربی بالفارسی ریزه زر زر معبر بکسر المیم
وفتح الباء بالفارسی گذر کماه کشتی نشسته ورخت سفر

ابن سیدی علط

بسته فلمّا رآهم كذلك جوان را دست عطا بسته بسبب الفقر
زبان ثنا در كشاد اى مدّاح الملّاح وتضرّع اليه چندانكه زارى كرد يارى
بالياء المصدرى نكردند وكفتند اى اهل السفينة **بيت** بزر توانى
خطاب له كه كنى بر كس زور اى انفاذ المرام بالقوّة ور زر دارى بزور
محتاج نه ء بالهمزة المفيدة معنى ياء الخطاب ملّاح بدامروت
ازو بخنده بكرديد بالكاف الفارسيّ اى رجع ولغت **بيت**
زر ندارى نتوان رفت بزور از در يا لاينفع القوّة زورده بسكون
الهاء مرده بفتح الميم والهاء الكسمىّ چيه باشد والمعنى بالترك اوك اركله
قوّتيله نه اولور زر يله مرده بيلر فلمّا قيل هذا القول جوان را ازين
طعنه دل بهم برآمد معناه بالترك كوكلى قرشدى خواست كه ازو انتقام
بكشد الانتقام هو للمعاتبة والمعاقبة كشتى رفته بود فلم يقدر على الانتقام
آواز داد اى نادى كه اكر بدين جامه كه پوشيده ام قانع شوى خطاب
للملّاح دريغ نيست فلمّا سمع كلامه ملّاح طمع كرد وكشتى را باز
كردانيد متعدّ من كرديدن **بيت** بدوزد مضارع من دوختن شده
بفتحتين لفظ عربى بمعنى غلبة الحرص واهل الفرس لايقولون الهاء
ديده ء هوشمند قدّم بيانه فى حكاية سر بنك زاده در آرد طمع
مرغ وماهى بيندازى يد خلها فى القيد چندانكه دست جوان بريش
وكريبان ملّاح رسيد او را بخود در كشيد وبى محابا بضمّ الميم بلا تاء
فى آخره لفظ فارسىّ والوبى محاباة ومعناه ميل وتوقّف ومن
قال يعنى بى باك وبلا محاباة فقد عرّف الشئ بنفسه بلا محاباة فرو
كوفت بالكاف العربى يارش اى قرين الملّاح از كشتى بدر آمد

ابن سيدى على

اى

اى خرج من السفينة كه بيشتى اى مظاهرة كند همچنان اى كالملّاح در شتى
بالياء المصدرىّ اى غلظت ديد بيشت كردانيد اى اعرض مصلحى
آن ديدند كه با او مصالحت كنند اذ الصلح خير وباجرت بضمّ الهمزة
كشتى مسامحت المسامحة المساهلة وتسامحوا تساهلوا كذا فى مختار
الصحاح ومن قره يعنى جومردى فقد سامح **مثنوى** جوپرخاش
اشتهر بفتح الباء الفارسى معناه بالترك قرقشه وجنك يعنى تحمّل پيار
اى اصبر كه سهلى بالياء المصدرىّ ببندد در بكر الراء كار را بسكون
الرائين بينهما زاء اى يغلق الرفق باب الحرب والمراد تسكينه لطافت
كن آنجا كه بينى ستيز قدّم معناه بتبر دبتشديد الراء قر بفتح القاف
وتخفيف الراء بمعنى ابريسم وبتشديد ما معرّب نرم رايغ تيز
بالتاء المكسورة بمعنى الكاذ بتيرين زبانى ولطف وخوشى
بالياء المصدرى فيهما توانى اى تقدر كه پيلى بموى بياء الوحدة فيهما
كشتى خطاب عام بعذر ماضى لعذر تقصيرهم الذى مضى در قدمش
افتادند اى اهل السفينة وبوسه ء چند بنفاق لا بالاخلاص بر سر و
چشمش دادند اى قبلوا راسه وعينه وبكشتى در آوردند
اى ادخلوه فى السفينة وروان شدند اى مضوا تا برسيدند بستونى
بضمّ السين والتاء وبياء الوحدة اى وصلوا الى عمود كه از عمارت
يونان در آب ايستاده بود اى بقى منصوبا ملّاح كفت كشتى را
خللى بياء الوحدة هست يكى از شما كه دلاور تر ست بمعنى الاجمع
ومرا نه وزور مند اراد الملّاح بهذا الكلام تغريره بايد كه برين
ستون رود وريسمان كشتى بكيرد تا عمارت كنيم ذلك الخلل جوان

ابن سيدى على

بغرور ولاوری ای الشجاعة که در سر داشت از خصم دل آزرده یعنی
متأذی القلب نیندیشید ولم یحتر زمنه وقول حکما را کار نفرمود ای
لم یعمل بموجب قولهم کفته اند هرکرا رنجی بدل رسانیدی الکرد
عقب آن صد راحت رسانی لتطییب قلبه ازیاد داشن بالباء
الفارسی بمعنی العوض آن یک رنج ایمین مباش که بیکان از جراحت
بدر آید ای یخرج نصل السهم من الجراحة وآزار بالمد اسم مصدر
ویجئ صیغة امر ویستعمل صفة فی التراکیب مثل قولهم دل آزار
در دل بماند بیت چه خوش کفت بکتاش باخلیلتاش ها الحمان
لرجلین نصح احدهما الآخر بقوله چو دشمن خراشیدی والمراد بالایذاء
ههنا ایمن مباش ای من مکافاته بالشر وقیل فی الترجمة بیت نه خوش
دیدی بکتاش بر دوستت • چو دشمن خراشیدی اولم ایمن قطعه
مشو ایمین که تنک دل کردی بالکاف الفارسی چو دستت
دلی بتنک آید قوله مشو جزاء شرط مقدر والشرط الاخیر اعنی
قوله چو دستت الخ تفسیر لذلک الشرط المقدر ومن قال مشو
جزاء مقدم للشرط المؤخر اعنی قوله چو دستت فقد جوز تقدیم
الجزاء علی الشرط سنک بر بارو ی حصار مزن علله بقوله
که بود کز حصار سنک آید ای یحتمل ان ینقطع منه حجر ویقع علیک
چندانکه مقود بکسر المیم وسکون القاف زمام کشتی بر ساعدش
پیچید وبر بالای ستون رفت لیأخذ السفینة من الجری ملاح
زمام از لفش بتشدید الفاء عربی وهو الراحة وبتخفیفها فارسی
بمعنی الراحة واللعاب قال فی البحر کف آیه وکوپوک ومن لم یعرف

هذا التحقیق قال فی شرحه بفتح الفاء المشددة فی الاصل وههنا
یتواء بالتخفیف فی الاشهر وهو المسموع من اکابر العجم در ربود
وکشتی بر اندیپاره در آنجا حیران بماند روزی دو بلا ومحنت
من الجوع وعسر القرار وسختی کشید سوم روز ای الیوم الثالث
جوابش بالواو الرسمی کریبان کرفت هذا هو التعبیر الفارسی
ومن کتب بلا واو وقال فی شرحه ای خاب کریبانش کرفت
فلم یوف قاعدة الکتابة الفارسیة وطعن المص بلسان القلم
لعدم علمه وباب انداخت یعنی لغلبة النوم لم یقدر علی امساک
نفسه فوقع فی الماء بعد از شبان روزی بعد یوم ولیلة بکنار
افتاد از حیاتش رمقی بفتحتین بقیة الروح مانده بود عبارة
عن کمال الضعف وقرب الموت برک درختان ای ورق الاشجار
خوردن کرفت ای شرع فی اکله وبیخ بکسر الباء الموحدة کیاهان
یعنی اصول النبات بر آوردن للاکل تا اندک قوت یافت
وقدر علی المشی سر بیابان نهاد وبرفت تا نشنه وکرسنه
وبی طاقت شد لعدم الماء والزاد ناکاه بسر چاهی رسید فی الطریق
قومی را دید بر وکرد بکسر الکاف الفارسی آمده بودند لاجل شرب
الماء وشربتی بیاء الوحدة به پشیزی ای بفلس واحد
مه آشامیدندای کانوا یشربون جوان را پشیز نبود آب طلب
کردن الذین یخرجون الماء من البیر اباکر الهمزة مصدر
ابی یابی ای امتناع کردند فالشاب لعدم صبره دست تعدی
دراز کرد وتنی چند را فرو کوفت ای ضرب علی الارض مردان

غلبه کردند و بی محابا بر زدند **قطعه** پشه بالباء الفارسی و تشدید
الشین و هی البقة چو پر شد ای کثرت بر زند پیل ژیان الضعفاء
اذا اجتمعوا حصل لهم القوة باهمه مردی و صلابت که اوست
فیه تقدیم و تأخیر للنظم ای او که باهمه مردی و صلابتست و من قال
یعنی که در اوست فقد قدر القطع من الخارج بلا خارج مور چگانرا
جمع مور چه چو بود بفتح الواو و اتفاق مرهون شیر ژیان را قدم
معناه قد یکاد بدرانند مضارع من دریدن پوست مفعول
بدرانند فی الکلام تقدیم و تأخیری بدرانند شیر ژیان را بحکم ضرورت
در پی کاروان افتادی واقع عقبهم و بوقت شبانگاه بر سیدند
بمقامی که از دزدان در خطر بالخاء المعجمة بود کاروانیانرا دید لرزه
بر اندام افتاده و دل بر هلاک نهاده یخوفهم من السراق و گفت
اندیشه مدارید یکی که منم درین میان ای فیما بینکم پناه مرد را جواب
دهم ای اقاوم و دیگر جوانان هم یاری دهند فلما قال هذا الکلام
مردمان را بلاف او دل قوی شد ای حصل لهم قوة القلب و
بصحبت او شاد مان گشتند بفتح الکاف الفارسی و برادو آبش
دستگیری کردند ای بذلوا الزاد و الماء جوان را آتش معده بکسر
العین بالا گرفته بود ای قد کانت متلهبة عبارة من غلبة الجوع
و عنان صبر و طاقت از دست رفته قریبة من قریته لقمهٔ
چند از سر اشتر ها تناول کرد ای اکل و می چند و فی بعض النسخ
قد می چند از پی آن اشارة الی قوله لقمهٔ چند بیاشامید تا دیو دروش
بیارامید ای سکن و خوابش در ربود و بخفت ماض من خفتن

ابن سیدی علی

بمعنی النوم لا الاضطجاع فقط پیر مردی پخته و جهان دیده از کاروان
بو دگفت للرفقاء ای یاران بسکون النون من ازین بدرقه
شما بفتح الباء و سکون الدال و فتح الراء و القاف لفظ فارسی
معناه حارس یقال له بالترکی دوندار و من قال بالنرکی قلاوز
فلم یات بالمعنی المناسب بالمقام اندیشناکم نه چنانکه از دزدان
یعنی خوفی من حارسکم اشد من السراق چنانکه حکایت کنند اورد
حکایة که عربی را در می چند بود شب از لوریان جمع لوری
قال فی الصحاح الفارسی طیر مشهور و طائفة مخصوصة و المراد ههنا
هو الثانی و من قال دزدان فقد اتی بمعنی من عند نفسه تنها خوابش
نبرد ای لخوفه من سرقتهم یکی را از دوستان نزد خود آورد
فاعله ضمیر عرب تا وحشت تنهائی بدیدار او اشارة الی قوله یکی
منصرف گردانید بالترکی دوندره شب چند در صحبت او بود ذلک
الشخص چنانکه بر در مهمانش الضمیر راجع الی عرب وقوف یافت
ای اطلع ببرد بضمتین و سوگردای فقر یا مدادان عرب را دیدند
عریان و گریان بکسر الکاف الفارسی صفة مشبهة من گریستن
گفتند حال چیست مگر در مهای تنها دزد بر د بضم الیاء ای اخذ السارق
گفت لا و الله ای ما اخذ السارق بدرقه بر د **قطعه** هرگز ایمن زمار
ننشینم ای اخلو من الحذر من الحیة تا بدانستم آنچه خصلت اوست
ای لما علمت خصلتها و المراد انی احترز عن العدو الظاهر عداوته
زخم دندان دشمنی بیاء الوحدة بترست و قد عرفت لفظه و
معناه و خطاء من اخطاء و قال المخطئ ههنا یعنی بدترست

ابن سیدی علی

فاصل قوله بترست بتشديد التاء وانما خففت ههنا للوزن
فينبغي ان يقال قوله ابترست كه نمايد مضارع مجهول والقايم مقام
فاعله ضمير دشمن بچشم مردم اى ظاهرا دوست مفعول ثان لنمايد
اى ضر العدو الذى يراه صديقا اشد من ضر العدو الصريح فقد مثت
الحكاية كالجملة المعترضة شتر في اصل كلامه چه دانيد اى ياران
بكسر النون من كه اين جوان هم از جمله يحه دزدان باشد وبعيار
بالياء المصدرى والعيار معروف في العرف ومن قال في مختار الصحاح
يقال رجل عيار اى كثير التطواف والحركة فقد اصعب التسهل
درميان ما تعبيه بمعنى مخلوطا ومستورشده باشد ومن قال في المصباح
التعبية عطر آميخته وهي ههنا عبارة عن كونه مخلوطا ومستورا
مطلقا تا بوقت فرصت بسكون التاء اشتيا ياران را خبر كند اى
لرفقائه السراق پس مصلحت آن مى بينم كه مرا ورا لفظا مرايد هنا خفته
بگذاريم اى نتركه نائما جوانان را تدبير بپيرا ستوار ومحكم آمد وم بالتاء
بالياء للوحدة النوعية از مشت زن در دل كرفتند فحين كونهم
خائفين رخت برداشتند اى رفعوا المتاع وجوان را خفته بگذاشتند
اى تركوه نائما آنكاه خبر يافت كه آفتاب بر كتف تافت اى انتبه من
نومه حين اثرت حرارة الشمس على كتفه سر برآورد من النوم و
كاروان را نديد بسى بكديد وره بجايى ببرد تشنه وبى نوا قدعفت
معاه في محله ومن ترك البيان في موضعه قال ههنا في الصحاح الفار
نوا بالفتح لفظ فارسى بمعنى النعمة والغنا وبالضم اسم مقام من المقامات
المذكورة في علم الموسيقى وفي بعض الكتب كلاما بالضم ويفهم من بعضها

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ان كليهما بالفتح انتهى كلامه والمراد ههنا هو المعنى الاول واما النوى الغربة
الذى هو جمع نواة التمر فلا تعلق له بهذا المقام هذا كلامه وما ختم
كلامه به صحيح انه لا تعلق لهذا الكلام بالمقام كما لا يخفى على ذوى
الافهام روى بخاك ودل بر هلاك نهاده باخود همى كفت شعر
من ذا يحدثني اى من الذى يكالمني ويخبرني وزم على صيغة المجهول افعل
من الزمام اى خطم بمعنى علق الزمام على الراس العيس بالكسر
جمع عيساء كبيض جمع بيضاء وهى الابل والواو للحال وقد مقدرة
والمعنى من ذا الذى يخبرني ويوقظني والحال انه خطم العيس للذهاب
وقيل في مختار الصحاح زم اى تقدم في السير فالمعنى من الذى
يكالمني ويزيل كربة الوحشة عني والحال انه قد اذهب بالعيس
وسبقت بالسرعة فبقيت منفردا اما بمعنى ليس للغريب سوى الغريب
انيس آمده وهو في اللغة من يونس بصاحبه بيت دشخ كند
باغ بيان كسى فاعل كند كه نابوده باشد بغربت بسى قيل في الترجمة
بيت غريبه چشونت شوكمه ايدر كه غربت چكوب كورمدى خبر در شر
اودرين سخن اشارة الى مضمون البيت بود كه پادشاه زاده
در پى صيدى از لشكريان دور افتاده بود يعنى فرجيوان وطلبه
ابن سلطان واجرى فرسه عقيبه فوقع بسببه بعيدا من جنوده
بالاى سرش فرا رسيد اى فوصل فوق راسه واين سخن بشنيد
ودر انديشش نظر كرد فاعل ضمير پادشاه زاده صورت ظاهرش
پاكيزه ومطهر ديد وحالش پريشان زآه كذلك پير سيدش
كه از كجايى وبدين جايكاه مقصور من جايكاه چكونه افتادى يعنى كيف

وقعت فی هذا الموضع برخی قدمر بیانه قبیل الابواب ازآنچه
برسرش بود اعادت کرد المراد بحکایة ما وقع علی راسه من
الشداید ملک زاده را بهرو رحم آمد خلعت و نعمت داد علی ما
هو المعتاد و معتدی بیاء الوحدة همراه او کرد تا بشهر خویش
بازآمد پدرش بدیدن با الاضافة او شاد مان و ببر سلامت حالش
شکر گفت فلمّا اسی شبانگه ازآنچه بر سر او رفته بود ای وقع
علیه از حالت گشته بیان له و جور ملّاح فی الماء و روستاییان
عطف علی ملّاح و غدر بفتح الغین المعجمة و سکون الدال المهملة
ترک الوفاء عطف علی جور کار وانیان با پدر می گفت فلمّا سمع
ابوه ما حکاه پدر می گفت ای پسر نکعمت استفهام انکاری در
وقت رفتن تهی دستان را دست دلیری بسته است فلا یقدر
علی الشجاعة و پنجهٔ شیری شکسته بیت چه خوش گفت
آن تهی دست لحشور مقول القول هو المصراع الثانی جوی زر
ای الذهب مقدار شعیرة بهتر از پنجاه من زور المن بتشدید النون
و هو الرطل و یقراء بالتخفیف للوزن پسر گفت ای پدر تاریخ
نبری گنج بر نداری ای لا ترفعه یعنی لا تحصله و تا جان در خطر تهی
بر دشمن ظفر نیابی و تا دانه پیرامان نکنی خرمن بر نگیری کل ذلک
اوّله خطر و آخره نفع و خیر نبینی که با ندک مایهٔ رنجی که بر دم
بضمّ الباء و بنیشی که خورد م چه مایه نوش حاصل کردم اعلم انّ
بیان نیش قدمر فی قول المص و کم ز کار اری طاقت نیش و انّما
نوش فهو یجیء علی خمسة معان اسم مصدر بمعنی الشرب و صیغة

امر من نوشیدن و وصف ترکیبی اذا رکّب مع غیره نحو نوش دار و بمعنی
العسل و غیره من الاشربة الحلوة و بمعنی شجرة صنوبر ابدلا من لفظ
نوذر بالذال الفارسی و المراد هنا هو الرابع بیت گرچه بیرون
ز رزق نتوان خورد بفتح الخاء للقافیة در طلب کاهلی نشاید کرد
دیگر غواص گر اندیشه کند کام نهنگ بفتحتین و بالنون بعد الهاء
بالترک تمساح و صواسی دید کلی جانور هر گز نکند فاعله ضمیر غواص
در بضمّ الدال و تشدید الراء للوزن بمعنی اللولو گر انمایه قدمر
قبیل الابواب بچنگ بالجیم الفارسی و الفتح قدمر فی الدیباجة
حکمت آسیا سنگ بکسر الکاف زیرین ای التحتانی متحرک نیست
لاجرم عمل بار گران می کند چه خورد استفهام انکاری شیشیرزه بالفتح و السکون
ثم بالراء المعجمة العربیة بالترک غضبه کلوب دشن صرتر ان یجی
در بن غار فی فوه الکهف و المعنی لا یاکل الاسد القوی شیئاً فی قعر
الکهف ما لم یخرج الی الصید باز بکسر الزاء للاضافة افتاده را ای الساقط
و القاعد چه قوت بسکون الواو بمعنی الغذاء بود بفتح الواو و هذا اشتهر
ایضاً فالمعنی لا یکون للبازی القاعد عن الصید قوت گر نود رخانه
صید خواهی کرد ای لو لم تخرج من البیت للصید و تر بد الصید فیه
دست و پایت چو عنکبوت ای مثله بود فلمّا ذکر للابن فوائد السفر
پدر گفت ای پسر درین نوبت فی هذه الکرّة فلک تر ا یاوری
بالیاء المنقوطة بنقطتین من تحت و فتح الواو یعنی معاونت
کرد فاعله ضمیر فلک و اقبال بسکون اللام رهبری قرینة للسابق
تا کلت بضمّ الکاف الفارسی و التاء للخطاب از خار و خار

والتاء للخطاب ایضاً از پای بدر آمدای خرج قبد لرها وحاجب
دولتی وهوابن سلطان بتو رسید وبتو بخندید واعطاک مالاً وترحم
کردای رحمک وکسر حال ترای انکسار حالک بتفقدی وهو طلب
الشیء بعد اضاعه والیاء للوحدة جبر کردای شدّ ما انکسر واصلح
حتی استدّ وچنین اتفاق نادر افتد وبر نادر حکم نتوان کرد کما قیل
النادر کالمعدوم **بیت** صیاد نه هر بار شغالی بیاء الوحدة وهو
لفظ فارسی عربیّه ابن آوی یقال له بالترکی چقال ببر دبضمّ الباء
الاولی وفتح الثانیة افتد که یکی روز بلنگش الضمیر راجع الی الصیاد
بخورد وقیل فی الترجمة **بیت** آوجی چقال نیچه ببر آولایه همیشه
برکون برغر آوجیی قیلان دیشه • چنانکه یکی از ملوک پارس
فی الزمان الماضی تکین بکسر التاء المثناة من فوق والنون والکاف الفارسی فص
الخاتم کرانمایه قدم بر انگشتری داشت ای کاندر خاتمه فص
کثیر الثمن باری ای مرّة بحکم تفرّج باتنی چند از خاصان کما هو عادة
السلاطین بمصلّی بفتح اللام ویتواء بالمدّ وکسر الیاء للاضافة
شیراز کما قال خواجه حافظ **بیت** بده ساقی بادهٔ که در جنت
نخواهی یافت • کنار آب رکنا باد وکلکشت مصلّی را • بیرون
رفت فاعله ضمیر یکی وفرمود تا انگشتری را بر کنند عضدای علی
قبّة قبر مشهور هناک نصب کردند تا هر که تیر از حلقهٔ انگشتری
بگذراند خاتم او را باشد ای صار ملکه اتفاق اتفاق چهار صد
حکم انداز بسکون المیم وصف ترکیبی وهو الذی یحکم ویدّعی انّه
یصیب شاکلة الرمی که در خدمت او بودند بیندا ختند لاصابة

جمله

جمله خطا کردند مذکور شود کی بیاء الوحدة بر بام ای علی سطح رباط بکسر الراء
بالترکی کاربان سرای که بباز بچه تیر از هر طرف اندا ختی بیاء الوحدة
باد صبا الظاهر ان التقیید بالصبا اتفاقی تیر او را از حلقهٔ انگشتری
بگذرانید فلمّا انفذ سهمه منه انگشتری را بوی بفتحتین اشارة الی
کوکبی ارزانی بالیاء المصدریّ وهو فی الاصل بمعنی الرخاء والمراد
هنا اللایق داشتند علی ما وعده الملک ونعمت بی قیاس داوندش
لفضله علی الرماة الکثیرة پس بعد ازین تیر وکمان را بسوخت لئلّا
یکلّف بالرمی مرّة ثانیة گفتند که چرا چنین کردی وکان عاقلاً گفت
تا رونق اولین بر جای بماند **قطعه** کر بفتح الکاف الفارسی وسکون
الراء مخفف من کاه بود بفتح الواو ای قد یقع کز حکیم روش رای
وصف ترکیبی صفة لحکیم بر نیاید ای لا یخرج درست تدبیرهای قد یغلط
کاه باشد که کودک ناداند ای الصغیر الجاهل یغلط بالفتحات بر هدف
بفتحتین زند تیری **حکایت** در رویشی را دیدم در غار کوه بیاء
الوحدة فیها للشسته ودر بمعنی باب بروی خود از جهان بسته لاغرالله
عن الناس بالکلیّة وملوک وسلاطین در چشم همّت او شوکت
نماند لاستغنائه **قطعه** مرکه بر خود در بکسر الراء سؤال کشاد ای فتح
باب السؤال علی نفسه تا بمیرد نیاز مند بود بفتح الواو ای یصیر محتاجاً
الی ان یموت آز بالمدّ الحرص بگذار وپادشاهی کن علّه بفتح
بفتح الکاف الفارسی قد مرّ معناه وکسر النون للاضافة بی طمع
لفظ بی طمع اما وصف لقوله کردن ففیه مجاز ومبالغة او صفة لموصوف
محذوف ای کردن مردی بی طمع بلند بود ای یکون عالیاً یکی از ملوک آن

طرف اشارت کرد ای طلب و قال که توقع بکرم اخلاق عزیزان آنست
که با نان و نمک با ما موافقت کنی یرید الملک ان یاتی العزیز الی المقام
و یاکل من طعامه شیخ رضا داد ای رضی به که اجابت دعوت سنت
است لان النبی ﷺ اذا دعی الی طعام اجابه دیگر روز ای غدا ملک
بعذر قدومش ببرفت ای ذهب الملک للاعتذار لمجیء العزیز عابد
خاست ای قام و ملک را در کنار گرفت قدم بیانه و خطاء من
اخطاء فیه و تلطف کرد علی خلاف عادته چون ملک غایب شد
ای راح من مجلسه یکی از اصحاب پیر سید شیخ را که چندین ملاطفه
پادشاه خلاف عادت بود درین چه حکمتست ای لم یکن عادتک
تعظیم اهل الدنیا کفت فاعل ضمیر شیخ نشنیده ء بیت هرگز
بر سماط ابنت ستی یراد به اکل نعمته واجب آمد بخدمتش بر
خاست و قد وجد فی بعض النسخ قبل هذا البیت خاستست
آنکه پیش میر و وزیر • پشت خم می کشد و بالا راست • و قد وجد
فی بعض النسخ بعد البیت السابق چون مکافات خبر نتوان کرد •
عذر بیچارگی بباید خواست مثنوی کوشش تواند که همه عمر بکسر
الراء وی بفتح الواو نشود آواز دف و چنگ و نی وکذا دیده
شکیبد بکسرتین ای العین تصبر زمانا شای باغ و از ناره بی کل
ونسرین نوع من الورد یکون اصفر و احمر بسر آرد دماغ ای
یتم زمانه وکذا کر بود بالش آکنده بالمد والکاف الفارسی
پیر بفتح الباء الفارسی ای لو لم یکن وسادة ملئت بریش الطیر
خواب توان داد والمعنی بالترک او یمیق او لم یکن ومن قال یمکن ان

ابن سبیدی علی

بنام

و قد وجد

زوال الامکان مقابل الوجوب
والامتناع والامکان
هو الحصول المطلق

بنام الرجل فعل ماض بمعنی غیر معنی اللفظ حجر بسکون الراء مبتداء زیر
سر خبره والجملة حالیة ای یحصل النوم حال کون الحجر وسادة تحت
الراس و قد مر بیانه بود دلبر بمخوابه و هو من بنام معک علی
فراش پیش بالباء الفارسی دست توان کرد در اغوش لفظ
مرکب من لفظ در و من لفظ آغوش و جعلا اسما واحدا اسم مصدر معناه
بالترک تو میق خویش فمعنی المصراع بالترک الی ایمک اولور کندو و جعلکده
این شکم بهنبیج بیچ بالباء والجیم الفارسیتین صفة من بچیدن
بالترک دولاشق والمراد به الامعاء ومن قال وهو اشارة الی الامعاء
فلم یوف الاشارة صبر ندارد که سازد مضارع مجهول من
ساختن بهیچ فالمعنی بالترک دوزله بیچله ومن قال یعنی موافقت
کند و مستظم الاحوال شود فلم یات بالتحقیق الحقیق باب
چهارم در فواید خاموشی ای فی فواید الصمت قال ﷺ من
فک کفیه وکف فیه فهو انفع الناس وقیل الحکماء ملکوا الحکمة
بالصمت والتفکر وقیل السکوت عظمة بلا شوکة وقیل سلامة الانسان
فی حفظ اللسان وروی ان رجلا وقف علی لقمان فی مجلسه فقال له
الست الذی ترعی معی فی مکان کذا قال بلی قال فما بلغک ما اری
قال صدق الحدیث والصمت عما لا یعنیه حکایت یکی را
از دوستان کفتم امتناع سخن کفتم مبتداء بعلت آن افتاده است
خبره و بینه بقوله که در اغلب اوقات در سخن نیک و بد افتد ای
لا یقع الحسن فی کل وقت بل یقع مخلوطا و دیده ء دشمنان
جز بر بدی نیفتد فان عیونهم ناظرة الی القبیح کفت مخاطبا الی

ای برادر آن به که یکی نبیند فیه ایهام لطیف **بیت** هنر بچشم
عداوت بزرگتر عیبست والمراد ان العدو یری الکمال عیبا عظیما
کلست سعدی و در چشم دشمنان خارست قیل فی الترجمة **بیت**
هنر چو بچشم عداوند عیب و لور اولو نه کر سعدی چو کلدر عدو کوزینه
دکن **شو** والخوالعداوة ای صاحبها و قرینها مبتداء لایمر بصالح خبره
الا ویلمزه ضمیر الفاعل راجع الی قوله اخوالعداوة وضمیر المفعول راجع
الی صالح واللمز بالفتح بمعنی الاشارة بالعین والمراد به الطعن بکذا
اشر بفتح الهمزة وکسر الشین صفة مشبهة من اشر بالکسر یاشر
بالفتح اشرا بفتحتین ای بطر وتکبر وهو وصف قوله کذاب
والمعنی لایمر من فیه بغض لرجل صالح الا وهو یطعنه بانه کذاب
متکبر **بیت** نور بکسر الراء کیتی فروز وصف ترکیبی ای منور
العالم چشمهٔ خور بدل منه یراد به عین الشمس در نیاید ای لایدخل
وفی بعض النسخ زشت باشد بچشم موشک کور الکاف للتصغیر
ای الفارة الصغیرة العمیاء والمراد الخفاش والمعنی لاتری الشمس
عین الخفاش للعداوة **حکایت** بازرگانی را هزار دینار

بالترکی کوستبک یه

لفظ عربی باؤه مبدلة من نون یدل علیه مجیء جمعه بالنونین ای
دنانیر وقد شاع فی الفارسی علی معناه الاصلی وقد یراد به جنس
الاثمان خسارت افتاد چنان المال غاد ورائح پسرش را گفت
ای قال لابنه ینبغی ان یکون هذا الخبر لاحد گفت ای پدر فرمان ترا است نگویم ولیکن مرا بر فایدهٔ
این مطلع گردان ای اجعلنی واقفا گه مصلحت در نهان داشتن

جیست

چیست گفت ای اجابه ابوه تا مصیبت دو نشود بینه بقوله یکی نقصان
مایه و هو مرادف سرمایه ومن قال بل مقصورمنه فقد تحکم من عند نفسه
و دیگر شماتت همسایه قوم بیان الشماتة **بیت** مکونی من کفتن
انده بمعنی اندوه بل مقصور منه کما یقال فی کوه که بضم الکاف بلاواو
خویش با دشمنان ای لاتقل هم نفسک بالاعداء که لاحول گویند
ای یقولون لاحول ولاقوة الا بالله العلی استغرابا وتهزئا شادی کنان
حال من فاعل گویند وهو ضمیر دشمنان **حکایت** جوانی بیاء الوحدة
خردمند صفته که از فضایل حظی وافر داشت وطبع لطیف چندانکه
در محافل جمع بمعنی مجمع دانشمندان نشستی هیچ سخن نگفتی بیاء الحکایة
فیها باری پدرش گفت ای قال ابوه مرة ای پسر تو نیز از اینجا دانی
چرا نگویی گفت ترسم که پرسندم ای یسألونی ومن قال ای یسأل عنی
فلم یعرف معنی اللفظ ولم یعرف ایضا ان السؤال متعد بنفسه
قال الله تع فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون از اینجا ندانم وشرمسار
برم وفی بعض النسخ شرمسار شوم **قطعه** آن شنیدی که صوفیی

ابن سعیدی علی

بیاء الوحدة بعد الیاء الاصلیة المکسورة می کوفت بالواو مشتق من
کوفتن بالکاف العربی زیرظرف لقوله می کوفت نعلین بفتح اللام
تثنیة نعل فی لغة العرب وبکسر اللام لیس بتثنیة فی استعمال الکوفی
والترک ومن غفل عن الامر الشایع المستغنی عن البیان قال لم
نصادفه فی لغات الفرس خویش للاحکام بکسر الهمزة میخی چند
مفعول کوفت آستینش کرفت ای اخذ کمه سر میخ بیاء الوحدة
فاعل کرفت قد عرفت معناه که بیا نعل برستورم ای علی دابتی بندام

ابن سعیدی علی

ابن سعیدی علی

من بستن فلوسکت من ضرب المسمار علی نعلیه سلم من تکلیف الفائدة
ووقع فی بعض النسخ **بیت** نکفته ندارد کسے باتو کارای لایتوض
لک واحد ولیکن چو گفتے دلیلش بیار **حکایت** یکے را از علماء معتبر
مناظره افتاد با یکے از ملاحده لعنهم الله علی حده وبا او بحجت برنیامد
ای لم یغلب علیه سر بسیداخت ای ترک المجادلة وبرگشت بالکاف
الفارسیّ ای انصرف کسے گفتش تو با چنان علم وادب وفضل و
حکمت با بے دینی پرید القائل ذلک برنیامدی گفت فاعل ضمیر یکی
علم من قرآنست وحدیث مشایخ واو بدینها معتقد بکسر القاف
نیست ومنی شود ای لایقبل ومراشنیدن کفر او چه کار آید بل لاینبغی
لی ان اسمع کفره **بیت** آنکس که بقرآن وخبر المقابلة یقتضی ان
یراد به خبر الرسول ای الحدیث والمحلّ یقتضی التعمیم ومن قال یعنی اخبار
انبیا واولیا ومشایخ فقد جزم من غیر دلیل قاطع زنهی خطاب
من رهیدن آنست جوابش که جوابش ندهی خطاب من دادن
حکایت جالینوس اسم حکیم مشهور الهی را دید دست در گریبان
بکسر النون دانشمندی زده وبے حرمتے کرده گفت اگر این دانا بودی
کار او با نادان باین جایگه مقصور من جایگاه یعنی الی هذه الدرجة
نرسیدی **مثنوی** دو عاقل را نباشد ای لایکون العاقلین کین
وپیکار ای بغض وحرب قدّم بیان لفظ پیکار ومعناه ومن قال
یعنی لایکون بین کل عاقلین تباغض وحرب فلم یأت بمعنی اللفظ
نه دانا یے بیاء الوحدة ستیزد ای لایعاند عالم با بسکسار یعنی مع
رجل خفیف سفیه لان لفظ سار یفید الکثرة واصله زار وهو

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

موضوع

موضوع للکثرة والمبالغة مثل کلّ از ویقلب زاؤه سینًا وجوبًا اذا کان
قبله حرف حلق نحو خسار وجوازًا فی غیره کما فیما حکی فیه اکرنادان بوحشت
کوید فی مقابلة العاقل خردمندش بنزدی دل بجویدای العاقل یسلیه
بالملایمة وصاحب دل نگه دارند مویے ای یحفظان شعرًا واحدًا بحیث
لاینقطع وهذا کنایة عن کمال الموافقة حمیدون بالتر کی شویله کزدی فی جر
الغرایب ومن قال فی شرحه همیشه فلم یحقق معناه سرکش وآزرم
جویے بالیاء المصدریّ فیهما بیان لقوله همیدون ولفظ آزرم فی الاصل
بالمدّ وسکون الزاء المهملة بعد الزاء المعجمة المفتوحة التعظیم وههنا
یقراء بفتح الواو العاطفة وسکون الالف للوزن اکر زهیر دو جانب
جاهلانندای المتخاصمان اکر زنجیر باشدای فیما بینهما بکسلانند بالکاف
الفارسیّ مضارع من کسلاندن وهو متعدّ ومن قال وهو ههنا
بمعنی کسیختن فقد جوّز کونه لازمًا ولیس کذلک **مثنوی** یکے را زشت
خویے داد دشنام قدّم هذان البیتان فی حکایة پس همیدون تحمل
کرد وگفت ای خوب فرجام قد بیّنا معناه هناک بشنزادم که خواهی
گفتن آنے قد قرّرنا معناه وخطاء من اخطاء فتذکّر که دانم عیب من
چون من نوانے ولمّا وجدنا البیتین المذکورین فی بعض النسخ ههنا اوردناهما
حکایت سحبان بالحاء المهملة والباء الموحّدة اسم رجل معروف
فی دیار العرب بالفصاحة والبلاغة واسم ابیه وایل بالیاء التحتانیة حذف
لفظ ابن لما عرفته واداة مفعول هنا در فصاحت بے نظیر نهاده اند
ای وصفوه بانّه لا نظیر له فی الفصاحة سالے بر سر جمعی بیاء الوحدة
فیهما سخن گفتے بیاء الحکایة ولفظ مکرّر نکردی والیاء ان کالاوّلیان

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

واکر همان معنی تکرار اتفاق افتادی بعبارت دیکر بگفتی ومن قال
فی عبارة المتن واکر همان لفظ فی مقابلة همان فلم یوفق اللفظ من
المعنی واز جملهٔ آداب ندمای ملوک اینست قد مرّ بیان الندماء
مثنوی سخن کرچه دلبند وصف ترکیب وشیرین بود بفتح الواو
سزاوار تصدیق وتحسین بود لکونه صادقاً حسناً چو یکبار
کفتی مکو باز پس بالباء الفارسیّة که حلوا چو یکبار خوردند بس
بالباء العربیّة بمعنی فقط فاذا کان اکل الحلواء مرّة فی العادة فالکلام
اللذیذ ینبغی ان یصدر منک مرّة وقیل فی الترجمة مثنوی چو سوز
کر دلبند وشیرین اولد اشیدن اینانه وتحسین قیلد چو بر کزیدین
دیماکل بینه که حلوا چو بندی قوماغل بینه حکایت یکی رازحکما
شنیدم که می کفت هرکز کسی بجهل خود اقرار نکند ای لایعترف احد
بجهله مکر آن کس که چون دیکری در سخن باشد هنوز تمام نکرده
کلامه او سخن آغاز کند فانّه یعترف بجهله مثنوی سخن راستای خردمند
وبن عطف علی سر کما انّ للشجر رأساً وعرقاً کذلک للکلام رأساً
واصل میاور زهی من آوردن سخن درمیان سخن فاصبر حتّی یتمّ
کلام الآخر خداوند بمعنی صاحب تدبیر وفرهنک بمعنی الکمال
وهوش بمعنی العقل نکوید سخن تا نبیند خموش بمعنی خاموش
صرّح بصاحب بحر الغرایب واستشهد بهذا البیت ومن قال
مقصور من لفظ خاموش فقد ادّعی من عنده وقیل فی الترجمة
مثنوی سوزک اوّلی واخری واریقین سوزی سوز آراسینه قویمه
صقین شوکم عقل وتدبیری واضح وار سوزی آنده سویلر که دک

ابن سیدی علی

دوره لار

دوره لار حکایت تنی چند از بندکان سلطان محمود کفتند چیندی
وهو وزیره که سلطان ترا چه کفت در فلان مصلحت کفت ضمیر حسن
میندی بهر شما هم پوشیده نماند ای یقول لکم کفتند فاعله ضمیر بندکان تو
دستور بضمّ الدال هو الدفتر الّذی فیه قوانین الملک ثمّ نقل منه الی صاحب
ذلک الدفتر یعنی وزیر کبیر مملکت آنچه با تو کوید من الاخبار الخفیّة بامتثال
ناکفتن روا ندارد ای لایقول انا کفت با عمای آنکه داند که بس نکویم پس
چرا می پرسید بیت نه هر سخن که بداند بکوید اهل شناخت النفع مصرو
بمجموع المصراع بسر بتشدید الرّاء شاه سر خویش نشاید بافت
ای لاینبغی لاحد ان یلعب بئر اسه بافشاء سرّ الملک فانّه سبب للهلاک
حکایت در عقد بیع سرای بیاء الوحدة والبیع قد یطلق علی الشراء
فهو من الاضداد متردّد بودم فالمعنی کنت فی شراء بیت متردّدا
جهودی کفت من از کتخدایان جمع کدخدا وهو صاحب البیت کما مرّ
فی حکایة مطرب فی قول المص کدخدا را کفتم از بهر خدای ومن لم
یعرف المعنی سکت هنا وقال هنا یقال کتخدا لمن یتولّی امر البیت وده
خدای لمن یتولّی امر القریة ولفظ کدخدایان مضاف الی قوله قدیم این
محلّتی وصف این خانه چنانکه هست فی نفس الامر از من بپرسل
فانّ اعلم باحواله بجر بالجاء المعجمة والراء المهملة امر من خریدن بکسر الخاء
فی الاصل وقد یفتح که هیچ عیب ندارد ای استره فانّه لاعیب فیه اصلاً
ومن ظنّ انّ لفظ بجر بالجیم والزاء وقال فی شرحه یعنی از من بپرس
ازاوصاف این خانه غیر ازین وصف که هیچ عیب ندارد ثمّ قال کانّه
یشیر الی انّ کونه غیر معیب مشهور معلوم لکلّ احد بحیث لایحتاج الی التفتیش

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

فاعله

قد غلط في المعنى اذ الغلط في اللفظ يستلزم الغلط في المعنى فتفهم بجز آنكه توهمست
اوبي **قطعه** خانه ء را كه چون تو هما بر است مضمون هذا المصراع مبتداء
ده بفتح الدال ودرم بسكون الميم للوزن بسم كم عيار بفتح العين اى
المغشوش ارزد فيه تقديم وتأخير يعنى ده درم ارزد كه آن سيم كم
عيار باشد ومضمون هذا المصراع خبر ليكن اميد بتشديد الميم وقد عرفت
وجهه في اوّل الكتاب والوزن يقتضي التشديد ومن قال كذا سمعت
من بعض الكمّل اعرف بانّه ليس منهم واريد به النسبة كما سمعت في قول
المص يكى را بلطف اميد وار كردانيدن بايد بود والمعنى بالتركى
ليكن اميد لو اولمق كرك كه پس از مرك تو هزار ارزد وقيل في
الترجمة **قطعه** براوكه قوتش كرسن اولسن اون درم سيم كم عيار دكر
ليكن اميد آنكا دونا رم بن كه سن اولميجك هزار دكر **حكايت** يكى از
شواپيش امير دزدان ورئيسهم رفت وشكايت طمعا منه فرمود
اى امير دزدان تاجامه اش بر كشند بفتح الكاف وفي بعض النسخ بتشديد
وازده بكسر الدال بدر كشند بضمّ الكاف اى ياخذون ثوبه ويخرجون
من القرية سكان بفتحتين والكاف الفارسى جمع سك در قفاى
اوافتادند خواست ازدحام الشاعر تا سگى بردارد ليدفع الكلاب
زمين يخ بسته بود اى كان انجمدت الارض عاجز شد اى لم يقدر على
رفع الحجر كفت اين حرام زاده مردمانند شير الى اهل القرية كه سگ را
كشاده اند وسنگ رابسته ولمّا قال الشاعر هذه اللطيفة از غوغه
بخنديد وبخنديدن بجا كفت اى حكيم از من چيزى بخواه كفت
جامه ء خود مخواهم اكر انعام فرمايى **بيت** اميد وار بتخفيف الميم

بود

بود بفتح الواو آدمى بخير كسان جمع كس مرا بخير تو اميد نيست بتشديد
الميم شرمسان **مصراع** رضينا من نوالك بالرحيل النوال هو
العطاء والرحيل اسم من رحل يرحل رحلة وكلمة من بمعنى البدل
اى رضينا بالرحيل بدل نوالك سالار دزدان راى لكبيرهم وامير هم
برو رحمت آمد جامه اش بفروش ودبا بالتركى اوكه آچق قفتان و
پوستين بمعنى الفرو بالفتح بران مزيد كرد ودرى چند بداد في الحكاية
فضيلة القناعة من وجهين احدهما انّه لو قنع لم يسلب ثوبه وطمع
سلب والثانى انّه لمّا قنع بثوبه زيد عليه وفيها فايدة السكوت فانّ
سلب ثوبه انما وقع بكلامه **حكايت** منجمى بخانه ء خود در آمد
اى دخل في بيته مردى بيكانه را ديد فيه بازن او بهم نشسته فلمّا
راه المنجّم دشنام داد وسقط كلفت وفتنه وآشوب عطف
تفسير بر خاست اى قام صاحب دلى بران واقف شد وكفت **بيت**
تو بر اوج فلك بفتح الهمزة وسكون الواو ضدّ الحضيض وهنا بمعنى النواحى
بوصل الهمزة للوزن چه دانى چيست من الحوادث التى تنزل منه
چو ندانى كه در سراى تو كيست من الاشخاص وفي الحكاية فايدة
السكوت فانّ المنجّم رفع صوته وقع الفضاحة **حكايت**
روى انّ رجلا دخل بيته ورأى رجلا اجنبيّا جالسا مع امرأته
فاراد ان يرفع صوته قال ذلك الرجل الاجنبى اصبر ايها الرجل
انصح لك فانّك لو افشيت هذا السرّ يلزمك ان تطلق امرأتك
الجميلة فيلزمك الندامة من فراقها وان ستر ته لا يطّلع عليه احد
فتأمّل الرجل ساعة فقال اخرج من بيتى يا ملعون **حكايت**

بيت
مانند آن اهل بخونى راكه كويد از چرخ
فى فلك اند باز نقش در خانه نمردى از بهر چيست

ابن سيدى على

خطیب کریه الصوت خود را خوش آواز پندارد یعنی کان خطیب قبیح الصوت
ویزعم انه حسن الصوت وفریاده فائده برداشتن بناء علی ظنه
ان الناس یتلذذون بصوته کفتی یعنی لو سمعت صوته لقلت فی
حقه نعیب صوت الغراب یقال نعب الغراب اذا صاح غراب البین
بفتح الباء وسکون الیاء نوع من الغراب وانما سمی بغراب البین
ای غراب الفراق لان العرب کان یزعم انه اذا خرج المرء من داره و
لقیه فهو دال علی الفراق بینه وبین مطلوبه در پرده ی الحان اوست
ای فی موضع یخرج اصواته منه والمراد ان صوت الخطیب المذکور
کصوت الغراب المذبور بآیت ان انکر الاصوات ای اقبحها
لصوت الحمیر در شان او شعر اذا نهق من باب ضرب الخطیب
الظاهر ان اللام للعهد ابو الفوارس بدل منه او عطف بیان اذا اردید
کونه کنیة للحمار له الجار مع المجرور خبر مقدم صوت مبتداء موخر
والجملة الاسمیة جواب اذا وهذا صفة صوت یقال هذا البناء اذا
کسره وضعضعه اصطخر بکسر الهمزة وفتح الطاء المهملة وسکون
الخاء المعجمة قلعة من قلاع فارس وهی اذا رفع الخطیب المذکور
صوته یهدم من فرط قوته وخشونته اصطخر فارس مع استحکامها اذ الصوت
القوی له تاثیر فی هدم البناء ولهذا یستعان فی هدم الحصون باصوات
البوقات مردمان دیه بالیاء علی الاصل ای اهل القریة بعلت جایی
که داشت ای بسبب منصبه یلیتش می رسیدند واذیتش مصلحت
ندیدند الاذیة علی وزن البلیة بمعنی الایذاء تا یکی از خطبای آن اقلیم
که باوی عداوت نهانی داشت کما هی معروفة بین اهل الجهات

باری بپرسیدن او آمده بود گفت خوابی بمعنی الرؤیا دیده ام ای رؤیا خوبک
خیر باد جمله دعائیة گفت چه دیدی گفت چنان دیدم که سر آوازی
خوش بودی معناه بالترکی سنک بر خوش آوازک وارمیش و
مردمان از نفس بفتحتین تو در راحت بودند بریدانه ی خلاف
حالک فی الیقظة خطیب اندرین وقت بیندیشید ای تفکر فیه ساعة
وگفت چه مبارک خوابیست که دیدی مرا بر عیب من مطلع
گردانیدی معلوم شد که آواز ناخوش دارم وخلق از تقسم در رنجند
عبر الرویا تعبیرا حسنا حیث انتقل منه الی ضده توبه کردم که دیگر
خطبه نخوانم جزا باهستگی قطعه از صحبت دوستان هرگز
بکسر الباء مضارع متکلم من ریختن کذا سمع من الاساتذة ومن
قال ویجوز فتح الباء بمعنی در رنجم کما مر فی قوله هرگز شب پیره او بمعنی
هرگز کما مر فی الدیباجة فی قوله هشت باب فقد وهم القبیح حسنا وکان
محتاجا الی مثل هذه الرؤیا کاخلاق بدم حسن نمایند متعد
عیبم هنر وکمال بینند لان نظرهم بعین الارادة خارم کل ویکیمین
نمایند الی کو بضم الکاف الوبه بالترکی قتی دشمن شوخ چشم
اراد به الجمع او الجنس بقرینة الردیف الاخیر وجالاک هذا المصراع
مرهون تا عیب مرا بمن نمایند والتحقیق الذی ینبهک علی عیبک
هو صدیقک حکایت کان عمر بن الخطاب رض یقول رحم الله
امرءا اهدی الینا عیوبنا وکان اصحاب النبی ع یجعلون عیوبهم
هدایا فیما بینهم یریدون الاصلاح حکایت یکی در جامع بجایه
بتطوع یعنی بغیر اجرة بانک نمازی اذان گفتی بیاء الحکایة باوازی

ابن سیدی علی

بیاء الوحدة که مستمعان را ازو من ذلک الصوت نوت بودی لفضاعته
وصاحب مسجد امیری بود عادل و نیکو سیرت نخواستش الضمیر المستتر
راجع الا الامیر وضمیر المفعول الیکی که دل آزرده کردد بالکاف الفارسیة
گفت ای جوانمرد این مسجد را مؤذنان قدیمند که هریکی را ازایشان
ای لکل واحد منهم پنج دینار اردار بکسر الهمزة ای وظیفه است
وترا ده دینار دهم تا بجای دیکر روی بفتح الراء وکسر الواو
وسکون الیاء للخطاب بر بن اتفاق افتاد و برفت بعد از مدتی بیاء
الوحدة وفی بعض النسخ درکندی پیش امیر باز آمد و گفت ای خداوند
بر من حیف کردی که بده دینارم ازین بقعه روان کردی آنجا که رقم
ای الآن راضی اند که بیست ای عشرین دینارا می دهند که بجای دیکر
روم قبول نمی کنم فلما اتم کلامه امیر بخندید و گفت زنهار نستانی
که به پنجاه دینار هم راضی نخواهند بیت بیشه بالترک کسر کس
نخواشد مضارع منفی من خواشیدن زروی خار بمعنی الحک الصلت
لا بمعنی المتاع الاخیر کل بکسر الکاف الفارسی بمعنی الطین مفعول
نخواشد چنانکه بانگ درشت بکسر التاء للاضافة تو می خراشد
فاعله بانگ درشت دل مفعول خراشد خوش آوازی بیانک
بلند قرآن می خواند فی مکان صاحب دل بر و بلند شت وگفت
فاعله ضمیر صاحب دل ترا مشاهره ای الوظیفة التی تؤدی الیک
کل شهر چندست گفت فاعله ضمیر ناخوش آوازی هیچ ای لا وظیفة
لک گفت پس این زحمت بخود چرا می دهی ای برفع الصوت گفت
از بهر خدای خوانم والمعنی بالترک الله یچو او قرم گفت از بهر خدا

مخوان بیت کر تو قرآن بدین نمط بفتحتین ای علی هذا الاسلوب
خوانی بیاء الخطاب بیری بضم الباء الاولی وفتح الثانیة رونق ای حسن
مسلمانی الیاء مصدریة باب پنجم در عشق وجوانی
العشق فرط الحب وقیل لا یمکن تعریفه وانما یعرفه من ذاقه کما قال
مولانا الرومی بیت هرچه کویم عشق را شرح و بیان چون بعشق
آیم خجل باشم ازان وحد الشباب من البلوغ الی خمسة وثلثین
وبعده کهولة الی ستین وبعده شیخوخة وقیل الانسان فی الرحم
یسمی جنینا واذا ولد ولیدا واذا مضی علیه زمان قلیل یسمی
طفلا وبعده صبیا وبعده مراهقا وبعده غلاما الی ان یبلغ
تسع عشرة سنة ثم منه شابا الی الاربع وثلثین ثم منه کهلا
الی احد وخمسین ثم منه شیخا الی آخر العمر حکایت حسن میمندی
گفتند سلطان محمود چندین بنده صاحب جمال دارد ای له غلمان
کثیرة ملاح که هریکی بدیع ای غریب جهان اند چکونه است
که با هیچ کس از ایشان میل و محبتی ندارد ای لیس لاحد منهم
میل و محبة چنانکه با ایاز ای کالحب الذی کان له الیه که او زیاده
حسنی نیست گفت فاعله حسن میمندی هرچه در دل فرود آید
ای کل شیء یدخل فی القلب بان یحبه القلب در دیده نکو نماید
بیت هر که سلطان مرید ای محب او باشد فذلک الشخص کر همه
بد کند نکو باشد کما ورد فی الخبر حبک بالشیء یعمیک ویصم و
انکه را یاد شه بنوازد ای یرده السلطان کشش از خیل بکسر اللام
للاضافة خانه الخیل فی الاصل للانسان والمراد به کبار البیت تتوانند

مضارع منفی من نواخت ای لا یلتفت الیه احد من کبار اهل
بیته وفی بعض النسخ از خیل وخانه بالواو والعاطفة فالمراد من
الخیل اهل العسکر ومن خانه غیره **قطعه** کسی بدیده انکار
اگر نگاه کند ۱ صورة یوسف ۲م نشان صورت یوسف بالاضافة
فی اللفظین دهد بنا خوبی ای یخبر من حسنه بالقبح وکبر بخل ارادت
نکه کند فاعله ضمیر کسی در دیو ای الشیطان القبیح فرشته ایش الظلم
راجع الی کسی نماید فعل مجهول ضمیر المستتر راجع الی دیو بچشم
کر وبی الکروبیة بتخفیف الراء الملئکة المقربون وههنا بقراءة
لفظ کرّ وبی بتشدید الراء للموزة **حکایت** کویند فی القصة
خواجهٔ ۱ بنده ۲ الهمزة فیهما نادر الحسن صفة بنده بودوباوی
اشارة الی بنده بر سبیل مودّت ودیانت نظری داشت
فاعله ضمیر خواجه بایکی از دوستان گفت شکایة من العبد دریغ
اگر این بنده ۳ من باچنین حسن وشمائلی که دارد فان جمالا فی الغایة
زبان دراز وصف ترکیتی وبی ادب بنودی گفت فاعله ضمیر
یکی ای برادر چون اقرار دوستی یعنی محبّت کردی توقع خدمت
مدار علّله بقوله که چون عاشق ومعشوقی الیاء مصدریة فیهما
درمیان آمد مالکی ومملوکی والیاء ان کالاولیان بر خاست ای
ارتفع وانعدم بل انعکس کما قال **قطعه** خواجه بابندهٔ پیری
رخسار ای المولی مع الغلام الذی وجهه کالجنّ چودر آیدای دخل
ببازی بالیاء الاصلیّة وخنده عطف علی بازی چه عجب کر چو
ای مثل خواجه ناز کند فاعله ضمیر بنده وفی بعض النسخ بود کند وین

ای خواجه کند بار ناز ای حمل الغنج چون بنده ای یتصیّر المولی علی دلال
العبد وجوره کالعبد الصابر علی المشاق وقیل فی الترجمة **قطعه**
خواجه چون یکقلی قولی ایله • کلمه شادیه وایده خنده • نوله نازایده • قول
افندکبی • ناز یوکن جکه بوچون بنده **حکایت** پارسایی را
دیدم محبّت شخصی بباء الوحدة فیها کرفتار ای اسیر ودر بند عشق
پرده بر ملاصدا الخلا افتاده لعدم قدرته علی کتمان العشق چندانکه
ملامت من اللوم کالمقالة من القول دیدی من الجیب والقریب
وغیرهما وعزامت من الغرام ای الشرّ الدایم والعذاب الشدید
ترک تصابی وهوای اشتیا فاکردی وکفتی **قطعه** کوتاه مقصور من
کوتاه تکنم زدامنت دست ای یدی ودر خواب نرفتن بتیغ تیزم
ای ولو ضربتنی بالسیف القاطع بعد از تو ملاذ ومأوی ندارم
بیان ههنا فی حکایة دراز دان عجب والیم فی الثانی للمتکلم نیست
وینبغی للمحبّ ان لا یرجع الا الی الحبیب ههنا در کلمة در ابمعنی
باء الالصاق تو کر نیزم ار قدم مرا بیانه کدیزم ای ان فررت فلا افر
الا الیک باری ملامتش الضمیر راجع الی پارسایی کردم وکفتم بیان
للملامة عقل نفیست راچه رسید که نفس خسیست غالبا آمد
فان حبّ غیر الله من الوساوس النفسانیّة وغلبتها زمانی بباء
الوحدة بفکرت فرو رفت بالترک فکره طلای وکفت **قطعه**
هر کجا سلطان عشق آمد نماند مر هون قوّت بازوی تقوی را
بالاضافة فی اللفظین محل فاعل نماند پاک دامن لغة مثل
دامان چون بالامالة بمعنی کیف زید بکسر الزاء وفتح الیاء مضاع

من زیستن ای کیف یعیش طاهر الذیل بیچاره فاعل زید وقاده
تاکر بیان در وحل بفتحتین الطین اللزج حکایت یکی را
دل از دست رفته کنایه عن تعلق بالغیر وحبه وترک جان کنایه ای
قاله فعلا بلسان الحال او قولا بلسان المقال ومن لم یعرف المعنی
قال فی شرحه کرده ثم قال وله نظایر فی هذه اللغة بل فی هذا الکتاب
هذا وهو افتراء حقیقة ولو حمل علی المجاز لا وجه للتخصیص بهذه
اللغة وبهذا الکتاب ومطمح بفتح المیمین وبالحاء المهملة اسم
مکان من طمح بصره الی الشیء ای ارتفع نظره او جای خطرناک لکونه
ابن السلطان کما سیصرح به وورطه هلاک الورطة بمعنی
الهلاک فالاضافة بیانیة نه لقمه که مصور شدی که بکام اید بالکاف
الفارسی ای لم یکن لقمة یتصور ان یاتی بالحنک یا مرعی که در دام
افتد بیت چو در چشم شاهد بمعنی محبوب عنانیا بدرت
التاء للخطاب والمخاطب هو العاشق والمعنی اذا لم یلتفت المحبوب
الی دینارک زر وخاک بکسان نماید مضارع مجهول برت ای هما
سیان عندک ایها العاشق من حیث عدم التوصل به الی المطلوب
یاران بفصیحتش الباء بمعنی مع گفتند ای قالوا له ازین خیال محال
وهو الوصول الی هذا المطلوب بجنب بالنون بین الجیم والباء
ای تبعد کن که خلق ای جماعة کثیرة هم بدین هوس که تو داری
اسیر ند وپای در زنجیر کنایة عن الابتلاء القوی بنالید وگفت
قطعه دوستان گو بضم الکاف الفارسی تاکید وقد مر بیانه
او التقدیر دوستان را گوای قل لهم نصیحتم مکنید ومن لم یعرف المراد

ابن سیدی علی

قال

ابن سیدی علی

قال لفظ گو مقحم زاید که مراد دیده وهو بمعنی انسان العین مطلقا والظاهر
انه محمول علی الحقیقة ومن قال ای دیده دل فقد تکلف بمراد ات
اوست فالارادة قدیری باثار ها جنگ جویان وصف ترکیب
بزور بازو وکتف بکسر الکاف الفارسی وسکون التاء بالترکی
یغن وسکون الفاء للوقف فیجوز اجتماع الساکنین فیه دشمنان
راکشند بضم الکاف العربی وخوبان دوست ای المحابیب
یقتلون الصدیق وقیل فی الترجمة قطعه دوستان دیگ نصیحت
ایمسون بن انگ کوزلرم اراد تنی جنگ ایدن کوجیلر قیو تیلر
قتل ایدر کمسنی ودوست بنا شرط محبت بنا شد ای لیس
شرط المحبة بادیة جان بالاضافة وسکون النون ای بفکره
والمراد خوفه دال بسکون اللام مفعول مقدم لقوله کرفتن وقوله
از مهر بکسر المیم بمعنی المحبة هنا وکسر الراء للاضافة جانان بسکون
النون بکر فتن مثنوی تو که در بند خویشتن باشی ای مادام
تکون فی تدبیرک وتخاف من هلاک عشق بازی دروغ زن
باشی معناه بالترکی عشق بازلغ یلان اوریجی اولاسن فقوله عشق
بازی مفعول لقوله دروغ زن ومن لم یعرف المعنی قال یعنی در عشق
بازی کرنشاید بدوست رسیدن المراد به هو الوصول الیه
شرط یاریست بالیاء المصدری المراد به المحبة الصادقة در
طلب مردن رباعی خیزم بالخاء المعجمة ای اقوم چو ماند بسکون
النون والدال ای لم یبق بیش بالباء العربی ازین تدبیرم والمراد
من القیام هو الانتصاب وعدم الفرار خصم ارهمه شمشیر زند با

تیرم لفتلی کردست رسد کہ آستینش کیرم کنایہ عن الوصول
وجزاء الشرط محذوف ای فبہا ونعمت ہذہ الخصلۃ ورنہ قد مرّ فی
اوّل الکتاب برروم بفتحتی الرّاء والواو بر آستانش میرم فالعاشق
الصّادق لا یخاف من الموت متعلقانش راکہ نظر در کار او بود
ای کانوا ینظرون الی عملہ وحالہ وشفقت بر وزکار او عطف
علی ما قبلہ بیدش بالباء الفارسی دادند ای نصحوا ویندش
بالباء العربیۃ نہادند ای قیّدوہ سودای بیاء الوحدۃ نداشت اصلا
ای لم ینفع فائدۃ ما بیت دردا کہ طبیب فی ذکر درد وطبیب
صنعۃ صبر فرماید من اکل السّکر او المراد بالصّبر الشیء المعروف
بالمرارۃ ای یامر الطبیب بالکلۃ وین نفس حریص را شکری باید مثنوی
ان شنیدی بیاء الخطاب استفہام کہ شاہدی بیاء الوحدۃ نہ رفت
مے کفت بادل از دست رفتہ را مے کفت ای کان یقول لمحبوب
بالاخفاء لعاشقۃ تا ترا قدر خویشتن باشد مرہون پیش چشمت
چہ قدر من باشد مجموع البیت مقول القول بادشہ زادہ را مطلع
کہ نظر او بود خبر کردند ای قالوا کہ جوانے بر سر این میدان مداوت
نماید ثمّ وصفوہ خوش طبع وصف ترکیبی وشیرین زبان وصف
آخر سخنہای لطیف ونکتہای غریب از وی شنویم کما ہو عادۃ
العشّاق چنین معلوم مے شود کہ شوری بیاء الوحدۃ لفظ مطلب
شوریجی لمعنیین احدہما بالترکی طوزلو والآخر بالترکی اورکوکہ یاغی فی بیان لفظ شور
سبندن ایل بربر نہ قارشور بیت اکر عدلت کند تدبیر عالم
نباشد در جہان ہرکز شر وشور کذا فی بحر الغرایب وقد یراد

به الخلط والاضطراب والمراد ہنا المعنی الاخیر ومن قال یعنی فتنہ
عشق فقد اتی بمعنیً من عند نفسہ وقد وقع فی الفتنۃ والورطۃ فی قول
المص شوریختان بآرزو خواہند در سر دارد وسوزی وہجر
الغرایب سوز اسم مصدر من سوختن ویجیء ایضا صیغۃ امر وصفا
ترکیبیا والمراد ہنا الاوّل در دل لفظ دارد مفد رشیدا بمعنی المجنون فی بیان لفظ رشید
والمتحیّر قال فی الصّحاح الفارسیّ بالکسر وان اشتہر بالفتح صفت
ای کالمجنون والمتحیّر می ماید فلمّا فصّلوا حالہ پیدا نست ای علم
ابن السّلطان دل آویختہ اوست ای عاشق واین کرد بلا بفتح
الکاف الفارسی بمعنی الغبار برانکیختہ اوست مرکب بجانب
او راند فی المیدان جوان چون دید کہ شہزادہ بسر داوعزم بکسر المیم
للاضافۃ آمدن دارد بکر میست ای بکی وکفت بیت آنکس کہ
مرا بکشت باز آمد پیش ای جای بین یدی مانا بمعنی شبہ ہناک
دلش بسوخت ای احترق قلبہ برکشتہ بضمّ الکاف العربیّ
خویش ای رحم مفتولہ چندانکہ ملاطفت کرد فاعلہ شاہزادہ
وپیر سیدش کہ از کجایی شالہ انّہ من ای مکان وچہ نام داری ای
ما اسمک وچہ صنعت دانی فلمّا شالہ ابن السّلطان جوان در قعر
بحر مودّت چنان غریق بود کہ مجال دم ای نفس زدن نداشت
بیت اکر خود ہفت سبع بضمّ السّین المہملۃ واحد من السّبعۃ
کالثمن واحد من الثمانیۃ وہفت سبع کنایۃ عن عالم المصحف
وذلک لانّ القرّاء لمّا قسّموا القرآن فی زمن الصّحابی الی ثلثین جزءً
قسّموا ایضا الی السّبعۃ اقسام وقول الناس بالترکی یدی مصحف

ابن سیدی علی

عبارة عنه روى عن السلف الصالحين من ختم القرآن على هذا
الترتيب الذى نذكره ثم دعا يقبل حاجته يقواء يوم الجمعة من
اوله الى سورة الانعام ويوم السبت من سورة الانعام الى سورة
يونس ويوم الاحد من سورة يونس الى سورة طه ويوم الاثنين
من سورة طه الى سورة العنكبوت ويوم الثلثاء من سورة عنكبوت
الى سورة زمر ويوم الاربعاء من سورة زمر الى سورة الواقعة
ويوم الخميس من سورة الواقعة الى آخره از بر جوان فحجاب
لكل احد جواشقنى اى صرت عاشقا متحيرا الف بى تا با ياء
ذى الحرفين اصطلاح العجم ومن لم يعرفه قال ان اسمى هذين الحرفين
هو الباء والتاء بالمد وفى تا با ياء غلط مشهور بدانى فان العشق
يورث الحيرة وقيل فى الترجمة بيت اگر قرآنى از بر او قيامتى
چو عاشق سن الف بى بلميس شهزاده گفتا كه با من سخن چرا نگويى
كه تا هم از حلقه ء درويشانيم هذا كمال اللطف والتلطف بلكه
حلقه بگوشان اى عبدانيم مثل هذا من الحبيب خاصة من ابن
السلطان يهلك العاشق لانه بفتح الكاف الفارسى وسكون
الراء بقوت استيناس بالفارسية انس كرفتن وكرانيدن
للاضافة محبوب از ميان تلاطم امواج محبت بالاضافة الى الفاعلين
سر بر آورد وگفت بيت عجبست با وجودت خطاب للمحبوب
كه وجود من بماند مضارع من ماندن تو بگذشتى اندر آيى ومر الحزن
بضم السين وفتح الحاء للقافية بماند كالاول اين بگفت ونوره
بر د وجان تسليم كرد بيت عجب از كشته بضم الكاف العربى

بنا شد بدر خيمه ء دوست فارة موقع الموت عجب از زنده كه چون بالامالة
جان بدر آورد اى اخرج روحه سليم بمعنى مفعول حكايت
يكى از متعلمان جمال باجتبى بمعنى الحسن داشت وعلم از انجا كه
حسن بشريت است فان الميل الى الحسن خاصة الحسن البشرى
دون الحيوان باحسن بشره ء او بفتحتين ظاهر جلد الانسان
ميلى داشت حاصل الكلام ان المعلم كان يحب تلميذه الميل بمثابتى
كه غالب اوقات بدرس سخن بودى كه قطعه نه آنچنان بتو مشغوم
اى بهشتى يا روى من وجهه وجه اهل الجنة كه يا دخويشتم در ضمير
آيد فان كمال العشق نسيان غير المعشوق فيلزم نسيان النفس
زايدنت نتوانم كه ايده بر دوزم مضارع من دوختن هكذا
وجدنا عبارة المتن فى النسخ التى رأيناها ومن قال بدل بر دوزم
بركيدم فقد اختار النادر وكر مقابله بيم كه نيرى آيد از العاشق
يرجح مشاهدة المعشوق على كل شئ كما قيل بيت ايدنت
خوبست اگر خود ساعتيست پادشاهى كر بكيدم خوشست
بارى بسر گفت اى قال المتعلم مرة للمعلم آنچنانكه در آداب درسم
اجتهاد وبذل جهدى كنى در آداب بقسم بكسون الفاء هم نظر كن
فرماى كه اكر در اخلاقم ناپسندى بياء الوحدة اى خلق غير مرضى
مى بينى كه مرا آن پسنديده نمايد بجرى بقبحه بر آنم مطلع كردان
تا بتبديل آن مشغول شوم فان تبديل الخلق بضم الخاء وتمامن دون
تبديل الخلق بفتح الخاء گفت اى پسر اين سخن از ديكرى بپرس كه آن
نظر كه مرا با تست جز هنرى نبينم قطعه چشمم بد انديش

بالاضافة كه بركنده باد بفتح الكاف العربي من كندن دعاء عليه
عيب نمايد هنرش در نظر يعني در نظرش قدم الثين للوزن
كرهسري بياء الوحدة داري بياء الخطاب وهقاد عيب مرهون
دوست نبيند جز آن يك هنر فان عين العدو ناظرة الى العيب
وعين الصديق ناظرة الى الكمال **حكايت** شبي ياد دارم كه بار
عزيزم پريد به مجويه از در درآمد اي دخل جان بي اختيار از جاي
من مكان بر آمدم اي قمت كه چراغم برآستين كشته شد اي انطفي
شعر سري اي اتي ليلا لطيف اي خيال من يجلوا اي يكشف
بطلعته اي بوجهه الرجا اي النظلمة مفعول يجلو وهذا المصراع
مع قوله شكفت بكسرتين وضمتين اسم مصدر من شكفتن
آمد از جشم كه اين دولت از كجا بيت واحد من ثنائي البحر الطويل
ويقال لمثله الملمع ومن اراد معرفة الاوزان والصنايع الشعرية
فليطالع كتابنا المسمى بمجمع المعارف بشست اي قعود ذلك
الحبيب العزيز وعتاب اغازكرد كه مراد رحال كه ديدي چراغ را بكشتي
فعلما عاتبني كفتم كمان بضم الكاف الفارسي ببردم اي ظننت كه
آفتاب برآمد اي طلعت الشمس ونيز ظريفان كفته اند **قطعه**
چون كراني اي رجل ثقيل بپيش شمع آيد مرهون خيرش الضمير
راجع الى الكراني ولفظ خير امر من خاست اي قم اندر ميانا جمع اي
فيما بين الجماعة بكش مفعول مقدر بقرينة المقام اي اقتل ذلك
الرجل الثقيل ومن قال في شرح قول المص خيرش الضمير راجع الى
كراني وهو حسب المعنى مفعول بكش فقد ارتكب شيئا ليس

ابن سيدي علي

في قاعدة

في قاعدة العرب والعجم وراي لو كان الجائي شكر خنده ايست شيرين
لب وصفان تركيبيان آستينش بكير وشمع بكش قبل في الترجمة **قطعه**
بر ثقيل كيشي كلسه شمع او كنه • دور آني اول آراده سن اولدر • كر شكر
خنده ايسه شيرين لب • دوت يكيني وشمعي سويندر **حكايت**
يكي دوستي را مدتها نديده بود كفت فاعله ضمير يكي كايي
خطاب للصديق كه متنا قيم كفت اي الصديق متناقي
بالياء المصدري كه ملولي **مثنوي** دير آمدي بالترکي كج كلدك
اي بكار سرمست وصف تركيبي ولما كان اثر السكر اغلب في
القوى والحواس الكاينة في الراس يوصف به الراس زودت
التاء للخطاب ندهيم دامن اي دامنت از دست اي مي بدي
معشوقه كه دير دير بينند اختاره معشوقة دون معشوق للضرورة
آخر كم ازان كه دير بينند بالترکي آندن كميدر كه توقف كوره لر وهذا
المعنى ظاهر لمن لم يعرف الفارسي وقال من لم يعرفه يقال كم از انست
بالترکي آندنده كميدر آخر هكذا حققه بعض الكمل هذا كلامه فانظر فيه
كيف استصعبه واتى بمعنى اسنده الى بعض الكمل والحال انه لم يتبين
معنى لفظ المص **حكمت** شاهد كه با رفيقان آيد الى زيارة العاشق
بجفاكردن آمده است بحكم بكون الميم اي البتة فقوله از غيرت
ومضادة مفاعلة من الضد وهو مضاف الى ياران خلا نباشد
كلام مستقل وفي بعض النسخ بحكم آنكه از غيرت ومضادة الخ فيكون
الكلام متسقا **شعر** اذا جيتني في رافقة بضم الراء وكسرها وسكون
الفاء الجماعة التي ترافق المرء في السفر لتزورني متعلق بجيتني

ابن سيدي علي

وآن جنبت فی صلح ان للوصل والواو آما للعطف علی المحذوف ای ان لم
تجئ اولللحال ومعنی الشرط منلخ عن ان فانت محارب جواب اذا و
قیل فی الترجمة بیت تجئی که بولد شیله کلمسن زیارتمه اگرچه صلحه
کلورسن ولی محاربسن قطعه بیک بالباء العربی الداخل علی لفظ
یک نفس که برآمیخته ای اختلط یا ربا اغیار مرهون بسی نماند که غیرت
وجود من بکشد بضمتین بجنده کفت فاعله ضمیر یار که من شمع جمعم
ای سعدی فانی اظهر مرا ازای چه پروانه خویشتن بکشد قیل فی
الترجمة قطعه چو بر نفس قرشه یار واره اغیاره • اودمده
غیر تیله وارلغم اوزین دیلو • کولوب ایتدی که بن شمع جمعم ای سعدی •
بکا نه غصه که پروانه کندوزین دیلو حکایت یاد دارم که در ایام
پیشین ای فی الایام الماضیة یرید ان هذه القصة وقعت فی ایام
الشباب من ودوستی بیاء الوحدة یرید المحبوب چون بادام مغز
دریوستی عبارة عن کمال المقارنة صحبت داشتیم ناکاه اتفاق
بالسکون سفر افتادای سافر الحبیب پس ازمدتی که بازآمد
ای جاء عتاب آغاز کردای شرع فی العتاب که درین مدت
قاصدی بیاء الوحدة بالفارسیة بیک نفرستادی الی لتفحص
احوالی کفتم دریغ آمدم که دیده ء قاصد بکمال تو روشن کردد ومن
محروم کما قیل بیت می نوشتم نامه وبرنامه می بردم حسد کرچرا
پیش ازمن مشتاق بیندروی تو قطعه یارد یرینه ای قدیم مرا
کو بضم الکاف الفارسیة یفید التاکید کما عرفت ومن قال متقحم فقد غفل
بزبان تو به مده نهی من دادن یعنی انک لاتقدر علی ان تامر فی لسانک

ابن سیدی علی

واتوب

ابن سیدی علی

واتوب بکلامک علله بقوله کرمرا توبه بشمه نخواهد بودن معنی
بالترکی که بکا توبه قلیج ایله اولاجق دکلدر رشکم لفظ رشک بمعنی
الغبطة واللام للمتکلم ومن قال یعنی غیرتم فلم یات بالمعنی الاصل
آیدکی سیر بکون الراء واکثر بالمجهولة بمعنی الشبعان
نظر بکون الراء در توکند اغبط ان احدا ینظر الیک شبعانا
والمعنی هذا الذی ذکرناه ومن ظن ان لفظ سیر نظر وصف
ترکیب فقد اخطاء بازکویم فی نفسی کنای لایکون الامر المذکور
کس سیر نخواهد بودن ای لایشبع احد من مشاهدة جمالک
حکایت دانشمندی رادیدم بمحبت شخصی بیاء الوحدة
فیرها کرفتار وراضی ازو بکفتار ای لاتطلب من ذلک الحبیب
غیر الکلام جور فراوان بردی وتحمل بی کران کردی قد عرفت
فراوان وبی کران باری بطریق نصیحتش کفتم دانم که ترا در
محبت این منظور یعنی المحبوب علتی وغرض نفسانی نیست
وبنای این مودت بر زلتی بفتح الزاء المعجمة ثم النون الثانیة اذا
دخلت الفعل وغیره انصلت بخو نداست وغمی دانم واذا لم
تدخل علی شیء تکتب بالراء ومن قال هنا مقصور من بیست
فقد اخطاء ولم یعرف ان صاحب بحر الغرایب قال ان لفظ نه
حرف نفی والراء فی آخره هاء علامة باوجود این معنی ای فاذا
کان الامر کذلک لایق قدر عما نباشد خودرا مشهور کردن قال علیه
اتقوا مواضع التهم وجور بی ادبان بردن کفت فاعله ضمیر
دانشمند ای یار عتاب ازدامن روزکارم بدار که بارها

ابن سیدی علی

ای مرا را در ین مصلحت که تو گویی من ترک المودة لاجل التهمة والآذیة
اندیشه کردم صبر بر جفای او سهلتر نماید که صبر از روی مشاهدة
جماله کما قال وحکیما ن گفته اند دل بر مجاهده نهادن بیرا دبه تحمل الاذی
آسانتر ست که چشم از مشاهده برگرفتن **مثنوی** آنکه بی او
بسر نشاید برد الذی لا یصح الا تمام بدونه گر جفایی کند بباید برد
ای ینبغی التحمل به همه دل پیش دلبری دارد ای من یکون قلبه عند
محبوب یعنی تعلق به قلبه ریش در دست دیگری دارد
ای لحبیبة فی ید الغیر وقد وقع فی بعض النسخ هنا آهویی با لرهنک
اصله با لاهنک معناه با لترک چلبر و یولارصاپی در کردن ای فی
عنقه تتوانند بخویشتن رفتن یعنی لایمکنک ان تذهب ان تزید
نفسه روزی از دوست با لواو بین الدال والنون بمعنی
الجیب لا بلا واو بمعنی الید کما ظن گفتمش زنهار یعنی قلت یوما
من الایام مخاطبا الی الحبیب الامان منک ومن غلط فی اللفظ
اخطاء فی المعنی حیث قال یعنی گفتم از دستش وقد یقال معناه
گفتمش که زنهار از دست تو ای المعصیة والامان من یدک هذا
کلامه چند ازان روز گردم استغفار ای استغفرت الله مرارا
من ذلک الیوم وبعده نکند دوست زینهار از دوست
یعنی لایطلب العاشق امانا من المعشوق دل زنهار دم بر بخه خاطر
اوست ای رضیت بارادته گر بمطمع بنزد خود خواند شرط
وربقهرم ببراند بفتح النون فیها شرط آخر او داند جواب للشرطین
حکایت در عنفوان یعنی اول جوانی بالیاء المصدری چنانکه

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

افتد و دانی جملة معترضة باخوش پسری بیاء الوحدة پسر بفتح السین
وتخفیف الراء وسری بکسر السین وتشدید الراء وبیاء الوحدة دانشتم
ای کنت احبه بحکم انکه خلق بفتح الخاء المهملة دانشت طیب الادا
والمراد انه کان له صوت حسن وخلق بفتح الخاء المعجمة وباء الوحدة
ایضا ولفظ دانشت مقدر والمصدر علی معناه لکنه مجهول و
المراد انه کان خلقه حسنة کالبدر ای خلقه اذا بدا ای ظهر
ومن قال بمعنی المخلوق فقد اخطاء ثم ارتکب التقدیر حیث قال یعنی
فد کان له اعضاء مخلوقة حسنة کالبدر المنیر **بیت** آنکه
نبات عارض الضمیر راجع الی قوله خوش پسری آب حیات
میخورد المراد من النبات فی هذا المصراع هو الذی ینبت علی الارض
وفی المصراع الثانی هو السکر در شکرش بفتح الشین المعجمة والکاف
العربی یرادبه شفته نگه کند معناه بالترکی نظر ایلیسون لانه امر الغایب
قال فی الصحاح الفارسی فی بیان معلوم امر الغایب انه لفظ المفاعیح
بعینه ولکن یفرق بینهما بالقراین هر که نبات میخورد ومن قال ای
ینظر الی شفته فان طعم النبات یذکر شفة الحبیب لمناسبة بینهما
فی الاذة فلم یعرف اللفظ بالقرینة فاخطاء فی المعنی اتفاقا بخلاف
طبع پرید طبعه از وحرکتی دیدم که نه پسندیدم وما حسنته دامن
از و در کشیدم کنایة عن کمال الانفصال والانقطاع ومهره
بضم المیم بالترکی بوینق مهرش بکسرها بمعنی المحبة هنا بر چیدم
یرادبه ترک التعلق واخذ القلب منه وگفتم **بیت** برو هر چه
ما باید ت پیش گیر وصبر علی مرادک سر مانلاری ای لاتوافقنی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

لان سر داشتن کنایة عن الموافقة کما ان لفظ باش فوشمق فی الترکی
عبارة عنه ومن ای یوقف المغنی قال یعنی باما سر نداری سر خویش گیر
واذهب منوداً الشید مش که می رفت ومی گفت مضمون البیت
الآتی **بیت** شب پره ای الخفاش گر وصل آفتاب نخواهد
ومعه رونق بازار آفتاب نگاهد مضارع منفی من کاستن بمعنی
الانتقاص ایتی بگفت وسفر گرد وبریشانی او در من اثر **شعر**
فقدت بضم التاء فعل المتکلم زمانی منصوب علی انه مفعوله
الوصل مجرور علی انه مضاف الیه والمرء الواو للحال جاهل والجملة
حالیة بقدر متعلق بجاهل لذیذ العیش من قبیل اضافة الصفة
الی الموصوف والعیش بالفتح الحیوة قبل طراف جاهل المصایب
جمع مصیبة وقیل فی الترجمة **بیت** زمان وصلی بتردم گذشت چو
بلمز آمیش • لذیذ قدر یی عیشک مصیبت اولمادین **بیت** بازای
بالمد وسکون الیاء امر من آمدن ومرا بکش بضم الکاف العربی که
بیشت مردن ای الموت قدامک خوشتر که پس از تو زندگانی بالیاء
المصدری کردن وقد کنت علی هذا الکلام اماشتر ومنت باری جل
وعلا پس از مدتی باز آمد ای جیبی من السفر ان حلق داودی
بیاء النسبة ای الصوت الذی کان له کصوت داود ع مع تغیر
شده وجمال یوسفی الیاء کالاولی بزبان آمده ای انتقص و
برسیب ای تفاح زنخدانش ای ذقنه چوای مثل به بکسر الباء
وسکون الهاء السرجل کردی بفتح الکاف الفارسی ویاء الوحدة
نشسته اراد به الشوالناعم ورونق بازار حسنش شکسته

ای

ای انکسر متوقع بکسر القاف ای پرچوکه در کنارش گیرم کناره کرفتم
ای فررت منه الی طرف وکفتم **تله** آن روز یراد به الوقت که
خط شاهدت من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة بودیراد به
الشعر الذی ولد به وقیل یراد به ما بداحت شجمتیه فی اوایل ظهور لحیته
وهذا اوان سورة لکاة المحایب صاحب نظر یرید به المص نفسه
از نظر بازندی یراد به الحکایة امروز بیامدی اصلحش الضمیر راجع
الی صاحب نظر کش اصله کشه اش والضمیر راجع الی قوله خطا فتحة
وضمة اشارة الی الشوات الثابتة فوق الشو الناعم الاصلی لقوله
برنا شادی وقیل هذا اشارة الی شوات الشاب والذقن
واعترض القائل علی کلامه بقوله وانت خبیر بان الانسب
ح ان یقال وکسرة بدل ضمة کما لا یخفی **مثنوی** تازه بهاری
تاء ورقت بفتحتین واحد الاوراق والتاء للخطاب
زرد شدای اصفر دیگ ای القدر بالکسر منه نهی من نهادن
کاش ماسر دشد انطفت چند خامی وتکبر کنی بیاء الخطاب
فیهما دولت پارینه اعلم ان لفظ پار بالیاء الفارسی السنة
الماضیة بالترکی بیلدر وپارینه ماکان فیها بالترکی بیلدرده فی تصور
کنی فان تلک الدولة قد زالت پیش کسی رو که طلبکار تست
وفی بعض النسخ کرفتارتست تا زبهر آن کن که خریدار تست
خریدار بمعنی مشتری وقیل فی الترجمة **مثنوی** تازه بهاری
ورنگ اولدی زرد • چو ملکی قومه که اودم اولدی سرد • نیچه
صلیناسن وکبر ایدرسن • ابروکه دونمی فکر ایدرسن • سئول

ابن سیدی علی

کشیده وار که طلبکار ده نازی آکا قیل که خریدار در **قطعه** سبزه
در باغ گفته اند خوشست والمراد من سبزه لحیة الحبیب ومن باغ
وجهه واند آن کس که این سخن مفعول مقدم لقوله کوید واشارة
الی قوله سبزه در باغ خوشست ای یوف ذلک القایل مضمون
هذا الکلام والمص لا یرضی به یعنی اداة تفسیر از روی دلبران
خط سبز هذا الی تمام البیت بیان للمصراع الاول دل عشاق
فاعل لقوله بیشتر جوید وقوله خط سبز مفعوله ای قلوب العشاق
یطلبونه طلبا قویا ومن قال ومجموع قوله از روی دلبران الخ مفعول
واند فلم یوف الاشارة ولم یوف البیان من المبین بوستان تو
کلام ابتدائی الی آخر البیت والمراد من البستان وجهه الذی نبت
فیه الشعر کندنا بفتح الکاف الفارسی مشترک بین الترکی والعجم
اسم نبت معروف یقال له بالعربی الکراث زار بیست کلمة
زار اداة الکثرة کما فی کلزار والیاء للوحدة فمعنی قوله کندنا زار بیست
بالترکی کندنا للکدر بس کسر الباء وفتح الکاف العربی همی روید ای کلما
تقلع الشعر وتقطعه نبت وقیل فی الترجمة **قطعه** دیدبر سبزه
باغده کی خوشدر • بیلو اولکم بوسوزی اول سویلر • یعنی کوزل یوزک
خط سبزین • عاشقک کوکلی آرزوسی استر • یوزکک باغی کندنا کدر •
بیجه کم یولدن سن اینه بتر • قلما یوجد فی بعض النسخ هذان البیتان اعنی
قوله تو یا رای فی السنة الماضیة برفته بفتح التاء وکسر الهمزة
القایمة مقام یاء الخطاب فان الهمزة فی اللفظ الذی آخره ها
تقوم مقام الیاء المفیدة للوحدة او الخطاب نحو بنده معناه

علی

ابن سیدی علی

علی الاول بالترکی بر قول وعلی الثانی قولسن ومن لم یوف الحق
ولم یقدر علی التحقیق قال برفتی بفتح التاء وکسر الهمزة وسکون
الیاء اصله برفته والیاء للخطاب قیل وقد یحدث الهمزة فی
بعض المواضع وهذا فرد منها وذلک مثل قولهم خواننده صحبت
وسازنده مجلس وکوشنده خمول وفتنه دوران وغیر ذلک
وقد یقال لیس هنا همزة بل یکسر یاء الخطاب بعد التاء
المفتوحة الا انه یقراء باشباع الکسرة للوزن والقول الاول
اشبه بهذا الکلام فاذا عرفت ما قلناه من التحقیق یظهر لک
ما قیل وقال وقد قیل وقد یقال چوا هو حال ای حال کونک مثل
الطبع حسن المقلة وغنج الهیئة وسیلان القلوب امثال
ای فی هذه السنة بیامدی چو یوزی بیاء الوحدة وهو الفرد
بالترکی یارس ای حال کونک مثل الفرد فی نقرة القلوب
سعدی خط سبز دوست دارد فاعل ضمیر سعدی نه هر الف چو الدوری
وقد یروی بالجیم العربی **قطعه** کر صبر کنی بضم الکاف ای لا تقلع
الشعر النابت تحت شجر تا ذنک ور بمعنی اگر یکنی بکسر الباء الموحدة
وفتح الکاف العربی من کندن ومن اقدم علی الشرح من غیر ان یعلم
المتن ظن ان الواو وهنا بلا راء حرف عاطفة حیث قال بضم الواو
العاطفة موی بناکوش مفعول یکنی ای تقلع ذلک الشعر والقایل
المذکور علی ظنه عبارة المتن افاد المعنی بقوله یعنی اگر یکنی موی بناکوش
را وصبر کنی بر محبت کندن او فی نظم البیت تقدیم وتاخیر بحسب
المعنی هذا کلامه فانظر فی کلامه کیف غلط وارتکب التکلفات

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

167

البارده ثم قال في كثير من النسخ وربكنج على معنى واكر صبر نكنى بالنون
النافيه ولا يخفى ان ارتباط قوله موى بناكوش على ما قبله لا يخلو عن
التكلف ح هذا كلامه فانظر في حاله كيف وقع في الغلط الكثير
ولم يصب الحق اصلا ابن دولت ايام نكوبى اى الحسن بسر آيد يعنى
تنتهى هذه الدولة كردست بجان داشتمى همچو تو بر ريش اى لو
قدرت على عدم خروج روحى كما تقدر انت على عدم خروج
لحيتك نكذاشتمى تا بقيامت كه بر آيد ولكن لا اقدر انا على عدم خروج
روحى وانت تقدر على عدم خروج لحيتك **قطعه** سؤال كردم
وكفتم جمال روى تو ام مهون چه شد كه مو چه بر رخ بكسر الكاف
الفارسى ماه اى حول القمر جوشيده است اسم مفعول من جوشيدن
بخنده كفت ندانم چه بود رويم راى لا اعرف ما وقع لوجهى مكر
بمانم حسنم سياه پوشيده است اعلم ايها الناظر في هذه الحكاية
ان الابيات التى اورده المص في ذم لحية المحبوب في غاية الحسن
ولا يقدر احد على اتيان مثل هذه الابيات في المذمة المذكورة
كما لا يخفى على المص **حكايت** يكى از مستعربان بكسر الراء
المهملة بغداد المستعرب والمعرب هو الذى ليس بعرب خالص
پرسيدند كه ما تقول في المرد بالضم والسكون وهو الذى لا لحية له صرفه
سنا كفت لاحيه فيهم قوله ما دام احدهم لطيفا نيحاشن فاذا خشن بضم
الشين يتلاطف في موقع التعليل لقوله لاحيه فيهم يعنى تفسير
من المص تا خوب ولطيفند درشتى كنند وچون درشت شوند تلطف
كنند ودوستى نمايند **رباعى** امرد آنكه كه خوب روى بود لفظ خوب

روى وصف تركيبى ملح كفتار وتندخوى بود وكذا لفظ ملخ كفتار
ولفظ تندخوى چون بر ريش آمد وبلعنت شد بمعنى رفت
مردم آميز ومهر جوى كلاهما وصفان تركيبيان بود قيل في
الترجمة **قطعه** چون بلبك يوز لو خوب وشيرينديد آجى سوز لوك ايله غلطت
ايدر چون صفل كله كيده لعنته اول آدمه قارشو محبت ايدر
حكايت يكى را از علما پرسيدند كسى باماه رويى يراده المحبوب
در خلوت نشسته ودر ها بسته ورقيبان خفته اى نا ايمون ونفس
طالب للجماع وشهوت غالب ولا مانع چنانكه عرب كويد التمر يانع
هو فاعل من اليانع وهو ادراك التمر والناطور بالطاء المهملة حافظ
الكرم غير مانع هيچ دانى كه خطاب لذلك العالم بعلت پرهيزكارى
اى الزاهد او بسلامت بماند كفت ذلك العالم اكر ماه رويى بماند
بسلامت از بد كويان نماند **شعر** وان سلم الانسان من سوء
نفسه هذا شرط فمن سوء ظن المد على ليس بسليم وهو جواب الشرط قدم
فاؤه ودخل على متعلقه وهو قوله فمن سوء للضرورة وقيل في
الترجمة **بيت** اكرچه كيتى سليم اول نفتى شرندان وليك قورتيلمز مدعى سليمدان
بيت شايد پس كار خويش بنشستن اى على حاله بالسلامة والمراد هذا
ومن قال يعنى تا خود را اصلاح مى كند فلم يعرف المراد ليكن توان زبان
مردم بستن قيل في الترجمة **بيت** يار ركه كشى كند وبا له ايسم اوتوره
آماكه بو خلقك دلنى بغلسه اولمز **حكايت** طوطيى بالياء بين احديهما
اصلية والاخرى للوحدة را با زاغى در قفص بالضاد عربى وبا بين
فارسى كرد اى جسوهما فيه وهواى طوطى از قبح مشاهده او

اشارة الی قوله زاغی مجاهده می برد وی گفت این چه طلعت مکروهست
وهیئت ممقوت ای مبغوض ومنظر ملعون وشمایل جمع شمال بالکسر
بمعنی الخلق ای اخلاق ناموزون وینادی الیه بقوله یا غراب البین ای
غراب الفراق کما مرّ فی حکایة الخطیب یا لیت بینی وبینک بعد
المشرقین ای بعد المشرق من المغرب فغلب المشرق ویحتمل ان یراد
بعد مشرق الصیف من مشرق الشتاء **قطعه** علی الصباح بروی
تو مرکه برخیزد ای من قام صباحًا وزای وجهک صباح روز سلامت
برو وسا باشد لشامتک بداختری بیاء الوحدة چو تو در صحبت تو بایی
بیاء الحکایة بالتر کرک ایدی ولی مقصور من ولیک چنانکه تو یی
در جهان کجا باشد ای لا نظیر لک فی القبح عجبتی ای اعجب من هذا آنکه
غراب از محاوره طوطی بجان آمده بود عبارة عن کمال الضجرة
لاحول گنان ای قائلًا لاحول ولا قوة الا بالله از کردش بفتح الکاف
الفارسی اسم مصدر گیتی همی نالید ودستهای تقابن بر یکدیگر همی مالید
من الخیبة وامی گفت این چه بخت نگونست وطالع دون بمعنی الدنی
وایام بوقلمون قدمّ معناه فی الدیباجة والمراد بایام بوقلمون
الازمنة المتغیرة المتلونة لایق قدر بسکون الدال من آنستی
بیاء الحکایة که با زاغی در دیوار رباعی بیاء الوحدة فیرهامی رفتی
بیت پارسارا بس ای یکفی این قدر بفتحتین زندان بینه بقوله
که بود هم طویلة زندان ای فی سلک صحبتهم وقیل فی الترجمة **بیت**
زاهد اولا نه بویتر زندان که اولا هم طویلة زندان • تا چه کنه مخفف
من کناه کرده ام که روزکارم مغناه بالتر کی که روزکارینی بعقوبت

آن اشارة الی قوله کنه در سلک صحبت چنین ابلهی اشارة الی طوطی خود رای
وصف ترکیبی احدی الیاءین للوحدة ناجنس فصحبته عذاب الیم یافه
بالتر کی یبر مزسوز **بیت** تا تویی یافه زین سال مکوی • بدشتی که گمراه
گشتی مپوی • در ای لفظ در ای یجی لمعنیین احدهما الجرس والآخر
بمعنی ادخل ای لا من لفظ در آمدن والمراد ههنا هو المعنی الاوّل وشبّه
بالجرس الّذی یکثر الصداء الباطل ومن لم یعرف اللفظ غلط فی المعنی
حیث قال بمعنی باطل رای ومرهل فکر بچنین بند بلا متعلّق بقوله روزکارم
بعقوبت آن مبتلا کرده است **قطعه** کس نیاید بیای دیواری
معناه بالتر کی کمسه کلمز بر دیوار دینه که بر آن صورت احدی الیاءین
للخطاب نگار یعنی نقش کنند لفضاعة وجهک کرتر اد بهشت
باشد جای شرط دیگر ان دوزخ اختیار کنند جزاؤه وقیل فی الترجمة
قطعه کمسه دیوار دینه کلمز کسنک صورتک نگار ایدلر • کر سنک یبر کر اوچمق
اولورایسه • غیر لطاموا ختیار ایدلر • این مثل بفتحتین کلام المص یدان
آوردم ای اوردته لاجل المرّ تا بداند که چندانکه دانای عالم را از نادان
ای جاهل نفوتست نادان را از دانا صد چندان پرهیز است ازو به الکثرة مطلقًا
وحشتست **قطعه** زاهدی در سماع رندان بود در مجلس ایشان میان
گفت شاهد بجی بیاء النسبة ای قال محبوب منسوب الی البلدة بلخ ای منه کر
ملولی زما ترش منشین علّله بقوله که تو هم در میان ما تلخی بیاء الخطاب
رباعی جمعی ای هذه جماعة چوای مثل کل ولا له بهم بفتحتین پیوسته
بالتر کی بر بره نه اولاشمش تو هیزم خشک مثل الحطب الیابس
در میانشان رسته بالضم چون باد مخالف یعنی انت ای زاهد مخصص

169

مخالف کالریح العنبر الموافق چون سرما قدم ربیانه فی الباب الاول
ناخوش وکذا چون برف شسته ای مثل الثلج بیتا فی البرودة وچون
یخ بسته ومثل الجمد فی الانقباض **حکایت** رفیقی داشتم که سالها باهم
سفر کرده بودیم **بیت** همرهی همچون اخوت قربتست • خاصه در
راهی که راه حج بود • ونان ونمک خورده وبه کران حقوق ثابت شده
بیننا آخر بسبب بعضی اندک صفة تنفع آزار خاطر من لفظ آزار اسم
مصدر من آزردن وهو متعد فالمعنی ایذاء قلبی ومن قال وقد یقال
تاذیه فلم یصب روا داشت دوستی بالیاء المصدری سیری
بضمتین قدم ربیانه شد وبا این همه ای مع هذه المخالفة دلبستگی
بالتر کو کل باغلمق از هر دو طرف ای من الجانبین حاصل بود
بحکم ای بسبب آنکه ومن قال ای بدلیل فلم یصب شنیدم که روزی دو
بیت از سخنان من در مجمعی همی گفتند والبیتان هذان **قطعه** نگار
من چو در آید بخنده ء تمکین بالکاف الفارسی ای الملیح نمک زیاده
کند بر جراحت ریشان جمع ریش وهو بالترکی باش وبارة فلا تکرار
فلا حاجة الی ان یقال بر جراحات دلریشان کما قیل چه بودی بالکر
نولیدی ار بالراء المهملة حرف شتر طرز نولغش ای صدغ الجیب بدستم
افتادی وقع بیدی جواستین کریمان مثل کم الکرام بدست
درویشان ای فی ایدی الفقراء طایفة دوستان ای بعض منهم
بر لطف این سخن کانه یقول لیس فی هذا الکلام لطافة بلکه بر
حسن سیرت خویش گواهی بالیاء المصدری ای شهادة داده
بودند واو اشارة الی ذلک الرفیق هم دران میان مبالغه کرده بود

ابن سیدی علی

فی مدح هذا الکلام وبرفوت بفتح الفاء وسکون الواو صحبت قدیم
تاسف خورده فان صحبة الفضلاء نعمة جلیلة فمن فات تلک الصحبة
ینبغی ان یتاسف به وبخطای خویش اعتراف نموده ولما سمعت
هذه القصة معلوم کردم که از طرف او هم بالفتح والسکون
رغبت هست وفی قولهم هم اشارة الی ان الرغبة قد کانت حاصلة
عنده ایضا این بیتها فرستادم وصلح کردم **قطعه** نه مرا در میان
عهد ووفا بود یعنی لیس قد کان بیننا عهد ووفاء استفهما انکاریا
جفا کردی وبدمهری نمودی الیاء ان المنظر فتان للخطاب والمتوسطة
مصدریة بیکبارگی بالکلیة ومن قال اولا ای مرة واحدة ظنه
مرادف لفظ باری ثم عرف خطاءه مرة واحدة فقال یعنی بالکلیة از
جهان دل در تو بستم ای ترکت جملة الدنیا وما ربطت قلبی بک
فقط هذا لستم که برگردی بالکاف الفارسی وبیاء الخطاب من
گردیدن بمعنی الرجوع لا بمعنی الدوران ومن قال بمعنی اعراض کردی
فقد فسره بلازمه لانه برودی بالیاء المصدری یعنی لم اعلم انک
ترجع عنی سریعا همنوزت کرسر صلحست ای لو کان لک الآن رأس
الصلح بازآی ایت الی ومن قال ارجع الی ثانیا فلم یات بالمعنی
کز ان محبوبتر باشی که بودی وقیل فی الترجمة **قطعه** آرامزده بزم
یوقمیدی پیمان • جفا ایدوب وفا سزلق قیلاسن • بکلی کوکلمدن ساکه
ویردم • بیمادم دونوب تیز طوتلاسن • اگر صلح استرسک گیرو کلکل
که اولدن دخی مقبول اولاسن **حکایت** یکی را زنی صاحب جمال
ای المرأة الحسنی بود در گذشت از جهان ای ماتت وما در زن

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

130

ابن سیدی علی

ای القهرة بالترکی قدین آنا یبر قوریوت ای الخرف بعلت صداق بفتح
القاف وکسر الهاء المرأة وفی بعض النسخ بعلت کابین ومادرینا فی
نسخة بسبب کابین درخانه میماند مرد بکون الدال از مجاورت
بالجاء المهملة ای من مخاطبته بجان رنجیدی کنایة عن کمال التأذی
وبحکم صداق از مجاورت بالجیم العربی چاره ندیدی لفظ چاره شایع
فی الالسن وآیراد البیان بان یقال بمعنی مجال خلاص لغویمی ازین
طایفه گفت چیکونه ء در فراق یار عزیز بریده به زوجته التی ماتت گفت
نادیدن زن برمن چنان دشوار می آید که دیدن مادر زن **مثنوی**
کل بتاراج بالترکی یغما رفت وخار بماند وکذا کیخ برداشتند ومار
بماند بریدیر بالورد والکنز زوجته وبالشوکة والحیة امرأة دیده مفعول مقدم
لقوله دیدن برتارک بفتح الراء قدمر بیانه فی قوله وعقد ثریا بر تارکش
سنان ای الرمح دیدن مضمون هذا المصراع مبتداء خوشتر ای احسن
از روی دشمنان دیدن مضمون هذا المصراع خبره واجبست ازمهر
دوست بریدن بمعنی بریدن تایکه دشمنت نبیند بالترکی تانبرد شمنی
سکا کرمزکور مکه یاددارم که درایام جوانی بالیاء المصدری گذر
داشتم بکوی والیاء الاخیرة للوحدة ونظر داشتم باماه رویه الیاء
الاخیرة کالاولی حاصل المعنی کنت عاشقا فی ایام شبابی وکنت
اطوف محلة الحبیب درایام تموزی که حرورش الحرور بالفتح الریح الحارة
وهی باللیل آب دهان رانجوشانیدی بالیاء والکاف المعجمة متعد من
خوشیدن وهو لازم بالترکی بورشمق وقوریمق کذا فی بحر الغرایب و
المعنی ان ذلک الزمان کان فی غایة الحرارة بحیث یجف الرطوبة اللعابیة

ابن سیدی علی

فی الفم من شدة حرارته ومن قال بفتح النون فلم یعرف اللفظ ولم یمش
بفتح السین المهملة الریح الحارة وهی فی النهار مغز استخوانرا بجوشانیدی
بالباء والجیم متعد من جوشیدن وهو لازم بالترکی قیناماق والمعنی ان
ذلک الزمان کان فی شدة الحرارة بحیث یغلی مخ العظم قال ابو عبیدة
الحرور باللیل وقد یکون بالنهار والسموم بالنهار وقد یکون باللیل
از ضعف بشریت تاب ای طاقت آفتاب سجیر بالفتح نصف النهار
عند اشتداد الحر تیاوردم لاجرم التجا بسایه ء دیواری کردم مترقب
ومنتظر کسی رحمت حق تموز از کمن ببرد بضم الباء الاولی وفتح
الثانیة بمعنی یزیل وباء بالباء العربیة وباء الوحدة آتش من فرو
نشاند ای یطفیء ناگاه از تاریکی بمر الیاء المصدری دهلیز وهو
مابین باب الخارج وباب الداخل فارسی معرب وکسر الزاء للاضافة
لا قوله خانه روشنایی بمعنی الضیاء دیدم جمالی بدل من روشنایی
والمراد به صاحبه الموصوف به کزبان فصاحت ازبیان صباحت
ای حسن او عاجز بماند بضم الباء وفتح النون چنانکه درشب
تاریک ای فی اللیل المظلم صبح برآید ای یطلع یا آب حیات ازظلمات
بدر آید ای یخرج قدحی بالیاء الوحدة برف آب بکون الفاء
وصف ترکیب بالترکی قار لوصو مثل خونناب بمعنی قانلو صو
بردست والجملة حالیة وشکر برآن ریخته بود لحصول اللذة المعتدلة
وبعوق بفتح العین والراء المهملتین برآمیخته ندانم بکلابش
الضمیر راجع الی قوله برف آب مطیب بفتح الباء المشددة کرده
الفاعل صاحب جمال یا قطره چند از کل رویش در آن چکیده باشد

مفعول من چکیدن فطیبه منه فی الجمله شراب از دست نگاریش
بر گرفتم و بخوردم بمعنی بنوشیدم فان احدهما یستعمل مکان الآخر
وعمر گذشته از سر گرفتم شعر ظماء بالقصر کالعطش لفظا ومعنی
بقلبی وهو اللحم الصنوبری المستکن فی الجانب الایسر من الصدر
وسمی قلبا لکثرة تقلبه اولانه خالص البدن من قلب النخلة ای لبها
لایکاد یسیغه من الاساغة ای لایقارب ذلک ان یزیله رشف
الزلال ای مصه وهو ای مصه وهو ای الرشف بالفتح والسکون
علی انه فاعل یسیغه والزلال للماء العذب الصافی والواو للوصل
شربت بجور آ متصل بقوله لایکاد وقیل فی الترجمة بیت
کو کلم صوسنر در آنی قاندر میه زلال کربن بچه دکز لرایچر سم دکی مدام قطعه
حرم هذا اللفظ یوصف به المکان المزین بالماء والخلاء ویوصف
به الزمان نخ روز تو امجو عید حرم باد ویوصف به الشخص الذی
بفرح وسرور ویلحق به الیاء المصدریة یقال حرمی ویراد به معنی
النزهة والفوح کذا فی بحر الغرایب ولا یاء ههنا فالمراد به من السرور
وکلمة را فی قول طالع را زایدة فان کونها زایدة شایع ومن فسره
بقوله شادی فقد اخطاء آن فرخنده بمعنی مبارک طالع را که چشم
یقواء بحذف المیم للوزن بر جیبن روی او فتد بمعنی افتد بلاواو وهر
بامداد ای کل صباح مستی بالاضافة بیدار کردد بالکاف الفارسی
یم شب ای السکران الذی سکر من الخمر ونام فانه یستیقظ و
یفیق فی نصف اللیل مست ساقی یعنی من سکر من جمال الساقی
فانما یفیق روز محشر ای یوم الحساب بامداد صباحا فاذا افاق

المعنی

ابن سندی علی

حکایت
المعنی الصحیح الصریح فلا تلتفت الی ما قیل ای بامداد روز محشر
سالی سلطان محمود خوارزمشاه اسم ملک باخطا برای مصلحتی صلح اختیار کرد
بر بدانه جعله وافدا جامعا کاشقر بالکاف العربی وفتح الغین المعجمة اسم
بلدة در آمدم ای دخلت فیه پسری دیدم در خوبی بالیاء المصدری نهایت
اعتدال در زیبایی جمال چنانکه در امثال او کفته اند رباعی معلمت بتشدید
اللام وتاء الخطاب همه شوخی بالیاء المصدری ای المطبوعیة ودلبری
آموخت ماض من آموختن بمعنی التعلیم جفا وناز وعتاب وستمکری
بالکاف الفارسی والیاء المصدری آموخت کالاول من آدمی بچین
شکل وخوی وقد وروش بفتح الراء وکسر الواو اسم مصدر من رفتن
کما عرفت نظایره وهذا المصراع مرهون ندیده ام مکر این شیوه
از پری آموخت ماض من آموختن بمعنی التعلیم فان آموختن
بجی لازما ومتعدیا مقدمه نخ محشری بالاضافة یعنی کتاب
المقدمة الذی الفه الزمخشری فی النحو فانه کان یقرأ فی دیار العجم در دست
ای فی یده وهمی خواند ضرب زید عمرا انما یوقف عمرو وعمرو بالواو
فی حالة الرفع ولا حاجة الی الواو فی حالة النصب لان عمرا غیر منصرف
لا یدخله التنوین وعمرو منصرف یدخله التنوین ویکتب الالف وبه
یفرق وکان المتعدی بفتح الدال عمرا فاسمعت مخاصمة زید وعمرو فی
هذا الترکیب کفتم ای پسر خوارزم وخطای صلح کردند وقد اشتهر بین
الناس وزید عمرو را خصومت عجبا ما قیست استفهام فلما سمع ذلک
المحبوب هذه اللطیفة بخندید تعجبا ومولدم بر سید کفتم خاک شیراز
وکان المشتهر کون شیخ سعدی من تلک البلدة کفت از سخنان سعدی

چه داری گفتم **قطعه** بلیت علی صیغة المجهول للمتکلم ای صرت ممتلئاً
بنحوی بکون الحاء والفتح غلط یصول ای یحمل مغاضباً حال من
فاعل یصول علی متعلق بقوله یصول کنرید الکاف بمعنی المثل منصوب
المحل علی انه صفة مصدر محذوف ای یصول صولة زید فی مقابلة العمرو ای
کصولته علیه علی جرّ ذیل حال من ضمیر لیس یرفع وهو یرجع الی الحری
ای لا یرفع رأسه حال کونه علی جرّ ذیل ای لا ینظر الی احد بل یمشی الی الدلال
والتکبّر جارّاً ذیله علی ما هو عادة المتکبّرین وهل یستقیم الرفع من
عامل الجرّ استفهام انکاری وفیه ایهام کما لا یخفی وقیل فی الترجمة **قطعه**
چو نخواهد قرکوزلے سودم اول اید حمله • بزم او زار مصکم شوزید اید رعروه •
او جزاید رکن اتاکن بشینے رفع ایتمز • که رفع اولوری رطا ایچ عامل جره •
لحتی بالجاء المعجمة بجی المعنیین احدهما بالترکی چوماق والآخر بالتزکی بریاره
ومن قال فی شرحه بمعنی زمان قلیل فلم یات بمعنی اللفظ حقیقة باندیشه
فرورفت وگفت غالب اشعار او اشارة الی السعدی درین زمین یعنی
نه دیار ما بربان فارسیست اگر بگوید ای بخوانی بفهم نزدیکتر باشد
کما ورد فی الخبر کلّم الناس علی قدر عقولهم گفتم **مثنوی** طبعتر انا هوس
نحوشدای مند حصکل طبعک میل الی النحو صورت عقل از دل ما
محوشد لاشتغالک بغیرنا ای حرف نداء والمنادی محذوف ای
ای جان دل عشاق صفة للمنادی المحذوف المذکور بدام توصید بمعنی المصید
ما بتو مشغول وتو با عمرو وزید فیه ایهام لطیف بامداد ان که عزم سفر
مصمم ای مقرّر شد مکرر از کاروانیان ای احد من رفقائنا گفته
بودش که فلان مشیراً الی السعدی است دیدم که دوان صفة مشبهة

ابن سید دی علی

من

من دوبدن آمد اتی و تلطّف کرد واظهر اللطف وبرو داع ای الفراق
تاسّف خورد که چندین روزای فی مدة اقامتک فی هذه البلدة چرا
نگفتی که منم بعنی سعدی تا شکر قدوم بزرگان رای لاجل شکر
مجی الکبار بخدمت میان بستمے گفتم ع با وجود ت زمن آواز
نیامد که منم فان البخیل یصمّ عند طلوع الثمن گفتا چه شود که
درین بقعة ای فی هذا البلدة بر اسایی احدی الیاءین للخطاب
تا از خدمت احدی التاءین للخطاب مستفید شویم گفتم نتوانم
بحکم این حکایت **مثنوی** بزرگے دیدم اندر کوهساری بیاء
الوحدة فیها ولفظ سار یفید الکثرة کما مرّ فی اوایل باب چهارم
قناعت کرده از دنیا و ما فیها بغاری ای توطن فیه چرا گفتم
فیه تقدیم وتأخیر للوزن بشهر اندر نیایی بیاء الخطاب که بار
بند بالاضافة از دل برکشایی فان قلبک مقیّد وذلک حمل علیه
بگفت انجا پرکار و یان بغر ند لفظ بغر بفتح الباء وسکون الغین
والزاء المعجمتین بمعنی لطیف چوکل بکسر الکاف الفارسی بسیار
شدای کثر الطین بیلان جمع بیل بلغر ند جمع مضارع من الغرین
این کلام گفتم و بوسه بر سر و روی یکدیگر دادیم کما هو المعتاد عند
وداع الاحبّة ووداع کردیم **مثنوی** بوسه دادن برروی دوست
چه سودای لافائدة فیه هم دران لحظه کردنش بدرود بالباء
الاصلیّة المفتوحة والدال المهملة الساکنة کما قال صاحب بحر
الغرایب فی بیان لفظ بدرود کردن سوده کیدن تکریه اصمعی لق
وسوده کیدن کشتی بیزده قلا للمره اسن فالک دیمک **اسدی**

ابن سیدی علی

بگفت این و آب دیده رو در کرد • بوسیدش از مهر و بدرود کرد • و قیل تصحیح
بالباء الموحدة الزائدة علی اصل الکلمة وضم الدال وهذا احتمال بعید وان قال صاحب
بحر الغرایب فی بیان لفظ درود اسنلک سلام مغانسه سیب کویند ای کانه
وداع یاران کرد وافترق عن الاحباء روی ازین ای من اجله نیمه سرخ
ای نصف وجهه وزان سوزد ای نصف الاخیر اصفر شعر ان لم امت
انا یوم الوداع بفتح الواو اسم نایب مناب التودیع وبالکسر مصدر
وادع تاسفا تحسرا تمیزا او حالا بمعنی متاسفا لا تحسبونی
فی المودة منصفا بکسر الصاد ای عادلا وقیل فی الترجمة بیت
کر آیی لایق کونی بن اولمیم تأسفدن • بوعشق ایچنده بنی ضعیف کورکه
منصف اولم حکایت خرقه پوشی ای رجل فقیر در کاروانی
حجاز همراه ما بود کاروان ریقا یکی از امراء عرب مرا وراصد دینار
بخشیده بود تا نفقه عیال بکر العین کما مر بیاید کند ناکاه
علی الغفلة دزدان خفاجه بالجیم العربی اسم قبیلة من بنی عامر
بر کاروان زدند ای اغاروا علیهم او پاک ببردند ای اخذوا اموالهم
بالکلیة بازرکانان کریه وزاری کردن اکر فریاد ای شر عوا فی البکاء و
التضرع وفریاد بی فایده خواندن بیت کر تضرع کنی وکر فریاد
خطاب عام دزد بسکون الدال زر باز پس نخواهند داد معناه
بالترکی اوغری آلتونی کروصکره ویره جک دکلدر فاذا عرفت المعنی
فتعرف ان لفظ زر مفعول داد فلا ینبغی ان یضاف لفظ دزد
الیه ومن اختاره فقد ارتکب الرکاکة کما لا یخفی مکر آن درویش خرقه
پوشش برقرار خود مانده بود بینه بطریق العطف التفسیری بقوله وتغیر

ابن سیدی علی

در ویش مده کفتم مکر آن معلوم مرا اراد بالمعلوم مال الرجل نمیدانند لانک
علی حالک الاولی کفت بلی میدانند اما لیس الناس ولیکن مرا با آن معلوم
چنان الفتی بمعنی الانس نبود که بمفارقت آن خسته دل باشم

ابن سید علی

نباید ای لا ینبغی بستن اندر چیزی کس بالواو العاطفة ومن تکرارها
فقد غلط دل مفعول بستن که دل بر داشتن ای رفع القلب
وقلعه کار بیست مشکل وقیل فی الترجمة بیت کر کمر بغلمق
بر نسنه یه دل • کو کل قویه مق آکدن چونکه مشکل • کفتم موافق حال
منست آنچه تو کفتی من مضمون البیت که مرا عهد جوانی بالیاء
المصدری با جوانی بیاء الوحدة اتفاق مخالطت بود و صدق
مودت بین کیفیتی مودت بقوله بمثابتی که قبله چشم جمال او بود
بیاء الحکایة وسود سرمایه عمر وصال او کمال حسنه ومیل
قلبی قطعه مکر ملائکه تقدیر الکلام مکر ملائکة باشند نظیر او بر آسمان
وکر نه بشر مرهون بحسن صورت او در زمی بلا نون للتصحیح القافیة

ابن سید علی

اعنی آدمی ولفظ زمی بمعنی زمین ومن کتبه بالنون فلم یوف
القافیة نخواهد بود معنی المصراع الاخیر بالترکی آنکه یوزی
کوچکلیله یره او بحق دکلدر بدوستی الباء للقسم والیاء
للوحدة ای بحق حبیب که حرامست خبر مقدم بعد از واو اشارة
الی دوستی صحبت مبتداء موخر ومن ظن الیاء مصدریة فقال یعنی
بحق مودتی که منعقد شده است درمیان ما فلم یعرف الحق کرد هیچ
نظیر چو او ای مثله آدمی نخواهد بود اثبت بالبیت الثانی مضمون
البیت الاول ناکهی بمعنی ناکاه یای وجودش بکل اجل بکسر الکاف

ابن سیدی علی

الفارسی فرورفت فاعله ضمیر بای والمراد اثنات ودود فراق من
افتراق ازدودمانش بالدالین ای من قبیله برآمدای خرج وظهر
روزها برسر خاکش ای علی قبره مجاورت بالجیم کردم **حکایت**
مات حبیب لاحد من العشاق وقعد ایاما علی قبره کالمص فجاء
احد من الشیوخ فحفر القبر وادخل انف العاشق بین التراب
فوصل الرایحة المنتنة الی خیشومه فتنفر قلبه وذهب من قبره
واز جملهٔ بیتها که در فراق او گفته یکی این بود **قطعه** کاش بالترک
کاشکی آن روز که در پای تو شد بمعنی رفت خار اجل فاعل شد دست
کیتی نبردی بیاء الحکایة تبغ هلاکم مفعول ببردی برسرای علی ژاله
والمراد لیتنی کنت میتا قبل ادراک هذا الیوم کما یقول تا درین روز
جهان مفعول مقدم لقوله ندیدی بای تو ندیدی چشم فاعله ای حرف
نداء والمنادی محذوف کما عرف منم برسر خاک تو علی هذه الهیئة
که خاکم برسر آ جملة خالیة او دعائیة یدعو علی نفسه بالهلاک **قطعه**
آنکه قرار ش الضمیر راجع الی الحبیب وهو مفعول نکرفتی فاعله ضمیر قرار
وخواب عطف علی قرار تا کل ونرین نفشاندی نخست ای الحبیب
الذی کان لا یاخذه النوم والقرار فی موضع الا بعد نثار اوراق الورد
والنرین علی فراشه ومن قال ای الحبیب الذی کان لا یتوقر فی ابن سید علی
موضع ولا ینام فی مکان الخ فلم یوف الفاعل والمفعول کردش کیتی
بالکاف الفارسی فیهما بمعنی دوران الفلک وبدای اسناد الحوادث
الی الحرکات الفلکیة فی زمن شهور ولا حاجة الی ان یراد به ای بدوران ابن سید علی
الفلک مقداره علی الزمان کما قیل کل رویش بضم الکاف الفارسی

بر بخت فاعله ضمیر کردش خار بنان بالترک دکن دیبلی والمراد
شجرة الشوک برسر خاکش ای علی قبره ببرست بالضم فاعله
ضمیر خار بنان وهو ماض من رستن بالترک بتمک بعد از مفارقت
او عزم کردم ای قصدت ونیت جزم قدم فی الدیباجة کبقیة
زندکانی بمعنی الحیوة فرس هوس در نوردم مضارع متکلم
من نوردیدن بمعنی بپیچیدن وتحذف الدال والیاء فی مستقبلاته
للتخفیف کما فی ماض فیه وکردبکر الکاف الفارسی والمراد هنا
حول الشیء مجالست نکردم بفتح الکاف الفارسی من کردیدن
بمعنی الدوران **قطعه** سود دریا نیک بودی فان البحر کثیر
النفع کر نبودی بیم موج ای خوف الغرق صحبت کل خوش بودی
مخفف من بودی کر نبستی تشویش خار فانه مولم دوش وهو هنا بمعنی
اللیلة الماضیة وقد یجی بمعنی المنکب والفرق بینهما بالقراءة بالضم
المعلومة والمجهولة کما قیل ما یوجد فی کتب اللغة چون کاوس کی
مثله می نازیدم من نازیدن والمراد به ههنا بالترک کومک وقوامق
اندر باغ وصل لانه کنت مع الحبیب این زمان اندر فراق یار می بینم
چو مار قیل فی الترجمة **قطعه** چو غیدی دریاده اصی اولم کر خوف موج
صحبت کل خوبیدی کر اولم تشویش خار وصلی باغنده یوردم دون
کچه طاوس وش فرقنده بوکلیرم بو زمان مانند مار **حکایت**
یکی را از ملوک عرب حدیث لیلی ومجنون بکفتند وشورش بضم الشین
المعجمة وکسر الراء اسم مصدر بمعنی شوریدن بالترک قارشمق وفارلدمق
یستعمل لازما ومتعدیا ویجی بمعنی بولانمق وهو فی الحقیقة من قبیل المعنی

ابن سید علی

الاول كذا في بحر الغرايب وتقييد المعنى الاخير بالقلب يعني كوكل بولانمق
على ما في الصحاح الفارسي فليس بصحيح حال او اشارة الى مجنون كه بكمال
فضل وبلاغت سر در بيابان نهاده است كالحيوانات العجم وزمام بكسر
الزاء بالتركي دينركن اختيار از دست داده ولم يملك نفسه بفرمودش
الضمير المستتر راجع الى يكي والبارز الى الذين راجع الى مجنون تا
حاضر آوردند وملامت كردن كرفت اى شرع في التوبيخ كه در شرف
انسان چه خلل ونقصان ديدى كه خوى حيوانى بالياء المصدرى
كرفتى بياء الخطاب وترك عيش آدمى كفتى بمعنى كردى قدم نظائره
مجنون بنا ليد وكفت شعر وربّ صديق كلمة ربّ ههنا للتكثير
اى كثير من الخلان لامنى من اللوم اى عذلني في وداده اى في محبة الحبيبة
ومن قال اى في محبة ليلى وعشقها فلم يصب فان هذا البيت من غزل
المص كما اعترف به القائل الم يرنا ظمير الفاعل اى المستتر في الفعل
راجع الى الصديق وضمير المفعول اى البارز راجع الى الحبيبة لما عرفت
آنفا يوما ظرف للفعل فتوضح من الايضاح فاعله ضمير الحبيبة
ايضا وهو منصوب باضماران جواب الاستفهام اى فظهر
وتبين لي اى لاجل عذرى منصوب تقديرا مفعوله وبروى
فيوضح بالياء التحتانية ففاعله ضمير صديق وقيل في الترجمة بيت
بن عشقنده بچه دوست ملامت قيلدى • كور مديرمه يوزين تا ايده
عذرم روشن وكاش كانان كه عيب من جستند في حبك
رويت اى دلستان بديدندى كما ان النوة زاين وجه يوسف
فقطعن ايديهن مقام الاترج تا بجاى ترنج در نظرت مرهون

ابن سید علی

بنا خبر في موضع الحال دستها بريدندى اى حال كونهم زاهلين عن
انفسهم كالنسوة اللاتي قطعن ايديهن تا حقيقت معنى اى
حسن الحبيب بر صورت دعوى اى دعوى العشق الصادر
عن العاشق كواهى بالياء المصدرى دادى بياء الحكاية فذلكن
الذي لمتنني فيه تفصيله ان زليخا لما راودت يوسف عن نفسها
لامتها نسوة في ذلك وقلن امراة العزيز عشقت عبدها الكنعاني
فلما سمعت باغتيابهن دعتهن وهيأت لهن متكاء واعطت
كل واحدة منهن سكينا وقالت ليوسف اخرج عليهن فلما
رأينه عظمنه وتحيرن في ذلك الحسن الفايق وجرحن ايديهن
من فرط الدهشة وقلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملك
كريم فقالت زليخا فذلكن الذي لمتنني فيه اى فهو ذلك العبد الكنعاني
الذي لمتنني في الافتتان به قبل ان تتصوريه بحق صورته ولو
صوّر تنني وانفسكن وقت الملامة لعذرتنني ملك را در دل
آمدى خطر بباله كه جمال ليلى را مطالعه كندى وجهها تا داند چه
صورتست كه موجب بكسر الجيم چنين فتنه است بفرمود طلب
كردندى طلبوها در احياء عرب جمع حيّ بمعنى القبيلة بكرديدند بفتح
الكاف الفارسي وبدست آوردند بيرادبه آنرا وجدوها وپيش ملك
در صحن سراچه بداشتند ونظر اليها الملك ملك در هيئت
او نظر كرد فلما نظر شخصي ديد سيه فام اى اسود اللون ضعيف
اندام در نظرش الضمير راجع الى الملك حقير آمد بحكم انكه كمترين خدام
حرم او اى الملك بجمال از ومن ليلى بيش بالباء الوحدة بمعنى زياده

وبر نسبت پیش بالباء الفارسیّ مجنون بخواست دریافت ای فهم ان
الملک لم یستحسن حسن لیلی وکفت ای ملک از دریچهٔ چشم مجنون
بجمال لیلی نظر بایست کرد قد وجد فی بعض النسخ بهذه الابیات
مثنوی ترا بر درد من رحمت نیاید خطاب للملک والکل من یخالفه
رفیق من یکی همدرد باید همدم بون که با او قصه کویم همه روز
لحصول الحرارة دو هیزم بهم خوشتر بود سوزای الاحتراق **شعر**
ما موصولة مرّ صلته من ذکر بیان ما الحی بکسر الحاء المهملة وفتح
المیم المرعی المحفوظ ویقال لمنزل الحبیب حمی تشبیرًا له بحمی الظبی
بمسمع بکسر المیم الاوّل وفتح الثانی آلة السمع اعنی الاذن لو سمعت
ورق بالضم والسکون جمع ورقاء کحمر جمع حمراء وهی ای الورقاء
اسم لحمامة یشبه لونها لون الرماد الحمی وقد وضع الظاهر موضع
المضمر اذ الاصل ان یقول ورقه وذلک الوضع امّا لصحة الوزن
اولاستلذاذ بذکره صاحت من الصیحة وهی رفع الصوت معنی
ومعنی البیت انّ الذی مرّ بادنی من ذکر منزل الحبیب لو سمعته الورقاء
التی تسکن فی الحمی صاحت معی من شوقها والتذاذا بها یا معشر اسم
جماعة لا واحد له من لفظه مثل قوم ورهط الخلّان بالضم والتشدید
جمع خلیل وهو الصدیق قولوا جمع امر حاضر للمعلوم اسم مفعول من
عافاه الله تعالی العافیة من استقام العشق واعلم انّ المصراع الاوّل
تمّ بالمعا وبتداء المصراع الثانی بلفظ فی وقطع الکلمة الواحدة
بین المصراعین شایع لست تدری ای لا تعلم انت ما بقلب
ای ما التصق بقلب الموجع بفتح الجیم المشدّدة ای المولم وقیل

یحتمل

یحتمل ان یکون الباء للظرفیّة دون الالصاق ای استقرّ فی قلبه و
المناسب بالمقام البیت الثانی **نظم** تن درستان را نباشد درد
ریش قدّم بیانه جز بهمدردی بیاء الوحدة وبهمدرد بالنزکی
دردش نکویم ارد خویش لانه یفهم حالی کفتن از زنبوری
من ابداء النحل فحاصل بود ای غیر مفید بایکی مفعول کفتن
علی تضمین معنی الخطاب او التکلم در عمر خود ای فی جمیع عمره ناخورده
ای لم یذق نیش قدّم بیانه ای ایلام النحل فانه لا یتعظ به تا
ترا حالی نباشد همچو من ای مثل حالی حال ما باشد ترا افسانه
پیش ای پیش تو سوزمن با دیکری نسبت مکن لانه اوشارة
الی دیکری نمک بر دست ومن بر عضو ریش فانّ الید الصحیحة
لا تتأثر من الملح والعضو المجروح یتألّم منه **حکایت** قاضی
همدان اسم بلد مشهور را حکایت کنند که با نعلبند پسری وکان
جمیلاً سر خوش بفتح الخاء للقافیة بود ای کان یحبّه ونعل دلش
در آتش کلام مسجع روزکاری بیاء الوحدة ای زمانا ممتدّاً
در کلبش مشرف ای متحسّر بود وپویان صفة مشبّهة
من پویدن حال ومترصّدای مترقّب وجویان صفة مشبّهة
من جستن وبرجسب بفتحتین واقعه کویان یعنی بحکی ما وقع علی
راسه **رباعی** در چشم من آمد آن سهی سرو بلند لفظ سهی بمعنی
بمعنی المستقیم یوصف به سر وقدّم هنا للوزن ببر بود بالضم من
ربودن دلم زدست متعلق ببر بود ودر پای افکند وحقّ فی بمعنی
ویجعله مقیّداً محبوساً خواهی کربس دل ندهی دیده ببند

بضمّ الباء الاولى لا تنظر الى احد والخطاب لمن يقع السمع وهو شهيد
والمراد انه احفظ عينك عن النظر الى المحابيب والالتفات الى المحارم
لئلّا يتعلّق قلبك بهم **بيت** از يار تو غافل نتوان كرد بهيچ
معناه بالتركية من الممكن غافل ايليه بلمك اولمز بنه بهيچ فاذا عرفت
المعنى فمن قال يعنى غافل نتوان كردن بهيچ حال لم يوف المعنى سرّ
كوفته بالكاف العربية مارم نتوانم كه پيچم فانّ الحيّة المضروبة على رأسها
لا يقدر على جمع الاعضاء شنيدم في الحكاية كه در كذرى اى في طريق
من الطرق بيش قاضى باز آمد لفظ باز للتأكيد طرفى يعنى بعضى
ازين معامله وهى جبّ القاضى اياه بكوشش الضمير راجع الى ابن
رسيده بود وزايد الوصف رنجيده منه دشنام بكسر الميم بى تحاشى
بغير احتراز اداد وسقط قدّم بيانه كفت وسنك بر داشت اليضرب
القاضى وهيچ از بى حرمتى فرو نگذاشت اى لم يترك شيئا من الاها
قاضى بايك از علماء معتبر كه همعنان او بود كفت **بيت** آن
شاهدى بياء الوحدة وخشم كرفتن ببينش انظر الى ذلك
المحبوب وغضب فانّ فيه حلاوة وآن عقده عطف على قوله
شاهدى برابر وى ترش شيرينش فيه تقديم وتأخير اى عقدة
ترش برابر وى كه شيرينش فاذا عرفت المعنى بما ذكرناه الحلو و
حموضة قول من قال في شرحه وبين آن عقده را كه برابر وى
دارد كه اكرچه ترشست از غضب وليكن شيرينست في حدّ
نفسه در بلاد بكسر الباء جمع بلد عرب كويند مثل ساير ضرب
الحبيب زبيب الحبيب فعيل بمعنى المفعول والمصدر مضاف

ابن سيد على

ابن سيد على

الى الفاعل والمفعول متروك اى ضربه العاشق **بيت** از دست
تو مشت برد ما نان خوردن يعنى ضربك بيدك المضمومة علىّ خوشتر
كه بدست خويش نان خوردن ثمّ قال القاضى لرفيقه همان اى بشبه
ازو فاحت بفتح الواو وقلّة الحياء او بوى سماحت بالحاء المهملة اى
خودى آيد اور ا نظير يا دشا مان بسكون النون مبتداء سخن
بصلابت كويند في الظاهر وباشد كه در نهان صلح جويند **بيت**
انكور نو اورد ، ترش طعم بود اى العنب الذى لم ينضج يكون مرّا
روزى وصبر كن كه شيرين كردد مراد القاضى من هذا الكلام يظهر الخشونة
والمرارة لعدم نضجه وشدّته في طبيعته وبالصبر يلين قلبه ويحصل منه
المرام اين بكفت مع رفيقه وبمسند قضا اى الى محكمته باز آمد قدّم رسانيدا
وهنا باز آمد تنى چند از عدول جمع عدل بمعنى عادل كه ملازم او بودند
وخدّام زمين خدمت ببوسيدند لتعظيم القاضى كه باجازت سخن
داريم در خدمت بوسيم اكرچه ترك ادبست وبزركان كفته اند **بيت**
نه در هر سخن بحث كردن رواست نكو كفت مصروف البقيّة المصراع خطا مبتداء
بر بزركان كرفتن خطاست خبره وقبل في الترجمة **بيت** نه هر
سوزده بخت اينكدر رواء خطا در اولوزده طومنى خطا ، اما بحكم انكه سوابق
انعام خداوندى اى انعام تلك السابقة ملازم روزكار بندكانست
اى لا ينفكّ منا مصلحتى كه نبينند واعلام نكنند يوحى بياء الوحدة از حيات
باشد فيجب علينا الدلالة على ما هو خير لك فقال طريق صواب آنست كه
پير امن بمعنى حوالى اين طمع وهو الوصلة بهذا الغلام تكه دى بالكاف الفارسى
وياء الخطاب بالتركية طولا نميه سن وفرش ولع بفتحتين شدّة الحرص در

178

نوردی بالتر کے حرص دوشکنے دورسن والمراد ترک الحرص کہ منصب
فضا بایکاہی بالباء والکاف الفارسیین بمعنے الحجر الذی یوضع علیہ
السلم ونحوہ من المستراح وبمعنے المرتبۃ وہی المرادۃ ہنا والباء
للوحدۃ ممنیع است بفتح المیم بمعنے مرتبۃ مانعۃ لا یرفع الیہا کل احد
تابکناہی شنیع ملوث نکردانے ای لا تجعلہ ملوثا بالذنب الشنیع
حریف اینست کہ دیدی اشارۃ الی الغلام الذی فی صدد بیانہ وحدیث
اینست کہ شنیدی اشارۃ الی الشتمۃ فلیس فیہ احتمال الوصلۃ فالاولی
ترکہ **مثنوی** یکگردہ بے آب بکون الباء رویے الیاء الزایدۃ مصدرۃ
بسے یعنے الذی صدر منہ ترک الادب مرارا چہ غم دارد از آب روی
کسے مرادہم ان الغلام المعہود قد اعتاد ترک الادب والفضاحۃ
فلا یبالی فضاحتک بما قدمر بیانہ فی الدیباجۃ تام نیکوی بالاضافۃ
پنجاہ سال مرہون کہ یک نام زشتش کند پایمال فتخاف ان نصیح
اسمک المليح بہذا الفعل القبیح قاضی را نصیحت یاران یک دل عبارۃ
عن کمال الوفاق فی الاخلاص ای نصیحۃ الاصدقاء المخلصین
پسند آمدای جاء مقبولا وبر حسن رای وحسن وفای ایشان آفرین
کرد وحسنہم وکفت نظر عزیزان در مصلحت حال من واصلاح
حالے عین صوابست لاشک فی کونہ صوابا ومسئلہ بے جواب
ولکن **شعر** ولو ان حبا بالملام یزول ای لو وقع ان حبا یزیل بالملامۃ
سمعت ای قبلت کما فی قول المصلی سمع اللہ لمن حمدہ افکای کذبا
یفتریہ من الافتراء عذول بفتح العین المہملۃ والذال المعجمۃ مبالغۃ
من العذل وہو الملامۃ وفی بعض النسخ بضمتین والدال المہملۃ

علی وزن الدخول جمع عدل بمعنے العادل وہو مناسب لقولہ تنے چند
از عدول **بیت** ملامت کن مرا چندانکہ خواہی وفی بعض النسخ بفصیحت
کن کہ نتوان شستن از زنکے سیاہی بالباء المصدری تعلیل والمعنی
بالتر کے زیرا بومتی اولمز زنکیدن قرہ لغی این بکفت قال ہذا الکلام
ولسان رامن اعوانہ بتنقیص ای تفتیش حال او اشارۃ الی الغلام
برانکیخت بالکاف الفارسی یعنے سلطہم علیہ لیسعوا فی تمییل قلب الغلام
الی القاضی ونعمت بکران بفتح الکاف العربی بریخت وصرف الیہ کہ
کفتہ اند ہر کہ از زر دتر از وست ای کل من اخرج الذہب من الکیس
ووضع فی المیزان للوزن والاعطاء زور ای القوۃ در باز وست
المراد بہ ان یصل الی مرامہ وانکہ بر دنیا دست رس وصف تر کیبی
ندارد ای لم یکن لہ القدرۃ علی دنیا دہمہ دنیا کس ندارد لیعینہ
علی وصول مرادہ ومن قال یعنی صاحب تصرف نشنودا صلا ثم
قال کذا سمعت من بعض الکمل فقد سمع معنی لا یفہم من اللفظ اصلا
بیت ہر کہ زر دید سر فرو آورد معناہ بالتر کی ہر کمسہ کہ آلتون کوردی
باش آشغہ اندردی وتر ازوی آمنین دوشست ای لو کان میزانا
حدید المنکب والمراد ان من رأی ذہبا یمیل وان کان کالحدید فی الشدۃ
والصلابۃ فی الجملہ شبی خلوتے بیاء الوحدۃ فیرہا میسر شد مع
الجیب وہم در آن شب شحنہ بسکون الحاء المہملۃ بالتر کی نایب
وسوباشی راخبر شد کہ قاضی مبتداء ہمہ شب ظرف شراب در سر
فی موضع الحال وشاہد در بر عطف علیہ ای المحبوب فی صدرہ
از تنعم نخفتے خبرہ وبتر نم کفتے **غزل** امشب فی ہذہ اللیلۃ

ابن سید علے

179

مکرہوف بکون الثاء یعنی خواند بسکون النون این خروس اشارة
الا نوعه عشاق بس بالباء الموحدة مکرده اسم مفعول هنوز از کنار
قدم نهاده در حکایة پادشاه زاده حقیر و بوس اسم مصدر
هنار خسار بالاضافة و فی بعض النسخ پستان یار در رحم بفتح
الخاء کیسوی نابدار وصف ترکیبی من تافتن چون ای مثل کوی
بالکاف الفارسیة بالترک طوب عاج عظم الفیل در رحم کالاول
چوگان بالفارسیین الخشب المعقف راسه وهو الذی یضرب به الکرة
حین الملاعبة یقال له بالترک چوکن آبنوس اسم شجر اسود شدید
یکدم که چشم فتنه بخوابست زینهار و فی بعض النسخ یکشب
که دوست بخفته است در کنار بیدار باش تا نرود عمر در
فسوس بضم الفاء و هو یستعمل بالالف فی اوله وسکون الفاء
علی ثلثة معانٍ الطنز والسخریة والحیف وقد یراد به معنی العبث
تا نشنوی ز مسجد آذینه بانوال المعجمة یوم الجمعة والمراد هنا صلوة
الجمعة فمعنی مسجد آذینه هو الجامع یانک صبح ای اذان الفجر یا از در بکسر
الراء سرای بکسر الیاء اتابک یرید الملک غریو کوس ای صوته
المهیب لان معنی لفظ غریو فریاد و فغان و هذا البیت مرهون
لب مفعول مقدم لقوله برداشتن والمراد به شفة العاشق
بر لبی بیاء الوحدة والمراد به شفة المعشوق چو ای مثل چشم خروس
فی الحمرة والصفرة صفة لقوله لبی البهی بود و یکون حماقة برداشتن
فاعل بود ای رفع العاشق شفته عن شفة الحبیب بکفتن متعلق
به بیهوده خروس فانه یصیح قبل الصبح فاضح فی هذه الحالت

بود ای فی الوصلة ظاهرا والفضاحة باطنا که یکی از متعلقان در
آمد ای دخل علیه وگفت چه نشینی خیز ام من خاستن ای قم
تا بای داری مفاده بالترک آیا غک اولدقچه ای بقدر طاقتک گریز
ام من گریختن که حسود ان جمع بر تو دقّ بیاء الوحدة النمیمة
گرفته اند بلکه حقّ ای ما هو الواقع گفته اند مکر این آتش فتنه که هنوز
اندکست آب تدبیری ببب ماء تدبیر فرو نشانیم بالترک
سویندره لم مباد اکه فردا چون بالا گیرد ارتفع فی علة ضمیر آتش عالم
بفتح اللام فکر مقحم لتحسین اللفظ گیرد تبسم فرو نگه گیرد وگفت
قطعه پنجه در صید کرده ضیغم را لفظ ضیغم بالیاء التحتانیة الساکنة
بین الغاد والغین المعجمتین المفتوحتین بمعنی الاسد ومعنی للمطاع
بالترک پنجه سن صید اورمش ارسلان چه تفاوت کند که سگ لاید مضارع
من لایدن بالترک او رمک روی در روی او دوست کن بگذار ای
اترک ناعد و پشت دست می خاید مضارع من خایدن ملک
بفتح المیم وکسر اللام را بهم دران شب ای فی تلک اللیلة آگهی دادند
ای اخبروه بهذا القول که در ملک بالضم والسکون توچنین منکری
بفتح الکاف وباء الوحدة ای ذنب فضیع وهو المسموع من الاستاذة
ومن قال او بکر ها وهو الانسب لقوله من اورا الخ کما لا یخفی
اخترعه من عند نفسه وهو غیر مناسب لقوله حادث شده
است علی ان المنکر بکسر الکاف بمعنی العاصی غیر مشهور
چه فرماید در حق من صدر منه هذا الذنب وهو القاضی کفت ای ملک
من اورا اشارة الی القاضی از جملهٔ فضلاء عصر بمعنی زمان

ابن سید علی

ویکانهٔ دهری فریده می دانم فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان
بغرض خوض م ان لا یعتقد لکل خبر یسمعه فی المذمة باشد که معاندان در حق او المجتمین
فی اللغطین کرده باشند ای شر عوا فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان
ان یکون له حسن ظن و حق العلماء حتی یظهر الحق الصریح این سخن
در سمع قبول من نیابد ای لا اقبله والمراد بعدم القبول تاخیر الامر
بالعقوبة وفیه تنبیه علی ان الاستعجال فی امر العقوبة مذموم مکروه
آنکه مخفف من آنکاه که معاینه کردد بالکاف الفارسی که حکما
گفته اند بیت تندی بالیاء المصدری ومعنی لفظ تند بالترکی
ضرب سبک مرتبط بقوله بردن دست بردن بتنبیغ معنی
ابن سید علی المصراع بالترکی صریلق ابله الی بینی ایلتمک قلیجه واذا عرفت المعنی
الصحیح ظهر عندک فساد قول من قال یعنی در زمان دشواری و
ضجرت دست بردن بشتاب واستعجال بدندان بردن بفتحتین مضارع
من بردن وفی بعض النسخ کزد مضارع من کزیدن بشت دست دریغ
مضمون المصراع الاول مبتداء والثانی خبره شنیدم که سحرکاهی
ای وقت السحر ملک باتنی چند از خاصان بر بالین قاضی رسید
فیه تنبیه علی انه ینبغی للسلطان ان یقصد الاطلاع بنفسه ولا یعتمد
علی غیره فی الامور المهملة شمع را دیدایستاده اسم مفعول من
ابن سید علی ایستادن ومن قال فی بحر الغرایب ایستادن لغة فی استادن
فلم یات ببیان عبارة الماتن وشاهد نشسته مقابل ایستاده وی
ریخته وقدح شکسته کما یکون فی مجالس اهل الفساد وقاضی مبتداء
درخواب مست بالیاء المصدری خبره بی خبر از ملک مستی حال او علی

العکس

العکس ملک بلطف بیدار کرد انتظر الی جمال هذا الملک بکسر اللام
فانه کان کالملک بفتح اللام وگفت بر خیز که آفتاب بر آمد ای طلعت
الشمس قاضی دریافت ای فهم الحال وگفت از کدام جانب بر آمد گفت
ای الملک از جانب مشرق گفت ای القاضی الحمد لله که در توبه بکسر
الراء باز ست ای باب التوبة مفتوح بحکم این حدیث که لا یغلق
علی صیغة المجهول باب التوبة ای لا یجعل علی العباد حتی تطلع الشمس
من مغربها انظر الی هذا الجواب کیف اجاب بموجب العلم وگفت
استغفر الله واتوب الیه قال النبی ع من تاب قبل ان تطلع الشمس
من مغربها تاب الله علیه وقال ع ان للتوبة بابا عرضه مسیرة
سبعین سنة وانه لا یغلق حتی تطلع الشمس من مغربها فاذا
طلعت ورآه الناس آمنوا اجمعون وذلک حین لا ینفع نفسا
ایمانها لم تکن آمنت من قبل وکسبت فی ایمانها خیرا قطعه این
دو چیزم بر گناه انگیخت ای سلطنی الشیطان علی الذنب ثم بینها
بقوله بخت نافرجام وعقل ناتمام فرجام بکسون الراء المهملة
بین الفاء والجیم المفتوحتین بمعنی آخر ومعنی فائدة کذا فی البحر
والمراد ههنا المعنی الثانی کز کرفتار کنی مستوجیم بکسر الجیم من اکوجب
الشیء اذا استحقه وربخشی عفو بهتر ز انتقام قال العلماء کل
صفة من الاوصاف الحمیدة ضدها نقیضه کالعلم والقدرة ضدهما
الجهل والعجز نقیضه الا الانتقام فانه عدل ممدوح فی نفسه کذا
ضده وهو العفو ملک گفت توبه در ین حالت فی هذا الوقت
که بر هلاک خود اطلاع یافتی سودی بیاء الوحدة ندارد ای لا ینفع

اصلاً قال الله تع فلم یک ینفعهم ایمانهم لما رأوا بأسنا **قطعه**
چه سود از دزدی بالیاء المصدری آنکه مخفف کما مرّ توبه کردن
مرهون که نتوانی کمند انداخت بمعنی انداختن بر کاخ بالکاف الفارسی
والخاء المعجمة بمعنی القصر العالی بلند خطاب از میوه کوتاه بالکاف
الفارسی تأکید کما عرفت کوتاه کن دست ای اترک مع قدرتک
علی الوصول به واذا عرفت المعنی الصحیح ظهر عندک فساد قول
من قال یعنی بلند قامت را بکوته دستش از میوه کوتاه کن که
کوته مقصور من کوتاه یعنی قصیر القامة خود ندارد دست بر شاخ
ثم قال الملک ترا باوجود چنین منکری بفتح الکاف وباء الوحدة کما
عرفت آنفاً ومن جوز کرنا سابقاً لم یجوز بنا بل قال بفتح الکاف
المخففة بمعنی گناه که ظاهر شد خلاص صورت نبندد براد به انه
لا یتحقق الخلاص این بگفت جواباً للقاضی وموکلان بفتح الکاف
المشددة جمع موکل یراد بهم الاشخاص الذین یباشرون العقوبة
یعم الجلاد وغیره ومن قال یعنی جلادان فقد خصه من غیر مخصص
وهو بکسر النون للاضافة الی قوله عقوبت بروی بفتح الواو وآویخت
ای سلطهم علیه وفی بعض النسخ آویختند وهو بمعنی المجهول والاول
هو المسموع من الاساتذة ومن قال وهو بسکون النون مبتداء
قوله عقوبت مفعول مقدم قیل هذا هو الروایة فقد افتری فی
نسبة الروایة وارتکب المعنی الرکیک اذ العقوبة لا یکون بحضر
گفت مراد خدمت سلطان یک سخن باقیست ای بقی لکلام ملک
پرسید که آن چیست گفت **قطعه** باستین ملالی بالیاء المصدری

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

که بر من افشانی خطاب للملک وهذه الهیئة کنایة عن الترک و
الاعراض طمع مدار ای لا تطمع که از دامنت التاء للخطاب بدارم دست
ای لا اترک ذیلک من یدی اگر خلاص محالست ازین کنه که مراست
فانه ذنب عظیم یوجب العقوبة بدان کرم که تو داری امیدواری
هست لانک متناهٍ فی الکرم فرجی منک العفو ملک گفت این لطیفهٔ
بدیع وعجیب آوردی واین نکتهٔ غریب گفتی خطاب للقاضی
ولیکن محال عقلست وخلاف شرع ونقل که امروز فضل وبلاغت
ازچنگ بالجیم الفارسی وکسر الکاف للاضافة عقوبت من برخاند
مضارع من رهانیدن بمعنی التخلیص مصلحت آن بینم که ترا از قلعه
بشیب بفتح الباء الکاینة للصلة وشیب بالکسر مخففاً من نشیب
بفتح النون بالکسر انشز وبمعنی زیر وبمعنی سرکشته وقد یعطف
لفظ تیب علی طریق الاتباع والمزاوجة فیقال شیب وتیب کما یقال
فی العربیة حسن بسن وفی الترکیة قرن قوزن والمراد هنا هو
المعنی الثانی بیندازم نادیکران عبرت گیرند من عقوبتک گفت ای
خداوند جهان خطاب للملک پرورده نعمت این خاندانم فلا یلیق
بک ان تشاور فی قتلی ونه تنها من این کنه کرده ام دیکری بیندازد تا من
عبرت گیرم قال القاضی هذه اللطیفة ملک را ازین سخن خنده آمد
وبعفو الباء سببیة ازسر خطای او وقدم الکلام فی لفظ سر درگذشت
کلمة در للتأکید ومتعمداً ای حساداً واراکه اشارت بل دلالة
بکشتن او کرده بودند گفت ای خاطبهم الملک **بیت** همه جمال
بفتح الحاء المهملة وتشدید المیم عیب خویشتنید ای لکم ذنوب

كثيرة تحملوها طعنة بر عيب ديكران مزنيد قيل في الترجمة بيت
اى كه كند وعيبكل جهان اسن ٭ غير لرعيبينه طعنه اورمغل حكايت منظومه
جوانى بياء الوحدة پاك باز وصف تركيبى من باختن وپاك روئ بفتح
الراء وصف تركيبى من رفتن بود ودر ميدان العشق كه پاكيزه ٭
رويى بياء الوحدة در كرو بكسر الكاف الفارسى بمعنى الرهن بود
كناية عن الابتلاء بمحبته چنين خواندم في الخبر كه در دريا عالم
مرهون بكرداريست بكسر الكاف الفارسى موضع في الماء يدور فيه الماء
والياء للوحدة دراقتادند باهم اى العاشق مع المعشوق چو ملاح
آمدش الشين راجع الى جوانى تا دست كير در تخليصه مبادا بالترك
اوليه كاندرين محنتى بميرد وذلك الشاب هى كفت از ميان
موج وتشويربالشين المعجمة بمعنى الحيرة هذا هو المسموع من ابن سيد على
الاساتذة والموجود في كتب اللغة الفارسية فلا تلتفت الى ما قيل
من ان تشوير ههنا لفظ عربى بمعنى الاشارة والى ما قيل من انه
بمعنى نشوريدن بمعنى خلط كردن والى ما قيل هو عطف لموج والعجب
ممن شرح كتاب كلستان باللغة العربية ظن ان لفظ موج خفى ابن سيد على
على من يعرف العربية حيث قال ويقال له اى لموج تكنرم البلدار
ودست يارمن بالاضافة في اللفظين كير فان تخليصه اهم من
تخليص درين كفتن جهان بروى بر آشفت ماض من آشفتن
وهو بالتركى دلرمك وبمعنى قرشمق وهو المراد هنا شنيدندش
كه جان مى داد ومى كفت مقول القول هو البيت الآتى اعنى قوله
حديث عشق ازان بطال ميوش بالفتح والسكون نهى من نيوشيدن

بضمتين

بضمتين بمعنى شنيدن كه در نسخ بالياء المصدرى كندبارى فراموش
ثم بين المص حصة القصة چنين كردند ياران زندكانى في الزمان
الماضى حكايت روى عن محمد بن عبد الله البغدادى انه قال رأيت
في البصرة شابا على سطح مرتفع يشرف على الناس وهو يقول من
مات عاشقا فليمت هكذا لاخير في عشق بلا موت ثم رمى نفسه
فمحل ميتا زكار افتاده اى مجرب العمل بشنو تا بدانى پيرايد المص
بقوله زكار افتاده نفسه ولهذا قال كه سعدى راور سم عشق بازى
مرهون چنان داندكه در بغداد تازى بالتاء الفوقانية بمعنى لسان
العرب انما شبهه به لان اهل بغداد يعرفون العربى الفصيح كما يعرفون
لسان الفرس ثم بين العشق الحقيقى الى المعشوق الاصلى دلارامى
كه دارد دل در وبندى اعقد قلبك به دكر چشم از همه عالم فرو
بندى لا تنظر الى غيره حكايت روى عن محمد المقدسى انه قال
دخلت دار الشفاء في بغداد فرأيت شابا مقيدا معلولا فقال لى
يا محمد اما ترى ما يفعل الحق بى قل له لو جعلت السموات السبع غلا
في عنقى والارضين السبع قيدا في رجلى ما التفت عنه بقلبى طرفة
عين اكر ليلى ومجنون زنده كشتى اى لو صارا حيين لان كان بمعنى
الكينونة كذا في بحر الغرايب ومن قال بمعنى انهما لو كانا في قيد الحيوة ابن سيد على
احكاء حديث عشق ازين دفتر من كتاب كلستان نوشتى
اى كل واحد منهما بيت اكر مجنون توانستى سر از روضه بيرون
كردى ٭ نشستى سالها پيش من ومشق جنون كردى باب
ششم در ضعف بالفتح ضد القوة والضم فيه لغة وپيرى

قال اصحاب التواريخ اوّل من شاب ابراهيم ع فلمّا رأى شعرة بيضاء
في لحيته قال ما هذا يا ربّ قال الله تع نوري ووقاري فقال ربّ
زدني نورا ووقارا **حكايت** با طايفهء دانشمندان در جامع
دمشق مرسيانه بجمع بياء الوحدة همي رفت وفي بعض النسخ
همي كردم والمعنى المراد واحد ناگاه جواني از در اي من باب الجامع درآمد
اي دخل وگفت درين ميان اي فيما بينكم كسي هست كه فارسي
داند فلمّا سألهم اشارت بمن كردند فقم للسائل چه حالتست
وفي بعض النسخ خبرست گفت پيري صد و پنجاه ساله اي شيخ كبير
قد بلغ سنّه الى مائة وخمسين سنة در حالت نزعست وفي حال
الاحتضار وبزبان فارسي چيزي مي گويد لانّه عجم ومفهوم بالكسر
ما نكرد واي لا يصير معلوما لنا لانّا عرب اگر يكدم قدم رنجه شوي
كناية عن المشي بالاقدام للمجيء مزد بالضمّ والسكون بمعنى الثواب
يا في خطاب من يافتن باشد كه وصلت بياء الوحدة كند چون يابيش
فرا رسيدم فلمّا وصلت الى وسادته اين بيت مي گفت **قطعه**
دمي چند گفتم فيه تقديم وتاخير بر آرم بكام اي في تحصيل المراد دريغا
كه بگرفت ماضي مجهول من گرفتن راه نفس ولم يساعد العمر دريغا
كه برخوان الوان عمر اي على سفرة النعم المتلوّنة للعمر دمي خورده بوديم
كقندليس وماخلوذ ان اكل مستوفيا معنى اين بيت بمعنى الكلام
المنظوم فيتناول البيتين بعربي على وجه الترجمة باشاميان اي
الذين كانوا عند المحتضر همي گفتم تعجّب مي كردند من كلامه هذا فانّه
يدلّ على التأسّف مع عمره كما قال از عمر دراز وتأسّف او بر حيات

دنيا قال النبيء ع اذا شاب ابن آدم شبّ فيه خصلتان الحرص و
طول الامل گفتمش چگونه اي درين حالت اي نزع الروح گفت
چه گويم **قطعه** ديده ام خطاب كه چه سخت با اليا ء المصدري هم سد
بكسر بياء الوحدة كه از دهانش بكون النون والشين للوزن
بدر مي كند بضمّ الكاف او فتحها اي يخرجون دندان سنّا من اسنانه
قياس كن كه چه حالت بود بفتح الواو دران ساعت مرهون كه از وجود
عزيزش بدر رود جانا اي يخرج روحه من بدنه گفتم تصوّر مرگ اي
فكر الموت از خيال بدر كن اي اخرجه ووهم را بر طبيعت مستولي
مگردان كه فيلسوفان اي الحكماء وفي بعض النسخ وصف قوله
فيلسوفان بلفظ يونان گفته اند مزاج اگر مستقيم بود بفتح الواو و
اعتماد بقا را نشايد اي لا ينبغ الاعتماد على البقاء ومرض اگرچه هائل
اي مخوف بود دلالت كلي بر هلاك نكند قال المصلّ له اگر فرماني طبيب را
بخوانيم تا معالجه كند كه به بسكون الهاء شوي گفت هيهات
خواجه در بند اي في تدبير نقش ايوانست قدم بيان ايوان في
اوايل الكتاب خانه از بناي بست بالباء الموحدة اي من اساسه ويراست
فلا وجه للنقش والمعنى اذا خرج المزاج لا ينفعه العلاج دست
بر هم زند بطريق التأسّف طبيب طريف لعلمه بالموت
چون حرف بفتح الحاء المعجمة وكسر الراء المهملة صفة مشبّهة
بالتركي بونامش بيند او قتاده حريف بالمهملتين فلا يباشر علاجه
پير مردي بياء الوحدة حكاية زنزع مي نالد من الم مفارقة الروح
من البدن پيره زن اي المرأة العجوزة ومن قال اي زوجته فلم يأت

ابن سينا على

الفصيح بجوز مر

بمعنى اللفظ صندلش شجر معروف فانه كثيراً ما يخلط بماء الورد
ويمالد على الراس والقدم لدفع الصداع والحرارة چون مخبط
اى مختل شد اعتدال مزاج بسبب المرض القوى او الهرم نه عزيمت
واحد العزايم وهى بالفارسية افسون اثر كند نه علاج حكايت
پير مردى حكايت مى كند كه دخترى بياء الوحدة خواسته بودم و
تزوجتها وخانه وحجره بكل بضم الكاف الفارسى آراسته وبخلوته
باراسته ودديه ودل بربوسته لفظ بودم مقدرة فى المواضع
الثلثة وشبهاى دراز نخفتمى بياء الحكاية وبدلها جمع بذلة بالفتح
والسكون ولطيفها عطف تفسيرى كفتمى مثل ياء نخفتمى تا باشد
كه وحشت ونفرت نكند فاعله ضمير دختر وموافقت پذيرد
يعنى تستانس معى وازان جمله شبى مى كفتم لها كه بخت بلندت
يار بود بسكون الواو وچشم دولت بيدار بينه بقوله كه بصحبت
پيرى افتادى بخته ضد النئ وجهان ديده وصف تركيبى كرم
بالكاف الفارسى وسرد بكسر الدال روزكار چشيده اسم مفعول
من چشيدن نيك وبدآزموده فى الدنيا حق صحبت بداند بكسر
الباء وشرط مودت بجاى آورد مضارع من آوردن مشفق
اسم فاعل من اشفق ومهربان عطف تفسيرى خوش طبع و
شيرين زبان وصفان تركيبيان مثنوى تا توانم دلت بخطاب
للمذكر بدست آرم كناية عن كمال الرعاية وربيازارم مضارع
من آزردن والياء للخطاب والميم للمتكلم نيازارم بفتح النون
مضارع منفى منه ومن قال بكسر النون وسكون الزاء بمعنى

ابن سيدى على

الحاجة

الحاجة فقد اخطاء اذ لا يوجد النافية ح وهذان البيتان من المثنوى
كه چوطوطى اى مثله تشكر بود بفتح الواو وخورشت التاء للخطاب وخورش
اسم مصدر بالتركيش وقديراد به الطعام وهو المراد هنا اى لو كان
طعامك شكراً كالبيغاء جان شيرين فداى پرورشت اى فعلى تحصيل
السكر ولو بتغذية الروح اللذيذة نه كرفتار آمدى بدست جواز
معجب بكسر الجيم اسم فاعل من اعجب اى متكبر هذا هو المتعارف
فى الاستعمال وقال فى مختار الصحاح واعجب بنفسه وبرأيه على
مالم يسم فاعله فهو معجب بفتح الجيم والاسم العجب وخيره راى
بكسر الخاء المعجمة اى ضعيف الفكر سرتيز وسبك پاى وصفان
تركيبيان كه هردم هواى پيرد بالباء الفارسى والزاء العربى
مضارع من پختن وهر لحظه راى زندى لا يتقرر على راى واحد
وهوشب جاى خسبد بيت كل ليلة فى مكان وهر روز ياى
كيرد بيت وفادارى بالياء المصدرى مدار از بلبلان چشم تقديم
وتأخير وفادارى از بلبلان چشم مداراى لا تترقب ولا تطمع
الوفاء من البلابل وهذا المصراع مرهون كه هردم ببكد يكر سرايند
معناه بالتركى كه هردم بر غيرى كل او زره ايرليلر اما طائفة
پيران بعقل وادب زندكانى كنند نه بر مقتضاى جهل وجوانى
بيت زخود بهترى بياء الوحدة جوى ام من جستن وفرصت
شمار وعد غنيمة اى صحبتى كه باچون خودى اى فى المصاحبة مع
من يساويك فى الفضيلة كم بضم الكاف الفارسى وهذا هو المسموع
من الاساتذة ومن قال بفتح الكاف العربى فقد غلط كنى بضم الكاف

ابن سيدى على

العوبه روزگار ای زمان عمر کز گفت فاعله ضمیر پیر بر بن نمط
کالنسق لفظاً و معنیً بگفتم لیمیل الی قلبه وگمان بردم ای ظننت
که دلش در قید من آمد و تعلق بلا وصید من شد وکنت علی هذا
الظن ناکه مخفف من ناکاه نفسی بفتحتین و یاء الوحدة سرد صفقه
له از دل پیر درد بر آورد ای اوهمت بالبرودة والشدة من قلبها
المتألم بالآلام الکثیرة وگفت چندین سخن که تو گفتی در ترازوی
عقل من وزان بکسر الواو مصدر کالموازنة آن یک سخن ندارد
ای هذه الکلمات التی تکلمت بها لا توازن فی میزان عقلی وزان
کلام واحد سمعته که وقتی ای فی وقت من الاوقات شنیده ام
از قبیله ء وفی بعض النسخ از قابله ء خویش والکلام المسموع هذا
که زن جوانرا بالتر از گه گنج خانه تو نه اگر تیری در پهلو نشیند به ای اولی
که پیری نشیند شعر لمارأت ای حین ابصرت الزوجة بین یدی
بعلها ای زوجها شیئاً مفعول رأت واراد به آله الرجل کالرجی اسم
تفضیل والکاف بمعنی المثل وهو من الرجوة وهی بکسر الراء وفتحها
اللبنة والاستر خاء ای لما رأت شیئاً کاینا مثل رخی شفة الصائم
شبه المصاله الشیخ بشفة الصائم فی ضعفه واستر خائه واصلها
شفهة لان تصغیرها شفیهة والجمع شفاه بالهاء تقول جواب لما
واغاجی ء به مضارعاً لحکایة الحال الماضیة ومن قال قیل ان لا یرد
المضارع معنی الماضی کما یرد فی المصدریة الماضی الی معنی الاستقبال
فقد قبل الباطل لان ذلک لما التی هی من حروف الجوازم لا لما الذی
هو ظرف بمعنی اشارة الی قوله شیئاً مبتداء معه قید لقوله میت خبره

وضمیره راجع الی البعل ومافی قوله انما کافة الرقیة بالفارسیة افسون
للنائم خبره وارادبالنائم الکة الشابة ای انما یحرک الدلال لذکر الشابة
لا للمیت ای لذکر الشیخ رباعی زن گز اصله که از بهر بمعنی عند بنا وکسر
الراء للاضافة مر دای الرجل بی رضا بر خیزد وذلک بعدم الجماع بس
بالباء العربیة بمعنی کثیر فتنه وجنگ زان سر بر خیزد وحذف یاء سرای
للقافیة والوزن پیری که ز جای خویش نتواند خاست مرهون الا
بعصا استثناء من آخر المصراع الاول کیش حرکة یاء کی بالفتح
للشین عصا بر خیزد تقدیره عصایش کی بر خیزد اراد بعصا
الکنة فی الجملة امکان موافقت نبود لعدم مساعدة الآلة بمفارقت
انجامید معنا مفی الاصطلاح وصل الی المفارقة ومن نظر الی المعنی
اللغوی قال یعنی آخر شد چون مدت عدت برآمدای حصل وتم
عقد نکاحش بستند باجوان فی بیاء الوحدة تند بالتر کی حرب کما مر
ومن قال فی بیانه بمعنی دشوار فقد ظن انهما مترادفان ولیس
کذلک لان دشوار بالتر کی چتنک والمراد به انه کان شاقاً شدید
الخصومة وترش روی ای عبوس الوجه وتره دست ای صفر الید
وهو کنایة عن الفقر وبدخوی وصف ترکیبی کالاول جور وجفا
دید تلک المرأة الشابة ورنج وعنای کشید عطف علیه وشکر نعمت
حق همچنان می گفت که الحمد لله که از ان عذاب الیم ای مولم وذو الم یعنی
لشدته یتألم بر هیدم ای خلصت وذلک العذاب معاشرة الشیخ الفیر
القادر علی الجماع وبدین نعمت مقیم وهو مصاحبة الشاب الفاقد
علی الجماع بر سیدم فلما یوجد فی بعض النسخ بیت با این همه جور

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

وجیزه

وتندرویے الیاء الاخیرة مصدریة بارت بکسم کہ خوب رویے
بیاء الخطاب **قطعہ** باتو مرا سوختن اندر عذاب مرہون بہ کہ
شدن بمعنے الصیرورة بادکری در بہشت وکذا بوی بیاز ازدہن
خوب روی مرہون تغر بمعنے الظاہر تر للتفضیل آید کہ کل از دست زشت
قد وجد فی اکثر النسخ **قطعہ** روی زیبا وجامہ دیبا نوع من
الحریر عرق وعود ورنگ وبوی وہوس فی التزیین این ہمہ زینت
زنان باشد ویلیق بہن مرد اگر وحایہ زینت بس فان النسوة
یقبلنہ بالة ولو کان فقیرا **حکایت** مہمان پیری بودم در دیار
بکر فی مدة سیاحتے کہ مال فراوان داشت ای کان لہ مال کثیر وفرزند
خوب عطف علیہ شبی فیہ اشارة الی ان المص کان ضیفہ لیالی
متعددة وذلک المضیف فی لیلة من تلک اللیالی حکایت کرد کہ
مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبودہ است ای لم یکن لی ولد غیر
ہذا درختی درین وادی زیارتگاہ است وموضع استجابة الحاجات
کہ مردمان بحاجت خواستن آنجا روند ویستجاب حاجتہا شبہا
در پای آن درخت بحق نالیدہ ام وتضرعت الیہ تا مرا این فرزند
بخشیدہ است لما حکی صاحب البیت ہذہ الحکایة بشنیدم ای
وصل الی سمعی کہ پسر ای ابنہ بار رفیقان آہستہ وخفیہ می گفت
چہ بودی ای پدر اگر آن درخت را بدانستمی کہ کجاست این بودی عا
کردمی تا پدرم بمیرد **حکمت** خواجہ شادی کنان صفة مشبہة
کہ فرزندم عاقلست کذا حال الآباء وپسر طعنہ زنان کہ پدرم
فرتوت وکذا حال الابناء **قطعہ** سالہا بر تو خطاب عالم

بگذرد

بگذرد کہ گذر مرہون نکنے سوی تربت پدرت ای الی جانب قبر ابیک
یعنی انک لا تزور قبر ابیک تو بجای پدر لفظ جای مقحم چہ گردی خیر
وفی بعض النسخ بجان پدر بالنون فلا اقحام تا ہمان چشم داری از
پسرت **حکایت** روزی بیاء الوحدة بفرزند جوانے بالیاء المصدری
سخت رانندہ بودم ای کنت ذاہبا بالشدة والسرعة ماشیا فی سیر
السفر شبانگہ بپای کریوہ بالترکی بیکلک رسیدم سست ماندہ لفظ
بودم مقدر پیر مردی بیاء الوحدة ضعیف صفة مردی از پس ای عقیب
کاروان ہمی آمد بالترکی کلور ایدی گفت چہ خسبی بیاء الخطاب خیز
کہ زجای خوفناک است بالترکی یامق یری دکلدر گفتم فی جوابہ چون
بالامالة روم بفتحتین ای کیف اذہب کہ نہ پای رفتن است
فیہ صنعة التطبیع گفت شنیدہ ای کہ گفتہ اند العقلاء رفقاء
وشستن ای لحظة فلحظة بہ کہ دویدن وکسستن بمعنے کسیختن
وکل واحد منہما بالکاف الفارسی فصیح وبالکاف العربی شایع
معناہما الانقطاع والانفصال **قطعہ** ای کہ مشتاق منی بیاء الخطاب
مشتاب ای من شتافن بقلب الفاء باء فی مستقبلاتہ بندمن
بالباء الفارسی کاربند بالباء العربی ای اعمل بنصیحی وصبر آموز
ای تعلم التصبر یعنی لا تستعجل است نازی ای فرس عربی دوتک
بفتح التاء والکاف العربی بالترکی اتک صیحر ادغی کہ عربی چہ کاشوط
وطلوع دیر رویو کرمک ویلک کذا فی بحر الغرایب ومن قال بمعنے
الحملة فلم یات بمعناہ رود بشتاب ثم یعجز اما شتر آہستہ می
رود شب وروز فالتائی اولی **حکایت** جوانے بیاء الوحدة

جست ولطیف وخندان وشیرین زبان صفات لقوله جوانی در حلقهٔ
عشرت مابود ای کان من اصحابنا فی المعاشرة که در دلش هیچ نوع غم
نیامدی بیاء الحکایة ولب او اشارة الی جوانی از خنده فراهم نبودی
ای کان ضاحکا دایما بحیث لم ینضم احدی شفتیه الی الاخری روزگاری
برآمد یعنی مضی زمان که اتفاقی ملاقات نیفتاد وما زاینا ه بعد
ازان اشارة الی روزگار دیدمش الضمیر راجع الی قوله جوانی
زن خواسته یرادبه انه تزوج وفرزندان خاسته یعنی حصل له اولاد
بیخ بالباء العربی نشاطش بریدای انقطع نشاطه بالکلیة وکل
هوسش تیرمرده بفتح الباء وسکون الراء الغار سیین بالترکی صبونمش
پرسیدمش کراین چه حالتست یعنی انه تغیرت حالک کفت ناکودکما
بیاوردم دیکر کودکی بالیاء المصدری نکردم شئ ماذا قد جعل
اسما واحدا بمعنی ای شئ مرفوع المحل علی انه مبتداء الصبا بالکسر
والقصر خبره ومعناه بالترکی اوغلانلق وهو ماخوذ من الصباوة
وهی المیل الی الجهل وتفسیر الاول به من المیل الی الجهل کما لایخفی
علی العالم والشیب بالفتح والسکون مبتداء غیر فعل فاعله
مستتر فیه راجع الی الشیب لمتی بکسر اللام وتشدید المیم مفعول
غیر وهو الشعر المسترسل الی المنکبین وجملة غیر خبره وکم فعل
بتغییر الزمان الباء زایدة والفاعل نذیر تمییز بمعنی الانذار وهو الاعلام
علی وجه التخویف واسناد التغییر الی الزمان مجاز اذ المغیر حقیقة
هو الله ومحل الجملة الفعلیة نصب علی الحالیة بتقدیر قد والشاعر
ینکر علی نفسه الصبا فی زمن الکبر ویقول ما هذا الصبا والحال ان الشیب

ابن سینا علی

الذی

الذی هو نذیر الموت غیر لون شعری وکم تغییر الزمان لونه نذیرا
بیت چون پیر شدی خطاب عام لکل شیخ زکودکی بالیاء المصدری
دست بدار ازمن داشتن والمعنی المراد بالترکی الچک بازی و
طراقت بجوانان بکذار ای انکرها وسلمها الیهم مثنوی طرب نوجوان
زپیر مجوی نهی من جنس که ذکر نایدا صلا نه آید اب رفته بجوی
وکذا زیع را چون رسید وقت در واسم مصدر من ردیدن بخرامد
ای لایتحرک چنانکه سبزه نو قطعه دور بالفتح والسکون جوانی
بالیاء المصدری بشد بمعنی برفت از دست من وضاع منی آه
وریع آن زمن بفتحتین بمعنی الزمان کلاهما اسمان لقلیل الوقت
وکثیره والغرور وصف ترکیبی ای الناسف علی الزمان النفیس
الذی مضی قوت پیر بخجه وشیری بالیاء المصدری برفت ای
مضی قوتی التی کانت کاملة راضیم اکنون به پیری بیاء الوحدة
جویز مثل الفهد وهو بالترکی پارس کانه یقنع من الطعام
باکل قطعة جبن پیره زنی بیاء الوحدة ای عجوزة موی سیه کرده
بود بالخضاب کفتمش ای مامک اعلم ان مام بمعنی الام مرادف
مادر والکاف للتصغیر دیرینه روزای قدیم الایام والمراد به
کثرة العمر موی بتلبیس سیه کرده کیر اما راست نخواهد شدن بالترکی
دوغلمه کردر این پشت کوز بالکاف ای الظهر الذی قد تقصر
صدره والمراد به الظهر المنحنی وجملة قوله ای مامک الی قوله پشت کوز
مقول القول حکایت روزی بیاء الوحدة بحرف جوابی بالیاء
المصدری بانک برمادر زدم ای خاطبت الی والدتی برفع الصوت

عنیفاً دل آزرده فی موضع الحال من فاعل نشست فی قوله بکبحی
بضم الکاف العربی وبیاء الوحدة نشست کما هو المعتاد فی حال
انکسار القلب کربان حال من فاعل گفت فی قوله اهی گفت مکر
خردی بالیاء المصدری فراموش کردی بیاء الخطاب که درستی
ضد کژی الیاء ان کالاولیان **قطعه** چه خوش گفت زال بیاء الوحدة
وزال هنا بمعنی العجوزة بفرزند خویش ای لولده چو دیدش پلنگ افکن
وپیل تن کلاهها وصفان ترکیبیان کز از عهد خردیت بسوی
الیاء المصدری وتاء الخطاب للوزن باد آمدی بیاء الحکایة که
بیچاره بودی بیاء الخطاب در آغوش من بالمد بالنزکی قوچق نکردی
جواب الشرط المذکور دریغا روزی هذا الیوم صرت قوتیا برمن جفا
کانه شکایة منه که تو شیر مردی ومن پیرزن ومجموع الشرط والجزاء
اعنی قوله کز از عهد الی قوله پیرزن مقول القول **حکایت**
توانگری بخیل را پسری بیاء الوحدة فیرها ربخور بود بسکون الواو
ای کان مریضاً ومن قال ای مرض فلم یات بمعنی اللفظ نکبخواهش
الضمیر راجع الا ذلک الغنی البخیل گفتند ارشاداً للخیر مصلحت
آنست که از بهر او ای لاجل ابنک ختم قرآن کنی یا بدل ای عطاء
قربان باشد که خدای تعالی شفا دهد لختی مثل برخی لفظاً ومعناً
باندیشه فرو رفت بالترکی فکره طالدی ختم مصحف بحضور
بسبب حاضر اولیستر وفی بعض النسخ ختم اولیتر که مصحفی موجود است
وکله بفتح الکاف الفارسی وتشدید اللام بالترکی سوری دور بالضم
بعید صاحب دل بشنید وگفت ختمش بعلت آن اختیار افتاد

ابن سینا علی

وگفت هم

گر قرآن بسر زبانست وزر در میان جان **مثنوی** دریغا گر ازین طاعت
نهادن مرهون کرشن الضمیر راجع الی کردن همراه بودی دست دادن
بکسر التاء ای لو کان لوضع عنق الطاعة ید العطاء قرینة یدان ذلک
الغنی البخیل وضع عنق الطاعة ولکن الشامف انه لم توافقه ید السخاء
بدیناری چو خرد در کل بکسر الکاف الفارسی بماند بفتح النون ور
الحمدی بجواهی صله بجواند بطرف اللسان مناسبة هذه الحکایة بالباب
ان حب المال یزداد فی الشیوخ **حکایت** پیر مردی را گفتند چرا
زن نکنی ای لم لا تتزوج گفت با پیرزن نامم الفتی نباشد ای لا یحصل
لی انس بالنسوة العجائز گفتند زن جوان بخواه چون ملکت مثل
قدرت لفظاً ومعناً داری گفت ذلک الشیخ المنصف مرا که پیرم با پیرزن
زنامم الفت نباشد ای لا انس لی بهن او را که جوان باشد با من که پیرم
چون بالامالة بمعنی کیف دوستی صورت نبندد استفهام انکاری ای
لا یتحقق المحبة **قطعه** شنیده ام که درین روزها کهن بطمعی پیری
ای شیخ واحد کبیر خیال بست پیرانه سری وقت الشیخوخة کما
قال خواجه حافظ **بیت** ای دل شباب رفت وپیچیدی کلاه عیش
پیرانه سر بکن هنری ننگ ونام را وقال مولانا جامی **بیت**
جامی آخر زین جوان ها بایدت طفلان شدی خود بکو پیرانه سر این عشق
ورزیدن چه بود ومن قال ای مع کونه شیخاً فقد ذکره بغیر معناه که
کیر اجفت بضم الجیم العربی وسکون الفاء بمعنی الزوج جواست
وحرک الکاف للتصغیر وکسرها للاضافة خوب روی وکوتاه
نام وصفان ترکیبیان چوای مثل ارج بالضم والسکون بمعنی

ابن سینا علی

الحقة التي يوضع فيها الجواهر كما عرفت في الحكاية الثانية اولها تاء چند
از وندكان كوهرش الضمير راجع الى دخترك از چشم مردمان
بنهفت بفتح الباء الصلة وضم النون يعني انها كحقة جواهر ها مستورة
ومن لم يعرف الكدج قال همچو فرجش از چشم مردمان بنهفت
وقد فسره هناك بحقة مروارید چنانكه رسم عروسي بود بفتح
الواو مرهيا بود بسكونها اي لم يكن فيه قصور والجملة بالجاء
المهملة اول عصاي شبخ بخفت اي نام كمان كشيد ونزد بفتح النون
النافية بر هدف بفتحتين كه نشان دوخت بمعنى دوختن مكر
بسوزن پولاد بالابرة من الحديد القوي جامه هنكفت بفتح الكاف
وضم الكاف الفارسي بالتركيب سبق طوقمش حاصل معنى البيت
انه لم تقدر على ازالة بكارتها بدوستان كلمة بكسر الكاف الفارسي اي
شكاية آغاز كرد وحجت ساخت من جملة شكايته هذا كه خامان
بينه صاحب الغرايب بهذا اللفظ او وبرخ متصل بازيلوب
بر لغت اول مشدد هذا عبارته ومن قال في شرحه كلمة واحدة بمعنى
المال والرزق فقد اخطاء من اين شوخ ديده وهو مثل شوخ
چشم پاك برفت بضمتين ماض من رفتن بضم الراء ميان شوهر
بالفتح او السكون بمعنى زوج المرأة وزن جنك وفتنه خاست
چنان مرهون كه سر بتسخنه وقاصع كشيد لفظ سر هنا بمعنى المتن
وبالتركي اوج ولفظ كشيد ماض مجهول ومن ظن ان لفظ ان
لفظ سر بمعنى الرأس او كشيد ماض قال اما الزوج وهو ظاهر
او كل واحد منهما وسعدي كفت مرهون پس از خلافت و

ابن سيد علي

ابن سيد علي

ابن سيد علي

شفقت

وشفقت يعني بعد المخالفة والشناعة قال سعدي كناه دختر نيست كاره علة
بالمصراع الثاني كه دست بلرزد لانك شيخ مرتعش كهر چه داني شفقت
بمعنى سفقت في ايام لطيف **باب هفتم در تانيث تربيت**
وفي بيان استعداده **حكايت** يكي از وزرا پسري بياء الوحدة
كودن صفته قدم بيانه في حكاية خصيب داشت پيش كسي از
دانشمندان فرستاد للتعليم كه مرين را تربيتي بياء الوحدة كن مكر
عاقل شود مدت مديد فعيل بمعنى المفعول تعليمش الضمير راجع الى
پسر كرد فاعله ضمير كسي مؤثر نبود اي تعليمه پيش پدرش الضمير
كالاول كس فرستاد فاعله كالسابق كه اين عاقل نمي شود ومرا
دبوانه كرد **قطعه** چون بود بفتح الواو اصل جوهري بياء الوحدة
قابل مرهون تربيت را در واثر باشد لاستعداده هيچ صيقل
بالفتح والسكون هو الصانع الذي يزيل صداء السيف هذا في
لغة العرب واما في استعمال العجم فهو اسم للصنعة المذكورة و
من لم يعرف الشاعر قصر على الاول حكم نداند كرد بمعنى كردن اهني
بياء الوحدة راكه بدكهر باشد في حد ذاته سك بدريا هفتكانه لفظ
كانه وكونه بمعنى النوع مشوي راي من شستان كه چو تربت پليد بالباء
الفارسي بالتركي مردار تر لفظ تر اولا بمعنى الرطب وثانيا للتفضيل
باشد وكذا خر عيسى اكر بمكه شرفها الله برند بفتحتين چو بيايد هنوز
خر باشد **حكايت** حكيمي پسران راي لابنائه پند وتصيحت
همي داد بقول جانان جمع جان پدر هنر آموز يدي تعلموا الكمال
كه ملك ودولت دنيا اعتماد را نشايد اي لا يليقان بالاعتماد

وجاه ای المنصب از دروازه فی البحر شهر سوقاغی وفی الصحاح
قلعه قپوسی بدرنرود ای لایخرج المنصب والحکومة من البلدة
والقلعة الی الغربة فنیلک عنک فلا یصح ان یعتمد علیه ومن لم
یوف المعنی قال ای لایخرج المنصب من الدوران ولا یتقرر فی
احد حتی یعتمد علیه وسیم وزر در سفر در محل خطرست فلا وجه
للاعتماد علیهما وهم بفتح الهاء در حضر علی وزن سفر ضده
یادرد بیکبار ای مرة واحدة ببرد بضم الباء الاولی وفتح
الثانیة ویا خواجه ای صاحبه بتفاریق بخورد ای وبا کل صاحب
المال شیئا فشیئا اما هنر من الکمالات والصنایع جمیعه
زاینده است اسم فاعل من زایدن بمعنی التولید ودولت پاینده
ای ثابت والکر همنر مند ای صاحب کمال از دولت بیفتد ای یزول
عنه شان کرهمنر در نفس خود ای الکمال فی حد ذاته دولتست

قطعه

صاحب کمال را چه غم از نقص جاه ومال • چون بنگری که هیچ در و سیخ وزر و
نیست • مردی که هیچ جامه ندارد باتفاق • بهتر ز جامه که در و هیچ مرد
نیست • هنرمند هر جا که رود قدر ای عزت بیند ودر صدر المجالس
نشیند وبی هنر هر جا که رود لقمه چیند لحاجته وسخته بیند لفقره

بیت

سخنست خبر مقدم پس بالباء الفارسی از جاه بسکون الهاء تحکم
برد ای تحمل الحکم من الغیر مبتداء موخر وفی بعض النسخ از جاه وتحکم
برد بالواو والعاطفة ای صعب شدید بعد المنصب والحکومة خوکردن بناز
ای بعد الاعتماد بالتنعم والترفه جور مردم بردن فالمبتداء الموخر علی
هذه النسخة هذا فافهم

قطعه

وقتی افتادی وقع فی وقت

ابن سید علی

فتنه در شام حکایة حادثه هر سر از کوته وزار قندی خرج کل واحد
من زاویه روستا زادگان دانشمند یعنی ان ابناء اهل القریة العالمین
بوزیری بکسر الیاء المصدری للاضافة بادشار قند بحذف هاء
لفظ بادشاه للقافیه ومن لم یوف علم القوافی قال للوزن
پسران وزیر بسکون الراء ناقص عقل صفته پسران بکذا بالباء
المصدری بروستا وهو بمعنی قریه رقند فالعبرة بالعلم والکمال لا
بالنسب والمال **بیت** میراث پدر خواهی حرف الشرط مقدر علم
پدر آموز خراوه کین مال پدر خرج توان کرد بده بسکون الهاء
رو ارادبه الزمان القلیل **حکایت** یکی از فضلاء تعلیم ملک
زاده کردی بیاء الحکایة وضرب بکسر الیاء للاضافة بی محابا الضرب
الذی لا توقف فیه ولا رفق زدی ومن قال ویجوز ان یسکن الباء
علی عدم الاضافة بمعنی ضرب را بی توقف فقد ارتکب التقدیر ویلزم
ح الاستدراک فی کلام المص فان الضرب یکون مطلقا فلا
وجه لقوله زدی وزجر بی قیاس کردی ای جفاه کثیرا پسر از بی
طاقتی بالیاء المصدری شکایت پیش پدر برد ای من معلم وجاه
از تن ارد منذای الثوب من جسده المتعلم برداشت ای رفعه پدر را
دل بهم برآمد ای انقبض استاد را بخواند للسؤال وگفت در پسران
آحاد رعیت چندین جفا وتوبیخ بالفارسیة سزنش روا نمی داری
که پسر مرا یعنی انک تؤذی ابنی اکثر من ایذاء ابناء آحاد الرعیة سبب
چیست فلما سأله الملک گفت ای المعلم سخن باندیشه باید گفتن
وحرکت پسندیده باید کردن همه خلق را فان الادب ممدوح فی کل احد

خاصّه ای خصوصا پادشاهان را علّله بقوله که هرچه بر دست
وزبان ملوک رفته بفتح الراء شود یمضی مرآینه بمعنی البتّه
بافواه کفته شود ای یذکر فی افواه الناس وقول وفعل عوام را
چندان ای بمقدار قول وفعل خواص اعتبار نباشد **قطعه** اکر صد
عیب دارد مرد درویش وفی بعض النسخ اکر صد ناپسند آید ز
درویش رفیقانش یکی از صد ندانند لعدم التفات الناس الی
احوال الفقراء وکر یک ناپسند آید ز سلطان ای لو صدر فعل غیر
مقبول من السلطان وفی النسخ اکر یک بذله کویند پادشاهی از
اقلیمی باقلیمی رسانند ولما کان الامر کذلک پس در تهذیب اخلاق
التهذیب کالتنقیه والاخلاق جمع خلق بضمّ اللام وسکونها السجیة
وکسر القاف للاضافة الی قوله خداوندزاد کان ابنتهم الله نباتا
حسنا اجتهادا ازان بیش بالباء العربی بایدکه در حق عوام **قطعه**
هرکه اسم درخدیش بفتح الیاء المصدری ادب نکند مرهون در بر کی
الیاء کالاوّل فلاح ای الفوز والبقاء والنجاة وهو اسم والمصدر
افلاح کذا فی مختار الصحاح وقول من قال ای النجاة عن آلام الافعال
الشنیعة کلام من عند نفسه ازو برخاست ای ارتفع وزال چوب
تر ای العصا الرطب چنانکه خواهی پیچ امر من پیچیدن فانه سهل
الانفعال نشود خشک ای العصا الیابس جز باتش راست
وفی بعض النسخ وجد هذا **شعر** ان الغصون جمع غصن بفتح المعجمة
وسکون المهملة فرع الشجر اذا قومتها بالتشدید اذا جعلتها مستقیمة
اعتدلت ای استقامت ولیس اسم ضمیر الشان لینعقد الجملة الفعلیة

ابن سید علی

نصب

نصب علی انها خبر لیس التقویم فاعل الفعل بالخشب متعلق بالتقویم
ملک را حسن تدبیر ادیب ای المعلّم وتقریر سخن او پسندید
ومقبول آمد خلعت ونعمت بخشید وبایکاهش ای مرتبته از انچه
بود بر تر کردانید **حکایت** معلم کتّابی را بضمّ الکاف وتشدید
التاء بمعنی الکتبة والکتاب والمکتب والمعنی علی الاوّل بالذکر
بر بازجلیر معلمن وعلی الثانی بر کتاب معلمن وعلی الثالث بر مکتب
معلمن دیدم فی مدة سیاحتی از دیار مغرب ثم بین صفاته ترشی
روی وصف نیز کیپه وکذا ما بعده ای بذا بیان قبح صورته وتلخ کفتار
بذا بیان قبح کلامه وبدخوی بذا بیان قبح اخلاقه فی ذاته ومردم
آزار بذا بیان خبث باطنه فی ذاته وناپرهیزکار بذا بیان قبح
باطنه بالنسبة الی احوال الناس که عیش مسلمانان بدیدن اوای
بسیب رؤیته تبّه بفتحتین وسکون الهاء مقصورا من تباه
وهو بمعنی العیب والفاسد کشتی بفتح الکاف الفارسی وبیاء
الحکایة وخواندن قرائش دلالة ای قرائن حالی فیه تنبیه علی ان فی صوته کراهة
جمع بیاء الوحدة پسران پاکیزه عن الذنوب واللوث ودختران
دوشیزه ای البنات الابکار بدست جفای اوکرفتار علی وجه نه
زهره خنده ونه یارای کفتار لفظ یارا وبار بمعنی الطاقة و
المجال کذا فی بحر الغرایب ومن قال سمعت من بعض الکمّل انه
قال یارای بالالفین والیاء بین التحتانیتین بمعنی چاره کفتار
درحضورش فقد غفل عن بیان اصل اللغة وسمع الترکیب
من المعنی الاصلی وزعمه معنی اصلیا که مخفف من کاه عارض

مردم را سیاه ه

ابن سید علی

بالترکی یوزک یعنی ومن قال فی شرحه ای رخه فقد اخطاء
سیمین بکسر النون للاضافة یکرا من التلامذة طباچه بالجیم الفارسیة
زدی بیاء الحکایة وکاه ساق بلورین بفتح اللام المشددة وسکون
الواو وکسر الراء فصیح وضم اللام معروف دیکدی راشکنجه کردی
کما هو المعتاد القصه شنیدم که طرفی بفتحتین بمعنی بعض از خیانت
وخباثت او معلوم کردند ای الناس بزدند وبراندند من دار التعلیم
ومکتب خانه را بمصلحی دادند پارسایی بدل منه بیاء الوحدة فیهما
ونیک مردی حکیم وحلیم که سخن جز بحکم ضرورت نگفتی کما هو
مقتضی الحکمة وموجب آزار کس نبرداشتی نرفتی کما هو مقتضی الحلم
وکودکان ای المتعلمین را هیبت استادی تحتانیین ای مرهبة المعلم
الاول از سر بدر رفت ای خرج ومعلم دومین بضمتین بمعنی
ثانی را اخلاق ملکی بفتحتین دیدند دیو بکسر الواو یکدگر شدند
لذهاب الخوف من قلوبهم وباعتماد حلم او اشارة الی معلم دومین
ترک علم کردند وفی بعض النسخ از علم محروم ماندند ودر اغلب
اوقات وفی اکثر الازمان ببازیچه ولعب عطف تفسیری شستندی
بیاء الحکایة ولوح درست ناکرده ای قبل اتمامه در سر یکدگر
شکستندی بیت استاد ومعلم بواو العطف وفی بعض
النسخ بلا واو فیکون بدلا چو بودی آزار ای لایکون موذیا بالضرب
والتادیب خرسک بکسر الخاء المعجمة وفتح السین وسکون
الکاف الوبا لعب مخصوص یلعب به الصبیان یقال له بالترکی
اوزن اشک کذا فی بحر الغرایب وقیل الکاف لیس من نفس الکلمة بل هو

کاف التصغیر الداخل علی لفظ خرس والمعنی بالترکی او یخچی یازند
کودکان در بازار لعدم خوفهم من المعلم بعد از دو هفته بر در بکسر
الراء ای باب آن مسجد گذر کردم ای مرت به معلم اولین را دیدم
فی دار التعلیم که دلخوش کرده ای سلوا قلبه وفی بعض النسخ دل
بر وخوش کرده بود ندای طاب قلبهم وبمقام خوش آورده
ونصبوه فی مقامه انصاف بر چیدم والمراد به المبالغة فی الضجرة
ولاحول کنان گفتم هذا القول که ابلیس را دیکر بار ای مرة اخری معلم
ملایکه چرا کردند ولما قالت هذا الکلام صعاکه پیر مردی جهان دیده بشنید
وبخندید وتعجب من کلامه هذا ولغت نشنیده گرفته ای السلف
حکایة مثنوی پادشاهی پسر ای ابنه بمکتب داد للتعلیم لوح
سیمینش بسکون النون والثانین للوزن بر کنار المراد به الابطاء هاد
فان لوح حروف التهجی لابناء السلاطین یصنع من الفضة
بر سر لوح او ننشته وفی بعض النسخ نوشته بزیر بفتحتین ای کتب
بالذهب جور استاد به کرد مهر بکسر المیم بدر ای من محبته حکایت
پارسازاده وفی بعض النسخ پادشاه زاده والصحیح هو الاول
نعمت بقیاس ای المال الکثیر از ترکه بفتح التاء وکسر الراء
بمعنی المتروکة عمان جمع عم بالفتح والتشدید علی قاعدة الفارسیة
واما الاعمام کما وقع فی بعض النسخ فهو جمع عم علی قانون العربیة
بدست افتادای وقع فی یده بطریق الارث فسق وفجور آغاز کرد
ای شرع ومبدری بالیاء المصدری من التبذیر وهو الاسراف بیهوده
کردن ای اتخذ الاسراف حرفة فی الجملة چیزی بیاء الوحدة نماند از نایر

معاصی و منکرا بفتح الکاف المخففة که نکرد بل فعل جمیع المناهی
و سکری بکسر الکاف که نخورد بل شرب کل مسکر باری ای مرة ما یعلق بحلقش
کتم قائلا ای فرزند دخل بفتح المهملة و سکون المعجمة هو الذی یاتی
الی المرء و یدخل فی تصرفه من الخارج آب روانست و عیش آسیای
کردان و صف من کردیدن بالکاف الفارسی یعنی خرج فراوان و کثیر
مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد بحیث لا ینقطع و یکفی لمصارفه
قطعا چو دخلت التاء للخطاب نیست خرج آهسته تر کن ای لا
تسرف فیه کرملاحان جمع ملاح بتشدید اللام بالفارسیة کشتیبان
همی کوید سر و دی بیاء الوحدة و معنی سرود بالکرکی ایر و بینه اکر
باران بکوهستان ای فی الجبال نبارد مرهون بسای بیاء الوحدة دجله
کردد ای یصیر خشک رودی ای وادیا یاب الاماء فیه عقل و ادب
پیش کیر لهو و لعب قدم بیانهما فی الباب الاول فی الحکایة الثانیة اولها
یکی از ملوک عرب و من فسره هناک و اعاده هنا علی وجه یخالفه
بعض المخالفة فکانه نسی ما قدم و اخر بکذا رکه چون نعمت و مال
سیری بضمتین شود ای تمام و نیتر ای سخت بالیاء المصدری بری
بفتح الباء الموحدة و یاء الخطاب و پشیمانی خوری الیاء ان کالاولیا
پسر ای الابن المذکور المعهود از لات نای و نوش اسم مصدر
بمعنی نوشیدن و صیغة امر و بمعنی العسل و قد یکون وصفا ترکیبیا
و المراد به هو الاول این سخن در کوش نیاورد ای لم یسمع کلامی
هذا و لم یقبله و بر قول من اعتراض کرد و کفت راحت عاجل ای
حاضر و موجود را بتشویش آجل بمعنی غایب و آتی منغص علی

ابن سینا علی

و دی بمعنی بعد

صیغة

صیغة المفعول ای مکدر کردن خلاف رای خردمند است **مثنوی**
خداوندان کام ای اصحاب المرام و نیکبختی بالیاء المصدری عطف علی
کام چو آنحی تی خورد از بیم سختی بالیاء المصدری فیهما بری و بضم الباء
امر من رفتن تنها ای کن ای بار دلفروز و صف تر کیبی بالترکی
کوکل نور لندر جی غم فردا نشاید خوردن امروز کما قیل **بیت**
غم نا آمده خوردن بقدم ریخه می دارد ٭ همان آن به که با فردا کذارم کار فردا را
فکیف ای خصوصا مرا که در صدر صفحة مروت نشسته ام و عقد
ای قید فتوت یعنی سخا بسته فالایق فی القیام بالبذل و ذکر انعام
بکسر الهمزة در افواه عوام افتاده یعنی آنی مذکور بالانعام فی افواه
الانام **مثنوی** هر که علم بفتحتین شد بسخا و کرم کنایة عن الاشتهار
بند نشاید که دهد بر درم ای لا ینبغی له ان یضع القید علی الدراهم و
یمسکه نام نکوئی بالیاء المصدری چو بهروز بضمتین علی ما صححه
صاحب الصحاح الفارسی شد ای خرج و ظهر بکوی بالکاف
العربی بمعنی المحلة در بمعنی الباب نتوانی که ببندی بروی و المعنی
بالترکی قپویی بغلیو بلمز سن یوزه و المسموع من الاساتذة
ان المراد وجه المخاطب فی قوله ببندی و من جعل قول المصنف بروی
مضافا الی لفظ هیچ کس فلم یعرف الخطاب دیدم که نصیحت همی
پذیرد هذا من کلام المصنف و دم کرم بالکاف الفارسی من در آهن سرد
و هو قلبه القاسی اثر نمی کند ترک مناصحت کردم ای ترکت نصحه
و روی از مصاحبت او بکردانیدم ای اعرضت عنه و بکنج بضم
الکاف العربی سلامت بنشستم و قول حکما را کار بستم ای عملت

ابن سینا علی

بقولهم کر گفته اند بلغ امر من التبلیغ ما علیک ما هذه موصولة
فان لم یقبلوا فما علیک ما هذه نافیة وقد یجعل ما هذه استفهامیة
والمآل واحدای فان لم یقبلوا ما بلغتهم فلا علیک او فای شیء
علیک اذ ما علی الرسول الا البلاغ **قطعه** گرچه دانی که نشنوند ای لا
یقبلون بگوی امر من کفتن هرچه می دانی خطاب عام از نصیحت
وپند بیان لقوله گرچه دانی زود باشد ای سیکون که خیره سر بالتر کی
باشی بولانق بینی مفعوله مضمون المصراع الثانی بدو پا او فتاده اندر
بند کو صول النکبة من عدم قبول النصیحة دست براست
ی زند که دریغ مرهون نشنیدم حدیث دانشمندای ما قبلت
خبره پس ازمدتی بیاض الوحدة آنچه اندیشه کرده بودم وگفت
افکار از تقلبت حالتش بیان لقوله آنچه بصورت بدیدم ای رایته
فی الواقع والخارج که پاره برهم می دوخت فی اللباس لفقره
ولقمه اندوخت لقلته فی الطعام دلم از ضعف حالتش بهم بر
آمد بالتر کی قرشدی مروت ندیدم درچنان حالت ریش در ط
بملامت خراشیدن ونمک پاشیدن باد ل خود گفتم **مثنوی**
حریف سفله بالکسر والسکون ای الشخص الدنی ومن قال فی ابن سیدی علی
شرحه ای بخیل وناکس فلم یات باصل المعنی در پایان مستی
ای فی آخر سکره نیندیشد زروز تنگ دستی بالیاء المصدریة
ای لا یتفکر من الفقر درخت مبتداء اندر بهاران جمع بهار بر
فشاند بفتح النون خبره مضارع من افشاندن بالتر کی سلکمک
وصاوریق یراد به آثار زمستان ای فی اثناء لاجرم بی برگ

ماند

ماند لاسرافه فهو منهی **حکایت** پادشاهی پسری بیاض
الوحدة فیرها را بادیب ومعلم داد وگفت تربیتش الضمیر راجع
الی پسر چنان کن که یکی از فرزندان خود والمرء یسعی فی تعلیم ابنه
سالی ظرف کقوله بر وسعی کرد ولم یقتصر فی تعلیمه بجایی نرسید
من العلم فرزندان ادیب در فضل وبلاغت وفی العلم والموقة
مشترکی بکسر الهاء شدند ملک دانشمندای ادیب را مواخذه و
عتاب باثمه علی مازعمه الملک کرد وگفت وعده را خلاف کردی
فانک الزمت السعی فی حق ابنی حین اوکلت بتعلیمه وشرط وفا
بجای نیاوردی گفت اجابه الادیب ای ملک تربیت یکساست
ولیکن استعداد مختلف **قطعه** گرچه سیم وزر زسنگ آید سیم
وهو من جنس الارض از همه سنگ نیاید زر وسیم فالعالم ما یکون
ولا یکون فی کل انسان بر همه عالم همی تابد سهیل الیمن الکوکب یمانی
ولا تاثیر فی اللون وذلک الکوکب الثمایری فی دیار الحجاز وما ذکره
المص مبنی علی المبالغة جایی اینجا ای جراب می گنند جایی ادیم ولا
یضع فی کل موضع لعدم استعداد کل جلد بکوزادیما **حکایت**
یکی را شنیدم از پیران مرایی ای من مشایخ الطریقة که مریدرا گفت
بطریق النصح والموقة چند انمه تعلق خاطر بکسر القاف للاضافة
آدمی زاد ای ابن آدم بروزیست بالیاء الاصلیة اگر بروز نیاده
ای الرزاق بودی بمقام از ملائکه برگذشتی **قطعه** فراموشت نکردای
لم ینسک ایزد تعالی در آن حال مرهون که بودی نطفه ء مدفون ای
کنت انت المنی المستور ومدهوش ای بلا عقل روانت داد وطبع

بتشدید الراء للوزن مسه

وهو الخلق الذی جبل علیه الانسان وعقل وادراک وکذا جمال ونطق
ورای وفکرت عطف تفسیری وهوش وهوا بمعنی العقل والروح
والتکریر للقافیة ده انگشت مرتب کردهٔ ست فان ترتیب
الاصابع امر غریب دوبازویت مرکب ساخت الترتیب اخص
من التراکیب کما عرفت فی موضعه ومن قال یعنی مرتب کرد الا انه
تفنن فی العبارة فقد غفل بر دوش وترتیب الاصابع اعجب
من ترکیب العضدین علی المنکبین کنون پنداری ای ناچیز همت
مرهون که خواهد کردنت بالتر که سنی اتی کر کدر روزی بیاء
الوحدة فراموش ویحتمل ان یکون تقدیر الکلام که خواهد روزیت
کردن فراموش والمعنی ح بالتر که که سنگ رزقک اونته کر کدر رو
فاعل خواهد ضمیر انیز د حکایت اعرابی را دیدم که با پسری وفی
بعض النسخ پسر را می گفت یا بنی تصغیر ابن والتصغیر ههنا
للاشفاق للتحقیر انک مسؤل یوم القیمة ای تسأل فی ذلک ما ذا
اکتسبت ای عن عملک انه خیر ام شر ولا یقال ای ولا انتسالة بمن
انتسبت ای عن نسبک الشریف ای خسیس یعنی ترا خواهند
پرسیدن که هنرت چیست نگویند که پدرت کیست کما قال الله تع
فاذا نفخ فی الصور فلا انساب بینهم قطعه جامهٔ کعبه را که می
بوسند بالباء العربی والسین المهملة مضارع من بوسیدن وفی بعض
النسخ بالباء الفارسی والشین المعجمة والاول اظهر اونه از کرم
بکسر الکاف العربی پیله بالباء الفارسی ای من دود القز نامی
بمعنی صاحب الاکم ای شهور شد ومن قال اکم فاعل من النمو

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

فقد

فقد اخطاء بلاء نیری نشست بروی چندمرهون لاجرم همچو او کرامی
ای محترم شد کما قیل بیت کرامی دار پیران کهن را • که در پیری
بدانی این سخن را • ومن لم یعرف المعنی قال کرامی منسوب الی الاکرام
الحکایة ان العبرة بفضیلة المرء نفسه دون شرف نسبه واصله کما قیل
قطعه بنسب نیست نسبت مردم • هر کسی را بنفس خود
شرفست • شرف درج جوهر خویش است • نه که پاکیزه گوهر از
صدفست حکایت در تصانیف حکما آورده اند که کژدم
قدم التحقیق فی بیانه عند قول الملص مکن انگشت در سوراخ کژدم
ومن لم یعرفه بیته هناک بوجه وهنا بوجه آخر را ولادت معهوده نیست
ای لا یولد من بطن امه علی وجه المعتاد چنانکه دیگر حیوانات را ولادة
معهودة بلکه احشای جمع حشا وهو القلب ومن لم یعرف التحقیق
الحقیق قال فی مختار الصحاح الحشا ما احتظمت ای تکسرت علیه الضلوع
والجمع احشاء ویقال حشواء لوساده لما تحتها من الوبر وغیره مادرا
انما اورد صیغة الجمع فی قوله بخورند وقد ذکر لفظ کژدم بالافراد لان المراد
به هو الجنس وشکمش را بدرند وبیرون آیند ولا دتها بهذا الوجه وراه
صحراکیرند وآن بوسترها که در خانه کژدم بینند اثر آنست ای بقیة
جلود الامهات باری ای مرة کما مر غیر مرة این نکته را بخدمت
بزرگی همی گفتم گفت دل من بصدق این حدیث وکلام گواهی می
دهد وجز چنین نشاید بود بالتر که وبونک کبیدن غیری اولغه یعرف
ومن لم یعرف المعنی قال یعنی بغیر ازین نکته که میگوید حمل نتوان کرد این
قصه را که در حالت خردی بالباء المصدری با مادر وپدر چنین معامله

ابن سیدی علی

ع

کرده اندای اساؤا بهما ذکر قول پدر استهزاءً استطراداً لاجرم در نزد
چنین مقبول آیند و محبوب کلام استهزائی ای مقبولین عند الناس
انّ الولد الّذی لا یعظّم ابویه فی صغره لا یصیر مقبول الانام فی کبره **قطعه**
پسری را پدر وصیت کرد قولی گای جوانمرد یاد گیر ای احفظ این پند
الاشتاق الی البیت الآتی هرکه با اصل خود وفا نکند ولا یعمل الخیر فی حق
اصله نشود دوست روی و دولتمند کلاهما وصفان ترکیبیان
لطیفه کژدم را گفتند کارته من تتمّة الحکایة چرا بزمستان ای فی
الشتاء بیرون نمی آیی گفت بتابستان ای فی الصیف چه حرمتست
تا بزمستان نیز بیایم **حکایت** فقیره ءِ درویشی ای زوجة
رجل فقیر حاملة من الحمل بفتح الحاء بود مدّت حمل بسر آمد و قرب
وقت الولادة و درویش درهمه عمر فرزند نیامده بود و کان شدید
الاشتیاق الی الولد گفت اگر خدای عزّ و جلّ مرا پسری دهد چرا این حرفه
که پوشیده ام ای غیر لباسی هذا هر چه ملک منست ایثار و بذل
درویشان کنم شکرًا اتفاقا زنش پسری آورد ای ولدت ابنًا فظهر
مرامه شاد مانی کرد و سفره ءِ یاران ای الفقراء الّذین کانوا من اصحابه
بموجب شرط ای بحسب عهده بنهاد و اطعمهم پس از چند سال
از سفر شام باز آمدم بمحلّه ءِ آن درویش گذر کردم ای مررت
بمحلّته و از کیفیت حالش پرسیدم کما هو المعتاد بین الاحبّة
گفتند بر نداشتن شحنه درست ای فی مجلس نایب الوالی گفتم سبب
چیست گفتند پسرش خمر خورده است و عربده کرده قدّمر هذه
الکلمات و بیانها فی الباب الثالث فی الحکایة الّتی اوّلها موسی عم وخون

بقیه

یکی ریختن ای قتل احدًا و از شهر گریختن خوفًا من القصاص پدر را بعلّت
آن ای لاجل انه گرفته اند اخذوه سلسله در کردن بفتح الکاف و الفارسیة
و بند گران بکسر الکاف الفارسی ای القید الثقیل بر پای نهاده اند
گفتم این بلا را او اشارة الی ذلک الفقیر بحاجت خواسته است از
خدای عزّ و جلّ **قطعه** زنان بکسر النون للاضافة بار دار و صف ترکیبی
و انما افرده لانّ اعتبار المطابقة غیر لازم فی غیر لغة العرب کما یقال
فی الترکی یوکلی عورتلر و من لم یعرف هذه النکتة قال و انما افرد ابن سید علی
فی الشعر و فی عبارته مسامحة اذ اورد بدل للوزن لفظ للشعر و قال
فی الحاشیة لانّ الظاهر ان یقول باردار ان و هذا فی لغة العرب
اذ یقال النساء الحوامل ای مرد هشیار قدّمر بیانه فی الباب الثانی
فی الحکایة الّتی اوّلها مطابق این سخن و من لم یعرف المعنی قال فی شرحه ابن سید علی
بالضمّ و السکون ضدّ الکبر ان اگر وقت ولادت مادر زایند بدل
الولد از آن اشارة الی مضمون المصراع الاخیر بهتر بنزدیک
خردمندان مرهون که فرزندان ناهموار ای غیر موافق زایند **حکایت**
طفل بودم بر پدر بالطفل هنا الصغیر مطلقًا ای کنت صغیرًا نزد پدر
را پرسیدم از بلوغ ای من امارته گفت در کتب مسطور آمده است
که سه نشان دارد بینه بقوله یکی پانزده سالگی بفتح اللام و لفظ گی
یفید معنی المصدریّة و قدّمر بیانه فی الباب الثالث فی الحکایة الّتی
اوّلها یکی از حکما و لفظ پانزده بالباء الفارسیّة فی اوّله و الهاء
السّاکنة فی آخره بمعنی خمسة عشر و دوم احتلام و سوم در آمدن
ای خروج موی زنار بفتح الزاء العربیة العانة آما در حقیقت یک

نشان دارد بیّنه بقوله آنکه در بندای فی قید رضای حق عزّ وجلّ بیش
بالباء العربی ازان باشد که در بند حظّ نفس ای علامة البلوغ
فی الحقیقة ان یکون المرء فی قید رضاء الحقّ ازید واغلب من کونه فی قید
لذة نفسه هر که در و این صفت موجود نیست من لم یکن فیه هذه
الصحفة محققان بسکون النون بالغ نشمارندش ای لا یعدّونه
بالبالغ یقول اهل الفرس لمثله پیر نابالغ ویقولون ایضاً کداخته
وناپخته **قطعه** بصورت آدمی شد قطره آب فیه تقدیم وتأخیر
تقدیره قطرة آب بصورت آدمی شد که چل روزش قرار اندر رحم
ماند القرار بمعنی المستقر ویراد به المتقرّ ای بقی متقرّاً فی الرحم اربعین
یوماً اگر چل سالگه را ای لمن بلغ اربعین سنة عقل وادب نیست
مرهون بتحقیقش شاید آدمی خواند قال رسول الله ع من جاوز
الاربعین ولم یغلب خیره شرّه فلیتبوّأ مقعده من النار وقال ع
من ام مهله ستّین عاماً فقد اعذره **دیگر** جوانمردی خبر مقدّم ومطفت
عطف علی جوانمردی آدمیّت بتشدید الیاء مبتداء مؤخّر وذو الکثر
النسیج جوانمرد ولطف وآدمیّت فح یکون المصراع مفعولاً مقدّماً
همین نقش هیولانی ای النقش الخالی عن الکمال مبتدا رهی من
پنداشتن خبر باید که صورت می توان ساخت بمعنی ساختن بر
ایوانها در الظاهر ان التقدیر بر در ایوانها ویجوز ان یکون لفظ در
زایداً از شنگرف بکسر الشین المعجمة وسکون النون وفتح الکاف
الفارسی وسکون الراء المهملة بالتر کی زنجفره وزنگار بالزاء
والکاف الفارسیّین چوان ان را نباشد فضل واحسان مرهون

چه فرق از آدمی با نقش دیوار لان مجرّد الصورة موجود فیه بدست
آوردن دنیا هنر نیست یرید بیان الفضل یکی را اگر توانی دل
بدست آر **حکایت** سالی نزاع وجدال در میان پیادگان حجّا
بضمّ الحاء جمع حاجّ اتفاقاً ای وقع النزاع فیما بینهم وداعی یرید
به المصنّف در آن سفر هم پیاده بود یعنی کنت انا فی ذلک السفر
راجلاً انصاف در سرور وی همدم کرا فتادیم ای والحقّ انا وقعنا
علی راس الآخر ووجهه هذا کنایة عن النزاع الکثیر والجدال العظیم
وداد فسوق وجدال بدادیم وقال الله تع الحجّ اشهر معلومات
فمن فرض فیهنّ الحجّ فلا رفث ولا فسوق ولا جدال فی الحجّ والمعنی
انا قد خالفنا مضمون هذه الآیة الکریمة بجاوه شیئین وصف تثنیة
وکجاوه بفتح الکاف والجیم العربیّین بمعنی المحفّة وهی بکسر المیم وتشدید
الفاء باعدیل علی وزن فعیل بالتر کی دنکدش خودمی گفت ای کان
یقول لمن یعادله فی المحفّة الاخری یا للعجب بفتح اللام التعجّبیة وهو
المسموع من الاساتذة والمستعمل فی السنة العرب کانّه ینادی العجب منه
علی نهج قولهم یا للماء وهو مبالغة فی التعجّب ومن قال وقد یکسر اللام
علی ان یکون المنادی محذوفاً یعنی یا قوم انبؤا العجب ای للتعجّب ینبغی ان
یقال فی شانه یا للعجب که پیادگان عاجز یرید به بعض آلات التطرّخ
التی تصنع من عظم الفیل چون عرصة بالصاد المهملة بمعنی میدان
شطرنج وقیاس کلام العرب ان یقال فی التطرّخ بکسر الثین الاعجمیة
لان مذهبهم انه اذا عرّب الاسم الاعجمی ردّ الی ما یستعمل من نظائره
فی لغتهم وزناً وصیغة ولیس فی کلامهم فعلل بفتح الفاء فوجب

کسر الشین من الشطرنج لیلحق بوزن جرحل وهو الضخم من الابل
ومن لم یعرف هذا التفصیل والتحقیق قال بکسر الشین والمشهور
بالفتح کذا فی المستصفی علی ان الکسر علی لغة العرب وهذا الکتاب فارسی
مصنفه عجم بسر برای یقطعه فرزین می شود فرده المص بقوله
یعنی به ازان می شود که بود ثم رجع الی الکلام ذلک القایل وبیاد کان
حجاج مبتداء عرصه غ بادیه الی میدان برّیه رابر بر اند مثل السابق
وبتر بالتشدید وقدمر تحقیقه وتفصیله فی الباب الاول فی
الحکایة التی اولها یر هرون الرشید وبینا هناک خطاء من
اخطاء قال المخطی هناک وقد یخفف اصله بدتر فکانه نسی
ما قدم واخر شدند ولهذا وقعوا فی الجدال قوله بتر شدند خبر المبتداء
قطعه ازمن بکوی امر من کفتن کما عرفت فی قول المص تابر ند مرد
سخن کوی کوی وقد یحذف یاؤه ووجه دخول الباء قدمر فی
قوله بکوای برادر بلطف وخوشی حاجی اصله حاجّ بالتشدید قلب
احد حرفی التضعیف یاء کما فی تقضّی البازی وکسر الیاء للاضافة مردم
کزای بفتح الکاف الفارسی صفة مشبهة من کزیدن رکب مع مردم
والمعنی المراد به بالترکی آدم طلایجی ومن لم یعرف المراد قال یعنی خا
دل آزار ومردم کزنده راکو بضم الکاف العربی اصله کرو بکسر اوآستین حلق
بازار بمد الالف می درد بتخفیف الراء علی الاصل حاجی توبیخ
بل شترست حاجی ازبرای انکه مرهون بیچاره خاری خورد وباری
برد بفتحتین فیهما مهام حکایت هندوی بیاء الحکایة نفط
بفتح النون وسکون الفاء والطاء المهملة عربی مشهور وبالتاء

مقام

مقام الطاء فارسی وترکی اندازی بالیاء المصدری ولفظ نفط
انداز وصف ترکیبی مثل تیر انداز همی آموخت حکیمی کفت
لر تراکه خطاب للهندی خانه بلا اضافة نیاین است بفتح النون
وکسر الیاء الاولی الاصلیة واما الیاء الثانیة مع النون
فلافادة النسبة وحصول الشئ ثم ادخلا فیه کما عرفت فی قول
المص چه زند بازرویین چنک والمعنی ان لک بیتا من القصب
ومن لم یوف التحقیق والحق قال خانه نیین آنست که ازنی ساخته
شود وهذا مثل قولهم خانه چوبین لبیت مبنی من الخشب الصرف
وکذا کلاه زرین وکمر سیمین ونحوها بازکانه اینست فلابد من رعایة
المناسبة واصابة الحق ولهذا قال بیت تانداند که سخن عین
صوابست مکوی والا یکون عملک کعمل الهندی المذبور من غیر مناسبة
واینجا دال که نه نیکوش جوابست مکوی تقدیره نیکوست جوابش
مکوی اذلا تصیب الحق وتضیع العمل فاذا عرفت التحقیق الحقیق
لایذهب علیک قول من قال ولایذهب ان هذا البیت قلیل المناسبة
لما قیل بل ینبغی ان یقال المصراع الاول فی حقه وان یقال المصراع
الثانی فی حقنا حکایت مردی رادرد چشم خاست ای حدث
لشخص وجع العین پیش بیطار بفتح الباء وسکون الیاء رفت
لطلب العلاج قایلا که مرا درد مراکن فلما طلب منه الدواء بیطار ازاینجه
درچشم چهار پایان کردی ای یضع فی عیون الدواب درد مرا او
کشید لان الحالیة منحصرة فیه کور بالکاف العربی شدای صار اعمی حکوت
ای خصومت پیش داور ای حاکم ویراد به القاضی بر اند لطلب

الارش حاکم گفت بروی تخاطبا الی البیطار هیچ تاوان بالتاء الفوقانیة
ای الضمان نیست علیه بقوله اگر این خر نبودی پیش بیطار نرفتی
هذه صورة القصة ثم بین الحصة بقوله مقصود ازین سخن
آنست که نا آزموده را ای الرجل لم یجرب کار بزرگ فرماید
با آنکه ندامت بالفتحتین برد بنزدیک خردمندان بخفت رای و سخافة
العقل منسوب گردد بالکاف الفارسی **قطعه** ندهد فعل منفی هوشمند
فاعله وکسر الدال للاضافة روشن رای وصف ترکیبی بفرومایه
ای دنی الاصل کارهای خطیر مفعول ندهد بوریا باف وصف ترکیبی
ای من ینسج الحصیر اگرچه فی حد نفسه بافنده اسم فاعل من بافتن
بالترکی طوقیجی است لایقراء الهمزة للوزن ولا یجوز اثباتها کما عرفته
فی اوایل الکتاب ومن قال یقراء بوصل الهمزة فکانه ظنه لفظا عربیا ابن سید علی
نبرندش بالفتحات وسکون النون والضمیر راجع الی بوریا باف
بکارگاه حریر ای الموضع الذی ینسج فیه الحریر **حکایت** یکی
از بزرگان پسری بیاء الوحدة شایسته بالشین المعجمة ثم
بالسین المهملة داشت ای کان لاحد من العظماء ابن مقبول و
من قال یعنی ولد فلم یعرف معنی لفظ پسر وفات یافت فاعله ابن سید علی
ضمیر پسر پرسیدندش ضمیر المفعول راجع الی یکی که بر صندوق تربتش
هذا الضمیر راجع الی پسر چه نویسیم کما هو المعتاد فی قبور الکبار گفت
آیات کتاب مجید ای القرآن بیتش بالباء العربی یعنی قدرش زیاده و
فی بعض النسخ شعر وترتیب بیش از انست فح لا حاجة الی التقدیر
قدر که روا باشد بر چنین جایها نوشتن علله بقوله که بروزگار سوده

اسم

وهذه الاضافة من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة تم

ابن سید علی اسم مفعول من سودن گردد بالکاف الفارسی ای یمحو ومن قال یمحو شد
فلم یعرف المضارع من الماضی وخلایق بر وی گذرند ای یمرون علیه
ابن سید علی و سگان جمع سگ بروی شاشند بالمعجمتین یعنی تبول می کنند ومن
قال بالمعجمة ثم بالمهملة فلم یعرف اللفظ فاین المعنی اگر بضرورت چیزی
می نویسید یشیر الی ان کتب شیء علی صندوق القبر لیس بامر مهم
این دو بیت کفایت می کند والبیتان من لسان المیت **قطعه**
وه بفتح الواو وسکون الهاء لفظ فارسی مشهور یستعمل فی محل الاعتراف
ولشهرته قرب من الترکی ولهذا ما تعرضنا بیانه بالباب الثالث فی
ابن سید علی الحکایة التی اولها مالداری را شنیدم فی قول المصنف وه که گر مرده باز
گردی ومن لم یعرف الفارسی وظن انه محتاج الی البیان نسی بیانه
هناک وما بلغ هذا المقام قال ولعله مقصور من واه فی مختار الصحاح
اذا تعجبت من طیب شیء قلت واه ما اطیبه هذا کلامه تعجبت من کلامه
ابن سید علی فقلت واه که هر که قدم ببیانه فی الباب الاول فی الحکایة التی اولها
ملک زوزن فی قول المصنف صلح با دشمن اگر خواهی هرگه که ترا ومن لم یتعرض
لبیانه هناک قال هنا بفتح الکاف الفارسی وسکون الهاء الاصلی
مقصور من گاه یعنی هر وقت هذا کلامه ویلیق ان نقول فی حقه انه
آخر البیان من وقته کما هو عادته که یعنی هر وقت که سبزه در بستان
مرهون بدمیدی بیاء الحکایة یعنی کانت عادتی فی مدة حیوتی اذا
ابن سید علی ظهر النبات الاخضر فی البستان چه خوش شدی دل من هذا من لسان
المیت کما قلنا آنفا ومن قال فی شرحه یعنی اگر در بستان دنیا هر
زمان سبزه بدمیدی یعنی آن پسر من ظاهر شدی فقد غفل عن

السباق والسباق عن قول بگذرای دوست تا بوقته هارمرهون سبزه
بینی دمیده برگل من بکسر الکاف الفارسی **حکایت** پارسایی بر یکی از
خداوندان ای علی احد من الاغنیاء گذر کردای مرّبه ودید که بنده را
دست ویا استوار بضم الهمزة والتاء یعنی محکم بسته وعقوبت می
کرد بالترکی شکنجه ایدر ایدی پارسا گفت ای پسر هیچ توای مملوک
مخلوق را وهو عبده خدای عزّوجلّ اسیر حکم تو کرد انیده است
وتر ابروی فضیلت افتاده است فانّه صیّرک سیّدا وحاکما
علیه شکر نعمت حق تعالی بجای آر امر من آوردن وچندین جفا روا
مدار فانّه تجاوز عن العدل نباید مضارع منفی من باب تن بمعنی
لاینبغی وقول من قال کلام فی موضع الاستفهام یعنی هل یحتمل وهل
لایجوز ان یکون الامر غدا فی یوم القیمة لاینبغی ان لایتفوّه به که فردا
درقیامت این بنده از تو به بکسر الباء وسکون الهاء معناه شایع
وقد مرّ بیانه ومن قال هنا یعنی بهتر ینبغی ان یقال له سکوتک بهتر
باشد وقد وقع فی بعض النسخ از جهت انکه مظلومت از تو خشم
طلب می کند ذلک العبد وتو در آن وقت مغلوب وی شوی الی الهنا
وجد فی بعض النسخ وشر مساری بالیاء المصدری بری بفتح الباء
مثنوی بر بنده مگیر خشم بسیار والمعنی لاتغضب علی العبد کثیرا
جورش مکن ودلش میازار کلا الضمیر بیاء یرجعان الی بنده اورا تو
بنده درم خریدی بیاء الخطاب آخرنه بقدرت آفریدی لفظ آخر
یستعمل فی لسان اهل الفرس للتاکید والمبالغة این حکم وغرور
وخشم تا چند ایها المولی المجازی هست از تو بزرگتر خداوند مغناه

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

بالترکی وارد رسیدن او لورق افندی ای خواجه ارسلان و
آغوش هما اسمان بعدین کما یقال فی الترکی شیر مرد وخوشقدم
فرمان ده وصف ترکیبی وکسر الهاء للاضافة خود مکن فراموش ای
لاتنس امرک او من صیّرک آمرا ومن قال یعنی قوّت دهنده خود
فقد اخطاء درخبرست خبر مقدّم از پیغامبر دم که بزرگتر حسرتی
روز قیامت ظرف للحسرة آن باشد که بنده صالح ببهشت برند و
خداوند فاسق را بدوزخ وبنده الجملة مبتداء موخّر **قطعه** بر
غلامی که طوع بالفتح والسکون بمعنی المنقاد خدمت تست مرهون
خشم بی حد مران نزهی من راندن وطبره مرادف مگیر فی
الکلام تاکید که فصیحت بود بر وزشمار فی یوم الحساب وهو یوم القیمة
بنده آزادای غیر مقیّد وخواجه در زنجیر **حکایت** کان محمّد بن
المنکدر اذا غضب غلامه قال له اخبرک بستیدک **حکایت** سالی بیاء
الوحدة از بلخ با شامیانم سفر بود ای سافرت معهم وراه از خراسان
درخطر قافیه کسی جوانی ببدرقه وقد عرفت معناه فی الحکایة
الّتی اوّلها زور آزمایی ومن اخطاء هناک اخطاء هنا حیث
قال ای بر سبیل قلاوزی همراه ما شد تم وصفه بقوله سپر بار
وصف ترکیبی وکذا جمع المعطوفات علیه من قوله وچرخ انداز معناه
بالترکی زنبرکی اتیجی وتحشور لفظ مستعمل فی اللغة الفارسیة والترکیّة
وبیش زورای زاید القوّة که بوده مرد توانای بعشرة رجال اقویاء
کمان او بفتح الکاف العربی ای قوسه زه بکسر الزاء المعجمة وسکون
الهاء وتر القوس نکردندی وفی بعض النسخ کردندی ومن اختاره

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

فقد ضيع المبالغة المقصودة بحسب المقام وزورآوران جمع
زورآور وهو وصف تركيبي بمعنى القوي وكسر النون للاضافة
الى روى زمين يراد به الدنيا يعني اورا اى ظهره در مصارعة
بالترك كوشش هر زمين نيارد ندى فاعله ضمير زورآوران اما
متنعم اى ذو نعمة بود يعني كان اعتاد بالتنعم وسايه پرورده بالترك
كولكده بسلمش ومن اورد بدله سايه پرور فقد غلط اذ معنى
بالترك كولكه بسليجى كما يقال تن پرور بالترك تن بسليجى نه جهان ديده
وسفر كرده ولم يكن مجرب الامور وعدير اد به الصوت المطلق
مجازا كوس بالاضافة في اللفظين دلاوران جمع دلاور بمعنى
شجاع بكوش نرسيده اى لم يسمعه وبرق يراد به اللمعان مطلقا
شمشير بالاضافة سواران جمع سوار بمعنى راكب نديده بيت
نيفتاده اى لم يقع ذلك الشخص در دست دشمن اسير ومحبوس
بكردش بفتح الباء الصلة وكسر الكاف الفارسي تبريده بالنون
الناقية والباء العربي ان كان يمطر حوله باران تير ولم يكن مجرب
الحرب اتفاقا من واين وكانا ما شيئين در پي هم بالترك بربرمز
آرد يعني دوان صفة مشبهة من دويدن اى هي كناية المسابقة
والمسارعة همان دبوار قديم كه پيش آمدى اى كلما مر بجدار
عتيق بقوت بارو بيفكندى فاعله ضمير جوان وهمان درخت
عظيم كه ديدى بزور سر پنجه اى بقوة راس الكف بركندى
بفتح الكاف العربي وتفاخر كنان لقتي لاغتراره بقوته بيت
پيل كو بضم الكاف العربي بالترك قنغ ومن قال يعني كجاست

ابن سيدي علي

فقد

فقد غفل عن المعنى فانه بالترك قنده يقال في حقه مصراع معنى نه اينست
كجا ميروى • تاكتف بفتح الكاف وكسر التاء وبازوى عطف عليه
وكسر الياء للاضافة مردان بيند بيرداني منهم شمشير كو كالسابق تا
كف سر پنجه بالاضافة كردان بيند بفتح الكاف الفارسي صفة
من كردانيدن والمعنى بالترك ارسلان قنغ تا پنجه اوجى دوندريجى آبايه
كوره ومن اورد لفظ كردان مقام مردان وبالعكس واورد لفظ
كتف في المصراعين فلم يحقق لفظ المتن فاين المعنى واغرب من
هذا قوله وقد يروى كردان بضم الكاف العربي جمع كرد بمعنى شجاع
فانه من اين ثبت عنده هذه الرواية ما درين حالت بوديم في
المثنى كه دو همدوار پس بالباء الفارسي سنگ بياء الوحدة فسير
برآورند كانا مختفيين وراءه وآهنك قتال كردند كما هو عادة
قطاع الطريق در دست يكى چوب ودر بغل ديكرى وفي بعض
النسخ آن ذكر كلوخ كوبى بباء الوحدة فيهما وكلوخ كوب بضم الكافين
العربيين وسكون الخاء المعجمة والباء العربي انه يشربه المدر
ومن قال وضمتي الكافين الفارسيتين والباء الفارسية فقد اخطأ
مرارا في موضعين اما اولا فان لفظ كلوخ بضم الكاف العربي
كما عرفت في الحكاية الاولى ايضا كما يدل عليه كان عمر وليث وقد صرح
به ذلك الفاضل هناك ففي ما قدمه هنا واما ثانيا فان لفظ
كوب من كوفتن بضم الكاف العربي كما صرح به ارباب اللغة واما
ثالثا فان فاء لفظ كوفتن تبدل باء في مستقبلاته والباء العربي
في جميع المستقبلات نحو كوبد وكوبنده وسير كوب جوان راكفتم

ابن سيدي علي

چه پایۂ بیاءِ الخطاب من پایبدن بالباءِ الفارسیّ ای لای تشی
تتوقّف **بیت** بیارام من آوردن آنچه داری بیاءِ الخطاب
رمردی بالیاءِ المصدری وزور عطف علی مردی که دشمن بیای
خود آمد بکور بالکاف الفارسیّ بمعنی القبر ومن قال یعنی بقبرش
فقد زاد الضمیر من عند نفسه تیر وکمان را دیدم از دست جوان افتاد
لخوفه ولرزه بر استخوان ومن اورد فی المتن دیدم که کمان از دستش
بیفتاد ولرزه بر استخوان فقد ارتکب الاستدراک وسوء الترتیب **بیت**
نه هر که موی سفید بتیر بلا واو عاطفة فی النسخ الصحیحة ومن قال
اکثر النسخ التی رأیناها بالواو فلم یعرف انّ العبرة بالقوّة لا
بالکثرة جوشن بسکون النون خای وصف ترکیبی من خاییدن
والمجموع صفة لقوله تیر والمعنی بالترکی دکلدر هرکه قیل یاره
جوشن چینیجی اوقیله بره ورحمله جنگ آوران بدار دیای
والمعنی بالترکی جنگ کتوریجی حمله سی قوتنه دوتر اولا آیا غنی
چاره جز آن ندیدم که رخت وسلاح وجامه رها کردیم لاجل
الرجلین وجان بسلامت بدر بردیم **قطعه** بکار های گران
بکسر الکاف الفارسیّ بمعنی الثقیل ویراد به العظیم مرد بکسر الدال
کار دیده بسکون الراءِ وصف ترکیبی فرست قد مرّ فی سبب
التألیف که شیر شرزه قد مرّ فی آخر حکایة مشت زنی در آرد
بزیر خم بفتح الخاءِ المعجمة وتشدید المیم للوزن وفی الاصل بتخفیفها
وهو هنا بمعنی حلقه کمند جوان اگرچه قوی بال وپیل تن باشد
ای یکون عظیم الجثّة وذا المهابة بجنگ دشمنش از هول

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

ای قد یقبل هنا لانه فی حیز النفی بمعنی المفهوم ومعنی الصفة هنا

مثل

مثل الخوف بکسر اللام مضارع من کیخته متعدّیا وغیر متعدّ وهنا
غیر متعدّ بیوندای ینقطع مفصله ومعنی المصراع الاخیر بالترکی دشمن
جکلنده انک قورقوندن اوزلورکی ومن لم یوف معنی لفظ پیوند هنا
قال فی شرحه بفتح الباءِ الفارسیّة قید تقیّد به رجلا الفرس یصنع به
من الحبال الشعریّة فی الاکثر نبر دبفتحتین بمعنی الحرب مبتدأ پیش
مصاف قد مرّ بیانه فی الدیباجة آزموده ای عند المراءِ الذی جرّب
الحرب معلومست خبره چنانکه مسئلۀ شرع پیش دانشمند ای معلوم میترها

حکایت توانگر زاده ای رادیدم بهذه حکایة مازاد المص بر سر کور
بالکاف الفارسی پدرش نشسته واهل الدنیا ینظرون آثار الموهم
فی قبورهم ویتفاخرون بها ولذلک قعد ابن الغنی علی قبر ابیه وبا
درویش زاده ءِ مناظره ومباحثه در پیوسته للتفاخر کر صندوق
ضمّ الصاد المهملة فصیح وهو ما وضع علی قبر المیت تربت پدرم سنگین باد
ای من الحجر وکتابة سنگین ای کتب علیه خط ملوّن وفرش رخام بفتح
الراءِ المهملة انداخته والمراد کون الرخام فراش الصندوق وخشت
پیروزه بکسر الخاءِ وسکون الشین المعجمتین ای اللبنة منه در و
ساخته والمراد کون الرخام مرصّعا به للزینة بکور بدرت بخاطب
ابن الفقیر چه ماند بفتح النون من ماند تن ای لا یشبه لانّه استفهام
انکاری ومن قال ای کیف یشتبه فکانّه لم یفهم المعنی کہ خشتی
دو فراهم آورده بالترکی بر بریه کسور لمش ومشتی خاک
ای کفّا من التراب بر وکرده یعنی ان تراب قلیل درویش پسر یکون
الشین ای ابن الفقیر این بشنید ای سمع هذا الکلام ولکنّ خاموش

ابن سید علی

ابن السبيل علی

قدم بیانه مع کونه ظاهرا ومن فسره ههنا بعد مضیه فی مواضع متعددة
بقوله اسکت یستحق ان یقال فی حقه اسکت کرتا پدرت خطاب لابن
الغنی زیرا این سنگ گران قدم بیانه فربها خود بجنبیده باشد یعنی حتی
یحرک ابوک بنفسه تحت الحجر الثقیل پدر من ببهشت رسیده باشد
لطیفه جمله که در خبر ست موت الفقراء راحة قیل الموت اربعة
موت الامراء وموت العلماء وموت الاغنیاء وموت الفقراء
الاول فتنة والثانی ظلمة والثالث حسرة والرابع راحة بیت
خرکه کمتر نهد ببر بسکون الراء وی بفتح الواو بار ای الحمل ببره بسکون
الهاء مقصور من راه آسوده تر کند رفتار قطعه مرد درویش
که بار ستم بالاضافة فی اللفظین فاقه وفقر کشید ولیس علیه حمل
من اثقال الدنیا بدرمرک ای الی باب الموت همانا یشبه که سبکبار
ای خفیف الحمل آید والغنی بخلافه کما قال وانکه در نعمت ودر راحت و
آسایش کانه عطف تفسیر زیست ماض من زیستن مردنش
زین همه یعنی ان مفارقته من هذا المجموع باسره شک نیست
که دشوار آید لان فراق الکثیر عسیر بهمه حال اسیری که زبندی بیاید
الوحدة فیها بهند مضارع من رهیدن بهترش دان زامیری که کم فرار
آید حکایت بزرگی رابرسیدم قدم مثله از معنی این حدیث که
اعدی ازید واظلم عدوک العدو فعول من العداق واسم جنس
ولذلک صح اضافة اعدی الیه لان اسم التفضیل یقتضی تعدد ما اضیف
الیه اذا کان معرفة نفسک التی بین جنبیک والمراد بالنفس
الامارة المطمئنة وغیرها کقوت فاعله ضمیر بزرگ بحکم آنکه مردان

مطلب
در بیان ضرر النفس

دشمن

دشمن که باوی احسان کنی دوست گردد ای تصیر صدیقا لک مکرر نفس
گرچند انکه مدارایش بالباء العربی کنی مخالفت زیاده کند وقیل ضرر
العدو بالدنیا وهی فانیة وضرر النفس بالآخرة وهی باقیة
وقیل ضرر العدو بالروح وضرر النفس نعوذ بالله من ضرها قطعه

ابن السبيل علی

فرشته خوی والمعنی ظ وقد مر مرارا ومن قال خوی بمعنی الخلق والعادة
یعنی ملک صفت وفرشته خوی شود فقد ذهب علی عادته من ایراد النکرار
الغیر المفید وتعریف الشیء بنفسه کما قال المص خوی بد در طبیعتی که
نشست آدمی فاعل شود بکم بفتحتین یاء الصلة والکاف العربی خوردن
ای بقلة الاکل وکم خوری چو بهایم بیوفتی خطاب من اقتدان بالواو
وقد عرفت انه بالواو وبلا واو لغة چو جماد وهو مالا نماء له مراد بهر
که برآری مطیع امر تو شد لان الانسان عبید الاحسان خلاف نفس
ای الامارة اذ هی المتبادرة عند الاطلاق کردن کشد وفی بعض
النسخ کو فرمان دهد چو یافت مراد جدال سعدی با مدعی در
میان توانگری و درویشی یکی درصورت درویشان ای شخص
کان فی صورة الفقراء نه بر سیرت ایشان ای لم یکن علی سیرتهم
در محفلی دیدم نشسته بین الناس وشنعة الشناعة الفضاحة
وقد شنع الشیء من باب ظرف فهو شنیع والاسم الشنعة در پیوسته
ودفتر شکایت باز کرده ای کشفه ودم توانگران آغاز شرع
فی مذمة الاغنیاء سخن بدین رسانیده وسوق کلامه که درویشان را
دست قدرت بسته است ای لیس لهم مال وتوانگران را بای ارادت
شکسته ای لا یریدون العطاء بیت که جان را بدست اندر درم

نیست تقدیره اندردست درم نیست کما عرفت مرارًا خداوندان
نعمت را کرم نیست قیل فی الترجمة **بیت** کریم اولن کشیاده درم یوقا
شولکرم نعمتی وار درکرم یوق ● مراکه بروردهٔ نعمت بزرگانم یصف المص نفسه
این سخن ای ذمّ الاغنیاء ناپسند و فی بعض النسخ سخت آمد کقولهم ای
یارتوانگران دخل مسکینان اند قدّم بیان الدخل فی هذا الباب فی الحکایة
الّتی اوّلها پارسا زاده و من فسّره هناک کانّه نسیه و فسّره هنا بوجه آخر
حیث قال والمراد بالدخل ما یدخل فی الکیس او غیره یعدّ المرء للخرج الی
مصارفه و ذخیرة گوشه نشینان فانّ اموال الاغنیاء تصرف الیهم لحفوظهم
لهم و مقصد زایران و کهف یراد به الملجأ مسافران فانّ المسافرین
یلتجئون الیهم و متحمّل بارگران قدّم مرارًا قریبًا و بعیدًا و من فسّره
بقوله ای ثقیل فانّما هو لکونه ثقیلًا از بهر راحت دیگران ولهذا دست
تناول و هو مدّ الید لاجل اکل الطعام انّکه مقصور من آنکاه کمامرّ مرارًا و من
قال بفتح الکاف الفارسی و سکون الهاء الاصلیّ ای در آن وقت کانّه
رآه فی هذا الوقت بردند بفتحتین کمتعلقان من الاهل والولد وزیر
دستان ای الّذین کانوا تحت ایدیهم بخورند من الطعام و فضلهٔ
مکارم جمع مکرمة بضمّ الراء ایشان یا راجع جمع ارملة و هی المرأة الّتی لا
زوج لها کذا فی درج اللغات و من قال یعنی جمع ارمل بفتح الهمزة
و هو الرجل الّذی لا امرأة له کذا فی مختار الصحاح فقد اسند الیه ما لیس فیه
فانّ الجمع غیر مذکور فیه و پیران عطف علی ارمل و اقارب و جیران
جمع جار بتخفیف الراء و العجب ممّن شرح کتاب کلستان بلغة الاعجم
فسّره بقوله همسایه رسیده **رباعی** تو انگر از او فقست و نذرو

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

مهای

مرهای فی وزنه سکتة والیاء فی القافیة مصدریّة ای للاغنیاء وقف و نذر بالمال
وصیانة لمکان مکنتهم زکوة و فطره و اعتاق و هدی بالفتح والسکون ما
یهدی الی الحرم من النعم و قرابات من التبرّعات المالیة تؤکل بالفتح والسکون
سؤال عن الوقت بدولت ایشان رسی که توانی بیاء الخطاب جز
این دو رکعت و آن هم بصد پریشانی بالیاء المصدری اگر قدرت
جود دست و اگر فرصت سجود ای کلتا هما تو انگر از ان به میّت می شود
علّله بقوله لانّ مال مرتّ علی صیغة المفعول الی المال الّذی ادّی زکوته او
المال المطهّر دارند و من قال فی شرحه ای مطهّر باداء زکوة فقد
غفل عن المعنیین و قال فی مختار الصحاح زکّی ماله تزکیة ادّی
منه زکوته و قوله تع و تزکیهم بها و جامهٔ پاک و عرض بکسر العین
مصون اسم مفعول من الصیانة ای المحفوظ و دل فارغ ای لهم هذا
المجموع و فوت طاعت در لقمهٔ لطیفست و هذا مجرّب و صحّت
عبادت در کسوت نظیف من النظافة و هو النقاوة بیداست
که از معدهٔ خالی چه قوّت آید ای یحصل و از دست ای چه مروّت
قافیه لقوّة و از پای شکسته چه سیر آید کالاوّل و از دست کبر سنه
چه خیر **قطعه** شب فی اللیل بیرکنده خسبد مضارع من خسبدن
بالزای بالتمق و بیمق آنکه فاعل بدید بفتح الباء الاصلی بمعنی ظاهر
شود وجه بامداد انش یعنی بنام علی التشویش من لم یتبیّن له
وجه نفقته غدًا مور کرد بکسر الکاف الفارسیّ آورد یعنی جمع بتابستان
اکاف الصیف تا فراغت بود من هم المعاش زمستانش ای وقت شتاء
فراغت مبتدا باقا قوای مع الفقرة یوندد خبره الی الاتصال والاتحاد

205

وجمعيت بكون التاء مبتداء در تمك دستى ظرفه صورت نبندد خبره
يكى وهو الغنى تحريمه وهو تكبير الافتتاح عشا بكسر العين بسته لفراغ باله
ودكرى وهو الفقير منتظر بكسر الظاء وكسر الراء للاضافة عشا بفتح الواو
مايؤكل فى وقت العشاء ضد الغداء نشست لعدم ما عده اسباب
المعاش ووجود الحاجة الى تدبير الطعام للفقير هركز اين اى الفقير بدان اى
الغنى كى قدر عرفته قريبا ماند بفتح النون اى متى يشبهه ومن قال فى شرحه
انى يشابهه فلم ثابت بمعناه حقيقة بيت خداوندروزى مبتداء اى
صاحب رزق بحتى مشتغل خبره لفراغ قلبه عن امر المعاش پراكنده روز
مبتداء ايضا پراكنده دل خبره لاشتغال ماله وتفرق حاله عبادت
اينان اى الاغنياء بمجل قبول نزديكتر ست لكونها مقارنة بحضور القلب
كما قال كه جمعنده وحاضر بحسب القلب نه پريشان خاطر ثم فضل حال
الاغنياء كه اسباب معيشت ساخته اسم مفعول من ساختن والمراد
ايجادهم واحضارهم آيا ناومن قال اى يعنى مهيا فقد زاد شيئا لعدم علمه
بالمعنى وباوراد جمع ورد عبادت پرداخته اسم مفعول من پرداختن وهو
بالتركى تمام ايتمك وايشه صورت ويرمك وبتيرمك وقوتر مق وفارغ
اولمق وخالى اولمق ومن قال منتظم وما نوس شده فلم ثبت بمعنى
من معانيه عيب كويد اعوذ بالله من الفقر المكب من اكب بمعنى سقط
على وجهه يقال كب على وجهه فاكب وهذا من النوادر ان يكون فعل متعديا
وافعل لازما وفيه مبالغة حيث ان اكباب الفقير فى فقره قد بلغ
الغاية بحيث عرض لصفته وهو الفقر ايضا ويحتمل احتمالا مرجوحا
ان يكون من اكب على كذا اى يفعله ويلزمه ومن قدم هذا الوجه فقد

ابن سيدى على

ابن سيدى على

ابن سيدى على

رجح

رجح المرجوح ومجاورة مفاعلة من الجوار عطف على الفقر من لاتحب
اى لا احبه بحذف العايد وقيل اضيق السجون معاشرة الاضداد مراع
روح راصحبت ناجنس عذابيست اليم • ودر خبر ست الفقر سواد
الوجه فى الدارين وفى بعض النسخ درويش بامعرفت نيا رامداى لاكين
تافقرش بكفر انجامداى يصل اليه كاد الفقر ان يكون كفرا وهذا ورد فى الخبر
ايضا ولما قلت هذه الدلالة المعقولة والمنقولة كفا مجيبا شنيده
كه پيغامبر عم كفت الفقر فخرى فانه يدل على فضيلة الفقر كفتم فى جوابه
خاموش فائك لاتدرى معنى الحديث المذكور كه اشارت عم بفقر طايفه
است كه مردان ميدان رضا اند ولهذا اضاف الى نفسه بقوله فخرى
اذ ليس الفقر فخرا لكل احد وتسليم عطف على رضا وفى بعض النسخ بسير
تير قضا وليس بعام كما قال نه فقر اينان كه حرقه ابرار جمع بر اوبار
مثل اصحاب واطهار پوشند كما فى زماننا ولقمه ادرار بكسر الهمزة
اى لقمه وظيفه فروشند مضارع من فروختن بمعنى البيع يعنى لاياكلون
لقمة وظائفهم بل يبيعون لزيادة خرجهم على المال رباعى اى طبل
بالتركى اى طاول والمراد به من يقول الكلام رافعا صوته متصلفا
بلند باتك صفة ودر باطن هيچ بطنه خال بتوشه وزاد چه تدبير كنى
وقت بسيج وهو بفتح الباء العربى والفارسى لغة مستعملة وقد يستعمل
بفتح الباء العربى والجيم الفارسى معناه بالتركى سفر يراغى والمراد
هنا قصد السفر وقد وجدنا هذا التفصيل فى بعض اللغات وصادفنا
الاهالى بكل الاستعمالات ومن ليس فارس ميدان الفارسية وقع
فى الحيرة حيث قال فى شرحه بالباء الاصلى موافقا فى الوزن لقوله

ابن سيدى على

پیچ ولکن قال فی الصحاح الفارسی پیسیج بکسر الباء تهیئة الاسباب
وقد تضم الباء والجیم بالعربیین فی ذلک الصحاح وبالفارسیین فی بر
الغرایب وانما سمعته من افواه الرجال فهو پیسیج بفتح الباء العربیة
والجیم الفارسی روی طمع از خلق پیچ امر من پیچیدن ارحرف شرط
کما مر بیانه مرادی بباء الخطاب تسهیل هزار دانه هر دست پیچ پیرید
المص بهذا الکلام انک تتصلف فی الافقار بالفقر ولست بذاک المقام
وقد وقع فی بعض النسخ هنا ماورداه من قوله درویش بی معرفت
الخ علی ما وجد فی بعض النسخ وانما اخترت النسخة التی وقع فیها تقدم
ذلک القول لان ذلک المقام مقام استدلال المص فالاحسن
ایراد الدلیل هناک وهذا المقام مقام الجواب عن استدلال الخصم
فلا وجه لایراد الدلیل هنا فمن اختار النسخة التی وقع فیها ما خیر ذلک
القول فقد اثر سوء الترتیب کما لا یخفی علی المتامل ابیت واعلم ان
کلام المص اشارة الی التوفیق بین الاحادیث الثلثة فان قوله ع الفقر
سواد الوجه فی الدارین فی حق من یشغله الفقر عن الطاعة بل یلقیه فی
المعصیة کما قال ع ان اشقی الناس اجتمع علیه فقر الدنیا وعذاب
الآخرة وان قوله ع کاد الفقر ان یکون کفرا فی حق من لا یصبر علیه بل
یتکلم بکلام یوجب الکفر وقد ورد فی الحدیث القدسی من لم یصبر علی بلائی
ولم یشکر علی نعمائی ولم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی وان قوله ع
الفقر فخری فی حق من یری الفقر تحلیا بنبی الانبیاء واذا عرفت هذا
التحقیق المشار الیه فی کلام المص المؤید بالاحادیث الاخر لم یبق لک
حاجة الی التوجیه البعید الذی اورده من قال قال البعض المحققین

التصلف
لاق زدن

ابن السید علی

محل
فی التوفیق بین الاحادیث التی
وردت فی حق الفقر مدحا وذما
منه

ابن السید علی

یعنی الحدیث الاول اعنی قوله الفقر سوادا لوجه فی الدارین اظهار علم
خلو القلب عما خلت عنه یده ومعنی الثانی اعنی قوله الفقر فخری خلو
القلب عما خلت عنه یده ومعنی الثالث اعنی قوله کاد الفقر ان یکون
کفرا خلو القلب عما خلت عنه یده هذا کلامه ثم ان المص تنزل وقال
ان امثالنا لیسوا من تلک الطائفة التی قلنا فی حقهم مردان میدان
رضا اند ولیس لنا مال حتی یحصل لنا الثواب بصرفه الی الخیرات کما قال
ع نعم المال الصالح فی ید الرجل الصالح ولیس امر معاشنا منتظما
حتی یتیسر لنا العبادة بفراغ البال فی قلوبنا حب المال للفقر وسوء
الحال ولافادة هذه المعانی قال ونشاید جز بوجود نعمت برهنه ع
پوشیدن ان کان معناه بالترک اوتمکن فهو متعد وان کان معناه بالترک
کیمکن فهو لازم اذ متعدیه پوشانیدن بادر آنخلاص کرفتاری کو پوشیدن
یعنی لا یقع من الخیرات مثل ستر العری باعطاء اللباس ومثل انخلاص
الاسیر والمحبوس الا بوجود النعمة ابناء جنس ما اراد بفقراء الصوفیة
بیا به ع ایشان ای بمرتبة الاغنیاء که رسانند استفهام انکاری ویدعلیا
وهی ید المعطی بید سفلی وهی ید الفقیر الآخذ جه مانداى تشبیها
کما ورد فی الخبر الید العلیا خیر من ید السفلی بینی حق جل وعلا در محکم
تنزیل یحتمل ان یراد بالمحکم معناه الاصطلاحی الذی یذکره اهل الاصول
او یراد به معناه اللغوی از نعمت اهل بهشت خبری دهد کاولئک لهم
ای لاهل الجنة رزق معلوم ای معروف حین یشتهون علی قدر غدوة و
عشیة فواکه بیان للرزق المعلوم او بدل منه جمع فاکهة وهی ما یؤکل
من الثمار تلذذا اورزق اهل الجنة اثما یؤکل للتلذذ لا لحفظ الصحة

کون هذا الحدیث
قسما باعتبار ما
اختاره من
النسخ التی
بینا اتفاقها
منه

وحینئذ لا یکون بیان للرزق
علی المعنی الثانی متعلقا
الی المفعول واحد وان
کان متعلقا
کیکون پوشانیدن
الی مفعولین
منه

وهو مکتوف
الید والاجتماع
الثانی ویل و
النسخ
منه

لاستغنائهم عنه في الجنة وهم مكرمون لان الاكل الخالي عن الاكرام لا يليق
بالبهايم وان رزقهم يصل اليهم من غير تعب وسؤال كما قال عم رزقا اهل الدنيا
في جنات النعيم اي في جنات ليس فيها الا النعيم ووجه استدلال المص
بالآية على كون اليد العليا افضل ان لهم رزقا معلوما والرزق المعلوم
ممدوح وصف الله تعالى اهل الجنة به تا بداني كه مشغول كفاف قدمي بيانه
في الباب الاول از دولت عفاف وهو الكف عن الحرام محرومست و
ملكه واغت زير نكين رزق معلوم **بيت** تشنكان را نمايد مضارع
مجهول اندر خواب اي في النوم همه عالم بچشم اي في عيونهم چشمه آب
لكمال حرصهم على الماء واختيار جهم اليه مهر جا كه سخلي كشيده مفعول مقدم
لقوله بيني وتلخي چشيده عطف عليه را بيني خود را بشره قدمي بيانه في
حكاية زور آزمايي والباء هنا للسببية در كارناي مخوف اندازد لفقره
واز توابع آن اي من لوازمه القبيحة نهر هيز د بفتح النون النافية واز
عقوبت آخرت نهراسد اي لا يخاف وحلال وحرام نشناسد **قطعه**
سكي را كر كلوخي بياء الوحدة فيها برسر آيد بان يرمى عليه زشادي
برجهد كين آخوانست اي على هذا الظن وكر نعشي الياء للوحدة والنعش
هو الجنازة بكسر الجيم اذا كان عليه الميت واذا لم يكن عليه ميت فهو سرير
دوكس بردوش كيرند مرهون لئيم الطبع شحيح النفس پندارد كه خواهست
اي يظن انه طعام اما صاحب دنيا يعني مالك مال بعين عناية حق
تعالى واضافة عين الى عناية لطف ملحوظست اللحظ هو النظر بمؤخر
العين وبحلال الباء سببية از حرام محفوظ ثم اراد المص بيان مضرات
الفقر وطلب الانصاف والاعتراف من خصمه فقال من بمانا بعني فرضا

كه تقرير اين سخن كردم لمفروض هذا وبيان وبرهان بياورد م عطف
عليه انصاف از تو توقع دارم ثم او رد كلاما يقبله المنصف فقال
هركز معنى هذا اللفظ كالفظ معلوم الشيوع ومن بينه بقوله قيل بكسر
الكاف الفارسي بمعنى اصلا يعني هيچ فقد اكثر الكلام ولا فائدة فيه
هركز وهيچ ديدى كه دست دعاي الياء للوحدة ودعا الشخص
المزخرف الذي لا يطابق باطنه ظاهره يقال له بالتركي قلب بركيف
بفتح الكاف وكسر التاء وسكونها الظهر بالفتح بشته يا حرف عطف
في الفارسي بواو ليي بياء الوحدة ايضا در زندان نشسته محبوسا
يا پرده ء معصومي دريده يا لغي بتشديد الفاء عبي كما مر از معصم
بكسر الميم وسكون العين وفتح الصاد المهملتين موضع السوار
من الساعد اي الرسغ بريده الا الاستثناء من الامور المذكورة بعلت
درويشي بالياء المصدري شير مردان را بحكم ضرورت وفقر در تعبير
بفتح النون وسكون القاف يقال بالتركي تحريفا ملنه لغم كرفته اندوكبرها
سكته اسم مفعول من سفاق يعني ان الرجال الشجعان يحبسهم الناس
في المواضع الضيقة تحت الارض ويقيدون ويخرج كعابهم به
او المعنى ان الناس يستعملونهم بالاجرة على اعمال حفر الارض ويخرج
كعابهم بسبب الاعمال الشاقة كثيرا ومن لم يعرف المعنى قال يعني بسبب
فقر ورطها افتاده است وبكر بخته است تا عيش مجروح
وسوراخ شده است ومحتمل است كه درويش را نفس امارة
مطالبت كند اي المجامعة حيون قوت بتشديد الواو احصانش اي كفها
عن الزنا نباشد للفوقان وقوة المزاج بعصيان مبتلا كردد كه بطن

وفرج توأمان التوأم بفتح التاء المثناة الفوقانية وبسكون الواو
ثم بالهمزة المفتوحة بالتركي ايكز وفسره المص بقوله يعني بطن وفرج
دوغرندیكيكم اندمّا فسره المص بين المرام بقوله ما دام كه اين يك
يعني بطن برخاست بسبب كثرة الاكل آن ذكر يعني فرج برپاست
وقد وقع ما قبله من الاحتمال شنيدم كه درويشي را باحدث خبيث
يريد به الزنا بگر فتند اى الناس باانكه شد مسارى بر دبضم الباء وسكون
السين اى وقع له المحالة سزاى سنكسارى شد اى استحق الرجم كفت
اى مسلمانان زر ندارم كه زن كنم قد عرفت معناه فان قيل الظاهر
من هذا الكلام ان يكون ذلك الرجل غريبا ولا رجم للغريب فكيف
يستحق الرجم قلنا يجوز ان يكون له زوجة في بلد آخر ولئن سلم
انه لا زوجة له وقت ارتكابه الزنا ولكن يجوز ان يكون متزوجا
في الزمان الماضي فيستحق الرجم وقول الفقهاء لا رجم للغريب
ليس بمطلق بل للغريب الاصلي وقوت ندارم كه صبر كنم على تركه
الجماع چه كنم لا رهبانية في الاسلام اشارة الى قول النبي ﷺ لا رهبانية
ولا تبتل في الاسلام الرهبانية بفتح الراء فعلانية من الرهبان من صفته
الصوم ولبس المسوح وترك اكل اللحم والتعبد في الغيران جميع هذا التبتل
فهو ترك النكاح والاعتزال الكلي عن النساء ثم اراد المص بيان منافع
الغنى فقال واز جملهٔ مواجب بسكون الباء بالاضافة جمع موجب كمساجد
ومسجد وهو موضع الوجوب وجمعيت دون عطف على سكون
كه خداوند نعمت را اى الاغنياء ثابتست قوله واز جملهٔ مواجب
الخ صفة لقوله مواجب يكي مبتداء آنست خبره والجملة مبتداء

موخر

موخر للخبر المقدم كه هر شب صنمي بياء الوحدة در بر بمعنى الصدر كيرند
يريد به الزوجة الجميلة والجارية الملبحة ومر روز جوانى بالياء المصدرى
از سر كيرند يعني يستأنفون الشباب كل يوم اى يصبحون كانهم شبان آنجنان
صنمي وصف للسابق كه صبح تابان را دست از طباحت اى حسن او بر دست
اى الصبح المضيء يضع يده على جنبه فان القلب في الجانب الايسر وهذه الهيئة
كناية عن ذهاب الطاقة وكمال الحيرة ومن قال يعني صبح روشن دستش از جمال
او بر سينه نهاده است وهذا كناية عن تسليم حسنه واظهار التحير من جماله فهو ليوقف
موضع القلب اللهم الا ان يقال المراد من قوله دل هو الصدر والتعبير عنه به
لرعاية قافية السجع وسر وخرامان را بياى خجالت في ذكر دست وبياى لطف از و
در كل بكسر الكاف بيت بجون عزيزان يريد بهم العشاق فرو برده مفعول من
فرو بردن چنك بالجيم الفارسي يريد به مجموع الاصابع سر انكشتها بسكون الراء
للوزن كرده عناب زنك فيه تخييل واشارة الى ان حمرة الانامل كبيت يصبغ
الحناء بل ملوثة بدم العشاق ومن قال بدم هؤلاء الاغنياء العشاق فقد خصص
العام بلا مخصص كما لا يخفى محالست بسبب العادة كه باوجود حسن طلعت او
اشارة الى صنم كردن بكسر الكاف الفارسي مناهي كردن بفتح الكاف الفارسي اى
يستحيل منه عادة ان يدور حول المناهي يا قصد تباهي بالباء المصدرية وتباه بمعنى
الطاغي والفاسد والهلاك والردي كذا في كتب اللغات المعتبرة ومن قال بمعنى
الطاغي كذا في الصحاح الفارسي فقد قصر في البيان كما هو شانه كذا بيت دلكه
حور بهشتي ربود ويغما كردم مون اى التفات كند بر بتان يغمايي بالتركي يغمجي
والمراد ان من تعشق بالجمال الاعلى لا يلتفت الى الادنى سواء كان ذلك الجمال
الاعلى في الزوجة او الامة ومن لم يعرف معنى لفظ يغمايي بل لم يعرف معنى البيت

ابن سيدي علي

ابن سيدي علي

ابن سيدي علي

ابن سيدي علي

ابن سيدي علي

وكان ذلك في دين النصارى كما قال
الله تعالى في سورة الحديد وجعلنا
في قلوب الذين اتبعوه رأفة ورحمة
ورهبانية ابتدعوها والرهبانية في

209

قال واشار بقوله لبنان يغنيه الى ملك الجوار المسببة الجميلة المستخرجة من دار الحرب بالنهب والغارة

شعر من موصولة كان تامة بين يديه اى قدامه حامدة استئنافية ضمير الفاعل راجع الى من رطب فاعل كان والجملة الفعلية صلة الموصول والموصول مع صلته مرفوع المحل على انه مبتداء والمعنى من وجد قدامه كلما اشتهى رطب يغنيه مضارع اغنى والضمير البارز راجع الى الموصول ذلك مرفوع محلا على انه فاعل يغنى وهو اشارة الى الرطب ومن الجملة خبر المبتداء اى الموصول مع الصلة عن رجم متعلق بيغنى والرجم هو الرمى بالحجارة وهو مضاف الى العناقيد جمع عنقود وهو بالفارسية خوشه انگور ويراد هنا عنقود الرطب بقرينة المحل والمعنى المراد ان من كان عنده امراة ذات جمال وهو يجامعها كل وقت شاء لا يحتاج الى الجماع الحرام اغلب اكثر تهى دستان اى الفقراء دامن عصمت مفعول مقدم لقوله آلايند في قوله بمعيشت آلايند مضارع من آلايدن بالتركية بولشدرمق وچون سكان كرسنه اى كالكلاب الجياع وفي بعض النسخ واغلب كه سكان نان ربايند مضارع مزربودن والنسخ الاخيرة انسب بالسياق بيت

چون سگ درزنند بشديد الراء كوشت نايافته نيرسد مرهون كين بشر صاحست اى لا يسئال الناقة صالح يا خر دجال فالفقير الذى لا شئ له اشبع الجماع الحرام بسيار ستوران بعلت درويشى اى بسبب الفقر در عين فساد افتاده وعرض بالكسر والسكون كراء قد مر بيانه في هذا الباب في الحكاية الاولى اعنى در ادبدم ومن قال هناك في شرح منسوب كرام قال هنا اى يمين فقد كرر خطاء فيصح ان يقال في شانه عرض كراء لباد بكسر اللام اى زشت نامى داده بيت باكرسنكى قوت پرينيز نماند بفتح النون مضارع منع في ماندن افتاس بكسر الهمزة وسكون السين المهملة مبتداء عنان بسكون النون مفعول مقدم لقوله بستاند في قوله از كف تقوى بستاند فاعله ضمير افتاس والجملة الفعلية خبره ولما ذكر المصنف درجات الغنى على الفقر اجاب عن استدلال الخصم وذكر فوايد الغنى ومضرات الفقر وحصل الزام الخصم ولكن لم يكن منصفا اطال لسانه وشرع في مذمة الاغنياء كما يحكى المصنف حالا كه من اين سخن بگفتم قد وقع عين هذه العبارات في سبب تاليف الكتاب عنان طاقت درويش بالاضافة

ابن سعيد على

ف

في اللغتين از دست جمل ها بالاضافة برفت ولم ينصف تيغ زبان بر كشيد تعالى في البحث والطلب فصاحت در ميدان وقاحت مربيانه في حكاية قاضى همدان جرجانيد بالجيم الفارسى وبرمن دوانيد للغلبة وكفت چندان مبالغه در وصف اين ان كردى وسخنهاى پريشان كفتى بياء الخطاب للعتاب كه وهم بسكون الهاء والميم يعنى قوة واهمه تصور كند في شانهم كه اين طايفه بيشتر الى الاغنياء رهرفاقه را تريا فند قال في مختار الصحاح الترياق بكسر التاء دواء السموم فارسى معرب والدرياق لغة فيه وياكليد خزينه از ارزاق وليس كذلك مائتى از دست بالضم والسكون يجى لمعنيين احدهما بالتركى يمرق والآخر بالتركى آوچ وهو المراد هنا والهاء للوحدة اى طايفة قليلة وقول من قال وقد يقال معناه انهم من اوضع المخلوقات في انفسهم حيث خلقوا من قبضة تراب غير مقبول بل غير معقول متكبر ومغرور او صفان معجب بكسر الجيم مر في الحكاية الاولى اعنى پيرى حكايت مى كند ونفور بفتح النون فعول من النفرة بمعنى النافر مشتغل مال ونعمت لحرصهم مقتنين اسم مفعول من الاقتناء وهو افتعال من القنية جاه ومروت بمعنى الفتى كذا في المصادر وبمعنى كثرة العدد كذا في مختار الصحاح كه سخن نكويند الا بسفاهت قال في مختار الصحاح السفه ضد الحلم واصله الخفة والحركة ونظر نكنند بغير الابر اهت ثم ذكر بعض قبايحهم بحسب زعمه علماء البدايع بالكاف الفارسى والياء المصدرى منسوب كندى يقولون في حق العلماء انهم سائلون وفقرا را بى بفتح الباء الصلة ثم بكسر الباء

ان فیه سر و بایی یراد به الهوی معیوب کردانندای یقولون فی حق
الفقراء انهم قوم لیس لهم لباس فی راسهم و رجلهم بفور ما کما که
دارند و عزت جاهی که بندارند یعنی یظنون انه فی نفسه مرتبة عظیمة
ولیس کذلک فی الحقیقة برتری اعلی از همه نشینند فی المجالس و خود را
از همه بهتر بینند فی تصور هم زآن در سر دارندای لیس فی راسهم
که بکسی بر دارندای ان یرفعوا اطراسهم للنظر الی الغیر من شدة کبرهم
ومن قال ای لا یجوزون رفع الراس والالتفات الی الغیر حتی لا یتصور
من شدة الغرور وفرط الکبر فلم یرفع راسه الی جانب المعنی اصلا و خبر
فی موضع الحال از قول حلما که لغة اند مقول القول هذا اعنی قوله هرکه
بطاعت از دیگران کمتر ست و بنعمت بیش بالباء العربی بصورت
تو انگرست و بمعنی درویش بیت کربی هنر عال کند فاعله ضمیر یهنر
فی مفعوله برحکیم ای علی اهل الفضل کون بالکاف العربی وسکون النون
فی الاصل بمعنی الدبر وکسر النون منا للاضافة خرش هذا اللفظ اعنی
کون خر کنایة عن کمال التحقیر شایع فی استعمال الاعجام شمارام من شمردن
وفی بعض النسخ شمارد فاعله ضمیر حکیم اکر کاو عنبرست هذا مبنی
علی ما زعم بعضهم من ان العنبر روث بقر بحری کفتم مذمت ایشان
اشارة الی الاغنیاء روا مدار که خداوندان کرم ندای اهل هنر کفت
خطا کفتی که بنده ء درمند بکسر الدال وفتح الراء ای هم عبید الدرهم چه
فائده اکر ابر آذر ند لفظ آذر بالمد والذال المعجمة اسم للشهر الاخیر من
الشهور الثلثة الربیعیة او الخریفیة او الشتائیة فی تاریخ الفرس
وقول من قال آدم للشهر الاخیر من الشهور الثلثة الخریفیة فانما یصح

ابن سید علی

ابن سید علی

فی تاریخ الجلالی ویجیء بمعنی النار مرادفا للفظ آتش وهو لیس بمراد هنا
هرکس نمی بارند مضارع منفی من باریدن واسناده الی ابر بمجاز مرسل
من قبیل ذکر المحل وارادة الحال واستعمل هذا اللفظ متعدیا ومجازا
والمتعدی حقیقة بارانیدن ومن قال بالاشتراک فقد اتی بشیء
لم یذکره ارباب اللغة وقدم مثله فی حکایة دزدان عرب فی قول المص
ابر اکر آب زندکی بار د قندکر وچشمه ء آفتابند عطف علی ابر آذر
هرکس نمی تابند من تابیدن بمعنی الاشتعال وهرمرکب استطاعت
سوارندای لهم استیلاء علی الثروة والقدرة ونمی رانند فلا انتفاع
للناس بهم قدمی بفتحتین وباء الوحدة بهر بالفتح والسکون خدای
تعالی لاجله نمی بهند ودرمی قدم بیانه آنفا فی من بتشدید النون
بمعنی المنة واذی بمعنی الاذیة ندهند وهم غافلون عن قوله تعالی لا
تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی ومالی بمشقت فراهم آورندای
یجمعون وبخست بکسر الخاء المعجمة وتشدید السین المهملة نکه دارند
ای یحفظونه وبجرت بکذارند عند الموت وحلما کفته اند سیم
بخیل از خاک وقتی بر آید ای بخرج که وی در خاک رود ای لا یخرج
مال البخیل من موضع دفنه الا حین یدفن هو فی الارض بیت
برخ بفتح الباء الصلة وسعی بسکون الباء کسی نعتی بیاء الوحدة
فیهما یحک بالجیم الفارسی آردای یحصلها دکرکس ای الوارث
آید وبه سعی وبرخ بردارندای یرفعه ویتملک به کفتم فی جوابه هرکس بخل
خداوندان نعمت وقوف نیافته اند الا بعلت کدایی بالیاء المصدری
ای بسبب السؤال ورنه همه کس طمع بیکسو نهد یعنی تیر که کریم و بخیلش

یکسان مستوی غاید مضارع مجهول من غمودن ثم آورد فی مقام التعلیل
قوله محک بفتح المیم مشهور وکسر ما لغة وتشدید الکاف اصل
وتخفیفها فرع داند که زر چیست اذ به یظهر خلوصه ورداءته وکذا
داند که ممسک کیست فانه محک الاغنیاء کفته در کلامی تجربت
آن میکویم هذا القول که متعلقان بکسر اللام یراد به الخدام بر درای
علی الباب بدارند مضارع من داشتن ای ینصبونهم علی الباب
وغلیظان ای الذین قلوبهم شدیدة را بر کارند بضم الکاف والفاء
مضارع من کماشتن بالترکی اصل لمق کذا فی الصحاح العجمی وقومق یعنی
قویدی ویرمک وطپرمق کذا فی بحر الغرایب وحواله ایتمک وایتامق کذا
فی لغة قره حصاری ومن قصر علی الاول فقد قصر تابار بمعنی الطریق
هنا وکسر الراء للاضافة عزیزان نه هندای یمنعونهم من الدخول
ودست بر سینه صاحب تمیزان نهند للرد وکویند کس در سرای نیست
ای لیس احد فی البیت وبحقیقة راست مستقیم وصحیح کفته باشند
اثبته بقوله بیت انرا که عقل وهمت وتدبیر ورای نیست مرهون
خوش کفت پرده دار معناه اللغوی پرده طویحی والمراد به الحاجب
کرکس در سرای نیست ولما بالغ الخصم فی مذمة الاغنیاء وکان
بعض کلامه ظاهر الدفع وبعضه محتاجا الی البیان سکت عن بعضه
وتعرض بدفع بعضه کفتم این حرکت ای نصب البواب علی الباب
بعد زانکه از دست بکسر التاء للاضافة متوقعان بکسر القاف
المشددة ای الذین یرجون شیئا بجان آمده اند کنایة عن کمال الضجرة
واز واقعه کدایان بفغان بسجع ومحال عقلست که اکر ریک بالکاف

الفارسی

ابن سید علی

الفارسی بمعنی الرمل بیابان در بضم الدال وتشدید الراء فی الاصل
جمع درة وهی اللؤلؤة کذا فی مختار الصحاح وخفف هنا للقافیة
شود ویتصدق بها کذا فی مختار الصحاح وخفف هنا للقافیة
شود ویتصدق بها چشم کدایان بر بضم الباء الفارسی شود
بیت دیدهٔ ایل بکسر اللام طمع بسکون العین بنعمت دنیا باجاع
کسرة التاء بر شود همچنانک بسکون الکاف للوزن چاه بسکون
الهاء بتسهیم قد لک لا یقتضی بخلهم حاتم طایی که بیابان نشین وصف
ترکیبی بود لم یکن من سکان البلاد الا در شهر وفی بعض النسخ
اکر شهری بودی از دست کدایان بی چاره وعاجز کشتی وفی بعض
النسخ شدی وجامه از تن او پاره بالترکی یمه وکسک ورشوت و
حصه وقد یستعمل بمعنی پاره پاره بل یجعل مخففا منه ووقع فی بعض
النسخ چنانکه در مطایبات ای اللطایف کفته است بیت درمن
منکر بکسر النون للوزن تا دکران چشم ندارند الی که از دست کدایان
نتوان کرد ثواب لما اجابه المص کفت ای الخصم که من بر حال ایشان
رحمت می برم لان لهم مالا ولا یشترون به ثوابا کفتم نه که بر مال ایشان
حسرت می خوری لحرصک مادرین کفتار فی المباحثة وهر دو هم المعنی
بالترکی بزا کیمز بر هر مزه کر فتاری اسیر ومقید هر بیدق که بر اندای
فی بساط البحث بدفع آن بکوشید می وکذا وهر شاهی بجواندی بفرزین
بکوشید می ای کلما غالبنی غلبة تا نقد کیه همت همه در باخت
بسکون الخاء والتاء ماض من باختن بر یداءة صرف الکل و
افناه وتیر جعبه بالترکی ترکش حجت راهمه بینداخت قطعه

تا ان بکون النون لفظا یراد به التنبیه ویفسر فافهم ولا تغفل کما فی
قول مولانا الرومی بیت گفت هان ای سحر کان گفت وگو • وعظ او
وگفتار زبان وگوش جو • ومن قال بمعنی حاضر باش فی الاشهر وقال
فی المشکلات بمعنی اعلم وظن ان ما بین المعنیین منافاة یحتاج الی التنبیه
تاسیر نیفتی خوفا ازحملهٔ بفتح الحاء المهملة وسکون المیم فصیح مرهون
کورا اصله کراورا اشارة الی فصیح جزآن مبالغهٔ مستعار نیست
ولیس للفصیح ملک صحیح دین ورز بفتح الواو وسکون الراء المهملة
والزاء المعجمة امر من ورزیدن ومعوفت عطف علیه کسخن دان
بکسر نون دان للاضافة سجع کوی بسکون العین والاضافة من قبیل
اضافة الموصوف الی الصفة کلاهما وصفان ترکیبیان بر در سلاح
دار ای له سلاح علی باب القلعة ومن قال یعنی یظهر السلاح علی باب
القلعة فلم یات بمعنی اللفظ وکس در حصار نیست ولیس فی داخلها
احد عاقبة الامر دلیلش بالدال المهملة نماند لاثبات مدعاه دلیلش
بالذال المعجمة من الذل بالضم کردم وغلبته دست تعدی وهو
مجاوزة الشیء الی غیره در از کرد ای وبیهوده قدم بیانه فی الحکایة
التی اولها هبر بالبین تربت یحیی بیغامبر عم فی قول المص دماغ بیهوده
بخت ومن بینه هناک بقوله هرزه وباطل وقال هنا یعنی هرزه
یستحق ان یقراء المصراع المذکور فی شانه ویقال ما قاله بل مجموع
هذا القول اعنی هرزه گفتن اغاز لفظ اکر دمقدر وسنت بالضم
والتشدید ای سیرة جاهلانة که چون بدلیل فرومانند ولم
یقدروا علی اتیان الدلیل سلسلهٔ خصومت بجنبانند ای یحرکونها

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

کذا فی هذا الموضع موضع لطیف لا ینبغی ان یغفل عنه والله اعلم منه

چون ای مثل آزر بالمد وتقدیم الزاء المعجمة علی المهملة اسم لابی ابرهیم
النبی ع ام بت تراش وصف ترکیبی صفة لقوله آزر یعنی همچون آزر
صنم تراش که بحجت پاپسر ابرهیم دم برنیاورد ولم یغلب علیه بحجة
برخاست قام الی الحرب که قال الله تعالی ان لم تنته لارجمنک اول الآیة
قال اراغب انت عن الشیء ای ترکه وانصرف عنه ومنه قوله لئن لم تنته لارجمنک واهجرنی
ملیا ای قال آزر لابرهیم ع حین نهاه عن عبادة الاصنام اراغب
انت الآیة قابل الطفه بالغلظة وصدر کلامه بالهمزة للانکار تقوس الرغبة
ثم هدده بقوله لئن لم تنته عن مقالک فیرا والرغبة عنه لارجمنک
ای بالسنتی یعنی الشتم والذم او بالحجارة حتی تموت او تفر منی واشتام
داد سقطش گفتم قدم معنا هاکیر بیا تم دریدر نخدانش کر فتم او جزاء
سیئة سیئة مثلها قطعه او در من ومن او فتاده بالمواخذة خلق
ازی بفتح الباء بالفارسی ماده وان وخندان صفتان
مشتبهتان ای دونده وخنده کنند للرؤیة والتعجب انگشت وکسر
التاء للاضافة تعجب وکذا کسر الباء جهانی ای الخلق والباء للنسبة از
کفت وشنید ما بدندان خبر المبتداء ای الخلق یتعجبون من کلامنا
ویضعون اصابعهم فی اسنانهم استعجابا واستغرابا القصة مرافعه
مفعول مقدم لبردیم ومصدر مضاف الی مفعوله وهو ابن سخن یعنی
ان الغنی افضل ام الفقیر پیش قاضی بردیم لیحکم بیننا بالعدل وبحکومت
قاضی عدل راضی تا حاکم مسلمانان مصلحتی بجوید ویجتهد ودر میان
تواکران ودر ویشان فرقی بکوید بنرجیح احدهما قاضی چون هیئت
مابدیر بکسر الباء الصلة ومنطق مصدر میمی بمعنی النطق یراد

عطف علی ما ورد علیه للارجمنک ای فاخذر منی

به هنا حاصله ای کلام بابت نیدفان علی القاضی استماع کلام
الخصمین سر بجیب تفکر فرو برد لان المبحث محل تأمل و بعد
از تأمل بسیار سر بر آورد ای رفع راسه للجواب و گفت مخاطبا الی
ای آنکه تو انگران را تنگ لقمه و مدحشم و بر درویشان جفا روا داری
و قدحشم بدانکه مهر جاکه کلست خارست و کدا بین الفقراء صابر
و جزیع و باجم خمارست و بر سر کنج مارست و اینجا که در بالضم
والتشدید قدمر بیانه قریبا و کسر الراء للاضافة شهوارست
قال صاحب بحر الغرایب اینجا نک بغایت ابریسمی و ابوسی کما قال
اصفهانی بیت گفتا چو تو خزینه ء در و گهر نه ء • من نیز بحر لولو ء شهوار
نیستم • و من قال فی شرحه هو الدر الصافی الثمین کذا فی بحر الغرایب فقد
افتری ما منهنک قدمر بیانه فی الحکایة التی اولها مشت زنی زار فی قول
المص کر اندیشه کند کام نهنک و من ایمل هناک مع کونه موضع
البیان شرح هنا کاره وقع هذا اللفظ اولا و قصر فی بیانه فارجع
البصر الی ما ذکرناه هناک مردم خوارست قافیه لقوله شهوار لذت
عیش نهار امبتداء لدغه ء بسکون الدال المهملة و فتح الغین المعجمة
بمعنی کزیدن اجل درویش است المجموع خبره ثم بکسر النون جمع
نعمة بهشت را دیوار مکاره جمع مکروه در پیش با الباء الفارسی
کما قال ع م حفت الجنة بالمکاره والنار بالشهوات بیت جور دشمن
چه کند کر نکشد طالب دوست فیه تقدیم و تأخیر تقدیره اگر طالب دوست
جور دشمن را نکشد چه کند کنج و مار و کل و خار و غم و شادی بهمدء
بالفتحات ثم نور القاضی نظر کنی در بستان یعنی الا تنظر الی البستان

که بید مشک بکسر الدال اسم لنوع من شجر الخلاف طیب الرائحة است
وجوبه خشک ثم شرع القاضی فی تحقیق محل النزاع همچنان
در زمره ء ای جماعة تو انگران شاکر ند و کفور بفتح الکاف ضد
الشاکر و در حلقه ء درویشان صابر ند و صجور فعول من الضجرة
ضد الصابر بیت اگر زاله قطره ء یعنی اگر قطره ء ژاله در
بتخفیف الراء للوزن شدی بیاء الحکایة جو تخفف من جون ای
مثل خرمهره قال صاحب بحر الغرایب کوزبو بخ که قدره و مرکبه
بازار از و پر سندی الکشته مقربان بفتح الراء المشددة حضرت
حق عز و جل تو انگر اند درویش سیرت ای المقربون
عند الله من الاغنیاء هم الذین یکونون اغنیاء بالمال و فقراء
فی الاحوال و درویشانند تو انگر صفت ای المقربون عند الله من
الفقراء هم الذین یکونون فقراء بالمال و اغنیاء فی الافعال بان
لا یظهروا عند الناس فقرهم بل یتصدقون کما قیل السخاء فی
القلة ای الفقر مهین بکسر تین لغة مستقلة مرادف مهتر
وکسر النون هنا للاضافة تو انگران آنست که غم درویشان
بخورد و لا یشتغل باکل الاطعمة لاجل نفسه و مهین بکسر تین
لغة مستقلة مرادف بهتر و من قال فی شرحه نقلا من غیره
مهین تفضیل • و بهین تفضیل به فقد وهم لان وضع الیاء
والنون لیس للتفضیل بل للنسبة کما بیناه فی اوایل الکتاب فی
قول المص چه زندیش باز رو بین جنگ درویشان انگلم
بالضم والتشدید لفظ عربی تو انگران تمیز للاکاح فی السؤال

قال الله تعالى ومن يتوكل على الله فهو حسبه اى كافيه اول الآية ومن
يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب يروى ان سالم
بن عوف بن مالك الاشجعى اسره العدو فشكا ابوه الى رسول الله
ﷺ فقال اتق الله واكثر قول لا حول ولا قوة الا بالله ففعل فبينما هو
بيته اذ فرغ ابنه الباب معه مائة من الابل غفل عنه العدو فاستفاقها
رباعى چه نادان بود مردم مكتسب • كه از بهر روزى شود مضطرب •
ندانند كه دادار هفت آسمان • ويرزقه من حيث لا يحتسب • قال
بعض المشايخ التوكل محله القلب والحركة بالظاهر لا تنافى التوكل تحقيق
العبد ان التقدير من قبل الله تع وعن انس بن مالك قال رجل جاء
على ناقة له فقال يا رسول الله ادعها واتوكل على الله فقال رسول الله
اعقلها فتوكل على الله قال صاحب المثنوى بيت گفت پيغمبر •
با آواز بلند • با توكل زانوى اشتر بند • پس روى عتاب از من بدرويش
كرد يشير الى ان القاضى خطأ فى ترجيح الاغنياء على الفقراء مطلقا
وعاتبنى فى اطلاقه ثم وجه وجه العتاب الاخصر وكفت اى كه كفتى
تو انكران مشتغل بناهى اند اى هم مشتغلون بالبطلان ومست
كناهى ثم قال القاضى محققا للمحل نعم بفتحتين طايفه الهمزة للوحدة
چنين كه كفتى هستند قاصر همت وكافر نعمت وصفان تركيبيان
ومن قال بالاضافة فقد اخطأ ببرند مال را بخزينه وبنهند اى
برفعون ويضعون فى خزانتهم وبخورند وندهند اى لا يتصدقون
اكر بمثل بالفتحات يعنى مثلا باران ببارد بالنون النافية اى وقع
القحط فى بعض النسخ ببارد بضم الباء الاولى وهو بعيد ومن

ابن السبيل على

ابن السبيل على

اختاره

اختاره فقد اختار المرجوح يا جهان طوفان ببرآرد بكثرة المطر
وهو ضد القرينة باعتماد ملكت خويش بالاضافة اى قدرة المال
از محنت درويش المحنة الواحة التى يمتحن بها الانسان من بليته
بپرسند اى لا يتفحصون احواله واز خداى نترسند وكويند بيت
كر از زيستى شد هلاك مرهون مراست اى المال بط للتخفيف للوزن
راز طوفان چه باك اى لا يغرق شعر وراكبات اى رب نساء
راكبات ولاعتماده على الموصوف نصب نيابة على المفعولية
جمع ناقة فى هوادجها حال من المفعول اى حال كون تلك النياق
فى هوادجهن اى تحتها وهو جمع هودج وهو المخفة ما دامت المرأة
فيها وضمير هوادجها راجع الى راكبات لم يلتفت من بفتح النون الجمع
جواب رب الا من متعلق به عاص اى انفس فى الكتب بضمتين
جمع كثيب هو الرمل المجتمع بيت دونان جمع دون چو كليم
خويش بيرون بر دندا اى اخرجون من الماء كويند چه غم كرهمه عالم
مردند وليس هم الا هم انفسهم قوى بر ين صفت كه بيان كردم
كما انك تقول به وتحكم على كلهم بهذا الحكم وليس كذلك بينه
بقوله وطايفه اى دكر من الاغنياء خوان نعمت قدم بيانه فى اول
الكتاب ومن يتوض به هناك مع انه موضع بيانه قال هناك فى
الصحاح الفارسى خوان بمعنى النعمة ولعله اراد به هنا السفرة هذا
كلامه فاذا نظرت فيما ذكرناه هناك تعرف ان ما نقله فى الصحاح
الفارسى غير صحيح وصلاى كرم در داده لفظ در صلة وفى بعض
النسخ ودست كرم كشاده ومبان بخدمت بسته وابر وبتواضع

ابن السبيل على

کشاده مقابل بسته طالب نامند و معترف ای یطلبون ان یذکروا
بالخیر و یغفر لهم و صاحب دنیا و آخرت وقع فی اخبار المشایخ خیر
الاعمال یاوجب الاجر چون بندگان حضرت پادشاه عالم من جملة کلام
القاضی مؤید من عند الله وصف لقوله پادشاه مظفر و منصور
ملک ازمته جمع زمام الانام ای یطیعه جمیع الناس حامی اسم فاعل
من الحمایة وهی الحفظ ثغور بضمتین جمع ثغر بفتح الثاء المثلثة
وسکون المعجمة وهو موضع المخافة بالفارسیة دربند و سرحد و آنجا
که بیم بود از دشمن و قیل المراد بالثغور الفروج ای حافظ فروج
بلاد الاسلام وارث ملک سلیمان قدم هذا اللفظ بعینه فی مدح
الملک اعدل اسم تفضیل ملوک الزمان هذا مدح معتدل مظفر الدین
قدم هذا ایضا ابو بکر سعد ای ابو بکر بن سعد ادام الله ایامه
ای اقبال عمره و نصر اعلامه بالفتح جمع علم بفتحتین **قطعه**
بدر بجای پسر گفت جای مفخم مهر ز این گرم نکند مرهون گردست
جود تو با خاندان قدر بیایه آدم کرد یعنی آنک اشفق باولاد
آدم من آبائهم خدای بسکون الباء مبتداء خواست که بر
عالمی بفتح اللام و یاء النسبة یخشاید مضارع من یخشایدن
بمعنی الرحمة ای اراد الله ان یرحم جمیع الذین هم منسوبون
الی العالم تا بر حمت خود پادشاه عالم گردانی تو نیک سلطانی
علی الناس رحمة علیهم قاضی چون سخن بدین پایه رسانید ای
اوصل الکلام الی هذه المرتبة و از حد قیاس ما است بالغه
در گذرانید ای حکم بالاعتدال بمقتضای حکم ای بموجب حکم رضا
قضاء

دادیم و قبلناه و ازما مضی در گذشتیم ای تجاوزنا عنه و بعد ما جرا
و فی بعض النسخ و بعد ازما کا مخفف من ماکاة معناه بالترک
حکایت تلشمک راه مدارا بضم المیم مخفف من مداراة وهی المداهنة
کرفتیم قال ما مرت بمداراة الناس و سر مفعول نهادیم بتدارک
یقال استدرک مافات و تدارک برقدم یکدگر نهادیم للاعتذار و بوسه
بر سر و روی همدگر دادیم ای قبل کل واحد منا راس الآخر و وجهه و
ختم سخن برین دو بیت بود ای ختمت الکلام بهذین البیتین و
نصحت فیهما للطائفتین **قطعه** مکن زگردش گیتی شکایت ای
فیها شکایت مفعول مکن ای درویش علل النهی بقوله که
تیره بخت بیاء الخطاب و تیره بخت وصف ترکیبی اگر هم بالفتح و
السکون مرادف مع و فقیر اراد به الاستمرار و من قال متخم زاید
للتاکید فی معنی الکلام تقول غیر عالم بمعنی الکلام بیرن سوخ
بفتحتین مردی بضم المیم خطاب من مردن تو امر ا بالالف فی
آخره للنداء چو دل از دست کام رانست بست معناه بالترک
چون سنگ مراد سوریجی الک و لوکلک وارد بخور و بخشش بالباء الاثبة
ای کل بعض مالک و اعط بعضه و من اورد عبارة المتن بخور و بخش
بالباء بین اصلیة و زائدة و صحح القراءة بقوله بتواء بسکون الراء
و ضم الراء للوزن و بین المعنی بقوله ای کل الطعام الحلال و اعط ما
فضل منک للفقراء فقد اخطاء فی الموضعین اما الاول فقد اخرج
اللفظ عن الوزن المعقول و النهج المؤزون و اما الثانی فقد قید المطلق
و خصص من غیر مخصص و قد وقع فی بعض النسخ بخور بخش بغیر

العاطف کہ دنیا و آخرت ہر دی بضم الباء ای حصل لک حظ من الدنیا
ونصیب من الآخرة **باب هشتم در آداب صحبت**
الآداب جمع ادب وهو اجتماع خصال الخیر والادیب هو الذی اجتمع
فیه تلک الخصال وقد یطلق علی معلم والصحبة بمعنی المصاحبة **حکمت**
مال بکسون اللام مبتداء از بهر آسایش ای لاجل استراحة عمرست
خبره نه عمر از بهر گرد بکسر الکاف الفارسی ای جمع کردن مال ای لیس
العمر لاجل جمع المال عاقل بباء الوحدة را پرسیدند قلما یوجد بعض
النسخ پرسیدم که نیک بخت کیست وبد بخت چیست وقد یستعمل
کیست لفت نیک بخت آنکه خورد بکسون الراء والدال ماض
من خوردن وکشت بکسر الکاف الفارسی من کشتن بمعنی الحرث ای طرح
البذر وبد بخت آنکه مرد بضم المیم ای مات وهشت بکسر الهاء ای
ترک مال **بیت** مکن نماز ای لاتصل بر آن هیچ کس ای علی شخص
شنیدم که هیچ نکرد ای لم یعمل عملا ینفعه علل النهی بقوله که عمر در
سر تحصیل مال کرد و نخورد ای صرف عمره لتحصیل المال ولم
ینتفع به **پند** موسی علیه السلام قارون را نصیحت کرد
قائلا که احسن امر من الاحسان کما احسن الله الیک ای احسن
الی عباد الله باداء الزکوة والصدقة کما احسن الله الیک بعلم
الکیمیاء **نشنید** یعنی لم یقبل قوله وعاقبتش شنیدی قد مر
بیانه **ومن** اخر بیانه فلم یحسن وقول المص هنا شنیدی یحسن
سبق بیانه **قطعه** آنکس که بدینار و درم حیف نبیند وحق
لم یکتسب الثواب جهانسر عاقبت اندر سر دینار و درم کرد

ابن سینا ی علی

ای

ای صرف زاید فیها حوا همی حرف الشرط مقدر ممنوع نوی ای
کنت تریدان تنفع از نعمت دنیا جزاء الشرط هذا اعنی باخلق کریم
کن که خدا با تو کرم کرد کما قیل **شعر** اذا جاءک الدنیا علیک
فجد بها علی الناس طرا انها تتقلب فلا الجود یفنیها اذا هی اقبلت
ولا البخل یبقیها اذا هی تذهب **عرب** گوید جد امر من جاد بماله
یجود ولا تمنن نهی من المنة وتعلیل النهی قولهم فان الفایدة
الیک عایدة وتقدیم الجار للحصر والسجع والمص فسره بقوله
یعنی بجش بضم الباء الزایدة وعطای العطیة اده بکسر الدال
وسکون الهاء امر من دادن ومنت منه بفتح المیم النافیة
وکسر النون وسکون الهاء نهی من نهادن که فایده آن بتو
باز می گردد **قطعه** درخت کرم هرگز بیخ کرد با الباء العربی ای نبت
وصاعدا محکما گذشت از فلک شاخ بالای او فکن آثار الثواب
یرتفع الی العرش کرامید واری بتشدید المیم کرد اشارة الی
درخت بر بمعنی الثمرة خوری بیاء الخطاب فیها بمنت منه کما مر
آنفا آزه بفتح الهمزة وتشدید الراء آلة معروفة بهر بای و
ای لاتقطعه بها یعنی لاتبطله بالمنة کما قال الله تعالی یا ایها الذین
آمنوا لاتبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی قیل المنة من ضعف
المنة بالضم القوة **قطعه** شکر خدای کن که موفق اسم مفعول
من التوفیق شکر کن بجر متعلق بموفق را نعام وفضل او نه
معطل گذاشت انتاء الاخیرة للخطاب ای لم یترکک معطلا
من انعامه وفضله منت منه مرتین آنکه خدمت سلطان

همی کنی کما قال الله تع قل لا تمنوا علی اسلامکم بل الله یمن علیکم ان هدیکم للایمان **حکمت** دوکس رنج بیهوده
قدمرا را مع انه مشهور توضیح ببیانه بقوله بمعنی باطل مرة ثانیة
برد ندای ارتکبا المشقة لا لباطلة وسعی بفایده کردند ثم بین لهما یکی
مبتداء انکه مال اندوخت ای اکتسبه وخورد الجملة خبره ودیگر انکه علم
آموخت ای تعلمه وعمل نکرد به **قطعه** علم یعنی علم را چندانکه بیشتر
خوانی لفظ بیشتر اسم تفضیل ومن فسره بقوله یعنی زیاده ی
خوانی فلم یعرف الزیادة چون عمل در نویسست ندانی بیاء الخطاب
نتحقق بکسر القاف الاولی المشددة معناه من اثبت المسائل بالدلا
بودای لایکون محققا نه دانشمند قوله چاربای فاعل بود والیاء للوحد
النوعیة بروکتابی چند صفة چاربا قال الله تع مثل الذین حملوا التوریة
ثم لم یحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا آن نهی معزا چه علم وخبر ای لیس
له علم وخبر که بر وبهیزمست وباد فقر ای لا یفرق بینهما **حکمت**
علم از بهر دین پرورد نست فان تربیة الدین واصلاحه بنداز
بهر دنیا خوردن ای لیس لاجل وسیلة الا تحصیل الدنیا **بیت**
هرکه بر خلق علم وزهد فروخت یعنی ان من باع علم وزهده من
الخلق وجعلها وسیلة لنیل الدنیا ومن قال یعنی ان من قصد
اراءة العلم والزهد علی الخلق ریاء فلم یوف المعنی خرمنی کردکرد
بکسر الکاف الفارسی فی الاول وفتح العربی فی الثانی وپاک بسوخت
یعنی احرقه بحیث لم یبق منه شیء **حکمت** عالم ناپرهیزکار ای العالم
الذی لم یکن متقیا کورست بالکاف العربی مشعله دار یعنی هو

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

اعمی فی یده شمع یهدی للناس ولا یهتدی بنفسه **بیت** بی فایده
هرکه عمر در باخت ای لعب به یعنی اضاعه فیما لا نفع فیه چیزی نخرید
ای لم یشتر شیئا وزر بیندا خت بکسر الباء الصلة ماض من انداختن
نقل عن بعض السلف عن ثلثة اشیاء عز وجودها عالم زاهد وزاهد
عابد وعابد متوکل **حکمت** ملک از خردمندان جمال گیرد فان الملک
الذی زینه العقلاء تحسن بهم ودین اسلام از پرهیزکاران کمال
لفظ گیرد مقدر هنا کما عرفت مرارا انه قاعدة الاسجاع وقلما
یوجد هنا لفظ یابد ومن اختاره وقال فی شرح مصابیح من
یافتن فقد اختار المرجوح واخرج الکلام من السجع ومعنی بده
القرینة ان الدین یکمل بالاتقیاء پادشاهان بنصیحت خردمندان
بالاضافة محتاج ترند که خردمندان بقربت پادشاهان الی السلاطین
اشد احتیاجا الی نصح العقلاء من تقربهم بهم **قطعه** پند
اکبر مثنوی هذا هو المسموع الکاملة وفی بعض النسخ پندم اکبر
ومن اختاره وقال بوصل الهمزة فقد ذهب مذهبه فی اختیار
المرجوح ای پادشاه نداء لاحضار حاضره ومن قال یعنی
بشنو که فقد اتی بشیء اجنبی در همه دفتر ای فی جمیع الدفاتر بمعناه
ظاهر ومن قال فی شرحه یعنی بهتر فقد غلط هنا کما غلط فی مواضع
ازین پند نیست والمشار الیه مضمون البیت الآتی جز بخردمند
مفعا نهی حاضر من فرمودن عمل ای لا تامر غیر العاقل بالعمل کرچه
عمل کار خردمند بالاضافة نیست قال بعض اهل التحقیق العزلة
التبعد عن ارباب الدول بترک الطمع ونهی النفس وشهواتها

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

ابن سیدی علی

خانن

بلزوم الورع **حکمت** سه چیز پایدار ای باقی نماند مال بی تجارت
فانّه ینتهی بالصرف وعلم بی بحث فانّه ینسی وملک بی سیاست
فینبغی للسلطان ان لا یترک العقوبة عن المستحقّ ولهذا قال
رحم آوردن بر بدان جمع بدست مست بر نیکان جمع نیک مقابل بدان
وعفو کردن از ظالمان عطف علی السابق جورست بر درویشان
فانّهم یسلّطون علیهم **بیت** خبیث را چو تعهّد کنی مختار الصحاح
التعهّد التحفّظ بالشیء وبنوازی بیاء الخطاب فیهما بدولت الباء
سببیّة توکنه مقصور من کناه می کند فاعله ضمیر خبیث بانبازی
بالباء المصدریّ ای بعجز بشر کنک **حکمت** بر دوستی پادشاهان بکسر
الیاء المصدریّ للاضافة اعتماد نتوان کرد ومن اختار فی عبارة المتن
اعتماد نشاید کرد وبر آواز خوش کودکان بکسر النون للاضافة غرّة
قرمزیانه فی اوایل الکتاب فی قول المصراعین مانده خواجه غدّه هنوز
نباید بود قوله کرد وبود کلاهما بمعنی المصدر که آن اشارة الی دوستی
پادشاهان بخیالی متبدّل شود کانّه تعلیل لما سبق ای یتبدّل ذلک بخیال
وسوء ظنّ وابن اشارة الی آواز بخوابی ای بالنوم واراد بالاحتلام
البلوغ متغیّر کردد **بیت** معشوق بکسر القاف هزار دوست رادل
ندهی ای لا تحبّه وری ذهی آن دل کلمة ترا محذوفة للوزن بجدایی
بالیاءین مصدریّة واشباعیّة بنهی بکسر تی الیاء الصلة والنون
الاصلیّة والیاء للخطاب فی آخری المصراعین ومعنی البیت بالترک
بیک دوستی معشوقه کوکل ویرمیه سن اکر وبر سک اول کوکلی آیرلقده
قورسن فلمّا عرفت معنی البیت فلا التفت الی قول من قال ان الیاء

ابن سیّد علی

فی آخری المصراعین اشباعیّة ای حصلت من اشباع کسرة ما قبلها **حکمت**
مر آن سری بکسر السین وتشدید الراء ویاء الوحدة النوعیّة که داری
بیاء الخطاب بادوست درمیان منه ای لا تضع بینک وبینه یعنی لا
تغشه چه دانی که وقتی دشمن کردد فاعله ضمیر دوست وهر ببلی وفی
بعض النسخ وهر کزندی که توانی بدشمن مرسان ای لا توصله الیه بلکه
که وقتی دوست شود **حکمت** رازی که خواهی نهان مانند بفتح النون
باکسی درمیان منه اکرچه معتمد بود یعنی آنکس که هیچ کس بر سرّ
باکسر والتشدید تواند مشفق تر نباشد **قطعه** خامشی قدمّ بیانه
به که ضمیر اراد به السرّ وکسر الراء للاضافة الی قوله در خویشتن هون
باکسی کفتن ولفتن که مکوی ای السکوت اولی من ان تقول سرّک
لاحد وتقول له لا تفش هذا السرّ کما قیل **بیت** سرّ خود با یار خود
کفتن نباید زان سبب • یار را یاری بود از یار اندیشه کن **مثنوی**
ای سلیم آب زسرچشمه ببند یعنی ای شخص سلیم الطبع احبس الماء
من اوّل الوعین که جوبر بضمّ الباء الفارسی شد الظاهر انّ فاعله ضمیر
آب یعنی اذا کثر الماء بالجریان من العین وصار نهرا نتوان بستن
المصدر مضاف الی مفعوله اعنی جوی واذا عرفت المعنی الظاهر
فلا التفت الی قول من قال قوله جوی من قبیل تنازع الفعلین
اذ یحتمل فاعل شد ومفعول بستن **بیت** سخنی درنهان شاید
کفت یعنی کفتن که بهر بفتحتین انجمن بفتح الهمزة وضمّ الجیم نباید کفت
ای لا ینبغی ان یقال القول الّذی لا یصلح ان یقال بین فی الجمع **حکمت**
دشمنی بیاء الوحدة ضعیف که در طاعت آید ای یظهر الطاعة

ابن سید علی

و دوستی نماید عطف تفسیری مقصود وی اشارة الی ان دشمن
جز آن نیست که دشمنی بالیاء المصدری کماهو فی دوستی قوی گردد بالکاف
الفارسی و گفته اند المقول ما بعده بر دوستی دوستان بکسر الیاء
المصدری اعتماد نیست کما قال علی رضی الله عنه اخوان زمانا جوا سیس
العیوب تا بتملق بکسر التاء دشمنان چه رسد من جنس الاعتماد
ای لا یصل شیء منه علی تملق الاعداء **حکمت** هر که دشمن کوچک
بالکاف العربی و الجیم الفارسی ای صغیر را حقیر شمارد ای یعد ذلیلا
ضعیفا بدان ماند مطاوع من مانستن که آتش اندک را مهمل
گذارد ای لا یطفئه و لا یخاف من احراقه **قطعه** امروز بکش
بضم الکاف العربی امر من کشتن چومی تواند کشت ای لا تؤخره کاتش
چو بلند بالنون بعد اللام اورده اهل اللغة فی باب المضمومة و من قال
بفتحتین فی الفصیح فقد تقول شد و من قال هکذا فی النسخ الخ
وصلت الینا فلعله لو قال شود بدل شد لکان الوزن مستقیما
بلا تکلف فقد غفل عن الوزن الصحیح و التکلف الصریح جهان
سوخت ماض فی الاصل و معناه هنا الاستقبال لوقوعه فی حیز
الشرط هکذا ارکه زه کند کمان را مرهون دشمن بتیر می توان
دوخت لفظ دشمن فاعل کند و ما بعده صفته له و من قال
قوله دشمن فاعل لما بعده بحسب المعنی علی سبیل التنازع کما لا
یخفی فقد ارتکب فی بعض کلامه امرا لا یرتضیه من له ادنی معرفة
باسلوب التراکیب کما لا یخفی **حکمت** سخن در میان دو دشمن
چنان گوی که اگر دوست شود شرم دون نباشی میان دو کس جنگ

چون آتش است و النار تزداد بالحطب سخن چنین بکسر النون الثانیة
للاضافة وصف ترکیبی بمعنی التمام بدبخت صفة هیزم کش وصف
ترکیبی من کشیدن است فالجلال نیز داد بیزها بیب نمیمت
کند ابن و آن ای احدهما و الآخر خوش دلگرباره دل بالمصالحة
وی بفتح الواو و سکون الیاء ضمیر غایب عاید الی سخن چنین
اندر میان آی فیما بینهما کور بخت بالکاف العربی کنایة عن عدم کدورة
حاله و خجل بفتح الخاء و کسر الجیم میان ظرف دوش ای بین الشخصین
آتش او و خشن ای ایقاد النار ما عقلست یعنی مقتضای عقل
نیست خود کلمة ما مقدرة در میان سوختن کانه تعلیل **قطعه**
در سخن با دوستان آهسته باش ای لا ترفع صوتک و لا تقش
سرک تا نداند دشمن خونخوار گوش ای لا یسمع قولک پیش
دیوار آنچه گویی هوش دار ای لا تغفل تا نباشد در پس دیوار
گوش **حکمت** هر که با دشمنان دوستان خود بکسر النونین دوستی
کند و فی بعض النسخ صلح کند سر آزار دوستان بکسر الراءین دارد
بیت بشنوی ای من شستن ای خردمند از آن دوست دشمن
کنایة عن ترک الصحبة و الالفة که با دشمنانت بود همنشست
ای بجالسهم **حکمت** چون در امضای کاری و اجرای عملی متردد باشی
بین ان تفعله و تترکه آن طرف اختیار کن که بی آزار تر برآید
کلمة تر للتفضیل هنا کما مر **مرا رابت** بامر بفتح المیم و سکون الدال
سهل ضد صعب گوی ای من نفاش دشوار ملوی فزای منه بالکلیة
در بکسر الراء ای باب صلح زند ای یقرع باب الصلح جنگ مجوی **حکمت**

تاکار بزر بفتح الباء العصلة هری آید ای اذا حصل الامر بالذهب
جان در خطر بفتحتین الجاء المعجمة والطاء المهملة نهادن نشاید ای لا بد
من ضرب المال لیندفع الضرب من الروح کما قیل ان المال وقایة
للنفس بیت چو دست از همه حیلتی در گسست بضم الکاف
الفارسی ماض مجهول من کسستن ویقراء هنا بفتح الکاف الثانیة
والمعنی اذا لم تظفر بجمیع الحیل حلالست بردن شمیر دست ای
حل لک الاتخلاص بالمضاربة بالسیف کما قیل آخر الحیل السیف
حکمت بهر خرد دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو رحمت نکند بیت
دشمن کلمة را مقدرة چو بینی ناتوان ضعیف لاف از بهروت بضمتین
الشارب وکسر التاء للاضافة خود مزن نهی من زدن ای لا تتکلم
منبئة عن التصلف والغرور اعتماداً اعلی قوتک مونیست در
همر آنجوان وکذا الباء فی قوام دیست در هر پیرهن تعلیل للنهی
حکمت همر که بدی بیاء الوحدة بکشد بضم الکاف الوبء خلق را از
بلای او ومن ظلمه بر همند ای یجتصهم وهذا انعام علیهم واورا
از عذاب خدای اذ لو لم یقتله لکان یوذی الناس فیعذب به فی الآخرة
قطعه پسندیده است بوصل الهمزة بخشایش ولیکن مرهون
منه نهی من نهادن بر ریش بکسر الشین للاضافة ای جراحت خلق
آزار بسکون القاف والراء وصف ترکیبی مرهم مفعول النهی
ندانست انکه رحمت کردبر مار ولم یقتله ان ظلمت بر فزاید
آدم حکمت نصیحت از دشمن پذیرفتن ای قبول النصح من العدو
خطاست لانه لا یرشدک الا الخیر ولیکن شنیدن رواست

بل

بل بحسن نه بخلاف آن اشارة الی النصیحة کار نیکی که عین صواب است
مثنوی حذر کن ای اجتنب زانچه دشمن گوید من الامر الذی یقول
العدو ان کن افعله که بر زانوزنی یعنی لو لم تجتنبه تندم اشد
الندامة حتی تضرب علی الرکبة دست تغابن بالتاء المعجمة ثلق
ان کرت راهی بیاء الوحدة نماید فاعله ضمیر دشمن راست چون
تغیر صفة راه ازان بر گردد بفتح الکاف الفارسی امر من گردیدن
ای ارجع عنه ومن قال فی شرحه اعرض عنه لم یات بمعنی اللفظ
اعرض عنه وراه دست چپ گیر حکمت حشم بسکون المیم مبتداء
بیش بالباء العربی از حد بتشدید الدال فی الاصل وحشت ای
نفرت آرد خبر المبتداء مثل هذا قوله ولطف بی وقت هیبت
ببرد ثم بین الحالة المعتدلة نه چندان درشتی بالباء المصدری
کن که از تو سیر گردند بالکاف الفارسی ونه چندان نرمی کن که
بر تو دلیر وشجیع شوند ویقتلونک مثنوی درشتی ونرمی
بهم بفتحتین در به است قدم باء الصلة علی حرف الظرف چو
فاصد بالفاء من الفصد که جراح ای الفصاد جراح یجرح العرق
ومرهم نه است قوله مرهم نه وصف ترکیبی درشتی نکیر دفاعل اخردمند
ای لا یاخذ العاقل الخشونة پیش ای امامه نه سستی ای لا یاخذه
ایضاً که ناقص کند قدر خویش ویذله نه مرخویشتن را فروتر
نهد یعنی لا یجعل لنفسه التعظیم ولا یترفع بحیث یوجب النفرة نه
یکبارگی بالکلیة تن در مذلت وفی بعض النسخ زبونی ندهد
دیگر شبانی بضم الشین المعجمة وتخفیف الباء بمعنی الراعی و

ابن سینا علی

الياء للوحدة بايد رفت اى قال لابيه اى خردمند مقول القول
مضمون المصراع الثانى مر تعليم ده بسكون الهاء امر من دادن پيرايه
يك پند بالباء الفارسى بمعنى فاعله ضمير پدر تيك مردى بالياء المصدرى
كن نه چندان مرهون كه كردد بالكاف الفارسى چيره بكسر الجيم الفارسى
الجريئ كرك تيز دندان حكمت دوكس دشمن ملك ودين اند ثم
بينهما بقوله پادشاه بى حلم وزاهد بى علم فيه لف ونشر مرتب بيت
بر سر ملك بالضم والسكون مباد دعاء عليه آن ملك بفتح الميم وكسر
اللام فرمان ده وصف تركيبى صفة للملك كه خدا ترسيده فاعله ضمير
فرمان بردار اى لا يكون الله تع عبدا مطيعا حكمت پادشاه بايد كه تا
بحدى خشم نراند بفتح النونين مضارع منع من راندن كه دوستان را
اعتماد نماند خوفا من صولته ثم بين حكمة اخرى آتش خشم اول در
خداوند خشم وهو الذى يغضب افند اى يقع فيه وقلما يموت المرء
عند الغضب لحركة الروح الى الخارج دفعة پس آنكه اى بعد ذلك
زبانه بفتح الزاء وضمها بالتر كى اوديالك بخصم رسد يا نرسد مثنوى
نشايد اى لا ينبغ بنى آدم بكسر الميم للاضافة خاك را دو وصف تركيبى
معناه بالتر كى طبراقدن دوغمجى كه در سر كند فاعله ضمير بنى آدم كبر و
تندى وباد اى الهوى ترا باچنين كرمى وسركشى اى بما كان بنان فيك
نه پندارم اى لا اعلم از خاك وباد آتشے قطعه در خاك بيلقان
بفتح الباء الموحدة وسكون الياء المثناة وفتح اللام والقاف اسم
مملكة برسيدم بفتح الراء بعابدى بياء الوحدة كفتم مرا ببريت از
جهل پاك كن اى طهرنى كفتا برو بضم الباء وفتح الراء چو خاك

تحمل كن اى فقيه اى عالم باهر چه خوانده ء من العلوم همه در زير خاك كن
فان موجب العلم هو التواضع واذا لم تكن تعمل بعلمك فاترك علمك ولا
تلتفت اليه ولا تعد نفسك عالما حكمت بدخوى بسكون الياء يعنى الرجل
الذى هو سيئ الخلق در دست دشمنى بياء الوحدة النوعية كرفتار شد
كه هر كجا كه رود فاعله ضمير بدخوى از چنك عقوبت او اشارة الى دشمنى
خلاص نيابد بيت اكر زدست بلا يعنى فرارا من بر فلك رود بدخوى
فاعل رود زدست خوى بدخويش بالاضافات در بلا باشد قيل فى
الترجمة بيت چو بلا دن اكر كوكله چيقه بدخوى • باوز خويندن اوزه
بنه بلاده قلور حكمت چو بينى بياء الخطاب كه در سپاه دشمن تفرقه
وعدم الاتفاق افتاد ماض تو جمع باش اى كن على جمع قلب وصفاء
خاطر واكر جمع شوند اى يتفقون تو از پريشانى ومن الانهزام انديشه
كن ولا تغفل قطعه برو امر من رفتن بادوستان آسوده بنشين اى اجلس
مترى معهم چو بينى درميان دشمنان جنك فانهم لا يقدرون على
ان يضروك واكر بينى كه باهم كل واحد منهم مع الآخر يك زبانند عبارة
عن الاتفاق فى الكلام والاتحاد فى المرام كمان را زه كن للقتال وبر بمعنى
على باره بمعنى ربض الحصن وجداره هنا برامر من بردن سنك حكمت
دشمن چو از همه حيلتى درماند اى اذا عجز العدو عن جميع الحيل سلسلة
دوستى بجنباند اى يحركها والمراد انها يرى نفسه انه صديق پس آنكه
بالكاف الفارسى وسكون الراء بدوستى بالياء المصدرى كار ها
بالمكايد كند كه دشمن نتواند كرد بمعنى كردن حكمت سر ما ريد بست دشمن
بكوب بالكاف والباء العربيين امر من كوفتن وقد مر بيانه فى الباب

الشاذ و الحکایة آنچ اوّل بها در وبشی را ضرورتی پیش آمد و من
اخطاء هناک اخطاء هنا ایضاً حیث قال بالباء الفارسیّة که از احد
الحسنین بضمّ الکاف و فتح الیاء الاولی و سکون الثانیة تثنیة
الحسنی و الحسنی مؤنّث الحسن و یقدّر الموصوف بحسب اقتضاء
المقام ای احدی الفائدتین حالی نباشد کما بیّن لقوله اکر این
اشارة الی دشمن غالب آمد مارگستی و کذا و اکر آن اشارة الی ما
غالب آمد از دشمن رستی بفتح الراء و الیاء فیهما للخطاب و کلّ واحد
منهما احدی الحسنین **بیت** بروز معرکه ایمن شود ز خصم ضعیف
ای لا تأمن یوم الحرب من الخصم الضعیف که مغز شیر بر آرد ز فرق عله
ضمیر خصم ضعیف ای یخرج دماغ الاسد چو دل ز جان بر داشت
ای رفع قلبه من الروح یعنی اذا تیقّن بموته **حکمت** خبری بیاء الوحدة
که دانی بیاء الخطاب دل بیازار د وصف خبری تو خاموش باش
یعنی لا تخبره تا دکری بر بد غبرک بیازارد **بیت** بلبل انداء مژده ء
بهار بیارفاق البشارة یلیق ان یصدر منک خبر بد بالاضافة بیوم
بسکون المیم طیر معروف قد مرّ بیانه بازکذار بالترک کرو قو **حکمت**
پادشاه را بر خیانت کس واقف مکردان ای لا تخبره من خیانت
مکرانکه بالکاف الفارسی فی الالفاظ الثلثة که بر قبول کلّ واثق ای معتمد
باشی یعنی انه یعمل بقولک و اکر نه بر هلاک خود همی کوشی و هذا مجرّب
بیت بسیج بالاضافة سخن کفتن ای التهوّء للتکلّم انکاه کن
بر بد انک اشرع فی الکلام فی وقت که دانی که در کار کیرد سخن ای یؤثر
حکمت مدکر نصیحت خود را ی بکسر التاء مضاف الی مفعوله

و خود را ی وصف ترکیبی بین من نصح للرجل الذی یعمل بآرایه و لا یقبل
نصح غیره می کند او خود ای ذلک الناصح فی نفسه بنصیحت کسی نصیحت کن
مثل آهنکر و الباء للوحدة ای الی ناصح آخر محتاجست حتّی یقول له
الناصح لم تنصح للرجل الذی یعمل بآرایه فان نصحی له اضاعة الکلام
حکمت فریب اسم من فریفتن دشمن مخور بضمّ الخاء یعنی لا تقبل خداعة
العدوّ و غرور مدّاح مخر بفتحتین من خریدن کرا بن ای العدوّ دائم
زرق بفتح الزاء المعجمة و سکون الراء المهملة الریاء و عدم الصدق
نهاده است کلتقریر بکدوان مدّاح کام طمع بالکاف الفارسی کشاده
لیأخذ من مالک شیئاً احمق را ستایش مصدر من ستودن خوش
آید مثاله چون لاشه ای المیّت و من قال لاغ فقد غفل که در کعبش
دمی خطاب من دمیدن کما یفعله القصّاب فربه بعنی سمین نماید **قطعه**
الاحرف تنبیه تا ستوی خطاب نفسی یراد به النهی مفعوله مدح مضافاً
ای سخن کوی وصف ترکیبی که اندک مایه نفع ای نفع قلیل البضاعة
از تو دارد ای پیرجومنک اکر روزی بیاء الوحدة مرادش بر نیاری
ای لا تحصله دو صد چندان یعنی مقدار مائتین مثل مدحک عقوبت
بر شمارد ای بعدّ عیوبک اکثر مدحک **حکمت** متکلّم را تاک ای احد
عیب نکیرد ای فی کلامه سخنش صلاح نپذیرد ای لا یصیر کلامه
صحیحاً ملیحاً **بیت** مشو غره بر حسن کفتار خویش ایها المتکلّم
بتحسین نادان بالاضافة و پندار خویش عطف علی تحسین **حکمت**
هر کس را عقل خود بکمال نماید حسن ظنّه بنفسه و فرزند خود بجمال

قطعه یکی جهود و مسلمان نزاع می کردند حکایة چنانکه خنده کرفت

از نزاع ابا نام استجا با بطیره قدمر فی اوایل الکتاب انه بمعنی الغضب
کفت مسلمان کیرین قباله ء من بفتحتین بمعنی مکتوب القاضی وقد
مر درست نیست ای لولم یکن صحیحا خدایا نداء جهود میرام وفی
بعض النسخ جهود کیرد ام جهود کفت بتوریت می خورم سوکند بفتح
السین المهملة والکاف الفارسی بمعنی الیمین اکر خلاف کنم
همچو تو مسلمانم والیهودی یعد دینه المنسوخ صحیحا کر از بسیط
زمین بمعنی زمین کسترده عقل منعدم کردد مرهون بجود کمان
نبرد بالفتحات بهیچ کس که نادانم ای لایظن احدانه جاهل حکمت
ده آدمی ای عشرة من الانسان برجوانچه ء بالجیم الفارسی بمعنی
السفرة الصغیرة وفی بعض النسخ برسفره ء بجورندای الطعام
ودوسک برجیفه ء وفی بعض النسخ برمرداری بسر بفتحتین برنیاید
ای لایتمون العشرة خریص باجرهاء ای مع وجوده کرسنه است
جایع وقانع بنانی سیر مع قلته لقناعته بیت رودهء بالدال
المعجمة علی الاصل و بالمهملة فی الاستعمال تنک یعنی معاضیق بیک نان
تهی ای حال من الادام بر بضم الباء الفارسی کرد بالکاف الفارسی
نعمت روی زمین مع کثرتها پر نکند ای لایملاء دیده ء تنک مفعوله
وهذا کنایة عن کمال الحرص مثنوی الابیات الآتیة للنصح
المستقل ولیست تتمة السابق بدرچون دور بفتح الدال العمر شش
منقضی کشت ای تم زمان عمره مرا این یک وصیت کرد وبکذشت
یعنی مات که شهوت آتش است ازوی بپرهیز امر من پرهیزدن
بمعنی الاضماء بجود برآتش دوزخ ملن تنیر معناه بالترکی

کندو

ابن سیدی علی

کندو اوزرکه جهنم اودین تنیر الهمه ومن لم یعرف المعنی واسلوب
الترکیب قال یعنی ممکن برسبیل استعجال وقد یجعل تنیر صفة لآتش
یعنی خود رامکن برآتش تنیر که آتش دوزخست هذا کلامه در آن
آتش نداری طاقت سوزای القدرة علی الحرارة بصبر آی بیاء الوحدة
برین آتش زن امرور قوله زن امر من زدن وقوله آی مفعوله
مقدما حکمت هرکه درحال توانایی ای الاقتدار والطاقة نیکویی
بالیاء المصدری فیرها نکند ای الغیر در وقت ناتوانی سخی کالاول
بیند بیت بداختر ترای اشد نحوسة فی الطالع ازمردم آزار
بسکون المیم والراء وصف ترکیبی نیست علله بقوله که روز
مصیبت کسش یار نیست حکمت وجدناه فی بعض النسخ
جان بیرید بالحیوة در حمایت یکدمست ای فی حفظه فاذا انقطع یموت
المرء دنیا وجودی بیاء الوحدة میان دو عدم احدهما عدم سابق
یقال له عدم قدیم والآخر عدم لاحق یقال له عدم حادث دین بدنیا
فروشان خرندای هم حمیر اد به الحق ویدل علیه قوله یوسف ر
بفروشند تا چه خرند هذا مشتق من خریدن قال الله تعالی الم اعهد الیکم
یابنی آدم ان لاتعبدوا الشیطان العهد الوصیة وعهد الله تع
ما نصب لهم من الحج عقلا وسمعا الآمرة بعبادته الزاجرة عن عبادة
غیره وجعلها عبادة الشیطان اطاعته بیت بقول دشمن
بالکسرة المختلة للوزن پیمان دوست ای عهده بشکستی بیاء الخطاب
بیان امر من دیدن بالباء الزایدة فی اوله کر ازکه بریدی وباکه پیوندی
حکمت شیطان رجیم باخلصان برحمی ایدای لایوافقهم ولایصاحبهم

ابن سید علی

ومن لم یعرف المعنی المراد قال ولا ینفع من القصد الیهم وسلطان
بامفلسان کالاول ومن لم یعرف المعنی سکت هنا والمقصود ان
قرناء الشیطان هم الفسقة والمفلسون من الخیرات ولا یؤنسهم
الله تع **مثنوی** وامش مده ای لا تقرض انگبی بی نمازست وتارک
ورخود وفی بعض النسخ کرچه دمش زاقه ای فقر بازست بمعنی
المفتوح هنا کواصله کره او کما عرفت مرا را ومن قال یعنی کره او کما عرفت
مرا را لم یات بالتحقیق فرض خدا می کذارد ای لا یؤدی فرض الله
وهو الصلوة از فرض بالتفات توئینر غم ندارد **حکمت** هرچه زود
برآید ای یحصل سریعا دیر نپاید ای لا یتقرر زمانا طویلا وحکیمان
کفته اند کر دولت نیز را بقا بودی نوبهار مجب **قطعه** خاک مشرق
شنیده ام که کند مرهون بجهل سال کاسه چینی وهو انما یحصل
بالتعب الکثیر فی الزمان الطویل ولهذا ثمین صد بروزی کند
ای یجعلون مائة فی یوم واحد در بغداد وهو قلیل التعب کثیر الوجود
فی الزمان الیسیر لاجرم قیمتش همی بینی **دیکر** مرغک تصغیر مرغ
از بیضه برون مربیان حرکت آید وروزی ای رزق طلبد وآدمی
بچه ای الولد الصغیر بلا تمیز از عقل وتمیز یعنی ان الفرخ اشد ادراکا
من ابن آدم فی اول الحال فان الفرخ اذا خرج من البیضة یتحرک و
یطلب الرزق وابن آدم اذا ولد لا یتحرک ولا یعقل شیئا ویحصل له
الفضل بالتدریج ولهذا یفضل علی المخلوقات انکه ناکاه کسی
کشت ای الذی صار فردا کاملا من نوعه دفعة من غیر تدریج
کالفرخ مثلا بجیزی نرسید من مراتب الفضل وین اشارة الی

آدمی

ابن سید علی

ابن سید علی

ابن سید علی

آدمی بچه بتمامین فضیلت بکذشت از همه چیز ووصل الی العلی المراتب
بالتدریج آبکینه بمد الهمزة وکسر الکاف الفارسی ای الزجاج همه جاهست
ای یوجد فی کل موضع هذا الکلام ادعاء للمبالغة ومن لم یعرف المعنی التفیس
الثمین قال فی شرحه یعنی در مواضع کثیره موجودست اذا کان کلمة
از بمعنی من الاجلیة ومن لم یعرف جوهر المعنی قال فی شرحه ازان
سبب قدرش نیست لانه لیس بنادر ثمین لعل دشوار بدست
آمدا زانست عزیز **حکمت** کار ها بصبر برآید ای الامور تحصل
بالصبر ومستعجل بسر در آید ای الذی یستعجل یقع علی راسه
ویسقط **مثنوی** بچشم خویش دیدم در بیابان مرهون کهرد
ای الرجل الذی یسافر آهسته فی موضع الحال بکذشت از شتابان
صفة مشبهة من شتابیدن سمند بفتحتین وسکون النون
بمعنی الفرس الاصفر او الملون بلون الورد او الذی یرکب بالسرج
بادپای سریع المشی صفة سمند وقد مر مرة فی الباب الثالث از نکه قدمر
بیانه فی الباب الثالث الی دس فی قول المصاسب تازی دو تکه رود
بشتاب فرو ماند بسکون النون شتربان همچنان آهسته می
راند **حکمت** نادان را به از خاموشی نیست ای لیس للجاهل خصلة
اولی من السکوت اکر این مصلحت بدانستی بیاء الحکایة نادان
نبودی **قطعه** چون نداری کمال وفضل آن به مرهون که زبان
در دهان ومن قال بدله در سخن یلیق ان یقال له زبان
در دهان نکه داری ای لا تتکلم آدمی را زبان فصیح کند ای یظهر
جهله همچو به مغز اکا بجوز الذی لا لب له سبکسار ی ای الخفة

ابن سید علی

الشديدة **دیگر** خری را البهی تعلیم می داد لینطق بر و اصله
بر او ای علیه بر زاید صرف کرد عمر دایم کل حین حکیمش الضمیر راجع الی
البهی گفت ای نادان چه کوشی بالکاف العربی درین سودا بترس
از من ترسیدن از لوم لایم ای تو بیخه نیاموزد بهایم از تو گفتار و هذا
ظاهر تو خاموشی بیاموز از بهایم و مثل هذا العمل یقع من الجاهل
مثنوی هر که تامل نکند در جواب ای فی الکلام بیشتر آید سخن تا
صواب و هذا معلوم یا سخن آرا مرو از آدمیان چو مردم کالآدمی
بهوش متعلق بآر و ما قیل فی شرحه کالرجل العاقل فاسد یا بنین
همچو بهایم خموش مقصور من خاموش **حکمت** هر که با دانا تر از خود
بحث کند فی المسائل العلمیة تا بداند که دانا ست و افضل منه بداند
که نادانست فانه کفی به جهلا ان یباحث باعلم منه **بیت** چو در آید
به از تو بی بسخن متعلق بدر آید گرچه به دانی اعتراض مکن **حکمت**
هر که با بدان جمع بد نشیند ای بجالسهم و یصاحبهم نیکی نبیند
مثنوی گر نشیند فرشته ای واحد من الملئکة با دیو مرهون
وحشت آمرزد و حیانت و ریو با لکرة المجهولة از بدان نیکوئی
نیاموزی علة معنع بقوله نکند کرک ای لا یفعل الذئب پوستین
دوزی بالترکی کورچیلک **حکمت** مردمان را عیب نهانی آشکار
مکن ای لا تفشه که مرا بت نزد سوالنی و خود را بی اعتماد فان
سایر الناس لا یعتمدون علیک فی امانة سرهم **حکمت** هر که
علم خواند بکون النون و عمل نکرد بموجبه بدان ماند بفتح النون
که کاو با الکاف الفارسی راند بکون النون و تخم نیفشاند

ابن سید علی

فضاع عمله **حکمت** از تن بی دل ای الشخص الذی لا قلب له و لا تفکر
فی العاقبة طاعت نیاید هذا لمن کان له قلب و الق السمع و هو شهید
و پوست بی مغز کاجوز الخالی لجاعت را نشاید و لا یباع **حکمت** نه
النفع مصروف الی المجموع هر که در مجادله و النزاع چست بالجیم الفارسی
در معامله درست **بیت** بس بالباء العربی بمعنی کثیر قامت خوتلی ای
قد رشیق که زیر چادر بفتح الدال بمعنی الخیمة و السر الذی یعرف
بدیار الروم بچار و المراد هنا هو الثانی باشد چون باز کنی ای تفتحه مادر
مادر باشد یعنی عجوز سنة **حکمت** اگر شبها همه قدر بودی ای لوکان
جمیع اللیالی لیلة القدر شب قدر بی قدر بودی **بیت** گر سنگ همه
لعل بدخشان بودی الباء للحکایة فی المواضع الاربعة بس قیمت لعل
و سنگ یکسان بودی فالقدر بقلة الوجود **حکمت** هر که بصورت
نیکو سیرت زیبا دروست هذا کالسابق لفظا و قریب منه معنی
کار اندرون دارد نه پوست ای العمل للباطن لا للظاهر و معرفة
الباطن عسیرة **قطعه** توان شناخت بمعنی شناختن یک لحظه در
شمایل مردم هوس که تا کاش رسید ست پایگاه علوم ای مراتب علوم
و راز باطنش ایمن مباش و عره مشو فان معرفة الباطن
امر صعب فلا یامن که خبث نفس نکرد سالها معلوم **حکمت**
هر که با بزرگان جمع بزرگ بستیزد ای یعاندهم بالمجادلة خون خود
ریزد **قطعه** حرمت تن را بزرگ می بینی لغو رک راست گویند یک
کلمه را مقدرة دو بیند لوج بضم اللام و الجیم العربی احول زود
باشی شکسته پیشانی بالباء الفارسی فی اوله و الیاء الاصلی

226

ع آخره یعنی الجبرة تو کار باری بسر کنی با قوج مشترک بین العجم و
الروم بمعنی الکبش حکمت پنجه با شیر مشت بضم المیم با شمشیر کار
خردمندان نیست فان کل واحد منها خطر عظیم بیت جنگ و زور
آوری ملکن با مست فانه یاخذ بالعنف پیش سر پنجه ای مع العسکران
در بغل بفتحتین نه بکسر النون امر من نهادن دست حکمت ضعیفی که
با قوی دلاوری بفتح الواو و الیاء المصدری بمعنی الشجاعة کند
و یقابله بالمحاربة یار دشمنست در هلاک خویش ای هو معین عدوه
ع قتل نفسه قطعه سایه پروردای الذی ربی فی الظل راچه طاقت
آن ای لیس له قدرة که رود با مبارزان جمع مبارز و هو الشجیع الذی
یروح الی المعرکة یقال وکذا سست بازو وصف ترکیبی ای ضعیف
العضد بجهل می فکند بفتحتی الکاف و النون مضارع من افکند زنجه
مفعوله یا مرد آهنین چنگال حکمت هر که نصیحت نشنود سر سلامت
ندیدن دارد بیت چون نیاید نصیحت در کوش تقدیر الکلام
نصیحت در کوشت اگرت سر زنش و توبیخ کنم خاموش حکمت
بی هنران هنرمندان را نتوانند دیدن معناه بالترکی کوره بلزلر
همچو کان بازاری سک شکاری را بینند مشغله برآرند یا لنباح
و پیش آمدن نیارند حکمت سفله قدر نیاید چون بهنر با
کسی برنیاید ای لا یقابله و لا یغلبه یحتبشش الضمیر راجع
الا کسی در پوستین افتد ای ینسب الیه الخبث و یذمه بیت کند
هر آینه غیبت بکسر الغین و هی ان تتکلم خلف انسان بستور
بما یغمه لو سمعه فان کان صدقا یسمی غیبة و ان کان کذبا

یستمی بهتانا حسود کوته دست و عاجز که در مقابلة ای فی مقابلة
المحسود کنکش کنک بمعنی احرس بود زبان مقال حکمت اگر جور
شکم نیستی یعنی لولم یکن طلب الطعام بالا برام هیچ مرغی در دام صیاد
نیفتادی بلکه ترتقع منه صیادا خودام نهادی فلما یوجد فی بعض
النسخ بیت شکم بند دستست و زنجیر پای فانه سبب لعقدهما
شکم بند وصف ترکیبی نادر پرستد خدای حکمت حکیمان دیر دیر خورند
حتی یحصل الهضم الکلی و عابدان بیم سیری لا یشبعون شبعا
قویا و زاهدان تا سد بالفتح رمق بفتحتین بقیة الروح و جوانان
تا طبق بر گیرند من بین ایدیهم و پیران تا عرق بکنند اما قلندران
چندان که در معده بکسر العین و سکونه جای نفس نماند بفتح النونین
و بر سفره روزی کس بکسر الیاء الاصلیة بیت اسیر بند شکم را
دو شب نکیر و جواب ای لایام اللیلتین المتوالیتین شبی زمعده
چوسنگی ای مثل الحجر من ثقلة الطعام شبی زدلتنگی لعدم الطعام
حکمت مشورت با زنان تباهست بمعنی باطل و سخاوت با
مفسدان گناه بیت ترخم بر پلنگ تیز دندان و صف پلنگ
ستمکاری بود بر گوسفندان ای الشفقة علی الظالم ظلم علی الضعفاء
حکمت هر که را دشمن در پیش است ای کان بحیث یقدر علی قتله اگر
نکشد بضم الکاف دشمن خویش است بیت سنگ در دست و مار
بر سر سنگ ای الحجر اذا کان فی ید ک والحیة علی الحجر الآخر بجنب بسهل قتله
خیره بکسر الخاء المعجمة بمعنی ضعیف رای احدی الیاءین مصدریة
بود بل فکر فاسد قیاس و درنگ ای التوقف و کره و هی بخلاف

این مصلحت دیده اند و گفته اند در گفتن نبندیان ای الذین منسوبون
الی القید والمراد بهم المحبوسون ومن قال جمع بند فقد غفل وفی بعض
النسخ بندگان تامل اولیتر ست بحکم انکه اختیار باقیست توان کشت
بالضم بمعنی کشتن و توان هشت بالکسر بمعنی هشتاں یعنی ترک کردن
اگر بی تامل کشته شود مخمصه است که مصلحتی فوت شود که تدارک مثل آن
ممتنع باشد **مثنوی** نیک سهلست ای اشد مسهوله زنده بی جان
کرد بمعنی کردن کشته را باز زنده توان کرد ولهذا اشترط عقلست
صبر تیر انداز وصف ترکیبی که چو رفت فاعله تیر از کمان متعلق
بقوله رفت نیاید باز ای مرة اخری **حکمت** حکیمی که با جهال افتد
ای یجتمع معهم اتفاق باید که غرت توقع ندارد فانهم لایعرفون
قدره وجاهلی که بزبان آوری وکثرة الکلام وطلاقة اللسان
بر حکیمی غالب آید عجب نیست که سنگست جوهری را می شکند **بیت**
نه عجب ای لیس یعجب کر فرورود نفسش الضمیر راجع الی اول المصراع
الاخیر اعنی عندلیبی غراب بسکون الباء مبتداء همقفسش خبره
والجمله صفة عندلیب واعلم ان لفظ قفس بالین فی آخره فارسی
وبالصاد عربی کما بیناه فی الباب الخامس ومن لم یعرف هذا التحقیق
قال ویعرف من هذا الکلام ان قفس آخره سین وقد ذکره الجوهری فی
باب الصاد **قطعه** کر هنرمند را و باش قدم زیانه ز حکایه دزدان
عرب جفایی بباء الوحدة بینهما ای لو وصل منهم الیه سوء ادب
ومضرة تادل خویش نیازارد بالهم ودرهم ای منقبض وقدم
نشود فاعله ضمیر هنرمند وذکر فی مقام التعلیل سنگ بگوهر آزمودن

زر زین شکند بکسر الزاء بین ومفتحی الکاف والنون قیمت سنگ نیفزاید
لانه زاد قیمة الجوز رعطف علی سنگ کم بفتح الکاف العربی ای ناقص نشود
حکمت خردمندی بباء الوحدة راکه در زمره اجلاف جمع جلف ای
جلف غلیظ الطبع وفی بعض النسخ او باش سخن صورت نبندد وفی
بعض النسخ ببندد شکفت بکسر التاء بمعنی عجب مدار که آواز بربط
بفتحتی الباء بین او ضم الثانیة کما مر باغلبه دهل بضمتین برنیاید
ای لایوازیه ولایظهر فی مقابلته وبوی عبیر بالباء بعد العین والیاء
بعد الراء وقد وجد فی بعض النسخ بالنون الساکنة والباء بعد الراء
از کند بالکاف الفارسی ای الرایحة الخبیثة سیری الشوم فرومانند
ای یعجز ویقع احفض منه ومن قال ای مضمحل شود فقد اتی بمعنی
غیر معنی اللفظ **مثنوی** بلند آواز وصف ترکیبی مبتداء وقوله نادان
صفته وقوله کردن افراخت خبره کنایة عن الاقدام والجراة که دانا یعنی
شرمی بیند احت بمعنی غلب علیه نمی داند که آهنگ تجاری حجاز مقام
من مقامات الاثنی عشر نحو ومانذر بانک طبل غازی ومن لم یعرف
المتن قدم لفظ طبل وقال فی بیان تقدیر الکلام ای زبانک طبل غازی
فقدم طبل للشعر فقد اخطاء فی اللفظ والمعنی **حکمت** جوهر در خلاب
بکسر الخاء لفظ فارسی مرادف چکاب افتد ای لو وقع فیه همان نفیس
کما کان وعبارا گر بفلک رسید همچنان خسیس فان الشریف لایتضعف
بالوقوع فی المکان الادنی والخسیس لایتشرف بالوصول الی المکان
الاعلی استعداد ای قابلیته بی تربیت در نیست فلابد لشخص قابل
من مربی صالح وتربیت نامستعد ضایع ای من لم یکن له استعداد

فصرف النزبية اليه زايد خاكستر اى الرماد اكرچه نسب بفتحتين
على اداركه آتش جوهر علويست وليكن چون بنفس خود هنرى
ندارد ومن كمالات اصله باخاكه برابرست فالعبرة ليست بالاصل
كما قالوا قيمت شكر بفتحتين زاريست بفتح النون وسكون الياء
فان قيل القاعدة التى مرّت فى اوايل الكتاب تقتضى ان تكتب لفظ
است متّصلًا وتحذف الفه خطًّا كما تحذف لفظًا قلنا تركت القاعدة
بنا لئلّا يلتبس بقولهم والحق انّ تلك القاعدة لا تراعى فى مواضع
كثيرة لدفع الالتباس اولوضوح القرآءة للمبتدى كما ان خاصيّت وى است
مثنوى چوكنعان را اسم لابن نوح دم طبيعت بى هنر بود فكان من
المغرقين پيمبر حرف پيغامبر زادكى اى كونه ابن النبى قدرش اى
مرتبه ينفود مضاع منفى من افرود وهو ههنا متعدّ هنر نمائى مر
من نمايدن الدارى مفعوله محذوف وهو ضمير هنر تكوهر معرّب
جوهر وهو اصل الشئ اى اظهر حسبك ان كان ولا تظهر نسبك
كل از خارست ابراهيم از آزر **حكمت** مشك آنست كه خود ببويد
وبظهر نفسه بكماله نه آنكه عطار بكويد بين المقصود بقوله دانا اى عالم
چو طبله عطارست خاموش وهنرنمائى بافعاله واحواله ونادان
چون طبل عار نيست بينه بقوله بلند آوازه ميان تهى لاعلم فى جوفه
وياوه درا قدم بريا نزع الباب الخامس وحاصل معناه بالتركى
بير مزسوز چاك ومن اخطاء هناك اخطاء هنا حيث قال بمعنى
فاسد الفكر وذلك فكر فاسد **قطعه** عالم اندر ميان جاهل را مراون
مثل بفتحتين كفته اند صدّيق جمع صدّيق بالكسر والتشديد شايدى

درميان كور انست اى محجوب بين العمى مصحف درسراى زنديقان
جمع زنديق يراد به ههنا الملحد اى لا يعرفون قدره ولا يعصمونه **حكمت**
دوستى بياء الوحدة اكر بعمرى والمراد به زمان ممتدّ فراخنك بالجيم الفارسى
آرند كناية عن التحصيل نشايد اى لا يليق كه بيكدم بيازارند **بيت**
سنكى بياء الوحدة بچند سال اى فى السنين المتعدّدة شود فاعله
ضمير سنكى لعل پاره والهمزة للوحدة زنهار تا بيك نفسش بالفتحات
الضمير راجع الى العل پاره نشكنى بسنك والمراد انه ينبغى للعاقل
ان لا يضيع صديقه الذى حصّله فى الزمان الكثير **حكمت** عقل
در دست نفس چنان كرفتارست يعنى انّ النفس غالبة على العقل
وهو محبوس فى يدها كه مرد عاجز در دست زن كربز فى يد امرأة قويّة
فان كربز بجى بمعنى الطرار والنركى وكثير الزمان والقوىّ والكبير ومن
قصر على الاوّلين اعتمادًا على ما فى بحر الغرايب فقد قصّر ومن الغرايب
انّه فسّره بالقوىّ ثمّ حصر المعنى فى الاوّلين **بيت** در بكسر الراء
حرمى بالياء المصدرى بكسر الياء بين للوحن بنشد اى يخلق
باب السرور على بيت كه بانك زن از وى اى من ذلك بر آيد اى يخرج
بلند **حكمت** راى بى قوت بسكون الياء مكر وفسوست عطف تفسيرى
وقوت بى راى بسكون الياء جهل وجنون **بيت** تميز بحذف احدى
الياءين للوزن بايد وتدبير وعقل وانكه ملك علّله بقوله كه ملك ودولت
نادان سلاح جنك خودست **حكمت** جوانمردى كه بخورد وببهداى
يتصدّق بماله به از عابدى كه روزه دارد وببهداى امسك ويخل
هركه شهوت ببيند بها اللذة از بهر قبول خلق كرده است اى نهر بها

لیعدّ زاهدا بین الناس ویصیر مقبولهم از شهوت حلال در شهوت
حرام افتاده است فانّه طلب قبول الخلق والعمل لاجلهم شرک خفیّ
بیت عابد کرنه از بهر خدا کوشت ظرف پیندای یقعد فی زاویة بلا جاره
در آیینه ٔ تاریک چه بیند یعنی لا یری فیه شیئا **حکمت** اندک اندک
خیلی لفظ فارسی مستعمل فی الترکی شودای یصیر کثیرا او قطره ٔ سیلی
بیاء الوحدة کردد فسّر المعنی المراد بقوله یعنی آنان که دست قدرت
ندارند للانتقام والقهر سنگ خرده مکه دارند تا بوقت فرصت
وفی محلّه دمار بمعنی الانتقام کما مرّ از دماغ ظالم برآرند **شعر**
وقطر مبتداء علی قطر متعلق بقوله اذا اتفقت واجتمعت نهر خبره
ونهر مبتداء الی نهر متعلق بقوله اذا اجتمعت وانضمّت بحر خبره
قوله اذا اجتمعت لتضمّنه معنی انضمّت عدّی بالی ومن مثل السایر
الحبّة مع الحبّة قبّة والقطرة مع القطرة لجّة کما قال **بیت** اندک
اندک بهم بفتحتین شود بسیار ای یصیر کثیرا دانه دانه است علّه
بالفتح والتشدید در آنبار **حکمت** عالم را نشاید ای لا ینبغ للعالم کرسفاهت
از عامی بحلم درگذارد یعنی یتحمّل ویصبر علی سفاهة الجاهل که هر دو
طرف را زیان دارد بینهما بقوله همیت این کم شودای ینتقص هیبة
العالم وجهل آن مستحکم **بیت** چو با سفله کوئی بیاء الخطاب بلطف
وخوشی بالیاء المصدّریّة فزون کردد شر بکسر الکاف العربی
وکردن کشی **حکمت** معصیت از هر که صادر شود ناپسندست
اذ هی خلاف الرحمن واطاعة الشیطان واز علما صادر شدن تا
پسندتر علّله بقوله که علم سلاح جنگ شیطان است وهذا ظاهر

وخداوند سلاح ای صاحب سلاح را چون با سیری کاید از شر مساری
بیشتر بود **مثنوی** عامی نادان بریشان روزکار مضمون هذا المطلع
مبتداء به زدانشمند نابرهیزکار خبره کان ای عامی نادان بنابینا
از راه اوفتاد وهو مغدور ودین ای دانشمند نابرهیزکار دو چشمش
بود در چاه اوفتاد **حکمت** هر که در زندکانش بخورند ای الناس
والمراد انّه لا یطعم هم چون بمیرد نامش ببرند ای لا یذکرونه بالخیر **حکمت**
یوسف صدیق علیه السلام در خشک سالی مصرای فی ذلک القحط اسیر بخوردی
تا کرسنکان را فراموش نکند بل یکون من جملتهم لذّت انکور زن
بیوه بکسر الباء الموحّدة هی المرأة التی لا زوج لها دانند لانّها محتاجة
نه خداوند میوه **مثنوی** انکه در راحت وتنعّم زیست ماضی من ریسین
او چه داند کر حال کرسنه چیست لانّه حال ومانده کان کسی داند مرهون
که با حوال خود فرو ماند بفتح النون **قطعه** ای که بر مرکب تازنده
اسم فاعل من تاختن سواری بیاء الخطاب هشل بالضمّ واو ف
هوش بل مقصور منه بمعنی عاقل دارای اجمع عقلک کرخار
کش بسکون راء خار وصف ترکیبی وکسر الشین للاضافة سوخته
صفة بخارکش ومن اورد بدله مسکین وقال صفة ثانیة لقوله
خر فقد اخطاء فی الوزن والاعراب در آب وکلست بکسر
الکاف الفارسی آتش از خانه ٔ همسایه ٔ درویش مخواه ای
من خواستن کانچه در روز او می کذرد دولت ای لیس بدخان
حکمت درویش ضعیف حال بسکون الفاء واللام را در تنکی
سال ای فی مضایقة القحط مپرس که چون بیاء الخطاب ای کیف

انجمن علمی

حالکه مکرر بشرط انکه مرهمی بیاء الوحدة النوعیّة بر ریشش بنهی
بالاحسان ومعلومی یراد به المال بیش او ببری بفتح الباء قطعه
خری که بینی وپای بگل ای فی الطین در افتاده نصف بدل ای تغلبک
برو بفتح الباء اصله براو شفقت کن ولی مرو وفی بعض النسخ مزن
بسرش ای لم تقدر علی استخلاصه ولی چورفتی وبرسیدیش بفتح
یاء الخطاب بعد الدال که چون بمعنی کیف افتاد فی الطین میان ابن
ببند چومردان بکسر الکاف الفارسیّة امر من کرفتن دم بضمّ
الدال المهملة وتشدید المیم للوزن خرش الثنین هنا زایدة للشعر
حکمت دو چیز محال عقلست احدهما خوردن بیش بالباء العربیّ
از رزق مقسوم فی قسمة الله تع والآخر ما ذکره بقوله ومردن
پیش بالباء الفارسیّة از وقت معلوم یعنی قبل الاجل قطعه
قضا ذکر نشود ای لا یتغیّر قضاء الله تعالی وقدره کر هزار نالد واه
مرهون بشکر یا بشکایت هذان متعلقان برآید از دهنی بیاء
الوحدة فرشتهٔ که ولیست بر خزانهٔ باد ویقال ذلک الملک
هو میکائیل چه غم خورد که بمیرد بضمّ الباء وکسر المیم لا ینقطع جراع
پیره بالباء الفارسیّ والراء بعد الیاء زنی بیاء الوحدة ومن لم
یوف المتن الصحیح ظنّه بیوه وقال قد عرفت معناه حکمت
ای طالب روزی بمعنی البرزق بنشین که بجوری بیاء الخطاب
وای مطلوب اجل ای یا من یطلبه الاجل مروای لا تفرّ که جان ببری
بفتحتین قطعه جهد بالفتح والسکون وکسر الدال للاضافة رزق
ارکنی وکر ملکی همایستان برسانند بفتح النون خدای عزّ وجلّ تو را تع

ابن سیدی علی

وما من دابّة فی الارض الّا علی الله رزقها ور قد عرفت معنی لفظ ار
واصل لفظ ور فلا حاجة الی الاعادة روی بفتح الراء وکسر الواو
وبیاء الخطاب خطاب من رفتن ببردمان شیر وپلنگ مرهون خورند
مکرر بروز اجل فان قیل ما ذکره المص ههنا یخالف ما سبق منه
فی حکایة مشت زنی وهو قوله رزق اگرچند بکمان برسد شرط
عقلست جستن از درما ورچه کس بی اجل نخواهد مرد تو
مرو در دمان از درما قلنا یعنی ما ذکره اوّلا من البیت الاوّل انّ
طلب الرزق لاهل العقل والطلب انّما یفید کثرة المال ولا یوجب
اکله ای کونه رزقا ومعنی ما ذکره هنا من البیت الاوّل انّ التوکّل
مندوب والرزق المقسوم یصل البتّة ومعنی ما ذکره سابقا من
البیت الثانی انّ الفرار من المهلکة مامور بقوله تع ولا تلقوا بایدیکم
الی التهلکة ولانّ النبیّ صلعم فرّ من الحایط المائل ومعنی ما ذکره ههنا
من البیت الثانی انّ الوقوع فی المهلکة لا یوجب الموت بلا اجل وهذا
هو التحقیق حکمت بنا نهاده بفتح الباء الصلة ای الشیء الّذی
لم یوضع لکنه فی التقدیر الاکراهی دست نرسد والسعی لا یعنی شیئا
فان قیل ما ذکره المص یخالف قوله تع وان لیس للانسان الّا ما سعی
وان سعیه سوف یری قلنا الآیة فی حقّ ثواب الآخرة او معناه
لیس لاحد ان یجعل ثواب عمله وفی الآیة وجوه والتحقیق انّ
السّعی لا یفید بلا تقدیر الکراهی بل السعی لا یوجد بدونه وچیزی که
نهاده است ای وضعه الله تع هر جاکه هست ایما قدّره الله تع
برسد بیت شنیده‌ء که سکندر برفت تا ظلمات لما سمعت

231

قصته ذی آخر الباب بچند نحت قید لقوله برفت وخوردای بشرب
آنکه خورد بکون الراء والدال فیهما وهو خضرعم آب حیات فالنصیب
یصیب حکمت صیاد بی روزی در دجله وهو نهر ببغداد ماهی نگیرد
لعدم تقدیر الله تع وماهی بی اجل در خشک نمیرد بیت مسکین
خریص در همه عالم همی دود بالدالین بینهما واو مضارع من
دوید ن او در قفای رزق واجل در قفای او وهو غافل حکمت
تو انکر فاسق طوخ زراند ودست یعنی ان الغنی الفاسق کالمذر
الذی طلع بالذهب ودرویش صالح شاهد خاک الود بریدان
الفقیر الصالح کمحبوب خلط بالتراب این اشارة الی قوله درویش
صالح دلق موسی عم مرقع علی صیغة المفعول وآن اشارة
الی قوله تو انکر فاسق دیبش فرعونست مرصع ای مزین بالجواهر
شدّت نیکان جمع نکیر وی بضم الراء در فرج بالجیم او الحاء بمعنی
السرور دارد یعنی ان شدة الاخیار متوجهة الی السرور والنجاة
ودولت بدان جمع بدسر در نشیب بالتر کی انش دارد ای
دولة الاشرار متوجهة الی السفل والهلاک قطعه هرکراجاه
ودولتست بدان ای بسببه خاطر خسته در نخواهد یافت
کلمة در زایدة خبرش الضمیر راجع الی قوله هرکراده که هیچ دو
وجاه مرهون بسرای دگر بریده به الآخرة نخواهد یافت
معناه بالترکی بولمسه کردر حکمت حسود از نعمت حق تعالی
نخیلست اذ بریدزوال نعمة الله من عبده ومردم بی گناه را
دشمن وهو الذی رزقه الله تع بفضله قطعه مردگ بکاف

التصغیر

التصغیر وبای الوحدة خشک مغز براد به الحسود را دیدم فی مجلس
رفته در پوستین یراد به المذمة صاحب جاه واهل منصب گفتم ای
خواجه گر تو بد بختی بتقدیر الله تو مردم نیک بخت را چه گناه دیگر
الاتاخ ای بلاء هر حسود علله بقوله که آن بخت برگشته بفتح الکاف
الفارسی خود در بلاست فان الحسد یاکل صاحبه کالنار تاکل نفسها
ان لم تجد طبعا چه حاجت که بروی راجع الی حسود کنی بیای الخطاب
دشمنی بالیاء المصدری که او را چنان دشمنی بیای الوحدة یرید به
الحسد در قفاست بل فی جوفه حکمت تلمیذ یرید به المرید والمتعلم
بی ارادت ای لیس له صدق فی الطلب عاشق بی زرست فانه
لایحصل مقصوده وروندهٔ یرید به السیاح بی معرفت
ای لیس له عرفان مرغ بی پر بفتح الباء الفارسی وعالم بی عمل درخت
بی بر بمعنی الثمرة هنا وزاهد بی علم خانهٔ بی در بمعنی الباب حکمت
مراد از نزول قرآن هی الحکمة الالهیة منه تحصیل سیرت خوبست
بعنی ان الذین یقرؤن یحصلون السیرة المرضیة نه ترتیل سورة
مکتوب ای لیس المراد مجرد قراءته بالتجوید عامی متعبد ای الرجل
الجاهل الذی یتعبد پیاده بکسر الهمزة رفته است فانه یصل المنزلة
فی العاقبة وعالم متهاون فی العمل سوار خفته فانه یهتدی الی الطریق
ولا یصل الی المقصود عاصی که دست بردارد به از عابدی که کبر
بکسر الکاف العربی در سر بیت سر هنگ قد مر بیانه فی اوایل الباب
الاول لطیف خوی ودلدار کلاهها وصفان لقوله سر هنگ بهتر
ز فقیه مردم آزار حکمت یکی را گفتند عالم بی عمل دانی که بچه ماند ای

بای شتی ریث بہ گفت بزنبور بے عسل فان العمل نتیجۃ العلم فالعالم
الذی لیس لہ عمل کنحل بلا عسل بیت زنبور درشت بے مروت را
کوی امر باری چو عسل نمی دہی تیش مزن فالعالم الذی لا یعمل
العمل الصالح قبیح والعالم الذی لا یعمل الطاعۃ بل یعمل المعصیۃ
اقبح منہ اللھم انا نعوذ بک من شرور انفسنا وسیئات اعمالنا
حکمت مرد بے مروت زنست فان المروۃ من الرجولیۃ وزاہد
باطمع رہ زن ای قاطع الطریق قطعہ ای بناموس للغیرۃ ولا
للحق کردہ جامہ سپید وطاہر الزیل بہر بکون الہاء بندار خلق
ای لاجل حسن ظنھم قید لقولہ کردہ نامہ سیاہ ای کتاب اعمالہ اسود
للاعمال السوء دست بسکون التاء کوتاہ باید از دینار بان یضبط
منہا ولا یمدھا الیہا آستین چہ دراز وچہ کوتاہ ای کون الکم طویلا
او قصیرا آسیان ومن لم یوف المتن المورون اور دیدل افظ چہ
فی الموضعین لفظ خواہ بالالف بعد الواو حکمت دوکس را
حسرت از دل بدر نرود ای لا یخرج ویای تغابن از کل بکسر الکاف
الفارسی بر نیاید بینہا بقولہ یکی تاجری بیاء الوحدۃ کشتی بالکاف
العربی والباء الاصلیۃ شکستہ وضاع مالہ ودوم وارستہ
باقلندران نشستہ فانہ یلزم اتلاف مالہ قطعہ پیش درویشان
بود خونت مباح جزاء شرط اگر نباشد درمیان بسکون النون
مالت سبیل ومبذول یا حرف عطف ھنا بمعنی او مروبایار
ازرق پیرہن ای لا تصاحب من قمیصہ ازرق یا بکش بفتح
الکاف العربی امر من کشیدن برخامان قدم ربیانہ فی الباب السادس

ومن اخطاء ھناک اخطاء ھنا ایضا حیث قال کلمۃ مستعملۃ
بمعنی المال والاسباب انگشت نیل بکسر النون صبغ معروف
یقال لہ بالترکی چیوت والمعنی المراد انہ لا تصاحب الفقراء وان صاحبتھم
اجعل لونک کلونھم وحالک کحالھم ومن لم یوف المراد قال ومن
عادات السلف انھم یجعلون بہ علامۃ علی باب المیت لیدل
علی الماتم والحسرۃ یا ملکن با پیلبانان دوستی بالیاء المصدری
یا بناکن خانہ در خود پیل کلمۃ واحدۃ بمعنی اللایق حکمت
خلعت سلطان اگرچہ عزیز ست جامہ خلقان بضم الخاء علی وزن
غثمان جمع خلق بفتحتین بیوت تر ای اغز منہ وخوان ابر کان
اگرچہ لذیذ ست ونفیس خردہ انبان بفتح الھمزۃ وسکون
النون والباء الموحدۃ بمعنی الجراب بلذت تر ای الذ منہ
بیت سرکہ لغۃ مشترکۃ بین الفارسی والترکی مبتداء از دست
زنج بالسکون فی الاصل والمجموع اسم لما یکتب ویتحصل باستعمال
الید واضیف ھنا الی قولہ خویش وتبرہ بمعنی البقل مطلقا عطف
علی المبتداء بہتر خبر المبتداء ازنان بکسر النون للاضافۃ دہ خدای
ھذا ایضا کلمۃ واحدۃ یعنی صاحب قریہ وبرہ بتخفیف الراء ولد
الغنم وھو عطف علی قولہ نان ومعنی البیت بالترکی سرکہ کندو
الکہ امکندن یکدر دخی تبرہ یکدر کوی آسینک امکندن دخی قوریسندن
حکمت خلاف رای صوابست ونقض عہد اولی الالباب قدم
مثل ھذہ الالفاظ فی اوایل الکتاب دار وای الدواء بکمان بضم
الکاف الفارسی ای من غیر علم بحال یقینا خوردن از قد یکون ضارا

بل قاتلاً وراه نادیده ای الطریق الذی لم یرہ کاروان رفتن
عطف جملة علی جملة از امام مرشد محمد غزالی بتشدید الزاء نسبة
الی الغزال علی عادة اهل خوارزم وخراسان فانهم نسبوا الی القصار
فیقال القصاری والی العطار فیقال العطاری وقیل ان الزاء
مخففة نسبة الی غزالة وهی بالتخفیف قریة من قری طوس
پرسیدند بدین منزل در علوم چگونه رسیدی ای بای وجه وصلت
گفت بداینچه ای بسبب آنکه هرچه ندانستم از پرسیدن آن ننگ
وعار نداشتم **قطعه** امید عافیت آنکه بود موافق عقل وفی بعض
النسخ طبع که نبض را بطبیعت شناس بسکون التاء والین
وصف ترکیبی یرید به الطبیب الحاذق بنمای بیاء الخطاب
بپرس امر من پرسیدن هرچه ندانی که دل بالضم والتشدید پرسیدن
مرهون دلیل راه تو باشد بعز دانای **حکمت** هر آنچه دانی که هر آینه
الی البتة کما مر معلوم تو خواهد شد معناه بالترکی سنک معلوم مک
اولسه کرکدر پرسیدن آن تعجیل مکن کما قیل السؤال اول والجواب
الطریق که حکمت را زیان دارد ای استعجال السؤال فیما یعلم بالسؤال
ولا یقتضی ذلک ترک السؤال فیما لا یعلم فلا ینافی ما نقل من الامام
فالحکمة تأخیر السؤال فیما یعلم بدونه **قطعه** چو لقمان دید اندر دست
داود علیه السلام همی آهن بمعجز موم کردن اصله معجزة حذفت
تاؤه للوزن بپرسیدش ضمیر الفاعل راجع الی لقمان وضمیر
المفعول الی داود چه می سازی که دانست فاعله ضمیر لقمان که نا
پرسیدنش معلوم کردن اصل هذا الکلام ما ذکره القاضی فی تفسیر

قوله ع

قوله ع ولقد آتینا لقمان الحکمة حیث قال ومن حکمته انه صحب داود
شهورا وکان یسرد الدرع فلم یسأله عنها فلما اتمها لبسها وقال
نعم لبوس الحرب انت **حکمت** از لوازم صحبت ای المصاحبة
یکی آنست که بپرداز ی مشتق من پرداختن وقد عرفت
معانیه والمراد هنا خلوة من الغیر تا بارخانه خدای ای صاحب
البیت در سازی خطاب من ساختن والمراد به الانتظام
والموافقة ومن لم یعرف المعنی المراد سکت والبیان وظیفة
الشارح **قطعه** حکایت کلمة را مقدرة بر مزاج مستمع لوی ایها
المتکلم اگر دانی که دارد فاعله ضمیر مستمع با تو میل بیاء الوحدة
همر آن عاقل که با مجنون نشیند ویصاحبه نکوبد مضارع منع
خر حدیث روی لیلی **حکمت** همر که با بدان نشیند ویصاحبهم اگرچه
طبیعت ایشان نکیرد با لموافقة فی العمل لیکن بطریق ایشان متهم
علی صیغة المفعول کردد چنانکه اگر شخصی بخرابات پیرادها دور
المخمرین رود بنا زکردن فی نفس الامر منسوب شود بخمر خوردن
فی اعتقاد الناس **مثنوی** رقم بفتحتین بمعنی الخط هر خود بنادانی
کشیدی ای اثبتت وقررت جهلک ومن قال فی شرحه ای
امضیت وقررت حماقتک یستحق ان یقال فی حقه هذا الکلام
که نادان را بصحبت برکزیدی بضم الکاف الفارسی طلب کردم
زدانا بان جمع دانا وفی بعض النسخ زدانایی یکی پند لاجل الصحبة
مرا کفتند وفی النسخة الاخری مرا فرمود با نادان میپیوند ای لا تصاحب
ولا تختلط مع الجاهل که کردانای عصری خر بباشی بصحبتی وکر نادان

234

ابله تر بباشی بیاء الخطاب فی المواضع الاربعة اذا الصحبة مؤثرة
حکمت حلم شتر چنانکه معلوم ست بیّنه بقوله اگر طفلی بیاء الوحدة
مهارش بفتح المیم هو الزمام والضمیر راجع الی اشتر کیر دو صد فرسنگ
ببر دبضم الاولی وفتح الثانیة فاعله ضمیر طفلی کردن بالکاف الفارسی
از متابعت او بپیچید مضارع منفی من پیچیدن اما اگر دوه عربی لغة
مشترکة هو لناک ای المخوف پیش آید که موجب هلاک باشد فاعله
ضمیر دوه وطفل بنداء الیاء المصدری آنجا خواهد رفتن زمام
از کفش بفتحتین والضمیر راجع الی الطفل در کسلاند مضارع من
کسلاندن و دیگر مطاوعت ای موافقة تا مند علة بقوله که هنگام درشتی
ای فی وقت الخشونة ملاطفت مفاعلة من اللطف مذمومست
وغیر معقول وگفته اند که دشمن بملاطفت دوست نکردد کما قیل
بیت مهر ایندکجه هرباد آرتردی قهرین اغیار • دشمن اولیجه مکار
اصّی ایلمز مدارا • بلکه طمع زیاده کند **قطعه** کسی که لطف کند با تو
خاک بایش باش ای الطف فی المقابلة اشدّ منه وگر خلاف
کند در دو چشمش الضمیر راجع الی کسی آکن بالمدّ وفتح الکاف
الفارسیّ وسکون النون امر من اکندن بالترکی طولدرمق خاک
مفعول الامر سخن بلطف وکرم با درشت خوی بسکون التاء
والباء مکوی نهای که ترنک خورده بسکون الکاف العربی نکردد بنم
سوتان بالترکی دور باد والیکه پاک **حکمت** هرکه درمیان سخن
دیکران افتدای بفتح الکلام قبل ان یسکت المتکلمون الحاضرون
تا مایه فضلش بدانند ای غرضه اظهار الفضل بایه و جهلش

شناسند قدّم هذا المضمون فی الباب الرابع فی الحکایة الیّ
اوّل ربایکی را از حکما شنیدم الی آخره **قطعه** ندهد مرد هوشمند
بسکون الدال جواب مرهون مکر آنکه کر وسوال کند اذ کثرة
الکلام مذموم کرچه برحق بود مزاج سخن للقائل حمل دعویش
بکسر الواو وسکون الیاء بر محال کنند اذ التکلم بغیر تروّ **حکمت**
ریش بیاء الوحدة اندرون جامه فی موضع مستور داشتم
حضرت شیخ رحمة الله علیه قد علم انّ لی جراحة بهر و زیر سیدی
که ریشت چوشست ای کیف جراحتک وبنیر سیدی که کجاست
دانستم بالفراسة که ازان احتراز میکند که ذکر هر عضوی قبیح نباشد
ای ذکر العورة الغلیظة قبیح وخردمندان کفته اند هرکه سخن سنجد
ای کل شخص لایزن کلامه از جوابش برنجد **قطعه** تا نیک
ندائی بالنون النافیة که سخن عین صوابست مرهون باید
که بکفتن دهن ازهم ای من الانضمام نکشایی بیاء الخطاب
ای ینبغی ان لاتفتح فاک للتکلم کر راست سخن کویی و در بند بمانی
ای لو تتکلم صادقا فانت مغبوط بانکه دروغت الناء للخطاب
دهد از بند رهایی والمراد انّ الصدق اولی وان لزم الضرر علی نفس
القائل واما جواز الکذب فانما هو لتخلیص الغیر فاذا عرفت هذا
المراد فلا یرد ما قیل ان هذا بحسب ظاهره یناسب ما سبق من
قوله دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انکیز **حکمت** دروغ
کفتن مبتداء بضربت لازب متعلق بقوله ماند مضارع من
مان من المبتداء واللازب هو الثابت یقال صار الشیء

ضربة وهو لازب افصح من ضربة لازب والمعنى انّ الكذب يشابه
بالضرب اثابت جراحته كه اگر جراحت درشت شود نشان
بماند بضمّ الباء وفتح النون مضارع من ماندن يعنى انّ اثر الكذب
يبقى سوء الظنّ من قائله لا ينتفع چون برادران يوسف ع كه بدروغى
موسوم من اول سم شدند لقولهم اكله الذئب براست كفتن ايشان
نيز اعتماد نماند بفتح النون الاولى وسكون الثانية ماض منفى
من ماندن قال الله تع حكاية عمّا قال يعقوب ع لابنائه بل سوّلت
لكم انفسكم امرا فصبر جميل قطعه كسى را كه عادت بود راستى
بالباء المصدرى خطا كردند در كذار ندارد اى لا يبالون به وكر نامور
اى صاحب الاسم يعنى مشهور شد بناراستى والكذب ذكر راست
باور ندارد اى لا يصدقون القول الصحيح ازو اصلا قطعه
دروغى نكيرند صاحب دلان مرهون برانكس كه پيوسته كفتست
راست وان وقع منه الكذب يحملون على الخطاء ولكر مشتهر شد
بناراستى بحيث يقع منه الصدق نادرا اكر راست كويد توكويى
خطاست ومن اورد بدل المصراع اكر راست كويد بكويند خطاست
فقد ذهب على عادته فى احلال الوزن وليس بخطاء منه
كما لا يخفى حكمت اجل كاينات مبتداء باتفاق اى باتفاق
العقلاء آدميست خبره وادلّ موجودات سك كالاول فى
الاعراب وباتفاق خردمندان ثابت سك حق شناس وصف
تركيبى به از آدمى ناسپاس اى غير شاكر قطعه سكى را
لقمه هركز فراموش مرهون نكردد اى لا يصير اللقمة منسية عنده

ابن سيدى على

كر زنى صد نوبتش سنك فانه لا يكفر النعمة وكر عمرى قد عرفت
المراد منه نوازى خطاب من نواختن ومن قال فى شرحه
لو تأمّلت فقد اخطاء سفله ء را قد مرّ بيانه لفظا ومعنى فى الباب
الاول فى الحكاية الّتى اولها يكى از پادشاهان پيش ازين آه وفى
هذا الباب ومن فسّره هنا بقوله بخيلا فلم يصب بكمتر
بفتح الباء الصلة چيزى وفى بعض النسخ تندى آيد با تو در جنك
حكمت از نفس بپرور بسكون الفاء والراء بين والالف بين
وصف تركيبى هنرورى بالياء المصدرى بالتركى هنرلولك
نيايد فان جلّ همّته مصروف اليها وبه هنر سروري را بالفتح
والسكون نشايد بيت مكن رحم بركاو بالكاف الفارسى
بسيار يار علّله بقوله كه بسيار خسبست بسكون الراء وضمّ
الخاء وصف تركيبى ايضا والمعنى بالتركى كه چوق يا تجى وچوق
يجى در ديكر چوكاوى مثل البقر ارهمى بايدت التاء للخطاب
فرهى بالياء المصدرى مفعول بايد چوخراى مثل الحمار تن مفعول
دهى بجوركسان جمع كس در دهى بياء الخطاب فانّ السمن
لا يكون الّا بكثرة اكل العلف ولا يحصل ذلك الّا بتحمّل الشاقّ
والاذى من الناس حكمت در انجيل آمده است كه اى فرزند
آدم اكر توانكرى در همّت اى لو اجعلك غنيا از من مشتغل
شوى بمال اى تسى ذكرى واكر درويش كنمت الناء للخطاب
فى الموضعين من تنك دل شينى بحال للفقر ولا تشتغل ايضا
بذكرى پس حلاوت ذكر من كجا يابى اى اين تجده وبعبادتى

ابن سيدى على

ابن سيدى على

من کاشانه ای من تسی **قطعه** کہ مخفف من کاه اندر نعمتی
مغرور و غافل لاشتغاله بالمال کہی از تنگ دستی خسته و ریش
و مجروح چو در سر او ضر ای فی حالتی السرور و الهم حالت
بناء الخطاب ایست ای بنی آدم ندانم کہ بحق پردازی خطاب
من پرداختن از خویش **حکمت** ارادت بچون بالجیم الفارسی
ای الذی لاکیف له و هو الله تعالی را از تخت شاهی فرو آرد
اشارة الی ابرهیم بن ادهم قدس سره و دیگری را در شکم ماهی نگه
دارد اشارة الی یونس ع کما صرح بقوله **بیت** و قتیست
و فی بعض النسخ دوقتیست خوشی صفوة وقت آنرا کہ بود ذکر تو
مونس فان ذکره نعم الانیس و ذلک الوقت وقت نفیس
و رخود بود اندر شکم حوت چو یونس **حکمت** اگر تبع قهر را بر کشد
فاعله هو الله سبحانه و تعالی بنی دو لا سر در کشد خوفا منه و اگر
غمزهٔ لطف بجنباند ای لواظهر اللطف بدان راجع بد متعلق
بقوله در رساند و من قال متعلق بقوله جنبا فقد اخطاء بنیکان ابن شیدی علی
در رساند و المعنی بالترک اگر لطف غمزه سن دهد ره بر مزلی ایدره
بتشدد **قطعه** کبر محشر خطاب قهر کند یعنی حق تعالی انبیا را چه
جای معذرتست المعذرة علی وزن المغفرة پرده از روی لطف
کو بردارد حاضر و قد عرفت مرارا ان لفظ کو یفید التاکید و من ابن شیدی علی
قال انه من قبیل الصلات الزاید ة لتحسین اللفظ فقد اکثر الزواید
و المعنی ارفع الحجاب و اظهر اللطف تا شقیا را امید مغفرتست
حکمت هر که بتادیب دینی بالامالة راه صواب نگیرد بتعذیب

عقبی گرفتار آید ذکر هذا المدعی حیث قال قال الله تعالی و لنذیقنهم
من العذاب الادنی و هو عذاب الدنیا من القتل و الاسر و غیر ذلک
دون العذاب الاکبر ای غیر عذاب الآخرة **بیت** پندست
بالباء الفارسی خطاب مرتشران و آنکه ای بعده بند بالباء الموحدة
چون بند دهند فاعله ضمیر مرتشران تشنوی بیاء المخاطب بند نهند
علی یدک و رجلک **حکمت** نیکبختان مبتداء بحکایات و امثال
پیشینان جمع پیشین و هو المتقدم یعنی من حکایات الاقوام
السالفة پند گیرند خبر المبتداء پیش از آنکه بسینان جمع پسین
و هو المتاخر بواقعهٔ ایشان اشارة الی نیکبختان مثل بفتحتین
زنند **قطعه** نر و ای لایذهب مرا بسکون الغین سوی دانه
لایطیر متوجها الی الحبة فاز یستعمل علی اربعة اوجه الاول انه یزاد
لتحسین اللفظ و الثانی ما یقابل الحضیض بالتحریک و الثالث بمعنی الارفع
و الرابع بمعنی العرف چون دگر مرغ بیند اندر بند بالباء العربی بند گیر
از مصایب جمع مصیبة دگران بحذف الیاء من الکاف تا
نگیرند دیگران ز تو پند **حکمت** آنرا که گوش ارادت ای سمع قبول
الحق گران بکسر الکاف الفارسی بمعنی ثقیل و المراد به الصمم و برد
به هنا صمیم القلب آفریده است ای الله تعالی چون بالامالة لذکره
بشنود ای کیف یفعل حتی یسمع الکلام الحق و یقبله و آنرا که بگمند سعادت
کشیده اند الی جانب الحق چون لذکره نرود کالاول **قطعه** شب تاریک ابن شیدی علی
مبتداء و من ظلمته ظرفا حیث قال فی شرحه ای فی اللیلة المظلمة
فقد اخطاء و الکاف مکسورة للاضافة الی قوله دوستانی حالی

ابن سینا علی

ای لیلتهم المظلمة می تابد فاعله ضمیر شب تاریک ومن اخطاء فی الاول
قال ههنا بصیغة الافراد بتاویل کل واحد للموزن وهو مشتق من
تافتن بمعنی لمعان کردن چو روز رخشنده اسم فاعل من رخشیدن
مخفف من درخشیدن ای کیلتهم المظلمة وزهارهم المضیء شبان
وهذا المعنی هو المسموع من الاساتذة وفیه مبالغة فی المدح کما لا یخفی
وین سعادت بزور بازو نیست ای لا یمکن تحصیله بقوة العضد
تا بخشد خدای بخشنده اسم فاعل من بخشیدن دیگر از تو بکه بفتح
الباء الصلة وکسر الکاف العربی تا لم ای الی ای شخص اشتکی منک که دلبر
داور ای حاکم نیست فانک مطلقا از حکم تو هیچ حکم بالاتر نیست
ولهذا آنرا که تو رهبری بالیاء المصدری کنی ای تر نشاند کم بضم الکاف
الفارسی شود وفی بعض النسخ آنرا که توره دهی کم نشود والنسخ الاولی
توکم کنی رهبر ای مرشد نیست وفی البیت تلمیح الی قوله تعالی من یهد
الله فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له حکمت گذاری نیک انجام بمعنی
آخر کما مر به از بادشاه بد فرجام وهو مثل انجام لفظا ومعنی بیت
غمی بیاء الوحدة کریش بفتحتین والنون ضمیر ای غم من عقبیه
شادمانی بهری ای لا تأخذ الفرح وتجده به از شادی بکسر الیاء
المصدری کریش بفتحتین ایضا غم خوری قیل فی الترجمة بیت
شول غصه که آرد بجه آنک اوله سروری ۰ یکدر شو فرحدن که اولا غم
عقبیجه حکمت زمین را از آسمان نارست النثار بکسر
النون اسم لما ینثر والمراد به ههنا المطر المنبت وآسمان را از زمین
عبارة ذکرت فی مقام التعلیل الخبر المشهور وکل اناء یترشح بما فیه ترشح

الاناء

ابن سینا علی

شیدن

ابن سینا علی

ابن سینا علی

الاناء ورشح خرج ما فیه قلیلا قلیلا بیت کرت انتاء الداخلة علی
حرف الشرط للخطاب خوی من آمد ناسزا وارادة تشبیه توخوی
نیک خویش از دست مگذار حکمت حق تعالی بنیدای المعاصی
ومی پوشد ویستر ها هما یه می بیند ومی خروشد مضارع من خرو
بالترکیة ایمک وکورکور لمک وشادی ابله چغرمق بیت
نعوذ بالله اگر خلق ای الناس عیب دان وصف ترکیبی بودی
بیاء الحکایة کسی بحال خود ای فی حال نفسه وخلوته ومن لم یوف
المعنی قال ای ببب حال نفسه از دست کس نیاسودی حکمت
زر از معدن بکسر الدال بکان بالکاف العربی لفظ فارسی مرادف معدن
وانما قال بکان کندن کیناسب قوله بجان کندن ومن لم یوف هذه
المناسبة قال وانما قال بکان تفننا وحذرا عن التکریر ربر آید ای
بحفر بحفر المعدن واز دست بجیل بجان کندن برنیاید قطعه
دونان جمع دون بمعنی الخسیس نخورند اموالهم وکوشش دارند یعنی
یتوقعون الاکل بعد مدة کوبند امید به که خورده ای رجاء الاکل
اولی من الماکول فانه لذة روحانیة وهذه اللذة جسمانیة روزی
فی یوم من الایام بینی بکام بکسر المیم مضافا الی دشمن علی مرام
علاوه زرمانده مفعول بینی وخاکسار مرده عطف علی قوله
زرمانده ای الرجل الذی هو کثیر التراب الذی اصل الدرهم و
الدینار صار میتا هذا المعنی هو المسموع من الاساتذة واللایم للطبیعة
ومن صحح اللفظ بغیر ما ذکرناه وبین المعنی بقوله والمعنی روزی
بینی دشمن از رمانده ومرده حال کونه بخاک آلوده فقد بعد عن المعنی

ابن سینا علی

238

الصحیح الصریح **حکمت** هرکه بزیردستان جمع زیردست واولی من
قبیل الوصف التعریفی بنجشایدای من لایرحم علی الذین تحت یده
بجور بفتح الجیم زبردستان بفتح الزاء المعجمة والباء الموحدة
کرفتار ایدای بصیر مبتلی بظلم الذین ایدیهم فوق یده والمراد من لا
یرحم الضعفاء یصیر مقهورا ای فی ایدی الاقویاء **مثنوی** زانکه نفع معروف
بمقام البیت مرباز و بمعنی عضد که در وی قوت است وصف
لباز و بمردی بالباء المصدریة عاجز انرا بشکند بفتح النون دست
مفعول بشکند ضعیفانرا ممکن بردل علی قلوبهم لنر بدی بیاء
الوحدة ای مضرة که درمانی خطاب من ماندن ای تقع وتجر
بجور زورمندی وصف ترکیبی بمعنی القوی والیاء للوحدة **حکمت**
عاقل چون خلاف بیند وفی بعض النسخ دید که درمیان آید علی
صیغة المضارع وفی النسخة الاخری آمد علی صیغة الماضی بجهل
بکسر الباء المصدریة وفتح المیم والهاء ای یثبت من البین ولا یمکث
فی محل الخلاف والحرب وچون صلح ببند لنکر بالکاف الفارسیة بنهد
کنایة ای فی موضع الخلاف سلامت درکرانست بمعنی کنارست
وقد وجد الکسر فی بعض النسخ وایجا ای فی محل الصلح حلاوت
درمیان **حکمت** مقامر ای من یلعب بالنرد علی سبیل القمار
سه شش می باید ولیکن یک می آید ای المرام لایحصل علی الدوام
بیت هزار بار ای الفرصة چراکاه ای المرعی خوشتر از میدان
فی حق الفرس ولیکن اسب نزار دبدست خویش عنان **حکمت**
درویشی درمناجات شکوت یارب ببدان رحمت کن کربر

نیکان

نیکان خود رحمت کرده و کرایت نزا نیکه آفریده ۶ المقصود من
المناجات انه ینبغی لاهل الکرم ان یرحموا المجرمین المنکسرین ولهذا
قال اول کسی که علم بفتحتین برجامه وانکشتری دراست نهاد
جمشید بود کفتش جراهمه زینت وآرایش راجب دادی
وفصلت بسکون التاء مبتداء راست راست خبره والجملة حالیة
یعنی والحال ان الفضیلة لطرف الیمین کوت راست راستی
بالباء المصدری تمامست ای یکفیه **قطعه** فریدون کوت تقاشان
چین رای امرهم که پیرامون مرادف پیرامن وکلاهما بالباء الفارسیة
بمعنی حوالی الشیء خرکاهش یطلق علی معنیین بالنرکی اوتاغ
وقبره او بدوزند مضارع من دوختن بدان جمع بدرانیکه
دارای مرد هشیار بضم الهاء وقد مر بیانه مرتین که نیکان خود نبرد
ونیک روزند یجوز فی النظم مالا یجوز فی غیره والا فالتقدیر
بزرکانند ونیک روزانند **حکمت** بزرکی بیاء الوحدة ارکفتند
مقول القول هذا اعنی باجیدن فضیلت که دست راست دارد
خاتم جراد دست چپ میکنند کوت فاعله ضمیر بزرکی ندانی وفی بعض
النسخ ندانستی که همیشه اهل فضل محروم باشند **بیت** آنکه
حظ باکاء المهملة والظاء المعجمة المشددة بمعنی النصیب آفریدت
وروزی بمعنی رزق وبخت ای دولت یا فضیلت همی دهد باحث
والایجمعها فی شخص **حکمت** نصیحت پادشاهان المصدر مضاف
الی المفعول کفتن مسلم کسی راست که بیم ای خوف سر ندارد یا امید زر

وقرئ هنا بالتخفیف

مثنوی موحد اسم فاعل من التوحید چه درپای ریزی خطاب من یخاطب

زرش اگر الضمیر للوزن وموضعه پای چه شمشیر هندی نهی بسر تین
وپای الخطاب ببرسرش ای همامتا ویان یعنی لاقدر عنده للمال
اصلا ولامبالاة له من السیف قطعا امید وهراسش بکسر الهاء
وفتح الراء والسین المهملتین اسم بالترکی قوقوه ومن قال انه اسم
مصدر ای هراسیدن بمعنی ترسیدن فقد تقوّل والضمیر راجع الی
الموحّد بناشد ترسش بل رجاؤه وخوفه من الله تع ببرینست
بحذف الف این فی اللفظ للوزن وفی الخط للتخفیف بنیاد
توحید بس حکمت پادشاه مبتداء از بهر دفع ستمکار است
خبره فان له قوة قاهرة یدفعهم بها وشحنه مبتداء وعطف
علی پادشاه برای خون خوران خبره او عطف علی الخبر فانه یاخذ
الذین یقتلون الناس ویخرجونهم وقاضی مصلحت جوی وصف
ترکیبی مضاف الی طرّاران ای یرید اصلاح السرّاق وکلمة است
مقدّرة فی الموضعین وانما حذفت لقاعدة الاکتفاء ومن لم یعرف
القاعدة قال والرابطة محذوفة ای مصلحت جوی طرّاران
است هرکز دوخصم بکسر المیم راضی بپیش قاضی نروند ای
الخصمان اللذان همّهما الخصام بالحق لایذهبان الی القاضی للخصومة
وفی بعض النسخ هرکز دوخصم بکون المیم ازپیش قاضی راضی
نروند ویؤیّد الاوّل قوله قطعه بجوحق مثل ثمن المبیع وبدل الاجارة
وغیرهما معاینة ای علی وجه الیقین دانی که می بباید داد ای یجب
اداؤه الا من له الحق بلطف به ای اداؤه باللطف او اگر بجنگ آوری
بالیاء المصدری ودلتنگ عطف علیه والیاء کذلک ای من ادائه

بها ومن لم یعرف المعنی المراد قال بباید الخطاب فی آوری ودلتنگ
قال وقد یقال معناه بلطف به که بجنگ آوری دادی ودلتنگ دادی
بالیاءین المصدریّین الداخلتین علی الوصفین الترکیبیّین فیهما
خراج اگر نکذارد ای یؤدّیه کسی فاعله بطیبت نفس الطیبة
بکسر الطاء مصدر مصدر طاب بمعنی از وبستانند مردم بطیب
یعنی مردان سرهنگیان والافراد للشیع حکمت همچو کس را ندان
بترشی لند بضمّ الکاف الوبه لفظ فارسی بمعنی غیر الصادم ای الکلیل
ثم اطلق علی غیره کالطبع والسنّ بطریق الاستعارة کردد مگر
قاضی را بشیرینی بیت قاضی که برشوت نخورد پنج خیار قیه
لطیفة ثابت لند ای یحکم از بهر توده بفتح الدال وسکون
الهاء خربزه زار ای البطیخ تا حکایات یناسب ذکرها وهذا
المحل ولکن لما شرعت فی شرح کتاب کلستان اوردت بعض
الحکایات فی اثناء البیان فنفع منه بعض الخلان قائلا ان الشرح
یکون کثیرا یورث الملال ولهذا ترکت ایراد الحکایات حکمت
قحبهٔ پیر از زنا بکاری پیراد به الزنا بقرینة المقام چه کند که توبه
نکند فانه لا رغبة لمجامعتها وشحنهٔ معزول از مردم آزاری اذ لا ولایة
له علی الناس بیت جوان مبتداء وکسر النون للاضافة کوشه نشین وصف
ترکیبی شیر مرد راه خداست بالاضافات خبره که پیر خود بکون
الراء والدال نتواند کوشهٔ ببر خاست دیکر جوان چیست
وفی بعض النسخ سخت می باید که از شهوت ببر هیچ دروی فی
الحدیث القدسی الشاب التائب التارک شهوته لاجلی بمنزلة ملائکتی

که پیر سست رغبت بکون الناء دین را خود آلت بر می خیزد **حکمت**
حکیم را پرسیدند که چندین درخت نامور قدم تر بیانه بعید او من
فسره هنا وقد ذکره بغیر معناه بقوله مشهور و نامدار فقد
صار نامورا فی النسیان والانکار که خدای تعالی آفریده است
بلند و برومند قد صحّ اهل اللغة بالضمّ والفتح بمعنی المثمر والقوی
ومن لم یعرف التحقیق قال وهذا مثل قولهم دولتمند وحاجتمند
وانما زید الواو للمبالغة فی المعنی هذا کلامه علی ان ما ذکره کلام
من عند نفسه هیچ بکی را آزار نخواند مکر سرو را که ثمره ندارد
درین چه حکمتست هذا المجموع سؤال لغت فاعله ضمیر حکیم مر
یکی را من الاشجار دخل قد عرفت معناه مفصلا و من فسره بقوله
ای وظیفة فقد ذهب الی وظیفته وعادته من تفسیر اللفظ بغیر
معناه من عند نفسه معینست ووقع معلوم هذا لیس بکلی
بل اکثری کاهی بوجود آن دخل تازه اند و کاهی بعدم آن پژمرده
بالفارسیین بالترکی صولمش وسرو را ازین چیزی نمیست
فانه لا دخل له ولا صرف وانه لا یفرح علی ما حصل ولا یغتم
علی ما ضاع درهمه وقت تازه است اذ لا تفاوت له بالآتی
والذاهب واین صفت آزادگانست فانهم لا یتعلقون
بالدنیا ولا یبالون بالرایح ومالذ **قطعه** بر آنچه می گذرد دل منه
ای لا تعلق قلبک علی الفانی که دجله بسی هم رهون پس از خلیفه
بخواهد گذشت و بغداد معناه بالترکی خلیفه دن صکره کچسه
کرک بغداده کرت زاست تقدیر الکلام کر زدست بر آید

چو تحمل باش کریم فان جمیع اجزائه منتفع به ورت زدست
کالاول ومن قال وکرزدست فقد شرح المستغنی عن الشرح کما
شرح الی الشرح فی مواضع متعددة نیاید چو سر و باش آزاد و
اخته الفقر لتتبع **حکمت** دو کس مرند بضم المیم وتحریر برند
لعدم انتفاعهما بما انکه داشت من المال وتخورد ولم ینتفع و
انکه دانست من العلوم ونکرد ای لم یعمل بمقتضی علمه **قطعه**
کس نبیند بخیل فاضل را مرهون که در عیب کفتش کوشند
معناه بالترکی کمسه کورمز فاضلی بخیل که انک عیبن سویلمکه
دور شمز یعنی ان البخیل ولو کان فاضلا یذمه الناس لبخله ومن لم
یعرف المعنی الصحیح اکثر الکلام بالالفاظ الفارسیة اولا والعربیة
ثانیا ولم یات بالمعنی المراد ورکیمی دوصد کنه دارد مرهون
کرمش عیبها فرو پوشد ای کرمه یستر عیوبه جدا **خاتمة کتاب**
ومن دأب المصنفین انهم قد یذکرون فی آخر تالیفاتهم خاتمة
یختمون بها کما یذکرون المقدمة فی اولها ولما بلغ المص آخر کتاب
عنون بالخاتمة فقال تمام شد کتاب کلستان باعانة الملک
المنان والله المستعان ای الذی یطلب منه العون درین جمله
کلام ابتدائی ای فی هذه الابواب الثمانیة چنانکه رسم ای عادة
مؤلفانست از شعر متقدمان بطریق استعارة العاریة تلفیق
التلفیق بمعنی الضم وجعل الشیء تابعا لشیء آخر نرفت ای لم یقع
والمعنی المراد انی ما ادرجت فی ابواب هذا الکتاب من اشعار
المتقدمین شیئا کما هو عادة المؤلفین یعنی ان جمیع ما فی هذا الکتاب

241

نتایج فکری و نفایس اشعاری **بیت** کهن بضمتین خرقهٔ
خویش پیراستن والمراد هو الاصلاح بالرفوة یعنی ان هذا الکتاب
مثل اللباس الخلق فاصلحته بضم اشعاری المناسبة بالمواضع
المتعددة وقدمرت الاشارة الی ان بعض الاشعار العربیة والفارسیة
المذکورة فی هذا الکتاب من اشعار المص الصادرة منه قبل تالیف
الکتاب به از جامهٔ عاریت خواستن من الغیر غالب کفتار
سعدی ای اکثر کلامه دراب انگبین ست وصف ترکیبی وطیبت
آمیز بکسر الطاء قدمر قریبا وصف ترکیبی ایضا وکوته نظران
رابدین علت بسبب اللطایف زبان طعن دراز کردند قائلین
که مغز مبتداء وکسر الطاء للاضافة دماغ بکون الغین
بیهوده بردن ای تضییعه ودود چراغ کالاول بی فایده خوردن
وتحمل الاذی بلافایدة کارخردمندان نیست خبر المبتداء
یعنی انهم عدوا سعی المص بحثا وسفرا وقالوا ان الجد و
المشقة لتالیف مثل هذا الکتاب لا یصدر عن العقلاء
فاشار المص الی اجوابهم بقوله ولیکن بر رای روشن صاحب دلان
که روی سخن ای توجهه دراب نست ای المخاطبة معهم لا مع
الجهال الحساد پوشیده نماند متعلق بقوله ابر رای الخ کدر بالضم
والتشدید کما مر موعظها ای شائع درسلک بالکسر الخیط عبارت
کشیده است والحق ان الامر کذلک ودار وی تلخ نصیحت
بالاضافة بشهد ظرافت جرا میخته بیان وجهه بقوله تا طبع
مخاطب ملول نشود بالموعظة الصرفة فان الحق مر وازدولت

قبول

قبول محروم نماند بفتح النونین **مثنوی** ما نصیحت بجای خود کردیم
معناه بالتزکیه بر نصیحتی کند و پیرنده ایلدک اذا عرفت المعنی فلفظ
جای لیس بمقحم وقول من قال جای مقحم کما مر مرارا مقحم کما مر
مرارا روزکاری بیاء الوحدة دریں ای فی النصح بسر بفتحتین
بردیم ای صرفنا الزمان من العمر به واتممناه به کر تبایید فاعله ضمیر
نصیحت بکوش رغبت کس من المستمعین بر رسولان پیام مراد ف
پیغام باشد بس والواجب علی الرسل هو البلاغ **شعر**
یا ناظرا فیه ای الکتاب سل الله رحمة مرهون علی المص واستغفر
عطف علی قوله سل لکاتبه ولشارحه الفقیر واطلب
لنفسک من خیر تریده به ای تریده من بعد ذلک ای
من بعد ذلک الطلب لنفسک اطلب غفرانا لصاحبه اعلم
ایها الناظر فی شرحی هذا ان الشارح الاول قد بذل جهده
فی شرحه وان اخطاء فی مواضع کثیرة وقد نبهت علی مواضع
الخطاء واوردت الصواب وبالغت فی رده باللطایف
لان کلمتان موضع الفرح غفر الله تعالی له ولوالدیه ولسایر المسلمین
تم شرح کلمتان فی آخر ربیع الآخر لسنة سبع وخمسین وتسعمائة
فی بلدة اماسیة حمیت عن البلیة

قد وقع الفراغ من ید العبد الفقیر المحتاج الی رحمة
الباری ضیائی الموستاری فی اواسط شهر
شوال من شهور سنة اربع وثمانین وتسعمائة
٩٨٤

صاحبه و مالکه [illegible]

ابن سید علی

کتب فقیر احقر عفی عنه

242